

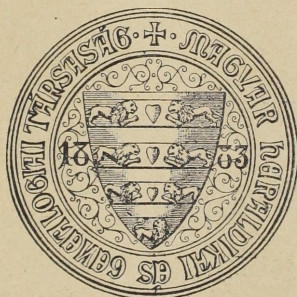
TURUL

A Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság Közlönye

AZ IGAZGATÓ-VÁLASZTMÁNY MEGBIZÁSÁBÓL SZERKESZTI

FEJÉRPATAKY LÁSZLÓ

TITKÁR

NEGYEDIK KÖTET.

1886-DIK ÉVI FOLYAM.

BUDAPEST

KIADJA A MAGYAR HERALDIKAI ÉS GENEALOGIAI TÁRSASÁG.

MDCCCLXXXVI

TARTALOM.

I. Értekezések és önálló cikkek.

	Lap
DR. BONCZ ÖDÖN ... .. A Haller grófok nemzetség-könyve. III. A Haller-család művelődéstörténeti szempontból és nemzetségekönyvük magyar viselet képei. <i>(Két képpel és két címes melléklettel)</i>	105
CSERGHEŐ GÉZA ... .. A sphragistika az országos kiállításon	38
— — — — — Arczkép-írás a magyar heraldikában	102
— — — — — Kritikai megjegyzések a folyóiratunkban között XV. századi címerekre	116
— — — — — A hársfalevél a Ratold neibeliak címérében <i>(öt rajzzal)</i>	173
C-OMA JÓZSEF ... .. Adalékok a felső-gechei Gechey család történetéhez és nemzedékrendjéhez	185
DEÁK FARKAS ... .. Schmeizel Márton, címertani író	73
— — — — — A nemes és gróf Rhédei családnak egyik címere <i>(színes címer-melléklettel)</i>	83
— — — — — Báró Nyáry Albert emlékezete	153
DÉCSÉNYI GYULA ... .. Nagybánya régi pecsétjei <i>(három pecsét-rajzzal)</i>	97
H. G. D. ... .. A szomszédvári és stubiczai Cikulini grófok <i>(egy címerrajzzal)</i>	100
DR. KARÁCSONYI JÁNOS ... .. A kerekegyházi Laczkfyak családfája	166
KOMÁROMY ANDRÁS... .. A tolcsvai Bónis család őseiről. <i>(Két közlemény, egy címerrajzzal)</i>	25, 75
KUHINYI FERENCZ... .. Paczali Peres András címeres levele 1431-ik évből <i>(színes címerképpel)</i>	18
LEHOCZKY TIVADAR... .. Adatok a Sulyok család történetéhez	41
— — — — — Címeres és nemes levelek Beregmegye levéltárában	191
LUBY KÁROLY ... .. A kis-rédei Rhédei család nemesi ága... ..	151
BÁRÓ MEDNYÁNSZKY DÉNES... .. Szulyói Felix Balázs emlékalbuma 1620	126
MELCZER ISTVÁN ... .. A családi levéltárak érdekében	189
NAGY IVÁN... .. A Csák nemzetség ágazatai	20
— — — — — A Chontus család címere 1418-ból, és némi heraldikai észrevételek <i>(színes címer-melléklettel)</i>	162
Sz. K. ... .. Adalék a Szelestey család nemzedékrendjéhez	184
Váradi Szabó János ... .. A csiffi Csiffy család	188
DR. SZÁDECZKY LAJOS ... .. A Haller grófok nemzetségekönyve. I. Címerek <i>(tizenhat címerrajzzal)</i>	1
— — — — — A Haller grófok nemzetségekönyve. II. A család története	49
— — — — — Öt címeres levél	47
DR. SZENDREI JÁNOS ... .. Négy magyar levél a XVI. századból. (Adalékul a Thibay és Gechey családok történetéhez... ..	149
DR. SZOMBATHY IGNÁCZ... .. A Laszberg grófok genealogiája <i>(három címerrajzzal)</i>	181
TAGÁNYI KÁROLY ... .. Az országos levéltárban őrzött vagy följegyzett nemesi okleveleknek jegyzéke. <i>(XI—XIII. közlemény)</i>	31, 91, 137
— — — — — Címer-hamisítás a múlt században	103
THÚRY JÓZSEF ... .. A Turul madár	124
DR. WERTNER MÓR... .. Adalékok a genealogia történetéhez. Művelődéstörténeti tanulmány. <i>(Három közlemény.)</i>	11, 85, 130

2. Könyvismertetések.

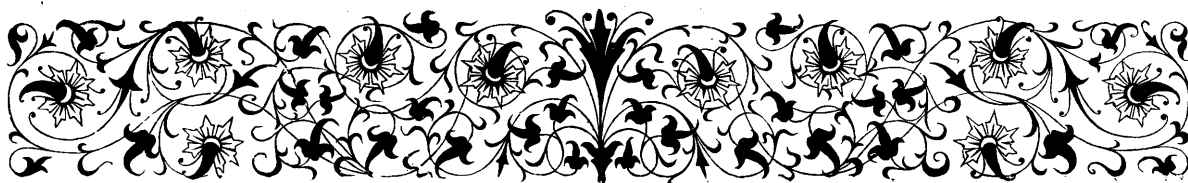
	Lap
DÜRER ALBERT származása. (Az orsz. régészeti és embertani társulat Évkönyve 1879—1885. Budapest 1886.) Ismerteti F. L.	37
MARCIÁNYI GYÖRGY lovag. Nemesség, kézikönyv nemesi ügyekben. Budapest, Franklin-Társulat, 1886. Ismerteti D. F.	141

	Lap
Báró NYÁRY ALBERT. A heraldika vezérfonala. A Magy. Tud. Akadémia történelmi bizottsága megbízásából irta — Budapest 1886. Ismerteti NAGY IVÁN... ..	95
J. SIEBMACHER's grosses und allgemeines Wappenbuch etc. Der Siebenbürger Adel, bearbeitet von Constantin von Reichenau k. k. Hauptmann a. D. Lieferung 230 oder Band IV. 12. Heft 1. Ismerteti ARGUS ...	35
WISSGRILL «Schauplatz»-a mint a magyar heraldika és genealogia egyik segédkönyve. Ismerteti ARGUS...	144

3. Kisebb rovatok.

	Lap
Tárcza. A Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság ülései	42, 43, 103, 150, 195, 198
Báró Nyáry Albert († 1886. január 1.)	45
Ipolyi Arnold († 1886. deczember 2.)	194
Pótlék a Móré-czimeres levelekhez... ..	48
A veszprémi káptalan első pecsétje	104
A Némethy-családok történetéhez <i>(egy czimerrajzzal)</i>	199
Szakirodalom. A Siebmacher-féle magyar czimereskönyv IV., V. és VI. füzeté... ..	104, 152
A Siebmacher-féle magyar czimereskönyv szerkesztésében változás	200
Családtörténetek vidéki hirlapokban	104
Az Árpádkori új okmánytár indexe	104
Az országos levéltárban őrzött nemesi oklevelek jegyzéke	151
A váradi káptalan legrégebbi statutumai	152
Magyarországi városok czímerei... ..	199
Nagyszeben és a szász nemzet levéltára	200
A Haller grófok nemzetségi könyve	200

A HALLER GRÓFOK NEMZETSÉG-KÖNYVE.

I. CZÍMEREK.

(Tizenhat czimerrajzzal.)

A ki Erdély történelmének lapjait forgatja, sűrűn találkozik a Hallerek nevével; a ki Erdélyben utazgat, mai napság is gyakran akad meg szeme egy-egy várkastélyon, mely a kiterjedt Haller-család egyik vagy másik ágáé. — Régi törzsfélszék Erdélyben Nagy-Szeben, a hol a család erdélyi ágának megalapítója Haller Péter, mint a szászok grófja élt és működött († 1570). Róla nevezik ott máig is a Hallerbástyát. Utódai közül is többen viselik ugyan a szászok grófja méltóságát s laknak Szebenben; de fejedelmi kegy, házasság s másnemű acquisitionok alapján nagy birtokokra tevén szert ország-szerte, vidéki birtokokon telepednek meg, megyei főispánságokat viselnek, s elterjednek nemcsak Erdélyben, de egyik-másik kiszakad Magyarországra is, sőt a jelen század folyamán egyik a horvátországi bán-ságot viseli.

Ha a Maros mentén a régi Maros-szék (most Maros-Torda megye) szívébe utazunk, Kerellő-Szentpálon hatalmas ódonszerű kastély köti le figyelmünket. Tudjuk a történelemből, hogy a szentpáli csata után a kastély udvarán fejeztette le Báthory István az elfogott lázadók legfőbbjeit. Az akkor Alárdié volt, azután lett és most is a Hallereké. A szentpáli dombon, a hol Békes Gáspár ágyúai állottak, most a Hallerek családi sírkápolnája hirdeti a mulandóságot. — A kastély most lakatlan, a család emez ága a szomszéd ugrai kastélyban lakik.

Alább a Küküllő mentén utazva, Segesvártól a Székelyföld felé az első falu *Fejéregyháza*. Ez a hely, mely legújabbkori történelmünkben oly szomorú hírnévre vergődött, a mely határában Petőfi ismeretlen sírját rejtegeti: a XVI. század óta mostanáig egyik törzsfélszék a Hallereknek. Az ősz patriarcha, a ki most a falu közepén emelkedő kastélyt lakja, maga is élő emléke a múltnak. Láta az oláh lázadók vandalizmusát, midőn kastélyát feldúlták és kirabolták, résztvett Bem diadalaiban, együtt volt Petőfivel a fejéregyházi csatában. Fejéregyházát az Erdélybe jött Hallerek első generációja a XVI. században már bírja s azóta mindig a Hallerek lakják.

Egy lépéssel odább, átlépve a Székelyföld határát, Udvarhely megye szélén, *Székely-Keresztúron* ismét egy Haller-kastélylyal találkozunk, a melyben az «ősök terme» maig is megőrizte az erdélyi Hallerek legtöbbször olajfestményű képét, s alig csalódunk, midőn azt hisszük, hogy a Hallerek nemzetségekönyvének több képe ezek után készült.

A Maros- és Nagy-küküllő-menti Hallereken kívül meg kell emlékeznünk a kisküküllői ágról, a melynek újonnan épült kastélya a Medgyeshez közel fekvő Balázstelkén áll, barátságosan tekintvén alá Kisküküllő megye hullámos téereire. Balázstelke ura bírja a legújabb idő óta Küküllő-várt is nagy kiterjedésű uradalmával.

A múlt nyáron Erdélyben utazván, alkalmam volt dr. Lénárt József barátom társaságában a balázstelki kastély vendégszeretetét élvezni. Haller Jenő gróf, a kastély ura, egyebek között díszes családi törzskönyvük megmutatásával kedveskedett, a melyben igen nagybecsű s a maga nemében páratlan családtörténeti, címertani és művelődéstörténeti munkára akadtam. Olyan könyv ez, a milyennel — bátran állíthatjuk — egyik főúri családunk sem dicsekedhetik.

E codex magában foglalja a Hallerkői gróf Haller-család őseit 1198-tól a jelen század elejéig, — és pedig nemcsak írásban, de képekben is (színezve), s mi több, le vannak festve benne feleségeik is családi címereikkel együtt. Minden családnak két lap van szentelve. Az egyiken néhány sorban az illető családtag rövid életrajzát olvassuk, ki volt atyja és anyja, hol lakott, ki volt neje, s mikor halt meg. A feljegyzések a német törzsnél német, az erdélyi ágánál később latin nyelven írvák. Alatta balról az illető Haller képe látható lefestve, jobbról nejének képe, közöttük mindkettőjük címere; a kinek több felesége volt, mindeniknek címere külön. A szemben levő lapon az illető gyermekei sorolva elő, hivatkozással ama lapokra, a hol életrajzuk és képeik állanak. A leányoknál meg van említve, kihez mentek férjhez, s le vannak rajzolva a férjek címerei. Így mintegy 264 Hallernek és 174 Hallernénak a képe látható s a minden lapon ismétlődő Haller-czímeren kívül mintegy 344 címerképet nyújt; köztük 23 magyart. Hogy miféle családok címerei, fölösleges előszámlálnunk, kitűnik az a később nyújtandó nemzetségi táblázatból.

A könyvet pergamen lapokra írt hosszabb német bevezetés nyitja meg a nemesség eredetéről, továbbá a Hallerek régi nemességéről, a családi címer fejlődéséről s a legrégebb családtagok életrajzáról. A bevezetés előtt egy díszes festmény a szent háromságot ábrázolja, a szemben lévő lapot a család kifejlődött, gazdagon aranyozott címerképe foglalja el s a bevezetés szövegét is díszes címerképek tarkázzák és pedig a Haller-család címerének képei a fejlődés különféle stadiumában, a Fuchs-czímer s végül még egyszer a kifejlődött Haller-czímer. A könyv kötése is régi (XVI. sz.) jellemzetes nürnbergi minta, s az alapító aranyozott érmével van decorálva.

Az ily pazar fényvel kiállított családkönyv tehát, a mely gazdag illustringóival gyönyörködteti a szemet, címer- és nemzetségtörténeti adataival leköti a történetkutató figyelmét, s régi XVI. és XVII. századi díszmagyar ruhás alakjaival bő anyagot nyújt costume- és művelődéstörténeti tanulmányokra: nem csoda, ha osztatlan tetszésben részesült minden oldalról, miután szerencsések voltunk a tulajdonos nemes gróftól megnyerni, hogy tudományos felhasználás végett felküldte Budapestre.

Társaságunk m. é. okt. gyűlésén bemutatván a könyvet, elhatározottam, hogy az ismeretlen és nevezetesebb magyar címereket lerajzoltassuk, úgyszintén a díszmagyar ruhás férfi és női alakok egynehányát lefestessük, s azokat folyóiratunkban bemutassuk. A családkönyv címer-tani és genealogiai része méltatásával alólírott, costume-tani és művelődéstörténeti részével pedig dr. Boncz Ödön t. tagtársunk bízott meg.

De ez nem minden. A gazdag családkönyv társaságunk keretén kívül is figyelmet költvén, Szalay Imre min. o. tanácsos úr, mint az ipar s művészeti osztály vezetője, a cultusminister úr ő exciája hozzájárulásával, a művészi mesteriskola számára lefestetett mintegy 38 jellemzetes férfi és női costume-képet; Szilágyi Sándor úr szintén néhányat a M. Történeti Életrajzok számára.

Ezeket, mint a könyv becsére jellemző adatokat, jónak láttam felemlíteni itt, midőn először szólunk a nevezetes családkönyvről; s mielőtt ez alkalommal kitűzött tárgyamra, a könyv tulajdonképeni és címerei ismertetésére áttérnék, megjegyzem, hogy a család történetét és nemzetségtörténetét legközelebb kívánjuk bemutatni.

* * *

A Hallerkői gr. Haller-család ősei a XII. században Nürnbergben laktak, a város legelőbbkelő patriciusi családjai közé tartoztak, s már akkor is régebbi nemességgel dicsekedhettek. 1198-ban VI. Henrik császár által a Nürnberg mellett tartott tornajáték alkalmával már négy Haller szerepel és pedig előkelő szerepet játszanak s számos kísérettel követik onnan a császárt a hadba. Ezek a Hallerek a császár által, kiváló szolgálataik jutalmául, a legelső német nemesi család-

dokkal egy rangra emeltetnek. Utódaik vagyban és méltóságban gyarapodnak, újabb birtokokat szereznek, a császári udvarokban méltóságokat viselnek s Nürnbergben egyik-másik tagja a legbensőbb «hetek tanácsá»-nak. Míg a Hallerek Németországban nagyon elszaporodnak, úgy hogy a családnak a XVI. század elején mintegy ötven férfi tagja van; addig egyikök, *Ruprecht*, Mátyás király alatt Magyarországra szakad, a király által lovaggá üttetik, Budán telepedik meg s alapítójává lesz a Hallerek magyar ágának.

A német ág egyik sarja *Haller Bertalan*, Ziegelstein ura, a császár és király tanácsosa, 1533-ban felteszi magában, hogy nemzetségének régi nemesi és lovagi származását megírja.¹ Ő kezdi tehát a díszes családkönyv íratását, melynek XVI. századi, valószínűleg nürnbergi kötésű tábláján aranyozott betűkkel e cím olvasható:

HERKVMEN DES GESCHLECHTS DER
HALER VON HALERSTEIN VOM MCXCVIII
BIS AUF 1538.²

A családkönyv kezdeményezőjéről annyit tudunk, hogy V. Károly császár, továbbá Mária magyar királyné tanácsosa, és majnai frankfurti birodalmi soltész (Reichsschultheiss) volt, s mint maga mondja, lovaggá üttetett Miksa császár, Ulászló magyar király, Lajos cseh király, Zsigmond lengyel király, majd Ferdinánd magyar és cseh király által. Talán ott volt az 1515-iki bécsi fejedelmi találkozón s ott érte a császár, magyar, cseh és lengyel királyok kitüntetése, lovaggá üttetése által. Az sem lehetetlen, hogy Magyarországon is lakott, mint Mária magyar királyné tanácsosa. Arczképét a genealogiai részben előforduló lovagképen kívül fentartotta egy érem is, mely a családi könyv táblájára van illesztve.

Az első tábla közepén az aranyozott érem a család címerét tünteti fel, eme körülírással:

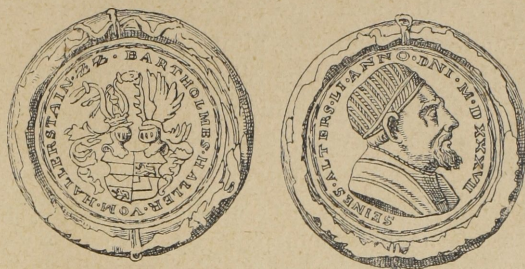
¹ Én H. B. — úgymond a családkönyv 19. lev. — elhatároztam «meiner eltern vnnnd geschlechts der Haller allt adelich vnnnd rittermessig herkommen zubeschreiben» isten dicsőségére, a miért istentől annyi jót nyertek és élveztek.

² Megjegyzendő, hogy a régi táblának újkorkori (XVII. sz.) háta van s a kötés hátsó táblájának fele le van törve, s így hiányzik.

BARTHOLMES . HALLER . VOM . HALLER-
STAIN . Ž . Ž . [etc. etc.].

A tábla hátsó lapjába van illesztve az érem másik fele, melyen az alapító mellképe domborodik, a fennebbi körirat folytatásával:

SEINES . ALTERS . LI . ANNO . DNI .
MDXXXVII.

Ha felnyitjuk a könyvet, az erős hártya lapon, élire fordított pyramis alakban, goticus betűkkel eme felírást olvashatjuk:

„All herkommen standt und wesen wappen heyraten freihaiten stiftungen und vorgeschick des geschlechts der Haller vom Hallerstain vom MCXCVIII bis auf das MDXXXIII jar. Durch Bartholmesen Haller von Hallerstain zum Ziegelstein römischer keiserlicher vnd königlicher Maieisteten rat zusamen gebracht.“

A könyv tehát, ha Bertalan Ziegelsteinon lakott, Németországban kezdett íratni és festetni; de még a XVI. század folyamán vagy a XVII. sz. elején az erdélyi Hallerekhez került, a kik a család erdélyi ágának tagjait aztán nemzedékről-nemzedékre bevezették és lefestették belé. A német ág a XVI. század végével megszakad a könyvben s átengedi az egész tért az erdélyi ágnak, a mely a könyvet folytatta egész a múlt század végéig s mint nagybecsű családi ereklyét megőrizte mostanáig. Mind az írást, mind a festést illetőleg egyes csoportok különböztethetők meg benne, a miből látszik, hogy a bevezetés nem egyenként, hanem kisebb-nagyobb csoportokban egyszerre történt.

Az egésztől különválik és kitűnik a 43 levélnyi bevezetés, erős hártyán szép goticus betűkkel németül írva s több gondos kivitelű festéssel tarkázva.

A címlap után következő levelen mindjárt egymással szemben két szép festmény gyönyör-

ködteti szemünket. Egyik a szent háromságot ábrázolja, Krisztus testének keresztről levételével, élénk színpompával; a másik a család címere gazdag aranyozással. Emitt ez aláírás olvasható: «Das Wappen des Geschlechts der Haller vom Hallerstein».

Ezen túl kezdődik a bevezetés szövege a nemesség eredetéről s a Hallerek ősrégi nemességéről. A vallásos zamatú értekezés, ó- és új-testamentomi, classicus és általános világtörténeti példákkal illusztrálva beszél a világi méltóságok eredetéről, az osztály-különbségekről, a nemesség szerzésének különféle módjairól: kit az isten rendelt arra, kit a királyok kegye tett azzá, ki meg önmaga szerezte csatákban való vitézségével s másnemű érdemeivel. Az értekezés eme része komolyabb tudományos becsre nem tarthat igényt, de érdekesen jellemzi a XVI. századi felfogást és világnézetet.

Becsesebb része a bevezetésnek az, a hol a Hallerek ősrégi nemességéről van szó. «400 éve annak — úgymond a könyv írója 1533-ban — hogy a Haller-családot isten régi nemesi és lovagi méltóságban megtartotta (úgy hogy mintegy ötven férfitagja él), tisztességes házasságokkal, grófi, bárói, lovagi és nemesi rokonsággal fűzte össze, saját városokkal, falvakkal, várakkal, hűbérekkel, hivatalokkal, kapitányságokkal és más kegyeivel áldotta meg, sőt némelyek a derék birodalmi városnak Nürnbergnek főfő előljárói is voltak.» (19 lev.)

A Hallerek nemességének legrégebbi nyomai az 1198-iki tornajátékig vezetnek vissza, a midőn a család négy tagja szerepel, kettő mint a nürnbergi tizenkét tagú tornarendező bizottság tagja, harmadik mint pályanyertes tornalovag, negyedik mint a nürnbergi császári segédcsapat (400 lovas) főkapitánya. Ahhoz, hogy valaki a tornajátékban, mint küzdő részt vehessen, bizonyos számú (4—8) ős kimutatása volt szükséges. Látszik tehát, hogy már akkor régebbi nemességnek kellett örvendeniök. Eme birodalmi tornajátékon a Hallerek szereplésére idézi könyvünk Rixner György 1530-ban kiadott «Turnierbuch»-jának adatait, melyek részletesen emlékeznek a nürnbergi torna (a 12-ik) lefolyásáról.

Mikor nyerte a család nemességét és címereit, nem tudjuk. A régi címeres levél nem maradt fenn; ha létezett, nem lehetetlen, hogy az

1348-iki nürnbergi zavarok (Auflauf) alkalmával pusztult el.

A család címerének legrégebbi nyoma a XIII. század közepéig vezet vissza. Haller Ulrik ekkor építtetett egy házat Bambergben («zu Bamberg am freyhof die alt münz genant»), a melybe saját és felesége (Fuchs leány) címerét köbe vésvé beillesztette. A mint a ház később újra építtetett, előkerültek a címerek s Nürnbergben egy kapu fölött («am Spital zum heiligen Creutz vor der Stadt Nürnberg ober dem grossen Thor») falaztattak be 1276. évi dátummal.

Haller Ulrik († 1266) címere, mely a könyv 36. lev. díszesen kifestve látható, a következő: A paizs felső bal széléből lenyúló keskeny karú ezüst ék (sarkantyú) vörös mezőben, a sarkantyú két ágának köze a paizs bal szögletében fekete színű. A zárt rostély-sisakon vörös sasszárny emelkedik ki ugyanolyan ezüst sarkantyúval; sisaktakaró a paizs jobb felén van és vörösezüst. (Megfelel az alábbi kifejtett címer első és negyedik mezejének, csak hogy a sarkantyú éke itt ellenkező irányba megy.)

Nejének *Fuchs Borbáldá*-nak címere (a mely a 37. lev. látható) a paizs arany mezejében ágaskodó vörös rókát, sisakdíszül pedig ülő vörös rókát ábrázol, kiöltött nyelvvel. A sisaktakaró a paizst baloldalt borítja és vörös-arany.

A második családi címer, melyet könyvünk feltüntet (38. lev.), a Haller Ulriké († 1334-ben), mely egyik nürnbergi templomban (in der barfüsser kirchen) egy régi paizson és Ulrik sírkövén látható, eme felírással: «Ulrich Haller obiit anno dni MCCCXXXIII». A címerkép az előbbtől abban különbözik, hogy a paizs vörös mezejében a sarkantyú éke a paizs felső jobb széléből irányul s a sisak felett nem sasszárny, de két egymás felé hajló vörös szarv (buffelhorn) látható, a sisaktakaró a paizs baloldalát borítja. Második nejének címere a paizs arany mezejében három szerecsen mellképet ábrázol.

A következő címer-bővítést Zsigmond császárnak köszönik a Hallerek. Erhart és Pál elkísérték őt Rómába, a hol 1433-ban császárrá koronáztatott s ez alkalommal e két Hallert a Tiberis hidján lovaggá ütötte. Ekkor nyerik a császártól ama címer-bővítő levelet, melylyel a sisakon arany korona használatát engedélyezi, s felette egy karatlan, vörös ruhás szerecsen

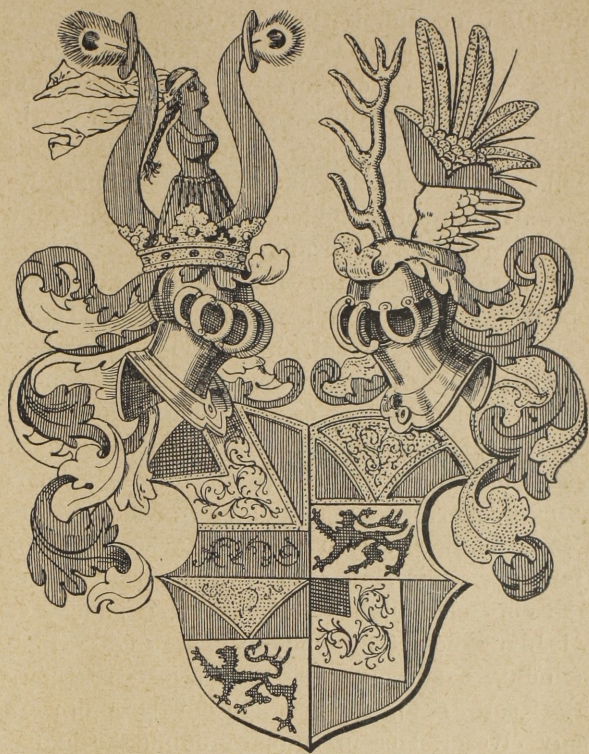
női törzset, fekete hajfonadékkal, fején lobogó fehér szalaggal, fülében arany karikával. A paizs képe az előbbi.¹ A sisaktakaró itt már mindkét felén környezi a paizsot.

Az új sisakdísz nem szorította ki véglegesen az előbbieket. — Közel egy évszázad múltán V. Károly császár (1521) címerújító levelében egyesíti Haller Bertalan és Farkas számára ősei régibb és újabb sisakdíseit. A paizsra így két sisak kerül. A jobboldalin a vörös sasszárny látható, a baloldalin az arany korona s a vörös bivalyszarv lantformára, végein pávatollal s a két szarv között a régi szerecsen törzs foglal helyet. A paizs sarkantyú-éke balra, a sasszárnyé jobbra irányul.²

A Hallerek egy másik ága más címert használt, a melynek paizsa kétfelé volt osztva s a felső vörös mezőt a felső szélből lenyúló aranyék vágta ketté, alsó ezüst mezejében fekete oroslán volt látható, a sisak felett fekete és ezüst fonadékú turbánon fél szarvas-agancs emelkedett. Ez az ág kihalván, lépéseket tett a másik ág a két címer egyesítésére. V. Károly 1528-ban csakugyan egyesíti a kettőt s adományozza azt a címert, melyet azóta a Hallerek századokon át használtak s egészen a mai napig használnak. Ez a címer, melyet Konrád (lovag és doctor), Farkas (Mária magyar királyné udvarmestere), Bertalan (a családkönyv íratója) és Sebald nyerne, a következő:

A paizs negyedelve van. Első és negyedik tagozatában (a régi Haller címer): vörös mezőben a felső jobb sarokból kiinduló ezüst sarkantyú, melynek két ága köze fekete («schwarzes spiegel»); a második és harmadik tagozat (a kihalt Haller ág címere) kétfelé van osztva: a felső rész vörös mezejében a felső szélből hegyével lefelé irányult, hajlott szárú arany ék, az alsó rész ezüst mezejében lépő helyzetben egyik első lábát előre nyújtó fekete oroslán. A jobb sisak felett arany koronán a vörös bivalyszarv, lantformára egymástól széthajló végekkel, ezekben pávatollal, közötté a karatlan vörös női szere-

cseny-törzs, fekete hajfonadékkal, fejét átkötő fehér szalaggal. A balsiskon fekete fehér fonadékú turbánon jobboldalt szarvas-agancs, baj-

oldalt arany-vörös és ezüstsínű kiterjesztett szárny. Foszladék emennél vörös-arany, amannál vörös-ezüst.¹

A magyar címertani munkákban hibásan van körülírva a címer. Rendesen nyolcz tagozatot vesznek fel a négy fő tagozat helyett, pedig ez világosan kitűnik, úgy a könyvben számtalanszor kifestett címerből, mint magából a címer történeti fejlődéséből. Igaz, hogy a második és harmadik tagozat ismét két részre oszlik, de még ha ezeket a főfelosztás részeiül számítanók is (a mi pedig nem tehetünk), akkor is csak hat tagozatról lehetne szó és nem nyolczról. A nyolczas felosztás abból a téves hitből származott, mintha az ezüst sarkantyú (a mi félreismertetett) kétfelé vágná az első és 4-ik tagozatot, a mi pedig nem áll. Egyéb tévedések

¹ Lefestve a 39. és 275. lev. A címer-újító levél 274. lev. «Geben zu Rom 1433.» A 39. lev. a sarkantyú éke balra irányul, a szerecsen nő feje jobbra, a 275. lev. megfordítva.

² A címerkép a 40. és a 304. lev., V. Károly diplomája (Geben in Wormbs 1521 apr. 1.) a 303. lev.

¹ A címer lefestve az 5., 42., 311. lev. és mindenik Haller képe mellett. V. Károly diplomája (Geben in stadt Speyr 1528. márcz. 27.) a 309. és k. II.

is csusztak be a címér ismertetésébe (Nagy Iván V. k. 38. 1. Kövály 272. 1. stb.) Ehhez képest az eddig megjelent ábrázolások is hibásak.

Az így Németországban kifejlődött s V. Károly által megállapított s körülírt családi címert (a négy főtagozattal, a kettős sisakdíszszel) használják ép úgy a németországi,¹ mint az erdélyi Hallerek. Ezt találjuk a családkönyvön végig a XVI. századtól fogva mindenik Haller és Haller leány mellett, (később chablonnal) lefestve. Újabb változatokkal, címér-újítással vagy bővítéssel nem találkozunk.²

Ismerjük tehát most a Hallerek címérét jobban és correctebbül, mint eddigelé. De a családkönyv címertani része ezzel koránt sincs kimerítve. Igaz, hogy címertani részt többet *írásban* sem az előszó értekezésében, sem a közlött családi okmánytárban nem találunk; de a szónál ékeesebben beszélnek ama díszes címérfestések, melyek a családkönyv genealogiai részének minden levelén láthatók, a hol csak nős Hallerről, vagy Haller leányok férjeiről van szó.

Nem feladatunk a német ág nejeinek, és a leányok német férjeinek címereire kiterjeszkednünk, habár meg vagyunk győződve, hogy ott is sok az új, melyet külföldi heraldikusok nagy élvezettel és haszonnal tanulmányozhatnának; csak a magyar ág családi összeköttetéseire szorítkozunk s itt is csak azon címerekre,

¹ A *Histor. Herald. Handbuch* 297. 1. más németországi Haller címert is ismertet, a mely négyfelé osztott paizst s abban tényérokat s szarvasagancsokat tüntet föl. Látható ez *Siebmacher* Gross. Wappenbuch Suppl. VII. 14. és IX. kötetében is. Ennek a mi könyvünkben semmi nyoma.

² A családkönyv a hártýára írt bevezetés után papíroleveleken folytatódik. A 45—52. levél üres. Azután egy betűrendes registert tartalmaz a családkönyvben előforduló Hallerekről. Ez a rész nem esik lapszámozás alá. Az 54-ik levelen kezdődnek a genealogiai feljegyzések és képek az 1198-ban szerepelt Haller Vilmostal. Az 54—273. levélíg folytatódnak a feljegyzések és képek. A 274—441. levélíg (a 352—378 közötti tiszta leveleket leszámítva) családi címéradományozások, királyi donacionalis levelek, a Hallerek alapítványai stb. vannak közölve. Ezt még maga H. Bertalan kezdette bevezettetni. De az okirat-beíratást nem folytatták utódai, mert a következő lapokat is a családi feljegyzések és képek vették igénybe, a mi a 442—510. lev. folytatódik s ettől az 536. levélíg üres lapokkal végződik (az utolsók megtépődött levelek).

melyek eddigelé vagy ismeretlenek, vagy az ismertektől többé-kevésbé tanulságos eltéréseket mutatnak.

Ilyenek:

1. A **Münczer címér.** A legelső Haller, a ki Magyarországon, Budán, telepedett meg a XV. század vége felé: H. *Ruprecht* volt. Neje *Münczer Katalin* vala, Budáról, Münczer János és Mülstain nő leánya.

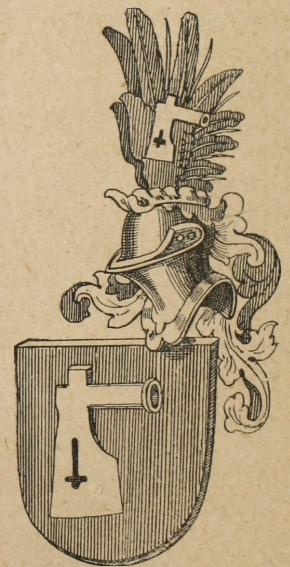
Családi címere, melyet eddigelé nem ismertünk, valamint magyar nemességéről sem tudunk (lefestve a 144. lev.), a következő:

A paizs vörös mezejében mint herold-kép stilizált fehér liliom, melynek alsó részébe illesztve ötszirmú vörös rózsza díszlik. A sisak felett ugyanolyan fehér liliom. Sisak-takaró: ezüst-vörös.

Ruprechtnek Münczer Katától öt fia született, kik megalapítják és tovább fejlesztik az erdélyi Haller családot.

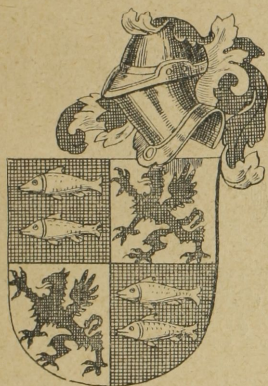
2. Az **Eiseller címér.** Ruprechttel egyidőben élt Pesten Haller Bertalan, a ki egy pesti nőt, Eiseller Lőrincz leányát vette feleségül. Az Eiseller család címere, melyet eddig szintén nem ismertünk (s a mely a 182. lev. lefestve látható), a következő:

A paizs vörös mezejében ezüst szekercze (nyél nélkül); a zárt paizs felett zárt vörös szárny-pár s rajta ugyanolyan szekercze. Foszladék: ezüst-vörös.

Bertalannak az Eiseller leánytól öt fia származott; de úgy látszik, mindannyian magtalanul haltak el, mert utódaikról a családi könyvben semmi szó.

3. **A Hecht címér,** úgy látszik erdélyi szász család címere. Haller János, Ruprecht legidősebb fia, legelőször Erdélyből nősült, ahol öccse Péter, 1552-től fogva a szászok grófja vala. Hecht Eufrosinának nagyszebeni nőnek kellett lennie, bár a családi könyv csak erdélyinek (aus Siebenbürgen) mondja. A nálunk eddigelé ismeretlen *Hecht* címér (melynek képe a 184. lev. látható) a következő:

lett egyszerű zárt sisak, minden sisakdísz nélkül. Foszladéka: ezüst-fekete.

Haller Jánosnak Hecht Eufrosinától három fia maradt. Utána még háromszor nősült és pedig 2. Budáról (Dorothea N. von Offen), 3. Selmeztől Fraedl Katát, 4. Lipcsay Krisztinát vette el. De csak első nejének címérét találjuk a családi könyvben megörökítve.

A Haller családban gyakori a többször nősülés, némelyiknek három-négy felesége van egymásután; többnyire a gyermekek száma is arányban van a feleségekkel; 10—12—15 gyermek nem ritkaság. Főképen a német ágról mondhatjuk ezt, bár a magyar ág sem marad hátra. A magyar ágon a második generatio seniora (H. János) a mint láttuk, négyszer nősül; öccse H. Péter kétszer.

Haller Péter az első magyar főúr a Hallerek közül. Atyja, a budai Ruprecht, csak illetőségére lehetett magyar: atyja, anyja, neje — német, s ő maga is idegen öltözetben van illusztrálva a családkönyvben. A pesti Bertalan is német,

A paizs negyedelve van. Az első és negyedik tagozat fekete mezejében két-két ezüst hal úszik (jobbfelé irányulva); a hal kétségtelenül csuka (Hecht), s így a címér a beszélő címerek sorába tartozik. A második és harmadik tagozat fehér mezejében zsákmány után ragadó fekete griff. A paizs fe-

származására, öltözetére, neje is az. Haller János már az átmenetet képviseli. Három első neje még német, de a negyedik már magyar s őt is magyar ruhában látjuk ábrázolva. Péter immár egyik legelső országos méltóság viselője: Ferdinánd császár és király magyar és erdélyországi kincstartója. Ő már igazi németbe oltott magyar főúr. Kétségtelenül német származásának köszöni az erdélyi szászok grófságát, s mint ilyen első feleségül szász leányt vesz el Nagy-Szebenből; de második nejével a legelső magyar főúri családokkal jó rokonságba. Midőn a legrégibb erdélyi családok egyikéből, a Kemény családból nősül másodszor: nemcsak méltóságra, de vérségi összeköttetésre nézve is belép a magyar főurak sorába. Kétszeresen illik tehát rá az a magyar köntös, melyben lefestve látjuk. (186. lev.) Első neje után ismerjük meg

4. **A Schirmer címert,** a mennyiben Péter első ízben a nagyszebeni Schirmer Margitot vette el. Az eddigelé ismeretlen Schirmer címér (a mely a Kressensteini Kress családéval megegyezik) a következő (lefestve a 186. lev.):

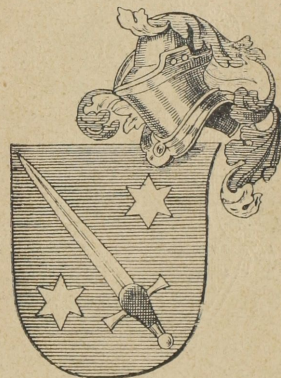
A paizs kék mezejében harántékosan fekvő, hegyével a paizs felső jobb sarkának irányított egyenes kard, felette és alatta hatágú ezüst csillag. A sisakon semmi dísz; foszladék: kék-ezüst.

Haller Péternek Schirmer Margittól három fia és két leánya származott.

Második neje útján megismerkedünk

5. **A Kemény címérrel,** mely régi formájában a mostanítól némi eltérést mutat. Haller Péter ugyanis másodszor Kemény Katát, Kéttoronyi (von Zwenthwrmen) és Győrmonostori Kemény Péter leányát vette nőül. Így kerül a Hallerek családi könyvébe a Kemény címér, a mely a következőkép van ábrázolva (186. lev.):

A paizs kék mezejében arany koronából kinövő természetes színű szarvas, kiöltött piros nyelvvel, felette jobbról ezüst félhold, balról hatágú ezüst csillag. A paizs pusztán magában áll, sem sisak, sem foszlányok nem ékesítik.

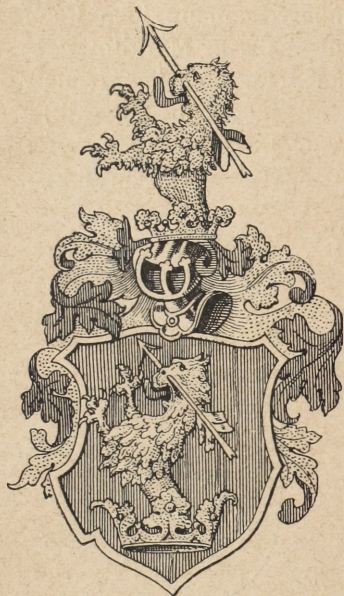

Haller Péter fiai már testestől lelkestől magyar főurak s a legelső magyar főnemesi csa-

ládokból házasodnak. Így egyik, Kemény Katától származott fia Gábor, a ki már Fejéregyházán lakik, Bocskay Ilonát, a későbbi fejedelem Bocskay István nővérét vette nőül. Így kerül a család könyvbe (228 lev.)

6. A Bocskay czímer: vörös mezőben arany koronából kinövő, nyíllal átlótt orrú arany oroszlán. A sisakdísz: a paizsalak. Foszladéka: arany-vörös. E czímer eltér a Bocskayak ismert czímerétől, mely Chapy Andrásnak 1418-iki czímerére vihető vissza,¹ még a mező színére nézve sem egyezik meg vele.

Mutatja a Hallerek előkelő voltát eme házasság, mely által az erdélyi fejedelmekkel sógor-ságba jutottak. Hal-

ler Gábor neje ugyanis nővére volt Bocskay Erzsébetnek, Báthory Kristóf vajda nejének, Báthory Zsigmond későbbi fejedelem édesanyjának, s testvére Bocskay Istvánnak, amazok utódjának a fejedelemségben. Így Haller Gábor három

¹ V. ö. Turul 1885. 114. l., hol a Chapy czímer van közölve, ki a Bocskayak, Soósok, Szerdahelyiek stb. családokkal egyetemben kap czímert, mely kék mezőben, jobb első lábával egy szemén keresztül fúródó vetődárdát tartó ágaskodó arany oroszlánt tüntet föl. A legújabbban megjelent Ung. Siebmacher III. füzeté hasonlóképen ezt a czímert adja.

egymásután következett fejedelemmel jutott sógor-ságba első neje után.

Második neje is Erdély legelső családjai egyikének sarja, Bornemisza Boldizsár leánya: Kata. Kár, hogy a Bornemisza régi czímerét nem találjuk itt lefestve.

Haller Péter és «Monostorszegi» Kemény Kata egy másik fia Mihály (sz. 1564. + 1596.) az Erdélyhez tartozó magyarországi részekből nőszül, szintén előkelő ősi magyar nemzetség sarját vevén feleségül. Így párosul a Hallerekével

7. A Pernyeszi czímer, Osztópáni Pernyeszi Zsófia révén. E czímer vörös mezőben arany koronából kinövő, mellén nyíllal átlótt szakálas fehér egyszarvút (unicornist) ábrázol. A sisak felett ugyanilyen szakálas egyszarvú látható. (233. lev.) Rokon ezzel a Kornisok címere (mely itt is megvan), de az egyszarvú náluk nincs átlóve.

A következő generatio sorozatát Haller Gábor Bocskay Ilonától származó fiai nyitják meg. Köztük *István*, a fejéregyházi (+ 1657.), két új főnemesi czímerrel gazdagítja ősei czímer-csarnokát és pedig

8. A Kendy czímerrel, első neje Szentivánfalvai Kendy Judit, a Kendy Ferencz erdélyi vajda unokája révén. A czímer kék mezőben arany koronából kinövő, nyíllal átlótt, vérző, természetes színű medvetalpat ábrázol. Ugyanazt a sisak feletti koronán. Foszladék: arany-kék. (244. lev.)

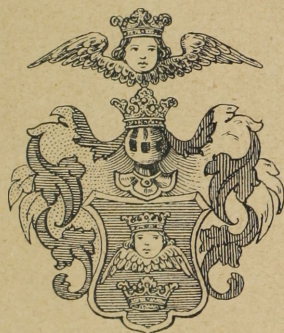
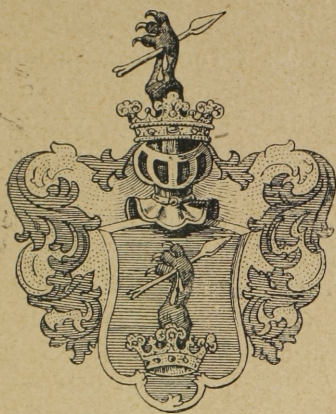
A Kendy czímer ismételve előfordul a család könyvben, a mennyiben *Haller Zsigmond*, István testvére, az 1594-ben lefejezett Kendy Sándor leányát, Krisztinát vette nőül. (l. 248. lev.)¹

¹ Dr. Boncz Ödön barátom figyelmeztetett, hogy a gyulafejérvári templomban őrzött ama sarkophagon, melyet Hunyady Jánosénak tartanak, ugyanezt a czímert látta eme jelző betűkkel: E. G. A. K. A czímer medvetalpa ennél korona nélkül dült alakban látható. Igaz, hogy

Haller István második neje volt Szalai Barkóczy Anna Mária, szintén nagyságos («magnifica») familiából. Így kerül

9. A Barkóczy címér a családkönyvbe. (244. lev.)

E címérben a paizs kék mezejében arany korona felett lebegő szárnyas és koronás an-

gyalfő látható. A sisak felett ugyanaz. Foszlányai: egyízben kék és vörös, de máshol több helyütt ugyancsak e családi könyvben jobbról arany-kék, balról ezüst-vörös.

Mert a Barkóczyakkal sűrűn lépnek családi összeköttetésbe a Hallerek. Így mindjárt a fennebbi Haller Istvánnak (de még Kendy Judittól származó) fia *Pál* ismét Barkóczy lányt, Juditot veszi el első nejeül. (Czímere a 442. lev.) Ugyanennek a Pálnak unokája *János* ismét Barkóczy lányt, a László leányát Juliánnát veszi első ízben

a sarkophag felső lapján fekvő alak vánkosán sokkal későbbi JOHANNES HVNYADI CORVIN felírás látható; mégis nagyon valószínű, hogy az illető síremlék valamelyik Kendyé, talán Kendy Sándoré. Hogy az ő korából (XVI. sz.) és semmi esetre sem a Hunyadi korból való, az kétségtelen.

nőül (1715). Amott még három, itt meg két más feleség következett a Barkóczy lányok után (459. lev.) A vele egy generatiojú *Haller Sámuel* neje szintén Barkóczy lány, ugyancsak Julianna, B. Ferencz leánya. (453. lev.)

A legutolsó esetben a címér hiányzik, a három elsőben le van festve; és pedig a két utóbbin olyan foszlánnyal, mint a minő a rajzban is ábrázolva látható. Az első esetről az olajfestményű címér kevésbé világos, mint az utóbbi kettőnél; bátran elfogadhatjuk tehát emezeket irányadóul.

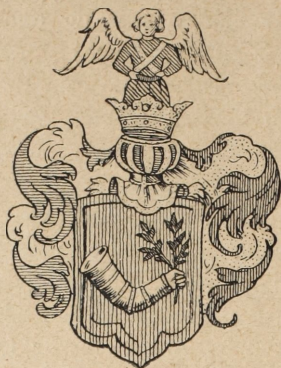
A fennebb emlegetett Haller Mihály és Pernyeszi Dorottya fia, *Péter*, először Lónyai Ilonát, Kálloni István özvegyét vette el; másodszer egy előkelő székely család sarját, Tarnóczy Sárát Kézdi-Szentlélekről; harmadszor a szombatos Pécsy Simon leányát, Erzsébetet. Második házassága valóságos regény; a szó szoros értelmében is az, mert br. Kemény Zsigmond «Az özvegy és leánya» című egyik legszebb regényében meg is örökítette. A Zabolai Mikes fiak egyike szereti Tarnóczy Sárát, de anyja nem akarja hozzáadni, mert a gazdag (bár koros) Haller Péternek szánta. A Mikes fiak rá törnek a szentléleki kastélyra s elrabolják féltett kincsét. Rákóczi György fejedelem visszaadni rendeli a rablott menyasszonyt, s a Mikes fiakat fő- és jószágvesztésre ítéli. (Az érdekes periratokat és tanúkihallgatást megtaláltuk 1883 nyarán a gr. Erdődyek vörösvári levéltárában.) A visszatért önkénytelen menyasszony Haller Péternek lesz neje, s Nagy-Szebenben élék világukat.

A regényes történet hősnőjének sorsa régóta érdekelt, kellemes meglepetésül szolgált tehát, midőn a családi könyvben a Haller Péternek szánt lapon, ott találtam Tarnóczy Sára mosolygós képét, piros selyem ruhában, magas csipke gallérral, aranylánczos, rubintos nyakékkal; fején aranycsipkés magyaros főkötő, piros szalaggal. S mellette az idős férj, elég komikusan, mint bölcsőben fekvő csecsemő van ábrázolva (bizonyára még gyermekkorában festetett s neje későbbben).

Innen ismerjük meg

10. A Tarnóczy címert is, a melyről eddig nem volt tudomásunk. Ábrázol pedig az vörös mezőben könyöklő, pánczélos, balra fordult kart, zöld ágat tartva kezében. A sisak felett arany-

koronából zöldruhás, kiterjesztett szárnyú angyal törzse emelkedik ki, mindkét válláról

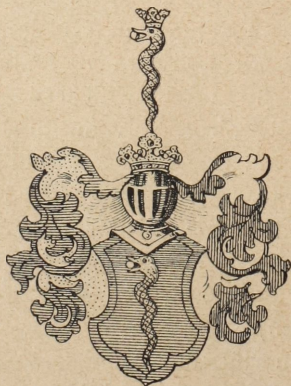

arany vállöv jön le s keresztezi egymást a mellén, derekán vörös öv, mindkét kezét csípőjén nyugtatja. Foszladék: jobbról ezüst-kék, balról arany-vörös.

Haller Péternek és Tarnóczy Sárának egyetlen fia volt, ugyancsak *Péter*, a ki Keresdi Bethlen Zsófiát vette nőül. A Keresdi Bethlen egyike azon családoknak, a kik közül a Hallerek leggyakrabban nőülnek.

Így a fennebb már emlegetett Haller *Pálnak* (Barkóczy Judit után) második neje Bethlen Borbála. Egy generációval idébb a H. *Györgyé* Keresdi Bethlen Éva. Még egygyel innen a *Lászlóé* Bethlen Kata, a múlt századi *Antalé* Bethlen Julia, a jelen század elejéről *Gáboré* Bethlen Antónia. Nem csoda tehát, ha

11. **A Keresdi (vagy Bethleni) Bethlen család címerével többször találkozunk a Haller grófok**

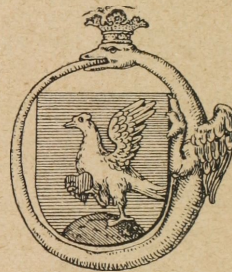
családkönyvében. (442., 444., 445., 460. lev.) A címer itt így van ábrázolva: A paizs kék mezejében arany pettyes feketés kígyó, fején arany

koronával, szájában kereszt es arany almával.¹ A sisak felett korona s felette ugyanolyan kígyó.

A Haller családban az első Bethlen leány férjének, Haller Pálnak, harmadik neje Barcsay Éva, a negyedik Torma Kata. De mindkettőnek címerképe nagyon elmosódott; és csak nagyon halaványan látszik a Barcsay címer képében a könyöklő kar kardot tartva, s a Torma címerben inkább csak sejteni véljük a torma szárconturáit. (442. lev.) Épp ily kevéssé vagyunk szerencsések a Torma címerrel később is, midőn Torma Borbálának, a báróságot nyerő Haller István 2-ik nejeének címerét egyáltalában nem találjuk felrajzolva.

Eddigelé oly címerekről volt szó, melyek a Haller fiak nejei révén kerültek a családi könyvbe: Meg kell emlékeznünk egynehány olyanról is, melyek a Haller leányok férjei jogcímén sorakoznak a címerek közé. Ilyen pl.

12. **A Károlyi címer.** A többször említett Haller Pál egyik leányának Máriának ugyanis

egyik Károlyi volt férje, mert Haller Mária címere mellett (442. lev.) a régi Károlyi címer mert látjuk kifestve: A paizs kék mezejében zöld halmon a kiterjesztett szárnyú karvalyt, jobb lábával szívet tartva; a címert a szájában farkát tartó koronás sárkány (a régi sárkány-rend jelvénye) fogja körül.

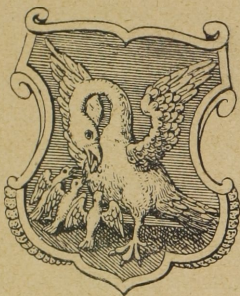
Kár, hogy Károlyi Évának, a Haller Sámuel diósgyőri kapitány nejeének címerpaizsa nincs kitöltve. (272. lev.) Úgy a Károlyi Kláráé, Haller Gábor († 1723.) feleségeé sem. (457. lev.) Egyáltalában a családkönyv folytatói később keve-

¹ A rajzban a kereszt tévedésből elmaradt, a meny nyiben az elmosódott festményeken csak halványan (de mégis) látszik. A kígyó fején a paizsban két helyen látható a korona nyomá, egy helyen nem. Az Ung. Siebmacher III. füzete a Bethleni Bethlen címer sisakdíszűl leveles rózsaszálat tüntet fel.

sebb gondot fordítottak a címerekre és sokszor elhagyják a feleségek címereit: a Haller címer, melyet ekkor már chablonnal festettek, mindig ott van.

A mint Haller Máriánál ott van férje címere, éppen úgy ki van festve unokanővéreinel, a Haller János (+ 1697.) két leányánál is férjük címere. És pedig

13. **A Petki címer**, mivel Haller Krisztinát Petki János vette nőül, a kinek címerében: a paizs kék mezejében, zöld halmon fehér pelikán

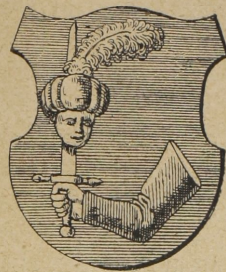

csőrével mellét tépve vérével táplálja három kicsi fiát. (443. lev.) A Petki család címere eddigelé közölve nem volt.

Haller Annának, a Krisztina nővérenek férje Váradai Gyulai László. Így kerül a Hallerek családí könyvébe

14. **A Gyulai címer** (447. lev.), mely a paizs kék mezejében vörös mezlű, jobbra fordult könyöklő kart ábrázol, kezében kivont egyenes kardon struczollas turbános török főt tart át-szúrva. A sisak és a foszlányok itt is, épúgy mint a fennebbi fogyatékosan rajzolt és festett férj-címereknel, hiányzanak.

Ime ezek azon magyar címerek, melyekkel a Haller-codex eddigi ismereteinket gyarapítja.

Kár, hogy a többi magyar Hallerek nejeinek címerei nincsenek könyvünkben lefestve. Az említettekén kívül (melyek némelyike többször előfordul) mindössze a Kornis címert nyújtja még könyvünk, de ez nem mutat eltérést az ismert s máig is használt Kornis címertől.

Általában a későbbi beírások (a XVIII. századiak) a címerekre kevés súlyt fektettek s többnyire egészen mellőzik; s a könyv utolsó részében (a 466. levelen túl) sem címer, sem női alak nincs, de sőt a férfi alak képe is gyakran hiányzik.

Ha még megemlítjük, hogy a címerpaizs formája a XVI. századig mind hegyes alakú; a XVI. század elejéről valók többnyire gömbölydeden végződnek s a későbbiek, nevezetesen a magyarországiak többszörösen tagozott tárcsaszzerű paizsformát tüntetnek elő: körülbelől elmondottunk mindent, a mi könyvünkről a magyar címertan szempontjából említésre érdemes.

Dr. SZÁDECZKY LAJOS.

ADALÉKOK A GENEALOGIA TÖRTÉNETÉHEZ.

MŰVELŐDÉSTÖRTÉNETI TANULMÁNY.

(Első közlemény.)

I. A GENEALOGIAI FOGALOM FEJLŐDÉSE.

Az elmélet, melyet Darwin a fajok öröklés általi fejlődésének elvével felállított, fényesen be van bizonyítva a genealogia történetének első keletkezéseiben.

Igaz ugyan, hogy ebből a Darwin-féle nézet

helyessége még nem világlik ki, de önkénytelenül azon erős meggyőződés támad bennünk, hogy minden emberi tökéletességnek öröklés útján való leszármaztatása, tehát a fejlődésnek az avitismuson alapuló módszere az embereknek eredetileg bírt adománya volt.

Bármely, az embereknek még oly messze fekvő

korszakába pillantsunk is vissza, azt találjuk, hogy mindenkor, a fajok, a hit, a hosszúsági és szélességi fokok különbsége nélkül az emberek azon voltak, hogy koruk kiváló férfait a hagyomány, a fictio vagy a valóságos bizonyításnak szokásos útján az őskorral vagy annak működésök által kitűnt alakjaival örökösödés útján azon czélból hozzák kapcsolatba, hogy önmagokat és kitűnőbb kortársaikat nagyobb dicsőség és *jogosultabb* előbbkelőség fényével övezzék.

Nem alap nélkül élek itt a «jogosultabb» kifejezéssel; mert ez az ősidőknek mai napig még nem eléggé méltányolt oly jelenségében van indokolva, mely az ezen értekezés kezdetén felhozott állítás megerősítésére leginkább alkalmas.

Azt vélné az ember, hogy oly korban, melyben a jogot csak az ököl képviselte és az erősebbnek ezen joga, kapcsolatban a pillanat változatlan tényével, már elegendő volt, hogy a sokaságra állandó hatással legyen, egy férfiú, kinek valamiképen sikerült, a közönséges élet porából fölvergődve, környezetete fölötti felsőbbiségre szert tenni, nem is szorult rá e felsőbbiséget bebizonyítani, annál kevésbé annak megerősítését még más úton is megszerezni. Szintúgy vélné az ember, hogy az erősebbnek súlyos ökléhez szokott tömeg igen keveset gondolt bitorló urának egyéb jogcímeivel és hogy az kényszerítve lett volna, az erősebb már győzelemre jutott elvének hódolva, a tömeg fölé emelkedőnek felsőbbiségét vaktában elismerve, a megtörtént tényt egyszerűen tudomásul venni.

Most nem tudom, mi volt az oka: vajjon a tömeg eredeti jogérzetének ösztönszerűleg erjedő csírái, mely nem akarta magát annak egyszerű elismerésével elutasíttatni, hogy itt csak durva hatalomról van szó, vagy az embereknek azon hajlama, hogy mindenkor a jelen minden tünényére a múltból szerzett példát alkalmazzák? elég az ahhoz, minden korban és minden nép között oly jelenség fordult elő, mely által megtudhatjuk, hogy az emberek a létező felsőbbiség egyszerű tudomásul vételével nem elégedtek meg, hanem hogy utat-módot kerestek, e felsőbbiséget valami szükségesnek, természetesnek és *jogosultnak* kijelenteni.

Valahányszor t. i. az erősebb a tömeg fölé emelkedett, ez mindannyiszor azon volt, hogy

a hős által véghez vitt tetteket valamely a hagyományban élő még nagyobb hős által hajdan véghezvittekkkel azonosítsa. Azon jelenségre is akadunk, hogy a tömeg magát a hőst, életrajzának kiékesítése és valamennyi a regében előfordult jelek kiaknázása által, a múlt hősével összekötetésbe hozza, hogy elvégre kettejük között létre hozott kapocs által a győzőnek az ünnepelelt hőstől való leszármazását ténynek hirdesse, s ily úton az egyesnek tettét a múltból szükségképen eredő, az atavismus által igazolt *jogosultsággá* emelje. Hogy az ősatya kiszemelésénél itt-ott hizelgés is fordult elő s hogy gyakran, ha alkalmas halandó őse nem találtatott, a hőst rövideden az istenek ivadékává tették, mindezek mitsem változtatnak a tény közmüvelődési és történeti jelentőségén.

A múlt kiváló alakjaitól való leszármaztatások ezen eredeti módja mindenkor csorbíthatlanul tartá fenn magát; azon különbséggel, hogy a származás kikutatásának alapul szolgált indokok idővel egy nuance-al változtak.

Idővel ugyanis annak tudomására jöttek az emberek, hogy a legutolsó koldúsnak épúgy vannak ősei, mint a királynak, ámbár nem tartották érdemesnek az előbbinek őseit feljegyezni, mert valószínűleg mindnyájan szintén csak koldusok voltak. De az emberek azon nézetből indultak ki, — és van benne némi igazság, — hogy az, ki nagyszámu *ismert* ősökre hivatkozhatott, oly családból származik, melynek rég elhalt tagjai, éppen azért, *mivel életük és működésük emléke még nem halt ki, már az előkelőség és társadalmi jelentőség bizonyos fokán állottak*, és hogy ennél fogva az ivadék már eo ipso sem lehet valami közönséges ember, sőt származása és öröklés által képességgel bír, nagyobb tetteket véghez vinni, mint homályos családokból származó embertársai, s hogy az atavismus által szentesített jogosultság az ősök tetteinek folytatására való törekvést és a környezet fölötti felsőbbiségre való emelkedést valamely ismert és már előkelő család sarja által, magával hozta.

Mindezekhez idővel az a körülmény is járult, hogy az, ki valamely kiváló családhoz tartozott, szükségképen jogok gyakorlására és kötelességek teljesítésére volt utalva, mi által a *genealogiai nyilvántartás* szükségessé vált. Mindezekből következtetjük azon tényt, hogy a genealogia

már a történelmileg még meg nem világított időkben is oly hatáskört vívott ki magának, mely századok folytán terjedve, a történelmileg megvilágított korszakba, utóbb pedig a classikai hajdankorba való belépte alkalmával oly végtelenné vált, melynek létét ugyan ismerjük, de melynek összes részei közül kielégítő források hiányából csak néhányat — s ezeket is csak hiányosan — írhatunk le: magától értetődven, hogy említett részek leírásánál a genealogia tudományos kezeléséről szó sem lehet, minthogy ez csakis az újabb kor vívmánya.

A genealogiai fogalomnak a fentebbi sorokban előadott fejlődési menetével párhuzamosan arra kell figyelmeztetnünk, hogy a genealogiának, mint közművelődési és tudományos tényezőnek megvilágításánál két mozzanatot kell tekintetbe venni, melyek főképen az ókor méltatására okvetlenül szükségesek. Két kérdéssel kell t. i. foglalkoznunk: *hogyan méltányolták mindenkor a genealogiai fogalmat és hogyan kezelték a genealogiát gyakorlatilag?*

Az első kérdést illetőleg magától érthető, hogy ez mint kizárólagosan elméleti tárgy egyedül csak következtetés útján világítható meg. De másképen áll a dolog a második kérdésre nézve.

A genealogia elméleti fogalmának genealogiai tevékenységbe való átváltoztatásakor azt kell kérdeznünk: *melyek voltak a genealogiai tevékenység álladékaival és hogyan művelték gyakorlatilag és in specie a genealogiai érzéket?*

A hol már a történelmi tudomány első kezdetétől fogva osztályszellem, törvényesség és alkotmány kimutathatók, ott feltaláljuk a genealogia álladékaival; a genealogiai tevékenység módzata azonban az ókor minden idejében, úgy mint később is, egyenlő lépést tartott a közművelődéssel.

Minthogy a közművelődés fejlődési menetének természeténél fogva az őskorban, valamint a későbbi századokban is, a tudományt csak *átalánosnak* tekintették, nem szabad csodálkoznunk, ha a genealogiával kezdetben nem mint önálló tudománnyal találkozunk.

Ha a genealogia kezdeteivel meg akarunk ismerkedni, azon nyomokat kell követnünk, melyek látszólag tőle messze fekvő kútforrásokban és emlékjelekben találhatók fel és melyeket

őseink részint hagyományukban, részint szokásaikban és erkölcsükben, részint pedig néma és beszélő emlékjeleikben reánk hagytak.

2. A GENEALOGIA ELSŐ ÁLLADÉKAI.

Minden népek genealogiájának legrégebbi álladéka gyanánt nem csekélyebbre akadunk, mint az — *istenek ismeretére*.

E jelenség megmagyarázásához szükséges, hogy annak bővebb keletkezési történetét adjuk.

Strauss és minden racionális gondolkodónak eszmemenete szerint már az embernek mint kulturlénynek első fellépténél a természetnek puszta szemléléséből keletkezhetett az istenről való fogalom.

Ama szép, keleti pompával diszített korszak, melyet a biblia paradicsominak, Ovid pedig aranykornak nevez, — melyben az ember mint a még fel nem mért földnek ura, az örökös kék, mosolygó ég alatt örvendett létének, — melyben a föld jótéteményeit *küzdelem nélkül* élvezte s édes henyeségben éldegélte napjait: szükségképpen fölkelte az ember lelkében a csodálkozás és bámulat érzelmeit, mert a természet volt az, mely érintkezés által bő anyagot nyújtott neki a gondolkodásra.

Eme gondolkodás természetesen hasonlított a gyermekéhez, kit a gondos jó anya naponta új ajándékkal lep meg, a nélkül, hogy ezért hálát vagy viszonzszolgálatot kérne. Valamint tehát a gyermek az ajándékok élvezetének örülve, abban örökösen tartó szükségességet lát, úgy keletkezik a homályos sejtelem és érzelm, mely ösztönszerűleg várja a megszokott ajándékot, mint szükségleteinek kegyes és azonnali kielégítését. Ez nem egyéb, mint egy magasabb lénynek önkéntelen és ösztönszerű elismerése, melyet gyermeked kedélyében hisz, a nélkül, hogy alaposan gondolkodnék fölöle.

A mennyiben a legkorábbi gyermeki élet azon korszakot foglalja magában, mely a kedélyi életnek legtagabb tért enged, jogosan vehetjük a fent ecsetelt időszakot az emberiség gyermekkorának. A gondos természet jóságából eredő édes kényelmében, jóságos tündérnek tekinté a természetet, melynek bőkezűsége élvezetében minden gondolkodást fölöslegesnek tartott az ember.

De egyszerre beállt a változás.

A természet kezdé mutatni árnyoldalait; önkéntes bőkezűsége fősvénységgé vált; az eddigi pusztaság *elfogadás* helyett az ember arra kényszerült, hogy szükségletei fedezéseért *küzdjön*; az eddig oly szíves és csak fényoldalaiban mutatkozott természet árnyoldalait mutatá fenyegetőleg tellurikus befolyások és változások alakjában; és ezen korszak, melyben ellenségképen lépett fel, legelső alkalmat nyújthatott arra, hogy az ember, eddigi közönyösségét elhagyva, a természetet megfigyelje és fogalmat szerezzen felőle.

Meggyőződött, hogy nálánál hatalmasabbal áll szemben. Valamint a gyermek, ki kezdetben meglepetve, a jó anyának szigorúságában nem is hisz, hanem észrevehető hatása által létéről meggyőződve, ösztönszerűleg szegül a váratlan ellenkezés ellen, önkéntelenül védi magát s azt akarná, hogy minden a régi mód szerint folyjon: úgy az ember is a természet első csapásainak azon hitben szegült ellen, hogy ki fogja vívni a győzelmet, — és csakis gyengeségének érzetében daczolva hajolhatott meg.

Ezen erőtlenségének érzete, melylyel a kérelhetetlen természettel szemben bírt, azon hitben erősítette meg, hogy hatalmas ellenséggel van dolga, ki egyúttal uralkodik felette, ki *ura*, s e meggyőződés eredetét adta az *Isten fogalmának*.

Hatalmas ellensége elleni oltalmának ösztönöszerű fölkeresésében magától érthető, hogy az ember oly ellenséggel szemben, a kiról legkisebb képzelete sem volt, kinek lényege egészen idegen volt előtte s kinek uralma ellen emberi fegyver erőtlenségre maradt; s ennek addig kellett így maradnia, míg ellenségét belső lényege szerint valamely magasabb *emberfölötti* lénynek tekinté; mert ez ellen minden ellenállásnak sikertelennek kellett maradnia.

Másképp állott a dolog, midőn az ember a természetet, hatalmas ellenségét, rokonának képzelé, midőn ezt emberi tulajdonságokkal, emberi gondolkodással s emberi érzelmekkel ruházá fel, szóval, midőn a kérelhetetlen és legyőzhetetlen erővel rátolt urát *személyesíté*, mert *ily* lénynyel szemben már lehetett harczba bocsátkoznia, ha nem is egyenlő fegyverrel.

S mik voltak fegyverei?

Rossz embert még haragjának leghevesebb nyilatkozataiban is szóval s ajándékkal meg lehet engesztelni. Emberi tulajdonságokkal felruházott urával szemben szintén ily módon várta az ember győzelmének legbiztosabb lehetőségét, midőn a szép szavakat az *ima*, az ajándékokat az *áldozat* alakjába öntötte.

Mihelyt az ember egyszer már oda ért, hogy az istenről való fogalmát személyesítse s a személyesített istent emberi jelvényekkel felruhazza: akkor az eredetileg csak *gyönyör* tekintetű istenségről a polytheismushoz vezető átmenet szükségessé vált. Nem lehetett képzelné, hogy az anthropomorph istenség egészen magányosan álljon; az emberi tulajdonságokkal felruházott istenségnek szükségképen emberihez hasonló életet kellett élnie, emberként éreznie, gondolkodnia; kellett, hogy ha már nem lehetett neki előtörténetet adni, legalább törvényes és törvénytelen sarjakból álló isteni családnak kiinduló pontjául váljék s minthogy mindezen isteni ivadékok utóbb mégis csak istenek voltak, kiknek bizonyos hatáskört kellett adni, magától érthető, hogy idők folyamában az eredeti monotheismusból a többistenség fejlődött ki, mely főképen a klasszikai hajdankorban oly fokra emelkedett, hogy az emberi belső és külső életnek minden nyilvánulását, valamint a természet minden mozzanatát csak bizonyos személyesített istenségnek tartották.

Így magyarázható meg, hogy minden népek előtörténetének csarnokaiba való belépésükkor mindenek előtt az istenek nemzedékrendjére akadunk; ez oly nemzedékrend, melyet Henninges a XVI. században 40 nyomtatott foliólapon tudott leírni. Ókorban okvetlen szükséges volt, hogy minden nemzetiségű művelt ember ismerje vallását s hogy első sorban isteneinek eléggé komplikált genealogiájában jártas legyen.

A genealogiának második álladéka gyanánt a minden nemzetnél előforduló *hősi mondára* akadunk. Ez a mai történet-írási nyelv értelmében nem más, mint a mythikus és heroikus korszak.

Mai napság, ha valaki bármily meteorkénti vagy maradandó hírnévre vergődik, már nem történhetné meg, hogy életmenete és jelentősége a lényegben folyvást változó hagyomány által eltorzítottassék, mert a hagyománynál jobb esz-

közökkel bírnak a helyes felfogás és történeti hűség megőrzésére.

Az ókorban ez másképen volt.

A félisteni rangra emelt ókori emberek környezetük és kortársaik csodálatát és elismerését kétségkívül elnyerték, de bizonyosan a nélkül, hogy még életükben istenítettek volna; de midőn ők is, kortársaik is meghaltak, a későbbi ivadék örökölt ismereteinek keretében képök már megváltozott s így könnyen történhetett, hogy az évek hosszú folyamán át a folyvást leleményes hagyomány megtoldásai által az érdemei alapján kétségkívül elismert emberből hős vagy isten lett.

Mennyivel könnyebben fejlődhetett ki a dolgok ily folyamata oly alakoknál, melyeknek élete és működése későbbi ivadékok által saját korszakuk megmagyarázására és megvilágítására felhasználtatott; mert nem elég, hogy a saját korszakbeli kiváló alakokat a mythikus korszakéitól származtatták le, még tovább is mentek, a mennyiben népek és országok neveit is az őskor mythikus alakjaitól vezettek le.¹

Nem szabad tehát azon csodálkoznunk, hogy valamikor oly idő létezett, melyben a földrajz és a történelem tulajdonképen csak — genealogia voltak.

Oly időben, midőn etymologiai, ethnografiai és philologiai kutatások és felfedezési utazások még egészen ismeretlen fogalmak voltak, midőn közlekedés és forgalom a szűkebb hazának határait még át nem lépték: akkor a szomszéd földről jövő hírt egészen mint ismeretlen világrészről jövőt kellett tekinteni s az idegen törzsek és népek múltjából hallomás útján ismeretesekké

¹ Was vor der geschichtlich beleuchteten Zeit liegt, ist Nebel, in dem sich die Umriss von Erinnerungen, welche einzelne bedeutende und lange nachwirkende Ereignisse und einzelne ungewöhnliche Menschen in den Volksseelen zurückliessen, mit fantastischen Verkörperungen von Naturgewalten, je nach der Anlage des Stammes, von dem die Ueberlieferung kommt, mehr oder minder deutlich oder verschwommen, bewegen. — Die mythische Welt enthält geschichtliche Elemente, aber in einer Vermischung und Verschiebung, die sie für uns zu vieldeutigen Räthseln macht. Fernliegendes ist zusammengedrückt, Kulturperioden von Völkern sind zu Menschen, Heroen, Königen, Patriarchen geworden; das Schicksal ganzer Stämme erscheint als das Leben von Einzelnen; der Himmel mit seinen Göttern ist von der Erde, die ethische Welt ist von der physischen, die Poesie ist von der Prosa noch nicht geschieden. (Busch.)

vált adatok az áhítatos hallgató tudnivágyó keblében a régi hírek iránti odaadó pietást régmúlt mese gyanánt sokkal nagyobb mérvben keltették fel.

Nem csoda tehát, hogy azon első források, melyeknek az ősi emberek történelmi és földrajzi ismereteiről szóló felvilágosítást köszönjük, arról értesítenek: hogy népeket, törzseket, földrészeket, országokat, tartományokat, városokat, falukat, folyamokat, hegyeket, forrásokat stb. rendszeren valamely isten, hős, uralkodó, vezértől stb. származtattak.

A hagyomány által ismert alakok életéből és működéséből oly alkalmas momentumokat kerestek fel, melyek elegendő anyagot nyújtottak arra, hogy a földrajzi tárgyak és a történeti mozzanatoknak alapítóivá lehettek; azokat minősíteni kellett, s minthogy ily hazai magyarázatok a külföldi felfogásokkal összhangzásba voltak hozandók, kézzel fogható, hogy a mythikus korszak történetének e genealogiai kezelése minden népnél annak idején sehogyan sem tartozhatott az elhanyagolt tanulmányokhoz.

Történelmi és földrajzi incorrektségeket furfangos genealogiai disputációk által helyreigazítani, szokott mód volt; hisz a genealogia képezte az e tekintetbeli ismereteknek alapját.

3. AZ Ó-KELETI NÉPEK GENEALÓGIÁJA.

Minthogy a mai bírálatos történetbúvárlás a kelet őstörténetéből csak azon adatoknak használatát engedi meg, melyek a kép- és ékírás és általában a *hazai* források megfejtéséből származnak, magától érthető, hogy az eddig irányadóknak tartott héber, görög és római tudósításokat feladatunk tárgyalásánál nem szabad többé oly hiteleseknek elismerni.

Ezzel korántsem akarjuk azt mondani, hogy nevezett források immár minden jogosultságukat és jelentőségüket elvesztették; mert valamint egyfelől éppen a kép- és ékíratok fejtegetése erősíti meg pl. a héber történelmi emlékjelek mint történelmi források jelentőségét, úgy másfelől a hazai ó-keleti források oly kevés anyagot szolgáltatnak tárgyunk megvilágításához, hogy legtöbb esetben okvetlenül azon következtetésekre kell támaszkodnunk, melyek más oldalról kínálkoznak.

a) *Egyiptom.*

Ó-Egyiptom társadalmi viszonyai csak kevés támaszpontot nyújtanak a genealogia által e helyütt elfoglalt álláspont megítélésére.

Eddigélé Egyiptom társadalmi alakulásának alapját a lakosságnak úgynevezett kasztokra való felosztásában szokták keresni s ezen kasztok között a papi osztálynak az *örökölhető*, kiváltságokkal felruházott *nemességi rendnek* jelentőségét tulajdonítani.

E feltevés jogosúltsággal bírna, ha a régi kaszt-rendszer alapjai az egyiptomiak osztályozásánál kimutathatók volnának. Ugyanis a kaszthoz tartozók három feltételhez voltak kötve: bizonyos foglalkozásoktól el voltak tiltva, csak saját kasztjukbeliekkel köthettek házasságot és csak atyjuk hivatását volt szabad követniök. De az emlékjelek, — hogy csak a papi és katonai osztályról szóljunk, melyekben görög írók adatai szerint az atya hivatása a fiúra szállt, — bizonyítják 1. hogy a katonai és papi hivatás nem voltak mindig egymástól elkülönítve, hanem sokszor egymással összekötve és nem ritkán valamely foglalkozással egyesítve; 2. hogy oly egyén, ki hadi hivatalt viselt, oly ember leányát is nőül vehette, a ki papi méltósággal volt felruházva; 3. hogy egy és ugyanazon család tagjai különféle foglalkozást választhattak: az atya mint katona, fia pedig valamely polgári szolgálatban működhetett. (Busch).

E szerint a szó szoros értelmében sem a papi, sem a katonai kaszt nem létezett. A mit eddig Ó-Egyiptomban kasztnak tekintettek, az Lenormant-Busch szerint inkább «testület»-tel volna azonosítandó.

Annai azonban bizonyos, hogy azon emberek, kiknek papi vagy katonai méltóságuk volt, a legfőbb tekintélyben részesültek és hogy nevezetesen az utolsó dynastiák alatt egy nemét képeztek az államban kiváltságolt nemességnek. De minthogy a hivatás örökölhetősége, továbbá maga a hivatás megválasztása és a házasságkötés megszorítása az egyiptomi társaság alaptörvényeihez nem tartoztak, ennél fogva Egyiptom mindkét kiváltságolt osztályában legfőlebb egy nemét tekinthetjük a *személyes nemességnek*, mely talán csak egyedül a tulajdonos hivatásához és állásához, a személyes származás tekintetbevétele nélkül volt kötve.

Minthogy az egyesek származásában társadalmi előjogok igénybevétele nem volt megalapítva, már a priori mondhatjuk, hogy a genealogiai érzék számára és ennek gyakorlati alkalmazására a talaj kedvező nem igen lehetett. Ha még azt is számba vesszük, hogy a régi egyiptomiak köz- és családéletébe több oldalról való betekintésekből következtetve, náluk a származás tisztasága és a házassági hűség fölött nem nagyon szigorúan örködtek, akkor világos, hogy a genealogiai nyilvántartás és azon törekvés, hogy a családok leszármazását és szaporodását az utókorral közöljék, semmiféle jelentőséggel nem bírhattak.

Ha pedig a genealogiai érzéknek mégis néhány, bár gyenge nyomára is akadunk, azt a következő két tényezőben kell keresnünk: az egyik az ókor legtöbb népénél található ama körülmény volt, hogy Egyiptomban sem fejlődhetek meghatározott és maradandó nemzetségi és családnevek, minek ismét az volt a következménye, hogy valamely meghatározott személy megjelölésére mindig nemzőjének vagy valamely régi ősenek a nevét használták; — a másik az Egyiptomiaknál igen magas fokban előtérbe lépett állandósági elv volt, mely nevezetesen az idővel daczoló építményeikben, a lélek-vándorlás tanáiban s azon törekvésökben mutatkozott, hogy bebalzsamozás által az emberi testet a rothadástól ótalmazzák. Az állandósági elv megvalósítására jól kifejlődött érzéküknek köszönhető, hogy Ó-Egyiptom majdnem valamennyi emlékei feliratokkal telvék, melyek — minthogy Egyiptom összes viszonyait felvilágosítják — itt-ott a mi genealogiai ismereteinket is öregbítik.

Különösen fel kell itt említenünk, hogy a számos egyiptomi dynastiák többé-kevésbé tökéletes és hibátlan lajstromai igen gyakran különféle kőírási emlékjelekben föllelhetők, hasonlóképpen vannak genealogiai tudósításaink Egyiptom tartományi fejedelmeiről, és míg Manetho a régi dynastiákról görög nyelven írt krónikájában gondoskodott, addig nem egyiptomi krónikások a Ptolemæusokról bőven megemlékeztek.

Első sorban az itt felhozandó genealogiai forrásokhoz tartozik a turini papyrus. Ugyanabban az összes hitregei és történeti személyek lajstromait találjuk, a kikről azt mondják, hogy Egyiptomban uralkodtak. A mesés korról kezd

s eredetileg a XIX. dynastiáig ér; vége elvesztett. Az egyiptomi történet egyik legfényesebb korszakában (II. Ramzes alatt) szerkesztetvén, e lajstrom nyilvános okirat jellegét hordja magán, melyben minden király neve után uralkodásának időtartama és mindegyik dynastia után az évek összege áll, melyekben az uralkodott. Fájdalom, hogy ezen okirat csak kevés töredékben jutott reánk.

A XIII-ik dynastiának megvilágítására szolgál az úgynevezett «ősök terme», egy a Karnaki templomtól elvett kis kamra, melynek falain III. Tutmesz (XVIII. dynastia) van ábrázolva, midőn hatvanegy elődjének képe előtt áldoz. Sajnos, hogy itt nem rendes és csak félbeszakasztott sorozattal van dolgunk, és így ez emlékjel nem egyéb, mint Egyiptom királyi lajstromainak egy kivonata, mely még a pontos időszámításhoz sem alkalmazkodik.

A királyok lajstromainak legtökéletesebbike az 1864-ben felfedezett úgynevezett újabb Abydos-féle tábla, mely körülbelül oly tökéletes, mint a Manetho-féle és ezt igen szerencsés módon ellenőrzi.

A királyok egyetemes lajstromához tartozik még Saquara táblája; míg azon okiratok, melyek valamely király vagy dynastia történetére vonatkoznak, nagy bőségben szálltak reánk mint feliratok és papyrus-íratok.

Manetho a Deltában fekvő Sebenytos város papja volt, ki II. Ptolemaeus alatt görög nyelven, templomokban letéteményezett hivatalos okiratok nyomán egy egyiptomi történetet írt, mely, fájdalom, elveszett és csak az első keresztény századok néhány chronologusainak írtaiban tartatott fenn.

A görögök között, kik Egyiptom genealogiájával és történetével foglalkoztak, megemlítendők Herodot, Diodor és Eratosthenes. Ez utóbbi a Ptolemæusok idejében élt, kiknek genealogiáját már többnyire római írók dolgozták ki.

Az úgynevezett tartományi fejedelmek genealogiáját és sajtáságos viszonyait sírkápolnáik falaira írott életrajzaik közlik velünk.

E tartományi fejedelmeket illetőleg megjegyzendő, hogy ők, daczára, hogy Egyiptomban örökölhető nemesi rend nem létezett, Egyiptomban nevezetesen a XII-ik dynastia idejében igen hatalmas *hűbéri nemességet* képviseltek, melynek

tagjai egymás közt és az uralkodó királyi házzal rokonsági és sógorsági viszonyban voltak. Bersche egyik sziklasírjában ily tartományi fejedelem a thermopoliti kerület «örökös herczegé»-nek és «nagy főnöké»-nek nevezetik.

b) *Indusok.*

A régi indusoknál a népnek bizonyos rangszerinti rendekre való oly szorosan meghatározott felosztását találjuk, minőt az ókor egyik népénél sem tapasztalunk.

Az összes lények atyjának, Brahmának tulajdonították, hogy az emberi nemet négy osztály szerint (szájából, karjaiból, csipőjéből és lábaiból) alkotta.

A braminokat — az első osztályt — az isteni törvények tanulmányára, azoknak másokkal való közlésére és az áldozat végrehajtására utalta. A ksatrijáknak — a második osztálynak — a nép megvédésének kötelességét tűzte ki feladatúl. A vajcjáknak azt hagyta meg, hogy marhatenyésztők, földművelők és kereskedők legyenek, míg a çudrák — az utolsó osztály — csak arra köteleztettek, hogy a többi kasztoknak szolgáljanak.

Ezen theokratikus társadalmi alakulás minden előjogának orozslánrésze a braminokat — az első osztályt — illetve, kik művöket azzal koronázták meg, hogy a népnek kasztokra való felosztását *örökölhetővé* tették. Minthogy a kasztok rangfokozatát az istentől származtatták, istenkáromlásnak tekintették és egyáltalában nem is túrték, hogy egyik kasztból a másikba bárki is átlépjen. A kírthatatlan és örökös jellem, az áthághatlan elkülönzés, a vallási fölszenteltség és az istenség által szentesített beiktatás: ezek azon jellegek, melyek alapján a kaszt-rendszer a régi indusok hivatására befolyást gyakorolt. (Vivien de Saint Martin.)

Noha az első három kaszt politikai jogokat, vallási kiváltságokat, társadalmi előjogokat, a név és a nemzeti mult közösségét egyformán bírta, mégis gondoskodva volt arról, hogy a braminok egy minden tekintetben kitüntetett *rendnek* legfőbb polczát elérjék; mert daczára, hogy az első három kasztnak külső jele is közös volt, mégis e tétel: «a braminok a törvények rendszerének alapjául hirdettetnek» törvényre emeltetett, mihez még a következő tételek is

csatoltattak: «A braminok az elsők az emberek között», «a bramin világrajöttekor elfoglalja az első rangot a földön; mint legfőbb ura a lények összességének, a törvény kincsének fentartása fölött kell őrködni; egy tizéves bramin és egy százéves ksatrija mint atya és fiú tekintendők, úgy, hogy a kettő közül a bramin az atya».

Az első három kaszt kiváló állásának külsőleg szemlélhető jeleihez csatlakoztak még az első kaszt számára előírt tömérdek köteleességek és ranghoz illő házasság kötésére vonatkozó rendelkezések. E szerint a «noblesse oblige» és a mesalliance elvét oly világosan látjuk ebben kidomborodva, hogy minden tétova nélkül állíthatjuk, hogy itt a szó szoros értelmében kiváló nemesi *renddel* van dolgunk.

Mintthogy nem e sorok feladata a nemesség történetét írni, és mintthogy a régiek mesalliance-a és törvényesítése egy később megjelenendő tanulmányom tárgyát képezendi, meg kell itt elégednünk a régi indusoknak társadalmi, kasztokra való felosztását illetőleg az eddig előadottakkal, mely felosztást még a buddhismus sem volt képes egészen eltörölni.

Világos dolog azonban, hogy a papi és katonai nemességhez való tartozás, a tetemes előjogok által, melyek nevezett nemességgel összekötve, a vallási és politikai hatalomnak egyetlen egy osztály kezeiben való összpontosításával azonosak voltak, s a szigorúan előszabott köteleességek, házassági viszonyok stb. következtében a genealogiai érzék ébresztésére és tettlegesítésére elegendő alapot nyújthatott.

Noha a régi indusok korából való emlék-jelekből e tekintetben vajmi keveset tudunk, mégis a tényleges állapotnak megfelelő szükséges dolognak kell tekintenünk, hogy az egyes rang előnyeinek megóvására, a törvényesen előszabott leszármazás ellenőrzésére s arra, hogy idegen s bitorló elemeknek a főnemesség istenileg szentesített osztályába való iktatása elkerültesse: a genealogiai nyilvántartás, nemzeti lajstromok megindítása s a nemesség és őspróba intézménye a régi indusoknál, legalább a braminok virágzása kora alatt, bizonyosan gyakoroltattak.

Dr. WERTNER MÓR.

PACZALI PERES ANDRÁS CZÍMERES LEVELE 1431-İK ÉVBŐL.

(Színes címerképpel.)

Zsigmond király az 1431. év vége felé Milánóban időzött s magát ott ünnepélyes szertartások között Lombardia királyává koronáztatta. Ezen alkalommal a magyar kíséretében ugyanott jelen volt *Paczali Peres Andrásnak*, Csáki Ferencz familiarisának, jutalmúl azon hű szolgálataiért, melyeket bizonyos rábizott ügyekben, nevezett urával (ki néhai Csáki Györgynek, a székelyek egykori ispánjának volt a fia) együtt úgy Németország, mint Lombardia területein véghez vitt — azon évi december hó elején, Boldogasszony fogantatásának ünnepén, czimert adományozott.

Ezen címer-adományzást említi a Magyar Nemzeti Múzeum kézirati gyűjteményében létező Gyulaffy-féle oklevél-lajstrom után, Nagy Iván (M. orsz. csal. XII, 238.), de maga a címerkép s az azt magában foglaló oklevél, mely keltezésének helyénél fogva is nevezetes, még ekkoráig sehol kiadva nem voltak. Közöljük tehát

ezúttal, a kezünknel lévő eredeti után, mindkettőt.

A hártýára írott s Zsigmond királynak zöld selyem-zsinóron lefüggő kisebb, titkos pecsétével ellátott oklevél szövege ez:

Relatio Ladislai de Chap alias vicecancellarii. Sigismundus dei gratia Romanorum rex semper augustus ac Hungariæ, Bohemiæ, Dalmatiæ, Croatiae etc. rex, omnibus Christi fidelibus, tam presentibus, quam futuris, presentium notitiam habituris, salutem in eo, qui dat regibus regnare et victorioso triumphare. A claro lumine troni cæsareæ aut regiæ *clarj- majer* tatis, velut e sole radii, nobilitates legitimo iure procedunt et omnium nobilitatum insignia ab imperatoria seu regia sic dependent serenitate, ut non sit dare alicuius generositatis insigne, quod a gremio non proveniat cæsareæ aut regiæ maiestatis. Sane ad inversorum, tam presentium quam futurorum notitiam harum serie volumus pervenire, quod nos attentis et consideratis fidelitatis et fidelium servitiorum meritis fidelis nostri Andree filii Ladislai, dicti Peres de Paczal, familiaris egregii Francisci, filii condam magnifici Georgii de Chaak, olim comitis Siculorum

Ágost. Ullmann J. Budapesti IV.

PACZALI PERES ANDRÁS CZÍMERE. 1431.

nostrorum, quibus ipse in nonnullis nostris factis et negotiis in partibus Alamaniae et Lombardiae, unacum eodem domino suo procedendo, maiestati nostrae studuit, eoque ferventius et diligentius inantea studebit complacere, quo se et suos singularibus honorum gratiis sentiet fore decoratos, haec arma seu nobilitatis insignia, in principio seu capite praesentium literarum nostrarum depicta et arte pictoria figurata ac distinctius expressata praefato Andreae et per eum Kyliano et Andreae, filiis Thomae, item Francisci, Michaeli et Petro, filiis Johannis de praedicta Paczal, condivisionalibus fratribus dicti Andreae, ipsorumque haeredibus et posteritatibus universis, ex certa nostrae maiestatis scientia, dedimus, donavimus et contulimus, immo ex habundantiori plenitudine nostrae specialis gratiae concedimus et praesentibus elargimur, ut ipsi universaque ipsorum posteritas praedicta arma seu nobilitatum insignia, more aliorum armis huiusmodi utentium, a modo inantea ubique in praeliis, hastiludiis, duellis, torneamentis ac aliis omnibus exercitiis nobilibus et militaribus, necnon sigillis, anulis, velis, papilionibus et generaliter quarumlibet rerum et expeditionum generibus, sub mero et sincero nobilitatis titulo, gerere, gestare, eisdemque uti, frui et gaudere valeant, atque possint, quodque ipsi et eorum quilibet, cunctaque ipsorum posteritas eisdem gratiis, honoribus et libertatibus, quibus ceteri nobiles et clientes armis huiusmodi utendis quomodolibet consuetudine vel de iure freti sunt et gavis, gaudeant et fruuntur, ac de tanto singularis et specialis gratiae antidoto merito exultent et laetentur, tantoque ampliori studio ad honorem regalis dignitatis eorum inantea solidetur intentio, quanto se largiori favore regio praeventos conspiciunt et munere gratiarum. In cuius rei memoriam perpetuam praesentes literas nostras, secreto sigillo nostro, quo uti rex Hungariae utimur, inpendenti communitas, annotato Andreae et aliis praescriptis duximus concedendas. Datum in civitate Mediolanensi, in festo conceptionis beatae Mariae virginis tricesimo anno domini millesimo quadringentesimo primo, regnorum nostrorum anno Hungariae etc. quadragesimo quinto, Romanorum vigesimo secundo et Bohemiae duodecimo.

A címér, mely az oklevél jobb oldali felső szögletében, a sorok elébe festve látható, bal oldalra hajlott, alúl csúcsíves és fent is, középen, csúcsba felkanyarodó paizsból áll, melynek kék mezejében, koronából, két szarvas-agancs közt, sólyom-madár mellképe emelkedik fel. A balra fordított csőr-sisak oromdíszét hasonló, koronából két szarvas-agancs közt kiemelkedő sólyom-madár képezi. A sisaktakaró vörössel bélelt kék foszladékai, melyek a címert két oldalról körülölelik, már művészebb kezelést tüntetnek fel. Az egészet violaszín és vörös vonalak által képezett négyszegű kereten belül, zöld alapszínen, pontozott cífrázatok veszik körül. Mint látni való, ezen címér is a színmázásokhoz tartozik, mivel még azon tárgy is, t. i. a korona, mely

a dolog természeténél fogva, fém-mázat igényelt volna, csak egyszerűn sárgára van festve. Arányai a következők: magassága a paizs legalsó pontjától a szarvas-agancsok legfelső csúcsáig: 11'2 cm., ezen magasságból esik a paizsra: 5 cm., a sisakra és oromdíszre együtt: 6'2 cm., a paizs szélessége 3'9 cm. Itt tehát az oromdísz és a sisak együttes magassága 1'2 centimeterrel nagyobb a paizsénál.

A címér festésének technikája feltűnően gyakorlott ügyes kézre vall. Összevetve ezzel a Passauban kiadott Kisfaludy,¹ vagy a Prágából keltezett Aszúvölgyi-féle címeres levelek² címér-ábrájának gyarló festését, okvetlenül arra a következtetésre jutunk, hogy a Peres András címere festésének szépsége a helyben, hol az oklevél kell, Olaszország Milanó városában — a festő művészet egyik kiváló otthonában — leli magyarázatát.

Paczali Peres András a főntebbi címert Csapy László alkancellár ajánlása következtében nyerte s az adományozásban többi osztályos atyafiai, u. m. Paczali Tamás fiai: *Kilián* és *András*, valamint Paczali János fiai: *Mihály* és *Péter* is részesültek. A *Peres* elnevezés, «dictus Peres», itt még nem képezett vezetéknevet, mert különben nem állna a «dictus» szó előtte s a többi Paczaliak is *Peres*-eknek nevezettek volna, — hanem mint a címert nyerő András mellékneve, annak egyedül személyére s bizonyos személyes tulajdonára vonatkozhatott, mint ez olykor más családoknál is előfordult, mint például, hogy egyebeket ne említsek, a hontmegyei Derzsenyei család tagjai közt is említettik 1395-ben, mint királyi ember, egy *Peres Tamás*, — «Thomas dictus Peres de Kysdersenye».³ Hogy mit akartak az egykorúak ezen «Peres» elnevezéssel kifejezni, azt bővebb adatok híján egész bizonyossággal megfejtteni nem lehet; nyerheték azt az illetők talán perlekedő természetük-nél fogva, vagy mivel a bíróságok által befogadott rendes ügyvivők, ügyvédek közé tartoztak, vagy pedig mert valamely nevezetes pörben nyertesek valának, avagy valamely veszedelmes istentéletet szerencsésen kiálltak.

¹ Turul 1884. II. évf. 108. l.

² Turul 1885. III. évf. 166 l.

³ Gr. Zichy cs. Okmt. IV, 609. l.

Feltűnik Paczali Peres András föntebbi címeres levelében, hogy Zsigmond király neki a föntről leírt címert nem «önszántából» — «proprio motu» — mint Mohorai Vidnek,¹ hanem Csapy László alkanczellár ajánlása következtében adományozta s hogy az oklevél szövegéből kimaradt ezen záradék: «nemességük nagyobb dicsőségére» — «ad maiorem (ipsorum) nobilitatis gloriam», mely pedig úgy Mohorai Vidnek, mint Mellétei Barócz Jánosnak² és Kisfaludy Andrásnak címeres leveleikben előfordul, mely körülmények, de különösen az utóbbi, Paczali Peres Andrásnak, bár egyébként birtokos nemes volt, alárendeltebb állására látszanak utalni.³

¹ L. Turul 1885. III. évf. 1-ső l.

² Turul, 1883. I., 28. l.

³ A «proprio motu» kifejezés mindenestre a királyi

Hogy Paczali Peres Andrásnak és többi fentnevezett osztályos atyafiainak voltak-e fiú-maradékaik s hogy a *Peres* melléknév idők folytán nem változott-e át vezeték-névvé — előttünk ismeretlen. Lehet, hogy az ezentúli levéltári kutatások ezen kérdésekre nézve is bizonyosságot fognak nyújthatni.

KUBINYI FERENCZ.

kegynek nagyobb mértékére hagy következtetni, de hogy az nem mindenkor zárta ki mások jelentéstevesésének, ajánlásának vagyis «relatió»-jának lehetőségét, kitűnik Mellétei Barócz János címeres leveléből (Turul I, 28. l.), mely az oklevél sorai fölött látható feljegyzés szerint, Hédervári Lőrincznek, a királyné főlovászmesterének jelentése vagyis «relatió»-ja nyomán állítottatott ki s melyben Zsigmond király a nevezett Barócz János részére tett adományozást mégis «önszántából» — «proprio motu» létesítettnek nyilvánítja.

A CSÁK NEMZETSÉG ÁGAZATAI.*

I. GYÖRGY (GURKE) ÁGAZATA.

A Csák genus három ágazatát e folyóirat tavalyi folyamában már ismertettük. Itt következik a negyedik leágazás, melyet első ismert törzs-őse nevével *György* vagy *Györke* ágazatának nevezhetünk annál több jogosultsággal, mert ez utóbbi név gyakori volt az egész ágazatnál, és Gurk, Gurke (kiejtve Gyürke vagy Györke), sőt Gurg és Guug alakban is fordul elő az oklevelekben, és bizonyosan a Georgius névnek oly népszerű elváltozása, melyet nem az egyházi keresztelés útján, hanem a magán életben nyert az érdeklett személy, és a mely annyira közforgalomba jött, hogy idegenek által is, gyakran a valódi komoly nevezetnek nem tudása mellett, általános keletűvé vált; míg az igazit csakis az érdeklett tulajdonos és családja által kiállított oklevelek tartották fel. Így fogjuk ezt látni mindjárt az első hiteles okmányban, melyet ez ágazatra vonatkozólag ismertetnünk kell.¹

Ezen első ismert hiteles oklevél, melyre ága-

zatunk származtatását alapítanunk lehet, 1237-ben kelt, és sajátlag családi kiadmány, melyben *Csák* sopronyi főispán a Chák nemzetségbeli *György*-nek fia, a czisterciek Sz. Máriáról nevezett monostorát kegyeibe fogadván, építését elhatározván, családjának temetkezése helyeül választja és adományozásával gazdagítja. Ez oklevélben, melyben magát «Ego Chak, filius Georgii de genere Chak, comes Soproniensis»-nek nevezi, — mint sopronymegyei ősi birtokos tűnik fel, és a meddig a király után a kegyúri jogot birandja, és Sopronymegye főispánságát viselendi, a nevezett egyháznak a fertői vámot jövedelmeivel együtt adományozza és ha Sopronból elköltöznék, azon esetre is hét fia közül az elsőszülött örökölvén ősi apai birtokait, magát évi száz marka fizetésére kötelezi és egyéb szerzett és szerzendő birtokait is a monostornak adandja stb. Ez alapítvány-levél, a mint kiérzik belőle, végrendelet gyanánt is hangzik. És ha figyelembe vesszük azt, hogy már hét élő fiáról van benne szó; továbbá hogy az alapítványozó már temetkezési helyről és így haláláról gondolkodik, ez idétt már joggal öreg korára következtetnünk, a miből ismét tovább fűzve következtetéseinket, kitűnik, hogy Csák főispán atyjának a nevezett

* A nemzetségnek sopronymegyei, ugodi és ujlaki ágazatait l. folyóiratunk 1885. évf. 49. és 119. l. *Szerk.*

¹ Fejér Cod. dipl. IV. 1. 98.

György-nek életkora jól benyúl a XII. századba, és nem vélünk tévedni, ha őt a II. Gejza (1141—1161) király korában élt azon *Gurk* nemes vítézzel azonosítjuk, ki Thúróczi tanúsága szerint a király udvarához tartozott és a Borics elleni hadban is részt vett.¹

Visszatérvén György vagy Gurk fiához, Csákhhoz, róla még csak annyit tudunk, hogy ő már előbb is, 1235-ben, sopronyi főispán vala, és az volt egyfolytában 1240-ig,² mert azt, hogy azon Csákkal, kit később 1247 és 1254 között ismét Soprony főispáni székében találunk, azonos személy legyen, adataink hézagossága eldönteni nem engedi. Valamint azt sem, hogy *Miklós*, 1240-ben gömöri főispán, kinek atyjául szintén *Gurk* nevű iratik,³ nem volt-e testvére Cháknak. A fennebb említett 1237. évi oklevélből csak annyi bizonyos, hogy Cháknak hét fia volt, de neveiket sajnálatunkra az oklevél nem említi. Bizonyosra kell mégis vennünk azt, hogy ezek egyike, nagyatyja György (vagy Gurk) nevéből, Gurk nevet viselt, mert az oklevelileg bizonyos, hogy Chák életkorának megfelelőleg egy Chák nemzetségbeli *Gurk* V. István király korában, nevezetesen 1267-ben Abaujmegyében birtokszomszédja volt az ugyancsak Chák genusbeli Pous és Domokosnak, a mint ez azok részére Encsen földről kiadott adomány-levélből kitetszik.⁴ Ezen Gurknak fiáról pedig ismét hiteles oklevél tesz tanuságot. Ez a budai káptalannak 1292-ben kiállított bizonyítványa, mely szerint királyi parancs alapján *Berky Mihály*-nak fia *Tamás* a végett volt beidézve, hogy Chák nemzetségbeli *Gurke* fiainak *Gurk*-nak és *Mihály*-nak, kiknek testvérét *Pál*-t nevezett *Berky Tamás* megölte vala, tizenhat márkát lefizessen, és ötven nemes tanúval együtt hitet tegyen. A tárgyalásra a vádlott *Berky Tamás* meg is jelent, a 16 márkát lefizette, és a jelenvolt ötven nemesel együtt arra is esküt tőn, hogy nem ellenséges, előre kitervelt szándékból, de véletlenül és akarata ellenére lett vala okozója *Pál* halálának. A tárgyaláson a királyi parancs értelmében a két vádló testvérnek is meg kellett volna

jelenniök, hogy *Berky Tamás*nak a feloldozó levél kiadathassák; azonban *Mihály* elmaradván, abban egyeztek meg, hogy *Gurke* (a III-ik) magára vállalta öcscsének *Mihály*nak húsz márka fizetésének terhe alatt egy, máskorra kítűzött határnapra előállítását, hogy akkor együttesen a vádlott *Berky Tamás*nak a testvérök halála iránt a felmentő-levelet kiadthassák.¹

Ezen oklevélből genealogiai tekintetben azt tanuljuk, hogy a Chák nemzetségbeli *Gurk*-nak (II-dik) 1292-ben két nagykorú fia: *Gurke* (III.) és *Mihály* éltek, a harmadik fia *Pál* röviddel előbb véletlen eset áldozatául esvén. Mindkettőről keveset tudunk. *Gurke*-ről annyit, hogy 1282-ben körösmelléki Ölvend birtokát a váradi káptalan előtt eladta.²

A Csák *Gurke* ezen két ivadékát politikai nézeteik *Robert Károly* király pártjára vonzották, épen ellenkezőleg hatalmas vérrokonokkal trencsényi Csák Mátéval, kinek ellenében Thúróczi tanúsága szerint ott harcoltak 1312-ben a híres rozgonyi ütközetben, hol mindketten, és pedig *Gurke* a királyi zászlóval, elesvén, hűségöket vérük kiontásával bizonyították be.³

*Mihály*nak utódairól még nincsenek adataink. *Gurke*-nek (a III-iknak) egy fia ismeretes: *Pál*, ki 1330-ban fejjermegyei verebi birtokát elcserélte a királyra szállott sóskúti birtokért.⁴

Kihalt-e már ekkor *Gurke* ága *Pál*ban? vagy még tovább is terjedt ezen ágazat? — azt szerencsésebb kutató fogja majd eldönteni.

Az előadottak alapján így alakult a családfa:

György de genere Chák (vagy Gurg 1161.)						
Chák soproni főispán 1235—1240.						
N. 1.	N. 2.	N. 3.	N. 4.	N. 5.	N. 6.	Gurke II. 1267.
		Pál megöletett 1292 táján.		Gurke (III.) 1282. 1292. elesett 1312.		Mihály 1292. elesett 1312.
				II. Pál 1330. cserélte Verebet.		

Még egy végső pillantást vetve ez ágazatra, mely annyi *Gurke* nevet mutat fel, habár összeköttetési pontot adataink nem nyújtanak is, mégis meg kell említenünk, hogy egy Cháknak fia

¹ Thúróczi, Schwandtnernél II. rész 67. fejezet.

² Fejér IV. 1. 27. IV. 3. 552. Hazai Okmánytár IV. 20.

³ Wenzel, Árpádkori Okmánytár VII. 100.

⁴ Fejér IV. 3. 411.

¹ Gróf Zichy család Okmánytára I. 74.

² Knauz Monumenta Eccl. Strigon. II. 159.

³ Thúróczi II. r. 90. fej.

⁴ Nagy Imre Anjoukori Okm. II. 495.

Gurg már I. Béla király korában (1061—1063) szerepeit és Szent-Iván, Kecset stb. jószágot birt az erdélyi részekben, mint ezt IV. Béla királynak 1245. évi adomány-levele igazolja.¹

2. MÁTÉ ÁGAZATA.

Nevezhetnők ez ágazatot a *trencségi* Csákok ágazatának, az e néven híres trencségi Csák (III.) Mátéről; de a trencségi jelző az egész ágazatot nem illeti, s így helyesebbnek véljük arról nevezni, kit az ágazat élén látunk: *I. Mátéről*, a kinél főlebb ez ágazatot vinni eddigi adataink nem elégségesek. És ámbár ezen I. Máténak szerepléséről eddig mitsem tudunk, fiai és unokája mégis sokkal ismertebbek történelmi irodalmunkban, hogy sem azok terjedemesebb méltatásával e lapok terét elfoglalni czélszerűnek látszanék; annál is inkább, mivel néhai nagyérdemű tudósunk Botka Tivadar nemcsak hogy ezen ágazat leszármazásának három, illetőleg négy nemzedékét hozta rendbe, de nagyhatású politikai szereplésüket is alapos fejtegetésével tisztázva, önálló értekezésben megírta.² A kiváló hatalom, — félszázad alatt hárman viselvén közülök nádori méltóságot, — annyi írott emléken lőn megörökítve, hogy okleveles gyűjteményeink fölös számmal tárják fel egyéb fontos történelmi tartalmúak mellett a birtokviszonyaikra vonatkozó okmányokat is, melyek ez urak latifundiumaiknak roppant kiterjedését tüntetik fel. És mégis még sokkal többnek a levéltárak csomagaiban kell rejleniök, mert az egész ágazat genealogiai szerkesztményét *négy nemzedéken át* is igen fogytékosan bírjuk felmutatni úgy, a mint következik:

I. Máté mr. de genere Chák.	
Péter nádor 1275—1291.	II. Máté erd. vajda 1270. nádor 1278. † 1284.
III. Máté a trencségi szül. 1260. † 1321 mart. 18. nádor 1290. 1302. 1308.	Chák 1293. kir. kardhordó.
Miklós 1320.	N. leány (Deseóné.)

I. Mátéről eddig mit sem tudunk. Egyik fia

II. *Máté* már 1242-ben sopronyi főispán és kir.

¹ Fejér Cod dipl. IV. 1. 392—393.

² Botka Tivadar, Trencségi Csák Máté és kortársai. Budapest 1873. Akad. értekezés.

tárnokmester,¹ 1244-ben is az, de már Pozsony vármegye főispánja;² valamint 1246. és ismét 1263-ban is tárnokmester.³ 1270—1276-ban erdélyi vajda;⁴ közben 1273-ban országbíró is.⁵ 1278—79-ben nádor.⁶ Meghalt 1284-ben.⁷ Már 1283-ban április 15-én tett végrendeletet, három helységet feleségének hagyván, ősi birtokai pedig testvérét illetvén, szerzeményeit a szigeti sz. Mária kolostornak hagyományozta.⁸ Bátyja *Péter* előzőleg viselte a nádori méltóságot 1275—1276-ban,⁹ és még három ízben 1278, 1288 és 1291-ben.¹⁰ IV. László király és atyja korában Péternek és Máténak érdemeit elősorolja a Scinche (Szenicz?) birtokról kelt 1273. évi kir. adomány-levél.¹¹ Felesége nevét nem ismerjük. Két fia ismeretes *III. Máté* és *Csák*.

III. Máté Botka nyomozásai szerint 1260-ban született. 1290, 1302 és 1308-ban nádor volt. Történelmünk lapjain, trencségi Csák Máté-ként szerepelt, — miként? — azt avatott tollal megírta Botka Tivadar idézett értekezésében. Meghalt 1321. márcz. 18-án. Daczára, hogy életviszonyairól annyi kiadott oklevél szól,¹² sem neje, sem gyermekeinek nevei nem ismeretesek. Botka csak egy fiát és leányát Deseónét említi névtelenül. A fiút azonban azon *Miklós*-nak kell tartanunk, ki 1320-ban és így még atyja életében, egykoron általa okozott sérelmekért és kártételekért Robert Károly királytól felmentvényt nyert.¹³ Voltak-e gyermekei, maradt-e ezután ivadéka? az eddig közrebocsátott oklevelekből ki nem tűnik; a valószínűség az, hogy benne az

¹ Fejér Cod. D. IV. 1. 264. és 324.

² Ugyanott IV. 1. 421.

³ Ugyanott IV. 3. 132.

⁴ Ugyanott VII. 2. 16. sat. V. 2. 337.

⁵ Frankl, Nádori és Országbírói hivatal 168.

⁶ Frankl és Fejér V. 2. 426. VII. 2. 70—77. Wenzel Árpádkori új Okm. IX. 250.

⁷ Knauz Monumenta Eccl. Strigon II. 194. hol 1285. évről már «claræ memoriæ»-nak iratik.

⁸ Wenzel Árpádkori új Okm. IX. 360.

⁹ Fejér V. 2. 235. és 278.

¹⁰ Frankl id. h. 158—159.

¹¹ Fejér V. 2. 95. egészen közölve Wenzel i. h. IV. köt. 24. s. köv. 1.

¹² Fejér VI. 2. 266. Wenzel id. h. IX. köt. 71. 107. 250. 251. de kivált Nagy Imre Anjoukori Okm. I. 26—573. lapig, harminczkét oklevél szól róla. II. k. 48. 405. 495. III. 197. stb. Hazai Okm. VI. 461.

¹³ Nagy Imre Hazai Okmánytár II. 50.

ágazat kihalt, és így birtokaival együtt kerülhetett ezen absolutionalis oklevél is a soproni Chákoktól eredt Kisfaludyak levéltárába.

III. Máté testvére *Chák* 1293-ban mint a királyi kardhordók (ensifer) mestere fordul elő 1300-ig.¹ Ennek maradékáról sincs adatunk.

3. BÁRCS (VAGY BARÓCS) ÁGAZATA.

Ez ágazat a XIII. század végén Biharmegyében tűnik fel mint Ér-Seléndnek birtokosa.

1281-ben Comes *Baarch*-nak fiai *Ugrin* mester, *Mihály* és *II. Baarch* seléndi birtokosok perbe keveredtek a szomszéd birtokos erdélyi püspökkel, kinek állítólag Barátpüspöki falu határához tartozó tizenkét ekényi földjét elfoglalták. István al-országbíró az ügynek eskü útján eldöntésével a váradi káptalant bizta meg. Október 1-én a felek a tárgyalásra megjelenvén, eskütétel nélkül megegyeztek úgy, hogy a tizenkét ekényi föld az egyházé maradt, de a püspök abból egy darabot *Baarch* fiainak átengedett.²

1292-ben a fönnebb említett *Mihály* és *II. Baarch*-nak (az oklevél szerint *Baroch*) fia *János*, és a Gutkeled nemzetségbeli Bertalan a bagaméri és seléndi birtok határjárását eszközöltetik a váradi káptalan által.³

1320-ban a váradi káptalan előtt említett *Mihály* és fia *Péter* C. *Baarch* Skolasztika nevű leányának, *Geechi* Demeter özvegyének, leánynegyedi illetőségére kiegyeztek Bátori Bereczkkel,⁴ valamint Skolasztika özvegy *Damianfi* Lászlóné hitbére és hozománya fejében a jócsi birtok felével ugyanazon Bátori Bereczkkel.⁵

¹ Wenzel i. d. V. 95. Fejér VI. 1. 269. VI. 2. 82. Győri füzetek III. 115. — Nagy Imre Hazai Okm. VI. 561. Wenzel X. 406.

² Az oklevelet *Teutsch* és *Firnhaber*, *Urkundenbuch* I. 121—122. és utána közli *Wenzel* is, *Árpádkori új Okm.* IV. 234., azonban tévesen, *Gerend* helynevet olvasva és írva, minthogy az Erdélyben fekvő *Gerend* szomszédságában vagy közelében nincs *Bagamér* nevű hely, mely az oklevélben szintén említették; továbbá a következő oklevelekben, melyek itt idéztetnek (lásd a következő jegyzetet) *Serend*-et olvastak a közlők. És végre ezt bizonyítja *Bunyitay* is a Váradi Püspökség II. 65. 179. 281. III. 200. stb.

³ Fejér *Cod. X.* 8. p. 478. és Nagy Imre Hazai Okm. III. 42., hol a *Teutsch* és *Firnhaber* által *Gerend*nek olvasott helynév *Serend* alakban fordul elő.

⁴ Nagy Imre Anjoukori Okm. I. 563.

⁵ Ugyanott. 564.

E két utóbbi oklevélből azt tanuljuk, hogy az említett három testvérnek még egy nővérök is volt: *Skolasztika*, a ki 1320-ban *Damián* fiának *Lászlónak* már özvegye, és hogy ennek leánya (kinek neve az oklevélben nincs megemlítve), ekkor már szintén *Geechi* *Simon* fiának *Demeter*nek volt özvegye, és ezek kapcsán a Csáki Barócs-ágazat a gútkeledi Bátoriakkal rokonságban állott.

Mindezek alapján a családfa így alakult:

Comes Baarch (v. Baroch) de genere Chak.			
Skolasztika Damiánfi László özvegye 1320.	Mihály 1292—1320. Péter 1320.	II. Baarch 1281. János 1292.	Ugrin mr. 1281.
N. leány Geechi Demeter özvegye 1320.			

4. SZALÓK ÁGAZATA.

V. István király uralkodása alatt *Ágnes* asszony a Csák nemzetségből származott *Szalók* fiának *Tamás*-nak özvegye, fiatal kora óta valószínűleg mint palotahölgy a királyi család udvarában tartózkodván, annak érdekében nevezetes érdemeket szerzett. Járt Franciaországban, bizonyára *Mária* királyleánynak kiházásítása ügyében, valamint hogy ez csakugyan férjhez is adatván az Anjou-házbeli II. Károly sicíliai királyhoz (akkor még trónörököshöz), *Ágnes* asszony kísérte el *Máriát* új hazájába. Ez érdemeiért 1269-ben kir. adományban kapta az abaujmegyei Főny helységet.¹

Ágnes asszonynak férjétől *Tamástól* tudunkra csak egy leánya maradt *Katalin*, a ki az anyai adományos Főny helységet bírta férjével és fiával *Miklós*-sal együtt, de nem háborítatlanul, mert abból részt követeltek *János*-nak fiai *Pál*, *Péter*, *István* és *András* is, a kik a törvényszék előtt azt állították, hogy a kérdéses birtokról közös adomány-levél adatott volna ki, és hogy azt *Katalin* anyja *Ágnes* asszony és leánya maguknál letartják. A peres kérdés *Omode* nádor előtt folyt, és végre 1297-ben, miután *Katalin* az

¹ Fejér IV. 3. 327. csak kivonatossan, és *Wenzel* *Árpádkori új Okm.* VIII. 239. az országos levéltárból 1297. évi átiratból. Fejérnél, ki *Katona* után közlé az oklevél kivonatát, *Tamás* atya neve *Comitis Thomæ filii Schalancii* de genere Chak alakban, ellenben *Wenzelnél*: *Thomæ filii Zlauch* de genere Chak alakban fordul elő. Ez utóbbi «Zlauch» olvasás valószínűbbnek tűnven fel, voltam azt bátor magyarosan *Szalók*-nak kiéjtve, úgy írni.

A TOLCSVAI BÓNIS-CSALÁD ŐSEIRŐL.

(Első közlemény.)

Egy címerrajzzal.

Ama változások, melyek államéletünkben a mohácsi veszedelem után bekövetkeztek, a megszilárdult török uralom, a vallás és alkotmányért való küzdelmek a XVII-ik század fel-tünésével, lassanként a régi társadalmat is át-alakították.

Az a fő nemesség, mely az Anjouknak kö-szönte lételét, Zsigmond és a Hunyadiak korá-ban emelkedett magasra, már kivesző félben volt, mintha pusztulásával is jelezni akarta volna, hogy nemzeti életünkben új korszak kezdődik, s az új eszmékkel új embereknek kell forga-lomba jönni. Ösmeretlen nevek emelkednek ki a homályból, feledésbe mentek az ősök érdemei, az új dynastia természetesen saját szempontjá-ból ítélte, választá meg az embereket s lassan-ként ifjú aristokratia vette körül a Habsburgok trónját.

De a törökkel folytatott véres háborúk meg-gyöngíték, számban megapaszták a középnemes-séget is, mely kiváltságos helyzeténél fogva csaknem kizárólag teljesíté a honvédelmi köte-lezettséget. Nagy feladat volt ez, mert midőn a török Buda elfoglalása után megveté lábát Magyarországon, a harczok állandókká váltak.

A nemesség nem a hazát védte többé, de a szó szoros értelmében saját tűzhelyét, családját, gyermekeit. A hódoltság naponként növekedett, egyes családok, községek, egész vármegyék let-tek földön futókká, s előkelő birtokos nemesek-nek nem maradt egyebük az ősi kardnál.

Ez azonban hatalmas eszköz volt a hozzá értők kezében s igen gyakran magasra emelé azt, ki ügyesen forgatá.

A hadi pályán termett legtöbb babér s ez volt abban az időben a megélhetésnek legbiz-tosabb módja.

A kisbirtokú nemes, kit a török kizavart az ősi curiából, a jobbágy, ha már elviselhet-lennek tartá két úrnak adózni s utolsó igás marháját is elrablá az ellenség, a városi polgár, ha kalandos hajlamokat táplált vagy a nagyravá-gyás ördöge szállotta meg: kardot kötött egy-

aránt s bizonyára szívesen látott vendég volt akár a végházakban, akár a mezei hadaknál.

Erdély különválása után, daczára, hogy első fejedelmei katolikusok voltak, a protestantismus terjedése nagy lendületet vett, bár mindenestre vita tárgyát képezheti, valjon ez önálló fejede-lemségnek köszönhető-e a reformatio diadala hazánkban vagy éppen a reformatio tartá fent Erdély államiságát? Egymásra való hatásuk két-ségtelenül kimutatható. A protestantismus ter-jedése volt mindenekfelett átalakító hatással a régi társadalomra s a mit még ebből a mohácsi veszedelem meghagyott, azt egyrésztől tehát a hitújítás, másrésztől a változott politikai viszonyok és módosult világnézet teljesen megsem-misítették.

Nem pusztán pártok és szenvedélyek kü-zdöttek többé egymás ellen, de meggyőződés állott szemben a meggyőződéssel s a honfiakat két egyaránt nagyfontosságú érdek sorakoztatá ellenséges táborokba, s míg itt a török hatalom növekedése kényszeríté kétségbeesett önvéde-lemre az embereket, addig amott a megtámadott vallás és politikai szabadság védelmére repültek ki a kardok hüvelyükből.

E két érdek hazánk politikai viszonyainál fogva sehogy sem volt össze egyeztethető és bármennyire szerette is valaki hazáját e korban, szükségképen vagy egyik vagy másik szolgálá-tába kellett szegődnie. Mindenik párt kereshette jóhiszeműleg saját zászlója alatt a hon üdvét.

Igazságtalan vád tehát az, hogy a vallási villongások háttérbe szorították a hon javát, s a nemzet magasabb érdekeit, mert bajos dolog lenne eldönteni, valjon a török vagy a bécsi udvar részéről fenyegette-e nagyobb veszély nem-zeti önállóságunkat?

Gondoljuk meg azt, hogy minden időben vol-tak hazájukat igazán szerető, önzetlen honfiak, s a jobbakat bizonyára ez alkalommal is meg-győződés vezette egyik vagy másik pártra.

A meggyőződés pedig abban a korban is csak oly tiszteletre méltó volt, mint jelenleg.

Ne ítéljük tehát a XIX-ik század szempontjából.

Ez érdek-összeütközéseket a harcmezőn kellett megoldani, a mi a megoszlott s már különben is hanyatló nemességtől alig volt remélhető. Új, életképes elemnek kellett közbejönni, mely lelket öntve a csüggedőkbe, pezsgő vért, erős kart, merész vállalkozó szellemet hozzon magával. A társadalomnak fel kellett frissülnie, hogy megvívhasssa a nehéz harcot, össze ne roskadjon a megpróbáltatás nehéz napjai alatt.

Az általános forrongás magával ragadta a népet, s úgy látszott ennek részvételétől van a siker függővé téve. Pedig vallás és alkotmányos szabadságunk forgott szóban.

Harcban edzett merész katonák szabad csapatokat alakítottak, s a kibontott zászlók alá csak úgy özönlött a tömeg. Senkinek sem jutott eszébe megakadályozni, de nem is lett volna tanácsos. A társadalom minden osztálya képviselve volt itt s mintha csak érezte volna e nép, hogy ő van hivatva megmenteni Magyarországot, büszke volt és daczos, nem respectálva a fegyveren kívül más hatalmat. A fegyver pedig az ő kezében volt.

De ez embereknek nagyrésze már tulajdonképpen nem is állott földesúri hatalom alatt és személyére nézve szabad volt. Országszerte, hol a török megfészkelte magát, alakultak ily szabad csapatok, s a hadviselés életfeltételük, a harci zaj éltető elemük vala. Garázdálkodásikat megbocsátották, fegyelmetlenségük előtt szemet hűnytak, mert ha rablók, egyszersmind hősök is voltak.

Midőn Bocskai István megszabadítja Erdélyt Básta zsarnokságától s egyszersmind a vallás-szabadság védelmét írta zászlajára, a szabad csapatok nagy része örömmel csatlakozott hozzá, más részük azonban a királyi táborban harczolt. Bocskai mint tudjuk a hajdukat testületileg szervezés s ez időtől fogva Erdély lett nemzetünk szabadságának hivatott őre s a nép sorából alakult szabadvitézek képezték legfőbb támaszát.

Bethlen Gábor és öreg Rákóczi György aránylag kevés erőfeszítéssel vívott nagy sikereit az magyarázza meg, hogy minden időben rendelkeztek néhány ezer harczra kész, elszánt katonával, kik a tárogató legelső szavára meg-

gyújták a háború szövétnekét. A gyors cselekvés határozott legtöbb esetben.

A kor szelleme magával hozta, hogy akár a hadi akár a polgári élet terén szerzett érdemeket jutalmazni kellett, s az uralkodók nem is találhattak volna alkalmasabb eszközt elismerésük bebizonyítására, a nemesség adományozásánál. Történt légyen ez akár birtok-adományozás, akár armális levél által, erkölcsileg egyenlő értékű volt s egyaránt részesíté az illetőt minden kiváltságban.

A liber regiusokat forgatva, meglep bennünket a nemesi okleveleknek a XVII-ik század első feléből származó aránylag igen nagy száma, s nem példátlan eset ez időszakban, hogy egész század katonaság vagy várórség nyer egyszerre armalist ugyanegy címert alatt, fejenként vagy összesen, a vezér egyszerű ajánlatára.

Ez azonban korántsem fogja csökkenteni előttünk a dolog értékét.

Minthogy pedig a polgári életben is elég alkalom kínálkozott ez időszakban kiváltságok szerzésére, így történt, hogy egyrészt az erdélyi fejedelmek, másrészt pedig a magyar királyok, a hosszantartó háborúk folyama alatt lassanként életerős ifjú nemességet alkottak, melynek legtöbb tagja valódi érdemek által küzdötte ki magát.

Ez új nemesség azonban korántsem különbözött el magát, csakhamar összeolvadt a régivel, koronként több meg több életerős elemet vett föl magába s őre lett azon birtokos közép osztálynak, mely nemzetünk újabb történetében oly nagyfontosságú szerepet játszott.

A mai gentry elnevezés nem fejezi ki hazánkban kellőleg a hozzá kötött fogalmat.

A Bónis családot is e társadalmi átalakulás hozta felszínre a XVII-ik század első felében s története valóban kitűnő példa gyanánt szolgál arra nézve, hogy a magyar nemesség saját körén belül soha sem ismert különbséget, s az előjogoknak régiebb vagy újabb kelete az egyéni tulajdonságok és kedvező anyagi viszonyok mellett egyáltalában nem jött tekintetbe.

Első tekintetre úgy látszik, hogy a Bónis-család idegen eredetű s valóban a név hangzása után ítélve ebben a véleményben voltam magam is.

Vizsgálódásaim azonban nem erősítettek meg

föltevéseben, de kételyeimet sem oszlaták szét.

Genealogusaink pedig nem sokat törődtek vele. Mindössze is Nagy Iván ismeretes munkájában olvasható a Bónis családról egy rövidebb közlemény, melynek tévedéseit azonban nem számíthatjuk veterán tudósunk rovására, a menyinyiben helyes adatok nem igen állottak rendelkezésére.¹

Pedig a Bónis család nem egy tagja folyt be a köztörténelmet alkotó eseményekre, ott találjuk első sorban Ferenczet, a Wesselényi-féle összeesküvés, bár episodikus, de mindenesetre kimagasló alakját, ki a vérpadon méltó társa volt Zrínyi Péternek, ott Bónis Sámuel, ennek késő unokáját, ki szabadságharcunk történetében tette nevét emlékezetessé. Ezen kívül többen még a megyei életben viseltek elsőbbségi rangú tisztségeket.

Jelen alkalommal azonban, csupán a Bónis család őseit szándékozom bemutatni, beszámolva származásukat illető kutatásaim eredménye felől.

* * *

A XVII-ik század folyamán egyszerre több Bónis család tűnik föl hazánk különböző vidékein, nemesi rangra emelkedve, s bár okiratok hiányában nem vagyunk képesek kellőleg igazolni, hogy volt-e közöttük szoros vérségi összeköttetés, mindamelllett több okon kívül a név sajátos idegen hangzását tekintve is valószínűnek tartjuk ezt, jöllehet az összeköttetés csupán az ősz eredetre vonatkozhatik, s a mondott időben semmi nyoma annak, hogy a Bónis nevű családok tagjai rokonságot tartottak volna.

1655 február 1-én III. Ferdinánd király Bécsben kelt címeres levele által Bónis Istvánt, nemkülönben feleségét Kis Annát, György, András, Mihály, István, Anna és Judit nevű gyermekeivel egyetemben magyar nemességre emeli, s az armális levél Szabolcs vármegyének Petneházán tartott közgyűlésén 1657. április 17-én hirdettetett ki.² Nevezett István utódjai Debre-

czenbe, s innen Erdélybe Deésre származtak át, s a múlt században folytatott nemesség-vitató pör alapján, *nádudvari* előnévvel kezdtek élni, s napjainkban is kiterjedt családot képeznek.

1672-ben Bónis Máté és Imre Apaffi Mihály erdélyi fejedelemtől címeres levelet nyernek, s maradékaik máig élnek Biharvármegyében.¹

Szintén a XVII-ik században szerezhették nemességet azon Bónis Márton öse, ki 1721. május 13-án III. Károlytól címeres levelet nyert, mert családja — miként folyamódványában előadja — nemesi rangon állott ugyan a kapcsolt részekben, de armális levelük elveszett.²

Mindezeknél régibb azonban a *Tolcsvai Bónis*-család, melynek ősi fészke, első megtelepedési helye mondjuk, ha idegen származású, Zemplén vármegyének alsó része, az úgynevezett Hegyalja volt.

Itt lakott Nagy-Tolcsva mezővárosában Bónis György feleségével Beregszászi Lantos Zsófiával, már az 1606. év folyamán, s Melitszeren

a hadi paizs kék mezejében hármassal álló arany koronából kiemelkedő egyszarvú (unicornis), melynek feje fölött a paizs felső részén, jobbról félhold, balról arany-csillag szemlélhető. A paizs feletti nyitott sisak koronájából, két bőségszarv között függélyes irányban emelkedik egy meztelen egyenes kard. Foszladék jobbról sárga és kék, balról pedig fejtér és vörös. — Minthogy pedig nemes családaink sorában Nagy Iván ősmertes munkája a nádudvari Bónis családot nem említi, érdemesnek tartjuk Bónis Károly úr hiteles közlése alapján, annak rövid leszármazását ide igatni, annál is inkább, mert a majdan megjelenendő *«Genealogiai zsebkönyv»* hihetőleg hasznát veheti e hiányt pótló adalékoknak.

Bónis István, ki 1655 február 1-én címerlevelet nyer.
Kiss Anna.

György		András, Mihály, István, Anna, Judit	
János Deésen lakik 1755.	II. István. Debreczenben lakik 1755.	II. Mihály (Debreczenben.)	
Ferencz	(Csallai Sára.)	II. János † 1767.	
Elek II. Ferencz † 1849.	III. István (1728.)	III. János (1744)	
György III. Ferencz	II. Elek	Ferencz László. 1799–1842.	IV. János
III. Elek	Róza	Károly szül. 1837.	V. János Elek
Elek, Árpád, Zoltán, Rozália, Emma.		Kálmán 1871. Vilma 1873. Mária 1882.	Vilma, Julia, Erzse, Mária.

¹ Czímerük: kék mezőben egy tajtékzó vadkant két fülénél fogva tartó vadász. Az armális Bónis Károly Bihar-Diószegi jegyző birtokában van. (Bónis Károly közlése.)

² A nemesítés kiterjedt Bónis Márton neje Papp Katalinra is. *Az országos levéltár — Erdélyi kancellária irományai közül*: Bónis Károly közlése.

¹ Nagy Iván Magyarország családai II. 161. lap.

² Czímerük, miként azt velem nádudvari Bónis Károly nagy-kőrösi főgymnasiumi tanár úr a kezei között lévő eredeti armális másolata által közölni szíves volt:

fekvő háza békés birodalmában senki sem háborgatá őt. Nem volt még ez időtájt nemes ember, de élt a maga szabadságával, s a hegyaljai városi törvények biztosítottak neki annyi jogot, hogy helyzetével meg lehetett elégedve, sorsa ellen zúgolódni nem volt oka.

De rendelkezett oly eszközzel, mely minden más felett becsületet és tekintélyt szerzett neki polgártársai előtt s ez nem volt egyéb, mint a pénz.

A Hegyalján fekvő privilegiált mezővárosok belső életét korántsem hasonlíthatjuk össze más iparúzó vagy nagyobb kereskedő városaink belső életével. Egészen sajátos viszonyok között fejlődtek ezek, statutumaik, municipális intézményeik feltűnően specziális jelleget tüntetnek elő, és sok tekintetben a magyarság bélyegét viselik magukon — szemben városaink idegenszerű fejlődésével. A szőlőművelés, bortermelés volt főfoglalkozásuk s ennek köszönhették a polgárok kiválóságát vagyonosságukat.

A kedvező viszonyok, a jövedelmező keresetforrás igen sok embert édesgetett a Hegyaljára s nemes Babocsai Izsák *«Tarczal városának főbb változásai»*¹ cz. munkájában érdekesen adja elő, hogy szaporodott meg e városok eredeti lakossága: «Idők jártában annak utánna sok helyekről mind a nemes vérből született hazafiak, mind előmenetelre igyekező tudós ifjak származván be ez helybe is, dicséretes virtusokkal s magok jó viseletekkel kedvességet szerezvén s hiresedvén, derék, értékes, paraszt ember lányát könnyen elnyerhették s házastársul magoknak vehették, így azután nemesi prærogatívájokkal kezdetek élni Némelyek pedig a lakosok közül is az ilyeneknek példájoktól indítván, földes uroknak consensusából királytól ő felségétől armalist hozattanak és nemes emberekké lettenek, így kezdett idővel a nemes emberek száma, mind itt Tarczalon, mind az egész Hegyalján nevedni» (i. h.).

Nem lehetetlen, hogy Bónis György is a Babocsai által említett *«előmenetelre igyekező tudós ifjak»* közé tartozott, s így telepedett meg Tolcsva városában. De hogy honnan származott

be? arról nincs biztos tudomásunk, s legföllebb is föltevésekre szorítkozhatunk.

Babocsai Izsák ugyanis fájó szívvel kesereg, hogy midőn a török a XVI-ik század végén elfoglalta Egert, ennek menekülő lakossága Kassán és környékén telepedett meg, «kik megzeleltvén a tarczali szőlők borainak kedvök szerint való ízét . . . tékozló fiaktól, könnyű élethez szokott vásott goromba ifjaktól . . . megbecsülhetlen ősi örökségöket, mézesmáli szép szőlőjüket többnyire fele áron, *molyette köntösökön, ugró paripákon, csikorgó karmazsin csizmákon* . . . megvásárolgaták» (i. h.).

Hátha Bónis Györgyöt is éppen a török zavará ki Eger városából, s ilyen módon került a Hegyaljára, s e szerint ha idegen eredetű is a család, ő már magyarországi szülött vala? E föltevést annál valószínűbbnek látom, mert midőn a Wesselényi-féle összeesküvésben gyanúsított egyének Mayláth Miklós kir. fiscus által megidéztetés céljából összeirattak, ezek között találjuk a később lefejezett Bónis Ferenczen kívül, az egri származású Bónis Ferenczet is.¹

E kérdést különben ma már alig lehet eldönteni, annyi tény, hogy az idegen eredetről a családban is forgott fenn valami homályos traditio.

De ha más vidékről származott is a Hegyaljára Bónis György, bizonyos, hogy nem egyedül az oda való szőlők borainak kedve szerint való íze vonzotta őt Tolcsvára. Sokkal fontosabb volt reá nézve a bortermelés, melyből rövid idő alatt jelentékeny vagyont gyűjtött.

Mint fentebb is említettük, György úr elegendő készpénz felett rendelkezett, főleg második házassága után, midőn egy hegyaljai jó módú polgár család leányát Somodi Annát vette nőül; s ezzel aztán hozzá is látott a birtokszerzéshez, réteket, szántóföldeket vásárolt össze, vagy vett zálogba, de leginkább szőlőt szerzett úgy a tolcsvai, mint a tarczali hegyeken s valóban Babocsai Izsák szavai jutnak eszünkbe, midőn egy 1625-ben történt vásárlását olvassuk. Az említett esztendőben ugyanis Tolcsva város

¹ Babocsai Izsák: *Fata Tarczaliensia, azaz Tarczal városának főbb változásai. Rummy: Monumenta hungarica* I. kötet 14. lap.

¹ «Franciscus Bonis Egriensis, qui spoliationi markotinarum interfuit». *Országos Itár.* — Ugyan ezek között bizonyos Bónis Mátyás is előfordul; s ezekről nem tudjuk, minő viszonyban állottak a Tolcsvai Bónisokkal.

főbírája és esküdt társai előtt *Ujhelyben lakozó nemes Bónis György* és felesége Anna asszony, bizonyos szőlő vételárában Dobos Pál és Vágó Annának 300 frt. készpénzt fizetve, ezenfelül 2 lovat, egy vasas szekeret, hámot és nyeret, 13 ezer darab zsindelet, egy darabka szőlőt és szántóföldet bocsátának át, fizetvén egyúttal a tanácsnak áldomás fejében 68 frtot.¹

E jelentékeny vásárlás azért is érdekes reánk nézve, mert megtudjuk belőle, hogy Bónis György ebben az időben már nemes ember volt és Sátoralja-Ujhelyen lakott. Letelepődése a Hegyalján, házassága, vásárlásai, s nemessé létele kitűnően illusztrálják Babocsai előadását, mintha épen csak Bónis Györgyre gondolt volna a tarczali nótárius, midőn idézett sorait írta.

Mikor és mily érdemek fejében nyerte a nemességet, arról a fenmaradt emlékek hallgatnak, az armális-levél nincs meg a család birtokában s a liber regiusokban Bónis nevét hasztalanul keressük.

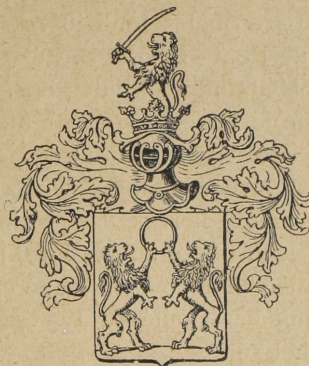
A tolcsvai tanács által kiállított adásvevési szerződésekben — melyek szép számmal maradtak fenn — 1606-tól kezdve, midőn is nevével első ízben találkozunk, következetesen hol «*providus*», hol «*honestus vir*» néven fordul elő s egy 1622-iki szőlő vásárlásnál pedig «*az mi becsületes urunk*»-nak neveztetik.²

E kifejezések nem hagyhatnak bennünket kétségben társadalmi állása felől, s bizonyos, hogy 1622-ik esztendeig polgári renden állott.

A mi pedig a nemesség szerzésének módját illeti, jussanak eszünkbe Babocsai Izsáknak sokszor említett szavai, s valóban Bónis igen helytelenül cselekedett volna, ha helyzetének kétségtelen előnyeit hasznára nem fordítja. A nemesség legelső feltétele volt ez időben a világban való előhaladásnak. Oly tőke, mely egyes ember keze alatt dúsan kamatozott. György úr igen jól tudta ezt, s minthogy — élemedett ember lévén — kevés reménye volt ahhoz, hogy hadi érdemei által emelkedjék nemesi rangra, más úton módon szerzett armalist. Végezetre is, ez nem sokat változtat a dolgon s tény az, hogy az 1625. évet megelőzőleg már nemesi rangon

állott, legalább e mellett tanúskodik az a körülmény, hogy emberkort ért fiai Ferencz és György 1624. ápril 5-én bizonyos közösen szerzett szőlőkön megosztozva, az erről kiállított oklevelen nevük után már címeres pecsétet használnak.¹

A pecsétéből, tehát színjelzés nélkül összeállított címer a következő:

E címereben zöld mezőn két ágaskodó orosz-lán szemlélhető, első lábukkal koszorút (vagy más ehhez hasonló tárgyat) tartva; a sisak koronájából hasonlóképen orosz-lán emelkedik s kivont pallost villogtat. Kétségtelenül ez volt

¹ Országos levéltár. Mokcsay irományok. — Semmi nyoma annak, hogy Tolcsván György úron kívül a Bónis nevet (gyermekéit természetesen ide nem értve) más ember ez időszakban viselte volna, úgylátszik azonban, hogy a határos Olasz-Liszka városában, a XVII-ik század folyamán laktak Bónisok. 1718-ban ugyanis Bónis Mihály O.-Liszka városa által bizonyosság levelet állíttat ki arra nézve, hogy ő körülbelül 40 év leforgása alatt semminemű jobbágyi szolgálatot nem teljesített s miután a Rákóczi-forradalom alatt az uralkodóház iránt való hűségének elegendő jelét adta, III. Károlytól címerelevelet kért s azt az 1720. év folyamán saját személyére nézve meg is nyerte. (Orsz. ltár. ~~De~~ cancell. osztály. Bónis Károly közlése.) — Ha tudjuk azt, hogy Liszka és Tolcsva városok rendkívüli közelségöknél fogva csaknem egy községet képeztek, ha tekintetbe vesszük a Bónis név idegenszerű hangzását, s e mellett az események idejét (mert Bónis Mihálynak legalább is 50 évesnek kellett lennie s így 1670 körül születhetett), nem zárkozhatunk el azon föltevéstől, hogy egy és ugyanazon család tagjával van dolgunk. — E szerint midőn Bónis György nemességet szerzett — rokonaira egyáltalában nem gondolt, kik megmaradtak polgári állapotukban, sőt Bónis Mihály atyja valószínűleg jobbágyi kötelékben állott, míg gazdag rokonai nemesek voltak. Gyakori eset ez időszak történetében. — Nagy Iván ösmeretes munkájában (II. k. 163. lap) ezen Bónis Mihály címereét közli.

¹ Eredeti oklevél az országos levéltárban lévő Mokcsay család irományai között.

² U. o.

Cons. Exp.
1721. 7.
ex Feb.

az adományozott címér, a mennyiben a család mai napig is változatlanul él vele.

Tudjuk a fentebb idézett szerződésből azt is, hogy Bónis György 1625-ben Sátoralja-Ujhelyben lakott, valószínűleg mert megosztotatva gyermekeit, öreg napjaira külön vonult városi házába.

Tömeges szőlővásárlásai meggyőzhetnek bennünket a felől, hogy ez kereskedelmi célokból történt s a bortermelés igen jövedelmező üzletnek bizonyult Bónis Györgyre nézve. A család, mint későbbi adatokból kiviláglik, szoros összeköttetésben állott lengyelországi nagy kereskedőkkel, kik borait tovaszállították.

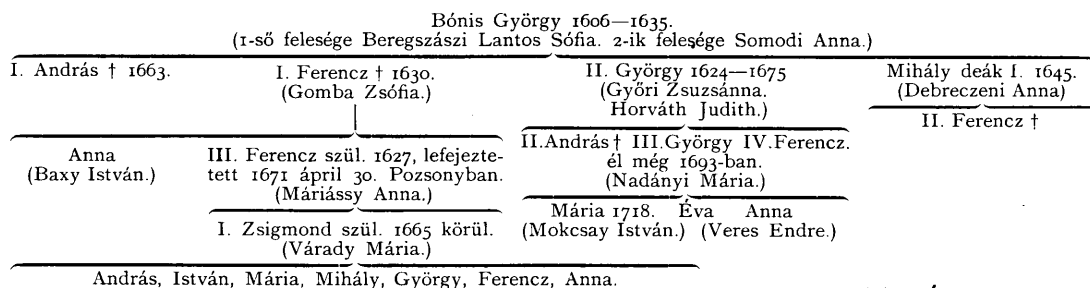
Igen nagy tévedés lenne abban a hitben élni, hogy az ilyenmő kereskedés a kor fogalmai szerint talán lealázó volt. A világerért sem. Maguk az erdélyi fejedelmek mentek e téren jó példával elől, élénk kereskedést folytatva több rendbeli árucikkkel.

Öreg Bónis György a bortermelésből tetemes vagyont gyűjtött, s halála előtt a környék legtekintélyesebb nemesei közé tartozott. Pénze mindig volt, s ezt úgy forgatá, hogy míg egyfelől ezáltal vagyonát gyarapítá, másfelől kölcsönzései által befolyásos, hatalmas embereket kötelezett le maga iránt.

1628 október 29-én gróf Rákóczi György a Hegyalja leggazdagabb földesura Sárospatakon kelt adóslevele által 600 ezüst tallért vett föl tőle, oly kikötéssel, hogy mindaddig, míg vissza nem fizeti, tolcsvai szőlőiből Bónis dézsmát ne tartozzék neki adni.¹ Rákóczit pár év múlva erdélyi fejedelemmé választották, s bizonyára talált módot megjutalmazni Bónisnak és utódjainak jó szolgálatait, úgylátszik azonban, hogy a pénzt sohasem fizette vissza, a mi előnyösebb volt Bónisra nézve, mert ha eddig csupán személyére volt nemes ember, lassanként javait is föloldozá a földesúri hatalom alól; s midőn 1635 körül sírba szállott, valóban nagy lelki nyugalommal tekinthetett végig hosszú életén, mert egyedül saját érdeme s igyekezete által családjának jólétet, tisztos nevet, előkelő társadalmi állást hagyott.

Kétszer nősült. Első feleségétől Beregszászi Lantos Zsófiától András, Ferencz és György fiai származtak, második felesége Somodi Anna volt, kitől Mihály deák nevű fia született.²

Könnyebb áttekintés céljából hadd álljon itt a következő leszármazás, mely a tolcsvai Bónis-családot a negyedik generációig tünteti elő.

KOMÁROMY ANDRÁS.

¹ «Én Rákóczi György adam tuttára mindeneknek, vöttem öregbik Bónis György uramtól hat száz tallért, úgy hogy Bónis György uramnak és utánna valóknak, az jövendő szüretre tartozom megadni ugyan talléru, kit ha meg nem adhatnék ő is szőlőiből, melyek az én jószágomban vadnak, dézsmát ne tartozzék adni az után is,

valamig az megnevezett hatszáz tallért ugyan talléru meg nem adom neki és utánna valóknak. Patak 29. Xbris Anno 1628. G. Rákóczi mp.» (p. h) *Országos levéltár. Mokcsay irományok.*

² Országos levéltár. Mokcsay irományok.

AZ ORSZÁGOS LEVÉLTÁRBAN ŐRZÖTT VAGY FÖLJEGYZETT NEMESI OKLEVELEKNEK JEGYZÉKE.

(A magyar és erdélyi udvari kancelláriák feldíltatásáig.)

Tizenegyedik közlemény.¹

- SZEGEDI alias CSAPÓ. 1640. *Gyfvári kpt. 19. L. Reg. 201.*
- SZEGEDI alias RÁCZ. 1665. *Gyfvári kpt. Prot. Steph. Bőszörményi. 254.*
- SZEGEDI alias TIKMONYAS. 1628. *Kmnostori conv. Prot. Q. 34.*
- SZEGEDI de Borosjenő. 1618. *Gyfvári kpt. 10. L. Reg. 70.*
- SZEGEDI de Borosjenő alias SZABÓ. 1625. *Gyfvári kpt. 13. L. Reg. 12.*
- SZEGEDI de Gyulafehérvár. 1649. *Gyfvári kpt. 24. L. Reg. 88.*
- SZEGEDI de Kozolya alias MARIS. 1649. *Gyfvári kpt. 24. L. Reg. 103.*
- SZEGEDI de Váradja. 1623. *Kmnostori conv. Arm. Diversae.*
- SZEGEDI SZÍGYÁRTÓ lásd SZÍGYÁRTÓ SZEGEDI.
- SZEGHALMI de Nagyfalva alias CSIZMADIA. 1626. *Gyfvári kpt. 12. L. Reg. 38.*
- SZEGHI. 1654. *Gyfvári kpt. 26. L. Reg. 400.*
- SZEGŐ. 1608. *Kmnostori conv. Arm. M. 31.*
- SZÉKELY. 1547. *Egri kpt. V. Könyv. 48.*
- SZÉKELY. 1608. *Gyfvári kpt. 5. L. Reg. 73.*
- SZÉKELY. 1609. *Gyfvári kpt. 6. L. Reg. 72.*
- SZÉKELY. 1609. *Gyfvári kpt. 6. L. Reg. 143.*
- SZÉKELY. 1610. *Nagyvárad kpt. lt. Donat. 5.*
- SZÉKELY. 1610. *Gyfvári kpt. Prot. Barsi. 14.*
- SZÉKELY. 1611. *Gyfvári kpt. Cent. XX. 14.*
- SZÉKELY. 1621. *Erd. főkörmészék. Docum. Product. 7. 23.*
- SZÉKELY. 1621. *Gyfvári kpt. Prot. Franc. Nagyszébeni. 127.*
- SZÉKELY. 1621. *Kmnostori conv. Prot. Horváth 84.*
- SZÉKELY. 1628. *Gyfvári kpt. 14. L. Reg. 58.*
- SZÉKELY. 1655. *Gyfvári kpt. 26. L. Reg. 570.*
- SZÉKELY. 1655. *Gyfvári kpt. 26. L. Reg. 580.*
- SZÉKELY. 1664. *Erd. főkörmészék. 1806 : 5350.*
- SZÉKELY alias PÁKAI. 1664. *Erd. főkörmészék. 1806 : 5350.*
- SZÉKELY alias SÁRVÁRI. 1655. *Gyfvári kpt. 26. L. Reg. 577.*
- SZÉKELY de Abrugy. 1654. *Gyfvári kpt. 26. L. Reg. 363.*
- SZÉKELY de Ákosfalva. 1609. *Gyfvári kpt. 6. L. Reg. 412.*
- SZÉKELY de Almás alias JÁNOS. 1590. *Kmnostori conv. L. Reg. anni 1591 : 44.*
- SZÉKELY de Bágyon alias KÚN. 1589. *Gyfvári kpt. 2. L. Reg. 411.*
- SZÉKELY de Baróth alias KESERŰ. 1576. *Gyfvári kpt. Cent. LL. 86.*
- SZÉKELY de Békásössi. 1649. *Gyfvári kpt. 24. L. Reg. 74.*
- SZÉKELY de Bihar. 1654. *Gyfvári kpt. 26. L. Reg. 358. 359.*
- SZÉKELY de Bodosi. 1655. *Gyfvári kpt. 26. L. Reg. 587.*
- SZÉKELY de Dálnok. 1616. *Kmnostori conv. Arm. S. 47.*
- SZÉKI de Dés. 1652. *Kmnostori conv. Prot. Q. 148.*
- SZÉKI de Désfalva. 1650. *Gyfvári kpt. 25. L. Reg. 158.*
- SZÉKELY de Dombó. 1684. *Erd. főkörmészék. Docum. Product. 7. 14.*
- SZÉKELY de Enyed. 1649. *Gyfvári kpt. 24. L. Reg. 263.*
- SZÉKELY de Gavdinháza. 1604. *NRA. fasc. 1884. No 23.*
- SZÉKELY de Gyulafehérvár. 1654. *Gyfvári kpt. 26. L. Reg. 431. Prot. Steph. Bárdi II. 113.*
- SZÉKELY de Ikafalva alias BECZŐ. 1591. *Kmnostori conv. L. Reg. anni 1591 : 283.*
- SZÉKELY de Katona. 1661. *Kmnostori conv. Prot. O. I. 189.*
- SZÉKELY de Kibed. 1588. *Gyfvári kpt. 2. L. Reg. 178.*
- SZÉKELY de Kölpény. 1655. *Gyfvári kpt. 26. L. Reg. 570.*
- SZÉKELY de Losád. 1670. *Gyfvári kpt. Cent. Hh. 94.*
- SZÉKELY de Magyarújlak. 1676. *Kmnostori conv. Prot. O. I. 130.*
- SZÉKELY de Malomfalva. 1569. *Kmnostori conv. L. Regius Anni 1570 : 75.*
- SZÉKELY de Markosfalva. 1650. *Gyfvári kpt. 25. L. Reg. 227.*
- SZÉKELY de Maroskoppánd. 1609. *Kmnostori conv. Prot. H. 13.*
- SZÉKELY de Mogyoró. 1569. *Kmnostori conv. L. Reg. anni 1570 : 131.*
- SZÉKELY de Óthorda. 1653. *Gyfvári kpt. 26. L. Reg. 78.*
- SZÉKELY de Pálfalva alias NAGY. 1590. *Kmnostori conv. L. Reg. anni 1591 : 21.*
- SZÉKELY de Páva. 1609. *Gyfvári kpt. 6. L. Reg. 198.*
- SZÉKELY de Remethe. 1607. *Gyfvári kpt. 4. L. Reg. 154.*
- SZÉKELY de Sárd. 1620. *Gyfvári kpt. Arm. 27.*
- SZÉKELY de Simánd. 1649. *Gyfvári kpt. 24. L. Reg. 157.*

¹ L. Turul. 1883. 84, 142. I. 1884. 29, 68, 118, 158. I. 1885. 29, 73, 122. és 181. I.

- SZÉKELY de Szék. 1673. *Kmnostori conv. Prot. O. I. 106.*
- SZÉKELY de Szőkefalva. 1583. *Gyfvári kpt. 1. L. Reg. 138.*
- SZÉKELY de Thorda. 1607. *Gyfvári kpt. 4. L. Reg. 22. Kmnostori conv. Prot. Post Rectificationem. 2. (82. főék). Prot. VI. 2.*
- SZÉKELY de Zabéd. 1655. *Gyfvári kpt. 26. L. Reg. 570.*
- SZEKERES. 1687. *NRA. fasc. 1870. N° 33. NRA. fasc. 1872. N° 14.*
- SZEKERES de Magyarbelkény alias SOPRONYI. 1641. *Gyfvári kpt. 20. L. Reg. 51.*
- SZEKERESI alias BALOGH. 1642. *Gyfvári kpt. Prot. M. Siklósi. 134.*
- SZEKERNYES alias SZÉKI. 1652. *Gyfvári kpt. Prot. Georg. Csicsói. 35.*
- SZÉKESFEJÉRVÁRI. 1664. *Erd. főkörműszék 1806: 5350.*
- SZÉKI. 1652. *Gyfvári kpt. 25. L. Reg. 545.*
- SZÉKI alias HORBÉLY. 1645. *Gyfvári kpt. 23. L. Reg. 15.*
- SZÉKI alias SZEKERNYES. 1652. *Gyfvári kpt. Prot. Georg. Csicsói. 35.*
- SZEKRESI alias EÖRDÖGH. 1674. *Gyfvári kpt. Prot. Georg. Csicsói 627.*
- SZELDER. 1649. *Gyfvári kpt. 24. L. Reg. 109.*
- SZÉL de Diószegh. 1618. *Gyfvári kpt. 10. L. Reg. 63.*
- SZÉL de Nagyerne. 1569. *Kmnostori conv. L. Regius anni 1570: 75.*
- SZÉL de Udvarhely alias KATONA. 1607. *Gyfvári kpt. 4. L. Reg. 20.*
- SZELES. 1611. *Gyfvári kpt. Prot. J. Debreczeni 359.*
- SZÉLES de Margita. 1652. *Gyfvári kpt. 25. L. Reg. 685.*
- SZELLÉR. 1656. *Gyfvári kpt. 26. L. Reg. 608.*
- SZÉLLYES de Beta. 1639. *Gyfvári kpt. 19. L. Reg. 165.*
- SZEMBIBORCSI alias SKALICS. 1689. *Somogy megye ltban.*
- SZEMLEY. 1597. *NRA. 1797 — 1.*
- SZÉNÁSI. 1608. *Gyfvári kpt. 5. L. Reg. 160.*
- SZÉNÁSI. 1618. *Gyfvári kpt. 10. L. Reg. 74.*
- SZÉNÁSI de Kolosvár. 1649. *Gyfvári kpt. 24. L. Reg. 303.*
- SZÉNÁSI de Tótkutas. 1608. *Gyfvári kpt. 5. L. Reg. 89.*
- SZENDI. 1631. *Gyfvári kpt. Cent. XX. 58.*
- SZENDRŐY. 1573. *NRA. 33 — 30.*
- SZENCSEL de Veresgyháza. 1655. *Kmnostori conv. Prot. O. I. 132.*
- SZENNYES de Bölön alias KISGYÖRGY. 1646. *Gyfvári kpt. 21. L. Reg. 187.*
- SZENNYESI. 1645. *Kmnostori conv. Prot. R. II. 76.*
- SZENT-ANDRÁSI. 1589. *Gyfvári kpt. 2. L. Reg. 464.*
- SZENTE de Bolgárfalva. 1656. *Gyfvári kpt. 26. L. Reg. 620.*
- SZENTES. 1633. *Gyfvári kpt. Prot. M. Barsi 92.*
- SZENTES de Amadéfalva. 1656. *Gyfvári kpt. 26. L. Reg. 608.*
- SZENTES de Kisbaczon. 1671. *Erd. főkörműszék. 1807: 5755.*
- SZENTESI. 1607. *Gyfvári kpt. 4. L. Reg. 148.*
- SZENTESI. 1631. *Gyfvári kpt. Cent. XX. 58.*
- SZENTESI de Várad. 1607. *Gyfvári kpt. 4. L. Reg. 215.*
- SZENTGYÖRGYI. 1634. *Kmnostori conv. Arm. S. 56.*
- SZENTGYÖRGYI. 1686. *L. Reg. Arm. I. 102.*
- SZENTGYÖRGYI de Székelykocsárd. 1668. *Gyfvári kpt. Arm. 39, 50.*
- SZENTLÁSZLÓI. 1431. *Gyfvári kpt. Misc. Cista. III. fasc. III. 30.*
- SZENTKERESZTY. 1660. *Szepesi kpt.*
- SZENTKIRÁLYI. 1608. *Gyfvári kpt. 5. L. Reg. 95.*
- SZENTKIRÁLYI de Kassa. 1624. *Gyfvári kpt. 12. L. Reg. 18.*
- SZENTIVÁNYI. 1590. *Erd. főkörműszék. 1804: 122.*
- SZENTIVÁNYI alias PÁLJÁNOS. 1650. *Gyfvári kpt. 25. L. Reg. 150.*
- SZENTPÁLI de Homoród Szent-Pál alias NÉMET. 1609. 1627. *Gyfvári kpt. Cent. FF. 22, 23.*
- SZENTPÉTERI. 1622. *Gyfvári kpt. 11. L. Reg. 19.*
- SZENTPÉTERI. 1631. *Gyfvári kpt. Cent. XX. 58.*
- SZENTPÉTERI alias SZŐCS. 1664. *Erd. főkörműszék. 1806: 5350.*
- SZENTTAMÁSI alias HAJDÚ. 1655. *Gyfvári kpt. 26. L. Reg. 582.*
- SZÉP. 1608. *Kmnostori conv. Arm. M. 31.*
- SZÉP de Baksafalva. 1629. *Gyfvári kpt. 14. L. Reg. 84.*
- SZÉP de Bibarczfalva. 1654. *Gyfvári kpt. 26. L. Reg. 287.*
- SZÉP de Bihar. 1630. *Gyfvári kpt. 16. L. Reg. 67.*
- SZÉP de Óthorda alias MOLDOVAI. 1649. *Gyfvári kpt. 24. L. Reg. 215.*
- SZÉP de Sóváradjá. 1614. *Gyfvári kpt. 7. L. Reg. 131.*
- SZÉP de Torda. 1577. *Kmnostori conv. Prot. Petr. Rákosi. 413.*
- SZEPESY de Bethlenfalva. 1456. *NRA. 828 — 3.*
- SZÉPLAKI. 1610. *Gyfvári kpt. Prot. Barsi. 14.*
- SZÉPMEZEI. 1621. *Gyfvári kpt. 11. L. Reg. 13.*
- SZERAFIN de Széplak. 1560. *NRA. 721 — 55.*
- SZERECSENY. 1664. *Erd. főkörműszék. 1806: 5350.*
- SZERECSENY (Saracenus) alias DEÁK. 1649. *Gyfvári kpt. Prot. Steph. Bárdi. I. 185.*
- SZERECSENY de Borzas. 1630. *Gyfvári kpt. 16. L. Reg. 121.*
- SZEREDAY de Szereda. 1571 — 1576. *Gyfvári kpt. Szereday letét.*
- SZEREDI alias BALOG. 1611. *Gyfvári kpt. Cent. XX. 14.*
- SZERÉMI. 1610. *Gyfvári kpt. Prot. Barsi 14.*
- SZERÉMI. 1635. *Nógrád megye ltban.*
- SZERETVAI. 1629. *Gyfvári kpt. Prot. A. Barkai 158.*
- SZIGETHI de Kolosvár. 1669. *Kmnostori conv. Prot. Balth. Rákosi. 125.*
- SZIGETHI NAGY lásd NAGY SZIGETHI.
- SZÍGYÁRTÓ de Borosjenő. 1646. *Gyfvári kpt. 23. L. Reg. 41.*

- SZÍGYÁRTÓ de Debreczen. 1569. *Kmnostori conv. L. Reg. anni 1570: 130.*
- SZÍGYÁRTÓ de Debreczen alias BORBÉLY. 1630. *Kmnostori conv. Prot. O. II. 58.*
- SZÍGYÁRTÓ de Marosvásárhely alias KÓNYA SIMAI. 1612. *Gyfvári kpt. Prot. F. Debreczeni. 412.*
- SZÍGYÁRTÓ de Nagytúr. 1550. *Kmnostori conv. Arm. S. 15.*
- SZÍGYÁRTÓ SZEGHEDI. 1611. *Gyfvári kpt. Cent. XX. 14.*
- SZIKSZAI. 1568. *Kmnostori conv. Arm. S. 19.*
- SZIKSZAI. 1581. *Gyfvári kpt. L. Reg. Christophori Báthory 58.*
- SZIKSZAI. 1636. *Kmnostori conv. Prot. M. 120.*
- SZIKSZAI. 1655. *Gyfvári kpt. Cista Gömör. fasc. Gyergyó. 9.*
- SZIKSZAI. 1656. *Gyfvári kpt. 26. L. Reg. 686.*
- SZIKSZAI de Felfalu. 1589. *Gyfvári kpt. 2. L. Reg. 568. Divers. Cista II. fasc. 5. No 49.*
- SZIKSZAI de Sárospatak. 1667. *Gyfvári kpt. Prot. Gabr. Nagy II. 201.*
- SZIKSZAI de Várad. 1645. *Gyfvári kpt. 23. L. Reg. 16.*
- SZILÁGYI. 1588. *Gyfvári kpt. 2. L. Reg. 87.*
- SZILÁGYI. 1590. *Erd. főkörműszék. 1804: 122.*
- SZILÁGYI. 1592. *NRA. 946 — 19.*
- SZILÁGYI. 1606. *Gyfvári kpt. 3. L. Reg. 29.*
- SZILÁGYI. 1610. *Gyfvári kpt. Arm. 29.*
- SZILÁGYI (Czilágy). 1610. *Gyfvári kpt. Arm. 29.*
- SZILÁGYI. 1611. *Gyfvári kpt. Cent. XX. 14.*
- SZILÁGYI. 1614. *Gyfvári kpt. 7. L. Reg. 250.*
- SZILÁGYI. 1617. *Gyfvári kpt. 8. L. Reg. 224.*
- SZILÁGYI. 1620. *Gyfvári kpt. 10. L. Reg. 149.*
- SZILÁGYI. 1623. *Gyfvári kpt. Prot. Steph. Bárdi. I. 252.*
- SZILÁGYI. 1631. *Gyfvári kpt. Cent. XX. 58.*
- SZILÁGYI. 1633. *Gyfvári kpt. Arm. 62.*
- SZILÁGYI. 1645. *Gyfvári kpt. 23. L. Reg. 26.*
- SZILÁGYI. 1650. *Kmnostori conv. Prot. IIIII. ad finem.*
- SZILÁGYI. 1653. *Gyfvári kpt. 26. L. Reg. 151.*
- SZILÁGYI. 1656. *Gyfvári kpt. 26. L. Reg. 684.*
- SZILÁGYI. 1686. *L. Reg. Arm. I. pag. 90.*
- SZILÁGYI alias BORBÉLY. 1664. *Erd. főkörműszék. 1806: 5350.*
- SZILÁGYI alias KIS. 1655. *Gyfvári kpt. 26. L. Reg. 576.*
- SZILÁGYI alias NAGY. 1613. *Kmnostori conv. Arm. D. 9.*
- SZILÁGYI alias PAP. 1683. *Gyfvári kpt. Cista I. Hunyad. Fasc. V. 49.*
- SZILÁGYI de Dés. 1569. *Kmnostori conv. L. Reg. anni 1570: 143.*
- SZILÁGYI de Cseh. 1609. *Gyfvári kpt. 6. L. Reg. 216.*
- SZILÁGYI de Egerbegy. 1628. *Kmnostori conv. Prot. P. 14.*
- SZILÁGYI de Enyed. 1606. *Gyfvári kpt. 3. L. Reg. 49.*
- SZILÁGYI de Gerend. 1617. *Kmnostori conv. Prot. G. 42.*
- SZILÁGYI de Gyulafehérvár. 1648. *Kmnostori conv. Arm. K. 46.*
- SZILÁGYI de Gyulafehérvár. 1654. *Gyfvári kpt. 26. L. Reg. 431. Prot. Steph. Bárdi II. 113.*
- SZILÁGYI de Jeneő. 1609. *Gyfvári kpt. 6. L. Reg. 251.*
- SZILÁGYI de Páczafalva. 1678. *Erd. főkörműszék. 1841: 4399.*
- SZILÁGYI de Rákos alias VARGA. 1653. *Gyfvári kpt. 26. L. Reg. 171.*
- SZILÁGYI de Ráthon alias BALÁSI. 1630. *Gyfvári kpt. 16. L. Reg. 14.*
- SZILÁGYI de Somosd. 1633. *Gyfvári kpt. 17. L. Reg. 75. (Elveszett.)*
- SZILÁGYI de Széplak. 1651. *Gyfvári kpt. 25. L. Reg. 419. Cent. Fi. 37.*
- SZILÁGYI de Szikszó. 1651. *Gyfvári kpt. 25. L. Reg. 426.*
- SZILÁGYI de Tarpa. 1657. *Gyfvári kpt. Arm. 10.*
- SZILÁGYI de Várad alias SZABÓ. 1645. *Gyfvári kpt. 23. L. Reg. 17.*
- SZILÁGYI de Várad. 1650. *Gyfvári kpt. 25. L. Reg. 269.*
- SZILASI. 1625. *Kmnostori conv. Arm. S. 16.*
- SZILÉNDEKI. 1664. *Erd. főkörműszék. 1806: 5350.*
- SZILY. 1626. *Král bécsi czimerfestő birtokában.*
- SZILY. 1629. *Veszprém megye ltban.*
- SZILVÁS. 1651. *Egri kpt. III. Könyv. 157.*
- SZILVÁSI de Ilyefalva. 1610. *Gyfvári kpt. Arm. 22.*
- SZIMA de Zacsal. 1608. *Gyfvári kpt. 5. L. Reg. 172.*
- SZINA. 1663. *Kmnostori conv. Arm. Z. 2.*
- SZINDI alias BALOG. 1611. *Gyfvári kpt. Cent. XX. 14.*
- SZINDI de Vécs alias ALBERTFFI. 1607. *Gyfvári kpt. 4. L. Reg. 161.*
- SZIRMA de Sajószentpéter alias MAGOS. 1578. *NRA. 946 — 15.*
- SZIRMAI. 1653. *Gyfvári kpt. 26. L. Reg. 115.*
- SZISZEKY. 1583. *Egri kpt. III. Könyv. 626.*
- SZITHA de Várad. 1584. *Gyfvári kpt. 1. L. Reg. 267.*
- SZKÖREI. 1643. *Gyfvári kpt. 20. L. Reg. 177.*
- SZLANICZKY alias BRNULLA. 1681. *Árva megye ltban.*
- SZLATÍNYI. 1659. *Táblai osztály. Actus Solemnes 382.*
- SZMOLKA. 1687. *L. Reg. Arm. I. 103.*
- SZOBI SZALAY. 1686. *L. Reg. Arm. I. 97.*
- SZOBOSZLAI. 1631. *Gyfvári kpt. Cent. XX. 58.*
- SZOBOSZLAI. 1652. *Gyfvári kpt. 25. L. Reg. 582.*
- SZOGYÓ de Galambod. 1655. *Gyfvári kpt. 26. L. Reg. 570.*
- SZOKOLY de Uraj. 1618. *Erd. főkörműszék. 1836: 6866.*
- SZOLNOKI alias LAKATOS. 1650. *Gyfvári kpt. 25. L. Reg. 250.*
- SZOMBAT de Belényes. 1650. *Gyfvári kpt. 25. L. Reg. 70.*
- SZOMBATHI de Kozmafalva. 1649. *Gyfvári kpt. 24. L. Reg. 180.*
- SZOMPOLY de Eős. 1589. *Gyfvári kpt. 2. L. Reg. 463.*
- SZORA de Kistolmács. 1646. *Gyfvári kpt. 23. L. Reg. 30.*

- SZOTYORI. 1682. *Gyfvári kpt. Misc. Cista. II. fasc. VII. 62. — Cista Arm. 72. — Prot. Franc. Szotyori 78.*
- SZÖCS. 1590. *Erd. főkorszék. 1804: 122.*
- SZÖCS. 1607. *Gyfvári kpt. 4. L. Reg. 148.*
- SZÖCS. 1608. *Gyfvári kpt. 5. L. Reg. 116.*
- SZÖCS. 1610. *Gyfvári kpt. Arm. 29.*
- SZÖCS. 1611. *Erd. főkorszék. 1803: 1780.*
- SZÖCS. 1625. *Gyfvári kpt. 13. L. Reg. 47.*
- SZÖCS. 1628. *Gyfvári kpt. 14. L. Reg. 58.*
- SZÖCS. 1633. *Kmnostori conv. Prot. Q. 2.*
- SZÖCS alias FEJÉRD. 1618. *Gyfvári kpt. 10. L. Reg. 40.*
- SZÖCS alias HUNYADI. 1664. *Erd. főkorszék. 1806: 5350.*
- SZÖCS alias KIS. 1652. *Gyfvári kpt. 26. L. Reg. 62.*
- SZÖCS alias KRISTÓF. 1667. *Gyfvári kpt. Prot. Steph. Böszörményi. 403.*
- SZÖCS alias SEGESDI. 1664. *Erd. főkorszék. 1806: 5350.*
- SZÖCS alias SZENTPÉTERI. 1664. *Erd. főkorszék. 1806: 5350.*
- SZÖCS alias TOTH. 1664. *Erd. főkorszék. 1806: 5350.*
- SZÖCS de Belényes alias FARKAS. 1647. *Gyfvári kpt. 23. L. Reg. 53.*
- SZÖCS de Bihar alias KATHI. 1646. *Gyfvári kpt. 23. L. Reg. 27.*
- SZÖCS de Borosjenő. 1616. *Gyfvári kpt. 8. L. Reg. 189.*
- SZÖCS de Borosjenő. 1620. *Gyfvári kpt. 9. L. Reg. 62. (Elveszett.)*
- SZÖCS de Borosjenő. 1650. *Gyfvári kpt. 25. L. Reg. 7.*
- SZÖCS de Butyácza. 1667. *Erd. főkorszék. 1847: 9414.*
- SZÖCS de Dánfalva. 1656. *Gyfvári kpt. 26. L. Reg. 608.*
- SZÖCS de Debreczen. 1608. *Gyfvári kpt. 5. L. Reg. 124.*
- SZÖCS de Dés. 1631. *Kmnostori conv Prot. R. II. 19.*
- SZÖCS (Pellio) de Enyed. 1580. *Gyfvári kpt. Cent. D. 93.*
- SZÖCS de Enyed alias GELLYÉN. 1633. *Gyfvári kpt. Prot. M. Siklói. 8. Kmnostori conv. Prot. Q. 153.*
- SZÖCS de Eölyved. 1645. *Gyfvári kpt. 23. L. Reg. 19.*
- SZÖCS de Felsőcernátony. 1655. *Gyfvári kpt. 26. L. Reg. 578.*
- SZÖCS de Fogaras alias CHRISTOPH. 1667. *Gyfvári kpt. Prot. Steph. Böszörményi. 403.*
- SZÖCS de Frinkfalva. 1663. *Gyfvári kpt. Cent. GG. 25. Prot. Kastal. 1.*
- SZÖCS de Göncz. 1628. *Gyfvári kpt. 14. L. Reg. 65.*
- SZÖCS de Gyulafehérvár. 1631. *Gyfvári kpt. 16. L. Reg. 240.*
- SZÖCS de Gyulafehérvár alias MÉSZÁROS. 1649. *Gyfvári kpt. Prot. Steph. Bárdi. I. 284.*
- SZÖCS de Karánsebes. 1650. *Gyfvári kpt. 25. L. Reg. 31.*
- SZÖCS de Kászonfelsőfalva. 1631. *Gyfvári kpt. 16. L. Reg. 239.*
- SZÖCS de Kereki. 1655. *Gyfvári kpt. 26. L. Reg. 585.*
- SZÖCS de Nagymás alias HUNYADI. 1652. *Gyfvári kpt. 26. L. Reg. 54.*
- SZÖCS de Nagyernye. 1675. *Erd. főkorszék. 1804: 2078.*
- SZÖCS de Nagy Győr. 1610. *Gyfvári kpt. Prot. M. Barsi. 32.*
- SZÖCS de Rettegh. 1590. *Erd. főkorszék. 1804: 122.*
- SZÖCS de Sarkad. 1621. *Gyfvári kpt. 11. L. Reg. 9.*
- SZÖCS de Szászváros. 1638. *Gyfvári kpt. 19. L. Reg. 52.*
- SZÖCS de Szeged. 1656. *Gyfvári kpt. 26. L. Reg. 714.*
- SZÖCS de Szereda. 1607. *Gyfvári kpt. 4. L. Reg. 11.*
- SZÖCS de Udvarhely alias ORBÁN. 1663. *Kmnostori conv. Arm. S. 61.*
- SZÖCS de Várad alias LIPPAL. 1631. *Gyfvári kpt. 16. L. Reg. 237.*
- SZÖCS de Várad. 1645. *Gyfvári kpt. 23. L. Reg. 25.*
- SZÖCS de Várad alias BOLDIS. 1649. *Gyfvári kpt. 24. L. Reg. 274.*
- SZÖCS de Várad alias KONYÁRI. 1649. *Gyfvári kpt. 24. L. Reg. 182.*
- SZÖCS BAGOSI. 1664. *Erd. főkorszék. 1806: 5350.*
- SZÖCS HÁTZOKI de Ponor alias BORSOS. 1674. 1675. 1678. *Gyfvári kpt. Cista I. Hunyad fasc. III. 24, 38, 39.*
- SZÖKE. 1610. *Gyfvári kpt. Arm. 29.*
- SZÖKE. 1628. *Gyfvári kpt. 14. L. Reg. 58.*
- SZÖKE. 1653. *Gyfvári kpt. 26. L. Reg. 123.*
- SZÖKE. 1656. *Gyfvári kpt. 26. L. Reg. 608.*
- SZÖKE de Gyula. 1614. *Gyfvári kpt. 7. L. Reg. 372.*
- SZÖKE de Zágon. 1615. *Gyfvári kpt. 8. L. Reg. 145.*
- SZÖKELLEŐ. 1631. *Gyfvári kpt. Cent. XX. 58.*
- SZÖLLŐSI. 1608. *Gyfvári kpt. 5. L. Reg. 163.*
- SZÖLLŐSI. 1649. *Gyfvári kpt. 24. L. Reg. 246.*
- SZÖLLŐSI de Jenő. 1630. *Gyfvári kpt. 16. L. Reg. 137.*
- SZÖLLŐSI de Szigeth. 1570. *Kmnostori conv. L. Reg. anni 1570: 263.*
- SZÖRÉNYI (Zereni). 1590. *Erd. főkorszék. 1804: 122.*
- SZÖRÖS. 1610. *Gyfvári kpt. Arm. 29.*
- SZÖRÖS de Borosmegyer. 1607. *Gyfvári kpt. 4. L. Reg. 133.*
- SZÖRÖS de Kolosvár. 1647. *Gyfvári kpt. 23. L. Reg. 58.*
- SZÖVÉR de Gyergyóalfalu. 1627. *Gyfvári kpt. 12. L. Reg. 74.*
- SZTÁN de Borosjenő. 1676. *Gyfvári kpt. Arm. 57. és Prot. Franc. Szotyori II. 164.*
- SZTANISSZA de Lugos. 1593. *Kmnostori conv. Arm. Z. 6.*
- SZTÓJA de Csüged. 1649. *Gyfvári kpt. 24. L. Reg. 80.*
- SZTOJÁN. 1659. *Erd. főkorszék. 1797: 4383. NRA. 1736—38.*
- SZTOJÁN de Drágavilmány. 1658. *Kmnostori conv. Arm. B. 42.*
- SZTOJKA. 1652. *Gyfvári kpt. Cista I. Hunyad fasc. I. 21. Kmnostori conv. Arm. S. 55.*
- SZTOJKA alias BOÉR de Alsó-Venicze. 1664. *Gyfvári kpt. 27. L. Reg. 788.*
- SZTOJKA de Bács. 1652. *Gyfvári kpt. 25. L. Reg. 627.*

SZTOJKA de Venicze. 1649. *Gyfvári kpt. 24. L. Reg. 143.*

SZTRAKA. 1657. *Liptó megye ltban.*

SZTRÁSKA. 1670. *Szepes kpt.*

SZTRZENICZKI. 1627. *Gyfvári kpt. 14. L. Reg. 24.*

SZURKOS de Nemesbessenyő. 1650. *Gyfvári kpt. 25. L. Reg. 246.*

SZUSZIN de Hollómező. 1676. *Kmnostori conv. Arm. S. 6. Prot. Petr. Rákosi. 368. Erd. főkörmészék. 1797: 4382.*

Közli: TAGÁNYI KÁROLY.

KÖNYVISMERTETÉS.

J. Siebmachers grosses und allgemeines Wap-penbuch etc. Der Siebenbürger Adel, bearbeitet von Constantin von Reichenau k. k. Hauptmann a. D. Lieferung: 230 oder Band IV, 12. Heft 1. Nürnberg 1884. etc.

A nagy Siebmacher-féle vállalatnak egyik része, a mai közjogi viszonyoknak éppen meg nem felelően, Erdély nemességét volt hivatva magába foglalni; s az idézett cím alatt meg is jelent a munka első füzeté, mely — ha jól értesültünk — egyszersmind az utolsó is. Pedig az eredeti tervezet igen széles keretűnek tüntette fel a megjelenendő munkát. A terv szerint a gyűjtemény magába foglalta volna Erdély címerének fejlődését első nyomaitól kezdve, a nemzeti fejedelmekét úgy, mint azokat a megjelent első füzet tartalmazza; aztán következtek volna a vajdák, a székely ispánok, a gubernátorok, a legmagasabb tisztviselők, a szász nemzeti grófok, az erdélyi grófok, bárók, a köz-nemesség, a püspökök, megyék, városok, mező- városok címerei s végül az egész kiegészítéseül az erdélyi polgári címerek összeállítására került volna a sor. Ez volt az eredeti terv.

Hogy a szerző ily mennyiségű anyagot volt képes összegyűjteni, a mit az első füzetben is látunk, az mindenesetre szorgalmát bizonyítja; az anyagnak csoportosítása is jó; a rajzok pontosak, a technikai kiállítás, bár nem első rangú, de megfelel teljesen a híres nürnbergi Bauer és Raspe czég eddigi kiadványainak.

Ennyit a műről s a címer-táblákról általában. Térjünk át a részletekre.

Mindenekelőtt kellemetlenül érint az, hogy az anyag kiválasztása, vagy inkább jobban mondva, annak «adaptálása» nem úgy, nem oly módon történt, miként azt mai napság a szaktudomány és irodalom jogosan megköveteli. A szóban forgó munka címertani mű, része Európa legnagyobb címertani vállalatai egyikének; s a szerző mégis összehord abba nummismatikát, sphragistikát s még sok mást, a heraldika kárára. Jó szerencse, hogy legalább a sírkövek hiányzanak az egyvelegből.

Hogy ha hasonló eljárással oly munkáknál találkozunk, melyek évtizedekkel ez előtt láttak

napvilágot, ez más, teljesen érthető dolog. Azóta a heraldika haladt; különösen pedig egészen exclusiv álláspontra helyezkedett, melynek megővására minden körülmények közt törekedni kell s kivált óvakodni, hogy más tudomány területére ne lépjen.

Kölcsönös kiegészítés és kiegészítés céljából a heraldikának sokszor szabad, sőt kell is más tudományhoz fordulnia; de az ekkor nyert anyagot alkalmaznia kell a címertan céljaihoz. Különösen ezt kell tenni a szóban forgó nagy vállalatnál, mely első sorban csakis a címertannak akar szolgálni. Sajnos, hogy e szabály szigorú megtartására még most sem ügyelnek eléggé, még a külföldön sem; bár egyre jobb lesz e tekintetben is a helyzet.

Reichenau *címer-tábláin* találunk címereket, tallérokat, aranyokat, pecséteteket, garasokat, aztán megint címereket, majd ismét pecsét-másolatokat össze-vissza, egymással összekeverve. Némelyik táblán meg éppen a nummismatikai dolgok vannak túlsúlyban, úgy hogy, ha nem állana előttünk a munka címe, azt hinnők, éremtani publicatióval van dolgunk.

Senki sem tagadhatja s nincs is szándékában senkinek tagadni, hogy mindezek a pénzek és érmek a heraldikára nézve igen értékesek; de ha heraldikai célokat tartunk szemünk előtt, az érmekből és pénzekből csak azok tisztán heraldikai részére fogunk tekintettel lenni, az egész-ből csak erre fogunk szorítkozni, s ha szükséges, csak ezt fogjuk reprodukálni. A heraldikának mint tudománynak jogai és kötelességei megengedik, sőt szükségképen megkövetelik az ily eljárást. A többi, a mi ide nem tartozik, el kell hagyni, mert nem ide, hanem egészen más szakba vág, más tudományt illet.

Ugyanez áll nagyjában a pecsétetekre nézve is. E téren különben a heraldikusnak még sokkal több szabadsága van, mint a heraldika többi forrásaival szemben. Legtöbbször címeres pecsétetekkel levén az embernek dolga, soknál a heraldika és sphragistika fogalma tökéletesen egygyé lett, úgy hogy némelyek szoros kötelességöknek tartják a heraldikai munkálataiknál szükséges pecséteteket úgy a hogy vannak mindenestől híven visszaadni, holott voltaképen cé-

luknak eléggé megfelelne, ha csupán a pecsét címer-képe terjeszkednének ki. Ez hiba a heraldika szempontjából és indokolatlan beavatkozás egy más, bár rokon tudomány köreibé. A pecsét köriratának leírása vagy kezdőbetűinek lenyomatása a sphragistikus kötelessége; a címertannal foglalkozóra nézve elég, ha a pecsétet csak mint forrást idézi a tulajdonos nevével és az évszámmal együtt, mint állításait támogató adatot. Ez — bár látszólag egy az eredmény — a mű jellegére nézve nem közömbös dolog; s ellenkező eljárás képes egy heraldikai munkát címertani jellegétől teljesen megfosztani.

Általában a heraldikusnak és sphragistikusnak kötelességei és jogai nem azonosak, sőt néha egymástól igen különbözők, annak daczára, vagy talán éppen azért, mert egymás kiegészítésére s kölcsönös kisegítésére hivatják. Elég röviden arra utalni, hogy pecsétteni munkában a pecséteket a lehető legnagyobb hűséggel kell visszaadni, oly állapotban, oly hiányokkal, a mint azok előttünk állanak. Csak úgy felel meg a publicatio a jogos kívánalmaknak, ha a rajz az eredetinek minden repedését, minden töredékét pontosan feltünteti; hiányos részeket pontokkal kiegészíteni — kivéve talán a pecsét töredékes köriratát — nem szabad a sphragistikusnak; maradjon szorosan a látható igazság mellett, mert ha a képzeletet hívja segítségül, ez könnyen hamis nyomra vezetheti, a mint ez már nem egyszer megtörtént.

Ha ellenben a heraldikai kutatások feladatát tekintjük, azt tapasztaljuk, hogy a heraldikusnak éppen az a kötelessége, hogy segítségül hívjon minden lehető és képzelhető anyagot, s tapasztalás szülte kombinációkkal, sőt még phantázia segítségével is, iparkodjék az elébe tűzött feladatot olyképen megoldani, hogy egy címeralkatrészeit gyakran három s több forrásból is összekeresvén, így alkossa meg egészet, csak ekkor határozza meg a teljes címert s ekkor írja le. Csak a középkor számos címerére kell hivatkoznunk, melyek ily szorgalmas összekeresés által váltak teljessékké. Hány címer van, melyeknél a paizs-alakot valamely sírkőről, a sisak-díszet egy sisak-pecsétről, a paizstartókat valamely kapu fölötti címeres faragványról, a címer színezését pedig valamely legendából kellett összecombinálni.

Az elmondottakból kitűnik, hogy a szóban forgó mű szerzőjének azon eljárását, hogy numismatikai és sphragistikai anyagot a táblákon összehalmozott, éppen nem helyeselhetjük. A műben azonban akadunk oly dolgokra is, melyek még kellemetlenebbül érintenek s melyeket még határozottabban el kell ítélnünk. S értjük ez alatt a szerző azon törekvését, hogy az erdélyi uralkodó családok valamennyijének s sikerült — hitelesen-e, más kérdés — törzs-címerét ábrá-

zolnia. Ez az eljárás határozottan önkényes kombinációkon alapúl; s egyebet nem mondhatunk reá, mint hogy az a szerző túlzott buzgalmának kifolyása.

Így találjuk művében a Báthoryak törzs-címerét 1074-ből (!), még pedig a Zsigmond király alapította sárkányrend jelvényével körülövezve s hozzá még kerek paizson! A Székely, Bocskay családot (ez utóbbinál azt a bizonyos *ülő* oroszlányt); a Rákócziakét 1490-ből, Bethlenét 1300-ból, az Iktári Bethlenekét 1350-ből, a Rhédeyekét, Barcsayakét 1462-ből, Apaffyét 1285-ből, Keményét, Thökölyét stb.

Mit szóljunk az ily eljárásról? E kora időknek tulajdonított címerekből egyetlenegy sincs oklevélileg vagy másképen igazolva; s azoknak valamennyijét a szerző phantáziája szülte.

Távol vagyunk attól, hogy e tekintetben a szerzőt szánt-szándékos tévútra vezetni akarással vádoljuk; kétségtelenül meg van arról még most is győződve, hogy kombinációi alapján megtalálta az említett családok helyes ősi törzs-címerét, a milyen ez valóban volt, de a milyent hiába keresett és nem is találhatott az emlékek közt. Az ily eljárást hasonló, komoly igényekkel fellépő műhöz nem illőnek fogja ítélni mindenki.

A paizs, sisak és sisaktakaró alakjában a szerző mindig lépést iparkodik tartani a korrallal, melyből emlékeit meríti, bár kísérlete nem mindig sikerül.

S ez a törekvés általában helyes volna; de tekintetbe kell venni, hogy hasonló önkényes fölfödözések és ábrázolások által a szaktudomány éppenséggel semmit nem nyer, azokból hasznót nem húz, sőt azok bizonyos tekintetben károsakká is válhatnak. Az ilyen, kellő szakismerettel szerkesztett compositiók hasznosak lehetnek történeti meneteknél, tableaux-kinál, színházi jelmezeknél; de szigorúan tudományos szempontból az illető mű heraldikai értékének emelésére nem szolgálnak.

Számos apróságra terjeszkedhetnénk ki a szóban forgó műnél; így például, hogy a benne közölt Bocskay-címerek közül, a mi a részleteket illeti, egyetlen egy sincs correct módon ábrázolva. Az is kétséges, vajon oroszlány volt-e a Rhédeyek törzs-címerének alakja. Általában a Rhédey címerkérdés még nincs annyira tisztázva, hogy itt bizonyosságra juthatnánk; beható kritikai munkának kell a végleges elhatározást megelőznie. Négy különböző Rhédey-címert ismerünk; mind a négy hiteles emlékről van véve; s noha Rhédey Ferencz 1606-ban oroszlánnyal pecsétel, mégis a hatyút tartjuk a család ősi törzs-címerének.

A Barcsayaknál a szerző körülbelül a következőket mondja: a családi értesítés ugyan a sisaktakaró színeit vörös kéknek mondja, de

minthogy a heraldika azon alapszabályával, hogy szín szín mellett és ércz ércz mellett nem lehet, e színezés ellenkezik, tehát másképp jelzem a színeket.

Erre csak azt jegyezzük meg, színt szín mellett akárhányszor látunk XV. és XVI. századból eredő magyar címereken, s különösen a sisaktakarókon; példa reá az Ányos, Bárczay, Békássy, Soós stb. családok címere. Azért mert valami a szigorú elméleti szabályoknak és fogalmaknak nem felel meg s így nem heraldikus dolog, nem szabad azt mindjárt tagadni s még kevésbé, önkényesen a szabályoknak valami jobban megfelelővel helyettesíteni. Az ily eljárás a modern heraldikusok túlzó buzgalmának kifolyása, s épp oly káros a tudományra nézve, vagy tán még károsabb, mint a heraldika úgynevezett «orthodoxainak» beteges ragaszkodása a címertani «czopfhoz». Mind a két rész túloz és szélsőségekben jár; az egyik minden nevetséges apróságot dogmává emel, a másik a dogmává lett szabályokat elveti, mint nevetséges apróságokat. S ez a túlzás mindkét oldalról mindaddig fog tartani, míg két dolog felől nem jövünk tisztába: mik a heraldikus jogai s mik kötelességei?

Hagyjuk ezt más alkalomra. Annyi áll, hogy a szerzőnek nagy szorgalmát és kitartását, melylyel a szóban forgó füzethez annyi hasznos és nagy részt még ismeretlen anyagot összehordott, készségesen elismerjük; az első füzet tartalmát képező állami, országos és nemzetségi címerek összeállításával dícséretre méltó dolgot cselekedett s nagy szakismeretet árult el. S a főntebbi sorokban kifejtett nézeteink daczára is csak sajnálnunk lehet, hogy a szerző műve folytatásától elállott.

ARGUS.

Dürer Albert származása.* Az orsz. régészeti és embertani társulat egy új kiadványnak sorozatát kezdte meg; kiadta egy díszes kötetben első évkönyvét, mely magában foglalja a társulat fenállása első hat évének rövid történetét s e társulat által a mult nyáron hirdett országos régészeti közgyűlés alkalmával felolvasott értekezéseket. Ez értekezések között van egy, mely minket közelebből érdekel; s ez *Dr. Szendrői János*-nak Dürer Albert származásáról és művészetéről szóló dolgozata, melyhez *Haán Lajos*, ki a Dürer-kérdést pár évvel ezelőtt kiadott kis füzetével egészen új irányba terelte, néhány igen érdekes megjegyzést és felvilágosítást csatolt.

Dürer származásának kérdése minket is közelről illet; s volt is alkalmunk egyszer (Turul 1883. 152. l.) arról röviden szólni. Érdekesnek tartjuk

* Az orsz. régészeti és embertani társulat Évkönyve. 1879—1885. Budapest 1886.

ennél fogva a most megjelent Évkönyv alkalmából az említett két előadás nyomán a kérdés jelen állapotát olvasóinkkal röviden megismertetni.

Hogy Dürer Albert családja Magyarországból szakadt Nürnbergbe, az régóta ismert és kétségtelen dolog. Világosan mondja a művész 1524-ben írott naplójában, hogy atyja Magyarországon született, nem messze Gyula városától, nyolcz mérföldnyire Nagyváradtól egy *Eytas* nevű faluban. Atyja, az idősb Dürer Albert, aranyműves volt; bevándorolván Németországot, Nürnbergbe került, hol Holper aranyművesnek leányát nőül vevén, e házasságból tizennyolcz gyermeke született, köztük az ifj. Dürer Albert, kora legnagyobb művészeinek egyike. Dürer egyéb rokonai hazájukban maradtak; s volt köztük egy, kinek személye ránk nézve különösen érdekes s ez az öreg Dürer Albertnek *János* nevű testvére, ki az ifjabb Albert naplója szerint harmincz esztendeig nagyváradí plébános volt.

Mindenek előtt tehát a naplóban említett *Eytas* nevű falut kellett tisztába hozni. Haán Lajos fáradhatlan kutatásainak sikerült kimutatni, hogy Gyulától nem messze csakugyan volt egy *Ajtós* nevű helység, mely utóbb a török időkben teljesen elpusztult. Kimutatta a helységnek nemcsak létezését, hanem megtalálva romjait, meghatározta helyét is. Hogy az *Eytas* név a magyar *Ajtós*-nak tökéletesen megfelel, bizonyítani is fölösleges. Így tehát Dürer (vagy miként a művész magát néha még világosabban *Thürer*-nek is írta) neve magyarul *Ajtós*-nak, vagy *Ajtósi*-nak hangzanék.

Ily nevű család csakugyan létezett, és nevét csakugyan a Gyula melletti Ajtóstól vette. Békésmegyében 1508-ban fordulnak elő utóljára a család tagjai, Ajtós Péter, Mihály és Imre. Magyarországon 1564-ben kap ajtósi Ajtós Imre adományban egy nyitra megyei falut Forgách Ferencz nagyváradí püspöktől. Nem sokkal utóbb 1583-ban a család egy nőtagja említettik, Ajtós Katalin, mint Rác Péter vajda neje, szintén nyitra megyei birtokos. Ennyi adat kétségtelenül a család létezése mellett bizonyít; már most csak az a kérdés, ebből a családból származott-e művésznk?

Erre nézve egy kis útbaigazítással szolgál maga a művész, ki nagybátyjául János nagyváradí plébánost nevezi meg. Ily nevű plébános csakugyan volt ez időtájt Váradon. A Hazai Okmánytár V. 264. l. egy oklevél olvasható, melyben Dobokai Miklós 1461-ben Jánost a nagyváradí sz. kereszt egyház plébánosát ügyvédeül vallja. Miként ez különösen ebben az időben papoknál nem szokás, e János plébános származásának közelebbi megjelölése sincs kitéve; de különben idő és név csodálatosan megegyeznek s Dürer elbeszélésének igaz voltát kétségtelenül támogatják.

Annyi tehát bizonyos, hogy Dürer családja a magyarországi Ajtósból ered; de egy még nincs kétségtelenül bebizonyítva, hogy családja csakugyan a magyarországi Ajtósokból való. Minden valószínűség mellette beszél; de hogy a conclusiót teljes bizonyossággal levonhassuk, arra nézve hiányzik még egy összekötő kapocs.

Haán Lajos, kinek e téren igen nagy, a külföldi Dürer-specialisták által is elismert érdemei vannak, valamint Szendrei János a meggyőződés hangján beszélnek róla; s állításuk bebizonyítására felhozzák a Dürer-ek címérét is.

Ismeretes, hogy a Dürer-czímer a beszélő címerek sorába tartozik; ábrázol pedig arany hármas halom fölött nyitott arany kaput. Ez mint beszélő címer megfelelné a magyar Ajtósokénak is.

A florenczi Uffizi-képtárban őrzik az idősb Dürer Albertnek fia által 1490-ben festett arczképét. E festmény hátsó lapján látható a család gyönyörűen stilizált címere, idősb Dürer nevének, Holper Borbálának címerével együtt, mely zöld mezőben ugró kecskebakot ábrázol. A két címert egy sisak borítja s rajta díszül két arany szárny között vörös ruhás kartalan szerecsen törzs, fején arany karimás hegyes vörös süveggel, nyakán arany hajtókával. Sisaktakaró: arany-vörös.

Haán Lajosnak minden esetre érdeme, hogy e címert a kiadatlan arczképpel együtt közli.*

* Leírja már *Thausing*, Dürer. 2. Aufl. I. 44—45. l.

De e címer első sorban csak azt mutatja, a mi eddig is ismeretes volt, hogy t. i. Dürer címere a nyitott kapu. Legfőleg az tűnik fel, hogy a művész által tizenkilenc éves korában festett kép címérét még semmi esetre sem kaphatta a fiatal Dürer Albert, hanem hogy azt már atyja is viselte.

A címer magyar eredetére a sisakdíszként alkalmazott szerecsen törzs, a heraldikában oly általános és gyakori alak, valamint az arany hármas halom, mely szintén a leggyakoribb formák egyike, éppen nem mutat. A mi a beszélő címereknek Magyarországon kiváló divatját illeti, mit egyik értekező szintén a címer magyar eredete melletti érvül hoz föl, az szintén nem bizonyít. Németországon ezeknek még nagyobb volt a divatja. Egyáltalában magyar jellegről a Zsigmond-korabeli címereinknél, melyekről szóló armálisok, alig egy-kettő kivétellel, mind külföldön keltek, szó még nem lehet. Valószínű, elismerjük, hogy Dürer atyja mint ötvös mester nem kapott címert — bár kizárva a lehetőség nincs, s hogy említett képén régi magyarországi címere van feltüntetve; de mindaddig míg az ajtói Ajtósoknak címérét, s annak megegyezését a Dürer címerrel kimutatni nem tudjuk, a Dürereknek a magyarországi Ajtósokkal való vérokonságát s egy eredetét bebizonyítva nem látjuk, a nélkül hogy ezért a Dürereknek Ajtós faluból való eredete, a mi bebizonyított dolog, kétségbe volna vonható.

F. L.

VEGYES.

A sphragistika az országos kiállításon.

Elkésve bár, jóval az országos kiállítás után, látnak e sorok napvilágot, de azért azt hisszük, nem múlta idejét e rövidke közlemény, mely arról ad számot, hogy a modern ipar termékei sorában a csarnokok útvesztője közt egy szerény kis pavillonban még azon tudományok egyike is képviselve volt, melyeknek művelését társulatunk tüzte zászlajára. Értjük ez alatt az árvai uradalom épületében ifj. Kubinyi Miklós által kiállított árvai pecsétgyűjteményt, melylyel kiállítója bebizonyította, hogy e disciplina szerencsés gyakorlati művelői közé tartozik.

E téren neve különben a pecséttan művelői előtt már eddig is ismeretes volt; ismeretessé tette pár évvel ezelőtt kiadott füzete: «Az árvai vár levéltárában őrzött pecsétgyűjtemény szám- és betűrendszerinti jegyzéke. Budapest, 1879. 31 l.» Sajnos azonban, hogy e füzet, bármennyire tanulságos és érdekes, csak igen szűk körben s igen kevesek előtt ismeretes.

Sem idő, sem hely nem áll rendelkezésünkre, hogy a Kubinyi-féle pecsétgyűjtemény bő megbeszélésébe bocsájtkozzunk; csak néhány fő momentum megvilágítását és megmagyarázását tűzhetjük ki célunkúl; bár szolgálnának e sorok arra, hogy e becses gyűjteményt időnk folytán jobban és biztosabban lehessen értékesíteni.

Ez volt szándéka a gyűjtemény kiállítójának is, miként erre idézett füzete előszavában is célozott. Másik céljáról, melyet ugyanott vázolt röviden, szintén csak elismeréssel szólhatunk. Kubinyi ugyanis megjegyzi, hogy ha az ország levéltárosainak valamennyije, vagy legalább egy része, annyi fáradságot venne magának, hogy a gondjára bízott levéltárak iratainak függő vagy rányomott pecsétjeit jegyzékbe venné, vagy esetleg a pecsétek körvonalait papírra vetné, a szaktudomány végtelen sokat nyerhetne ez által.

Kubinyi e fáradságot tetézte azzal, hogy az általa kiállított s említett füzetében könnyebb

áttekintés czéljából szigorú korrendbe szedett és levéltári jelzéssel ellátott *czímeres pecséteknek* főbb vonalait egy külön füzetben híven az eredetihez, tollrajzokban összeállította.

Legrégibb és legelső czímerül a sorozatban a *Kornitz*-család pecsétjét látjuk. A rajta előforduló czímer-alak a szemléltet valóban kétségben hagyja; a szakember pedig kalmárjegynek (*Handelszeichen*) vagy házi jelvénynek (*Hausmarke*) tarthatná azt. — Legyen elég arról a következőket elmondanunk: A czímer-alak abban egy felfordított asztal, még pedig ezüst asztal vörös mezőben; a hozzátartozó sisak-dísz, mely itt hiányzik, azonban ugyanazon gyűjteményben a Kornitzi Sobek család 1601-iki czímeres pecsétjén látható, egy kinövő férfi-törzs, régi szláv öltözetben. Levágot karokkal. Foszlányok: vörös-ezüst.

A Kornitz, Sobek, Guretzky családok — mint közös törzsből eredők — ugyanazt a czímert viselik, csak hogy a két utóbbinál az arany, a mi az elsőnél ezüst. A Sobek (Szobek-nek is írva néha) báróknak egy régibb czímerében az asztal egyenesen áll s rajta gyümölcs látható; a férfi alak levágot karjain pedig világosan kivehetők a véryomok. Ehhez a kartalan emberhez, valamint az asztalhoz is érdekes családi és czímer-rege fűződik.* Ezt a czímert megtaláljuk a sziléziai czímeres könyvekben is, jelesen a troppauiak III. kötetében 1486—1522. évekből. Ledebur «*Adelslexikon der preussischen Monarchie*» című művében (I. 464. l.) hibásan írja le a czímert.

A mi a családot illeti, Kornitzi Szobek Dávid Henrik birodalmi báró az 1655-iki törvények 119-ik szakaszában kapta a magyar indigenatust. A család különben ekkor már rég óta lakott Magyarországon s már a XVI. században részesült királyi adományokban.

A pecsétek sorozatában 6. sz. alatt egy *Szerdahelyi (de Serdahelye) Dersffy*-ét látjuk 1574-ből. Ez ősrégi kihalt családnak czímerét e pecséten látjuk legelőször teljesen és helyesen ábrázolva, habár természetesen a színjelzést sajnosan nélkülöznünk kell. Paizs-alak: lilium; sisakdísz: kiemelkedő oroszán felemelt első lábaival a paizs liliumát tartva. Az eddig közzétett Dersffy-czímereket mind meseszerűeknek kell nyilvánítanunk; ez az első hiteles ábrázolás. Egyébként, ha sikerülne az eredeti, ép, helyes Dersffy-czímert megismernünk, ezzel egy más kérdés megoldásához is közelebb jutnánk; s ez a Dersffy és a Petri Deress, hasonlóképen kihalt családoknak közös eredete, melyet több történetíró ismételve hangoztatott. A nélkül, hogy itt ennek fejtegetésébe bocsájtkoznám, csak azt említem föl, hogy a Petri Deressnek a XV.

századból való czímeres levelét a leleszi convent levéltárában őrzik; ezen azonban a család czímeréről kék mezőben két papagáj látható, tehát merőben különböző czímer-alak a Szerdahelyi Dersffy-ekétől.

A 11. számú egy *Homonnai Drugeth* pecsétje. Kevés kihalt családunk van, mely a legrégibb időktől kezdve egész elenyészéig szakadatlan sorban oly gazdag czín.er-repertoriumot tudna felmutatni, mint e kiváló, oly nagy szerepet játszott család. A XIV. századdal kezdődő sorozat egy szak-kiadványban nem sokára napvilágot látand. S mily gazdag e sorozat, kezdve a dr. Hampel József tagtársunk által ismertetett olaszországi Drugo sírkövektől, melyeken a család ősi czímere előfordul, majd egy gyönyörű lovas pecsét, s végezve az újabb kor Drugeth-czímerein. Ez utóbbiak — hogy röviden érintsük a kérdést — a paizs felosztásában eltéréseket mutatnak. Hogy a színek azon XVII. századi czímerben, mely az ungvári congregatio albumába festve látható, eltérők azon Drugeth-czímerétől, melyet folyóiratunk (1885. 84. l.) közzétett, nem ront a dolgon, valamint az előző sisakdísz-változatok sem. Azt hisszük, kis utánajárással e kérdésnek is megtaláljuk pontos megfejtését. Mindenesetre nem szabad figyelmen kívül hagyni azt, hogy régibb időkben úgy a színeket, mint az ékítményeket gyakorta változtatták, még pedig szántszándékkal oly czélből, hogy az egyes vonalakat egymástól szembeszökőleg megkülönböztessék; sőt vannak esetek, mikor hasonló czélből magát a fő paizs-alakot is változás alá vetették.

A 14. sz. pecséten a következő czímer-alakot látjuk: alsókar egy félholdtól és hatágú csillagtól kísért görbe kardot tartva. Ezt az 1597. évből való pecsétet a leírás a *Meskó* családnak tünteti föl. Meg kell itt azonban jegyeznünk, hogy az nem a Felső-Kubinyi Meskóké; mert a családnak nemesi, valamint a Meskó altábornagy érdemeiért a század elején báróságra emelt, azóta kihalt ága* más czímerrel élt és él. Ugyancsak megint más czímer az, melyet a férfágban kihalt Enyiczkei báró Meskók viseltek, miként ezt úgy Nagy Iván alapvető munkája, valamint egy emlékoszlop Perényben (Abaujmege) föltünteti. Mindenesetre feltűnő, hogy úgy a Felső-Kubinyi, mint az Enyiczkei Meskó családok, noha eredetük — ha jól tudjuk — közös törzsre vihető vissza, egymástól teljesen, még legkisebb részleteikben is eltérő czímerrel éltek. A mi azonban az árvai gyűjtemény Meskó pecsétjét illeti, az az egy bizonyos, hogy ennél valami tévedésnek kell lenni s hogy az éppen nem azé a családé, melyének mondatik.

* L. ezt a bécsi «Adler» heraldikai folyóiratban. Nr. 5, 1871. I. 50 l.

* Az altábornagy czímeres sírköve a kőszegi temetőben látható.

A 78. sz. pecsét egy *Thúryé*, mely két oszlopszerűen állított rákot (skorpiót?) tüntet föl, az elsőt ollójával lefelé. E címeren kívül még három teljesen különböző Thúry-czímert ismerek, eredeti armálisok adataiból.

A 87. sz. alatt egy *Koháry* pecsétjét látjuk. Címer-alak: kardos oroszlány. Herczagségre emeltetésekor is megtartá a család előbbi címerét. A színeket a budapesti egyetemi könyvtárban őrzött Marianus confraternitás 1723-iki albumába festett címer mutatja.

A 89. számú egy *Karcsay* pecsétje 1605-ből. E címert a Századok egy régibb füzeté tévesen tulajdonította az Osgyáni Bakos családnak.

A 102. sz. egy *Péchy-ujfalusi Péchy*-nek pecsétje 1606-ból. Címer-alak a családnak ismeretes, repülésre kész hollója, melyet itt fönt jobbról egy balrafordult félhold, lent balról egy hatágú csillag kísér. A címerben előjövő vörös gerenda itt hiányzik.

A 106-ik számú 1606-iki *Bánffy*-pecsét pajzs-alakja sas, e kezdő betűkkel G. B. D. A. (Hihetőleg Georgius Bánffy De Alsó-Lindva.) Az Alsó-Lindvai Bánffyak címerökben növő fajdot, a Losonczi Bánffyak növő griffet viselnek. Ezenfelül volt még egy Thallóczy Bánffy és egy Nagy-Mihályi Bánffy család; ezeknek címeréről hiányzanak közelebbi adatok; de gyanítható, hogy az utóbbi kihalt család címerében két seregély volt. Egyébként a kezdőbetűk leginkább az első helyen említett Bánffyakra utalnak s a címer-alak — a sas — is legközelebb áll a fajdhoz; az eltérést könnyen a pecsétmetsző hibájául lehetvén felróni.

A 108. sz. alatti 1606-iki pecsét *Rákóczi Györgyé*. A teljes köriratú pecsét címer-alakja: hajlott kar görbe kardot tartva. Eddig két különböző Rákóczi-családot és két egymástól teljesen elütő Rákóczi címert ismerünk; mindkettőt közli Nagy Iván említett munkájában. Ezek egészen eltérők a most leírttól, melynek megoldását adatok hiányában máskorra kell halasztanunk.

A 130. sz. alatt egy *Mágocty* pecsétjét látjuk 1607-ből. A jelenleg első ízben közzétett címer Mágocty Ferencz nagy szerepet játszott beregi főispáné, kinek pecsétjével ellátott iratok Ung-megye levéltárában is őriztetnek. A címer felső részében látható három torony már most biztosan konstatalható; azonban még mindig kétséges, mit ábrázol az alsó részben levő három tárgy. Lehet három edény; azonban a fenmaradt pecsétek e része nincs tisztán kinyomva, s így bizton meg nem állapítható.

A 138. számú 1607-ből való pecsét *Bocatius János* eddig ismeretlen nevének címerét ábrázolja. E kiváló férfiú címerét az Ungarische Revue m. évi október-novemberi füzetében ismerttettem úgy, a mint azt a mármaros-szigeti lycæum

könyvtárában őrzött Liber amicorum című kéziratban találtam, a színek jelzése nélkül; később Sváby Frigyes tagtársunktól megkaptam a löcsei városi levéltárban őrzött eredeti címeres-levél hű másolatát, s így a híres férfiú címerével minden tekintetben tisztában volnánk. Itt azonban nem Bocatius, hanem nevének címerével van dolgunk, kinek neve és családja eddig úgy látszik ismeretlen, mert sem Nagy Iván, sem pedig a szorgalmas és lelkiismeretes Dr. Tóth nem említik. Most ismeretes levén a nő címere, egy lépéssel közelebb jutunk a célhoz, és reményünk van, hogy a heraldika segítségével ismét megfejthetünk egy eddig megoldatlan kérdést; a mint bizton hisszük, hogy a Dürer-kérdés eddig még kellőképp meg nem világított oldalára idővel szintén a heraldika segítségével fogunk fényt deríteni.

Bocatius nevének címerében egy, két rózsával megrakott dült gerendát látunk, melyet kívülről egy lépő oroszlány kísér. Sisak-dísz: szarvak közt egy lilium. E címer egészen meg egyezik az Eperjesi Bels (Belsy vagy Belsiusnak is írva) családéval, melyet Bels János, Bocatius kortársa, 1557-iki armálissal kapott; ennek eredetije a szepesmegyei levéltárban van. Ha tehát Bocatius neje a saját és nem esetleg más pecsétjét használta, a mely körülményről a heraldikusnak soha sem szabad megfeledkeznie, úgy a heraldika segítségével nagy valószínűség szerint constatalni lehet, hogy a nagy diplomata Bocatiusnak neje Eperjesi Bels leány volt.

Ez utóbbi mellett a címeren kívül még több körülmény is szól. Bocatius, ki címerét később kapta, mint a Bels-ek, 1557 után, címerébe felvettette a Bels-címer liliumát mint sisakdísz; ez akkoriban és később is igen szokásos eljárás volt, melylyel mintegy a házastársak egymáshoz való viszonyukat akarták jelképezni. Ez összeköttetés mellett szól az is, hogy Bocatius (ki 1549-ben született) és Bels kortársak voltak, mind a ketten diplomatai küldetésekben vettek részt a törököknél; ugyanazon, később pedig szomszédos megyékben laktak; Bocatius, mielőtt Kassára került volna, Eperjesen tanárkodott, a Belsek pedig Sárosmegye családjai közé tartoztak. Szóval a címeren kívül egyéb körülmények is valószínűvé teszik e házasságot.

A 151. sz. címeres pecsét 1608-ból *Barkóczy*-ének mondatik; a címer rajta három farkasfog. Ez semmi esetre sem lehet Barkóczy-címer; ismét tévedés lehet a dologban, t. i. hogy a szóban forgó Barkóczy más pecsétnyomójával pecsételt.

A 180. sz. 1611-iki pecsét *Almási Pál* váci püspöké. E püspök nem származott az ismeretes Zsadányi Almássy családból, hanem inkább a Hyro alias Almássy-akból való, kik 1593-ban kapták címerüket; armálisukat az Abauj-Torna-

megyei levéltár őrzi. Általában eddig öt különböző származású és címerű Almássy családot ismerünk

A 197. sz. alatt egy oly pecsétet látunk, melynek tulajdonosa megnevezve nincs. Ez *Balásffy Tamás* címere, ki 1603-ban boszniai püspök, majd 1621-ben váczvá lett és 1634-ben máj. 10-én mint pécsi püspök és pozsonyi nagyprépost halt meg.*

A 208. alatti 1614-iki pecsét tulajdonosául egy *Alvinczy* van megnevezve. A címer azonban, mely szigorúan véve alig tartható címerképnek, semmi esetre sem a Borberek Alvinczyaké; lehet, hogy más hasonló családé, minő Erdélyben több virágzott; de általában bajosan lehet az egészet címernek tartani.

A 211. sz. 1614-iki pecsét egy *Várday*-é. Hogy a régi történelmünkben szerepet vitt Várday vagy Kis-Várday kihalt család címere voltaképpen ugyanaz, a mi a velők egy eredetű Somlyai Báthoryaké és Buthkayaké, rég óta ismeretes. E példány azonban a legelső szépen, élesen kinyomott Kis-Várday pecsét. A paizs-alak eredetileg három, a paizs bal széléből kinyúló ezüst keskeny ék, vörös mezőben. Várday Katalin azonban már három természetes alakú ezüst farkasfogot használt címerül vörös mezőben; ez oly variáns, melyet a Báthory és Buthkay címereknél is gyakorta látunk. A «Trophæum domus Estorasiæ» szerint, melyet nagy megbízhatatlansága daczára sem lehet a heraldikusnak tökéletesen figyelmen kívül hagynia, a Kis-Várdayoknak joguk volt címerüket a sárkányrend jelvényével is övezniök.

A 229. sz. alatt egy *Károlyi*-pecsét van közölve 1620-ból. Címer-alak: hármás halmon egy repülésre kész sas, fölemelt jobb lábában szívet tartva. Ez a későbbi komplikált Károlyi-címernek eredeti legrégibb alkatrésze. Megjegyzendő, hogy a Károlyiakkal egy eredetű Csomaközyek, kiknek igen sok pecsétje található az Ibrányi család jenkei (Ungmegye) levéltárában, teljesen ugyanazt a címeret viselték, mint az imént leírt törzs-címer. Sajátszerű, hogy az előbbiekként szintén egy törzsből eredő Bagossyaknak címere egészen más; úgy látszik, hogy ez utóbbiak címere önkényes változtatásnak volt alávetve.

A 230-ik számú 1624-iki pecsét egy *Illavay*-é (helyesebben *Illovay*). A «Lászlóffy olim Laczkovich» család 1615-ben címeret kapván, később az *Illovay* nevet vette föl; címerében pedig kék mezőben egy hármás halmon álló kétfarkú oroszlány van, mely fölemelt jobb első lábában három fehér rózsát tart; sisakdísz: az imént leírt oroszlány nőző helyzetben. A címer színeit az eredeti armálisból vettük.

Azt hiszem az elmondottak eléggé igazolják

* Történelmi Tár I. 206.
Turul 1886. I.

és bizonyítják az árvai pecsétgyűjtemény érdekes voltát, s mindenesetre bőven megérdemlik e pár sort, melyet egyes darabjainak ismertetésére szántunk.

CSEREGHEŐ GÉZA.

Adatok a Sulyok-család nemzedékrendéhez.

Nagy Iván «Magyarország családai» című nagy munkája X. kötetében a bekcsei és alsószopori Sulyok-családról írván, abban helyenként kételyét fejezi ki s adatait hiányosoknak mondja. Alulírt a Vásáros-Náményban lakó Eötvös Jenő úr szívességéből e család érdekes irattárát átvizsgálván, abban a többi iratok közt egy a Sulyok-családra vonatkozó nemzedékrendi összeállításra is akadt, mely több pontban eltér Nagy Iván érintett közleményétől s nem egy tekintetben képes azt kiegészíteni, mennyiben tartalmában kiterjeszkedik a Sulyok-család elágazására, érintvén a Kende, Csáholyi, Szentlőrinczy, Kun, Galambos, Barakonyi, Bánffy, Ujhelyi, Bay, Jászay, Bagossy, Darvay, Váradkay, Vér, Daróczy, Nagy, Balogh, Kerekes, Dombrády, Rosi, Megyery, Perneszy, Rhédey, Bethlen, Fráter, Lónyay, Tibay, Várady, Gyulaffy, Komlóssy, Pongrácz, Nagyiday, Jármy, Püspöky, Gyulay, Keviczky, Pogány, Bégányi, Ajtay, Perényi, Barkóczy, Balling, Horváth, Fornosy, Mező, Hunyady, Cserney, Kapy, Thoroczkay, Forgács, Macskásy és Osztróczy családokat.

Szerzője kiindulásul azon Sulyok Istvánt veszi, ki Nagy Iván szerint 1552-ben halt meg s kinek neje Kende Klára volt; s nem emlékszik meg ennek hasonló atyjáról, kinek Nagy Iván szerint, 1470-ben enyingi Török Margit neje és ettől öt gyermeke, négy fia és egy leánya volt.

Kétségtelen, hogy ezen leszármazási adat is hiányos lehet; de a mennyiben sok amott nem érintett mellékcsaládokra vonatkozik, nem tartom azt fölöslegesnek e helyett közölni. A genealogiailag érdekes irat íme a következő:

Sulyok István, felesége Kende Klára, Kende Bán György leánya; ezeknek fia Sulyok *Ferencz*, ennek felesége Csáholyi Anna, kiktől származott másik Sulyok *István* és Kata, Kapy Sándorné; ezen Istvánnak volt két neje: első Szentlőrinczy Ilona, másik pedig Görgey Anna. Az első házasságból született ismét *István*, majd Balázs, János és Sára, ki osdolai Kun *István* nejévé lett; a második házasságból pedig született *Ferencz*, Sándor és György.

E *III. Sulyok István* neje volt Kun Anna, kitől született Péter, ki magtalan elhunyt és három leánya, úgymint:

1. *Krisztina*, Vitéz Gáborné, kinek leánya Vitéz Borbála *Galambos Ferenczhez* ment nőül; ennek fia Galambos Gábor, ennek fiai Zsigmond és Miklós, kik 1710-ben utódok nélkül elhaltak.

2. *Borbála Barakonyi Ferenczné*, ennek leánya Klára gróf *Gyulay Ferenczné*, ennek fia gróf Gyulay

Ferencz tábornok, kinek neje gróf Bánffy Katalin, erdélyi kormányzó leánya.

3. *Kata*, *Újhelyi Jánosné*, kinek fia András, ennek ismét János, ennek András és László; leányai pedig *Kata*: Jászay Péterné, Julianna: Bay Istvánné.

Sulyok Balázs kihalt.

Sulyok János neje Bagossy Anna, kitől született *János* és *György*, és leánya Sulyok Ilona Darvay Ferenczné.

János neje Váradkai Erzsébet, ettől született Ferencz és István, és két leány: *Borbála* Megyery Ferenczné és *Mária* Perneszy Zsigmondné.

Sulyok Ferencz elvette nőül *Daróczy Évát* s született tőle László, János, Ferencz, Imre és József nevű öt fiu és két leány, úgymint: *Krisztina*, elsőben Nagy Józsefné, azután Dézsy Ádámné; *Eva* pedig Balogh Zsigmondné.

János neje Kerekes Mária, attól való gyermekei: *Borbála*: Dombrády Jánosné, *Krisztina*: Rosi Mihályné, *Ferencz*, *Mária*, *János*, *Julia*, *Zsuzsána*, *Eva*, *Sándor*.

Istvánnak fia Ferencz, ennek fiai: *Sándor* és *Ferencz* és egy leánya Sulyok *Eva*: Ványay Jánosné.

Borbálának Megyery Ferencznének fia Megyery János.

Máriának Perneszy Zsigmondnének: *Zsigmond*, kihalt; leányai pedig *Borbála* és *Mária*.

Borbála nőül ment *Bay Ferenczhez*, ennek fia szintén *Bay Ferencz*, ennek ismét fiai: *László*, *Ferencz* és *György*, leánya pedig *Erzsébet Szuhay Gáspárné*, kinek leánya szintén Erzsébet ifju b. Patay Sámuel nejevé lön.

Mária lett *Rhédey Istvánné*, ennek fia *László* és leánya *Julianna*. — *Julianna* lett *Bethlen Miklósné*, kinek fia gróf *Bethlen József* máramarosi főispán volt.

György fia kihalt.

Ilonának *Darvay Ferencz*nének volt két fia: *Ferencz* és *Miklós*.

*Ferencz*nek fiai: *Ferencz* ismét és *Gábor*, leányai pedig *Eva*: *Fráter Lászlóné*, kinek fia *Fráter Sándor* és leánya *Klára Lónyay Istvánné*; ettől született *Lónyay László* és leánya *Kata*, ki *Diószeghy Samuné* lett.

Miklós kihalt.

Sulyok Sára Kun Istvánné fia *István*, ennek leánya *Ilona* gróf *Teleky Józsefné* Erdélyben, leánya pedig *Ilona* gróf *Bethlenné*, kinek fia gróf *Bethlen Mihály* kihalt.

Sulyok Ferencz, holtig alispánja Szathmármegyének, magtalanul elhunyt.

Sulyok Sándor neje *Tibay Erzsébet*, ennek leánya Sulyok *Borbála*, elsőben *Kende Andrásné*, azután pedig *Váradkai Jánosné*. *Kende Andrástól* való gyermekei: *Kende Zsigmond*, *Kende Sándor* és *Kende Éva* Gyulaffy Györgyné; *Váradkai Jónástól* pedig: *Váradkai Fe-*

rencz, *Váradkai Klára*, *Ajtay Mihályné* és *Váradkai Mária* Komlóssy Mihályné.

Kende Zsigmond fia *Sándor*, ennek *István* és *Ferencz*; leányai pedig: 1. *Katalin*, *Lónyay Andrásné*, 2. *Pongráczné*, 3. *Újhelyi Ferencz*né és 4. *Nagyiday Samuné*.

Kende Sándor leányai: 1. *Eva* *Jármay Jánosné*, kinek fia *Jármay Gábor*, leánya pedig ugyan *Eva* *Püspöky Samuné*. 2. *Borbála* *Kércsy Jánosné*, kinek férjét tolvajok megölték. 3. *Mária* *Keviczky Lászlóné*.

Kende Éva *Gyulaffy Györgyné*, gyermekei: *Gyulaffy László* és *Mária* *Pogány Ádámné*.

Lászlónak fiai: *György*, ki deficiált; és *Miklós*, leányai pedig *Rhédey Ferencz*né és *Bégányi Lászlóné*.

Máriának *Pogány Ádámnak* fia szintén *Pogány Ádám*.

*Váradkai Ferencz*nek fia, ugyancsak *Váradkai Ferencz* *Kökényesden*.

Váradkai Klárának *Ajtay Mihályné*nek fia *Ajtay Sándor*, ennek fiai *Mihály*, *Sándor* és *László* és leánya *Borbála*.

Váradkai Máriának *Komlóssy Mihályné*nek leánya *Komlóssy Mária* *Domahidy Zsigmond*né, ennek leánya *Domahidy Mária* báró *Perényi Zsigmond* nejevé lön.

Sulyok György leányai: 1. *Mária*, elsőben *Vér Györgyné*, azután *Barkóczy Zsigmond*né; 2. *Katalin* *Horváth Jánosné*; 3. *Zsófia*, elsőben *Mező Márton*né, azután *Fornossy Lászlóné* és 4. *Sára*: *Cserney Istvánné*.

Máriának *Vér Györgytől* való fiai: *András* és *Mihály*, leánya pedig *Balling Lászlóné*; *Barkóczy Zsigmond*tól való leánya *Barkóczy Mária*, *Kende Mihály* neje, kitől született *Kende László*, ennek gyermekei: 1. *László* *jezsuita*, 2. *János*, *debreczeni lakos*; 3. *Mária* *Keresztes Lászlóné*, 4. *Eva* *Klobusiczky Lászlóné* stb.

Katalinnak *Horváth Jánostól* való egy *János* nevű fia és *Mária* leánya; *János* elhalt, leánya pedig *Kállay Ferencz*hez ment nőül.

Zsófiának *Mező Márton*tól való két fia: *Zsigmond* és *László*. *Fornossy Lászlótól* pedig *Imre* és *Krisztina*. *Imre* kihalt, *Krisztina* pedig *Hunyady István* feleségévé lett, kitől született *Hunyady László*.

Sáranak *Cserney Istvántól* pedig *Cserney Pál*.

Sulyok Kátának (*Sulyok Ferencz* leányának) *Kapy Sándortól* volt három fia: *Miklós*, *György* és *András*. *Miklós* és *György* kihaltak. *Kapy Andrásnak* pedig volt két fia: *György* és *Sándor* s ugyanannyi leánya, t. i. *Eva* és *Kata*.

György leányai: 1. *Borbála* *Toroczky Istvánné*, 2. *Mária* *Gyulay Ferencz*né, kinek fia *Gyulay István*, 3. *Anna*: *Macskásy Boldizsárné*.

Sándor leánya *Kapy Kata* *Forgács Istvánné*, ennek fia *Forgács Ádám*.

Eva apáca lett. *Kata* pedig *Osztroczky Miklósné*.

Közli: LEHOCZKY TIVADAR.

TÁRCZA.

A Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság f. évi január hó 28-án Br. Radvánszky Béla elnöklése alatt választmányi ülést tartott. Elnök megnyitván az ülést, üdvözlö a választmányi tagokat s

bejelenté azon nagy veszteséget, mely Br. Nyáry Albertnek a f. év első napján történt halálával a társaságot érte. A választmány a veszteség fölött érzett fájdalmát a családdal részvétírat útján tolmácsolja. Az el-

hunyt nagyérdemű férfiúról folyóiratunk más helyén emlékezünk meg.

A felolvasásokra kerülven a sor, titkár bemutatja *Dr. Wertner Mór*-nak «Adalékok a genealogia történetéhez» című nagy tanulmányokra valló terjedelmesebb dolgozatát, melynek közlését folyóiratunk jelen számával kezdjük meg.

Ezután *Dr. Szádeczky Lajos* vál. tag bemutat néhány czimeres-levelet eredetijében, u. m. a Bánó, Chaply, Bikafalvi Máthé, Szigethi Litteráti és Uj családokét, melyekről alább adunk számot. A választmány ez alkalomból elhatározta, hogy az ily bemutatott vagy társulatunknak beküldött armálisok szövege lemásoltassék, a czimer pedig körvonalaiban lerajzoltassék; s az így nyerendő másolatok a társaság irattárában őriztessenek.

Fejérfataky László vál. tag bemutatja a M. Nemz. Múzeum levéltárának galvanoplastikai úton készült pecsét-lenyomat gyűjteményét, mely idővel kiegészítetvén, hivatva van sphragistikánknak becses és igen tanulságos kútforrását képezni. Ugyanő bemutatja *Mikes Kelemen* pecsétnyomójának lenyomatát, melynek eredetije Konstantinápolyban egy török szolgálatban levő katona-orvosnál van. A pecsétnyomó az akkori idő szokása szerint egy háromszögletes prizma, melynek két vége egy felfüggeszthető tartóba van erősítve, úgy hogy a prizma forgatható. Egyik felén *Mikes* cimere van, másik oldalán török betűkkel e felírás: «*ženeral Mikes, bašbuđ mažarlejan*» (azaz *Mikes* tábornok, a magyarok vezetője). Az érdekes emlékről *Kunoss Ignác* Konstantinápolyban időző hazánkfia tudósította *Dr. Réthy Lászlót*, ki szíves volt ezt társulatunkkal közölni.

A folyó ügyekre kerülven a sor, titkár bejelenti a következő tagajánlásokat: *Alapító tagúl: Gr. Károlyi Tibor* Budapesten 200 frtnyi alapítvánnyal (ajánlja *Br. Radvánszky Béla*). *Pártoló tagokúl* (évi 10 frttal): *Helbig* szül. *Anyos Ida* Győrött, *Endrényi* testvérek könyvkereskedése Szegeden (ajánlja a titkár); *Br. Podmaniczky Gézáné* szül. *Gr. Degenfeld Berta* Kis-Kartalon (ajánlja *Br. Radvánszky Béla*). *Évdiás tagokúl* (évi 5. frttal): A képviselőház könyvtára Budapesten, *Lisznay Endre* Budapesten, *Hornyánszky Viktor* könyvkereskedése Budapesten (aj. a titkár); *Pösta Béla* Budapesten (aj. *Dr. Szádeczky Lajos*); *Palásthy Géza* S.-A.-Ujhelyen (aj. *Kecskés Dezső*). Az ajánlottak a társaság tagjaivá választattak.

A titkár ezután jelenti, hogy a mult évről szóló pénztári kimutatás az expeditio elkészése és a pénzek lassú befolyása miatt még nem készülhetett el; ennek következtében határozattá lön, hogy az, a számadás vizsgáló bizottság jelentésével együtt, egy f. évi márczius hó elején tartandó rendkívüli vál. ülés elé terjesztessék.

Felolvastatott ezután a Nemzetségi Zsebkönyv

előmunkálataira kiküldött bizottság jelentése, mely elfogadtatván elhatározott, hogy a Nemzetségi Zsebkönyvnek még a folyó évben megjelenendő első füzeté azon főrendi családokat foglalja magában, melyek a magyar főrendi ház reformjának végrehajtásáról alkotott törvénycikkbe mint a főrendi házi tagságra örökös joggal bíró családok becikkelyeztetettek, megjegyeztetvén, hogy az indigéna családok közül csupán azok vétetnek föl, melyek Magyarországon birtokosok. Ehhez képest a bemutatott kérdőívek kinyomtatása és szétküldése elrendeltetett.

A titkár felolvassa a szepesmegyei történelmi társulatnak a választmányhoz intézett levelét, melyben társulatunk eddigi kiadványainak megküldését kéri. A választmány, bár méltányolja az új társulat működési irányát, még nem érzi magát azon helyzetben, hogy a kérést teljesítse.

Az évi nagygyűlés ideje f. évi október havára tűzetett; egyik tárgya pedig a *Deák Farkas* vál. tag által *Br. Nyáry Albert* fölött tartandó emlékbeszéd lesz.

A *br. Nyáry Albert* halála által megürült szerkesztő társ helyét a választmány nem látta szükségesnek betölteni és folyóiratunk további szerkesztését a titkárra bízta.

A jegyzőkönyv hitelesítésére *Bánó József* és *Csonotosi János* vál. tagok kéretvén föl, az ülés véget ért.

A Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság

f. évi márczius hó 6-án *br. Radvánszky Béla* elnöklése alatt az 1885. évi pénztári kimutatás és a számadás-vizsgáló bizottság jelentésének meghallgatása céljából rendkívüli választmányi ülést tartott.

A kimutatás a következőkép tünteti föl a pénztár állapotát 1885. évi decz. 31-én:

<i>Bevétel.</i>	
Pénztármaradvány 1884-ről	1076 frt 99 kr.
Értékpapírok kamatai	145 " — "
Alapítványi kamatok	300 " — "
Pártoló tagdíjak	1769 " — "
Évdijak	1060 " — "
A Turul egyes füzetéinek eladásából	6 " — "
Összes bevétel	4356 frt 99 kr.
<i>Kiadás.</i>	
Személyi, irodai stb. költségek	758 frt 67 kr.
A folyóirat költségei:	
Nyomatás	1123 frt 14 kr.
Színnyomatok, metszetek stb.	490 " — "
Expediálás	40 " 38 "
Írói tiszteletdíjak, szerkesztés	671 " 50 "
Összesen	2325 frt 2 kr.
Tőkesítés	381 " 58 "
A Nemzetségi Zsebkönyv költségeire takarékpénztárba téve	400 frt — kr.
Összes kiadás	3865 frt 27 kr.
Készpénz maradvány	491 frt 72 kr.

A társaság vagyona.

Befizetett alapítványok és tőkésítés ...	2900 frt	-- kr.
Aláírt alapítványok ...	5600 "	-- "
A Nemzeti Zsebkönyv költségeire felretéve ...	600 "	-- "
Készpénz maradvány az 1885. év végével	491 "	72 "
Összes vagyón ...	9591 frt	72 kr.

E kimutatás felolvastatván, *Csontos János* vál. tag mint a számvizsgáló bizottság előadója a következőkben terjeszté elő a bizottság jelentését:

Tisztelt Választmány!

A Magy. Herald. és Gen. Társaság 1885. évi nov. hó 26-án tartott vál. ülése által alulírottak az 1885. évi pénztári kezelés megvizsgálására és a pénztári állás kimutatására kiküldetvén, feladatunkat f. évi márczius hó 2-án teljesítettük, s a társulati pénztári könyvek minden egyes tételét átvizsgálván, az utalványokkal és egyéb mellékletekkel összehasonlítottuk.

A számadásokat hibátlanoknak, a kiadásokat az utalványokkal összehangzóknak s egyáltalában a pénztári kezelést szabatosnak találtuk.

A pénztári állapot 1885. decz. 31-én
4356 frt 99 kr. bevételt
3865 frt 27 kr. kiadást

és így 491 frt 72 kr. pénztári maradványt mutatott.

Ha ehhez hozzáteszszük, hogy a társulat részben befizetett alapítványokból, részben pedig saját vagyonaiból 5%-ot jövedelmező papíráradék kölcsön-kötvényekben 2900 frtot tőkésített, s hogy az aláírt de be nem fizetett alapítványi összegek, melyeknek kamatai pontosan fizettetnek, 5600 frtra rúgnak, valamint ide értve a társulat által a Nemzeti Zsebkönyv költségeire takarékpénztárba tett 600 frtot, a társulat actualis vagyonát 1885. december 31-én *9591 frt 72 kr-ra* tehetjük.

Megjegyezzük még, hogy a t. választmány által a múlt évi tiszta pénztári maradvány hova fordításáról javaslat tételre utasítatván, indítványozzuk, hogy a 491 frt 72 krnyi maradványból 200 forint a Nemzeti Zsebkönyv költségeire szánt összeghez csatoltassék, 100 frt tőkésítessék, a többi pedig, azaz 191 frt 72 kr., a f. év számlájára vitessék át.

Mindezeknél fogva indítványozzuk, hogy a mélyen tisztelt elnökség *Czanyuga József* pénztárnok úr részére a szokásos évi fölmentést kiszolgáltatni méltóztassék.

Végül a titkár által említett napon tartott ülésünkben bemutatott 1886. évi költségvetés tételeit, melyek 4571 frt 72 kr. bevétellel szemben 3696 frt kiadást tüntetnek föl, meghallgatván és megvizsgálván, szerencsénk van az előirányzatot pártolólag a t. választmánynak ajánlani.

Budapesten 1886. márcz. 2-án.

Deák Farkas s. k. *Szinyeyi József* s. k.

számvizsgáló. számvizsgáló.

Csontos János s. k.
számvizsgáló mint a bizottság előadója.

A számadás-vizsgáló bizottság jelentése elfogadtatván, a pénztárnoknak a szokásos évi felmentvény kiadása elhatározatott, a számvizsgáló bizottság tagjainak pedig buzgó és fáradságos munkájukért köszönet szavaztatott.

Együttal a bizottság elnökének indítványára határozattá lön, hogy az alapító tagok eddig be nem fizetett alapítványaik befizetésére vagy az alapszabályok 4. §-ában meghatározott kötelezvények kiállítására fognak fölkérteni.

Az 1885. évi pénztári maradvány hova fordítására nézve a számvizsgáló bizottság javaslata elfogadtatván, a titkár a folyó évi költségvetési előirányzat tételeit a következőkben terjeszté elő:

Bevétel.

1. Készpénz maradvány 1885. év végével	491 frt	72 kr.
2. Tagdíj-hátrálék az 1884—5. évekről 730 frt, ebből valószínűleg befolyik	300 "	-- "
3. A társaság tulajdonát képező 2900 frtnyi névértékű 5% papíráradék kölcsön-kötvényeknek kamatja ...	145 "	-- "
4. 5600 frtnyi aláírt, de be nem fizetett alapítványnak 5% kamatja ...	280 "	-- "
5. A társaság által 1886. elején tőkésített 100 frtnak 5% kamatja ...	5 "	-- "
6. 186 pártoló tag tagdíja ...	1860 "	-- "
7. 263 évdíjas tag tagdíja ...	1315 "	-- "
8. Év folytán várható tag-szaporulat, 10 pártoló és 15 évdíjas tag után	175 "	-- "
Összes bevétel ...	4571 frt	72 kr.

Kiadás.

1. Tőkésítés az 1885. évi maradványból	100 frt	-- kr.
2. A Nemzeti Zsebkönyv költségeire takarékpénztárba teendő ...	200 "	-- "
3. Személyi járandóságok (titkár, pénztárnok) ...	500 "	-- "
4. Írói tiszteletdíjak és szerkesztés ...	696 "	-- "
5. Nyomdai költség ...	1100 "	-- "
6. Színyomatok készítése ...	600 "	-- "
7. Metszetek és rajzok ...	250 "	-- "
8. Expeditio költségei ...	50 "	-- "
9. Irodai költség, postadíj, pénzbehajtási díjak, szolgálk bére, másolások stb.	200 "	-- "
Összes kiadás ...	3696 frt	-- kr.
Előirányzott maradvány	875 frt	72 kr.

A költségvetés tudomásul vétetvén, alapul elfogadtatott.

A titkár ezután bejelenti új tagokul a következő ajánlatokat: *Alapító tagul* 200 frt alapítvánnyal: *Gr. Tisza Lajos* Budapesten (ajánlja Br. Radvánszky Béla). *Pártoló tagul* (évi 10 frttal): *Berczik Árpád* min. osztálytanácsos (aj. a titkár). *Évdíjas tagokul* (évi 5 frttal): *Dr. Hampel József* Budapesten, *Berczik Gyula* Budapesten (aj. a titkár); *Beházi Bartal Ferencz* Etre-Karcsán (aj. Eözbéghi Nagy Ignác), *Grimm Gusztáv* Budapesten és *iff. Berger Samuel* Nagyváradon (aj. Czanyuga József). Az ajánlottak mind megválasztattak.

Ezután felolvastatott Fraknoi Vilmosnak, a M. Tud. Akadémia főtítkárnak a társasághoz intézett átirata, melyben tudatja az igazgató tanács azon határozatát, hogy jövőre az akadémia palotájában üléselő tudományos és irodalmi társulatok a fűtési és

világítási költségek megtérítésétől fölmentetnek. A választmány ezért köszönetet szavaz az Akadémiának.

Végül elhatározatott, hogy elhunyt társunknak Br. Nyáry Albertnek kéziratban maradt pályanyertes művét, a heraldika magyar műnyelvének megállapítását, melyet folyóiratunkban leendő közzétételre a család átengedett, a társaság külön is kiadja, ezzel is akarván leróni a kegyelet adóját elhunyt jelesünk iránt. A sajtó alá rendezés elintézésére bizottság küldetett ki, melynek tagjai Deák Farkas, Tagányi Károly, Nagy Gyula és a titkár; mint nyelvész szakértő pedig segédkezésre Dr. Szinnyei József kéretett föl.

A jegyzőkönyv hitelesítésére Deák Farkas és Nagy Gyula vál. tagok kéretvén föl, az ülés véget ért.

Báry Nyáry Albert

szül. 1828. jun. 30-án; megh. 1886. jan. 1-én.

Az új év reggele szomorúan virradt; magával hozta egy tevékeny, érdemekben gazdag életnek alkotmányát; a gyöngye testből elszállott a lélek; a munkában, betegségben megtört test nyugalomra tért. Szájáról-szájra terjedt a szomorú hír, hogy Br. Nyáry Albert nincsen többé; rokonok, jó barátok, ismerősök nagy száma a legigazabb részvétellel kísérték sírjába az elhunytat, ki a míg élt, köztiszteletünk tárgya volt. A veszteséget mi, a mi ifjú társaságunk érzi legjobban. Sokszoros okunk van a gyászra.

Mikor, négy öt esztendővel ezelőtt, szakfériak körében egy oly tudományos társaság megalakítása volt szóban, mely a heraldikát, genealogiát, oklevéltant és a történelem egyéb segédtudományait tűzte ki működése céljául, ott láttuk az alapítók sorában Nyáry Albertet; a legnagyobb buzgalommal vett részt a társaság megalakításának előmunkálataiban, melylyel régi kedvenc eszméje valósult meg. Nem vágyott abban nagy szerepre; de tapasztaltságával, jó tanácsával, és ismeretei sokoldalúságával mindig kész volt közreműködni s a társulatot támogatni az élénkbe tűzött cél megvalósításában. Társulatunknak alapító tagjává lett, majd tagja az igazgató választmányának, társszerkesztője e folyóiratnak; sajnos, hogy mindinkább gyöngülő egészsége már hosszabb idő óta visszatartá a szerkesztés gondjaitól, s a kik közelebről ismertük, fájdalommal láttuk, mint gyöngül napról-napra a test s mint tér lassan szelleme arra az útra, honnan nincs visszatérés.

Utolsó napjain, mondhatni utolsó órájain fáradott, hogy megalkossa nagy munkáját, a «Heraldika alapvonalai»-t, melynek megjelentét a változtathatlan végzet nem engedé megérnie. Az utolsó ponttal, melylyel műve befejezését jelölé, kihullt a toll kezéből; s a sors nem engedé meg, hogy érezze az író azon elégtelenségét és megnyugvását, midőn fáradsága gyümölcset a világba küldi. Rajta is beteljesedett: «sine me ibis in urbem».

Hivatott től, Deák Farkas vál. tagé, kit évek hosszú során át a barátság és tisztelet kötelékei fűztek az elhunytához, fogja társulatunk keretében elköltözött jelesünk alakját és érdemeit méltón megörö-

kíteni; s e soroknak nem lehet feladata méltányolni minden oldalról Br. Nyáry Albert sokoldalú munkásságát; megtették ezt a tudományos társulatok, a Régészeti és Émbertani, valamint a Történelmi Társulat, s meg fogja tenni a Tudományos Akadémia, melyek mind sokat vesztek benne. E sorok főcélja e folyóiratban, melynek létre jötté körül hervadhatatlan érdemei vannak, vázolni a veszteséget, melyet társulatunk egyik jelesének halálával szenvedett.

Nyáregyházi Br. Nyáry Albert 1828. jun. 30-án született Bagonyán, Hontmegyében. Atyja Nyáry Antal egykori koronaőr, és anyja szül. Kubinyi Jozéfa már korán lelkébe csepegtették a szép, jó és nemes iránti lelkesedést, mely ezután a fogékony kebelben tovább fejlődött. Oly korban élte ifjúságát, mikor Széchenyi István, Kossuth Lajos és Horvát István lángszavai tűzre lobbantottak minden fogékony fiatal kebelben; s így nem csoda, ha e kornak hatása, a szabadság, testvériség és egyenlőség eszméiért való lelkesedés, mindenek előtt pedig lángoló hazaszeretet meglátszik és végig vonul egész élete pályáján. Tizenhat éves korában Pestre kerülván, egyike lett Horvát István legbuzgóbb tanítványainak; a nagy férfiú által, kinél nagyobb hatása a fiatalásra nem volt más tanárnak soha sem, csakhamar megkedvelte a történelmet, a legnemzetiesb tudományok egyikét, s e téren kutatásainak első termékét «Szerbia bukása» címmel 1847-ben a Pesti Divatlapban közzétette.

A szabadságharcz eseményeinek senki sem maradhatott tétlen nézője, a ki a szabadság és egyenlőség nagy eszméiért lelkesült. Az általános lelkesedés Nyáry Albertet is alig húsz éves korában tanulmányai bevégeztével előbb a politikai utóbb a harcztérre ragadta. Mint a Sándor gyalogezred közvitéze kezdte katonai pályáját, s a szent-tamási sánczoknál már mint hadnagy vezette rohamra csapatját. 1849-ben főhadnaggyá lévén, mint Kossuth hadsegéde szolgálta híven utolsó pillanatig a haza ügyét. A bekövetkezett szomorú napok alatt a fiatal hős, kinek oly élénk része volt az eseményekben, rejtőzni volt kénytelen rokonainál; de e gyászos időkben sem feledkezett meg a magyar történelemről, s egyes apróbb dolgozatai ekkor is napvilágot láttak.

Az olasz szabadságharcz hírére Nyáry ismét föl-köté a kardot s előbb Nápolyban, majd a szicíliai hadjárat alatt mint Garibaldi diktátori testőrségének tagja s mint az olasz-magyar légió századosa szolgálta híven a szabadság ügyét. Leccsendesedvén a harczi zaj, Nyáry Olaszországban, a tudomány és művészetek hazájában maradt, s egész lelkesedéssel adta magát az ottani levéltárak magyar vonatkozású emlékeinek felkutatására s e mellett különösen a heraldika és genealogia tanulmányára, melyekre a fejlett olasz irodalom bő anyagot szolgáltatott. Crouy-Chanel herczeg titkárává lévén, a herczegnek akkoriban a modern törvényszék előtt folyó póre alkalmat szolgáltatott Nyárynak, hogy a Crouy-Chanel családnak az Árpádotól már régóta vitatott leszármazása tárgyában hallassa szavát. Több, jobbára olaszul írott munkájában tette e leszármazás kérdését beható, genealogiai, sphragistikai és heraldikai kutatás tárgyává. A tárgy felől egész irodalom keletkezett; s habár az újabb kritika Nyáry álláspontját bizonyítottan nem is tekinti, annyi áll, hogy e bonyolódott kérdés szövevényében ő volt leginkább otthonos; művei külföldön

becsületet szereztek, s több tudományos testület sietett őt tagjai sorába iktatni.

Külföldön töltött éveit tanulmányoknak, adatgyűjtésnek szentelé; 1867-ben visszakerülvén a hazába, alkalmat nyílt azokat érvényesíteni. Az ezidőben alakulóban levő Magyar Történelmi Társulat, melynek szervezkedési munkálataiban nagy része volt, vál. tagjává tette s a társulat közlönye nem egy becses dolgozatát közölte; különösen kiválik ezek közül úgy alakilag mint tartalmilag a Beatrix királynőről, II. Endre harmadik nejéről szóló. Kiválóan becses pedig a modenai Hippolyt-codexek művelődéstörténeti feldolgozása, melyeknek lemásolása olaszországi tartózkodásának eredménye. Számos dolgozatának becsét méltányolta a M. Tud. Akadémia is, midőn 1872-ben levelező tagjává választotta. Az újabb időben minden téren megindult tudományos mozgalom alkalmat szolgáltatott Nyárynak, ki mint szerény igényekkel bíró magányzó, életét egészen a tudománynak szentelé, hogy szerzett ismereteit becses dolgozatokban másokkal is közölje. Az Akadémia kiadásában ő szerkeszté Nagy Ivánnal együtt a Mátyás-kori diplomatiai emlékek négy kötetét, majd Henszlmann Imrével az Archæologiai Ertesítőt négy éven keresztül, mely utóbb az időközben alakult Régészeti és Embertani Társulatnak is közlönyévé lett. E folyóiratban kiváltak különösen pecsétani közleményei, melyekkel e disciplinát nálunk reformálni törekedett s e tan legkiválóbb művelői sorába lépett. E mellett nem feledkezett meg régi kedvencz tudományáról, a heraldikáról sem.

A M. Tud. Akadémia archæologiai bizottságának megbízásából, melynek tagja volt, 1875-ben elkészité a czimertani műszavak magyarosításának tervezetét, melylyel azotlan tetszést aratott; e munkáját, megbővitve egy szótárral, 1879-ben benyujtá a budapesti tudomány-egyetemhez, mely e kérdésre pályadíjat tűzött ki; s azzal a jutalmat el is nyerte. Munkája csak kéziratban maradt reánk; a szerző érezte a kezdet nehézségeit s nem merte azt, mielőtt alaposan átdolgozá, közzé tenni. Már ekkor élt lelkében egy nagy heraldikai munka tervezete, melylyel nálunk e tannak a tudomány jelen színvonalán álló alapjait kívánta megvetni; erre utóbb az Akadémia történelmi bizottságából megbízást nyervén, így született meg a «Heraldika alapvonalai»-nak terve, melyen Nyáry évekig a legnagyobb lelkesedéssel dolgozott. Rövid idő múltán, tán mire e sorok napvilágot látnak, közkezen fog e mű forogni, s ezzel szerzője a legszebb emléket emeli magának.

Hogy mit tett Nyáry a magyar heraldika emelése érdekében, sok volna elmondani. Lakásán néhány évvel ezelőtt előadásokat tartott e tárgyból, s így vezette be a fiatal nemzedék nem egy tagját annak elemeibe. Sok vitás czimertani kérdésben, megyék, városok czimerei felől, az Akadémia megbízásából véleményt adott; emlékezhethünk még a Bosznia czímeréről s a magyar országos czímer törvénybeiktatásáról szóló dolgozatokra, melyek folyóiratunkban jelentek meg; ezekben az ő szava volt döntő; s az ugyanott kiadott XV. századi armálisok magyarozatára, melyeknek legnagyobb része az ő tollából való. Legutolsó cikkét, mely már halála után látott napvilágot, «Azywelghi Benedek czímeréről», melyet élete utolsó napjaiban fejezett be, szintén folyóiratunk számára írta.

F. évi január 1-én a halál véget vetett mind e

nemes törekvéseknek s az élete utolsó perczéig a munkában híven kitartott társunkat a közrészvét kísérte ki a pilisi családi sírboltba, hol jan. 4-én helyezték örök nyugalomra.

Megjelenek sírjánál a tudományos társulatok küldöttei. A Történelmi Társulatot Szádeczky Lajos vál. tag képviselte, ki a következő szavakban búcsúzott el az elköltözöttől:

«Megdicsőült hősök jelképe a nyugvó oroszán. Meghajtjuk immár a nyugvó oroszános czímet elöted is, kiszenvedett bajnok, óh mert az voltál: *karddal* kezdedben harcolván két nemzet szabadságaért; az voltál: *tollal* kezdedben, szolgálván a nemzeti művelődés szent ügyét.

Kiérdekléd, mint szabadsághős, sírod fölé a lobo-gós hadi kopját, mint dalnok (mert az is voltál) a borostyánt és mi elhoztuk a babékoszorút a Történelmi Társulat részéről, melynek alapításától kezdve mindvégig, 18 évig, buzgó választmányi tagja valál. Elhoztuk a babékoszorút a történetírónak, a magyar czímetan koszorús írójának, a Turul szerkesztőjének, a melynek hasábjain fogja elzengeni írói muzsád hatyúdálát. Még napvilágot sem látott utolsó czimertani tanulmányod s íme te nem látod többé a fényes napvilágot.

Lehanyatlott a munkás kar, kihült a melegen érző szív, megszűnt működni a teremtő agy; de te még sem haltál meg: emlékedet megörökítetted műveidben s nevedet kitörölhetlen betűkkel véste Clio a magyar Pantheon ércztáblájára. Emlékedet áldjuk mi és áldani fogják késő unokák, míg magyar történelmen lesz a ki lelkesül s míg magyar cultura lesz e földön.

Im elbocsátunk, bajnoka a tudománynak, azon megnyugvással, hogy szellemed köztünk marad halhatatlanul. Im elbocsátunk, megdicsőült bajnok: legyen édes a pihenés a munkás élet fáradalmi után ősi czímered, a nyugvó oroszán árnyékában.»*

A gyászban részt vett társulatunk is, melynek képviselőjében Dr. Szendrei János vál. tag, ki egyúttal a Régészeti társulat nevében is megjelent, a következő beszédet mondá:

«A Magyar Heraldikai s Genealogiai s az Orsz. Régészeti és Embertani társulatok nevében állunk itt, nemes halott, hogy koporsódra tegyük a dicsőség bábérját s a szeretet rózsáit.

Nagy tudományod egyik jelentékeny ága a jelképek ismerete volt. Ma itt koporsódat is jelképek veszik körül. A tél leple, mely ma a természetet borítja, fölenged majd a tavasz első sugarára s új élet virul föl az enyészett helyén. Sokan bár tagadják az anyag halhatatlanságát, — nem a te halhatatlanságodról fognak-e beszélni a virágok, melyek majd egykoron nemes szíved porából kihajtanak?

A hó szemfedője alatt álmodik a természet kikeletről, tavaszról, — a holtak a koporsóban álmodnak feltámadásról, halhatatlanságról.

Senkinek sincs talán több joga arról álmodni, mint

* A báró Nyáryak czímere, melyre a beszédbbe hivatkozás történik, többek közt egy *nyugvó oroszánt* ábrázol. A czímer színei a kék, zöld és vörös láthatók voltak a Heraldikai Társaság élő virágokból álló koszorúján eme fölirással: «Báró Nyáry Albertnek, a Turul szerkesztőjének, a M. Heraldikai Társaság».

neked. Álmoldj tehát békén a multról, mit életedben is annyira szerettél. Álmoldj szabadságról, a miért magad is küzdöttél, a nemzet dicsőségéről, robogó leventékről, zászlós kopjáról, harci paizsról, lobogó zászlóról. — S míg így a kripta csöndjében, hol már őseid nyugosznak, álmaitok ölelkeznek, az egyszerű kis kápolna, melynek homlokzatára az van írva, hogy «holtak nyugvó helye», egy fölszentelt pantheonná léssen.

Míg a természet az anyag halhatatlanságát hirdeti, a tudomány s az emberi szív érzelmének nemessége a szellemnek ad örök életet. Te e halhatatlanságnak is részese vagy.

Nagy szellemed, akkor is midőn a porhüvely már régen a föld felé vágott, küzdött az enyészettel, s ez egyetlen harcban is te lettél a diadalmas, mert csak akkor vehető ki kezedből a tollat, midőn munkád teljesítve volt, s midőn tudományunknak s mondjuk nemzetednek egy alapvető munkát ajándékozál.

Így múlni ki, ez a hős halála, s az ilyen halál nem az enyészet, de a megdicsőülés munkája.

Társulataink nevében, a melyeknek örökös választmányi tagja, egyik osztály elnöke, alapítója, folyóiratának szerkesztője s mindenkoron egyik oszlopa valál, eljöttünk tehát, hogy mindezekért ravatalodra tegyük a kegyelet, a szeretet és a hála koszorút.

E koszorúk virágai el fognak hervadni, de az emlékezet és szeretet, mely a mi szíveinkben kedves és nemes alakodat körül övedzi, sohasem fog elenyészni; neved pedig a magyar közművelődés történetének lapjain örökkön él. — Isten veled!

Midőn mi is e helyen búcsút veszünk az elköltözöttől, azon meggyőződésben tesszük ezt, hogy nem e szavak, hanem az elhunyt érdemei fogják emlékét örök időkre megőrizni közöttünk, kiről igazán elmondhatjuk, hogy nem magának, hanem nemzetének és a tudománynak élt.

Öt czímeres nemeslevél. A M. Heraldikai és Genealogiai Társaság egyik feladata a magyar nemesi családok eredetének, nemességük, családi czímereik keletkezésének nyilvántartása. Ismeretes dolog, hogy az országos levéltárban őrzött liber regius-ok nem teljeselek, hogy heraldikai és genealogiai munkáink még nagyon sok pótlást és kiegészítést igényelnek s hogy nagyon sok nemes levél van még részint a vidéki levéltárak- és levelesládákban s magán emberek birtokában mintegy elrejtve, a melyek a heraldika és genealogia tudomány számára eddig kiaknázva nincsenek.

Most midőn a közönség érdeklődése mindinkább fokozódik a hazai és családtörténet iránt, a mi a belügyminiszteriumot is arra indította, hogy rendeletet adjon ki a vidéki levéltárakhoz, hogy a nemesi levelekről jelentést és kivonatokat küldjenek fel az országos levéltár számára: kétszeresen hivatásunk és kötelességünk azon nemesi czímeres levelek regisztrálása, melyekről eddig tudomásunk nem volt. Csak így remélhetjük, hogy idővel a magyar nemesi családok és czímereknek lehetőleg teljes lajstromát állíthatjuk össze.

Ezek a szempontok vezéreltek, midőn Társaságunk m. é. decz. gyűlésén újabban öt czímeres nemeslevél mutattam be; melyek a következők:

1. Izabella királyné (Zápolya János király özvegye) czímeres nemeslevele Máramarosi *Szigethy Literatus* Pál (pro parte . . . Pauli Litterati Zygethy de Maramaros) törvényszéki jegyzője (juratus notarius sedis nostrae judiciariae) számára. Kelt Gyalu várában 1545. (sabbato proximo ante festum beati Matthaei apostoli).

A czímer, melyet a nemességgel együtt adományoz, s a mely a levél homlokán kifestve látható s a levél szövegében körülírva olvasható, a következő: A paizs kék mezejében arany-sárga alapból fekete griff madár emelkedik ki, kiterjesztett szárnyakkal; jobb lábával egy emberi főre lép, ballábal saját szárnyát szorítja. A paizs felett sisak nincs. A paizst borító foszlány viola és zöld.

A nemesi levélben midőn ismételve fordul elő a név, már csak *Literatus*-nak mondatik. E szerint nemcsak a Máramarosi, de a Szigeti is praedicatum lett volna. Ismeretes dolog, hogy a Literatus név sokszor csak melléknévül szolgál s az illetőnek a tudományban vagy egyszerűen az írásban való jártasságát jelenti. Később családnévvé lett. Főkép Erdélyben gyakori a XVI—XVII. században a Literati név. Így Dobokában szerepelnek (a XVI. sz.) a Nagyfalvi Literatiak. Ismerünk továbbá Szent-Mihályfalvi, Nagybölöni, Kínosi, Chokfalvai, Gidófalvi, Felsőbányai, Hévízi, Szepsi-Szentiványi Literatiakat. De *Máramarosi Szigeti* Literati család eddigelé ismeretlen vala.

Szintúgy Szigethi nevű családot is többet ismerünk Mint a Nógrád megyeit (XVII. sz.), a Szigeti máskép Gyula családot, a Galaczi (Dobokában a XVII. sz.), a Polyánai, Nagyszigeti (Kolosvári) Szigeti s végül a Szigethi máskép Csehi (Tordam.) család. De *Máramarosi* Szigetit eddigelé nem ismerünk.

Így egy új nemesi családdal és új czímerrel bővítjük ismereteinket a fentebbi nemeslevél, mely br. Bálint József orsz. képviselő úr Maros-Torda megyei nagyernyei levéltárában őriztetik.

2. *A Bánó család* czímerűjtő levele *Báthory István* lengyel király és erdélyi fejedelemtől a sárosmegyei Bánó György és általa testvérei: Simon, András, Menyhárt és Farkas, továbbá nagybátyja, Ferenc számára kelt Varsóban 1576 aug. 18. A levél tulajdonképen czímer-űjtő levél, nemesség adományozásról nincs benne szó; a mennyiben a Bánók régebb idő óta nemesek voltak, a mint a diploma is említi. A nemesi czímet is, «a melylyel — a mint érti — őseik is mindig éltek», azért újítja meg, mert a család czímeres levele az idők viszontagsága folyamán elveszett. Ezért újítja meg és adományozza a szájában kardot tartó ülő medve czímet (melyet Nagy Iván is közöl rajzban) Bánó Györgynek, fivéreinek és nagybátyjának, ama hűséges szolgálatokért, melyeket az említett Erdélyben, a fejedelmi udvarban néhány évig a fejedelemnek, majd lengyel királylyá választása után Lengyelországba menő útjában teljesített Báthorynak.

A család most más czímerrel él (két orszlán egy nőt koronáz, a sisak felett buzogányos vitéz) s állítólag soha, régebben sem élt volna a Báthory-félével, habár a diploma világosan mondja, hogy a régi czímet újítja meg. «Georgium Bano et . . . fratres . . . iisdem nobilitatis insigniis, quibus ipsos atque maiores suos semper usos esse intelligimus, ac quorum diploma ac monumentum iniuria temporum amissa esse dicuntur . . . denuo ornandos . . . duximus.»

A család kebelében, mint hagyomány, fenntartotta magát ama hiedelem, hogy ez *lengyel nemességről* szóló diploma. Ezt olvassuk még a legújabbban megjelent Siebmacher-féle címerkönyvben is. De ez tévedés, melyet a címeres levél maga világosan megczáfol, midőn azt mondja, hogy az adományozott címert úgy használják, mint Magyarország más nemesi (more aliorum nobilium regni Hungariæ armis utentium) s ismételve, hogy azon előjogokkal éljenek vele, a melyekkel Magyarország többi igaz nemesi és vitézei bírnak (omnibusque . . . privilegiis . . . quibus cæteri veri nobiles et militares homines præfati regni Hungariæ armis utentes . . . usi sunt et gavisi.) Lengyel nemességről egyetlen szó sincs a diplomában. Az, hogy címében Báthory az erdélyi fejedelmi cím előtt lengyel királyi címét is használja: éppen olyan természetes, mint a hogy jelenleg is a magyar király magyar alattvalóit illető királyi leveleiben használja az osztrák császári címet is.

A lengyel nemesség ellen (ha a diploma nem is szólna világosan magyar nemesi címerről) elég volna magában az a bizonyíték, hogy Berzeviczy Márton, Báthory erdélyi cancellarius ellenjegyzí («Martinus Berzeuicius prothocancellarius Transylvaniæ»). De lengyel nemességet Báthory nem is adhatott volna — a lengyel senatus és országgyűlés tudta és beleegyezése nélkül. Uralkodása negyedik havában nem kapott egy magyar sem. Midőn évek multán a moszkoviták elleni hadjárat után kiváló érdemekért lengyel nemességet és indigenatust kap Bekes Gáspár, Vesselényi Ferencz, Berzeviczy Márton (s előbb Zsigmond Ágost király alatt Dudith András volt pécsi püspök) — az mindig országgyűlés előtt történtek.

Azonban így is, mint magyar nemesi címer-újító levél kegyeletes családi ereklyekép tekinthető Báthory diplomája, a melynek eredetije Bánó József úr levéltárában őriztetik.

3. *Chaply György* címeres nemeslevelét II. Ferdinánd császár és királytól nyeri 1628 jun. 15-én Prágából, maga és fivérei István és Márton és unokatestvérük Szabó Márton számára. A lefestett és körülírt címer ezt ábrázolja: A paizs kék mezejét egy a jobboldali felső szöglettől a baloldali alsó szögletig lenyúló fehér gerenda vágja ketté, természetes színű futó oroszlánnal megrakva, kitátott szájjal s kiöltött piros nyelvvel, farkát háta fölé emelve. A paizs felső bal és alsó jobb szögletében egy-egy arany csillag ragyog. A nyitott sisak felett arany korona, azon arany csillag két sasszárny között, melyek közül a jobboldali arany és kék, a baloldali vörös és ezüst színű. Foszladék ugyanolyan: jobbra arany-kék, baloldalt vörös-fehér.

Chaply nemes családról genealogiai munkáinkban nincs említés (az ősrégi Chapy-család más), pedig jelenleg is él a család Dunántúl. A címeres nemeslevél eredetije birtokomban van.

4. *Bikafalvi Máté János* címeres nemeslevele I. Rákóczy György erdélyi fejedelemtől, 1632 jul. 18-áról Fogarásból keltezve, a melyben a fejedelem Máté Jánost (de Bikafalva) hű szolgálataiért eddigi szabad de nem-nemes (t. i. szabad-székely) állapotából Erdély és Magyarország részei igaz nemesi sorába emeli, adván az ő és utódai számára a következő nemesi címert: A paizs kék mezejében lovas vitéz, kézében kivont

kard hegyén levágott török főt tart. A zárt sisak felett drágakövekkel és ékszerekkel díszesen kirakott királyi korona van. A címert a különböző színű foszlányok (lemniscii variorum colorum) fogják körül. — A címer számára a diploma homlokán hely van hagyva, kifestve nincs, de az oklevél körülírja.

Az erdélyi számos Máté család egyik előbbkelője ez a székely eredetű Bikafalvi Máté család. Ezenkívül van Vacsarcsi, Zetelaki, Homorod-oklándi, Vargyasi s más Máté család. Az itt először ismertetett címeres nemeslevél Bikafalvi Máté Domokos udv. fogorvos ír birtokában van.

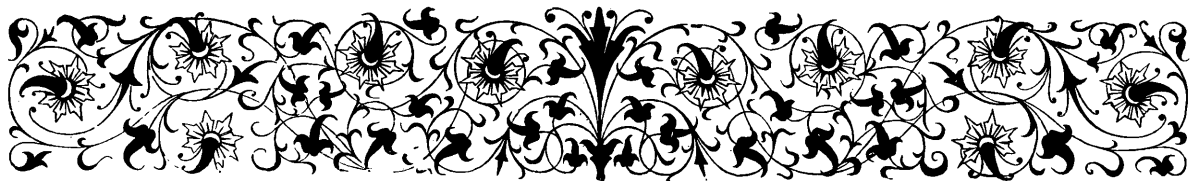
5. *Az Uy családnak* címeres nemes-levelet II. Ferdinánd császár-király ad 1635. aug. 34-én Prágában, és pedig Uy Tamás, és neje Balogh Ilona, fia Máté és testvére Péter és Pál számára. A címer a következő: A paizs kék udvarának alsó zöld mezején egy fészek látható, melyen kiterjesztett szárnyú fehér pelikán áll s csőrével mellét tépve 3 fiát vérevel eteti. A paizs felett nyílt sisak, azon királyi korona, rajta vörös mezű, emberi kar hajító-dárdát tart. Foszlányai jobbról sárga és kék, balról fehér és vörös.

Hasonnevű nemes családot (máskép írva) eddig is ismertünk. Így a zempléni *Uj* család 1641-ben kapja III. Ferdinándtól címerét, melyben hármás zöld halmon tigris elszakadt ijat tart stb. *Uj* János pedig 1741-ben III-dik Károlytól nyer nemességet és címert, melyben szőlőtőre kapaszkodó fehér egyszarvú van. (I. Nagy Iván m.)

Az eddig ismerteknél tehát régibb és eltérő a fennebbi *Uy*-címeres levél, a mely mint egy rávezetett záradékból látjuk, Torna vármegye gyűlésén 1635-ben kihirdettetett. Valószínű, hogy ebből a családból származik az Abauj-Torna megyében maig is élő hasonnevű család. A nemeslevelet a budapesti egyetemi könyvtárban őrzik.

SZÁDECZKY LAJOS.

Pótlék a Mór-címeres levelekhez. Dr. Szádeczky Lajos tagtársunk folyóiratunk legutóbbi füzetében, Mór János címeres nemes leveleiről szólóban felemlíté, hogy Báthory István 1584-iki címeres leveleinek kelte után alig tizenegy évvel 1595-ben február 1-én az említett Mór Rudolf császár- és királytól újabb armálist kap, mely lényegében megegyezik a Báthorytól kapottal. Ez armális másolatát Bély István úrtól nyerte, ki viszont azt a hunyadmegyei Mór család egyik tagjánál volt eredetiről másolta le. Újabb időben ez armális a *Nemz. Múzeum levéltárába* került, s ott őriztetik. Igen díszesen kiállított példány: az első sor kezdőbetűi s az oklevél homlok-díszje igen ügyes, könnyű kezű rajzoló s festő kezére vallanak. A címernek azonban az oklevél élén csak helye van meg, kirajzolva nincs; így tehát a két címer közötti eltéréseket csak az oklevél leírásából s nem egyszersmind ábrázolásából is lehet constatálni. Szükségesnek tartottuk az érdekes Mór-címer kérdéséhez e pótló sorokat közölni.

A HALLER GRÓFOK NEMZETSÉG-KÖNYVE.

II. A CSALÁD TÖRTÉNETE.

I. A RÉGI NÉMET ÁG NEMZEDÉK-RENDE.

A Haller család eredete a XII. század végéig vezethető vissza. Akkor vet először fényt a történelem világa a család némely tagjaira. Lakóhelyük és szereplésük színtere akkor Nürnberg, a római sz. birodalom előkelő cultur- és kereskedő városa. — A család (a góthai almanach szerint) eredetileg Prágából származnék s onnan először Bambergbe került, s aztán a közeli Nürnbergbe.¹ De az első feltevést történeti adat nem támogatja. Tény az, hogy a XII. század végén Nürnbergben laknak s az ottani patricius családok között tekintélyes és előkelő helyet foglalnak el.

A Haller név maga minden valószínűség szerint a Heller-ből (fillér = obulus) származik. A XIV. század elején e nevet viselik. Egy régi nürnbergi rendőri törvénykönyvben (Polizei-Gesetzbuch) egy *Fridericus dictus Obulus* jön elő 1303-ban, a ki I. Albrecht császár egy 1305-iki latin okmányában ismét ugyanezen név alatt szerepel. (Bizonyára a családfán látható Haller Frigyes, a «Münzmeister»).

A Haller család első ismert tagjairól Rixner (Rüxner) György kevéssé megbízható tornakönyve

¹ A góthai almanach 1858. évf. a XIII. sz. közepén élt Ulrikot ismeri elsőnek, a ki csakugyan Bambergben lakott, s fia jövén Nürnbergbe, érthető, hogy Bambergből származtatja e városba.

emlékezik, melyet ez János rajnai választófejedelem és bajor herceg számára írt s mely 1530-ban nyomtatásban is megjelent. Ő beszéli, hogy 1198-ban VI. Henrik császár nagy tornajátékot tartott Nürnberg mellett. Eme birodalmi torna alkalmával négy Haller szerepel, Frigyes, Hildebrand, György és Vilmos az öregebb.

Miő viszonyban állottak ezek egymással? testvérek voltak-e? arra nincs adatunk. Nem tudjuk azt sem, melyiktől származik le a család. Egy félszázad multán tűnik fel az, a ki a család törzsatyjának tekinthető, kitől a család leszármazása nemzedékről nemzedékre levezethető. És ez Haller *Ulrik*, a ki Bambergben lakott; neje Fuchs Walther leánya (Beatrix), a frank földről. Ulrik 1276-ban² halt meg, mint királyi pénzverő-mester (Münzmeister). Három fiút és két leányt hagyott hátra; az utóbbiak a pirkenfeldi kolostorban mint apácák végezték életüket.

Ulrik hasonnevű fia (II. Ulrik) 1293-ban Nürnbergbe jő, a hol 1307-ben birtokot vesz³ s 1314-ben a városi tanácsba választatik.³ Ifjab-

² A családkönyv szerint. A góthai almanach szerint 1280-ban.

³ «Herren Gotfrids von Schluselberg verkauffbrief Ulrichen Hallern gegeben etc. 1307 an dem freytag nach sanct Vrbanstag» (okiratok közt 317. lev.).

³ A góthai almanach szerint. Meghalt a családkönyv előszava szerint 1334-ben; a képe mellett álló rövid életrajz szerint 1326-ban.

bik öcsce *Henrik* a német lovagrend vitéze s mint ilyen Poroszországba megy s ott hal meg.¹ Ő az első, ki a családban a *lovag* címet viseli. Utána még ötöt számít fel a XVI. század elejéig a családkönyv, a kik lovagokká lettek. Ezek a következők: *Zsigmond* (1483), a ki Csehországban harcolt a hussziták ellen s «a keresztény vallás védelméért a hitetlenek ellen» (mondja a családkönyv) üttetett lovaggá. *Erhart* (Ritter zu Eschenaw † 1457) és *Pál* (ziegelsteini, † 1474), mindketten a Tiberis hídján üttettek a szent sír lovagjává (1433), midőn Zsigmond császárt Rómába elkísérték, a ki császárrá koronáztatása végett utazott oda. *Konrád*, a ki nemcsak lovag, de juris doctor is volt (Obervogt der stat und schloss Etlingen), császári kamarás és tanácsos, majd (1530 táján) Fülöp bádeni örgróf tanácsosa. Végül *Farkas* császári tanácsos, Mária magyar királyné udvarmestere, Németalföld helytartója, tanácsos és kincstartó, a ki testvérével a családkönyv-író Bertalannal s unokatestvéreivel Konrád dr.-ral és Sebolddal 1528-ban V. Károly császártól a végleges Haller címert nyeri.

Ezeket kívül, a kik a lovagi címet tényleg viselték, többen lovaggá üttettek a római császárok és királyok által a család tagjai közül, olyanok is, a kik nem használták a lovagi címet. Ilyenek voltak a többi közt:

Vilmos (a Ruprecht fia), ki a ferrarai hercegnél járt követségben s Frigyes császár üttette lovaggá. Meghalt 1504-ben. Ugyanez a Vilmos Mátyás királyunk udvarában is szolgált, legalább Mátyás király (1480-ban Budán) udvari szolgájává és hívévé teszi s mindazon szabadalmakkal és előjogokkal felruhazza, melyekkel többi udvari hívei és szolgálói birtak.² Ez a Vilmos az,

¹ A góthai almanach halála évét 1263-ra teszi, valószínűleg tévesen.

² «Copey eines Rath und Diennstbriefs Wilhalmen Hallern von König Mathias zu Hungern gegeben». Geben zu Offenn inn dem tag des abentessens herren 1480». Megtekintvén Haller Vilmos hűséges szolgálatait stb. . . «darumb wir dein tugent u. wolverdiente person mit bedachtem muet und aus rechtem wissen in unsern auch unsern königl. sals besondern dinner genommen und zelen, schreiben und versammeln dich genediglich in crafft diss briefs zu der zale und schare anderer unserer edln diener erclern» ezen királyi levelünk által, hogy te jövőben mindazon szabadalmakkal, kegyekkel, jogokkal, tisztelettel és előjogokkal birj, mint «andere unsers königl.

a ki először fordul meg Magyarországon öcsével

II. *Ruprecht*tel együtt, a kit Mátyás király üttetett lovaggá.

Végül *Bertalan* (a családkönyv írója), római császári és kir. tanácsos, a ki Miksa császár, Ulászló magyar király, Lajos cseh király, Zsigmond lengyel király és Ferdinánd római birodalmi, magyar és cseh király által üttetett lovaggá.

* * *

A család szétágazásával, házasság, vétel útján és más módon a család vagyona egyre gyarapodott. A mit az ősök szereztek, azt az utódok újabb szerzeményekkel szaporították. Legtöbb házasságot a nürnbergi patricius családok sarjaival kötnek s egy-egy közülök gróf, báró s birodalmi hűbérurak leányát veszi el s viszont Haller lányok előkelő házasságokra lépnek, mint ezt Frigyes császár 1478-iki nemességújító oklevele is hangsúlyozza.

Így a család mindinkább kiterjed Nürnbergben és vidékén kívül is; a XV. század folyamán szétágazik Csehországban és Ausztriában. Törzsfészük ezután is Nürnberg maradt, melynek közeli környékén a legtöbb családi birtok terült el. Szerepet játszottak a nürnbergi tanácsban, melynek egyszerre három tagja is van a családból, annak daczára, hogy egy nemzetségből rendszeren legfőlebb csak ketten lehettek a tanács tagjai.

A család vagyoni gyarapodásával és elágazásával arányban nőtt tekintélye és befolyása. Többen a császári udvarban szerepelnek (Zsigmond, Frigyes, Miksa és V. Károly császár idejében), követségekben vesznek részt, tanácsosságot, udvari és birodalmi méltóságot viselnek; némelyek a csatatéren tüntették ki magukat s nem egy közülök a harcmezőjén lelte halálát. A család ama tagjai közül, kik közügyekben szerepelnek, minket kiválólag érdekel:

Id. *Ruprecht*, ki II. Ulászlónak még mint cseh királynak hűséges szolgálatakat teljesített, a miért tőle szabadalmat nyert, hogy 4000 frtéért

sals diener und hoffgesind». Bármerre jársz, szabadon mehess, szállhass, lakhass mindenütt szolgálóiddal együtt. (Családkönyv 288. lev.)

Magyarországon birtokokat vásárolhasson ő, vagy utódai.¹

Ennek a Ruprechtnek három fia közül az első *Vilmos* (mint már fennebb láttuk) Mátyás király szolgálatában állott 1480-ban. Második fia **Ruprecht** az, a ki állandóan megtelepedik Budán s megalapítója a Hallerek magyar ágának. Harmadik fia *Farkas* a Nürnberg melletti Ziegelsteinon lakik s 1504-ben a bajor háborúban esik el. A három testvér 1494-ben május 2-án megerősített Miksa által atyjok Ruprecht szabadság-levélét, melyet ez 1487-ben okt. 18-án Frigyes császártól kap, mely szerint a birodalmi hűbért szabadon bírhatják.

Farkasnak fia *Bertalan*, a családkönyv írója, a ki Ziegelsteinon lakik, a császár (V. Károly) és Mária magyar királyné tanácsosa, frankfurti birodalmi soltész. V. Károly 1520. május 18-án udvarnokává teszi s védelmébe veszi minden javaival együtt. Egy év múlva (1521 máj. 1-én) az ő és ősei érdemeiért tanácsosává és udvari hívévé teszi, öt lóra való fizetéssel. 1528-ban címerújító levelet nyer a császártól testvéreivel és unokatestvéreivel együtt. 1530-ban újra megerősíti tanácsosi méltóságában. Majd Ferdinánd római birodalmi és magyar király teszi tanácsosává s veszi védelmébe.

Fiai közül *Kristóf* V. Károly császár által lovaggá üttetik; a savoyai herczegnek udvarmestere s követe a császárhoz és királyhoz.

Másik fia *Ruprecht* (III.) nagy utazást tett keleten. 1533 sept. 4-én Velenczéből Raguzán és Görögországon át Konstantinápolyba ment s nyolcz hónapot töltött ott, a török udvart s a török viszonyokat tanulmányozván. Onnan a szárazföldön, Magyarországon keresztül utazott vissza Ausztriába a császári oratorral Copeius lovaggal. Ő különben Mária magyar királynénak

volt főpohárnoka és Fülöp királynak főhadi biztosa Alsó-Burgundiában. Ferdinánd magyar király lovaggá ütötte.

Vele indult Konstantinápolyba *Kristóf*, egyik távolabbi rokona, a ki hat hónapig volt a portán. Sokat utazott, bejárta Olasz-, Francia-, Angolországot, Németalföldet. A családkönyvben mindketten török kaftánban vannak lefestve.

Bertalan harmadik fia *Farkas* Ferdinánd király tanácsosa és birodalmi «Pfenningmeister» volt. Nővérükről, Borbáláról említésre méltónak tartja a családkönyv, hogy 19 gyermeke volt 1548-ig.

Így folytathatnók tovább a család egyes tagjairól feljegyzéseinket a családkönyv fogyatékos adatai alapján. De a német ággal tüzetesebben foglalkozni nem lehet feladatunk. Ezt is csak azért tettük, mert a magyar ág leszármazásához s a családkönyv ismertetéséhez tartozik. Különben is a feljegyzések a német ág nál csak a XVII. század legelejéig haladnak, mert akkor a családkönyv a tekintélyesebbé vált magyar ághoz jutván Erdélybe, attól fogva csak a magyar ág tagjai vannak bevezetve. A német ág ugyan tovább virágzott, de érintkezése a magyarral úgy látszik megszakadt.¹

Máig is virágzik még a német ág (bár számban és anyagi erőben megfogyatkozva) s a német birodalomban (Nürnbergben, bajor és porosz földön) és Ausztriában van elterjedve. Bárói címet visel, melyet 1790 sept. 24-én nyert Haller János Zsigmond (a haditanács elnöke Nürnbergben) maga és az egész család számára.¹

* * *

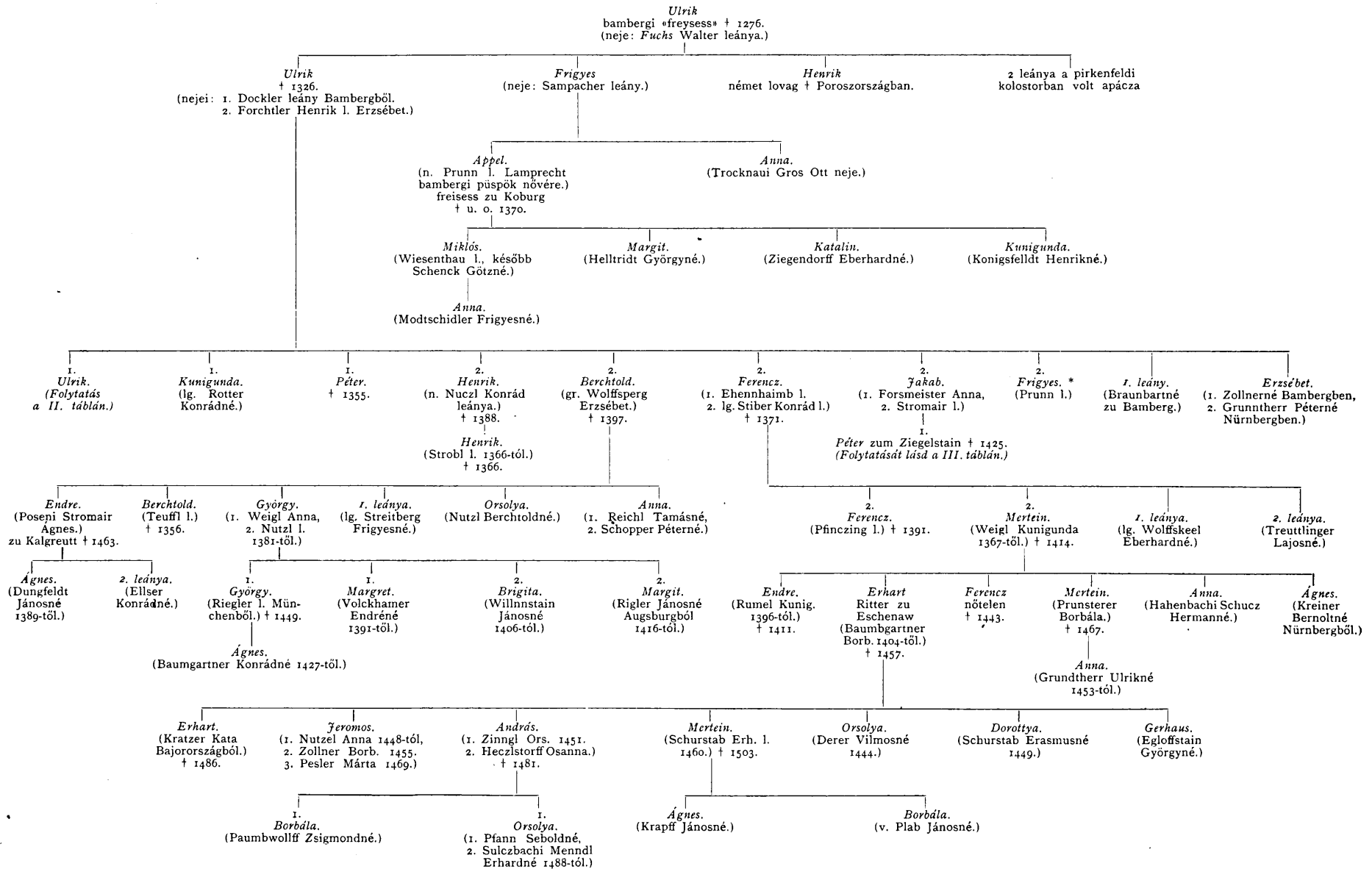
A Haller család német ágát a XIII. századtól a XVII. század elejéig a következő nemzedékrendi táblák tüntetik elő:

¹ Ein Freiheit von könig Wladislaus zu Behaimb etc. umb 4000 Gulden wert hungarischen lehen, etlichen Hallern gegeben etc. Prag 1489 an Sontag nach Dionisi. (Okiratok 4. sz.)

¹ A bárói címer ugyanaz mint az előbbi, egy szívpaizszal megtoldva, mely a kétféjű sast ábrázolja, felette a birodalmi koronával. A főpaizst a bárói korona fedi. (Góthai almanach, Freiherrl. Taschenbuch 1858. évf. 235. l.)

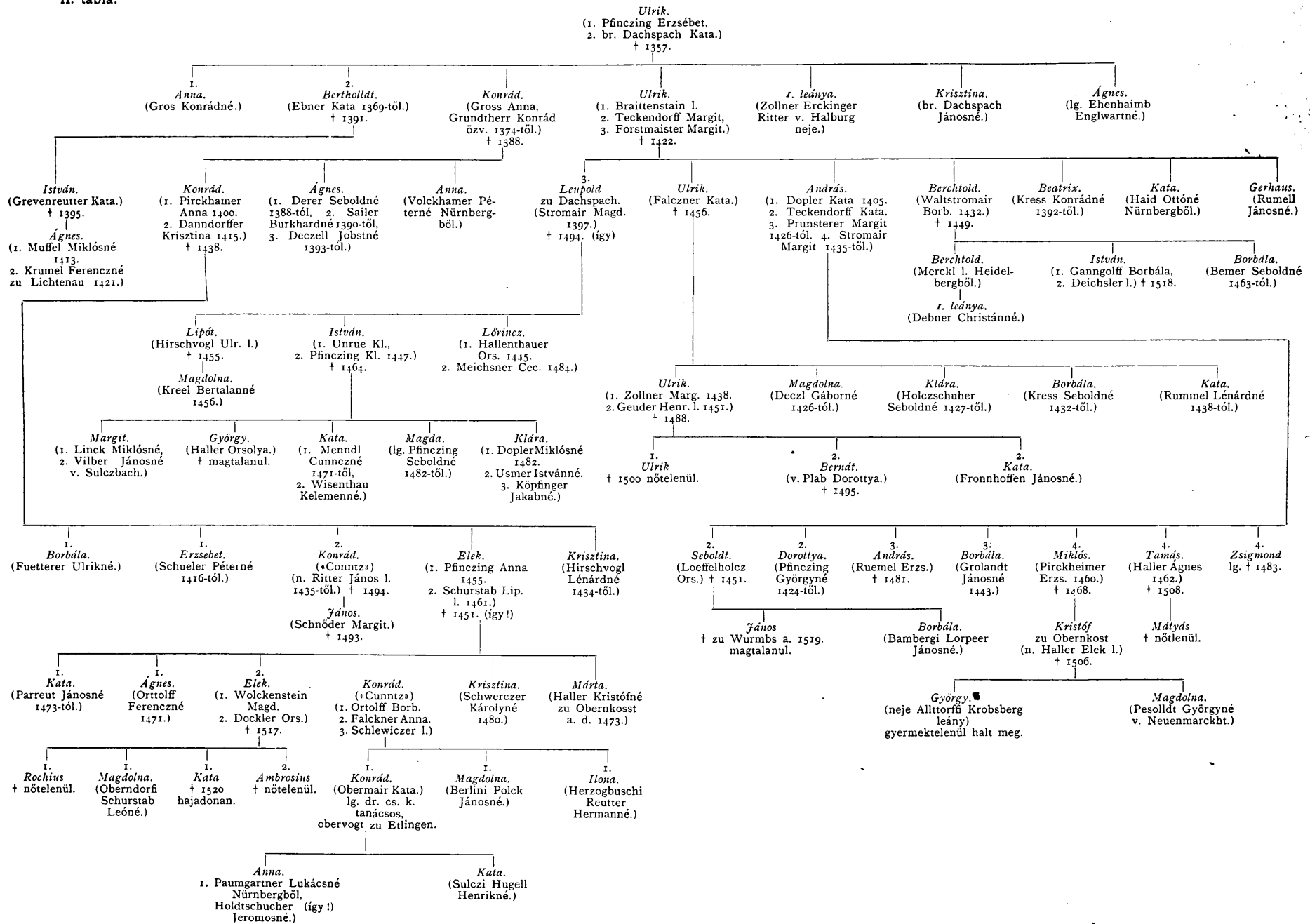
NÉMET ÁG.

I. tábla.

* Az előszóban van csak említve.

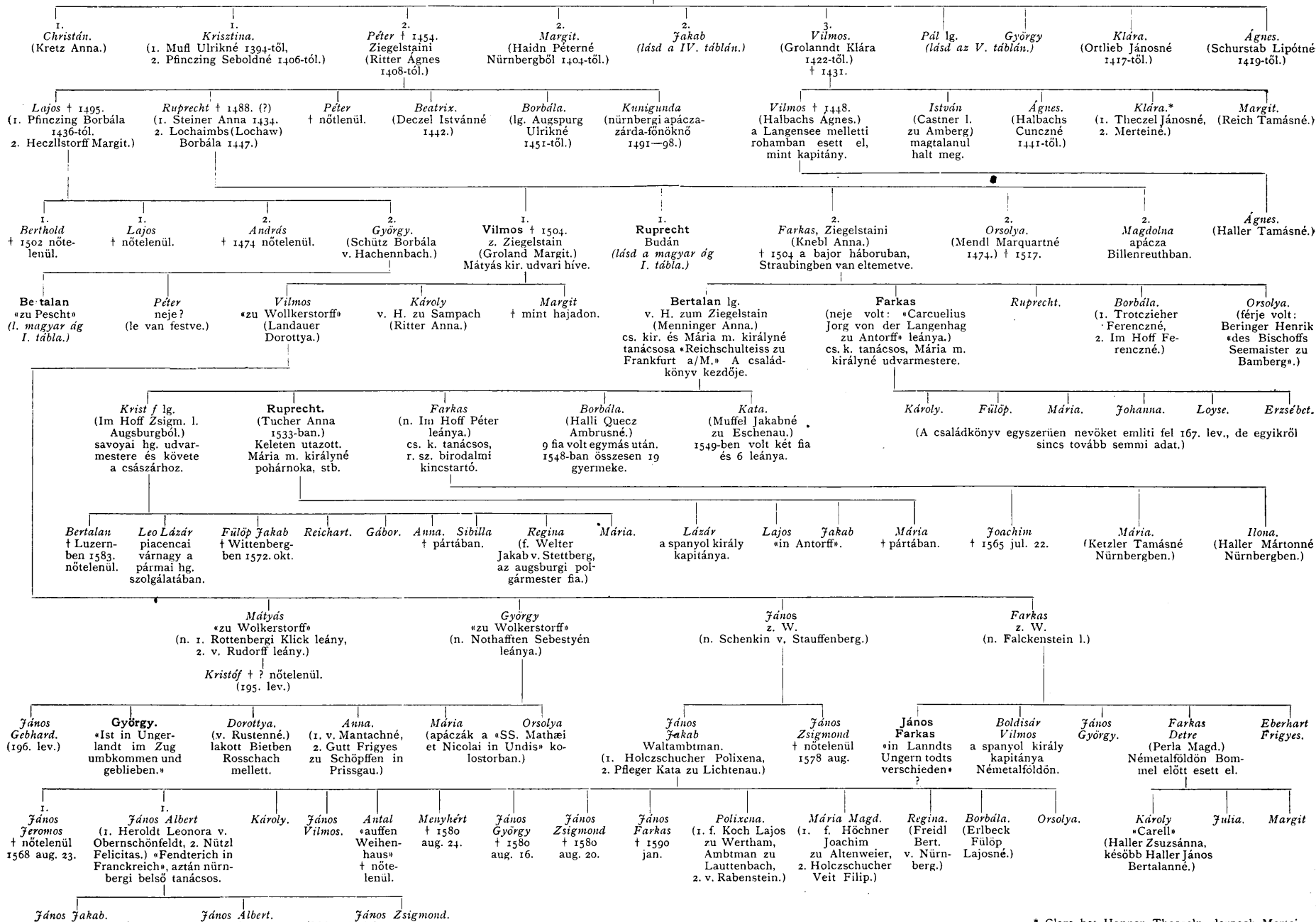
II. tábla.

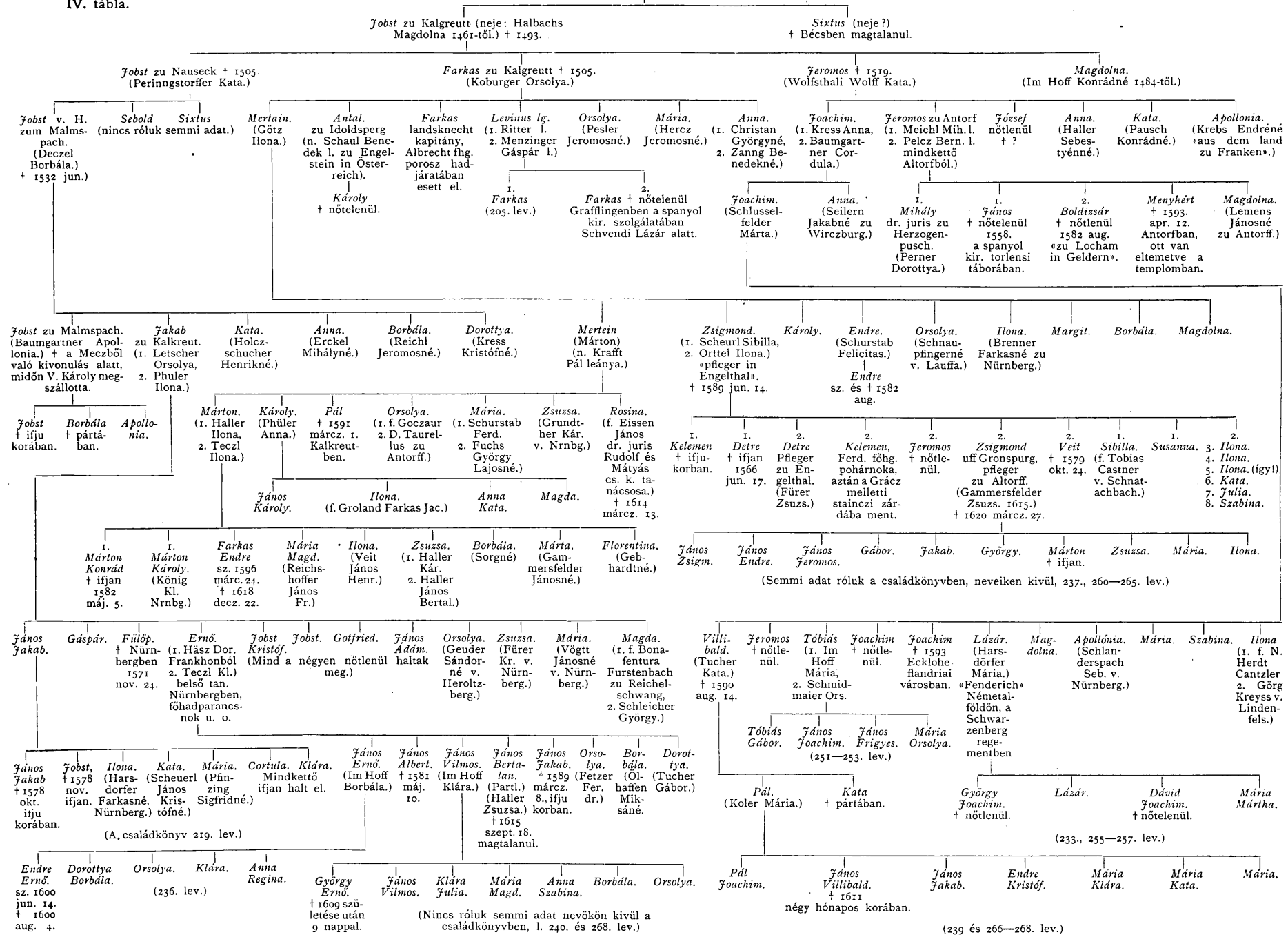
NÉMET AG.

III. tábla.

Péter zum Ziegelstein † 1425. (80. l.)
(nejei: 1. Keutzl Petronella Bajorországból 1386.
2. Tuecher Margit 1387.
3. Rietter Margit.)

* Clara het Hannsn Theczeln, darnach Mertei.

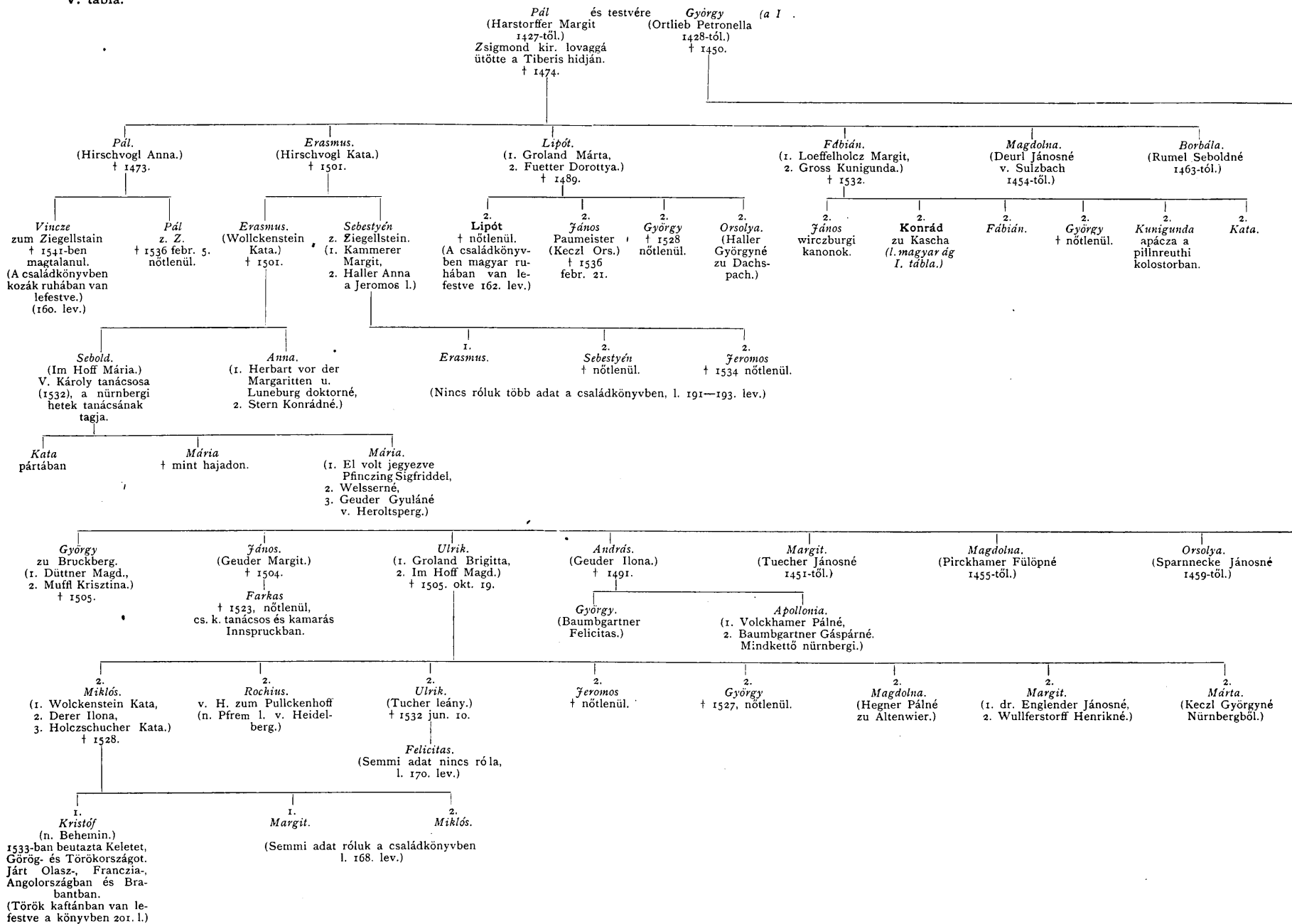
(Nincs róluk semmi adat nevéken kívül a családkönyvben, l. 240. és 268. lev.)

négy hónapos korában.

(239 és 266—268. lev.)

NÉMET ÁG.

V. tábla.

2. A CSALÁD MAGYAR ÁGA.

A Haller-család magyar ágának megalapítója és törzsatyja *Ruprecht*, a ki Budán telepedik meg. Mikor költözött Magyarországra? mikor tette át állandó lakását Budára? pontosan meghatározni nem tudjuk. Mátyás király lovaggá üti.¹ Ebből az következne, hogy már Mátyás idejében. De Miksa egyik 1494-iki szabadalomlevele, melyben a Haller testvérek, köztük *Ruprecht* számára megerősíti atyjok, id. *Ruprecht*, *Frigyescsászártól* nyert németországiszabadalmait, arra enged következtetnünk, hogy ekkor még *Ruprecht* nem lakott Magyarországon.² Hogy már Mátyás idejében összeköttetésben állottak a magyar királyi udvarral, az kétségtelen. *Ruprecht* testvérbátyját *Vilmost* Mátyás király 1480-ban udvari szolgájának és hívének declarálja s királyi kegyelmébe veszi;³ meg kellett tehát fordulnia Magyarországon, ha állandóan nem is telepedett meg itt.

Ez összeköttetés II. Ulászló alatt megújult s még szorosabbá vált. Id. *Ruprecht*, a magyar ág alapítójának atyja, II. Ulászlótól, kinek mint cseh királynak szolgálatokat tett, 1489-ben szabadalmat nyer, hogy ő vagy utódai 4000 ft erejéig magyarországi jószágot szerezhessenek.⁴ Ez képezte az újabb kapcsolatot, mely a Haller családot Magyarországhoz csatolta. E szabadalomnak (id. *Ruprecht* még u. a. évben 1489-ben meghalván) úgy látszik ifj. *Ruprecht* szerezte érdemét, s Ulászló uralkodása elején, mindenestre a XV. század vége felé, állandó lakását Budára teszi át. Pénzes embernek kellett lennie, a ki előnyösen értékesíthette azt az örökös pénzhiányban szenvedő Ulászló udvarában. Az élelmesség, a Nürnbergben uralkodó kereskedői szellem kiváló sajátsága családjának. *Ruprecht* sem képezett kivételt. Több jel arra mutat, hogy Ulászló udvarának hitelezői közé tartozott. *Fia János* («*civis Budensis*») 1515-ben Brassó város

huszadából 400, majd ismét 1600 frtot kap, a király meghagyása következtében.¹ Lehet, hogy még atyja által a királyi udvarnak adott kölcsön törlesztése fejében.

Minden jel arra mutat, hogy Haller *Ruprecht* kereskedés céljából tette át lakását Budára. Budán az ez időtájban nagyobb lendületet nyert kereskedést nagyobbára augsburgi és nürnbergi kereskedő házak közvetítették. Az augsburgi gazdag *Fuggerek* a XV. század végén vonják kereskedelmi érdekkörükbe Magyarországot, a XVI. század elején bérlik a bányászatot s egészen kezökbe ragadják a magyar pénzügyet. Az övékén kívül több nürnbergi kereskedő háznak terjedelmes üzlete van Budán, többek közt a *Tetzeleknek*.² Ez utóbbiakkal rokonságban állnak a Hallerek; a *Fuggerekkel* való összeköttetésüket mutatja az, hogy később az erdélyi bányászatot Haller Péter bírja a *Fuggerektől*. De egyenes adattal is rendelkezünk. Egy XVI. századi városi krónika azt mondja, hogy «a nürnbergi Hallerek Magyarországon kereskedést folytatnak. Nehányan Budán laknak s egyik az idősb *Kobergernek* segített a könyvkereskedésben».³

Tisztában lehetünk tehát azzal, hogy mi vezette Budára Haller *Ruprechtet*, — *Pestre Bertalant* — és *Kassára Konrádot*.

Ruprecht neje *Münzer Kata*, *Münzer János* (unnd de *Mülstainin*) leánya. A családkönyv *budai*-nak mondja nejét, az *Imhoff-féle* Haller nemzedékrend *bambergi*-nek. Mi a családkönyvnek tulajdonítunk nagyobb hitelt s budainak tartjuk *Münzert*, annyival inkább mert a budai bírák névsorában neve kétszer is előfordul (1450 és 1461-ben).⁴ Ennek a budai bírónak lehetett leánya a Haller *Ruprecht* felesége. Egybekelésüket az *Imhoff-féle* tábla 1483-ra teszi. Ha igaz: arra vallana, hogy *Ruprecht* még Mátyás alatt Budára költözött. A budai főbírószéket is kellett viselnie, mert az *Imhoff-féle* genealogiában «*Oberrichter zu Ofen*»-nek van írva.

¹ A családkönyv előszava s az *Imhoff-Konrád-féle* Haller genealogia szerint (kézirat a Nemz. Múzeumban Germ. Fol. 31. sz.).

² Családkönyv, okiratok 286. l.

³ Ugyanott a 7-ik okirat. «Geben zu Offenn inn dem tag des abentessens herren 1480».

⁴ A családkönyv okiratai között a 281. l. *Kelt Prágában* 1489 «*son tag nach Dionisi*».

¹ Quellen zur Geschichte der Stadt Kronstadt in Siebenbürgen I. 209. l.

² L. Wenzel Gusztáv: A *Fuggerek* Magyarországon (Akadémiai Tört. Értekezések X. k.)

³ Stadtchr. I. 218. *Salamon-nál*: Budapest története III. k. 351. l.

⁴ *Salamon*: Budapest története III. k. 334. l.

Ruprecht 1504-ben halt meg¹ öt fiat hagyván maga után.

Vele körülbelül egy időben még két Haller él Magyarországon u. m. *Bertalan* Pesten és *Konrád* Kassán. Mindkettőnek vannak fiai,² de úgy látszik ezek mindannyian magtalanul haltak el. Konrád fia Endre doktor iuris Kassán lakik (magyar ruhában van lefestve) s 1572-ben halt meg nőtelenül. Öcscse Bertalan 1566-ban (im Ung.-Neuenstatt).

A magyarországi Haller családot tehát egyedül Ruprecht ága fejleszti tovább.

Legidősb fia *János* (kiről fennebb már volt szó) Budán lakik s négyszer nősül. Kereskedést folytat. 1531-ben Pozsonyban pénzverdéje van. Mert Ferdinánd 1531-ben meghagyja a pozsonyi tanácsnak, hogy Haller Jánost a barátkolostorban pénzverdének berendezett szobákért szorítsa fizetésre.³

Ruprecht kanonok a budai szent Zsigmond templomnál.⁴

Pál Budán, majd Nagyszebenben lakik s 1530-ban halt meg nőtelenül.

Sebestyén-ről nevéen kívül semmit sem tudunk.

A család tovább fejlesztője s az erdélyi Haller család megalapítója *Péter*,⁵ a ki 1500-ban született Budán s valószínűleg ott is nevedett. Mint 26 éves ifjú állítólag részt vett a mohácsi ütközetben.⁶ Nyilvános szereplése és emelkedése

a Habsburgház magyarországi uralmával kezdődik és van összeforrv. Ferdinánd király leg-hívebb emberei közé tartozik, a ki őt uralkodása folyamán királyi kegyeinek sokféle jelével halmozza el.

A mohácsi vész után Erdélybe megy (mint Ferdinánd király hadi biztosa),¹ s Nagyszebenben telepedik meg. Ez időben a Fuggerek bírák az erdélyi arany- és sóbányákat s azok kezelését Haller Péterre és List Kristófra bízzák. E mellett Haller Péter kereskedést folytat Havasalföld és Moldova felé. Állandóan Szebenben lakik, a hol polgárjogot szerez s nőül veszi a brassai főbíró Schirmer János leányát, Margitot, kivel a szebeni főpiaczi házat nyeri. Városi szolgálatba lép s 1529-ben már városi tanácsos.²

Válságos idők voltak ezek úgy az egész ország, mint Erdély történetében. Az ellenkirályok, Ferdinánd és Zápolya János harcza változó szerencsével folyt. Szeben s az erdélyi szászok Ferdinándnak esküdtek hűséget s azt éveken át híven megtartották. Haller Péter buzgó védelmezője Ferdinánd érdekeinek, a miért az ellenpárt részéről fogságot is szenvedett, s 3000 frt váltságdíjba került kiszabadíttatása.³ De Zápolyával szemben, a kinek uralma főképp Erdélyre támaszkodott, az erdélyi szászok nem tarthatták meg mindvégig külön állásukat. Ferdinánd nem segíthetvén kellőleg őket, kénytelenek voltak Zápolyával alkudozásba lépni, melynél Szeben egyik képviselője Haller Péter vala.

Eszélyes, a körülményekhez alkalmazkodó ember volt, a ki míg egy részről buzgó híve Ferdinándnak, a koczka fordultával a Zápolya háznál is tudta érvényesíteni magát, megvédeni érdekeit, s a Ferdinándtól nyert méltóságban és jószágokban a Zápolyák által is megerősített magát.

¹ Az Imhoff-féle nemzedékrend szerint. A családkönyvben 1500 áll halála évéről; de a könyv írója eredetileg csak két számot írt ki (15), a két 00 újabb írás, más tintával. Ez már csak azért sem valószínű, mert harmadik fia Péter 1500-ban születik s utána még két fia (Pál és Sebestyén) következik a családkönyvben, már pedig a könyv írója a születési sorrendre a fiúknál figyelemmel szokott lenni (a lányokat tekintet nélkül korukra mindig a fiúk után írja). Tekintve a XVI. század szokását, a 15. 1515-öt is jelenthet.

² L. a genealogiát.

³ Történelmi Tár 1881. 245. l.

⁴ Halála évét a családkönyv 1510-re teszi; bizonyára hibásan, mert akkor ő a 20-as éveiben levő fiatal ember lehetett legfeljebb, a mikor még kanonok alig lett volna.

⁵ A családkönyvben 3-ik. Némely erdélyi írók legfiatalabbnak mondják, mert csak így tudják egyeztetni 1500-ban születését, atyjának tévesen 1500-ra tett halálával.

⁶ Die Familie der Herren und Grafen Haller von Halberstein in Siebenbürgen. Archiv des Ver. für Sieb. Landeskunde 1858. évf. 167. l.

¹ Kövály L. Erdély nevezetesebb családai 106. l.

² Archiv des Ver. für Sieb. Landeskunde. 1858. évf. 168. l.

³ Szeben ostroma alkalmával Thelegdi Miklós által elfogatott s szigorú fogságából úgy szabadult meg, hogy a németeknél fogva lévő Nyáry Ferenczért 1000 frt váltságdíjat fizetett, magáért pedig Nádasdi Tamásnak és Balassa Zsigmondnak 2000 frtot, a minek visszatérítése megengedett neki az oláhországi és moldvai kereskedése után fizetendő húszadból. (U. o. 169. l.)

1536-ban Szeben városa meghódol Zápolyának. De 1540-ben bekövetkezett halála után ismét beáll az ingadozás. Izabella, az özvegy királyné, alkudozásba lép Ferdinánddal Erdély átengedése felett s az 1542-iki kolozsvári országgyűlésről követeket küldenek Bécsbe, kik közt a szász nemzetet Haller Péter képviseli.

Erdély átadásából ez alkalommal nem lett semmi. Buda sikertelen ostroma, a szultán haddal való erélyes fellépése s a lengyel király tanácsa Erdélyben maradásra ösztönözték Izabellát.

Haller Péter 1543-ban szebeni polgármesterré választatott s mint ilyen bizalmas jelentéseket küldöz Ferdinándnak az erdélyi viszonyokról, a mi által még inkább biztosította magának a király kegyét, a mely egyelőre elismerő levelekben nyilvánult.¹ Ez első polgármestersége idején, a mely 1546 végéig tartott, rendeztette az eddig elhanyagolt gazdag szász nemzeti levéltárt, s indexet készíttetett róla.

1547-ben, midőn a tárgyalások Izabella és Ferdinánd között megújultak, az özvegy királyné és Martinuzzi követei mellett a szász nemzet ismét Haller Pétert küldötte Bécsbe.

Másodízben 1550—53. években viselte a polgármesteri hivatalt. Ez időre esik Izabella kivonulása Erdélyből. Haller Péter nem késik most sem (1551 ápr. 11-én) jelentéstétel végett Bécsbe küldeni egyik bizalmas emberét, List Kristóf szebeni tanácsost. És Ferdinánd, Erdély átvételére kiküldött hadvezérének, Castaldonak, különösen figyelmébe ajánlja Haller Pétert, mint legmegbízhatóbb hívei egyikét, s meghagyja, hogy tanácsával éljen az erdélyi ügyekben. Valóban Castaldo minden nevezetesebb ügyben, főkép, midőn a szász nemzettel kellett érintkeznie, kikéri Haller Péter tanácsát és támogatását.

Ferdinánd király pedig érdemei és szolgálatai elismeréseül még ezen évben (1551 oct. 22-én) kir. tanácsossá nevezi ki.² Ez még buzgóbb és

áldozatkészebb szolgálatra ösztönözte Hallert, a ki királyi tanácsosságát egy nevezetes mű létrehozásával hálálta meg.

Izabella kivonulása Erdélyből s az ország birtokbavétele még nem jelentette az a felett való háborítlan uralmat. A török felzúdult Erdély miatt a «bécsi király» ellen s nagy hadi készületeket tett Erdély elvesztésének megtorlására. Békeről hallani sem akart, felelete Ferdinánd békekísérleteire az volt, hogy előbb «Erdélyországot az János király fiának megbocsássad». Erdély megtartását tehát Ferdinánd csak a fegyverek révén remélhette. — Erdély biztosítására első kelléknek látszott Nagy-Szebennek erődített várossá átalakítása, melyre a királyi hadak támaszkodjanak s mely esetleg védelmökül szolgáljon. — Martinuzzi maga ajánlotta azt, és Castaldo Haller Pétertől támogatva a szászokkal egyetértésre jutott az erődítés és királyi hadak befogadása ügyében.

1551—52-ben folyt a nagymérvű építkezés, melynek emléke főleg Haller Péter nevéhez fűződik, a ki az erődítést vezette. A városnak legkönnyebben hozzáférhető déli oldalát hatalmas kőfallal s árokkal vétette körül; a két sarkán bástyát, közepén kiszökő kör-erődöt építtetett. S nemcsak a munkálatokat vezette, de saját pénzből is nagymérvű áldozatokkal járult hozzá. Emlékét egy a falba illesztett tábla jelölte meg.¹

Haller Péter hűsége, buzgalma s áldozatkész szolgálatai nem maradtak jutalom nélkül. Egymást érik ez időben a kitüntetések, melyekkel a királyi kegy elhalmozta.

Martinuzzi megöletése után reá száll az ország kincstárnoksága. S mint ilyen jelentéseket tesz a királynak a bányák jövedelmeiről, az ország pénzügyéről, s levelezést folytat a kinevezett erdélyi vajdákkal (Dobóval és Kendyvel) a török adó, a hadak fizetése s más pénzügyi dolgokban.²

¹ Az emléktábla felírása:

MDLII

Hoc opus erexit circumdans moenia vallo
Hallerus patriæ provida cura suæ.

² 1551. decz. 19-én jelentést tesz Ferdinándnak a bányákról, főkép Nagy-Bányáról (Archiv 1858. 174. l.) Kendy Ferencz és Dobó István erd. vajdák levelei Haller Péternek «thesaurario regie maiestatis» 1553 oct. 13. és oct. 23. (Tudománytár 1841. évf. 67. és k. ll.) Az Archiv

¹ 1543 márcz. 15-én Székely Lőrinczet küldi Ferdinándhoz saját s a szebeni tanács levelével. A mire Ferdinánd ugyanazon év május 5-én felel. (Közölve az Archiv f. S. L. 1858. évf. 190 stb. l.)

² Petern Haller v. Hallerstein Radt unnd Diennst-brieff Wienn 1551. oct. 22. Haller Pétert «jetziger unser burgermeister in unser stat Hermanstadt» . . . zu unse-rem Radt unnd Diener auf u. angenommen haben». (Csáládkönyv, okiratok 428. lev.)

Még nagyobb kitüntetés éri, midőn Ferdinánd 1552 decz. 20-án *szebeni királybíróvá* nevezi ki.¹

Eddigi kitüntetéseknek, hivatalainak is megvolt a maga anyagi előnye. De mindezeket egy gazdag donatio koronázta meg. Ferdinánd király ugyanis 1553 nov. 19-én a Fejérmegyében fekvő Fejéregyház és Langodár birtokokat, úgyszintén a Küküllőmegyében fekvő Balástelke nevű birtokrészt, a melyek Vizaknay Ferencz magvaszakadtával a magyar koronára szállottak, minden hozzátartozó királyi jogokkal együtt Haller Péternek, erdélyi kincstartójának és tanácsosának adományozza, ama hű szolgálatai jutalmául, melyeket neki magyarországi uralma kezdetétől fogva, nem kimélve fáradozásait, sőt költségeit sem, teljesített.²

Ez képezi a Haller-család első és törzs birtokát Erdélyben, melyhez az idők folyamán újabbak és újabbak járultak. Ezek a birtokok a vármegyékben való fekvésüknél fogva kivonták a Hallereket a szászág köréből s a következő nem-

id. h. az áll, hogy 1552 oct. 21. — 1553 oct. 21-éig viselte a kincstárnokságot; de Ferdinánd még 1553 nov. 19-én kelt donatójában is kincstárnokának és tanácsosának nevezi.

¹ Ezt állítólag most még nem vette igénybe, mert még élt Roth János, a ki 1543 óta a királybíróvágot vitte (Archiv id. h. 174. l.). A kinevezési okmány üreseésben levőnek mondja. «Litteræ donationales iudicatus regii civitatis Cibiniensis». H. P.-nek, a ki «thesaurarius noster in regno Transilvaniæ», (tehát nem Magyarországon is, mint a családi följegyzés írja a kép mellett) «iudicatum nostrum in civitate nostra Cibiniensi a plerisque iam annis vacantem» adományozza «durante beneplacito nostro». Datum in civ. nra. Graatz 20 Dec. 1552. Ferdinandus, Nic. Olahus e. Strigoniensis aláírással (Családkönyv, okmánytár 429. lev.).

² Littere donationales regis Ferdinandi de et super possessione Feyregyház et Lanngondar. Datum in civ. nostra Viennæ 19 Nov. 1553. «Totales possessiones Feyregyház et Lanngondar vocatas in Albensi, necnon possessionem portionariam in possessione Balástelke vocata in Kewkelliensi comitatibus». A donationalist s a gyulafejérvári káptalannak a birtokba vezetésről szóló jelentését átírja és kiadja Ferdinánd Bécsben 1554. oct. 25-én. Az érdekes okirat, melyben számos szomszédos birtokos neve előfordul (u. m. Heasfalai Literatus Péter, Heasfalvai János és Gergely, Saarpthaky János, Ferencz, Márton, Péter és Miklós, Rethenn Mihály, Ádámosi Bonncza Gáspár, Nemes Pál, Zewkfalvai Zytas Benedek, ugyancsak Zewkfalvai Literatus János, Boloczy Máté, Yspan Bálint, Zennt Marthoni Herenncheny Péter és János) egész terjedelmében megvan a családkönyv okiratai közt 434—440. lev.

zedékek már egészen magyar főurakká lettek. Arra különben az első lépést megtette már maga Haller Péter, midőn második feleségét az erdélyi legelőbbkelő magyar családok egyikéből választotta: kéttoronyi és gyerőmonostori Kemény Péter leányát Katalint vevén el másodszer nőül (még 1543 előtt).

Harmadizben is viselte a polgármesteri hivalt Szebenben, és pedig 1554—56-ig.

Ez időre ismét nevezetes politikai változás színhelyévé lőn Erdély.

Ferdinánd nem teljesítvén Izabellával szemben a kárpótlásul megállapított feltételeket (Oppeln és Ratibor herczegségek átadása, 100,000 frtnyi kárpótlás stb.), az özvegy királyné s az ifjú királyfi (János Zsigmond) visszavágyódtak Erdélybe. Viszont itt a német zsoldosok zsarolása sok elégtelenséget okozott az országban, még a szászok között is. Az erdélyi elégtelenség visszakivánták Zápolya özvegyét és fiát, a kiknek érdekében Petrovits Péter mozgalmat indított, támogatva a töröktől is.

1556 őszén Izabella és János Zsigmond ünnepelesen visszavitték Ilyvóból (Lemberg) Kolozsvárra s újra kezökbe vették az ország kormányát. Az ünnepélyes fogadtatásnál a szász nemzetet Haller Péternek kellett volna képviselnie, de ő betegeskedésével mentegetőzván, (valószínűleg azonban Ferdinánd király iránti tekintetből), más által helyettesíttette magát.

De a változott viszonyok és új kormányforma nem szorították le Hallert eddigi tevékenysége színteréről. Sőt Izabella és János Zsigmond már 1557 febr. 27-én a magok nevében is szebeni királybíróvá nevezik ki; ¹ azon fenntartással mindazáltal, hogy hivatalát híven és szorgalmasan betöltse. Nehány nap mulva pedig (1557 márcz.

¹ «Megtekintvén hűségét, melyet rég idő óta tanúsít irántunk és fiánk a választott magyar király iránt» mondja Izabella a kinevezési okmányban. Litteræ donationales iudicatus regii civitatis Cibiniensis. Nos Ysabella dei gr. regina Hung. Dalm. Croat. etc. Datum Albæ Juliæ penultima die febr. 1557. Ysabella, Joannes Sigismundus aláírással. «Ita tamen, ut ipse huius modi iudicatus regii, ea omnia, quæ sui sunt officii, fideliter et diligenter exequi curet et debeat». (Családkönyv, okiratok 431. lev.) — A királybíróvágot most már tényleg viselhette, mert Roth János a régebbi királybíró 1556 márcz. 31-én a szebeni zavargások alkalmával agyonlövetett. (Archiv 1858. 179. l.)

10-én) megerősíti őt Izabella a Ferdinándtól kapott jószágokban is.¹

Így Haller Péter alkalmazkodva a változott viszonyokhoz, megtartotta befolyását János Zsigmond uralkodása alatt is egészen halála napjáig, a mely 1570 decz. 12-én következett be.²

Haller Péter élete és működése Szebenben összeesik a reformatio terjedésével az erdélyi szászok között. Ő maga is az evangelicus hitet fogadta el s a szebeni evang. nagy templomban van eltemetve. Emlékét ott egy ércztábla jelöli, az ő és feleségei címérével díszítve, melyen ketős distichon magasztalja érdemeit s a templom falára (mint a szász grófok, vagy szebeni királybíránknál szokásban volt), az ő selyemzászlaját is kifüggesztették, melynek egyik oldalán hármás distichon dicsőíti emlékét a három címer alatt, másik oldalán eme felírás állott: Vexillum egregii prudentis ac circumspecti d. Petri Haller ab Hallerstein, comitis et iudicis regii Cibiniensis, qui in domino pie decessit die XII. mensis Decembris anno dom. 1570.³

Haller Péternek első nejétől három fia és két leánya, a másodiktól négy fia született. Atyjokat csak két fia élte túl, Gábor és Mihály, a kik a családot tovább fejlesztik. Egyik fia, *István*, Báthory István lengyel király udvarnok volt, a ki Vilnában, Litvánia fővárosában, halt meg, ifjú kora tavaszán, nőtelenül.

Gábor és *Mihály* osztakoznak atyjok hagyatékán. És pedig Gábor kapta Fejéregyházát, Langodárt, Balástelkét s kisebb birtokokat több faluban. Az ifjabb Mihály Szebenben két házat, malmot, majort, Vizaknán egy házat (a Geréb-félét), Fejérmegyében két birtokot, Hortobágyfalvát és Szent-Jánosfalvát, pénzt a kereskedés folytatására s a Nürnberg városánál kamatozó 14000 frtot. Így Gábor áttette lakását Fejéregy-

¹ «Ingressa reg. Izabella in hoc regnum premissas literas regis Ferdinandi donationales quoque confirmavit, ut sequitur. Nos Ysabella stb. Datum in civ. nra. Alba Julia 10 Martii a. d. 1557.» Ysabella regina, Joannes Sigismundus aláírással. (Családkönyv, okiratok 441. lev.)

² Halála napját az erdélyi írók rendszeren 1569. decz. 12-ére teszik, talán az ércztáblán homályosan látható évszám hibás olvasásából; de a családkönyv világosan mondja, hogy 1570 decz. 12-én halt meg, az emléktáblán is az állott, csak az utolsó X nem látható tisztán.

³ Az ércztábla s zászló felírásai közölve vannak Archiv 1858. 179. l.

házára, Mihály ellenben (a ki 1564-ben született s meghalt 1596-ban) Szebenben lakott továbbra is, s ő fejlesztette tovább a szebeni ágat. Magyar leányt vett el: Osztopáni Pernyeszi Dorottyát. Sántának kellett lennie, mert a családkönyvben mankóval van ábrázolva.

Egyetlen fia volt, *Péter*, a ki a család szebeni ágát fentartotta. Közügyekben forgolódott, serény férfiú vala, I. Rákóczy Györgynek bizalmas híve, asztalának gyakorta vendége. Portai követséget is viselt. 1636 jul. havában a Bethlen István támadása alkalmával ötödmagával főkövetségben a portára küldi Rákóczy (Tholdalagi Mihály a követség elnöke); Hallert 1637 márcz. 4-dikén bocsátja vissza a szultán másodmagával. Számos portai jelentés alatt olvasható a neve ez időből.¹

Első nejéül ifjú korában Lónyai Ilonát (a családkönyv szerint Kálloni, más források szerint Kákonyi István özvegyét) vette el. Második nejéül 40—50 éves korában az ifjú Tarnóczy Sárát Kézdi-Szentlélekről (1639 vagy 40-ben), a kinek nevéhez regényes episod emléke fűződik. Tarnóczy Sárába ugyanis zabolai Mikes János, egyik szomszédos ifjú birtokos volt szerelmes, a ki (mert a leány nem akart hozzá nőül menni) két testvérével Mihálylyal és Pállal s csatlósai-val, szolgálóival rajta ütött a szentléleki kastélyon (1637 nov.), midőn özvegy Tarnóczyné (Károlyi Mária) nem volt otthon. A kályhalyukba rejtőzött kisasszonyt elővonták (mialatt egyik szolgának karját megszurta) s hiába szabadkozott, hogy nem szereti, sohase is szerette s nem fog vele élni, ha meg kell is halnia: erőszakkal elrabolták s Zabolára vivén, özvegy Mikes Zsigmondné gondjaira bízták. Tarnócziné, a ki éppen akkor érkezett haza, midőn kastélyában hatalmaskodtak, leánya elrablása után tüstént a fejedelemhez rohant. Rákóczy visszaadatta a leányt, nota perbe fogatta, fő és jószágvesztésre ítélte a Mikes fiakat, de ők elmenekültek Moldovába, a hol Lupul vajda szolgálatába állottak.² Tarnóczy Sára aztán 2—3 év mulva (úgy látszik

¹ Szilágyi: I. Rákóczy György keleti összeköttetései 422. 481. stb. ll.

² A Mikes fiak nota perét az 1638. országgyűlés tárgyalta. A periratokat, érdekes tanúkihallgatásokat a gróf Erdődyek vörösvári levéltárából kiadta Szilágyi: Erd. országgyűlési Eml. X. k.

inkább anyja ösztönzésére mint vonzalomból a gazdag, de élemedett Haller Péterhez ment férjhez, s Szebenben élt oldala mellett. De e házasság alig lehetett boldog, mert a nő önmaga vetett véget életének 1648-ban.¹

Péter harmadszor is nősült s néhai Péchy Simon kancellárnak, a szombatos vallás megalapítójának leányát Erzsébetet (özvegy Mindszenti Gábornét) vette el.² De utána csakhamar meghalt, 1649 aug. havában. A fejedelem Kemény János által képviseltette magát temetésén.

Péternek egyetlen fia maradt (Tarnóczy Sárától), ugyancsak Péter, (szül. 1641-ben), a ki utolsó sarja a család ez ágának. Neje volt Bethlen Zsófia Keresdről. Mindketten ifjú korukban haltak el utódok nélkül (1662-ben).³ És így a Haller család szebeni ága egy évszázadon keresztül virágozván, kihalt. Vagyonuk legnagyobb része a Fejéregyházán lakó Pálra és Jánosra szállott (kikről alább lesz szó).

* * *

I. Péter, a szászok grófja fiai közül a fejéregyházi Gábor az, kitől a család máig leszármazott. Született 1550 máj. 10-én, éppen a század közepén, végig élte a Báthoryak uralkodását, s maga is részt vett, mint ifjú, Báthory István diadalaiban s mint férfi ama zivataros idők történetében, a mely Erdélynek a XVI. sz. végén és XVII. sz. elején osztályrészt jutott. Első nejevel rokonságba került az erdélyi fejedelmi családokkal, a mennyiben először Bocskay Iónát, Báthory Kristóf nejének (tehát Zsigmond fejedelem anyjának) s Bocskay Istvánnak nővérét vette el. Mint a fejedelmek sógora előkelő szerepet játszott a közügyekben. Midőn Báthory Zsigmond lemond a fejedelemségről, de megbánva tettét ismét visszatér Oppelnből (1598-ban), a tordai országgyűlésről őt küldi követül Miksa főherceg elé, a ki Kassán felöltvén a magyar ruhát, éppen útban volt, hogy Erdély kormányzását átvegye. Majd Báthory András alatt s megöletése után is részt vesz a Mihály vajda elleni csatákban, s a miriszlói ütközet után az

üldöző magyar hadseregből őt küldik — a lengyel csapattal szintén Mihály vajda üldözésére érkező székely Mózeshez, a moldovai határra követségbe.¹

Haller Gábor különben minden rokonsági összeköttetése daczára nem jó szívvel látta Báthory Zsigmond könnyelmű kapkodását az erdélyi trónon, melylyel a hazát annyi veszélybe és zavarba sodorta. Kitűnik ez abból is, hogy 1602-ben Básta alatt Báthory Zsigmond ellen harcol. De Básta rémuralmát s kegyetlenségeit ő is megeléglően, annál buzgóbb híve a szabadságért fegyvert fogott Bocskaynak, a kitől 1606-ban a *kapjoni* uradalmat nyeri (Deés mellett). Rákóczy Zsigmond fejedelemsége alatt tanácsúr, Fogaras vára főkapitánya és Küküllő vármegye főispánja.² Szitott az arianismushoz. Meghalt 1608. júl. 12-én. Második neje Bornemisza Boldizsár leánya Kata. Nyolcz gyermeke közül a családot az első nejétől származott István és György fejlesztik tovább.

György, az ifjabbik testvér nyerte a kapjoni uradalmat, a miért a tőle származó ágat kapjoniak szokták nevezni. Ő maga a magyarországi részekben szerepelt, Szatmár vára főkapitánya, III. Ferdinánd király tanácsosa és a Tisza melletti részek főkapitánya volt. Bethlen Gábornak nem volt különös jóakarója. Homonnay Bálint nyugtalankodása alkalmával úgy látszik ő is szövetségbe lépett vele Bethlen megbuktatására, mert a fejedelem meghagyja Rhédei Ferencz váradi kapitánynak (1616), hogy mihelyt Homonnay megindul a tervezett támadásra, Haller Györgyöt mindjárt vitesse be Váraddá és fogja jó őrizet alá, «mert bizonyosan és nyilván írhatom kegyelmednek, hogy nyilvánvaló áruló».³ De 1621-ben Bethlen táborában harcol a morva határon s ezer lovasnak a kapitánya.⁴ 1629-ben ismét ingadoz a fejedelem iránti hűségben, részt vesz az ellene irányuló fondorlatokban; a mi napfényre jutván, hűtlenségi perbe fogják,⁵ no-

¹ L. Mihály vajda történetét s az ahhoz közölt regesztáimat a Tört. Tár 1884. évf. 637—640. l.

² Rákóczy Zsigm. fejedelem egyik 1607 ápr. 8. Fogarasban kelt levelében «consiliarius et arcis nræ Fogarasiensis supremus capitaneus, necnon comes com. de Kükökeleő»-nek nevezi (Tud. Gyűjt. 1821. 130. l.)

³ Szilágyi: Bethlen Gábor politikai levelei 54. l.

⁴ U. o. 275. l.

⁵ U. o. 462. l.

¹ Szalárdi János siralmas magyar kronikája. (Újabb nemzeti könyvtár 97—100. l.)

² Családkönyv 248. lev.

³ Családkönyv 444. lev.

tázzák, de 1630-ban felmentik. Férfi kora javában, élete 39-ik évében halt el, 1633 ápr. 20-án. A leleszi templomba temették. Neje volt Bedegi Nyáry Borbála, Pálnak az egykori váradi kapitánynak leánya s Forgách Györgynek özvegye. Kitől egyetlen fia született:

Sámuel, a ki Diós-Győrnek volt főkapitánya s szomorú véget ért. Az egri törökök egyik portyázó csapata reá bukkant kised csapatjára s őt hatodmagával lekasabolták, 30 éves korában 1643-ban. Nemcsak a fejedelem, Rákóczy, sajnálta meg, hogy oly gonoszúl, nem is csatán, török kéztől kelle vesznie; de maga a nagyvezér is, midőn az erdélyi követ jelentést tett a portán szegény Haller Sámuel megöletéséről, elmondván azt is, hogy a jó emlékű Bocskay fejedelem mily közeli rokona volt.¹ Felesége Károlyi Mihálynak a leánya, Éva, kitől egyetlen fia maradt, *György* (neje Bethlen Éva).

Ennek két fiától (Sámueltól és Györgytől) származik le és folytatódik a Haller-család eme ága, a melynek tagjai kevésbé jelentékeny szerepet játszottak a történelemben. Grófságot is később nyert, mint a másik ág: 1753 jul. 18-án;² 1699-től a báróságot viselte.

Ebből az ú. n. kapjoni ágból származik a mult század közepén élt *Sámuel* tábornagy, a ki egy magyar gyalogezredet szervezett, melyet róla Haller-ezrednek neveztek (most a 31. számú). — A család több tagja főispánságot viselt, így *Antal* Alsó-Fejérmegyéét, Péter Krasznamegyéét. Az előbbinek dédunokája a családkönyv jelenlegi birtokosa, gr. Haller Jenő, Balástelke, Küküllővár stb. ura.

* * *

A fejéregyházi ág tovább fejlesztője, a XVII. század első felében szereplő *István*, ki a család nevezetesebb tagjai közé tartozik. A családkönyv szerint: négy erdélyi fejedelemnek volt tanácsosa (nyilván Rákóczy Zsigmond, Báthory Gábor, Bethlen Gábor és I. Rákóczy György fejedelemeket értvén). De már Bocskaytól is nyer uradalmat, Kővárt hagyván neki végrendeletileg.

¹ Réthy István portai követ jelentése 1634. Szilágyi: I. Rákóczy György keleti összeköttetései 729. l.

² Archiv 1858. 186. l.

Később Küküllő vármegyének főispánja, majd az ország főkapitánya.

1620 febr. 23-án Bethlen Gábor a császárhoz követségbe küldi Bécsbe, a honnan márcz. 16-án már visszaindul.¹ — Őt okolták (Csáky Istvánnal), hogy Brandenburgi Katalint a kath. vallásra térítették.² Nem csekély része volt abban is, hogy ez még férje életében fejedelemasszonyává választott s hogy lemondása után Rákóczy György nyerte el az erdélyi trónt.

Az öreg Rákóczynak kedvelt bizalmas embere. Midőn a fejedelem 1634 elején Gyulafejérvárról a székely földre indul, febr. 9-én Fejéregyházán száll meg s nem lévén otthon a házi gazda — kedélyesen írja — hogy maga volt a gazda, «Haller István uram olykor érkezvén meg, mikor már a második fogás étket is elhozták». No de otthon volt az asszony, a ki «bizony becsülettel tartá» a fejedelmet.³

1636-ban a budai basához küldi követségbe a fejedelem.⁴ Az 1638-iki nevezetes deési gyűlésen, a mely a viszálykodó unitariusok s a pörbe idézett zsidók felett ítelt s a szombatos vallást eltiltotta, Haller István elnökölt.⁵ Meghalt 1657-ben.

Családja fényét növelte. Ő építette a fejéregyházi és zoltáni kastélyt. Kétszer nősült, első ízben Kendy Juditot, másodsor Barkóczy Máriát vette el. — Három derék fiút hagyott hátra, Gábort, Pált és Jánost, a kik Erdély történelmében nevezetes szerepet játszottak.

Gábor a XVII. századi erdélyi vértanúk egyike, a ki, mint honfitársai közül ama zivataros század folyamán annyian, vérpadon végezte életét.

1614 sept. 26-án született. 15 éves korában (1629) Brandenburgi Katalin udvarába került s a fejedelemasszony inasa (apródja) lón. 1630 márczius elején — mint maga írja — «az pápista vallást elhagyván, állott az reformata religiora».⁶ E miatt atyjának a buzgó katolikus Istvánnak haragját vonta magára, a ki csak 10 év mulva engesztelődött ki iránta. De ez nem gátolta tud-

¹ Történelmi Tár 1881. 341. 708. l.

² Történelmi Tár 1880. 135. l.

³ Rákóczy írja Mikesnek a portára, I. Szilágyi id. m. 180. l.

⁴ Jelentéseit I. Szilágyi id. m. 417 és köv. l.

⁵ Szilágyi: Erd. országgy. Eml. X. 24. l.

⁶ Naplójegyzete 1630 márcz. 1—14. napra.

mányos neveltetését. Még ugyanezen év máj. 22-én azon követséggel, mely a fejedelemtől járt a brandenburgi választófejedelemtől, a külföldre indult s egy évig az Odera melletti Frankfurtban, Franekerában s 1631 őszétől a leydeni egyetemen tanult, s külföldön járt egész 1635-ig. Költséggel részint a tanulmányai iránt érdeklődő Rákóczy fejedelem, részint anyja, rokonai s «több jóakarói» látták el. Ezek 1631 decz. havában «maga szolgáját» küldik utána «szép költséggel», de a pénz nem jutott kezéhez, a szolgálta hova lehetett vele, «meg nem tudták gondolni». — 1633 május 22-én 300 tallért indít számára a fejedelem Gyulafejérvárról «az angliai követ által», biztatván, hogy «az mi fejedelmi kegyelmességünkben meg nem fogyatkozol ezután is, csakhogy viseld úgy magadat, az mint kívántatik, tanúságotat continuáld . . . religiodban állhatatos légy, azt senki kedvéjért se barátságáért meg ne változtasd». A levélhez még sajátkezűleg is hozzá teszi Rákóczy: «Intünk, vallásodban erős állhatatos légy, úgy áld meg az uristen s az mi kegyelmességünket is úgy veszed». Látszik a levélből, mennyire érdeklődik iránta a fejedelem s hogy mily súlyt fektet az erős protestans érületű Rákóczy arra, hogy a buzgó katolikus Haller-család egyik tagja a református vallásra tért.¹

1635 május végén indult vissza hazájába, öt évi távollét után, mint 21 éves fiatal ember, sok szép ismerettel gazdagon, melyet hazája szolgálatában kívánt értékesíteni. Külföldi útjáról, (mert beutazta Közép-Európa nagy részét, járt Londonban is), naplót kezdett vezetni, melyben sok jellemző vonást találunk a német egyetemekről. Naplóját folytatja Erdélyben is egész 1644-ig. Őszintén ír magáról, nem egyszer jegyzi fel pl. hogy «voltam részeg», — «fogadtam, hogy bort nem iszom egy holnapig». 1638-ban víg farsangról tanúskodik naplója, jan. és febr. havában sűrűn követik egymást a vallomások: «voltam ittas» — «igen ittas voltam». A személyére vonatkozó feljegyzések mellett számos a fejedelmet, udvarát, s kortársait illető adatot is találunk naplójában.²

¹ Rákóczy György levele Haller Gáborhoz (Magn. Gabrielli Haller de Hallerkő pro tempore Lugdunii honestis studiis operam navanti) a tört. társ. ltárában.

² Haller Gábor naplója ki van adva: gr. Mikó Imre, Erd. Tört. Adatok IV. k.

Külföldről visszatérve, a közügyek szolgálatába lép. 1635-ben a fejedelem udvarában szolgált, mint *bejáró*. 1636 őszén a fejedelem táborával Várad, Jenő és Lippa táján járt. 1637—39-ig ismét a fejedelmi udvarban szolgált s ott volt a nevezetes deési gyűlésen, mely a szombatosok felett ítelt. Itt mondotta a fejedelem neki azt, midőn egy könyvet kerestetett vele és soká nem találta, hogy: *ha bor volna, úgy-e hamarabb megtalálnád.*¹

E két év alatt a 23—24 éves ifjú, ki a matematikai tudományokban nagy előhaladást tett a külföldön, Fogaras, Patak, Gyalu, Székelyhíd és Görgény erősségein tetemes javításokat tett.

1640-ben kibékült atyjával s néhány évet birtokain gazdálkodással töltött. 1644-ben részt vett Rákóczy György felső-magyarországi táborozásában s különösen Patak erősítése körül működött.

Öreg Rákóczy György bizalma és szeretete Haller Gábor iránt átszállott fiára II. Rákóczy Györgyre is. Miután ez 1648-ban követte atyját a trónon, Haller Gábort csakhamar a nevezetes végvár Borosjenő főkapitányává s Zarándmegye főispánjává tette. Várerődítési tudományát itt tüntette ki leginkább, a mennyiben Jenőt új bástyákkal vette körül. Szalárdi nem győzi magasztalni krónikájában, mennyire megerősítette a várat a «jó vigyázó és gondviselő, jó fundáló és szorgalmas építő ember».

II. Rákóczy György szerencsétlen lengyelországi hadjárata Erdélyre zúdította a törököt s 1658-ban Jenő is török kézre került, Haller Gábor távollétében.

A török Rákóczy helyébe Barcsayt ültetvén a trónra, ő az 1569-iki országgyűlésen Haller Gábort a fontos nagyvárad kapitányságra emelte, De nem tarthatta sokáig Barcsay hűségében Váradot, mert a város az újonnan fellépett Rákóczy mellé állott, a ki a Barcsayhoz ragaszkodó Haller helyébe Gyulay Ferenczet tette kapitánynya.

Erdély legválságosabb évei voltak ezek, midőn a fejedelmek egymást üzik-váltják a trónon s egyszerre két-két fejedelem is van, mint Rákóczy és Barcsay, majd Kemény János és Apaffy, s tényleg a török ül Erdély nyakán.

¹ Princeps librum a me poscens, dixit: si vinum esset, citius invenires (Naplója 49. l.).

Barcsay a gyalu-fenesi csatatéren (1660 május 22-én) legyőzvéen Rákóczyt: a török által kirótt hadisarcz elengedése végett Haller Gábort küldi Ali basa táborába, mely Nándorfejérvárról Temesvár felé indult. Ali 'basa nemcsak rosszul fogadta, de fogságra is veté Hallert, lábaira 63 fontos vasat veretvén. Magával hurcolta Várad alá, hiába jött Barcsay maga is kiszabadítására. Csak Nagyvárad kiostromlása után (1660 aug. 27.) bocsátotta őket szabadon.

Ezután tartotta (1660 oct.) Barcsay lakadalmát a segesvári országgyűlés alkalmával Bánffy Zsigmond leányával Ágnessel, melyen a nász-nagyi tisztet Haller Gábor mint udvarmester teljesíté; az esküvő után való este ő vezette a lakomához s ültette férje mellé az ifjú asszonyt.¹

De csakhamar Kemény János lépett fel Barcsay ellen. Ismervén ő is Haller Gábor tekintélyét és befolyását, őt, a ki előle testvére Haller Pál fejezegyházi kastélyába vonúlt, haddal akarta kézre keríttetni. Ezt Haller Gábor észrevéven, tanácsosabbnak látta, hogy maga menjen Kemény elé és meghódoljon. S miután Barcsay 1660 végén leköszönt és a rendek Kemény Jánost választották fejedelemmé, ez Hallert folytonosan maga mellett tartotta, részint mert tartott tőle, részint, hogy általa népszerűségét nevelje.

Ismét fordúlt a sors kereké, s Kemény ellenében Ali basa a nyárádtői táborban Apaffyt lépteti fel fejedelemmé, a ki hasonlóképen nagy súlyt fektet Haller Gábor megnyerésére. Levelet ír neki (1661 nov. 23-án a kis-selyki táborból), melyben felszólítja, térjen az ő hűségére. De sikertelenül, mert Haller Gábor ott harcol Kemény oldalán a nagy-szöllősi csatában (1662 jan. 23-án), a melyben Kemény elesett. Azután Görgény várába menekült s végre meghódolt az engesztelékeny Apaffynak.

1662-ben a kolozsvári országgyűlésről őt küldik az ország rendei Ali basához Temesvárra, a felemelt török adó leszállíttatása végett. Kelletlenül ment el, mintha előérzete lett volna, hogy utolsó útjára, a vesztőhelyre indul.² Ali basa nyolcz hónapnál tovább tartotta magánál s ma-

gával vitte Nándorfejérvárra, a magyarországi hadjáratra induló nagyvezér elé. Hallert a nagyvezér nem várt szívességgel fogadta, a miről a gyanakvó Apaffy értesülvén, azt hitte, hogy ingadozó trónjának ő a török által kinézett utódja. Nyomozást is indított többi követői által a nagyvezérnél; nem sült ki ugyan rá semmi, de a gyanút Haller mentegető levele sem oszlatthatta el.

Midőn Apaffy a nagyvezér felszólítására a meghódított Érsek-Újvár alá ment kevesed magával, minden jel arra mutat, hogy ő csinálta ki a nagyvezérnél, hogy félelmetes vetélytársá eltéessék láb alól.

Haller gyanútlanul indul vissza immár a fejedelemmel a török táborból. De a közeli Alsó-Németi faluba, a hol éjjelre megszállottak, utána küldet a nagyvezér egy kapucsi basát fegyveres török csapattal s visszaviteti. — «Visszaérkezvén pedig a vezér elibe, kit nagy haraggal így riaszta meg: miért mentél el te hír nélkül? Kire az úr felelni akarván, csak meg sem hallá mentségét, hanem csak inte és mindjárt vivék a mézszárló helyre, holott fejét is véteté, mindenében zsákmányt vettetvén, sőt talán testét is csak eltemetetlenül hagyván».¹

Hogy Haller megöletésében Apaffynak része volt, Bethlen Miklós önéletírásából látjuk. Bánffy Dénes levelei között — írja ő — «találók a fejedelemnek a maga kezével írt egy levelét Bánffy Déneshez, melyben írja, hogy már bizvást nyúljon Örményeshez, mert Haller Gáboron odább adatott». Méltán kiált fel utána: «O isten, né az Ábel vérét mint elé tudod keresni!»

Ilyen vége lett a derék Haller Gábornak. Nem egyedüli, ki e szomorú korszakban verpadon halt a hazáért, nemsokára követték Bánffy Dénes, Béli Pál s a többiek; de ártatlanabbul alig halt egyik is.

Nem volt nős, utódai nem maradtak.²

Pál legkevésbé szerepel testvérei közül nyilvánosan, inkább családjának, mint a közügyeknek élt. Négyszer nősült (a Barkóczy, Bethlen, Barcsay és Torma családból). Második lakadalmát 1656-ban tartá Búnban a Bethlen Miklós

¹ Szilágyi: Vértanúk. Kemény János fejedelemsége és halála 14. l. és Haller Gábor megöletése 160. l.

² «Noha mentségei voltak, melylyel elvonhatta volna magát ettől a bajos és veszedelmes szolgálattól» (Haller Gábor levele Tud. Gyűjt. 1821. VII. 135).

Czeglédi István: Dagon ledülése (Kolozsvárt 1670). Szilágyinál: Haller Gábor megöletése (Vértanúk 169. l.).

² A Nagy Iván által neki tulajdonított két leány *Judit* és *Mária*, a családkönyv szerint öccsre Haller Pál leányai voltak.

nővérével Borbálával, a ki férje kedvéért a kath. vallásra tért át, nagy keserűségére ref. vallásához buzgón ragaszkodó anyjának, a ki csak a «nagyságos» cím kedvéért adta leányát Haller Pálhoz, «a kinek — Bethlen Miklós szerint¹ — az időben a nagyságos tituluson kívül semmije sem volt, mert az atyja Haller István a két fiának, Pálnak és Jánosnak az egy Fejéregyházán kívül semmit sem adott» (maga is életben levén még akkor). 1662-ben Kemény János oldala mellett harczolt s részt vett a nagyszöllösi ütközetben Kucsuk basa ellen. Apaffy korában tekintélyes szerepet játszott s Küküllő vármegye főispánja volt. Fiai korán elhaltak.

János a család legkimagaslóbb alakjainak egyike. Nevét nemcsak a politikai, de az irodalomtörténet is megörökíté. Kemény Jánosnak bizalmas híve volt s részt vett utolsó szerencsétlen táborozásában. 1664-ben fejedelmi tanácsossá lőn. A tordamegyei főispánságot viselte. Járt a portára is követségben. A gyenge Apaffy uralkodása idején ő is az elégedetlenek közé tartozott. 1677-ben a fogarasi országgyűlésen a fogságra vetett Béli és Bethlen Miklós kiszabadítása érdekében működött. 1678-ban a Béli-féle összeesküvésbe elegyedett. De az erélyes Teleki Mihály vaskezelével csirájában elfojtván a mozgalmat, az összeesküvés részesei, köztük Haller János is fogságba vettetett a fogarasi várba. 1678 nov. 13-án neje Kornis Kata esdekel Telekinél férje kiszabadításáért s maga Haller is ír Fogarasból Telekinek, mint «édes sógor urának», hogy törekedjék kiszabadításán, mert őt, «mint halálra való rabot» úgy tartják.²

Haller János fogsága négy évig tartott. A hosszú rabság idejét irodalmi tanulmányokkal, idegen nyelvű könyvek magyarrá fordításával tölti. Melegen érdeklődött nemzete nyelve és irodalma iránt s annak szolgálatában keres és talál vigasztalást. «A békeséges tőrésnek paizsa» című magyarrá fordított műve³ előszavában buzdítólag szólal fel a magyar nyelv mívelése

érdekében. «A keresztyénségben egy nemzetség között, meg kell vallani, nincsen nagyobb szűke a könyveknek, mint a magyaroknál». Nem azért, mintha nálunk tudós emberek nem volnának, de mert «semminek tartván a magok szülötte nyelvét, elállanak a magyar szó mellől». A mit írnak, deákul írják. Ő a nemzeti nyelvre kívánja fektetni a fősúlyt, s azt kívánja mívelni munkái által. Egyike a legelsőknek, a kik hangoztatják, hogy nyelvében él a nemzet. «Azt mondták a mi eleink — úgymond — hogy a mely nemzetnek szokásait, szavajárását, ruházatját felveszik az emberek, végre azon népnek birtoka alá esnek». Esméi igazságát kétszáz év multán mennyire érezzük s érzik a magyar nyelv érdekében buzgólkodni kezdő honfitársai!

Főmunkája, melyet rabsága magányában írt a «*Hármas istória*», melyben Nagy Sándor történetéről, a trójai veszedelemről s — a mi a legbecesebb — példázó elbeszéléseket írván erkölcsi és vallásos tanulságokkal, nagy népszerűségre tett szert. Egyszerűen, világosan, könnyedén, zamatos magyarsággal van írva; úgy hogy korában a legjobb prózaírók közé emelkedett általa. Ez magyarázza meg nagy elterjedését és rendkívüli hatását munkájának, a mely valóságos népkönyvvé vált, úgy hogy az első kolozsvári kiadástól (1695) napjainkig mintegy nyolcz kiadást ért.²

1682-ben kiszabadult a fogságból és csakhamar visszanyerte befolyását a közügyekben. Midőn az élelétású Teleki Mihály észreveszi a török uralom hanyatlását s Budavár visszavétele előtt egy évvel megindítja az alkudozást Béccsel, az 1685 gyulafejevári országgyűlésről díszes követség élén Haller Jánost küldik fel Bécsbe a kiegyezés létesítésére. 1686 jun. 28-án jön létre a bécsi haditanácscsal az az egyesség, melyet bécsi vagy Haller-féle szerződés (Hallerianus tractatus) néven ismerünk a történelemben, a mely alapját képezte a későbbi Leopold-féle diplomának.

¹ Önéletírása.

² Történelmi Tár 1881.

³ *Teljes czíme*: Pays: a békeséges tőrésnek paysa, melyet Haller János erdélyi magyar, deákból magyarrá fordított a Korenus Jakab munkájából, és a maga költéségé kibocsájtott Fogaras várában levő rabságában. Nyomtatott a csiki klastromban 1682. 4-r.

¹ L. Haller János buzgólkodása a magyar nyelv felemelkedése és kiterjesztése iránt a XVII. században. (Tud. Gyűjt. 1828. V. k. 89—99. l.)

² L. *Váczy* János: Haller János és a hármas istoria. *Toldy* F. magyar költészet kézi könyve 2. kiadás 295. l. *Greguss* Ágost tárczája a Pesti Napló 1854. 263. sz. Siebenbürgische Quartalschrift VII, 1801. 17. l.

1691-ben erdélyi kincstartóvá választott, (melyben 1696-ban Apor István váltá fel).

Hogy Lipót császár kegyét nagy mértékben bírta, több jele van. Midőn 1692-ben az erdélyi kormány-tanácsot megalkotják, Haller János is tagjává lőn.

De nemcsak jeles író és politikus: mint embert is magasztalják kortársai. Méltányos, türelmes és igazságos. A kath. vallásnak ő is buzgó híve (mint családja legtöbb tagja), de a más vallásúak jogait is tiszteletben tartja. «Jó jámbor keresztyén ember vala (írja róla Cserey Mihály uram), míg ő volt a kincstartó, a ref. papoknak dotatiójok szerint mindig kiadatá mind a dézmákról mind a sóaknákról való collatiójokat panasz nélkül».¹

Meghalt 1697 febr. 28-án, tisztos aggkorban, életének 71 esztendejében. Szent-Pálon nyugosznak hamvai.

Fiai közül *József* messze esett a fájától. Könnyelmű ifjú volt, és ezzel atyját bécsi követsége alkalmával nagy kellemetlenségbe keverte, magát fogságba juttatta, s utóljára is könnyelműségének lett áldozata. Haller József a maga idejében nagy feltűnést keltett bécsi «cselekedete», a következő. Atyja 1685-iki követsége alkalmával magával vitte fiát is Bécsbe, világot látni. József úrfi a világváros vígasságainak, gyönyöreinek élvezetébe mértéken túl belémerült s egy csomó adósságot csinált. Midőn hitelezői szorongatni kezdték, különös módon remélt pénzhez jutni. «Mások deductiójából-e, vagy maga gyermeki gonosz indulatjából» egy német úrfi által kihallgatást kért a császárnál, mert fontos titkokat akarna leleplezni ő felsége előtt. Majd levélben írta meg a császárnak, hogy az erdélyi követség pénzzel megvesztegette a haditanács legbefolyásosabb embereit és pedig az elnök, Herman bádeni örgróf 32,000, Saponara 14,000 aranyat kapott. A császár megütközött az erdélyi főkövet fiának e jelentésén s kihallgatást adott neki. József úrfi itt még nagyította a dolgot, azt állítván, hogy a követség megvesztegetésekre 60,000 aranyat hozott magával, 30,000 aranyat a török adott hozzá. Az audientia után azonban megijedt vallomása következményeitől s másnap levélben visszavonta,

¹ Cserey Mihály historiája.

mert «mind a mit mondott hazugság s abban semmi sincs.»

De pénzre szüksége volt. S most mást gondolt ki. Fordított egyet a dolgon s a badeni örgrófhhoz ment el és nagy titkolózva figyelmeztette, hogy ellene valami készül; ő már négy ízben hívatott a császár elé — úgymond — hogy kikérdezzék, mit tud az erdélyi követség által az örgrófnak adott pénzről; az örgróftól ne tartson, biztatták, bátran nyilatkozhatik, mert az örgróf nem soká fog élni. Ő, hogy e rejtélyes szavak értelmét kitudja (folytatta tovább), 200 aranyat áldozott s így jutott ama titok tudatába, hogy a császár az örgróft meg akarja mérgeztetni. Reméli és kéri a 200 arany megtérítését. Az örgróf ezeket hallva, tüstént sietett a császárhoz s szemrehányást tett neki. Lipót csak bámúlt a neki tulajdonított czélzat felett s közölte az örgróffal a Haller József vádjait. Így a turpisság s a zsarolási szándék kiszülvén, a könnyelmű ifjút elfogatták s kiviláglott, hogy mindkét részre ő koholta a vádakát.²

Haller János lépéseket tett fia kiszabadítására, de az egyhamar nem sikerülvén, az erdélyi követség 1686 jul. 21-én haza felé indult; postát hagytak hátra, hogy a fiút, ha kiszabadul, haza vezesse. Atyja búcsúzó levelében vigasztalja megtévedett fiát fogságában: «bízál istenben, nem hágy el!», de egyszersmind inti, hogy szálljon magába s kevés pénzt ne fecsérleje el, hanem «végy papirosat, pennát, tentát és istenes mulatságokkal töltsed idődet (úgymond), mert én is afféle dolgokkal töltöttem időmet, midőn hasonló állapotban voltam».²

Haller József négy hétig ült a fogságban, 1686 aug. 8-án törvényszék elé vezették, a hol a következő ítélet hirdettetett ki előtte: Haller József erdélyi, súlyos cselszövései és gonosz rágalmai miatt fejvesztésre kárhoztattatott; de a császári felség mások közbenjárására elengedi a halálos büntetést, megparancsolván, hogy a bűnös a törvényszék képében összeülendő alsó-

¹ A «Haller József cselekedetei»-ről szóló jelentései az erdélyi követeknek megvannak a gr. Telekiek marosvásárhelyi levéltárában. Kiadta Koncz József: Tört. Tár 1886. I. Szilágyi: Kétszáz év előtt cz. cikkét a Nemzet 1885 karácsonyi számában.

² Haller János feljegyzései bécsi követségekor. Történelmi Tár 1878. 688. l.

ausztriai kormánytanács eleibe vitetvén, itt térden állva isten és a császári felséget megkövesse, hogy egyedül gonoszságai által ösztönözve, rágalmaival és hazugságaival mind ő felsége személyét, mind a badeni örgrófot és Saponarát másokkal egyetemben súlyosan megbántotta s mindezekért bocsánatot kér. Ezen felül fogadást kellett tennie írásban, hogy e császári kegyességet tettekkkel fogja meghálálni és sohasem fog sem bosszúállásból, sem szenvedett fogsága miatt, sem más ürügyből valami olyat elkövetni, a mi ő felségének, dicsőséges házának és országainak kárára válhatna, sőt hogy életének feláldozásával is ő felsége kárának elhárítására, dicsőségének és hasznának előmozdítására fog törekedni. Ezen kívül az örökös tartományokból örökre kitiltatott.¹

Haller Józsefet kiszabadulása után, atyja elküldötte Norimbergába (Nürnbergbe). Vissza kerülvén Erdélybe, azután sem követte atyja vagy testvérbátyja István nyomdokait. Fékezhetetlen természete, «csintalan, nyughatatlan elméje» nem hagyta nyugodni. Midőn Thökölyi beütött Erdélybe s ismét visszavonúlt Havasalföldre, Haller József hozzá csatlakozott. «De ott új praktikához kezdte. Rajta kapák. Bár csak megtagadja vala: nem vala bizonyosság ellene. Maga megvallá, hogy Thökölyit meg akarta volna lövöldözni. Nem lőn olyan kegyelmes bírása mint Bécsben, mert Thökölyi hirtelen indulatból meglovöldözteté. Azután sokszor megbánta, de késő vala. Ott temették el el a testét».²

A családkönyv azt mondja, azért ölette meg, mert nem akart beleegyezni abba, a mit Thökölyi akart.³

István, János idősebb fia, egészen más úton haladt, mint testvéröccse. Ő nemcsak fenntartotta, de nevelte a család fényét. Ő szerezte a báróságot, sőt a grófságot is. Mikor Erdély az osztrákház alá került, a bécsi udvar egyik legmeghittebb embere Haller István, a ki 1692-ben tanácsossá s a gubernium tagjává lőn. 1699 ápr. 1-én báróságot nyer; ő szerzi meg a grófságot

is, melyről azonban a diploma csak halála után 1713 jul. 8-án kelt és 1717-ben hirdettetett ki a szebeni országgyűlésen.

1708-ban meghalván Bánffy György a gubernator, Haller István az egyedüli magyar két szász mellett a guberniumban. Ő lett tehát a kormány-tanács elnöke. «De lágy, félénk ember volt (írja Cserey), egyet nem mer szólani a német előtt, ha mind fenekestől felfordítanak is a szegény országot.» A gubernatorságot ugyan nem nyerhette el, de mégis ő volt az első méltósága Erdélynek, mint vezetője a guberniumnak, melyet a Rákóczy forradalom által előidézett zavarok között nem egészített ki a császár, mindössze tizenhat személyt (minden vallásfelekezethől négyet-négyet) rendelt melléjük, deputatio neve alatt.

Haller István egyéniségének legerősebb jellemvonása: a kath. vallás mellett való erős buzgólkodása. Nagy része volt a katolikus status szervezésében. Cserey szerint már Bánffy György, a gubernator, jónak látta, halálos ágyán így szólni hozzá: «kegyelmedet pedig Haller uram arra kérem, mivel már az én holtom után kegyelmed lesz első ember Erdélyben és tudom jól, a pápista iffiú urak könnyen kegyelmedet lecsalják a lábáról s minden rossz dologra. rá veszik, hogy kegyelmed moderálja magát és ne kívánja a maga religióját a többi religiók oppressiójával promoveálni, mert az isten kegyelmedet megbünteti.»¹ Ismételve említi Cserey, hogy Haller István az ő religiójának (ref.) halálos ellensége vala² s befolyásos állásában azt éreztette is. Máskülönbén még Cserey (a kit a vallásos elfogultság néha tán túlságra ragad) elismeri, hogy «jámbor ember külsőképen Haller István, de — teszi hozzá — belől ebül áll a mája a reformatusok ellen». De hogy tudott türelmes is lenni, bizonyítja mostoha leánya Bethlen Kata feljegyzése, hogy nem ellemezte, hogy ő hozzá vallásán való (ref.) tanító járjon, sőt saját fiait is taníttatta velök.³

Míg a gubernium élén állott, lehet mondani, hogy ő intézte Erdély sorsát. A deputatio melléadása után is az történt, a mit ő akart. «Haller

¹ Szalay László: Adalékok a magyar történethez a Pesti Napló 1860. 60. sz.

² Cserey Mihály historiája 222. l.

³ *Josephus*: interfectus est Transalpinæ ab Emerico Tököly, qui affectabat principatum Transylvaniae, eo quod desiderio ipsius noluit consentire. (Családkönyv 453. l.)

¹ Cserey Mihály historiája 409. l.

² U. o. 414. l.

³ Bethlen Kata önéletírása.

István úgy megnyergelte őket, valamit akar, bizony mind arra hajólnak». ¹ Meghalt 1710 május 2-án. Szent-Pálon temették el.

Fiai közül a legifjabb *László* (a ki legkorábban halt meg) örökölte atyja erős katholicismusát. Naplójában örömmel jegyzi fel, ha valami jó történik vallására nézve. Ez nem lett volna baj; de oly nőt vesz el, ki ép annyira buzgólkodott, mondhatnók rajongott a ref. vallásért, mint Haller *László* a magáéért. A nő saját mostoha testvére, Bethlen *Kata*. ² Bátyjai és rokonai nem akarták, hogy idegen vallású nőt vegyen el s a leány sem szerette, s nagyon idegenkedett tőle vallásáért. De Haller *László* szerelmes volt belé s a leány végre, anyjának erős unszolására elfogadta a jegygyűrűt s megtörtént a lakodalom Fejéregyházán 1717-ben. Egy udvarhelyi barát adta őket össze, kinek a püspök eltiltó rendeletéről nem volt tudomása. Hogy boldog élet nem lehetett közöttük, látjuk Bethlen *Kata* önéletírásából, a melyben elbeszéli ama megpróbáltatásokat és kísértéseket, melyeket vallása megváltoztatása céljából férje és a kath. papok részéről ki kellett állania.

Haller *László* különben tanult, okos ember volt. Örökölte a családban mutatkozó naplói írási hajlamot, fenmaradt egy naplója az 1717-iki szebeni országgyűlésről. ³ 1719-ben, mindössze 22 éves korában, a pestisnek lett áldozata. Fejéregyházán temettette el neje 1720-ban. ⁴

Két fiút hagyott hátra, az 1718-ban «egyzersmind» született Sámuel és Pált. Az előbbi csakhamar, 1720-ban követte atyját a sírba, a másik *Pál* (sz. 1718, † 1794) a kapjoni ágból származó Haller *Ferencz* leányát, *Zsuzsannát* vévén el feleségül, tőlük származik a családnak most is élő fejéregyházi ága.

A báróságot nyerő István fiai közül leg többre vitte *János* († 1756). Atyja nyomdokain haladt s felvitte egész a gubernatorságig. Előbb Csík Gyergyó és Kászón szék főkirálybírája (1729). Gubernátorrá 1734-ben választott s

22 évig viselte e méltóságot. Fiutódjai nem voltak. De voltak:

Gábornak, (sz. 1685, † 1723) István legidősebb fiának, ki a szatmári békét kötő Károlyi Sándor leányát Klárát vette nőül. Gábor férfi kora delén meghalván, négy fiát az anyai nagyapa, Károlyi Sándor nevelteti. Maga ügyel fel iskoláztatásukra, maga választja meg a nevelőket, az iskolákat (Magyarországon, Pozsonyban, Váczon, Pesten nevelődnek) s oly gondos, példás neveltetésben részesíti unokáit, minőt nem sokan nyertek kortársaik közül. ¹ És nem hiába, mert mind a négyből derék férfi és jó hazafi vált.

István († 1756) Csongrádmegye főispánja lett.

László (1717—1751.), a ki Máramaros főispánja volt, az irodalom történet lapjain Telemach jeles fordítása ² által örökítette meg nevét. Munkája a francia iskolának első hirnöke a magyar irodalomban. ³ A magyar nyelvért éppen úgy buzgólkodott mint dédapja János, a Hármas Istoria írója, a kinek példáján lelkesült. Ovidius Metamorphosisének nagy részét is lefordítá, de az elveszett. Halála előtt kevéssel a hét-személyes tábla ülnökévé neveztetett ki, de ezt a hivatalt már el nem foglalhatta. 1751-ben kioltá munkás életét a halál.

Lászlónak dédunokája a maig is élő s Ugrán lakó gr. Haller *György*.

László harmadik testvére *Gábor*, a ki Grasalovich Annát birta nőül; tábornok, gubernator és kir. étekfogó vala († 1784). Az ő unokája volt a gr. Haller családnak a jelen században legkimagaslóbb alakja, *Ferencz* (sz. 1796 márcz. 24. Szent-Pálon) a volt horvát bán (1841—1846-ig). Ő volt az első horvát bán, a ki az országgyűlésen (1843.) magyarul beszélt. 1856-ban a magyarországi kormányzó adlatusa volt. Meghalt 1875-ben s a szent-páli sírboltban van eltemetve.

Ezek a Haller család magyar ágának kimagaslóbb s a köztörténelemben szereplő alakjai; a többiekről a családfa ad számot.

Dr. SZÁDECZKY LAJOS.

¹ Cserey Mihály historiája 425 l.

² Mert Haller István, midőn utoljára nősül, Bethlen Sámuel özvegyét, Nagy Borbálát vette el.

³ Kiadtam a Hazánk 1885. évf. jun. füzetében.

⁴ Bethlen *Kata* önéletírása.

¹ Berkeszi István: A gr. Haller fiúk iskoláztatása.

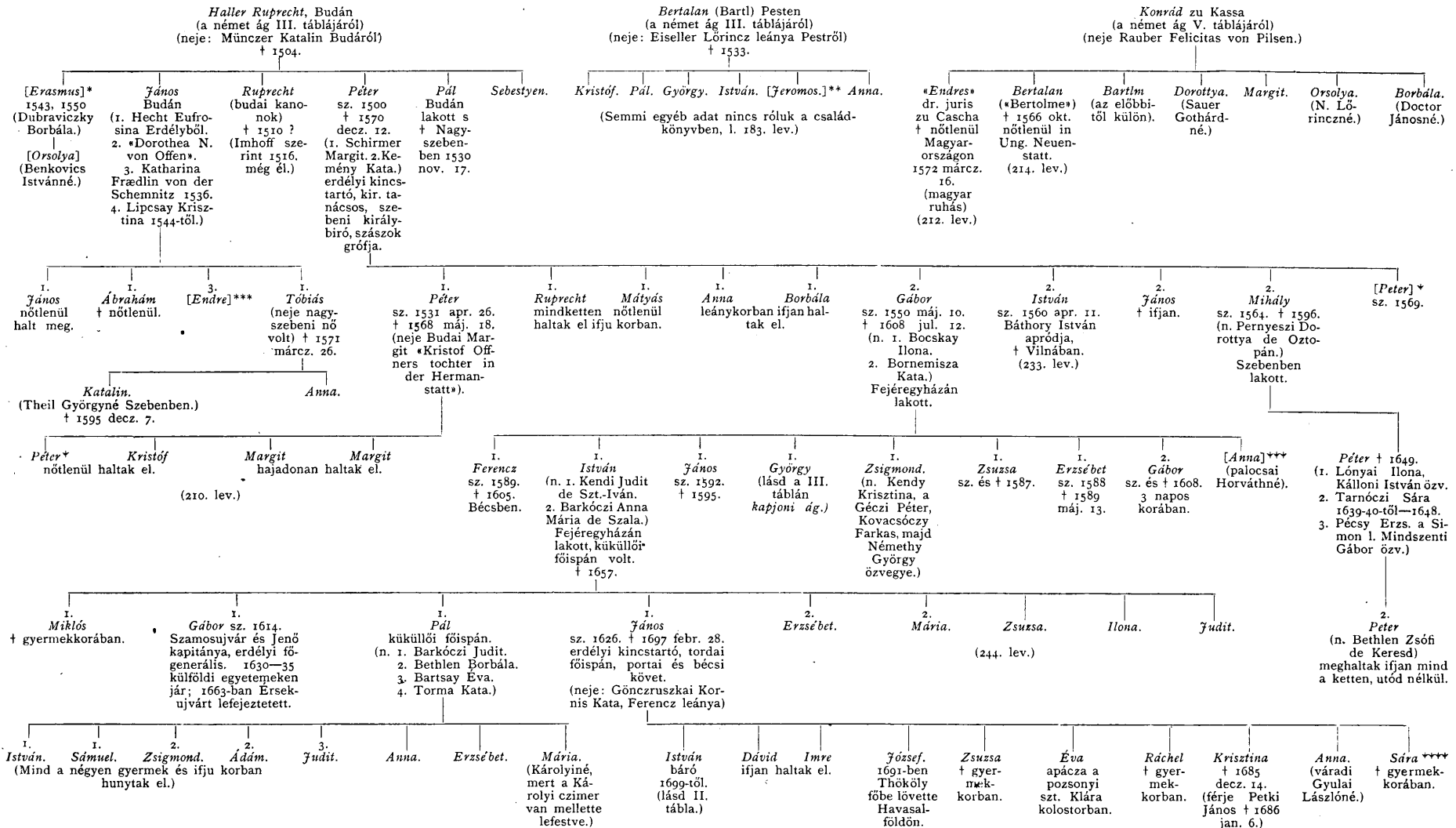
² Kéziratban hagyta hátra, megjelent először Kassán 1755-ben, másodszer 1758-ban, harmadszor 1770-ben, s még 4-szer is 20 év alatt. (Erd. Múz. 1817. 177. l.)

³ Toldy: A magy. költészet története 1867. kiad. 310. l.

A HALLER CSALÁD MAGYAR ÁGA.

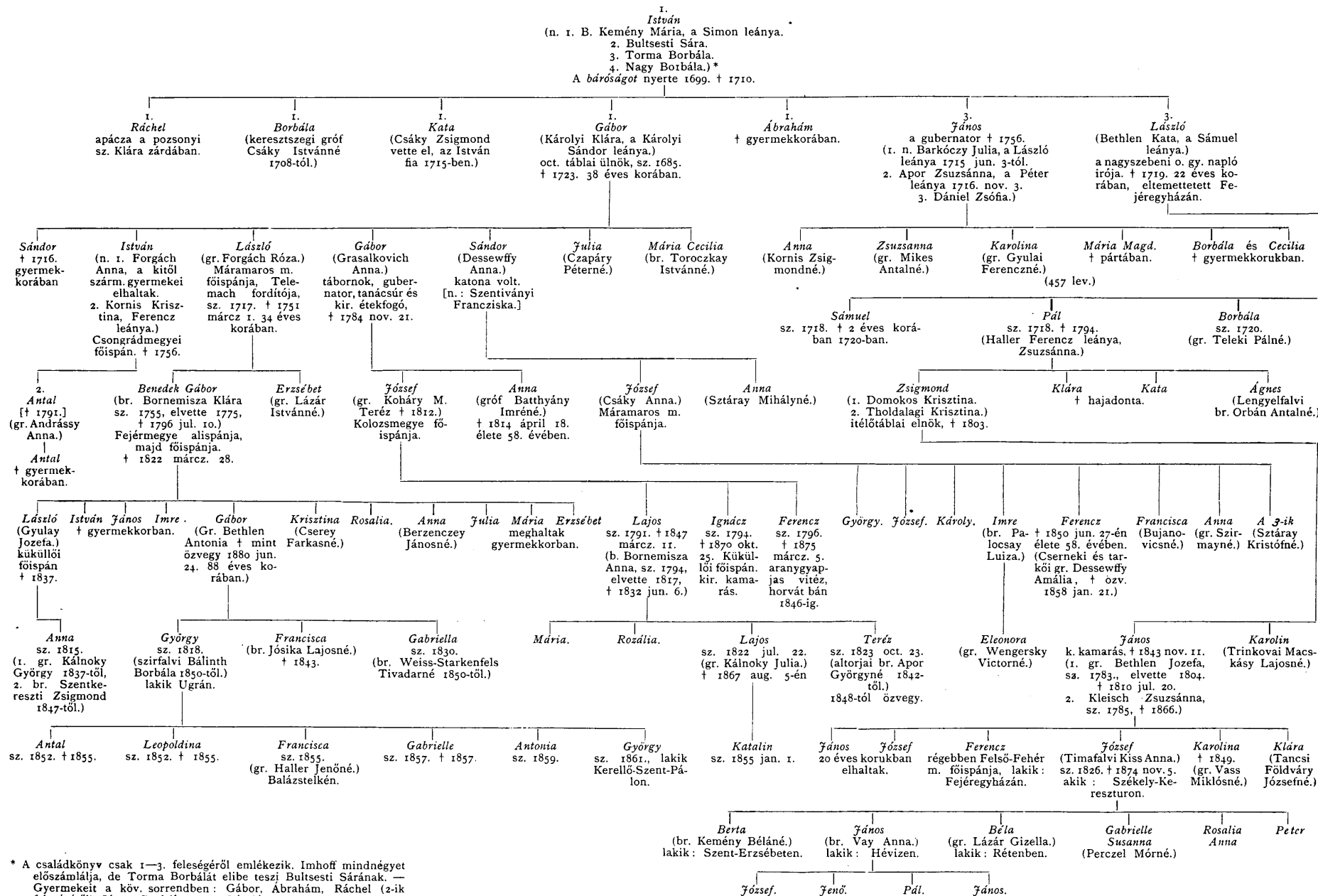
I. tábla.

Budai, pesti, kassai, szebeni és fejéregyházi ág.

* Erasmust csak Nagy Iván említi (Horváth István: Verböczy Emlékezete II. k. 298. l. nyomán); sem a családkönyv, sem az Imhoff-féle genealogia nem. Ez utóbbi szerint Ruprecht az első szülött s utána köv. János s. b.
 ** Az Imhoff-féle említi csak.
 *** Imhoff említi egyedül.

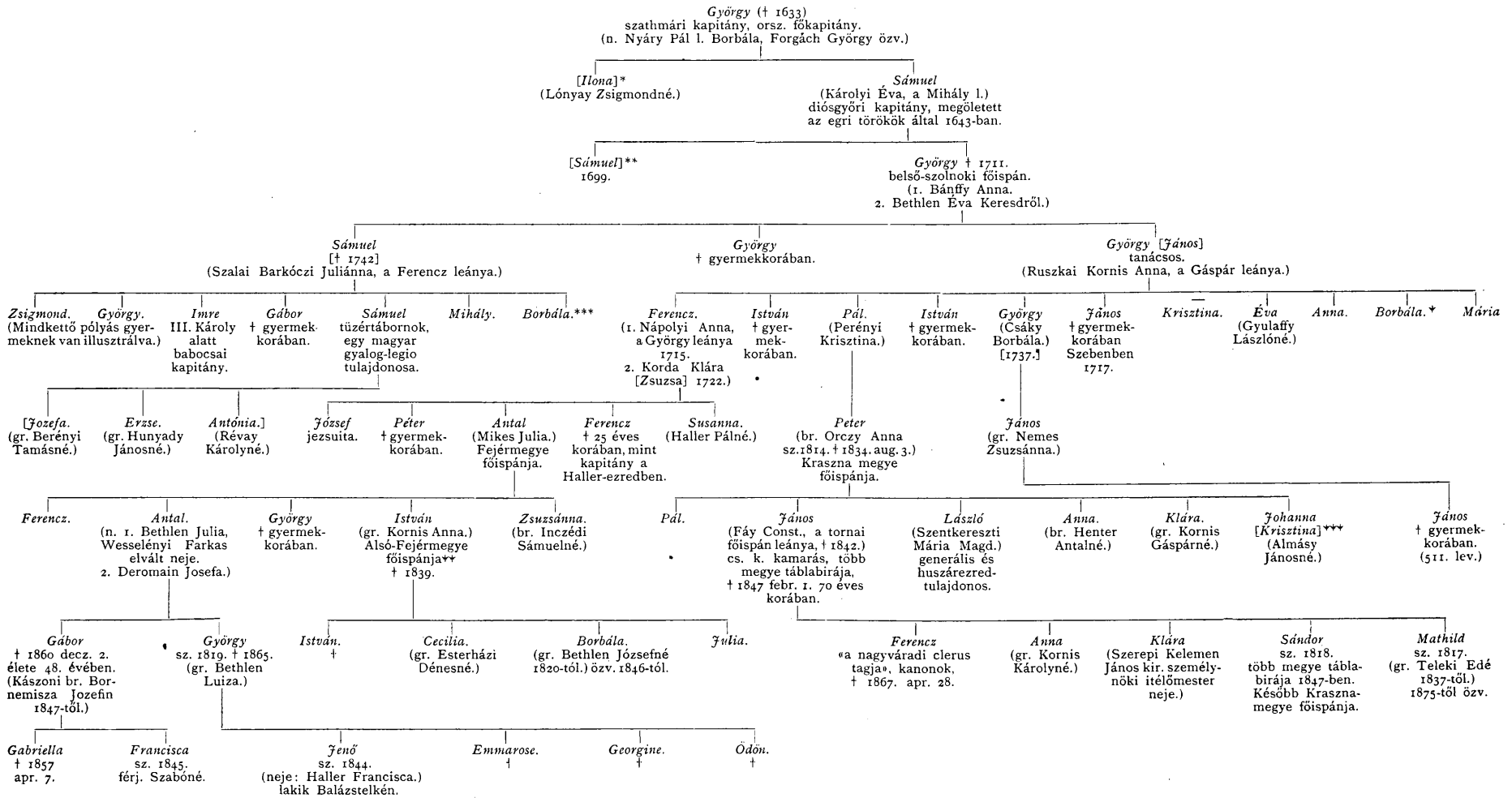
* Imhoff említi csak.
 ** Imhoff: Péter helyett Jánost ír.
 *** Nagy Iván említi egyedül.
 **** Imhoff a következő sorrendben említi a testvéreket: István, Krisztina, Éva, Zsuzsa, Dávid, Sára, Anna, Imre, Ráchel, József.

MAGYAR AG.

III. tábla.

A család kajoni ága.

* Ilonát csak Nagy Iván említi, sem a családkönyv, sem az Imhoff-féle genealogia nem tud róla.

** Kőváry és Nagy Iván említi, a családkönyv s Imhoff nem.

*** Imhoff Borbálát említi elsőszülöttnek.

† Nagy Iván szerint kettő van, egyik Huszár Józsefné, másik Haller Józsefné. Imhoff a köv. sorrendben említi a testvéreket: Krisztina,

Ferencz, István, Pál, István, Éva, Anna, Borbála, György, Krisztina.

** A góthai almanach 1878. évf. szerint: Belső-Szolnok m. főispánja.

*** Id. Szinnyei József szomorú-jelentő gyűjt. «Gr. H. Krisztina Almásy János elmaradt sz. özv.» hirdeti anyja halálát. A könyvben Johanna áll (2 neve lehetett, vagy emez tévedés). E gyászjelentő szerint 13 gyermeke

SCHMEIZEL MÁRTON, CZÍMERTANI IRÓ.

- I. A. D. T. O. M. *Dissertationem de natura et indole Artis Heraldicae* Rectore magnificentissimo serenissimo Principe ac domino domino Guilielmo Henrico etc. etc. submittet *M. Martinus Schmeizel* Corona Transilvanus saxo respondente Hermanno Nicol. Koch Verdensi. Ad D. XIV. Junii A. R. S. MDCCXXI. Jenae.
- II. *Martin Schmeizel's Philos. prof. pub. wie auch der hochfürstlichen akademischen Bibliothec zu Jena inspectoris Einleitung zur Wappen-Lehr* etc. etc. Jena bey Johann Bernhard Hartung 1723.
- III. Ugyanezen munkának *második* kiadása: Jena bey Johann Adam Melchior 1734.

A fent jelzett munkák írója *Schmeizel Márton* Erdélyországban Brassóban született s húsz éves koráig Erdélyben is élt. Az 1747. évben halála előtt nem sokkal egyik munkájának előszavában maga írja: «Épen 66-ik éve hogy én Brassóban tiszteletre méltó szülőktől származtam és 46-ik hogy hazám határaitól eltávoztam s az ismert körülmények közt élek. Valóban sok szép idő! És mégis sohasem feledtem el, hogy hazámnak mivel tartozom. És ez a gondolkozás módom Isten segítségével életem végéig fog tartani. Mindenki előtt tudva van, hogy én főként történelmi és politikai tudományokkal foglalkozom, tehát feltettem magamban, hogy hazámnak is ezekben a tárgyakban legyen hasznára, t. i. egyházi és politikai történeteinek megismertetésében stb.» (Idézi Gottlieb az *Erdély nummismatikája* előszavában).

Benkő Transilvaniájában azt írja, hogy csakugyan 1679-ben született s atyja Schmeizel Mihály Isten igéjének hirdetője volt Brassóban. Márton a classikai tudományokat hazájában tanulta és végezte be s aztán bővebb ismeretek szerzése végett a tudományoknak idegen hajlékait köszöntötte. Húsz éves korában u. m. 1799-ben búcsút mondott hazájának s aztán oda többé soha vissza nem tért. De a tudományokban annyira kitüntette magát, hogy a hálai egyetemen, hol mint tanuló kezdte pályáját, *rendes tanárrá* lett s utóbb kitűnő erényei elismeréseül a porosz uralkodó által udvari tanácsossá neveztetett ki. Tanítványai nagyon szerették s legtöbb volt köztük a magyarországi és erdélyi magyar ifjú s aztán németek, angolok és francziák.¹ Tantárgyai voltak: Magyar- és Erdélyország története; amaz országok iróinak ismertetése.

Sok szép munkát írt össze, melyek nagy részint nyomtatásban is megjelentek, de részben kiadatlan maradtak.

Sok szép munkát írt össze, melyek nagy részint nyomtatásban is megjelentek, de részben kiadatlan maradtak.

Benkő Transilvaniájában (Horányi után) 24 kiadott művének címét közli és öt kiadatlan munkának. A Benkő által közlött sovány adatokból még csak annyit tudunk meg, hogy Schmeizel Márton 1747-ben csakugyan Hálában halt meg.

E cikkecskének megírásánál Koncz József könyvtárnok úr szívésségéből Benkő Transilvaniájának a marosvásárhelyi ev. ref. kollegium könyvtárában levő példányát használtam. A II. kötet első táblájának belső oldalára pedig e sorok vannak írva: «Lásd Benkő Transilvaniáját illetőleg Kemény József levelét Mike Sándorhoz: *Új magyar Múzeum*. 1856. 334—336. (illetőleg 341. lapig) lapokon, hogy Benkő plagisált, a Transilvania a Schmeizel munkája.»

Ugyanazon könyvtárból az *Új M. Múzeum* 1856. évi folyamát is kikértem, a gróf Kemény József érdekes levelét is végig olvastam és csakugyan ez a vád ott czölönkösködik a levél végén. Az erről szóló sorok elején tisztán egyszerűen állítva, később mégis oda szelődítve, hogy a ki a Schmeizel kéz-iratát és a Benkő Transilvaniáját olvassa, a plagizálást *merőben* nem tagadhatja. Jelenleg nincs időm a két munka összehasonlítására, mert hisz Schmeizel kézírata valószínűleg az *Erdélyi Múzeum* levéltárába került s így most Kolozsvárt van,² de így első pillantásra is úgy vélem, hogy ez a vád is a néhai nagy tudományú grófnak *egyik beteges bogara*, mire nézve csak egy pár észrevételem van. 1-ször. Ha a dologban volna valami, alig hihető, hogy száz atyánkfiai *hallgatva* túrnék Benkő hírnevét és egy század óta meg nem szűnő magasztaltatását ép leginkább a Transilvaniáért. 2-ször. A kik olvasták Benkő műveit, meg kel-

¹ Lásd Heraldikája előszavát.

² Arra sem emlékszem, ha valjon valaki más (például gr. Mikó Imre, Benkő József életírója) nem czáfolta-e meg Kemény József vádját?

lett győződniek, hogy azok latinsága sajtóságos, meglehetősen telve magyarismussal, ezt pedig nehéz feltenni egy szász születésű, porosz professorról: s ha Benkő számtalan munkáiban mindenütt a Transilvánia magyaros latinságával találkozunk, bajosan hisszük el a nemes gróf által praetendált plagiumot, akár mennyire vékonyítja ez állítását.

Ennyi az a mit ez úttal Schmeizel Mártonról a nagy hírű erdélyi tudósról elmondhatok,¹ s most lássuk heraldikáról szóló munkáit.

Az öreg tudósnak első heraldikai munkája egy disputatiója, melyet Jenában tartott 1721-ben; a mű nyomtatásban is megjelent, a minthogy címét fennebb közöltem is, «de Natura et indole Artis heraldicae». A negyedrét 66 lapot számláló műben van előszó, melyben korát dicséri, hogy minden tudományt tüzetesen tárgyal. Az első fejezetben a Heraldika névről szól, a másodikban annak meghatározásáról (definitio), a harmadikban osztályozásáról, a negyedikben az alapelvekről, az ötödikben eredetéről és elterjedéséről, a hatodikban hasznáról, a hetedikben az írókról és a címéreszkedésről, nyolczadikban a tanítása módszeréről; s az egész művét 12 következtetéssel zárja be, melyek azonban nem csak a címéreszetre, hanem minden tanra vonatkoznak, pl. 1. A ki a történelmet, az élet mesterét tanítja, arról feltesszük, hogy nem csak a történet dolgokat tudja meztelen ridegen elbeszélni, de a dolgok lényeges összefüggését is érti. 2. Ismerd meg az Istent, ismerd meg magadat, s ismerd meg a világot, e hármat kívánja sz. Ágoston mint a bölcsesség alapját. 3. Ha bölcsék akarunk lenni, inkább sokat tanuljunk, mint sokfélét, stb.

Mind a mellett azonban, hogy mint ő maga mondja, ez értekezésében sok hiba van, a tudós világ kedvezőleg fogadta a szellemes kis munkát, s erősen biztatták rendszeres munka írá-

¹ Valószínű, hogy szász atyánkfiai eddig kimerítő életrajzát is megírták tudós hazánkfának, de sem kézi könyvtárom, sem különösen a *Verein für Landeskunde* évfolyamai nem állván ez úttal rendelkezésekre, e tárgyról bővebben nem szólhatok. (Tausch Schriftsteller-Lexiconában nem igen mond többet, mint Benkő Transilvaniajában.)

sára; s ő két év múlva ki is adta «Einleitung zur Wappen-Lehre. Jena 1723.» című munkáját, melyben nyilvánítja, hogy minden habozás nélkül a francziák nyomdokin jár. A munkát az illető szakkörökben, ha lehet úgy szólni, lelkesedéssel fogadták. És különösen ajánlják ma is: egyszerűsége, átlátszó könnyű magyarázatai s mind a mellett részletezésekbe is beható tudományos rendszeressége. Csak egy példát említek: címérmeghatározása még máig is megmaradt a tankönyvekben; ő ugyanis így definiálja: «Czímer a mai tulajdonságai szerint *ismertető jel*, mely *paizsból* és *sisakból* áll, benne és rajta *mindenféle* megkülönböztethető modorú és színű *alakok* láthatók, és a mely (t. i. ismertető jel) a *hatóság* által *örökölhetőleg* adatik annak, a ki *vitésége* vagy más *jó szolgálatai* által közérde-
meket szerzett.»

Munkája 1734-ben második kiadást ért, s ámbár panaszkodik, hogy a németek nem kedvelik a címertant, de írja, hogy tanítványi között vannak francziák, olaszok, angolok és magyarok; s a német egyetemeken egész az újabb időkig tankönyvül használták, habár terminológiája legalább részben elavult s naturalistikusabb irányt vett; pl. ő még *gespaltennek* nevezte a *metszett* paizst — míg ma a németek a *hasított* paizst mondják *gespaltennek*. Munkájában, mely 8-adrét alakú, XXXVII. táblán több mint 700 címéralakot és képet közöl egyszerű magyarázatokkal és oly bő tárgyi jegyzetekkel, a mint azt az újabb írók nem teszik.

Mindezek után kérhető az olvasó, hogy végre is annyi német heraldikus közt miért éppen Schmeizel az a szerencsés, hogy a Turul hasábjain egy pár pillanatra megjelen előttünk. Ennek fő oka az, hogy a címéreszettel szakszerűen s fényes eredményeket mutatva foglalkozott és hogy hazánkfia s jó rokonunk volt, ki hazáját azzal szerette, hogy képét mint biztató talismánt mindig maga előtt tartotta, meg nem szűnt emlegetni, s magának tudományos működése, becsületes nemes jelleme, rokonszenves modora és loyaltása által oly hírt-nevet szerzett, melyre bármely ország s bármely nemzet méltán büszke lehetne.

DEÁK FARKAS.

A TOLCSVAI BÓNIS-CSALÁD ŐSEIRŐL.

(Második és befejező közlemény.)

I. András, négy testvér között a legidősebb Tolcsván maradt az ősi házban. Mint a reá vonatkozó csekély számú emlékek tanúsítják, szorgalmas gazda, jó szerző volt s családi hagyományaihoz híven leginkább szőlőket vásárolgattott. Érdekes különösen egy 1637-iki vétele. Az említett esztendő pünkösöd hetében ugyanis Bónis András, a vámos-újfalusi bírák és esküdt társaik előtt Szakáll István ott lakó polgártól bizonyos rétet vásárol 100 forinton, s ad ezen felül két fű paripát nyergestől, fékestől s egy veres fajlandis posztó mentét¹ Sohasem nősült s midőn 1663-ban, mint élemedett korú ember elhalt, örökölt és szerzett javai a rokonokra szállottak.²

I. Ferencz-ről, ki Gomba Zsófiát vette nőül, alább szólandunk.

II. György-öt 1624 ápril 5-én említik először az oklevelek, midőn Ferencz bátyjával bizonyos szőlőn osztozkodik.³

1627-ben atyja mellett Sátoralja-Ujhelyben lakott, valószínűleg mint legényember, de csakhamar megházasodván, az 1631. év folyamán már visszaköltözött Tolcsvára, a Melitszeren fekvő ősi házba.⁴ Ő kezdé legelsőben használni a tolcsvai előnevet, mely a családban ezután állandóvá lett.

1634 ápril 22-én megegyezik Bónis Ferencz özvegyével Gomba Zsófiával s.-a.-ujhelyi szabad curiájuk birtoklására nézve.⁵

1635 július 1-én a tarczali főbíró és *szolgabíró* társai által megbecsülteti Tarczalón a felső szeren fekvő házát, melynek szomszédjai délről Masó János — északról Székely Mihály voltak.⁶

Mint híres bortermelő és vagyonos ember széles körben volt ismeretes. 1636 aug. 28-án Perényi György Fekete-Ardóból írott levelében

fölszólítja őt, hogy öcscsének Perényi Zsigmondnak Tarczalón fekvő szőlőjét venné meg s Bónis okt. 15-én a vételár fejében le is fizetett 150 frtot Perényi megbízottja Rosályi Lászlónak.¹ Általában véve szőlővásárlásai igen nagy összeget képviseltek, s borainak tovaszállítására nézve örök szerződésre lépett bizonyos Kvolyek Antal nevű jaroszlói kereskedővel.²

Szoros barátságot, sőt második felesége Horváth Judit révén atyafiságot tartott több előkelő magyar családdal.

Gyanúsították, hogy részt vett volna a Wesselényi-összeesküvésben s ezért minden jószágát nótán vesztette, de a szépesi kamara főleg nejének szorgalmas kérésére 1674 február 1-én 2000 frt lefizetése után visszaadá elkobzott javait, s ez alkalommal kiköté Bónisné, hogy e javakhoz többé sem férje sem fiai jogot nem formálhatnak.³

Midőn a Wesselényi-összeesküvés elnyomása után az úgynevezett «bujdosó magyarok» az alkotmány visszaállítása mellett fegyvert ragadtak, Zemplén vármegye is két pártra oszlott. Bónis György nem rég nyervén vissza elkobzott javait, legalább is színleg hűséges királpárti vala s ezért a zempléni felső párton lévő magyaroktól bizonyos útjában elfogatott s 1676 mart. 24-én 150 talléron váltatott ki a pártjabeliek kezessége mellett.⁴

Kétszer nősült; első felesége Győri Zsuzsánna, második, mint említettük, Horváth Judith volt. Amattól András nevű fia származott, ki korán elhalt, ettől pedig György és Ferencz.⁵

Mióta öreg Bónis György a 600 tallér kölcsönzése által közelebbi viszonyba jött Rákóczi Györggyel, a család egy vagy más módon fenntartá a fejedelmi házzal való összeköttetést, a

¹ Országos levéltár. Mokcsay irományok.

² Bónis Ferencz végrendelete a család irományai között.

³ Orsz. levéltár. Mokcsay irományok.

⁴ U. o.

⁵ U. o.

⁶ U. o.

¹ Perényi következőleg czímezi levelét: «Nemzetes Bónis György uramnak, nékem barátomnak.» Orsz. levéltár. Mokcsay irományok.

² Orsz. ltár. u. o.

³ Orsz. ltár. u. o.

⁴ Orsz. ltár. u. o.

⁵ Orsz. ltár. u. o.

mire különben már jószágaik fekvésénél fogva is utalva voltak a Bónisok, s a Rákócziak barátsága igen sok előnnyel járt; így Bónis György egyik fia

IV. Ferencz, mint ifjú ember Rákóczi Ferencz szolgálatába lépett s ennek 1669—1672. években udvari kapitánya volt,¹ egyebet nem is tudunk felőle s mint a családi följegyzések tanúsítják magtalanul halt el.

III. György-nek Nadányi Máriától csak leány gyermekei származván, ágazatát a XVIII-ik század folyamán sírba vitte. Leányai közül Mária Mokcsay István, Erzsók Veres András felesége lett.²

Öreg Bónis Györgynek Somodi Annától, mint említettük, Mihály nevű fia származott, ki a neve után ragasztott «*dedék*» jelzőből ítélve, tanult, olvasott ember lehetett, mindamellett életéről alig tudunk valamit. Debreczeni Annát vette nőül, kivel Sátoralja-Ujhelyben lakott. 1645 június 6-án írott végrendeletében Ferencz nevű csecsemő fiáról tett említést, kire minden vagyonát s ezek között Ujhelyben és Tolcsván fekvő házait hagyta.³ Minthogy pedig Ferencz korán elhalt, utódok hátrahagyása nélkül,⁴ csupán Bónis I. Ferencz és Gomba Zsófia maradvékai terjesztették ki nemzedéküket napjainkig.

I. Ferencz Tolcsván lakott, de még atyja öreg Bónis György életében 1630 körül Ferencz és Anna nevű gyermekei hátrahagyásával elhalt, s 1630 április 4-én írott végrendeletében a tolcsvai hegyen fekvő s két darabból álló szőlőn kívül, a többek között Liskán, Tolcsván és Sátoralja-Ujhelyben fekvő házairól intézkedik.⁵

Anna nevű leánya Baxi Istvánhoz ment

¹ Szerződését érdemesnek véljük ide iktatni: Conventio Generosi Francisci Bonis ex præcipuis aulæ nostræ familiaris, cujus annus incipit die 29. Junii anno 1669.

Lészen készpénz fizetése per annum száz frt fl. 100
Ruházattýára hét sing angliai posztó ... ulnæ 7
Szénára, abrakra tizenkét forint ... fl. 12
Béllésére tizenkét forint ... fl. 12
Czipója per diem nyolcz ... 8
Bora per diem 2 iccze ... 2

Datum in oppido Ujhely pro die et anno prænotatis. Fr. Rakóczy mp. (p. h.).

² Orsz. ltár. Mokcsay irományok.

³ Orsz. ltár. u. o.

⁴ Orsz. ltár. u. o.

⁵ Végrendelete megvan a családi irományok között.

nőül, Ferencz fia pedig nemcsak legkimagaslóbb alakja a családnak, kitől a mai Bónisok egyenes ágon származnak — hanem a történelemben is örök emléküvé tette nevét, s minthogy életviszonyairól igen keveset tudunk, megkíséreltem összeállítani a személyére vonatkozó töredékes adatokat, kapcsolatban azon eseményekkel, melyeket jeles történetírónk Pauler Gyula a Wesselényi összeesküvés monographiájában remek tollal rajzolt.¹

Bónis Ferencz 1627-ben született s tehát még alig volt 3 éves, midőn atyját elveszíté, ki végrendeletében testvéröccsét Györgyöt rendelte elmaradt árváinak gyámjaul. — György úr azonban rossz lelkű rokonnak bizonyult s nem csak az özvegyet keseríté szüntelen, de az árvákat is megkárosítá: «*kiért ne szálljon Isten pörben vele és maradvékaiival*», mondja végrendeletében keresztényi önmegtagadással Bónis Ferencz.²

Édes anyja Gomba Zsófia — ma már ismeretlen neve daczára — előkelő vagyonos család sarja³ derék, erőslelkű asszony volt, ki gondos nevelésben részesíté a kis Ferenczet s nemcsak hüen megőrizte, megbecsülte számára az őstül maradt javakat, de özvegyi állapotához képest még szerzett is hozzájuk. Azon anyák közé tartozott, kik gyermekeik boldogságán kívül más célt nem ismernek, s ennek valószínűsítésére szentelik egész életüket.

Ferencz öröksége nem volt ugyan valami fényes, de mindenesetre tisztos megélhetést biztosított neki a világban. Az anyai ágról reá szálló javakat is ideértve, Kassán, Sátoralja-Ujhelyben és Tolcsván házai voltak, birt ezenfelül rész jószágokat az ország különböző vidékein s különösen nagy kiterjedésű szőlői abban az időben nem megvetendő értéket képviseltek.

Tanulmányait — mint protestans szülők gyermeke — valószínűleg Patakon a reformátusok

¹ Pauler Gyula: «Wesselényi Ferencz nádor és társainak összeesküvése». Bpest 1876.

² Végrendeletét közlöm a «Történelmi Tár» 1886. évf. II-ik füzetében.

³ Leszármazását a családi irományok között következőképen találtam följegyezve:

Gomba Gál		
János (Nádasdi Iloña.)	Mátyás (Patócsi Kata.)	
Kata (Tánczos András.)	Margit (Egri Gergely.)	Zsófia (Bónis Fer.)

híres collegiumában végezte, első kiképzését azonban anyja oldala mellett Tolcsván nyerhette, melynek iskolájáról végrendeletében is hálásan emlékezik meg.

Tizenhét éves korában már elhagyta a szülei házat s kilépett a nagyvilágba, hogy hírt, dicsőséget szerezzen magának. Mint a korabeli nemes ifjak legtöbbször, ő is hadi szolgálaton kezdé pályáját s az 1646-ik esztendőben jó sorsa gróf Batthyány Ádám udvarába vezette, ki akkor a dunántúli hadak főgeneralisa volt.

Batthyány szívesen fogadá a vállalkozó szellemű, élénk, bátor ifjút, főnemes apródjai közé számlálta s asztalánál éteté-itatá.¹

Föl nem tudjuk fogni, mi ösztönözheté a protestans Bónist arra, hogy éppen Batthyánynak szolgálatába álljon, midőn közelebb is találhatott volna alkalmas helyet hadi kiképzetésére, annyi azonban bizonyos, hogy alig találhatott volna jobb iskolát a Batthyány udvaránál, s ha valahol, úgy itt nyílt alkalma megszerezni mindazon hadi ismereteket, melyekre jövendő pályáján szüksége volt. Maga Batthyány kitűnő katona hírében állott s az 1642-iki szőnyi békekötést megelőzőleg erős karjától rettegett a török. Udvartartása, most a nyugodtabb napok bekövetkeztével is zajos, harcias kinézésű vala, mint a hogy illett a dunántúli főgeneralishoz.

A békesség daczára azonban főleg a végekben örökös csatározások folytak török és magyar között s az ifjú Bónis bátorságának, hadban jártasságának a naponként előforduló kisebb-nagyobb összecsapásokban elegendő jelét adhatta.

Meglep bennünket az a körülmény, hogy éppen a vallásháborúk idején, midőn a linczi békekötés oklevelén — mint mondani szokták — még alig száradt meg a tinta s Draskovich nádor önfeladt dühében az országgyűlés színe előtt rántott kardot feleletül a protestánsok jogos kivánalmaira: a református Bónis egy buzgó katolikus főúr környezetében él, még pedig nem mint egyszerű udvari katona, de asztalának vendége gyanánt, s a melegség, melylyel végrendeletében Batthyányról emlékezik, minden másnál jobban jellemzi az emelkedett gondolkozású főurat.

¹ E részleteket Bónis végrendelete szolgáltatja; elég kár, hogy csak töredékesen maradt reánk e több tekintetben érdekes oklevél.

Ferdinánd az 1649. év folyamán megújítván ismét a békességet 22 évre a portával, Magyarország rövid időre nyugalomnak nézett elébe. De Bónis Ferenczet ifjú heve, véralkata s a tetterő, melyet magában érzett, zajosabb térre vonták. Végbeli katona nem kívánt maradni, de úgylátszik arra nem érzett még magában elegendő hajlandóságot, hogy átvéve őseinek örökét, boldog egyhangúságban, miként atyái cselekedték, élje le hátralévő napjait.

Huszonkét éves volt, telve erővel, bátorsággal s valószínűleg jogosult reményekkel az élethez, ily körülmények között kinek ne lennének fényes álmai? — Így került II. Rákóczi György erdélyi fejedelem udvarába.

Csodáljuk, hogy e lépésre hamarabb nem határozta magát. Fentebb már érintettük a Bóniscsalád összeköttetését a Rákóczi házzal, s bizonyára az öreg fejedelem udvara is nyitva állott volna előtte, hol nagyobb kilátásai lehettek az előmenetelre, mint bárhol is. És hogy mindezek daczára Batthyány Ádám szolgálatába állott, alig tulajdoníthatjuk másnak, mint hogy okvetlenül a hadi étellel kívánt megismerkedni, melyre itt legtöbb alkalom nyílt ebben az időben.

A fejedelmi udvarban Bónist érdeme szerint méltányolták, megbecsülték s kitüntették. A havasalföldi vajdák viszályai, a Lupul ellen viselt harczok egyelőre elegendő foglalkozást nyújthattak itt neki s később, midőn II. Rákóczi György a lengyel trón elnyerése czéljából különböző államokkal élénk diplomatiái összeköttetést tartott, — úgylátszik Bónis Ferenczet is ezen a téren alkalmazá. Évkönyveinkben ugyan ennek semmi nyoma, de Bónis végrendelete világosan a mellett tanúskodik.

«Az 1649. esztendőben mentem vala amaz dicsőséges emlékezetű II. Rákóczi György erdélyi fejedelem udvarlására — mondja említett végrendeletében, mely egy valóságos kis önéletírás — és ott az 1656. esztendőig, sok irígyimnek bosszúságokra, sok éjjeli s nappali keserves senyvedésekkel, egyik ország szegletitül az másikra, egyik kirdlytól az másikhoz való kész szolgálatombéli nyomorúságokkal voltak mind teljesek s terhesek, noha érdemem felett való becsülettel tisztességesek (mint ki becsületet abban az időben, annak az országnak dicsőségesebb állapotjában pénzen nem vehet vala) akkorkorbeli bujdosásimat szolgálatbeli reménységemmel

letöm, hogy kedvezvén terhes gondviselésében, segítőleg lehetnék édes asszonyomnak, anyámnak» (i. h.).

Nincs szándékomban Bónis Ferencz jellemének ezen tagadhatlanul szép vonását, hogy a fényes jövőt ígérő pályát a gyermeki kötelesség hívó szavára oda hagyá, — legtávolabbról is kisebbiteni, csak azt jegyzem meg, hogy a kényes diplomatiái küldetések nem igen férhettek össze egyenes szókimondó természetével, heves sangvinicus véralkatával. Különben is helyesen cselekedett, mert az erdélyi ügyek ezentúl gonosz fordulatot vettek.

Visszavonult tehát a magánéletbe s átvette ősi javait. Már közel járt a harminczhoz, de úgy látszik csak édes anyjának halála után — mely legnagyobb valószínűséggel 1665-ben történhetett — házasodott meg, nőül véve Máriássy Ferencznek Palágyi Piroskától született Anna nevű leányát.¹

Előkelő, egyszersmind előnyös házasság volt. Máriássy Anna hozománya megveté alapját Bónis Ferencz gazdagságának, születése pedig igen sok főrangú családdal hozta rokonsági összeköttetésbe. — Anyósa, első férje halála után Gersei Petheő Jánoshoz ment nőül, ki a maga idejében előkelő főúr volt.

De Bónis Ferencz nem tartozott azon emberek közé, kik összeköttetéseiket a világban való előhaladásra szokták fölhasználni.

Házassága után még néhány évet Zemplén vármegyében töltött, valószínűleg Sátoralja-Ujhelyben lakva. Táblabírája volt e vármegyének s idejét, bonyolódott birtokviszonyainak rendezésén s magánperlekedésein kívül, a közügy foglalta el.

Kassán is volt úri kényelemmel berendezett háza, melynek leltárát 1665-ben sajátkezűleg készítette el. Kilencz szobából állott ez, az ebédlő palotán kívül, s valóban meglep bennünket a jólét és gazdagság, mely itt elibünk tárul. Arany, ezüst mívei, fegyverei, drága öltözetei, hintói, paripái, könyvtára, melyben nem egy becses műre akadunk, egész vagyont képviseltek e korban.² Kassán azonban — bár Abauj vár-

megyének is táblabírája volt — állandóan soha sem lakott.

Az 1668-ik év kezdetével Füzér várát a hozzá tartozó négy faluval együtt kibérelte Nádasdy Ferencz országbírótól, 3500 frtot fizetvén az uradalom hasznobére fejében s lakását is ide tette által. Füzér ebben az időben erősített vár volt, Bónis elegendő lőszerszámokat talált a bástyákon s maga is különös gondot fordított az őrség rendben tartására, úgy hogy Füzér közepes ostromnak bátran nézhetett elébe.

Az országbíróval sűrű levelezésben állott s viszonyuk igen bizodalmas természetű volt,¹ de e levelekben mindazonáltal hasztalanul keresnénk közérdekű dolgot, leginkább gazdasági ügyekre vonatkoznak, s ha Bónis olykor kérdést intézett is, az országbíró általánosságokra szorítkozott. «Az török híreket mi illeti — írja Nádasdy 1670 január 14-én Bécsből — remélljük Isten kegyelmességéből, hogy az ő felsége jó atyai gondviselése által ezekben az esztendőekben nem kellene félnünk, de az szegény lengyel szomszédunknak, aligha fordított nem fog csinálni az török. Ha mi oly derekas híreink lesznek, kikből valami veszedelmes állapotok következhetnek, igen is gondunk leszen, hogy jó idein tudósíthassuk, mihez köllessék alkalmaztatni magát kglmednek.» — Az összeesküvésre még egy elejtett szó sem vonatkozik; s Nádasdy vagy nem bízott föltétlenül Bónisban, vagy pedig ennek elfogatása után a kompromittáló iratokat felesége Máriássy Anna idejekorán megsemmisítette.

Némileg érdekesebbek az országbíró bizodalmas emberének Kövér Gábornak Bónishoz intézett levelei, ki egyszer-másszor politikai hírekkel is kedveskedett barátjának, s közvetlenül Nádasdy oldala mellett lévén, értesülései biztos forrásból származhattak.

Az országbíró meghitt embere azonban, Bálintffy János, ellensége volt Bónis Ferencznek,

¹ Ugy látszik, hogy 1664-ben már jegyben járt Máriássy Annával, mert ez évben vannak összeírva az ajándek, melyeket egyszer s másszor menyasszonyának hordozgatott. *Családi levéltár.*

² «Történelmi tár» 1886. évf. I. füzet.

¹ Egy alkalommal szemfájásról panaszkodott Bónis, mire Nádasdy orvosságot küld neki «szemei fájdalmi szánakozással értjük, — írja 1669. nov. 19-én — mi azért a minémü orvossággal magunk is élünk, egy kis skatulyával küldöttünk, kglmed estve, s reggel mint egy lencse szemnyit vegyen belőle, s két szeme végében tegye . . . hasznosnak tapasztalni fogja kegyelmed». *Családi levéltár.*

mivel ennek előtte ő birta volt Füzért s most is vásott rá a foga, és mindent elkövetett, hogy Bónisnak árthasson. Leveleit feltörte, azon hitben, hogy kompromittáló dolgoknak jöhet tudomására; panaszolkodott is ezen Kövér eleget,¹ s végre is titkos jegyekkel keverten írta leveleit, megküldvén Bónisnak a hozzá való kulcsot. — De úgylátszik ebben sem bízott teljesen s a mint néhány fenmaradt leveléből kivehető, a legnagyobb tartózkodással élt mindvégig. Nehányszor személyesen is találkozott, s ily alkalommal bőven informálta Bónist a Nádasdy környezetében történtek felől, s meghányták-vetették poharazás közben az ország sorsát.

Ebben az időben nagy oka volt a magyaroknak aggodalommal tekinteni a jövőbe, mert midőn a törökkel kitört dicsőségteljes háborúnak a vasvári béke gyalázatos módon véget vetett, lehullott a fátyol a bécsi udvar titkos céljairól s be kellett látni a honfiaknak, hogy nemzeti önállóságuk, alkotmányos szabadságuk komoly veszélyben forog.

Mozgalom indult meg a jobbak körében, melynek nem volt más célja, mint megmenteni az országot, ha mindjárt az uralkodóház bukása árán is. Nem volt más választásuk, s az események ellenállhatlan erejénél fogva kényszerítettek a forradalmi térre.

Így alakult meg Wesselényi Ferencz nádor és társainak összeesküvése, melynek szálai kiterjedtek az egész országban s körükbe vontak minden pártot és érdeket.

A mozgalom vezetői azonban főleg Zrínyi Miklós majd Wesselényi nádor halála után nem értettek egyet. Hiú, nagyravágyó, érzékeny emberek voltak mindannyian, s az alkotmányos szabadság védelme nem volt egyedüli céljuk. Ábrándos terveket alkottak és cselekvéseiknek indító oka — a főcél mellett igen gyakran az önérdek volt. Nem bíztak egymásban, kételkedtek önmagukban, majd módok és eszközökben válogattak, kapkodva törökhöz, francziához, s nagy port vertek föl, mielőtt valamit cseleked-

¹ Panaszodik 1669 május 15-én, hogy rég nem látta Bónis levelét s ezt Bálintffyának tulajdonítja, «elhiszem klmednek, ha írt is nekem, amaz hamis lelkű bordélyrontó eb szaggatta fel s tartotta vala, megtelik nem sokára a pohara»; hasonló modorban nyilatkozik Bálintffyáról többi leveleiben is.

tek volna is. Eljárásukat sohasem jellemzi jól átgondolt együttes cselekvés, elhatározásuk mindig a pillanat behatása alatt történt. Elbizakodtak a biztonság érzetében, kishitűek valának a veszélyben, lármájuknál csak kétségbeesésük volt nagyobb, midőn a fedelet fejökre gyűjtötták. Bukott az ügy, buktak vele mindannyian. Szándékuk tisztasága menti tévedéseiket, s dicső haláluk emlékezetüket szentté teszi előttünk.

Van már ez összeesküvés történetének hivatott tollú írója s én a következőkben csak arra terjeszkedem ki, mi célomhoz képest okvetlenül szükséges.

Mialatt Zrínyi és Frangepán bécsi fogságukban az udvarral alkudoztak s Nádasdy az üggyől látszólag visszavonulva élt, a forradalmi mozgalmak a felvidéken hatalmas mérvet öltöttek. Itt volt fölhalmozódva — hogy képletes kifejezéssel éljünk — legtöbb gyúanyag s úgy a birtokos nemesség, mint a föld népének elkeseredése tetőfokra hágott. Nyakra-főre gyűléseztek a rendek, vádolva Leopoldot a német katonák zsarolásai s a protestáns valláson ejtett sérelmek miatt. — Végre a tokaji parancsnok gróf Stahremberg elfogásával a lázadás nyíltan kitört, melynek élére a süveg nélkül való fejedelem Rákóczi Ferencz állott. — A tiszavidéki vármegyék nemessége rövid idő alatt fegyverben volt, könnyű diadalokat nyertek a német katonákon, egy pár erősséget elfoglaltak s már hangzott a felvidék a dicsőség zajától. — Széltére beszéltek, hogy magyar királyt választanak s csakis annak személyét illetőleg voltak még eltérők a vélemények.¹

Bónis Ferencz mint előkelő birtokos, a felvidéken nagytekintélyű ember s e mellett buzgó protestans, nem maradhatott távol a mozgalomtól. Bizonyára be lehetett avatva az összeesküvés titkaiba, de nem tartozott annak intézői közé. Titkos cselekvés, diplomatai ármánykodás, szövetségek kötése-bontása, merőben ellenkezett természetével. Ő is szerette hazáját, mint talán senki jobban, s gyűlölte a németet szenvedélyes lelkének egész hevével, de nem tartozott a szájas hazafiak közzé s csupán a cselekvés pillanatában hagyta el tartózkodó magatartását. Katona volt minden ízében és nem politikus. Bizonyára

¹ Pauler Gyula: Wesselényi Ferencz nádor és társainak összeesküvése I—II. kötet.

óhajtá ő is, hogy akár a török, akár a francia segítse nemzetünket szabadsága kivívásában, de legjobban bízott mégis jó kardvasában, bátor szívében.

Midőn pedig a bécsi udvar — nem gondolva többé a vármegyék felirataival, hogy a mozgalom fegyveres erő beavatkozása nélkül is véget ér, — Spork János lovassági tábornokot küldé a felvidék ellen s a császári hadak tényleg betörték az országba, Bónis izgatá legjobban ellenállásra a nemességet s lelkesítő szavaitól visszhangzott Abauj és Zemplén vármegye. *«Ita csak egy ember kél is fel — mondá gyakran — én másodiknak felkelek»* és mindvégig következetes maradt önmagához. Nem vágyott hírré, nem voltak saját érdekei, még a vezérséget sem hárszta, egyszerű felkelő volt, egyszerű közkatona kívánt maradni, a szabadság zászlója alatt.

A fölkelés névszerinti vezére azon a vidéken Bocskay István Zemplén vármegye főispánja volt, mint a történetek bizonyítják, pulya lelkű gyáva ember, s tulajdonképen Bónis volt az egésznek mozgató lelke. Családját a jól megerősített Füzér várában hagyva, maga köré gyűjté a talpasokat, s éjjel-nappal közöttük volt, hogy a Spork közeledésének hírére demoralizált felkelő nemesség elszéledését megakadályozza. Nem gondolt saját ügyeivel, tűrte mások kisebbitő véleményét is, hogy a szabadság ügyének szolgálhasson.¹

«Nem mi vétettünk a király ellen, de ő vétett ellenünk, megszögvén esküjét», szavai minden másnál jobban jellemzik Bónist, mint öntudatos szabadsághóstit, de jellemzik mint büszke és törhetlen embert is, ki tisztában van önmagával s igen jól tudja, hogy kegyelemre nem tarthat számot, tehát győzni vagy meghalnia kell.

Lelkesültsége tagadhatlanul hatott a tömegre s a mit szavaival el nem érhetett, azt bőkezűsége s csapra ütött boros hordóival igyekezett elérni, s valóban sikerült is neki rövid időre lelket önteni a csüggedőkbe. — De csak rövid időre, mondom, mert Bocskay a császári hadak

diadalmas előnyomulását tapasztalva, gyalázatos módon megszökött, sorsára bizván a felkelő nemességet. — Ez határozott Bónis sorsa felett is. Nem volt képes többé föltartóztatni bomladozó seregét, s midőn katonái elszéledtek, ő is menekült, már csak az ügy és magára hagyott családja érdekében is.

Mindenekelőtt anyósához igyekezett, hogy családi kincseit s egyéb drágaságait Sztropkó várában biztonságba helyezze. Ez ingóságokat kassai házából szállíttatá el, valószínűleg midőn mint Rákóczi követe ott járt, s magával hordozta mindenütt, mert Füzér felé, hol feleségét és egyetlen gyermekét a kis Zsigmondot hagyá, már el volt vágva a visszavonulás útja.

Midőn a Zemplén vármegyében fekvő Pólyánka községhez közeledett, Fodor Ádám, ki a Wesselényi összeesküvés idejében alávaló szerepet játszott, megsejté menekülését s rabló társaival rajta ütven, elfogta s kifosztá Bónist s míg a czinkosok — kik között több nemes embenekívül Bánóczi Sándor és négy Viczmándi testvér is volt — kincsein osztzkodtak, őt 1670. jun. 11. Spork főhadiszállására Parnóra szállítá.¹

Innen 1670. június 19-én valószínűleg kényszerítés vagy a Spork környezetében lévő magyarok rábeszélése következtében írja feleségének, hogy fogadja be Füzér várába a német őrséget, de e mellett a maguk szokott drabantjait is tartsa meg s biztatja a kesergő asszonyt, hogy rövid idő alatt elbocsátják kezességre. Ezt azonban maga sem igen hitte, s talán csak nejét akarta vele vigasztalni; s bár mindvégig hangoztatá, hogy az igaz ügy mellett teljes joggal fogott fegyvert, tudta mi sors vár reá.

Parnóról betegen Kassára szállították s 1670. december 6-án írott levelében kérte gr. Rottal Jánost, mint a magyar ügyek rendezésére alakított commissio elnökét, hogy beteges állapotjára való tekintetből *«ne közönséges rabházba»* vitessék, hanem saját házában helyezték őrizet alá, hogy magát gyógykezeltesse.²

¹ A füzéri uradalom haszonbérét sem fizethető rendszeren már ebben az időben, oly sokba került neki a fölkelés szervezése. *«Kegyelmed csak azért vontattya az mi pénzünknek megfizetését — írja Nádasdy 1670 martius 21-ről — hogy valami háborúságos időt remélvén kglmed, az mi jószágunkat csak ingyen akarja birnya, melyben kglmed fölöttébb megsalatkozik».* *Családi levéltár.*

¹ Máriássy Anna folyamodott a kamarához, hogy férje elprédált javait — a mennyiben ez őt és gyermekeit illetné — adassa vissza, de Spork a hadjáratokban szokásos zsákmányjogra hivatkozván — kérte a kamarát, hogy Viczmándyn és társain az ingóságokat ne követelje. *Orsz. Itár. Act. Jud. del. N. R. A. és Családi irományok.*

² Orsz. Itár.

A következő év elején összeült Pozsonyban a *judicium delegatum*, mely elé Bónist márcz. 20-án idézték meg, de saját kérésére, minthogy ügyvédje távol volt, halasztást nyert s pörét csak 1671 ápril 6-án vették föl;¹ s minthogy Sándor György, kit ügyvédjéül választott, még ekkor sem érkezett meg, hivatalból Bolff Mártont rendelték védőjének.²

A vádló Liphart György a következő főbb pontokban terjeszté elő vádjait: Bónis Ferencz nyilván elpártolt koronás királyától, részt vett gr. Stahremberg elfogatásában, lázította a nemességet, Kassán járt mint Rákóczi követe, ellenszegült a császári hadaknak, szervezte a felkelést, több ízben a török szövetség mellett nyilatkozott, szóval és tettel felségsértést követett el s ezért mint pártütő és hűtlen jobbjágy fej- és jószág-vesztésre ítéltessék.

Nyugodt méltósággal viselte magát Bónis bírái előtt s már első megjelenése alkalmával kijelenté, hogy ártatlanul szenved, de védelemben alig bocsátkozott s a melléje rendelt Bolff Márton ügyvéd kifogásain valóban átérzik az ő büszke lelkének sugallata.

Védelme tulajdonképen nem egyéb, mint rideg tiltakozás ama vád ellen, mintha pártütő lázadó lenne. Ő csak azt tette a mit helyzetében minden, hazáját igazán szerető magyar tett volna. Cselekedeteit nem tagadja, nem szépítgeti, csupán a rágalom ellen emel szót. A mit tett, azt öntudatosan cselekedte, a következményekkel tisztában volt. A királyhoz tartozó hűségét nem tagadá meg, s mint magyar nemes csupán az ellenállás jogával élt. A felség már megelégedhetett ártatlanul szenvedett fogságával, bocsássák tehát szabadon.

¹ «Franciscus Bonis personaliter adstans demisse supplicat, ex quo cum suo procuratore recenter adveniente nequidem locutus esset, respicium sibi impertire. Deliberatum: Jóllehet az kglmetek terminusa mai napra rendeltetett ugyan, mindazonáltal bizonyos okokból más időre haladott, kgltek azért oly vigyázással és oly készen legyen, hogy valamikor gr. Rottal praeses urunk ő nsga szóllítatja kegyelmeteket, compareálljon». *Bónis pöre az orsz. levéltárban. i. h. N. R. A. 691. fasc. n. 4.*

² Bónis pörének lefolyását Pauler Gyula nyomán közlöm, a mennyiben fölhasználta nagy munkájában az országos levéltár adatait; némi pótló részleteket a családi levéltár szolgáltatott, a pöriratokat azonban magam is áttanulmányoztam.

Bolff Márton védbeszédjében sok jóakarattal igyekezett igazolni Bónis álláspontjának törvényes voltát s miután hasztalanul követelte, hogy a *fiscus* vádjainak alapját képező okmányok a bíróság előtt felolvastassanak, részletezni kezdé védelmét. Bónis csak hallomás után beszélt a törökkel kötendő szövetségről, a mint ezt Kazinczy Pétertől hallotta, Patakra csak Stahremberg elfogatása után jött, a kassai követséget nem tartotta a király ellen való hűtlenségnek, s az igaz, hogy ellenszegült a föld népét sanyargató császári hadaknak, de ezt teljes joggal cselekedte, s hazánk törvényei — melyek az idegen hadak beszállását tiltják — jogot adtak neki a fegyveres ellenállásra; a felkelést nem szervezte, s a talpasokat csak azért gyűjté maga körül, hogy Füzér várának kirablását megakadályozza; s végre kérte a bíróságot, hogy annál is inkább bocsássák őt szabadon, — mert elfogatása s kiraboltatása békés útjában történt.¹

A mi e védbeszédet illeti, be kell látnunk, hogy igen híven tükrözi vissza Bónis tartózkodó, büszke magatartását. Igazságot kívánt ő és nem kegyelmet s ezért Bolff Márton beszédjében hasztalanul keresnök a szokott prókatori fogásokat; nem tagadott semmit, csak magyarázatokba bocsátkozott, nem hivatkozott tanúkra, kik ártatlanságát bizonyítsák, csupán az ország szentesített törvényeire, melyeknek Bónis védelme alatt áll, s melyeknek szigorú alkalmazása által őt nem elítélni, csak fölmenteni lehet.

Hosszabb polemiára a vádló és védőügyvéd között, az arany bulla ellenállási záradékának mikéntvaló magyarázata szolgáltatott okot. Liephart kijelenté, hogy az ellenállás joga nem egyes embert, hanem az országot illeti, s Bónis már csak azért is pártütést követett el, mert a király a német hadak Magyarországra küldésénél rendkívüli hatalmával élt, midőn az ellentállási záradék hatályát veszti, s különben is a rendek a bécsi békekötés óta lemondtak minden lázadásról.

Ezzel szemben a védő ügyvéd szorosban ragaszkodott Verböczy hármas könyvének I. rész 9. címéhez, mely a fegyveres ellenállás jogát úgy az egész országnak mint egyeseknek megadja; hangsúlyozta, hogy Bónis a törvényesség terén állott, mert az ország lecsendesedve, a

¹ Pauler Gyula: i. m. II. k.

német katonák beküldésére többé nem volt szükség. De hasztalan volt minden igyekezete, érveleire a vádló részint kitérőleg részint álokoskodásokkal felelt, mit a következő eset kitűnően bizonyít.

Azzal vádolják Bónist, hogy kassai útja alkalmával Leopoldnak bizonyos pénzét akarta lefoglalni, mivel szemben ő beh bizonyítja, hogy nem a felség de egy kereskedő pénze forgott szóban, ki azt vonakodott Rákóczinak átadni. Erre vonatkozólag a vádló kijelenti, hogy ez nem változtat a dolgon, a mennyiben a pénzt a fölkelés szervezésére akarták fordítani.¹ De vajjon mióta képezett magánosok javainak megsértése hűtlenségi cselekményt? — s ha a pénz lefoglalása tényleg meg nem történt, bűnös volt e Bónis, ha szinte — mit rábizonyítani nem lehet — a fölkelés céljaira kívánta is azt fordítani? Merő képtelenség, mely a vádlót és bíróságot egyaránt jellemzi. De Bónisnak buknia kellett s ha Zrínyit, Frangepánt, Nádasdyt föláldozták, miért tanúsítottak volna kiméletet éppen vele szemben, kinek büszkeségét a fogság meg nem törte s kit hasztalanul igyekeztek lelki üdvének megmentése végett, még a katolikus hitre is átteríteni.² Többen sokkal jobban valának compromittálva mint Bónis, de egy sem volt törhetlenebb mint ő; amazok folyamodtak fűhöz-fához, kegyelemért esdekeltek, pártfogót szereztek maguknak, mint Kazinczy Péter, ki hitehagyásával nyeré meg Báthori Zsófia protekcióját, Bónis ellenben csak a törvények oltalmához folyamodott, s a teljesített kötelesség érzetében talált megnyugvást.

A bíróság félnapi tanácskozás után — az ellene emelt vádakban bűnösnek mondotta ki s 1671. április 10-én hirdették ki előtte az ítéletet, melynek szavai szerint mint felségsértő és lázadó jobbágy *«megérdemlett büntetésül, maradékainak örökös gyászára, másoknak elrettentő példájára»* fej- és jószág-vesztésre ítéltetett.³

¹ Pauler Gyula i. m. II. k. 323. l.

² U. o. 351. l.

³ Ez ítélet indokolásában, a törökkel való szövetség *szándékára* helyezték a fősúlyt, mely szándék pedig a fiscus részéről Bónis ellenében igazolva sem volt, kassai követsége, a talpasok gyűjtése és fegyveres ellenállás csak mellesleg említetik, Stahremberg elfogatását, s a kassai pénz lefoglalásának *szándékát* az indokolásba

Bónis el volt készülve a halálra — bár a kivégzés idejét csak az utolsó órában adták tudomására, a szabadság mátyrjának tekinté magát — miként Pauler is megjegyzi — s nyugodt megadással viselte sorsát. 1671. április 30-án ugyanazon órában, midőn Zrínyit és Frangepánt, tehát reggeli 9 órakor, vezették őt is Pozsonyban a vesztő helyre, mely a városház kapuja előtt volt felállítva. Valóságos hős volt ő a verpadon s oly nyugodtan hajtotta fejét a hóhérbárd alá, mintha csak halálával is lelkesíteni akarta volna szabadságért küzdő nemzetét, s mintha nemes bátor viseletével csak ismételte volna gyakran hangoztatott szavait: *«Ügyünk igaz, megsegít az isten!»* Levágott feje néhány-szor az ég felé ugrott¹ mintha a mennybeli ítélő szék előtt vádolta volna bírát. Testét hű

már nem veszik föl; tehát a legszigorúbban ítélve is, csak az egy fegyveres ellenállásra vonatkozólag foroghatnak fönn eltérő vélemények; minden más tekintetben Bónist ártatlannak kell tartanunk, vagy legalább is — a bíróság álláspontjára helyezkedve — kevésbbé bűnösnek, mint sok más társát, kik személyük s javaikra nézve kegyelmet nyertek. — Az indokolás előre bocsátása után az ítélet szavai következőleg hangzanak: *«Einde eundem iuxta tenorem et continentias legum per procuratorem domini actoris citatorum, utpote S. Stephani libri II. cap. 51, Sigismundi imperatoris et regis decreti primi ad frontem et calcem, ac titularum XIII, XIV, ac XLIX, partis primæ operis tripartiti, eiusdemque partis secundæ titularum XII et LVII, in poena criminis læsæ maiestatis adeoque nota perpetuæ infidelitatis, amissione videlicet capitis et universorum bonorum suorum mobilium pariter ac immobilium intra ambitum huius regni Hungariæ qua in partibus ei annexis ac sub iurisdictione sacræ regni Hung. coronæ ubicunque habitorum et existentium, fisco suæ maiestatis regio applicandorum convinci et aggravari. Ipsi quidem in poenam demeritam, ut omnis eius posteritas poenalem hanc ipsius afflictionem in perpetuum lugeat aliis vero similia fors molituris terribile, ac formidabile cederet in exemplum, ac refranamentum æviternum. Quemadmodum deliberavimus, convicimusque et aggravimus convictumque et aggravatum declaravimus».* *Orsz. Itár Act. jud. del. N. R. A.* fasc. 1728. nr. 63. Érdekes, hogy a Bónis ellen valló tanúk egyike, Bálintffy János volt, kivel mindig ellenséges viszonyban állott.

¹ *«Anno die mensisque, quibus præfati comites, generosus quoque Franciscus Bonis magnas ex tredecim comitatu Posonii est decollatus, cuius abscisum caput, spectantibus aliquot centum hominibus, ter vel quater coelum versus saltitasse refertur».* Így találjuk följegyezve Szepeffy Pálnak a n. múzeum könyvtárában őrzött kézirati naplójában.

szolgái a pozsonyi sz. Lőrincz temetőben adták vissza a földnek.¹

Egy gyermeke maradt, Zsigmond, s ettől származott le a mai napig virágzó tolcsvai Bónis család.²

¹ Pauler Gyula i. m. II. k. 351.

² Miután Bónisnak minden javai részint elkoboztattak, részint pedig a német katonák által fölprédáltatták, özvegye Máriássy Anna nélkülözéseket szenvedett s talán

A hősnek egy késő unokája Sámuel, 1848-iki szabadságharczunk történetében tette nevét emlékezetessé.

KOMÁROMY ANDRÁS.

ennek tulajdonítható, hogy rövid idő múlva férjhez ment Uszfalussi Uz Istvánhoz, kinek szintén tragikus vége lett, a mennyiben portyázó kurucz csapatok 1679-ben meglőtték, ekkor harmadik házasságra lépett Semsey Györgygyel.

A NEMES ÉS GRÓF RHÉDEI-CSALÁDNAK EGYIK CZÍMERE.

(Színes czímer-melléklettel.)

A kishédei Rhédei családnak egy 1466-ik évi Mátyás királytól nyert czímer-levelét és czímerképét mutatjuk be olvasóinknak, melyekről a «Turul» I. kötetének 137-ik s II. kötetének 75. 78. lapján volt már szó, de minthogy az eredeti okirat a maga sajtáságos czímerképével csak most került szemeink elé, jónak láttuk minél előbb közzétenni. Az okirat Diósgyőrön kelt s a czímer egyike a legérdekesebbeknek, a mennyiben sem sisak, sem foszladék, sem korona, sem sisakdísz nem fordul elő rajta. Az egész czímer aranykeretbe foglalt kékmezejű doborpajzs, egyszerű fehér vonásokkal damaszkolva, ebben két stilizált piros oroszlán, állva, kiöltöt tnyelvvvel, kettős farkkal, első lábaik közt kosfejet tartván.

Mátyás király czímeradományozó oklevelének szövege a következő:

Commissio propria domini regis.

Nos Mathias dei gratia rex Hungarie, Dalmatie, Croacie etc. Memorie commendamus tenore presentium significantes quibus expedit universis, quod nos consideratis fidelitate et fidelibus servitiis fidelium nostrorum nobilium Johannis de Naghrede, Bartholomei et Nicolai de Zenthmarthonrede necnon Demetrii Magni et Petri de Pleskocz per eos primum sacre dicti regni nostri Hungarie corone tandemque maiestati nostre sub locorum et temporum varietate exhibitis, hec arma seu nobilitatis insignia, que in principio seu capite presentium litterarum nostrarum suis appropriatis coloribus figurata sunt et distincta, prefatis Johanni de Naghrede, Bartholomeo et Nicolao de Zenthmarthonrede, necnon Demetrio Magno et Petro de Pleskocz ipsorumque posteritatibus universis utriusque sexus animo deliberato et ex certa nostra scientia dedimus, donavimus et contulimus, atque ex certa plenitudine nostre specialis gratie presentibus clargimur, ut ipsi ipsorumque heredes et posteritates universe pretracta

arma seu nobilitatis insignia more aliorum regni nostri nobilium armis utentium ubique in preliis, hastiludiis, duellis, torneamentis ac aliis omnibus exercitiis militaribus et nobilibus, necnon sigillis, anulis, velis, cortinis, vexillis et sepulturis ac generaliter in quarumlibet rerum et expeditionum generibus gestare et ferre, necnon omnibus gratiis, honoribus et libertatibus, quibus ceteri regni nobiles armis utentes quomodolibet de iure vel consuetudine utuntur, gaudere atque frui valeant, tantoque ampliori studio ad honorem et obsequia nostre regalis dignitatis eorum solidetur intentio, quanto sese largiori favore regio decoratos conspicuunt et munere gratiarum. In cuius rei memoriam firmitatemque perpetuam presentes litteras nostras secreto sigillo nostro, quo utimur, inpendenti communitas duximus concedendas. Datum in Dyosgyewr in festo beate Dorothee virginis et martiris, anno domini millesimo quadringentesimo sexagesimo sexto, regni nostri anno octavo, coronationis vero secundo.

(Hártyán, piros-fekete selyemről függő pecsét töredékével; eredetije a gr. Rhédei-családnak a N. Múzeumban letett levéltárában.)

Minthogy a czímerverszést a magyarok csakis eltanulták a nyugati nemzetektől vagyis inkább társadalmaktól, az egyes családok egymásután csak rendre szereztek czímereket. Valahányszor külföldi emberekkel jöttünk érintkezésbe, mindig fordul elő egy csomó czímeres-level, így például, mikor az Anjou-királyokkal az olaszok és francziák özönlötték el társas életünket, ekkor támad igen sok magyar czímer; mikor Zsigmond császár össze-vissza utazta a nagy német birodalmat magyar nemes kísérvőivel, majd mindenik magyar nemes czímert és czímerlevelet szerez, mert hisz akkor a külföldön már minden lovagocskának czifra czímere volt. Mindazáltal az a doctinaire czímerészet, mely Német-, Olasz-, Francia- és Angolországban kifejlődött, soha se vált a

magyarnak testévé vérévé. Szerette a cifra tarka-barka képecskét pajzsán s a cifra tollas sisakot is szívesen látta pecsétén, lobogóján stb., de itt is saját felfogását követte, mert a címerezésnek amaz ezerekre menő furcsábbnál furcsább képei, alakjai iránt semmi nagy előszere-ttel sem viseltetett, inkább szerette a természetes képeket, a beszélő címereket, egy szóval a naturalisticus felfogást mutatják nálunk már a legrégebb címerpajzsok egész napjainkig. Úgy, hogy a magyar címernek általános ismertető jele a tájképiesség; ezért van, hogy a pajzs alján a zöld mező sehol sem fordul elő oly gyakran, mint nálunk. A magyar nem szereti, hogy a címer-kép, állat, alak stb. függjön a levegőben, neki talaj kellett; ezért van, hogy a címerek alsó részén minden országban látható hármashalom (mely állítólag a Krisztus és a két gonosztevő keresztjének hármashalmára emlékeztet) nálunk oly nagyon el van terjedve, hogy csaknem minden második címeren előfordul; sőt magyar címer-alakot csináltunk belőle, elnevezvén a Tátra-Fátra-Mátra tetejének. De azért van még néhány régi címerünk, melynek lábára nincs zöld mező festve, sem hármashalom s ilyen a *Rhédei* címer is; melynek ajándékozói levele is érdekes, a mennyiben csupán *címerlevél*, nincs benne sem jószág, sem nemesség-adományozás — a mire a jelen esetben nem is volt szükség, mert a Rhédeiek *ősfoglalási* földdel bírtak s nemesek voltak *emberemlékezett* óta. De hát a divat úgy kívánta, hogy a régi nemes család is szerezzon címert s így született aztán az itt bemutatott okirat.* A «Turul» I. kötete

* Hogy milyen volt a magyar felfogás, bizonyítja a Vay-családnak Konstánzban 1414-ben Zsigmond császárkirály által kiállított s most Berkeszen a gróf Vay Ádám birtokában lévő, szépen megőrzött, ékes címerlevele, melynek hátára XV. vagy XVI. századi írással ez van írva: «Az Vay familiának nincs szüksége nemes levélre». XVII. századi írással pedig ez van írva: Ez nem is nemes-levél, ez csak címeres-levél! Ezt a felfogást igtatta

124. és 125. lapjain kimutatta Komáromy András a Rhédei család ama tagjait, kik e címert nyerték t. i. II. János, továbbá IV. Miklós és Bertalan rokonokat; kik viselték azonban e címert, minthogy az említett három Rhédeinek csak egyetlen fiú örököse áll a családfán — s ha valjon János testvérei éltek-e vele, megmondani nem tudjuk, de a Rhédeiek címerviselésére nézve az a megjegyzésünk, hogy az utolsó most is élő nemzedék tagjai a hattytűt zöld mezőben soha se viselték s általában a mi értésünkre a gróf Rhédei családnak címere: *az egyedül ágaskodó, arany koronás oroszlán*. Innen Erdélyben szójárás volt: *a Rhédei oroszlán*. Érdekes volna, ha Komáromy mint a Rhédei család és levéltár alapos ismerője részletesebben kidolgozná a hattytű-címer történetét is.

Még egyet. Komáromy azt mondja, hogy említett családfáján az újabb nemzedéket nem dolgozta ki, bocsánatot kérek, de arról a Turulbeli családfáról csak két fiú és két vagy három leány hiányzik, t. i. a nem régiben elhalt gróf *Rhédei János*-nak báró Wesselényi Katától született két leánya *Stephania* özv. báró Wesselényi Istvánné és *Johanna* báró Horváth Ödönné, továbbá a legutóbb említett *Lajos*-nak két fia, kik közül egyik növendék korában elpusztult, a másik *Lajos*, ki most is él; s egy vagy tán két leánya, ezek közül egyik, Bárdossy volt kir. táblai bíró özvegye. A család jelenleg élő tagjai: gróf Rhédei István nőtelen, gróf Rhédei Gábor nőtelen (a 60 év körül járnak), gróf Rhédei Lajos neje Kozma Ida, csak egy leányuk volt, a ki mint gróf Bethlen Pálné fiatalon elhalt, és végül gróf Rhédei Zsófia Herglocz Antal törvényszéki elnök neje; ezek szerint ez az ősmagyar híres család fiúágon a végenyészeti szélén áll.

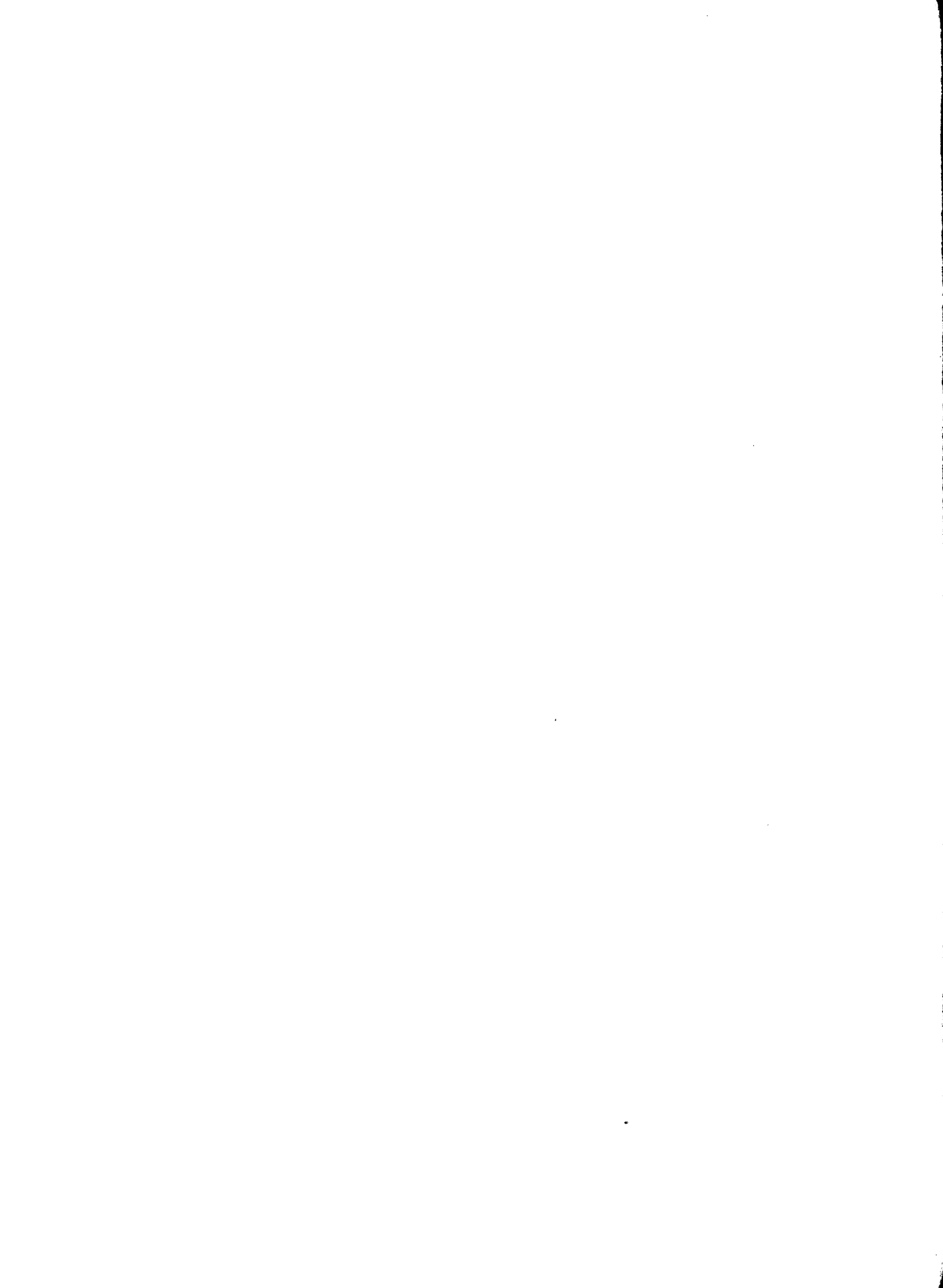
—k—s.

törvénybe Verbőczy is s ez által a heraldikát Magyarországon minden jogi jelentőségéből teljesen kiforgatta.

Ágost. Ullmann J. Budapestén IV.

A RHÉDEI CSALÁD EGYIK CZIMERE. 1466.

ADALÉKOK A GENEALOGIA TÖRTÉNETÉHEZ.

MŰVELŐDÉSTÖRTÉNETI TANULMÁNY.

(Második közlemény.)

c) *Assyrok és babylóniaiak.*

Az ókor valamennyi államában, hol a királyság a földi hatalom legmagasabb polczára emelkedett, hol a fejedelem isteni méltóságnak bitorlása mellett a legromlottabb ember gerjedelmének tartózkodás nélkül átengedhette magát: kiváló *örökölhető* rend nem fejlődhetett ki. A nap nem tűr maga mellett melléknapokat. Az ókeleti isten-fejedelmek nem tartották üdvösnek állásuk-és méltóságukra nézve, hogy mellettök oly rend fejlődjék, mely a tömeg fölötti jobb voltának egy, bár parányi részét is, nem a fejedelem pillanatnyi szeszélyének és kitüntetésének, hanem születésének vagy éppen érdemének köszönje.

Így pl. azt találjuk, hogy Assyriában, hol a király az istenek helytartójának tekintetett, a lakosság között sem kasztok, sem szorosan elkülönített osztályok, sem szilárd alapokra fektetett örökölhető nemesség nem léteztek. Az uralkodó szeszélye teremté a lakosság bizonyos társadalmi egyenlőségét.

Ily módon semmiképen sem találunk támpontokat az assyr genealogia tekintetében. Legfőlegb fölemlíthetjük, hogy az uralkodók azon voltak, hogy az utókorra hagyott felírataikon, miket építményeiken és egyéb, emlékjellegű tárgyakon alkalmaztak, nem akarták a későbbi kort saját személyeik, valamint elődjeik személyeinek genealogiai viszonyai felől homályban hagyni.

Babylónban sem voltak különbek az illető viszonyok, noha itt már a chaldæusok *kasztjával* találkozunk.

Ámbár a chaldæusok a lakosság felsőbb és uralkodó osztályát képezték az által, hogy a papi méltóság kizárólagos birtoka által — mi minden keleti népnél az uralkodás kulcsának tartatott — az államon uralkodtak, a hadak vezérei voltak, a legfőbb hivatalokat viselték és a vazallkirályságot az assyr hatalom alatt osztályuk tagjaira át tudták ruháztatni: mégsem lehet állítani, hogy ők Babylón társadalmi testében az örökölhető nemesség azon uralkodó rangját foglalták el, melyet a bramínok Indiában. Mert — igaz — nem belföldi tudósítások szerint különféle foglalkozásaik voltak, melyek körülbelül minden, tudomány és értelmiség által elérendő cselekvények monopolizálására céloztak. Másrészről nem esett nehezökre oly állomásokat is elfoglaltatni tagjaik által, a melyeknek ugyan a papi hivatással semmi közük nem

volt, de e helyett a kaszt céljainak és szándékainak hasznára váltak. Azonkívül nincsenek adataink, hogy a házasságkötésre vonatkozó meghatározott rendeletek a más osztályokkal való összekeveredésnek korlátokat szabtak volna stb.

Itt tehát legfőlegb azt lehet állítani, hogy a chaldæusok a tudománynak és az irányadó politikai hatalomnak monopolizálása által a nemzet irányadó és tulajdonképeni uralkodó osztályává fejlődtek ugyan, de hogy ők az imént hangsúlyozott mozzanatok következtében szorosan szervezett, dogmatikus alapon örökölhető nemesi *rendet* nem képeztek.

Mi a braminnak születés és theokratikus törvényhozás által osztályrészül jutott, azt a chaldæus — ámbár az ő születése is elég ajánló volt — saját erejének kisebb-nagyobb mérvben igénybevett felhasználásával kényszerült megszerezni. Ily módon Babylónban sem találjuk a genealogia főálladékeit. Minden genealogiai tudósítás, a mi Babylón és Assyria történetéből ránk szállott, a királyi családokra vonatkozik. Természetes, hogy nem szabad sem a belföldi, sem a külföldi forrásoknál a genealogiai módszer mivoltát megbírálni. Némely dynastiát csak minden genealogiai összefüggés nélkül ismerünk, és minthogy a korona többnyire az atyáról a fiúra szállott, ennélfogva a források mellékágakat nem ismernek.

A külföldi források közt említésre méltók a héber, görög és rómaiak. A belföldi Berossosnak görög nyelven írt adatait az ékiratok szövege nem mindig igazolja.

d) *Arabok.*

Az ókori araboknál a szabæusok birodalmával, a tulajdonképeni régi arabokkal és a nabataeusokkal van dolgunk. E három közül a másodsorban említett törzs nomád lévén, nem igen vehető számba.

Jemen-ben, a szabæusok későbbi birodalmában, a kaszt kormány ember emlékezet és a legrégibb lakosok, a kusiták (chamiták) kora óta otthonos volt. Ugyanazt elfogadták a szabæusok is, kik között öt szorosan elkülönített kaszt létezett, melyek másokkal össze nem házashattak.

E társadalmi különálláshoz járult még a joktanidák által létrejött törzsek és a katonai hűbéri nemességnek rendszere.

Szába királyának államában nagyszámú vazallusai voltak, kik mindnyájan függetlenségre

törekedtek és kiknek alattvalósága mindig kétes volt. A «kayl» nemzeti cízzel éltek. Minden kayl-t a terület nevével, melyen uralkodott, és az ezen név elé tett szócska által: *dhu* (= dominus de) által jelöltek.

Annak daczára, hogy az egész nemzet megtelepült, a törzsek épúgy mint a vándorló arabok egymástól elválasztva maradtak. Minden törzs bizonyos kerületben lakott és a kayl volt a főnöke. A törzsek megkülönböztetése azonban csak a katonáiban mint a legfőbb kasztban, történt. A kaylok között is akadunk katonai nemesi uralkodásra, mely különféle reánk szállott címek szerint több fokozatra oszlott. Az egyes címeket a feliratokból ismerjük, de a címek rangsorát nem tudjuk meghatározni. E nemesi címek minden képviselője (az összességet «Abaali Saba», szabai uraságnak nevezték) a törzsek különféle családjainak és házainak feje volt, és viszont a kayl vazallusa, ki a részére kijelölt kerületben a souverainitást ugyanazon módon gyakorolta, mint a középkor bárói (Lenormant).

A királyi család, a kaylok és hihetőleg az ezek alatt állott kisebb vazallusoknak örökösödési rendje igen régi szokás szerint, melyet a későbbi izlam is törvényre emelt, lón szabályozva. Az örökségben előbb végig mentek valamely atya fiainak teljes során s azután került a következő nemzedékre a sor; ily módon valamely uralkodónak közvetlen utódja fivére, nem pedig fia volt.

Az eddig mondottak a régi Yememben létezett és erősen kifejlődött genealogiai érzéket és ennek élénk gyakorlati alkalmazását multhatlanul szükségessé tették.

Eltekintve a később felhozandó, minden arabnak közös nemzeti jellemvonásul tulajdonítandó, élénk genealogiai érzéktől, Yemen társadalmi intézményei arra mutatnak, hogy egyfelől a főnöki jogok megóvására, másfelől az örökösödési rend tisztántartására való tekintettel a genealogiai nyilvántartást és a nemzedékrend regisztrálását Yememben szigorral gyakorolták.

A *nabataeusok*-ról csak annyit tudunk, hogy szintén törzsekre oszlottak, melyek magukat kormányozták. Minden törzsnek volt főnöke, ki a király főhatalmának hódolt. A feliratokban ily címekre akadunk: «emir», «a törzsek legvénebbje», «lovag» stb.

Az egyik helyről a másikra költözött arabokról (*hedják*) csak két adat maradt reánk, melyeknek alapján genealogiájukat megíthetjük.

Bizonyos családjaiknak t. i. jogában állt, az egyik vagy másik templomban előljárói hivatalt és bizonyos tisztet viselni. Másrésztől kétségtelen, hogy a vándorló arabok a történetet egyedül csak *egy* álláspontból ismerték és mű-

velték, t. i. családfáik szaporodásának, illetőleg azon tradíciók szóbeli megtartásának szempontjából, melyek törzseik vérenek tisztaságát illették. Ezt élő szóval kellett tenniök, mert ellentétben a yemeni szabæusokkal és a köves Arábia népeivel (edomiták és midjaniták) az írást késő időkig nem ismerték és csak időszámításunk hatodik századában a keresztény Syria befolyása alatt kezdtek írni.

Mellékesen megjegyezzük, hogy a vándorló arabok, annak daczára, hogy családfáik tisztántartására nagy súlyt fektettek, az idegenekkel való egybekelésektől époly kevésbé tartózkodtak, mint a különösen városokban megtelepült arabok.

A vándorló araboknak imént felemlített sajtáságos tulajdonsága: a történeti nemzeti törzsemlékeket családfáik nyilvántartása és szaporítása céljából fentartani, — ama fentemlített, kivétel nélkül minden arabban meglevő nemzeti közös vonásban rejlik.

A bibliai tudósításoknak az arab források genealogiai adataival való szembeszökő összehangzása világosan bebizonyítja e nemzeti vonás helyességét. Azt találjuk ugyanis, hogy Arabia lakosai, kor, alkotmány és valláskülönbség nélkül, tehát tisztán maradvá mindennemű áramlatoktól, törzseiknek és családjaiknak az őstörzsektől való leszarmaztatásában mindig következetesek maradtak.

Ha az *Áditák* (Dél Arabia ős lakosai) a belföldi hagyomány szerint Ád, Cham egyik unokájának ivadékai, úgy a *Foktanidák* Joktán, Héber fiának sarjai. Yememben, az izlam keletkezésekor létezett törzseinek nagyobb része, származását Himjár és Kahlantól, a joktanida testvérpártól mutatá ki.

A későbbi arabok származásukat Izmaeltől, Ábrahám fiától vezették le, ámbar a Katurákban Ábrahámnak másik házasságából származó utódjait is elismerték. Igaz, hogy Izmael utódjainak genealogiai sorrendje igen hiányos, — de az izlami kornak azon törekvése, hogy Mohamed őseinek, hasonlóképen Mohamed valamennyi törzsgazatának (Ommajádok, Abbasszidok, Mohamed első utódai stb.) Izmaeltől való leszarmazását is kimutassa, valamint oly család rendkívüli tiszteltsége, mely eredetét az ős hajdankorig felvihette, továbbá a próféta családjához való hozzátartozásnak kimutatása után való hajhászás s a genealogiai eszközök útján előmozdított életpálya: eléggé bizonyítják az araboknak szerfelett kifejlődött genealogiai hajlamát.

Ezen, a genealogiára nézve oly kedvezőnek bebizonyult tényezőknek köszönjük az arab dynastiáknak és törzseknek oly mérvben reánk maradt genealogiáját, minőt ily szabatoságban és mennyiségben *egy* ó-keleti nép sem hagyott hátra.

e) *Perzsák.*

A *médék*, Perzsia egykori főurainak társadalmi szervezetét nem ismerjük részletesen.

Herodot hat osztályt nevez meg. — Valószínű, hogy a médék törzsönként szétszórva éltek, melyek mindegyikének egy főnöke volt, míg a méd királyi dynastia ősatyjának (nem bizonyos, hogy a Herodottól reánk maradt Dejokesz név személynév-e vagy csak cím) sikerült valamennyi méd törzset hatalma alatt egyesíteni. — Nincsenek adataink arról, vajjon az egykori önálló törzsfajoknak rokonai és utódai részesültek-e születésük bizonyos előnyeiben a királyi uralkodás alatt is? Csak annyit tudunk, hogy a méd királyok isteneknek szerették magukat tartatni s a legnagyobb despotizmust választották uralkodásuk alapjául. — Ily módon nem birunk a médék korából, a királyi dynastiának családfáját kivéve, genealogiai adatokat.

A mi a tulajdonképeni *Persis*t, az Achæmenidák (kik az első perzsa nemzeti dynastiát alapították), szorosabban vett anyaországát illeti, tudjuk Herodot nyomán, hogy a régi perzsák tíz törzsre voltak felosztva, melyek közt a pasargádok gyakorolták a hatalmi felsőbbiséget. De úgy látszik, hogy a VIII. század közepe táján a perzsák — épp úgy mint a médék — már királyok alatt birodalmat alapítottak, melyet az assyr hódítók hatalmukba ejtettek. — Midőn a perzsák Esarhaddon assyr király halála után (669) az igát lerázták, élükön Hakhamanis (a görögök szerint: Achaimenes) állott, történelmileg hiteles őse az első perzsa királyi dynastiának.

Az önállóság azonban nem tartott soká. Nive bukása után Média oly módon erősödött, hogy Phraortes királynak sikerült Perzsiát meghódítania, mely azonban nemzeti, Hakhamanistól származó, a méd király által helyben hagyott királyait megtartotta, míg II. Kurus, Achæmenes harmad unokája lerázta a méd főhatalmat és Médiát a perzsák hatalma alá ejtette.

Ily módon feltehető, hogy a perzsa nép eredeti társadalmi felosztása, éppen úgy mint a médéké, a törzsalkotmány szerint történt: már az ősidőben arisztokratia által korlátolt fejedelmi hatalom, mely Achæmenes alatt egyed-uralommá emelkedett. Magától érthető, hogy a nemzetiséget, melyből Achæmenes származott — azon időtől fogva a pasargádok törzsében a legelőkelőbbnek tartották.

De szintén látszik az is, hogy az egykori törzsfők utódai, az Achæmenidák idősb ágának egész uralkodása alatt, kitüntetett és befolyásos nemesi osztályt képeztek. Ezt legjobban bizonyítja a héttagú összeesküvés eljárása, mely Kambuyija halála után a méd bitorló Gaumata ellen 521-ben alakult és mely Daryavusnak (Darius), az örö-

kösségre jogosult ifjabb achæmenida ág képviselőjének, a koronát megszerezte.

Ezen összeesküvők egyikének (Intaphernes) eljárása, ki származásánál és az új fejedelemnek tett szolgálatainál fogva a királyi méltóságot megbántá, valamint Darius uralkodása kezdetén a birodalom minden pontján kitört lázadások bizonyosan alkalmul szolgálhattak arra, hogy Darius, az ó-keletnek nagy diplomatája, az örökölhető emlékezések és érdemek eltörlésével az autokrátiát Perzsia társadalmi alakulásának korlátlan kiinduláspontjává tette.

Darius ideje óta eltűnik minden, az örökölhetőség útján kitüntetett osztály nyoma. E helyett a satrapa-rendszerben oly tisztviselői testület lép életbe, mely azon időtől fogva az úgynevezett örökös-nagyok helyét foglalá el.

Azon körülmény, hogy ezen satrapák, valamint a többi főhivatalnokok, első ifjúságuktól fogva, gondos nevelésben részesültek a király szemei előtt, ép oly kevéssé dönti meg állításunkat, mint azon körülmény, hogy a legfőbb hivatalnokokat az előkelő családok gyermekei közül választották. — Mert ezen úton mindig csak a család illető tagja léphetett, nem az örökölt jog, hanem a nyert kiképzés és előkészítés alapján, kiváló tisztviselői pályára, míg maga a család jelentősége és hatalma teljesen háttérbe szorult. Természetes, hogy eléggé gondoskodtak arról, hogy hatalmuk határán túl ne csapjanak. A satrapáknak, mind a mellett, hogy királyi hatalommal voltak felruházva, túrniök kellett, hogy melléjük más hivatalnokokat tegyenek, kik a királyi érdekek megóvása céljából oly jogokkal bírtak, melyek a satrapák hatalmát ellensúlyozták.

Igy tehát azt találjuk, hogy az Achæmenidák idejében a genealogiai érzék ébresztésére és alkalmazására a talaj kedvező nem volt. Annál jobban gondoskodtak azonban a királyi család krónikájáról és az Achæmenidák genealogiájáról.

Az 1500 láb magas Behistan (Bizutun) sziklából Darius mintegy 300 láb magas terület faragtatott le, hogy arra feliratokat és faragványokat alkalmazzon; erre magának háromnyelvű feliratban emlékjelt készítettett, melyben az uralkodása kezdetén kiütközött lázadásokat elbeszéli s melyben az Achæmenidák Achæmenestől Dariusig terjedő tökéletes származékrendjét is közli velünk.

Többé-kevésbé megvan e genealogiai hajlam Darius utódainál is, kik minden alkalmat felhasználáltak, hogy egy vagy több ős megnevezése által achæmenida származásukat bebizonyítsák.

Noha Ktesias görög orvos tanúsága szerint Perzsiában országos évkönyvek voltak, mégis az Achæmenidák genealogiáját többnyire csak külföldi, nevezetesen görög forrásokból ismerjük.

Herodot, Ktesias, Xenophon és Diodor főforrásaink.

Az Achæmenidák genealogiája az egyetlen az ó-keletiek között, mely mellékágaiban is reánk szállott. Egyéb ó-keleti uralkodók családjai közt többnyire csak az egyenes sort: a fiúnak atyja utáni következését ismerjük, míg a fiu- és leánytestvérek, valamint a nők is teljesen ismeretlenek. Az Achæmenidák genealogiája már e tekintetben nagy haladást tanúsít. Nem csak az első őstől való leszármazásukat, hanem az ifjabb ágtól fogva egészen I. Daryavusig valamennyi közbeeső tagjaikat is ismerjük. I. Darius testvérei utódaikkal együtt, Darius gyermekei, a királyok hitvestársai, (kik közül csak hármat nem ismerünk), a királyleányok, szóval az Achæmenidák házassági összeköttetései oly pontosan szálltak reánk, hogy összefüggő családfájuk megszemlélésénél könnyen lehetne valamely újabbkori család származékrendjére következtetni. Hogy egyes fejedelmeknek, kiktől a soknejűség következtében nagyszámú gyermekek származtak, összes ivadékaikat nem ismerhetjük, a dolog természetében rejlik. — Az Achæmenidák idejéből csak két, genealogiai becsűsel bíró családi genealogiát ismerünk. E családok a Megabyzidák s a Pharnakidák, kik a királyi házzal sógorsági viszonyban voltak.

Az achæmenida uralkodás bukásával, a Diadochok és Szeleukidák felsőbbbségének korával, Perzsia történetében tárgyunkra vonatkozólag tökéletes pangás állott be. Több század hosszú során át Kyros és Darius monarchiája már csak a «párthusi birodalom» nevével jelöltetik; a párthusok pedig oly keveset gondoltak genealogiai hajlamuk emlékjeleinek számunkra való megtartásával, hogy nem szabad csodálkoznunk, ha a történelem az ős perzsákról a párthusok uralkodása idejében semmi tudósítást nem tartalmaz.

De világalalmuk elmúlt dicsőségéről nem halt ki a perzsáknál az emlékezet. Midőn Ardesir (Artaxerxes?) perzsa fejedelem a párthusi birodalom meghasonlását az Arzakes által alapított párthusi dynastia (Arzakidák) utolsó tagjai idejében arra felhasználta, hogy törzsének a nagy királyságot újra kivívja, azonnal készen volt mindenképpen, a perzsa hatalom szerencsés helyreállításában (226 Kr. u.) oly férfit üdvözölni, kinek nemzetségfáját az Achæmenidákéval összeköttetésbe lehet hozni.

Bár nem állíthatjuk határozottan, hogy maga Ardesir, Szászán unokája és a szászánida dynastia alapítója Perzsiában, achæmenida származásával dicsekedett volna, mégis saját és utódjainak eljárása azon következtetésre jogosít, hogy dynastiája alatt a genealogiai érzék kifejlődésére és annak alkalmazására kedvezőbb tér nyílt meg.

Ardesir a trónra való igényeit az által szen-

tesíté, hogy Artadokta (perzsa nyelven: Gülnáre) arzakida hercegnővel házasságra lépett, míg utódai az achæmenida királyok közt mintaképeiket keresték és saját uralkodásukat az újra érvényre jutott őspersza, minden külföldi befolyástól megszabadított életmód korszakának nevezték (Justi).

Az Achæmenidák nemzetségfájának Ardesirével való összeköttetésbe hozásának és — ellentétben az arzakidák által művelt hellenizmussal — az őspersza nemzeti életmód divatbajjotté nék az volt következménye, hogy az egykori előkelő perzsa családok ivadékaik újra a tekintély és hatalom bizonyos polczára emelkedhettek, mely szemben a despotizmussal, az ős perzsa nemességnek korszakára emlékeztetett. De mi helyt az ős perzsa nemesség ivadékaik látták, hogy kitüntetésben részesülnek, mihelyt születésük által jogosított előnyök birtokába léptek, magától érthető, hogy ily családok származását, regisztrálását, nyilvántartását stb. nagyobb figyelembe kellett venni, és hogy a törekvés, genealogiai adatokat az utókorra hagyni, már nem függhetett többé egyes író jóakaratótól és kedvező véleményétől.

Tudjuk, hogy Ktesias (II. Artaxerxes alatt) történelmi iratait a perzsa országos évkönyvek nyomán, (melyeket az ó-héber «Eszter» című elbeszélés is említ) szerkesztette; ezek valamint a párthusok országos évkönyvei is, (ha olyanok léteztek) a világtörténet viharai közt elvesztek, — és minthogy a szászánidák azon voltak, hogy a történelmi hagyományok megtartására való hajlamot növeljék, Chosro Anosirván alatt (531—578) élénk mozgalom kezdett a történelem terén kifejlődni.

Néhány korábbi kísérlet (Agathangelos örömeny történelmének perzsa nyelvre való fordítása) után Anosirván alatt a királyi könyv vagyis Perzsia a világ kezdetétől fogva Anosirván idejéig való történetének kidolgozásához fogtak. Justi perzsa történelmében világosan azt mondja, hogy a népies hagyományok feljegyzését és gyűjtését Anosirván részéről azért sem lehetett elhamarkodott vállalatnak mondani, mivel több ezen intézkedés czélszerűségét igazoló körülmény öszszevágott; ilyenek: a perzsák történelmi hajlama, az ősi szokásokhoz és a múlt emlékeihez való ragaszkodás különösen a falusi földesuraknál (Dihgan), kik nemzetségüket gyakran ó-kori hősoktól és fejedelmektől származtatták, továbbá az elbeszélők és énekeseknek néha igen nagy emlékező tehetsége.

Az utolsó szászánida, III. Jezdegerd, Anosirván fáradozásait folytatá, ama elbeszéléseket rendezteté és tökéletesítetté. Különbféle kidolgozások, bővítések és fordítások után, e királyi könyv kidolgozásával végre Firdusit († 1020) bízta meg, ki «Schanameh» című munkájában a perzsa költészet nagy művét megteremté:

Irán történetét 60,000 kettős versben, oly nyelvezettel, mely sohasem sülyed közönséges élet beszédéhez, hanem ünnepélyes szavakban dicsőíti a régi királyok és hősök tetteit.

Tekintve a mult idők ismerete iránti fogékonyságot és a Szaszánidáknak nyíltan tanúsított törekvését, hogy a történeti emlékeket az utókor javára feljegyezzék, magától érthető, hogy a Szaszánidák genealogiája, első ősatyjuktól kezdve III. Jezdegerd-ig (+651), szakadatlan sorban reánk szállott. De éppen ezen okoknál fogva csodálkozunk kell, hogy e háznak előttünk ismeretes családfája többnyire csak uralkodó tagjaira szorítkozik és hogy sem leányokról, sem mellékgagról adataink nincsenek.

A szaszánida hatalomnak az arabok által okozott bukásával a perzsa dicsőség mindenkorra megszűnt; ily módon, tekintve feladatunk határait, szükségtelen a későbbi perzsa viszonyokat megvilágítani.

g) Zsidók.

A régi Izrael genealogiai viszonyainak méltánylásáról mindenekelőtt a következőt kell tekintetbe vennünk.

A régi zsidók Krisztus előtti időből származó irodalmi emlékjeleiknek nagy részét «biblia» vagy «ó-testamentom» neve alatt századok óta isteni eredetűnek, isteni kinyilatkoztatásnak tekintették. Ezen emlékjeleket a kritika bonczkése alá venni istentagadás és vallás ellen elkövetett merénylet volt.

Az Egyiptomban megtelepedett semiták héber ágának, Mahler legújabb nyomozása szerint 1335. évi márczius 27-én (Kr. e.) történt kiköltözése után, kezdődnek a régi izraeliták első történelmi tudósításai, melyek oly pragmatikus korszak elejét képezik, melynek vége a zsidó önállóságnak a babyloni győző által történt megsemmisítésével egy időre esik.

E korszak társadalmi intézményei az egyiptomi multnak számos nyomaira mutatnak. Kézzelfogható, hogy Izrael társadalmi testének alakulására és szervezetére az egyiptomiakkal való, egész századokig tartott együttélés nem maradhatott befolyás nélkül; mert a források állításai daczára, melyek szerint a héberek sohasem keveredtek össze idegen népekkel, az Egyiptomból kiköltözöttek között nagy számú egyiptomi is volt, kik részint a héberekkel való hosszú együttélés alatt többé-kevésbé asszimilálódtak, részint pedig meg nem elégedve a honi viszonyokkal, vagy a kénytelenségnek engedve, a kiköltöző néphez csatlakoztak.

Mivel már Egyiptomban oly nemzetségek léteztek, melyek eredetüket az első Egyiptomba bevándoroltaktól — bibliai értelemben Jakab fiaitól — származtatták, és melyek az ősz törzsi

alkotmány értelmében, családjaik legvénebbjeinek fejét örökös fejedelemnek és legfőbb bírónak elismerték: azért történt az, hogy az egész nép ezen nemzetségi szövetkezések mintája szerint, törzsek- és nemzetségekre felosztott, míg az idegen elemek vagy a régi nemzetségi szövetkezésekhez csatoltattak, vagy újakat képeztek. Így keletkezett körülbelül hetven nemzetség, melyekből három-tíz egy törzset képezett.

A genealogiai érzéket bizonyítja az, hogy mindegyik törzsnek Jakab fiai vagy unokái közül egyet ősatyául adtak. — Busch szerint Ruven, Simon és Jehúda (minthogy a hagyomány szerint e hármat Jakab legidősebb, első nejétől született fiainak tartották) oly törzsek voltak, melyek eredetüket egészen a patriarkha első három fiára visszavezették. Jakabnak második nejétől József és Benjamin legifjabb két fia született; ez az oka, hogy az ezen neveket viselt törzseket legifjabbaknak mondták; de minthogy Józsefet nem számították az ősatyák sorrendjébe, hanem mivel Efraím és Menasse két fiának nevét arra használták fel, hogy velük két törzset jelöljenek meg, továbbá mivel József fiai egyiptomi nőtől születtek: bátran feltehető, hogy e két törzset nem tartották tiszta héber vérűnek, hanem azokat azon egyiptomiak képezték, kik a héberekkel együtt Egyiptomot elhagyták. De tudjuk azt is, hogy a hagyomány szerint Jakabnak a törvényeseken kívül még négy fia is volt; ez arra mutat, hogy az ezen fiak neveit viselő törzseket azon nem héber és nem egyiptomi elemek alkották, melyek az Egyiptomból való kiköltözés előtt, alatt és után az izraelitákhoz csatlakoztak; ez időben még nem létezett a Lévi nevű törzs; ez csak sokkal későbbben merült fel.

Minden újonnan szervezett törzs élén egy törzsfő állott, körülvéve a nemzetségi szövetkezések fejeitől és a szövetségek, illetőleg az atyafiságok legvénebbjeitől. E férfiak a törzsek bírái és tanácsadói voltak. (Duncker.)

Ezek szerint azt találjuk, hogy az Egyiptomból történt kiköltözés után életbelépett szervezés és osztályozás többnyire a történelmi emlékek és ezek genealogiailag gyakorlati értékesítésének szüleményei voltak. De az őskotmányonnyal párosult érzelemnek, hogy a Fáraók kényuralmának elnyomásától bátor elhatározás által megszabadultak és a szabadságnak, a nemzetiségnek az ősi isten segítségével visszaadattak, az volt a következménye, hogy szabadalmazott, előnyökben részesülő és hatalmas, örökölhető jogokkal kérkedő osztály nem fejlődhetett. A mit a királyok előtti korszak alatt felmerült egyes hősök, szabadítók, bírák és tanácsadók hatalmáról és befolyásáról itt-ott olvasunk, az mindig csak egyes emberek külön-

állásának, nem pedig egy egész osztály előjogainak tekintendő.

A királyság felmerülésével egy szabadalmazott *rendre* is akadunk. Az Egyiptomból történt kiköltözés utáni első időben a theokratikus kormány már arról gondoskodott, hogy a láthatlan nemzeti isten dicsőítésére behozott szolgálat — egyiptomi mintára — bizonyos személyek által gyakoroltassék.

A királyság életbeléptetésével és a theokratikus elv megerősödésével Saul két első utódjának uralkodása közötti időben megnyílt a tér egy szabadalmazott osztály alapítására.

A királyok jól tudták, hogy a vallási élet fölötti uralkodásban és vallásos érzelmek kiaknázásában rejlik az egyeduralom megszilárdítására való eszköz. Az uralkodó theokratia szellemének megfelelőleg, azon családokat vonták érdekeik körébe, melyek az isteni szolgálatot már hosszabb idő óta, mintegy szokásból teljesítették. Hogy ezen isteni emberek számát gyarapítsák, ezek mellé különféle mellékteendőkre nagy számmal rendelték segítőket, úgy hogy idővel a papok és segédjeik oly tekintélyes sereget képeztek, melyet — hogy azok a többi törzsszel bizonyos tekintetben egyenjogúsítsa s a tömeg előtt nagyobb dicsfénynek körülsugározva legyenek — Lévi-től, Jakab harmadik fiától származónak és az isteni szolgálatra hivatottnak nyilvánították. A *régibb* papi rendnek ez volt a kezdete.

Hogy itt is genealogiailag szervezkedtek, az nem más mint az Egyiptomból kiköltözött tömegek törzsekre való felosztásának utánzása.

Kézzelfogható, hogy egy, az államban szabadalmazott osztály, mely az egész köz- és családéletet kimerítő vallási hivataloskodások monopolizálása által szédítő magasságra és teljes hatalomra emelkedett, bizonyosan gondoskodott arról, hogy ne legyen kénytelen hatalmát betolakodókkal megosztani és minden bizonynyal azon volt, hogy saját tagjai jogosultságának ellenőrzésében maga járjasson el.

E körülménynek köszönjük az ó-korban a *genealogiai nyilvántartásra vonatkozó első tényleges adatot*.

A babyloni számüzetésből történt visszatérés után minden bejelentett pap köteles volt, származását a papi hatóság előtt bebizonyítani. Ha ezt rendben találták, akkor a papságba fölveték, ellenkező esetben elbocsátották. Magától érthető, hogy a genealogiai nyilvántartásnak ezen kezdeteit nem semmisítették meg, hanem ellenőrzés és további nyilvántartás végett ellették, gyarapították és minden bizonynyal sajátos módon kezelték. Ezt azon körülményből lehet következtetni, hogy a nemzetségi lajstromok gyűjteményének I. Herodes által történt megsemmisítése nagy zavart idézett elő a papoknál.

Azon tény, hogy Herodes, ki idumæi ember volt, idegen származása következtében magát erőszakkal kivívott trónján biztonságban nem érezvén, a nemzetségi lajstromokat elégettette, támogatja azon föltevést, hogy nem csak a papság, hanem a papsághoz nem tartozó oly családok is voltak genealogice lajstromozva, melyek nemzetségfájukat a Babylonból történt visszatérésig tudták felvezetni, és melyek ebben bizonyos büszkeséget láttak, mert ez által magukat azon családoktól meg akarták különböztetni, melyek származásukat nem tudták igazolni vagy még ó-héber származásúak sem voltak.

Hogy a nemzetségfá visszavezetését a babyloni számüzetésből történt visszatérésig előkelő származás netovábbjának tartották, bizonyítja azon körülmény, hogy maga az edomita Herodes babyloni származásával dicsekedett. Alig szenved kétséget, hogy a Herodes által megsemmisített nyilvános, illetőleg állami nemzetséglajstromok mellett még egyes családok nemzetségfájának lajstromozása és nyilvántartása sem hiányzott.

A szervezés idejében, a babyloni számüzetésből történt visszatérés után, midőn a népszámlolás foganatosított, midőn a vegyes házasságokat felbontották és a papi szolgálatra jelentkeztetteket genealogiai vizsgálat alá vették: minden bizonynyal a legkiválóbb családok ó-zsidó származásának alapjai azon genealogiai lajstromokba tettek le, melyek a legrégebb belföldi vérségek alapkönyvei gyanánt az állami irattárnak átadattak; míg a lajstromoknak folytatása időjártával valószínűleg a családokra bízott; vitás esetekben azonban az irattári lajstromok szolgáltak irányadóul. Herodes intézkedése által e családlajstromok minden hitelességüket elvesztették és minthogy a származási nemesség, mely minden keleti népnél, nevezetesen az araboknál, a legélénkebb féltékenység tárgyát képezé, ez által nagyon kétségessé vált: nem lehet csodálkoznunk, hogy Izrael állami önállóságának a Herodiánok által előidézett megsemmisítése és a népnek a szélrózsa minden iránya felé történt elszéledése után, a genealogiai hajlamnak mindennemű okiratos alkalmazása elenyészett.

Hogy az ily fokban kifejlődött genealogiai érzéknél és ennek oly élénk gyakorlati alkalmazásánál az ó-zsidó irodalmi emlékek e tekintetben sem maradtak hátra, ez az eddig vizsgált viszonyok szükségszülte eredménye. Azért bátran kijelenthetjük, hogy a Pentateuch, a királyok, a krónika, Sámuel stb. könyvei annyi általános és részletes genealogiát valamint a genealogiai módszernek más tudományos irányokra való sokoldalú alkalmazását tartalmazza, minőket az ókor egyik emlékének sem találunk.

Az Egyiptomból történt kivándorlással, illetőleg a királyság kezdetével a források már ge-

neologiai becszel bírnak, mert ha helyenként e korszakok leírásánál az előbbi korszakok elvei voltak is irányadók, itt-ott mégis lehet más genealogiai egymásutánt feltételezni.

Nem lehet azon csodálkoznunk, hogy a főpapi ág és Dávid dynastiája rendkívül tökéletes fokban adattak át az utókornak; különösen Dávid dynastiájáról mondhatjuk, hogy igen terjedelmesen van kidolgozva. Ezzel szemben Izrael királyainak genealogiája (a birodalom széteszlása után) kívánalmunkat sehogy sem elégíti ki.

A főpapi ág nemzetségfája a Ptolemæusok idejéig terjed, míg Dávid házának genealogiája Zerubábel utáni néhány nemzedékkal véget ér.

A nem bibliai forrásokból ismerjük a Makkaeusok és Herodiánok nemzedékrendjét; Jeruzsálem elpusztítása utáni időből részben Hillel

utódait és a Dávid-dynastiából származott úgynevezett exilarchokat. E szerint világos, hogy a zsidó genealogia mindenkor nagymennyiségű álladékokkal rendelkezett és hogy azokat fel nem használták. Még azon zsidó családok is, melyek a középkorban és az újabb időben éltek és jogosult, vagy képzelt régi származásukra büszkék voltak, sem gondoskodtak származásuk regisztrálásáról és genealogiai méltánylásáról.

Ámbár korunkban a kutató tudománynak a genealogiai homályba az ítézet fáklyájával bevilágítani teljes jogosultsága van, minthogy azonban genealogiai bírálatunk ez által könnyen hittudományi excursióvá válhatnék — befejezzük az ó-keleti népek genealogiájának vizsgálatát.

Dr. WERTNER MÓR.

AZ ORSZÁGOS LEVÉLTÁRBAN ŐRZÖTT VAGY FÖLJEGYZETT NEMESI OKLEVELEKNEK JEGYZÉKE.

(A magyar és erdélyi udvari kancelláriák felállításáig.)

Tizenkettedik közlemény.¹

TACHE. 1642. <i>Váczi kpt. lt. Scrin. A. 32.</i>	TAMÁS de Csefalva. 1581. <i>Gyfvári kpt. L. Reg. Christophori Báthory. 61.</i>
TAKA de Debreczen. 1646. <i>Gyfvári kpt. 23. L. Reg. 31.</i>	TAMÁS de Csomortán. 1656. <i>Gyfvári kpt. 26. L. Reg. 608.</i>
TAKÁCS. 1651. <i>Gyfvári kpt. 25. L. Reg. 427.</i>	TAMÁS de Frinkfalva. 1663. <i>Gyfvári kpt. Prot. Kastal. 1.</i>
TAKÁCS (TEXTORIUS). 1688. <i>Kmnostori conv. Arm. T. 8. Prot. G. Csicsói 381, 385.</i>	TAMÁS de Huszt. 1504. <i>Kmnostori conv. Prot. R. II. 58.</i>
TAKÁCS alias NAGY. 1620. <i>Gyfvári kpt. 10. L. Reg. 190.</i>	TAMÁS de Huszt. 1648. <i>Gyfvári kpt. 24. L. Reg. 38.</i>
TAKÁCS de Némethi. 1590. <i>Erd. főkormszék 1804: 122.</i>	TAMÁS de Kászonujfalu. 1581. <i>Gyfvári kpt. L. Reg. Christophori Báthory. 61.</i>
TAKÁCSI. 1609. <i>Nyitra megye ltban.</i>	TAMÁS de Rákos. 1656. <i>Gyfvári kpt. 26. L. Reg. 608.</i>
TAKÓ. 1655. <i>Gyfvári kpt. 26. L. Reg. 587.</i>	TAMÁS de Szentdomokos. 1656. <i>Gyfvári kpt. 26. L. Reg. 608.</i>
TÁLAS. 1625. <i>Gyfvári kpt. 13. L. Reg. 4.</i>	TAMÁS de Szentkirály. 1656. <i>Gyfvári kpt. 26. L. Reg. 608.</i>
TALPASI. 1655. <i>Kmnostori conv. Arm. T. 20. Gyfvári kpt. 26. L. Reg. 478.</i>	TAMÁSFFY de Zetalaka. 1585. <i>Gyfvári kpt. 1. L. Reg. 273.</i>
TAMÁS. 1608. <i>Gyfvári kpt. 5. L. Reg. 73.</i>	TAMÁSI alias VARGA. 1642. <i>Gyfvári kpt. 20. L. Reg. 123.</i>
TAMÁS. 1609. <i>Gyfvári kpt. 6. L. Reg. 261.</i>	TAMÁSI de Ákosfalva. 1630. <i>Gyfvári kpt. 16. L. Reg. 141.</i>
TAMÁS. 1653. <i>Gyfvári kpt. 26. L. Reg. 475.</i>	TAMÁSI de Ákosfalva. 1639. <i>Gyfvári kpt. 19. L. Reg. 149.</i>
TAMÁS. 1655. <i>Gyfvári kpt. 26. L. Reg. 578.</i>	TAMÁSI de Fogaras. 1614. <i>Gyfvári kpt. 7. L. Reg. 108.</i>
TAMÁS. 1655. <i>Gyfvári kpt. 26. L. Reg. 580.</i>	TAMÁSI SZABÓ lásd SZABÓ TAMÁSI.
TAMÁS. 1656. <i>Gyfvári kpt. 26. L. Reg. 620.</i>	TANA de Bölön. 1650. <i>Gyfvári kpt. 25. L. Reg. 19.</i>
TAMÁS. 1659. <i>Erd. főkormszék. 1797: 4383.</i>	TÁNCZOS. 1608. <i>Gyfvári kpt. 5. L. Reg. 73.</i>
TAMÁS. 1659. <i>NRA. 1736—38.</i>	TÁNCZOS. 1618. <i>NRA. 901—9.</i>
TAMÁS. 1663. <i>Gyfvári kpt. Cent. GG. 25.</i>	TÁNCZOS. 1656. <i>Gyfvári kpt. 26. L. Reg. 602.</i>
TAMÁS de Alsókosály. 1609. <i>Kmnostori conv. Arm. T. 16.</i>	
TAMÁS de Alsókosály alias FARKAS. 1649. <i>Acta Transylv. fasc. 1. N° 2. Kmnostori conv. Arm. F. 4. — Prot. Q. 83, 85. Gyfvári kpt. 24. L. Reg. 98.</i>	

¹ L. Turul. 1883. 84, 142. l. 1884. 29, 68, 118, 158. l. 1885. 29, 73, 122, 181. l. és 1886. 31. l.

- TÁNCZOS. 1656. *Gyfvári kpt. 26. L. Reg. 608.*
 TÁNCZOS alias GESZTI. 1654. *Gyfvári kpt. 26. L. Reg. 419.*
 TÁNCZOS alias GYÖRGY. 1648. *Kmnostori conv. Prof. Q. 41.*
 TÁNCZOS de Vadasd. 1608. *Gyfvári kpt. 5. L. Reg. 73.*
 TANKÓ de Amadéfalva. 1656. *Gyfvári kpt. 26. L. Reg. 608.*
 TANKÓ de Illyefalva. 1656. *Gyfvári kpt. 26. L. Reg. 620.*
 TANKÓ de Malomfalva. 1610. *Gyfvári kpt. 6. L. Reg. 484.*
 TANKÓ de Siklód. 1617. *Gyfvári kpt. 8. L. Reg. 253.*
 TANKÓ de Szépviz. 1594. *Gyfvári kpt. Cista Colos. fasc. V. 45.*
 TANKÓ de Szépviz. 1607. *Gyfvári kpt. 4. L. Reg. 64.*
 TANKÓ de Zabola alias KOVÁCS. 1616. *Gyfvári kpt. 8. L. Reg. 178.*
 TAR. 1609. *Gyfvári kpt. Cista Bihar. fasc. I. 11.*
 TAR. 1624. *Szepesi kpt.*
 TAR de Debreczen alias SZAPPANOS. 1624. *Gyfvári kpt. 12. L. Reg. 17.*
 TAR de Csegez. 1609. *Gyfvári kpt. 6. L. Reg. 97.*
 TAR de Tepe alias NAGY. 1656. *Gyfvári kpt. 26. L. Reg. 687.*
 TARASI. 1580. *Vácsi kpt. lt. Scrin A. 40.*
 TARCSA. 1659. *Kmnostori conv. Arm. T. 1.*
 TARCSAFALVI. 1607. *Erd. főkormszék. 1806: 9705.*
 TARCSAI alias SZABÓ. 1632. *Gyfvári kpt. Divers. Cista II. fasc. 5. No 44, 45.*
 TARCSAI de Szalonta. 1652. *NRA. 218—40. Egri kpt. III. könyv. 1240.*
 TARCSALI. 1631. *Gyfvári kpt. Cent. XX. 58.*
 TARKÓ de Konyárd. 1616. *Gyfvári kpt. 8. L. Reg. 210.*
 TARLÓDI de Zuna. 1650. *Gyfvári kpt. 25. L. Reg. 256.*
 TARNÓCZAY. 1466. *NRA. 192—40.*
 TARPAL alias SIMON. 1613. *Gyfvári kpt. Cent. II. 90.*
 TARSOLY alias TORJAI. 1631. *Gyfvári kpt. 16. L. Reg. 187.*
 TARSOLY de Sarkad. 1647. *Gyfvári kpt. 23. L. Reg. 52.*
 TASNÁDI de Belényes alias NAGY. 1646. *Gyfvári kpt. 23. L. Reg. 32.*
 TASSI de Enyed. 1607. *Gyfvári kpt. 4. L. Reg. 182.*
 TATÁR. 1611. *Gyfvári kpt. Cent. XX. 14.*
 TATÁR. 1653. *Gyfvári kpt. 26. L. Reg. 125.*
 TATÁR alias BODA. 1686. *L. Reg. Arm. I. pag. 90.*
 TATÁR de Dombó. 1650. *Gyfvári kpt. 25. L. Reg. 234.*
 TATÁR de Tatárszállás. 1464. *Dipl. Ltár. 1600b.*
 TATROSI. 1650. *Gyfvári kpt. 25. L. Reg. 39.*
 TATROSI de Enyed. 1608. *Gyfvári kpt. 5. L. Reg. 53.*
 TAIT de Gyulafehérvár. 1634. *Gyfvári kpt. 17. L. Reg. 103. (Elveszett.)*
 TÉCSI de Dés. 1651. *Kmnostori conv. Prof. Q. 135.*
 TEGZES. 1599. *Gyfvári kpt. Cent. D. 73.*
 TEGZES. 1622. *Gyfvári kpt. 15. L. Reg. 9.*
 TEHNYEI. 1443. *Dipl. Ltár 13702.*
 TEJ de Désfalva. 1591. *Kmnostori conv. L. Reg. anni 1591: 237.*
 TEJ de Szalontha. 1622. *Gyfvári kpt. 11. L. Reg. 34.*
 TEKÁR. 1689. *Kmnostori conv. Arm. B. 46.*
 TEKE. 1656. *Gyfvári kpt. 26. L. Reg. 602.*
 TELEGDI. 1669. *Erd. főkormszék. 1839: 2306.*
 TELEKESY. 1554. *Acta Thurzóiana fasc. 7. No 10. NRA. 659—53.*
 TELEKI de Ványa. 1583. *Gyfvári kpt. 1. L. Reg. 27.*
 TEMESVÁRI. 1609. *Gyfvári kpt. 6. L. Reg. 169.*
 TEMESVÁRI. 1621. *Gyfvári kpt. 11. L. Reg. 11.*
 TEMESVÁRI. 1625. *Kmnostori conv. Arm. T. 15.*
 TEMESVÁRI alias RÁCZ. 1644. *Gyfvári kpt. 23. L. Reg. 4.*
 TEMESVÁRI de Galóczi. 1625. *Gyfvári kpt. 13. L. Reg. 23.*
 TENTURICS. 1659. *Pozsony város ltban (Lásd Gyfvári kpt. KK. 98.)*
 TEPEI de Borosjenő. 1655. *Gyfvári kpt. 26. L. Reg. 536.*
 TERJÉNI. 1609. *Gyfvári kpt. 6. L. Reg. 113.*
 TERLE CZKI. 1631. *Gyfvári kpt. Cent. XX. 58.*
 TESTE de Szalonta. 1655. *Gyfvári kpt. 26. L. Reg. 559.*
 TEXTORIUS lásd TAKÁCS.
 THEMERY lásd TÖMÖRI.
 TIBA de Tarpa. 1624. *Gyfvári kpt. 13. L. Reg. 28.*
 TIBÁCS de Pankota. 1618. *Gyfvári kpt. 10. L. Reg. 91.*
 TIBLER. 1688. *L. Reg. Arm. I. 110.*
 TIKÁSZ de Bakonyszegh. 1648. *Gyfvári kpt. 24. L. Reg. 42.*
 TIKMONYAS alias SZEGEDI. 1628. *Kmnostori conv. Prof. Q. 34.*
 TIMBOS de Boérfalva. 1658. *Kmnostori conv. Arm. V. 20.*
 TIMBOS de Dragumerfalva. 1631. *Gyfvári kpt. 16. L. Reg. 238.*
 TISZA. 1578. *NRA. 1049—19.*
 TISZA de Gorbó. 1649. *Gyfvári kpt. Prot. Steph. Bárdi. I. 218.*
 TIVADAR. 1680. *Kmnostori conv. Prot. Balth. Rákosi 117.*
 TIVADAR alias KOVÁCS. 1656. *Gyfvári kpt. 26. L. Reg. 731.*
 TIVADAR de Szásza. 1680. *Kmnostori conv. Arm. D. 14.*
 TIVADAR de Szencsesd. 1671. *Erd. főkormszék. 1806: 5074.*
 TIVADAR KIS de Remethe lásd KIS TIVADAR.
 TÓDOR. 1607. *Gyfvári kpt. 4. L. Reg. 99.*
 TÓDOR. 1652. *Gyfvári kpt. Cista I. Hunyad fasc. I. 21.*
 TÓDOR. 1656. *Gyfvári kpt. 26. L. Reg. 608.*
 TÓDOR. 1664. *Kmnostori conv. Prot. Petr. Rákosi. 434.*
 TÓDOR de Boérfalva. 1664. *Kmnostori conv. Arm. L. 3.*
 TÓDORÁN de Rohi. 1662. *Kmnostori conv. Szolnok Int. fasc. D. 13.*
 TOGYE de Somkúth. 1673. *Erd. főkormszék 1790: 7908.*

- TOKAJI. 1656. *Gyfvári kpt. 26. L. Reg. 604.*
 TOLDI. 1590. *Kmnostori conv. L. Reg. Anni 1591: 6.*
 TOLNAI. 1608. *Gyfvári kpt. 5. L. Reg. 189.*
 TOLNAI. 1632. *Gyfvári kpt. Prot. M. Siklósi 24.*
 TOLNAI. 1643. *NRA. 1451—2.*
 TOLNAI de Bajom. 1606. *Gyfvári kpt. 3. L. Reg. 23.*
 TOLTI MAKJÁN lásd MAKJÁN TOLTI.
 TOLVAJ. 1615. *Gyfvári kpt. 8. L. Reg. 16.*
 TOLVAJ. 1616. *Gyfvári kpt. Prot. P. Taraczközi 177.*
 TOMA. 1618. *Gyfvári kpt. Prot. Neminem laede 348.*
 TOMAJAGA alias PAPDÁN. 1636. *Kmnostori conv. Arm. N. 1.*
 TOMASSOVICZ alias BACHORECZ. 1685. *L. Reg. Arm. I. pag. 89.*
 TOMORI. 1628. *Gyfvári kpt. 14. L. Reg. 58.*
 TOMORI. 1631. *Gyfvári kpt. Cent XX. 58.*
 TOMPA. 1655. *Gyfvári kpt. 26. L. Reg. 578.*
 TOMPAHÁZI. 1653. *Gyfvári kpt. 26. L. Reg. 189.*
 TOMPAI. 1570. *Kmnostori conv. L. Reg. anni 1570: 259.*
 TOMPOS. 1656. *Gyfvári kpt. 26. L. Reg. 608.*
 TONAI. 1609. *Gyfvári kpt. 6. L. Reg. 165.*
 TONHEUSER. 1580. *L. Reg. Arm. I. pag 16. — L. Reg. No III. fol. 73.*
 TOPERCZER. 1686. *L. Reg. Arm. I. 102. és a Szepesi kpt. ltban.*
 TOPLICZA de Alsószilvás. 1633. *Gyfvári kpt. Cista I. Hunyad fasc. I. 1. Prot. Spes mea Christus. 234*
 TORDAI. 1607. *Gyfvári kpt. 4. L. Reg. 214.*
 TORDAI. 1607. *Gyfvári kpt. 4. L. Reg. 211.*
 TORDAI. 1609. *Erd. főkormszék. 1827: 1420. Gyfvári kpt. 6. L. Reg. 227.*
 TORDAI. 1611. *Gyfvári kpt. Cent. XX. 14.*
 TORDAI alias KOVÁCS. 1612. *NRA. 1865. No 12.*
 TORDAI de Kocsárd. 1607. *Gyfvári kpt. 4. L. Reg. 193.*
 TORI. 1649. *Liptó megye ltban.*
 TORJAI alias TARSOLY. 1631. *Gyfvári kpt. 16. L. Reg. 187.*
 TORJAI de Felsőcernátony. 1655. *Gyfvári kpt. 26. L. Reg. 544.*
 TORMÁS. 1628. *Gyfvári kpt. 14. L. Reg. 58.*
 TORMÁSI. 1611. *Gyfvári kpt. Cent XX. 14.*
 TORNARY. 1638. *Szepesi kpt.*
 TORNI de Zetelaka. 1606. *Gyfvári kpt. 3. L. Reg. 16.*
 TORNOVAI de Zilah alias GÖRÖG. 1650. *Gyfvári kpt. 25. L. Reg. 160.*
 TOROCZKAI. 1591. *Kmnostori conv. L. Reg. anni 1591: 175.*
 TOROCZKAI. 1606. *Kmnostori conv. Prot. E. 30.*
 TOROCZKAI. 1611. *Gyfvári kpt. Cent. XX. 14.*
 TOROCZKAI alias KOVÁCS. 1606. *Gyfvári kpt. 3. L. Reg. 30.*
 TOROCZKAI PATKÓ lásd PATKÓ TOROCZKAI.
 TORPAI. 1613. *Gyfvári kpt. Prot. Magnificat 95.*
 TÓTH. 1590. *Erd. főkormszék 1804: 122.*
 TÓTH. 1607. *Gyfvári kpt. 4. L. Reg. 148.*
 TÓTH. 1608. *Gyfvári kpt. 5. L. Reg. 72.*
 TÓTH. 1608. *Gyfvári kpt. 5. L. Reg. 115.*
 TÓTH. 1609. *Gyfvári kpt. 6. L. Reg. 78.*
 TÓTH. 1609. *Gyfvári kpt. 6. L. Reg. 113.*
 TÓTH. 1609. *Gyfvári kpt. 6. L. Reg. 299.*
 TÓTH. 1609. *Gyfvári kpt. 6. L. Reg. 461.*
 TÓTH. 1610. *Gyfvári kpt. Prot. Barsi. 14.*
 TÓTH. 1612. *NRA. 1865. No 16.*
 TÓTH. 1615. *Gyfvári kpt. 13. L. Reg. 47.*
 TÓTH. 1624. *Gyfvári kpt. 13. L. Reg. 4.*
 TÓTH. 1625. *Gyfvári kpt. 13. L. Reg. 4.*
 TÓTH. 1628. *Gyfvári kpt. 14. L. Reg. 58.*
 TÓTH. 1631. *Gyfvári kpt. Cent. XX. 58.*
 TÓTH. 1647. *NRA. 902—2.*
 TÓTH. 1651. *Gyfvári kpt. 25. L. Reg. 444.*
 TÓTH. 1653. *Egri kpt. II. Könyv. 162.*
 TÓTH. 1654. *Gyfvári kpt. 26. L. Reg. 275.*
 TÓTH. 1655. *Gyfvári kpt. 26. L. Reg. 570.*
 TÓTH. 1655. *Gyfvári kpt. 26. L. Reg. 580.*
 TÓTH. 1656. *Gyfvári kpt. 26. L. Reg. 619.*
 TÓTH. 1656. *Gyfvári kpt. 26. L. Reg. 732.*
 TÓTH. 1666. *Egri kpt. II. Könyv. 108.*
 TÓTH. 1670. *NRA. 1865. No 16.*
 TÓTH. 1686. *L. Reg. Arm. I. 93.*
 TÓTH alias BORSI. 1625. *Gyfvári kpt. 12. L. Reg. 47.*
 TÓTH alias PAKOSDI. 1611. *Gyfvári kpt. Cent. XX. 14.*
 TÓTH alias SISKA. 1625. *Gyfvári kpt. 13. L. Reg. 47.*
 TÓTH alias SZÖCS. 1664. *Erd. főkormszék. 1806: 5350.*
 TÓTH alias UZONI. 1649. *Gyfvári kpt. 24. L. Reg. 310.*
 TÓTH de Borosjenő. 1615. *Gyfvári kpt. 8. L. Reg. 165.*
 TÓTH de Csimaköz. 1608. *Gyfvári kpt. 5. L. Reg. 191.*
 TÓTH de Désháza. 1649. *Gyfvári kpt. 24. L. Reg. 181.*
 TÓTH de Egerbegy. 1643. *Kmnostori conv. Comit. Thordensis fragm. fasc. littera T. No 31.*
 TÓTH de Gyulafehérvár. 1654. *Gyfvári kpt. 26. L. Reg. 431. Prot. Steph. Bárdi II. 113.*
 TÓTH de Kaba. 1645. *Gyfvári kpt. 23. L. Reg. 16.*
 TÓTH de Kecset. 1656. *Gyfvári kpt. 26. L. Reg. 620.*
 TÓTH de Kiskér. 1652. *Nyitra megye ltban.*
 TÓTH de Eörvend. 1614. *Gyfvári kpt. 7. L. Reg. 235.*
 TÓTH de Mikelaka. 1653. *Gyfvári kpt. 26. L. Reg. 148.*
 TÓTH de Rettegh alias BORBÉLY. 1620. *Gyfvári kpt. 10. L. Reg. 199.*
 TÓTH de Sárospatak. 1621. *Kmnostori conv. Arm. T. 6. Prot. Q. 81. Gyfvári kpt. 11. L. Reg. 10.*
 TÓT de Sínfalva. 1650. *Gyfvári kpt. 25. L. Reg. 196.*
 TÓTH de Sitér. 1603. *Gyfvári kpt. 5. L. Reg. 195.*
 TÓTH de Szásznyíres. 1590. *Erd. főkormszék. 1804: 122.*
 TÓTH de Szigeth. 1653. *Gyfvári kpt. 26. L. Reg. 110.*
 TÓTH de Szovátha. 1608. *Kmnostori conv. Arm. M. 31.*
 TÓTH de Técső. 1634. *NRA. 1680—1.*
 TÓTH de Udvarhely. 1609. *Gyfvári kpt. 6. L. Reg. 405.*
 TÓTH de Várad. 1607. *Gyfvári kpt. 4. L. Reg. 218.*
 TÓTH de Vásárhely. 1608. *Kmnostori conv. Arm. M. 31.*
 TÓTH GYULAI. 1619. *Gyfvári kpt. Prot. J. Debreczeni 447.*
 TÓTVÁRADJAI. 1607. *Gyfvári kpt. 4. L. Reg. 204.*
 TÓTVÁRADJAI. 1611. *Gyfvári kpt. Cent. XX. 14.*

- TÖKE. 1431. *Töke cs. letét. DL. 13509.*
 TÖKE. 1655. *Gyfvári kpt. 26. L. Reg. 580.*
 TÖKE de Majtín. 1611. *NRA. 940—10.*
 TÖKÉS. 1608. *Kmnostori conv. Arm. M. 31.*
 TÖKI alias EÖRDÖGH. 1625. *Gyfvári kpt. 13. L. Reg. 47.*
 TÖKÖLYI de Thekelház. 1572. *NRA. 132—17.*
 TÖMÖRI (THEMERY). 1609. *NRA. 1861—19.*
 TÖMÖRKÉNYI. 1655. *Gyfvári kpt. 26. L. Reg. 576.*
 TÖREI. 1651. *Acta post Adv. Tab. 55. N° 14.*
 TÖRÖ de Várad. 1654. *Gyfvári kpt. 26. L. Reg. 292.*
 TÖRÖK. 1611. *NRA. 940—10.*
 TÖRÖK. 1621. *Gyfvári kpt. 11. L. Reg. 10.*
 TÖRÖK. 1631. *Gyfvári kpt. Cent. XX. 58.*
 TÖRÖK. 1655. *Gyfvári kpt. Cista Gömör fasc. Gyergyó 9.*
 TÖRÖK. 1656. *Gyfvári kpt. 26. L. Reg. 620.*
 TÖRÖK. 1670. *NRA. 343—29.*
 TÖRÖK. 1670. *NRA. 1864. N° 4. — NRA. 1865. N° 35.*
 TÖRÖK de Gyulafehérvár. 1654. *Gyfvári kpt. 26. L. Reg. 431. Prot. Steph. Bárdi II. 113.*
 TÖRÖK de Harasztos. 1650. *Gyfvári kpt. 25. L. Reg. 315.*
 TÖRÖK de Hódos. 1608. *Kmnostori conv. Arm. M. 31.*
 TÖRÖK de Kebele. 1609. *Gyfvári kpt. 6. L. Reg. 410.*
 TÖRÖK de Kiskászon. 1641. *Gyfvári kpt. 20. L. Reg. 30. Prot. M. Barsi III, 114.*
 TÖRÖK de Magyarbeöd. 1644. *Gyfvári kpt. 23. L. Reg. 1.*
 TÖRÖK de Makó. 1606. *Gyfvári kpt. 3. L. Reg. 11.*
 TÖRÖK de Nagyakna. 1625. *Kmnostori conv. Prot. R. II. 72.*
 TÖRÖK de Sámsond. 1672. *Erd. főkörmiszék 1841: 7618.*
 TÖRÖK de Szentmihály. 1656. *Gyfvári kpt. 26. L. Reg. 608.*
 TÖRÖK de Szentmiklós. 1608. *Kmnostori conv. Arm. T. 19. Gyfvári kpt. 5. L. Reg. 170.*
 TÖRÖK de Szigeth. 1569. *Kmnostori conv. L. Regius anni 1570: 129.*
 TÖRÖK de Szigeth. 1670. *Erd. főkörmiszék 1808: 2799.*
 TÖRÖK de Telekes. 1629. *Conc. Exp. 70.*
 TÖRÖK de Várad. 1584. *Gyfvári kpt. 1. L. Reg. 267.*
 TÖRÖK de Várad. 1649. *Gyfvári kpt. 24. L. Reg. 108.*
 TÖRÖK de Zodoró. 1588. *Gyfvári kpt. 2. L. Reg. 71.*
 TÖRÖK KERESZTÚRI. 1611. *Gyfvári kpt. Cent. XX. 14.*
 TÖRÖS de Debreczen alias BARÁTH. 1608. *Gyfvári kpt. 4. L. Reg. 242.*
 TÖRÖS de Makó. 1608. *Gyfvári kpt. 5. L. Reg. 161.*
 TÖRPÉNYI. 1631. *Kmnostori conv. Arm. T. 10.*
 TÖRTÖLY. 1608. *Gyfvári kpt. 5. L. Reg. 167.*
 TÖTÖRY. 1590. *Erd. főkörmiszék. 1804: 122.*
 TÖVISI. 1613. *Gyfvári kpt. Prot. Magnificat. 156.*
 TÖVISI. 1669. *Erd. főkörmiszék. 1841: 3645.*
 TÖVISI de Hagymásbodon. 1633. *Gyfvári kpt. 17. L. Reg. 97. (Elveszett.)*
 TRAUZNER. 1590. *Kmnostori conv. L. Reg. anni. 1591: 71.*
 TRENCSENYI. 1678. *Liptó megye ltban.*
 TRIBINACZ. 1686. *L. Reg. Arm. I. 96.*
 TRIFF. 1659. *Kmnostori conv. Arm. T. 1.*
 TRIFF de Kisbón. 1616. *Gyfvári kpt. 8. L. Reg. 174. Cent. KK. 61. Prot. S. Brinyi 275.*
 TRIFF BORHAN. 1652. *Gyfvári kpt. Cista I. Hunyad fasc. I. 21.*
 TRNAVY. 1686. *L. Reg. Arm. I. 97.*
 TROMBITÁS. 1631. *Kmnostori conv. Prot. Q. 42.*
 TROMBITÁS alias PETRÓCZI. 1608. *Gyfvári kpt. 5. L. Reg. 88.*
 TROMBITÁS de Gyulafehérvár. 1650. *Gyfvári kpt. 25. L. Reg. 333.*
 TROMBITÁS de Várad. 1650. *Gyfvári kpt. 25. L. Reg. 305.*
 TROSKICZ de Lugos. 1639. *Gyfvári kpt. Prot. M. Siklósi. 129.*
 TRSZTENSZKY. 1638. *Árva megye ltban.*
 TRUFÁN. 1608. *Gyfvári kpt. 5. L. Reg. 73.*
 TUBA de Henczida. 1614. *Gyfvári kpt. 7. L. Reg. 193.*
 TUK. 1665. *Körös megye ltban.*
 TULI (TWL). 1566. *NRA. 910—25.*
 TUMBUS de Dragumérfalva. 1631. *Kmnostori conv. Prot. N. 58.*
 TUNFUL. 1656. *Gyfvári kpt. 26. L. Reg. 732.*
 TURCSÁNYI. 1605. *Nógrád megye ltban.*
 TÚREGYHÁZI. 1631. *Gyfvári kpt. Cent. XX. 58.*
 TÚRI. 1609. *Gyfvári kpt. 6. L. Reg. 159.*
 TÚRI. 1609. *Gyfvári kpt. 6. L. Reg. 299.*
 TÚRI. 1610. *Gyfvári kpt. Prot. Barsi 14.*
 TÚRI. 1631. *Gyfvári kpt. Cent. XX. 58.*
 TÚRI. 1647. *Gyfvári kpt. 23. L. Reg. 50.*
 TÚRI de Gyulafehérvár. 1620. *Gyfvári kpt. 10. L. Reg. 207.*
 TÚRI de Várad. 1590. *Kmnostori conv. L. Reg. anni 1591: 103.*
 TURK. 1659. *NRA. 1736—38.*
 TURKUL. 1659. *NRA. 1736—38. Erd. főkörmiszék. 1797: 4383.*
 TÚROCZENUS (TÚRÓCZI). 1615. *Túróc megye ltban.*
 TUSA de Mártonfalva. 1650. *Gyfvári kpt. 25. L. Reg. 129.*
 TUSON de Polyán. 1615. *Gyfvári kpt. 8. L. Reg. 107.*
 TÜREI alias KOVÁCS. 1652. *Kmnostori conv. Prot. IIII. 104.*
 TÜRI. 1637. *Gyfvári kpt. 18. L. Reg. 191.*
 TÜRI alias PAP. 1618. *Gyfvári kpt. 10. L. Reg. 88.*
 TÜRI alias SZABÓ. 1664. *Erd. főkörmiszék. 1806: 5350.*
 TÜRI de Bogáth. 1674. *Gyfvári kpt. Prot. Georg. Csicsói 165.*
 TÜRI de Borosjenő. 1653. *Gyfvári kpt. 26. L. Reg. 251.*
 TÜRI de Huszt alias BORBÉLY. 1589. *Gyfvári kpt. 2. L. Reg. 294.*
 TÜRI de Miklóslaka. 1617. *Gyfvári kpt. 10. L. Reg. 12.*
 TÜRSON de Kászon alias CSIREI. 1626. *Gyfvári kpt. 13. L. Reg. 27.*
 TYLIO de Lőkősháza. 1651. *Gyfvári kpt. 25. L. Reg. 337.*
 TYÚKÁSZ lásd TÍKÁSZ.

- UDVARHELYI de DÉS. 1639. *Kmnostori conv. Prot. R. II. 27.*
 UDVARHELYI de Szentmihályfalva. 1653. *Gyfvári kpt. 26. L. Reg. 188.*
 UDVARHELYI SZABÓ lásd SZABÓ UDVARHELYI.
 UDVARNOKI. 1631. *Gyfvári kpt. Cent. XX. 58.*
 UGRA. 1631. *Gyfvári kpt. Cent. XX. 58.*
 UGRAI. 1607. *Gyfvári kpt. 4. L. Reg. 216.*
 UGRAI. 1678. *Kmnostori conv. Prot. O. I. 201.*
 ÚJ de Csaba. 1653. *Gyfvári kpt. 26. L. Reg. 146.*
 UJFALVI de Kövesd. 1672. *Kmnostori conv. Arm. B. 47.*
 UJHELYI. 1578. *Thúrócz megye ltban.*
 UJHELYI. 1600. *Nagyvárad kpt. lt. Deposit. 5.*
 UJHELYI. 1664. *Erd. főkormszék. 1806: 5350.*
 UJLAKI alias KOVÁCS. 1647. *Gyfvári kpt. 23. L. Reg. 60.*
 UJLAKI alias NAGY. 1643. *Kmnostori conv. Arm. Diversæ.*
 UJLAKI alias VARGHA. 1621. *Gyfvári kpt. 11. L. Reg. 4.*
 UJVÁRI. 1631. *Gyfvári kpt. Cent. XX. 58.*
 UJVÁRI de Tolna. 1628. *Gyfvári kpt. 14. L. Reg. 58.*
 UJVÁRI de Sályi. 1648. *Gyfvári kpt. Cent. BB. 23.*

- UJVÁRI de Várad. 1655. *Gyfvári kpt. 26. L. Reg. 482.*
 UJVÁRI KIS lásd KIS UJVÁRI.
 ULMAN. 1652. *Gyfvári kpt. Cista I. Hunyad fasc. I. 21.*
 UNDI. 1631. *Gyfvári kpt. Cent. XX. 58.*
 UNGVÁRI de Bothfalva. 1655. *Gyfvári kpt. 26. L. Reg. 484.*
 UNGVÁRI de Rettegh. 1650. *Gyfvári kpt. 25. L. Reg. 110.*
 UNGVÁRI de Várad. 1649. *Gyfvári kpt. 24. L. Reg. 297.*
 UNGUR de Macskamező. 1675. *Kmnostori conv. Arm. V. 24.*
 URKON. 1656. *Gyfvári kpt. 26. L. Reg. 608.*
 URSZUL de Kisbún. 1663. *Kmnostori conv. Prot. Balth. Rákosi 116.*
 ÚSZ alias NEMES. 1593. *Szepesi kpt. Proth. 1683. fol. 289.*
 USZÓ de Kiskomádi. 1583. *Gyfvári kpt. 1. L. Reg. 39.*
 ÚTKÖZI de Gyulafehérvár. 1654. *Gyfvári kpt. 26. L. Reg. 431. Prot. Steph. Bárdi II. 113.*
 UZONI. 1611. *Gyfvári kpt. Cent. XX. 14.*
 UZONI alias TÓTH. 1649. *Gyfvári kpt. 24. L. Reg. 310.*
 ÜRÖGDI. 1653. *Gyfvári kpt. 26. L. Reg. 92.*
 Közli: TAGÁNYI KÁROLY.

KÖNYVISMERTETÉS.

A Heraldika Vezérfonala. *A Magyar Tud. Akadémia történelmi bizottsága megbízásából írta báró Nyáry Albert, a M. Tud. Akadémia I. tagja 9 színyomatú s 13 fametszetű táblával és a szövegbe nyomott 86 ábrával. Budapest, 1886.* Kiadja a m. tudományos Akadémia. Ára 5 forint.

A tudós szerző ez év első hajnalán, miután — mint a munka előszavában írva van — művét bevégzé: földi pályáját is befejezte. De munkája megjelenésének már nem örvendhetett, a kinyomtatott műhöz az előszót megírni már nem maradt ideje, azt helyette testvére b. Nyáry Jenő teljessíté. Munkája ekképen «opus posthumum»-má vált. Sajátságos sorsa, vagy jelenete irodalmunk ez ágának. A halhatatlan érdemű Pray-nak is († 1801 sept. 23) Syntagma Historicum de Sigillis Regum et Reginarum etc. Budæ 1805. című jeles műve «opus posthumum»-ként látott napvilágot. — Nyáry e nagy és jeles művével szintén maradandó emléket állított magának irodalmunkban.

E soroknak nem célja a bírálat, hanem csakis irodalmi, rövid ismertetése a munkának, mely egészben véve a következő öt fejezetből áll:

I. A címerészet. — Beosztása. — Sphragistikai vonatkozásai. — A címér. 1—4. lap.

II. Különböző vélemények a címerek eredetéről. — A kiváltságos jelképek a régi korban. 4—15. lap.

III. A középkori címerek keletkezése. — Magyarország címere. — A címerészet fejlődési korszakai és jelentősége. 15—136. lap.

IV. A címér-jog és címér-ellenőrzés. A heraldok és tornák. A címerekkel való visszaélések ellen hozott rendszabályok. 137—192. lap.

V. A heraldika kútforrásai 193—258. lap.

Ezeket követi háromrendbeli betűsoros mutató.

Mielőtt ezen fejezetek tartalmát, habár igen röviden is, áttekintenők, célszerűnek látszik, hogy a mű genesisével és alkotásának általában ismert phasisaival is megismerkedjünk — annál is inkább, mert ezeknek számbavétele, valamint egy netalán jöhető bírálatnak, úgy a szerző műve igazságos méltatásának is kulcsát és alapját képezi.

B. Nyáry Albert szenvedélyes vonzalommal és kedvteléssel viseltetett a Heraldika iránt, me

nek megírásával az akadémiai történelmi bizottság által 1881. decz. 25-én bízott meg. És ő — mint ismerőinek körében tudják — a megbízás után csakhamar műve nyomtatásához is hozzá fogott, úgy hogy munkáját a sajtó működésével együttesen vagy párhuzamosan dolgozta, tehát egyszerre nyomtatott és kutatott, tanult és írt. Így készült és így lőn befejezve a mű a megbízás napjától számítva teljesen négy egész év alatt. E sajtóságos eljárás eredménye a munka figyelmes áttekintőjének egyszerre szemébe fog tűnni, annál kirívóbban: ha az első két fejezetet a reá következő utóbbi fejezetekkel összemérjük, a mi által látni fogjuk: hová jutott szerző folytonos lankadatlan tanulmányozásával.

Míg az első fejezet dolgozásánál csak Magny és Berndt számba vehető munkáira támaszkodik, — mert a többi idézetek nagyobbára ezek alapján fordulnak elő, — Gatterer és Páriz-Pápai compendiumjai pedig efféle műnél forrás számba nem vehetők, — a munka folyamában már mindinkább kezd feltorlódni az anyag bősége, és kezd szélesedni a szerző láthatára is a szaktudomány előnyére és az olvasó érdekének hasznára is.

Az első fejezetben a Heraldika beosztását, illetőleg a Czimertudománynak részletekre elemzését, a Pecséttanhoz való viszonyát tárgyalván, a «Czímer» fogalmáról, mintegy bíráló módorban taglalván kútfőinek definitióit, saját nézeteinek meghatározásához jut, mely szerint «a címerek különleges szabályok által meghatározott színekből és alakokból szerkesztett jogi hatálylyal bíró képek, melyek egyes személyeknek és testületeknek bizonyos események, érdemek, hivatalos és rangbeli állások jelzésére és fölismertetésére az erre joggal bíró személyek és hatóságok által adományoztatnak és vétetnek föl».

A következő fejezetben a címerek eredetéről és a régi korbeltől kiváltságos jelképekről hosszasan és tanulságosan értekezik, főleg azok részére, kik az ó-kor jelképeit a később kifejlődött heraldikai tanokkal összeegyeztetni igyekeznek.

A III. és IV. fejezet valamint terjedelemben, úgy érdekesség tekintetében és a szerző tájékozottságának eredményére nézve is meghaladják az előző fejezetek értékét. Az előbbiben (értve a III-ikat), mely a középkori címerek keletkezéséről szól, ábrák kíséretében a jelvényes paizsok

és pecsétek feltüntetése mellett igyekeznek a Heraldika első szárait egybefűzni. Majd áttérvén Magyarország címerére, itt is hasonló módszerrel és a szöveg közé nyomott ábrák támogatására hivatkozólólag együvé gyűjtve találjuk mind azt, a mit erre az irodalom eddig felmutatott, tüzetesen előadván a címeralaknak fejlődését, irodalmilag és legislative eddigi méltatását, téves és hibás alakban használatának mozzanatait és ezek kárhóztatását és végre helyes alakzatának meghatározását. Végre a «Czímerészet fejlődési korszakai és jelentősége» tanulmányozásához fogván, számos pecséttrajz feltüntetése mellett a címeres pecsétek, a sisakpecsétek vagy sisakoromdíz, majd egyéb, testületi és családi címerek elemzésébe merül a szerző; és oly mérvben és terjedelemben tárja az olvasó elé tanulmánya eredményét, mely meglepőleg hódítja meg az olvasó érdekltségét. És tulajdonképen e fejezet, vagy jobban mondva tanulmány, képezi Nyáry heraldikai művét; ezt igazolja a fejezet befejezése is, mely a heraldikai színjelzés (vagy színezés) tanának ismertetésével foglalkozik, és végül Heffner jeles műve után a Czimertan korszakait adja elé.

A negyedik fejezet terjedelmére és adatbőség tekintetében méltóan csatlakozik az előbbihez. Szerző a címerviselés jogának általános meghatározásával kezdi tanulmányait, taglalja a címerszerzés módjait, elősorolja a római-német birodalmi császári kétfejű sasnak egyes családok címerébe adományozását; a házasságok és rokonság útján címer-adoptálás szokásait, és a címereknek különféle úton és módon elsajátítását; a polgári címerek használatát, és mindezeket külföldi példákkal bőven kimutatva; közben a címeralkalmazás módozataira térvén, értekezik a magyar zászlós uraságról, majd a címerváltoztatás és (külföldön) a címerektől való megfosztás eseteiről. A címer-ellenőrzés viszonyainak fejtegetésébe merülvén, tárgyalja főleg Heffner műve alapján a Herold tisztség eredetét, s történelmi viszonyait, különleges méltatásával a m. kir. koronázási ünnepélynél szerepelt Heroldok történelmének és öltözetének, melynek legutóbbi alakzata a címlap előtt álló színes képben van megörökítve. A Herold tisztség fonalán terjedelmes tanulmányt nyerünk a tornákról, egybe gyűjtve erre vonatkozólag

a magyar történelemből is annak minden elszórt történelmi emlékeit.

«A címerekkel való visszaélések ellen hozott rendszabályok» címe alatt szerző a címeres levelek adományozásának rendszeréről s Magyarországról szólván, a kancellária expedíálási eljárását, a törvényhozásnak a nemesítésre vonatkozó végzéseivel együtt részletesen ismerteti. Majd a magyar nemesi vizsgálatok szervezetét és normatívumait adván elé, kiterjeszkedik a pecséthamisítók elleni országos végzemények ismertetésére. Végre a kiváltságosság és címerintézménynek hanyatlását (?) a democraticus szellemű alakulások és ebből folyólag az ellenőrzés lazulásával is indokolván, a heraldika fellendülésének reményeit az e szak művelésére alakult társulatok működésére helyezi.

A munka utolsó (V.) fejezete, melynek címe «A Heraldika kútforrásai,» — címertani bibliográfiával kezdődvén, áttér a címertan eredeti forrásainak, a címeres sírköveknek, pecséteknek stb. és ezek címertani értékének elemzéséhez és a címerleveleknek jog- és műténelmi fejtegetéséhez, melynek folyamában az armálisokról, liber-regiusokról, a lovagrendekről, a származási bizonyítékok kellékeiről bő és tanulságos adatokat szolgáltat, melyek a mű érdekességét szintén igen fokozzák, és a szakavattottnak tanulmányaiknál, kutatásaiknál hasznos *vezérfonalúl* szolgálhat annál is inkább, mivel az adatokban gazdag művet legméltóbban heraldikai archæológiának címezhetnők.

A műnek becsét szerfőlött emeli az illusztrációk sokasága. A boldogult szerző e tekintetben mindent egybefűzött, a mihez sebtében hozzájuthatott; — és mert lázas tevékenységgel siett munkája nyomtatásával: e körülmény címermellékleteinek beosztásánál némely — az olvasók részére talán csekély értékű, de különösen az

irodalmi érdekek méltatásául kellő — megjegyzések odavetésében meggátolta.

A szövegbe nyomott 86 ábrán, — és a munka végéhez kötött táblákon adott számos címer- és pecsét rajzon kívül nyolcz színnyomatú címerhasonmással is ékeskedik a munka, és pedig olyanokkal, melyek itt látnak először napvilágot. Ilyenek 1405-ből a *Tétényi* (most Kapy) család címere, melyet a szerző maga szerzett meg művéhez, és melynek kiadásával érdemet aratott a heraldika terén. Hasonlóan maga szerzé meg az országos levéltárból *Kanisai* Dorottyának 1519. évi címerét is, nem különben a *Kánthor* családnak 1509. évi címerét a jeles tudós püspök Ipolyi gyűjteményéből. Közli továbbá a szerző Zsigmond királynak 1415-ben *Thamásfalvy*, 1416-ban *Garai* nádor részére, 1437-ben a *Patrohy*, V. László királynak 1453-ban *Hunyadi János* mint beszercei örökös gróf, és végre II. Ferdinandnak a *Cseösy* család részére 1624-ben adott címerek színes hasonmásait, melyeket alulírott az Akadémia költségén egy, betegsége és egyéb okok miatt elmaradt munkájához gyűjtött össze, melyeknek illetén átvételét megemlíteni a szerző elfelejté, és melyek e művet kitünően díszesítik.

Felhivatván e munka ismertetésére, ismétlőleg meg kell jegyezmem, hogy boldogult barátom művének bírálatára, — ha talán az élővel szemben teendettem volna is, — az elköltözött irányában a munka ez első bemutatásának alkalmával nem érzem magamat hivatva arra, hogy azt a tudomány követelte rideg elemzés anyagául tekintsem, annál is inkább, mert az elfogulatlan ítélő a nemes és szívós szorgalom ezen művet temérdek érdekes adatai összehordásának méltatásában irodalmunkra nézve bizonyosan nyereségnek tekintendi.

NAGY IVÁN.

VEGYES.

Nagybánya régi pecségei.

(Három pecsét rajzzal.)

Midőn sokoldalú történettudósunk Majláth Béla a Turul legutóbbi évfolyamában¹ a városi pecsétek közlését megkezdé, a hazai pecséttan

¹ III. kötet, 134. s köv. 1.

oly terére hívta fel a figyelmet, melynek eddigi elhanyagolása, nagy fontosságával szemben, sphragistikai irodalmunk megfejtethetlen jelenségei közé tartozik.

Joggal nevezi Majláth Béla a városok pecségeit középkori műveltségünk legfontosabb emlékei egyikének, s midőn pecsét-tani irodalmunk

az utolsó évtizedekben kifejtett munkásság következtében minden tekintetben arra a magaslatra emelkedett, melyen mint önálló tudomány a külföld s különösen Németország e téren elért sikereivel is bátran kiállja a versenyt, valóban csak csodálkozni lehet azon, hogy annak éppen egyik legérdekesebb részét mindedig alig méltatták arra a figyelemre, mely azt nem csak jogtörténelmi s diplomatikai, de műrégészeti s ikonologiai és általában műveltségtörténeti szempontból is méltán megilleti.

Mélyen érzett hiányon van hivatva segíteni a sorozat, melyet a történelmi segédtudományok e szakközlőnye Majláth érintett cikkével megkezdett. Legyen szabad e sorozat teljesebbé tételéhez Nagybánya város középkori pecsétjeinek ismertetésével hozzájárulni.

Nagybánya, a régiek Rivulus Dominaruma, az Anjoukor s az azt követő századok alatt az ország legelőkelőbb városai közé tartozott. Kissé félre eső, s az akkori viszonyok közt nehezen hozzáférhető vidéken, a keleti Kárpátok végnyúlványaitól környezett völgy ölében, rengeteg erdőségek közepette alapítva az Árpádkirályok alatt letelepülő szászok által, Magyarország tulajdonképeni történetében alig jutott neki fontosabb szerep; de az elzárkózottság hátrányaiért bőven volt kárpótva a természet által nemes fémek gazdag telepeiben, melyek kutató kezek által felfedeztetve, rövid idő alatt az ország északkeleti részének legnevezetesebb bányavárosává, a magyar királyok és később az erdélyi fejedelmek kedvelt városává, féltett kincstárává emelték. A XV. és XVI. század zajos eseményeinek romboló hatásától megkímélve, a természet dús adományainak ügyes felhasználása, lakosainak munkássága, a felső magyarországi városokkal folytatott élénk kereskedelmi összeköttetés s a kézműipar fejlettsége következtében korán kifejlett műveltséget zárt falai mögé, s a Hunyadyak korában kulturális központja lón az egész vidéknek.

Ez életerős kulturának egyik tiszteletreméltó emléke a város eddig ismert legrégebbi pecsétje, melynek hű rajza ez alkalommal először lát napvilágot.

Körirata élére állított nyolczszöget formáló, rovátkolt vonalak közé szorítva a következő:

✱ S . D . R . D . MVTVVS . AMOR . Q[IVIV] .
OPTIMV . E . Q[IV]ITATIS . FIR]MA MENTV .

Azaz: «Sigillum de Rivulo dominarum. Mutuus amor civium optimum est civitatis firmitas.»¹

¹ A legenda négy első betűjét némelyek következőképp egészítik ki: *Sententiam Dixit Rex Divus*, mi mintegy bevezetésül szolgálna az utána következő jelmondatához. E véleményt azonban a *Sigillum De Rivulo Dominarum* megfajtsággal szemben alig lehet komoly figyelembe venni.

A pecsét nyolczszögű mezejében lépcsősen emelkedő kőszikla tetején szent István szépen stilizált alakja ül, királyi díszben: fénykörös övezett koronával fején, kormánypálczával és országalmával kezeiben. A szikla erősen kidomborodó előlapján balról nagy körívű bányakapun belől vésővel s kalapáccsal dolgozó bányász látható, míg jobb felől más bányász kissé előre hajolva targonczát látszik tolni. A sziklalapot cserjés növények borítják, a legalsó lépcsőfokról pedig mindkét oldalon cserágak emelkednek. A pecsét nagysága terjedelmes, nagy csoportozatú pecsétrajznak megfelelő; átmérője 6,9 cm.

A pecsét minden tekintetben bővelkedik érdekességekben. A nyolczszög a ritkább alakok közé tartozik a sphragistikában; hazánkban eddigelé egyáltalában nem fordul elő, s a külföldi pecsétteken is igen gyéren. Hildebrand a svéd pecsétéről írt munkájában azon öt alak közé sorozza, melyekkel csak a legritkább esetekben találkozni.¹

A pecsét nem csak művészi kivitele, de ábrázolásainak jelentősége következtében is kiváló figyelmet érdemel. Maga a szikla hatalmas ívezetű bányászadjával a város északi oldalán emelkedő, hajdan Nagyveremnek vagy Nagybányának (Grossgrube) nevezett mai Kereszthegyet látszik symbolizálni, melytől a város mai nevét vette, s mely gazdag aranybányáival gyors felvirágzásának lón kútforrása. A sziklatronon ülő szent István királyban a város ős időktől fogva védszentjét tiszteli, kiról egykori

¹ Sphragistische Aphorismen von Dr. F. K. Fürst zu Hohenlohe-Waldenburg. Heilbronn, 1882. 32. l.

híres góth stílú plébánia-temploma is elnevezve volt.¹ A szent király oldala mellett jobbról s balról emelkedő csergályak pedig a hatalmas erdőterületet jelképezik, mely kezdettől fogva a város tulajdona volt, s melynek birtokáért egy évszázadon felül kellett a vidék leggazdagabb főuraival, a hatalmas Drágffiakkal küzdenie.² Meg kell emlékeznünk a bányászokról is, nem csak azért, mert a város legelső lakóit látjuk bennök személyesítve, de azon jelentőség-nél fogva is, melylyel a rajtuk levő ruházat által costume-tani szempontból bírnak.

Ime, egész halmaza a történeti adatoknak egy pecséttrajz szűk keretébe foglalva! Mindez arra vall, hogy a középkori sphragistika egyik specialitásának: a tágabb értelemben vett beszélt pecséteknek egy valódi díszpéldányával van dolgunk, mely nemcsak nevét hirdeti tulajdonosának ábrában, de egyéb viszonyairól is becses adatokat őriz meg az utókor számára. E körülmény a pecsét megrendelőinek műveltségi állására vet fényt világot, míg a metszés finomsága, az arányok imponálás volta, az alakok s betűk kifogástalan stylszerűsége, a részletek finom kidolgozása, mi különösen a ruházat redőinek s a csergályak leveleinél bámulatra méltó, s általában az egésznek kivitele hangosan dícséri készítőjét, kiben az akkori ötvösmű ipar egyik elsőrendű művelőjét, talán éppen magát a királyi udvar ötvösét kell gyanítanunk. E körülmények kiváló becsét kölcsönöznek pecsétünknek, s a legjelesebb magyar műtörténész, Henszlmann Imre, ki a hatvanas évek elején rövid leírását adta az Arch. Közleményekben,³ nem habozik azt középkori pecséteink egyik legérdekesebb példányának nevezni.

Egyetlen, kissé megrongált példánya egy a szűcs-czéh szabadalmait megerősítő, 1480. jun. 31-én kelt okiratról függ le fekete, fehér és vörös selyemzsinóron.⁴ Hogy sokkal korábbi időből származik, kétségtelen; bár létezéséről csak egyetlen adatunk van, a XV. század elejéről.⁵ Henszlmann a XIV. század közepére helyezi korát, az 1347. év tájékára, azon időre, melyben

¹ Fejér, X. 8. 233. l.

² Városi levéltár adatai. V. ö. Wenzel, Magyarország bányászatainak kritikai története, 115. l.

³ IV. kötet, 129. l.

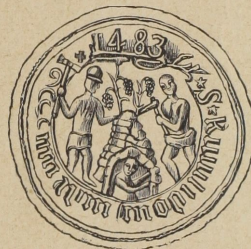
⁴ Az okirat idevágó záradéka következőképen hangzik: «In cuius rei memoriam . . . presentes nostras litteras cum sigillo nostre civitatis maiori et autentico in sona sericea coloris nigri, albi et rubri dependentis duximus roborandas». Eredetije bőrhártyára írva a városi levéltárban őrzetik, *cimeliumok szekerénye*, 74. sz. a. Az itt megjelölt színek ma a város hivatalos színei; kétséges azonban, vajjon amaz időben mint olyanok voltak-e használva?

⁵ 1408 jun. 29. A város megerősíti Omechin János polgár végrendeletét. «Nos igitur . . . presentes nostras privilegiales unacum appensione nostri sigilli maioris communitatis nostre dedimus» stb. Fejér, X, 4. 711. l.

I. Lajos a város szabadalmait megújítja.¹ Sokkal későbbi időből nem eredhet; kivitele s betűinek jellege sokban megegyezik Imre nádornak e folyóiratban ismertetett 1375-iki pecsétjével;² a nyolcszögű alak pedig János hevesi alispánnak ugyanitt közölt pecsétjére emlékeztet 1340-ből, melyen a pecséttrajzot hét körszelvényből képezett rosetta zárja magába.³

Pecsétünket mindkét idézett oklevél «városunk nagyobb pecsétjének» nevezi, miből másik u. n. kisebb pecsét létezésére lehet következtetni, melylyel a város a kevésbé fontos ügyekben élt. E kisebb pecsétnek azonban — fájdalom — semmi nyomát nem találjuk, s egyetlen feljegyzés sem őrizte meg emlékét. Sőt az itt közölt «öregebb pecsét»-tel is 1480-ban találkozunk utóljára, s már három évvel később azt látjuk, hogy a város új pecsétnyomót készített. Mi történt a régivel, valamely szerencsétlen véletlen következtében már ekkor elveszett-e, vagy pedig a használat által megviselve a város klenodiumai közé tétetett, hogy később, a XVI. század vége felé a háborús idők mozgalmainak essék áldozatul, nem tudhatni. Tény azonban, hogy 1480 után még csak emlékével sem találkozunk.

Az újabb, 1483-ban készített pecsét, melynek pecsétnyomója is megvan, mely után annak rajzát adjuk, a következő:⁴

• Egyszerű körvonalok közé szorított legendája:
S. RIULI DOMINARUM. 1483.

A pecséttrajz hegy tövébe vájt bányászját ábrázol, melyből dolgozó bányász felső teste emelkedik ki. A hegy felett két oldalt két bányász áll csákánnyal s bányászkalapáccsal; a hegy tetejét pedig két szőlőtő díszíti, fürtökkel dúsan megrakva. A góth minuscula körirat

¹ Fejér, IX, 1. 497. l.

² 1884. II. kötet, 21. l.

³ 1883. I. kötet, 139. l.

⁴ Igen kezdetleges rajz jelent meg e pecséttrajzról a múlt században a «Cerographia Hungariae, 1734» című munkában (I. tábla, 16. sz.), melynek gyarlóságát csak a magyarázat gyengesége mulja felül. Szirmay Antal, «Szatmár vármegye esmérete» művében (Buda, 1809. I. rész, 244. l.) az előbbinél is pontatlanabb ismertetését adja. Ő a feliratot «SIGILLUM UNITUM»-nak olvassa. Hibás közlését átvette Rupp is (Magyarország helyrajza, II. 360. l.) Kachelmann, «Geschichte der ungrischen Bergstädte» cz. művében csak rövid említést tesz róla.

jobbról balra tartó ívben öleli át a csoportot, míg az arab számjegyekben adott évszám az egészet mintegy koronázza látszik.¹

Átmérője 3·2 cm. A pecsét hatalmas vas fogantyúval ellátott ezüst lemezbe van vésve. A typarium Nagybánya városa levéltárában őriztetik. Az egész pecsét compositióját s kivitelét tekintve az előbbivel ugyan nem versenyezhet, de azért elég ügyes mester kezére vall. Készítését illetőleg talán nem tévedünk, ha azt állítjuk, hogy valamelyik nagybányai ötvösnek műhelyéből került ki, s mint ilyen, legrégebb emléke a helyi ötvösmű iparnak, mely Nagybányán mint pénzverő kamara székhelyén a XV. században nagy virágzásnak örvendett, s melynek képviselőivel a *Goldschmidt*, *Aurifaber*, *Crobsgold*, *Goldscheiter*, *Auriseparator* nevek tulajdonosaiban gyakran találkozunk a városi főbírák s a tanácsbeliek névsorában.²

Az 1483-iki pecsét a réginek rajzából, mint látjuk, csak a sziklát — illetőleg itt már hegyet — és a bányász alakokat tartotta meg, de egészen más csoportosításban. A csergallydísztt itt már szőlőfürtök váltják fel, hirdetve a szőlőtenyésztésnek ez idő tájban való felvirágzását. A pecsétrajz e változtatásában főleg az érdekes, hogy az ekkép módosult címér csekély különbséggel ahhoz a címérhez lőn hasonlónvá, mellyel a Nagybányával szomszédos, s kezdetben közigazgatásilag összetartozó, de csakhamar külön vált testvérbányaváros *Felsőbánya* a XIV. század óta él. Tehát a nagyobb s jelentékenyebb bányaváros a maga ősrégi szép címérét a szent király alakjával felcserélte a kisebb testvérváros címérével, mely amazzal sem heraldikai, sem történelmi jelentőségben nem vetekedhetik.

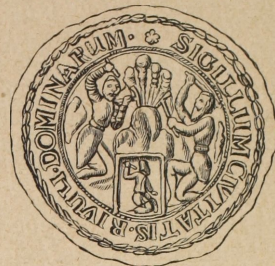
A változás nem vált előnyére az új pecsétnek; egyszerű motívumai nem egy történet tudósnak kicsinylő megjegyzését hívták ki, míg a régi pecsétet minden szakember, a ki csak valaha látta, a középkori pecsétrajzolás és metszés remeke gyanánt magasztalja.³

¹ Hogy e pecsét ama két középkori községi pecsétnek másodika, melyeken arab számjegyek fordulnak elő, azt már Majláth Béla constatálta egyik pecsétteni közleményében (Turul, 1884. II. köt. 168); ő a nagybányai pecsét évszámát hibás adatok nyomán 1487-re teszi, mit azonban báró Nyáry Albert heraldikai nagy munkájában már kiigazított. («A heraldika vezérfonala», írta b. Nyáry Albert, 225. és 290. l.)

² Fejér, X. 4. 771. A szűcsök idézett szabadalomlevele 1480-ból. Az ötvös-műipar nagyságáról Nagybányán érdekes adatokat tartalmaznak Ballagi Aladárnak ez iparra vonatkozó nagybecsű közleményei. Arch. Ért. új folyam, III. k.

³ «Die meisten Bergstädte haben Gottes Heilige, oder wenigstens ihre Symbole auch in ihre Wappen aufgenommen. Nur das vom Jahre 1483 herrührende Wappen der ... Bergstadt Nagybánya hat weder Heiliges, noch Altes und nicht einmal scheinbar Ernstes an sich.» Kachelmann, i. h.

Az új pecsét használata körülbelül a XVII. század végeig jön fel, de már e század közepétől más pecsétnyomót is találunk, melyben a

címer egészen az előbbi pecsét szerint van formálva, csak a körirat más:

SIGILLVM CIVITATIS RIVVLI DOMINARVM.

Ez évszám nélküli pecsét typariuma — vas-tag ezüst lemez vas fogantyúval — szintén a városi levéltárban őriztetik.

Nagybánya városa mostani címérén és pecsétjén, mely 1845-ben lett megújítva, szintén az 1483-iki pecsét alakjait használja. A régi nagy pecsét nemes motívumai feledésbe merültek. Most, midőn a községi élet régi intézményei mindig közelebb jutnak enyészükhöz, szép, s a történeti multhoz méltó cselekedet volna ez ősi bányavárostól, megújíttatni s használatba venni ősrégi címérét, mely a szent István templom impozáns tornyán kívül ma már egyedüli emléke hajdani fénykorának.

DÉCSÉNYI GYULA.

A szomszédvári és stubiczai Cikulini grófok.

Mint egyáltalában hazánk számos kihalt előkelő családjáról, a Cikulini grófkorról is eddigelőleg igen keveset találunk irodalmunkban. Kiegészítésül a Nagy Iván alapvető munkájában olvasható néhány adathoz, álljanak itt a következők:

E kihalt grófi családra vonatkozó hiteles adatok, melyeket csaknem kivétel nélkül a Cilli melletti Hofrainban levő Sermage-féle levéltár tudós levéltárnokának Schwarzenfeldnek köszönhetek, az 1507-ik évig nyúlunk vissza.

Ez évben szállják meg a törökök Clina várát Dalmáciában, Cikulini II. Lajos több kis hajót (brigantine-t) szereltetett föl, hogy ezek segítségével a szorongatott vár őrségét élelmi szerekkel ellássa; egy ily vállalata alkalmával harczolva kényszerült a tengerre visszavonulni, mikor is ellenséges nyíl találván őt, hősi halállal halt meg.

E Cikulini II. Lajos nagyatyja a később bárói rangra emelt Juliusnak. Egy másik Cikulini (úgy látszik az 1507-ben elesett II. Lajosnak fia) Székes-Fejérvár védelmében esett el a törökök fegyverétől.

A grófi diploma szerint hajdanta a fumei levéltárban «melyet a velenceiek rosszlelkűleg felégettek» a Chikulini (e nevet majd Ciculini, majd Cikulinyi vagy Chikulini formában találjuk írva) családra vonatkozólag igen sok oklevelet őriztek, melyek mind a tűznek estek áldozatul.

Egyik ősük Ferencz (valószínűleg a grófságot szerző János Ferencznek nagyatyja) Zrinyi Miklós bánnal diadalmasan védelmezte Kanizsa várát a megszálló török csapatok ellen.

Egy másik Cikulini Ferencz, báró, 1685-ben püspökként szerepel oklevelekben.¹

Cikulini János Ferencz 1706. aug. 20-ika óta *gróf* «szomszédvári» előnévvel; 1723-ban az országyűlésen szerepel, majd a báni tábla ülnöke, és 1730-ban mint ezredes a kapronczai határezred parancsnokává neveztetett ki. E János Ferencz a Zrinyi-Frangepán féle összeesküvés idejében Lipót császár kiváló bizalmában részesült, ki néha őt báni teendőkkel is megbízta; különben is tudós ember volt, kivált a jogban és a bölcséletben, s latin verseket is írt.² Lipót az ő hűségét Zrinyi elkobzott javainak egy részével jutalmazta s ezek közt volt *Szomszédvár* (horvátul Susedgrad, Podsused mellett), melyről magát nevezé s a melyet előnévül grófi diplomája is tartalmaz.

E János Ferenczcel, az első és egyetlen szomszédvári Cikulini gróffal, a grófi család fiága 1746-ban kihalt.

A *szomszédvári* előnév, valamint az egykori Zrinyi-féle horvátországi javak egy része, mint ezt alább a leszármazási táblán látjuk, a Sermage grófokra szállott, nem különben egy-más a Cikulini czímerből is.

Ennyit tartalmaznak az említett levéltár kétségtelen hitelességű adatai e családról.

Kevesebb hitelt érdemelnek szintén a Sermage-levéltár azon feljegyzései, melyek szerint Ciculini Bilisonius 601-ben III. Chlodvig frank király tábornoka volt. Ugyanott továbbá azt is találjuk feljegyezve, hogy a Cikuliniak 1328 óta Horvátországban (a későbbi határőrvidéken) birtokos nemesek.

¹ Nagy Iván Magyarorsz. Családai III. 37. 1. e Ferencz bárót valamint Herberstein János Kristóf nejét (1649.) Margarétát, Cikulini Julius és Ráttkay Zsófia bárónő gyermekeinek mondja (a Nemz. Múzeum kéziratai közt 2340. sz. alatt őrzött Bossányi-Esterházy pör alapján). E feltevés valószínűleg helyes is. Cikulini Julius 1628-ban a báróságot *csak a maga* személyére és gyermekeire kapta; a püspök Cikulini Ferencz báró (1685—1686) tehát csak fia lehet és nem testvére; az évszám is az előbbi mellett szól.

² V. ö. Horányi Nova mem. 647.

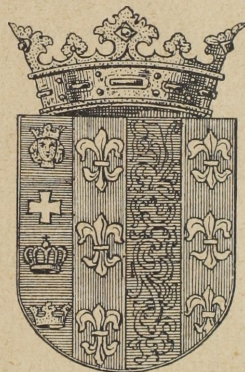
Ennyit a család történetéről.

Átérve a heraldikus részre, itt három eredeti czímeradományozó oklevélről kell szólnom, úgymint:

1. Mátyásnak 1613. márcz. 29-én Pozsonyban kiadott czímerbővítéséről Cikulini Julius és testvérei: Ferencz, Péter és Lajos számára. A festett czímernek csak helye van meg, a szöveg pedig helyenként olvashatatlan. Abból még kivehető annyi, hogy a pajzs egyik részében vörös mezőben hat lilium van, másik részében ezüst mezőben vörös kereszt látható s e fölött egy női fej, lebegő hajjal. Sisakdísz: koronás női fej. Foszladék: kék-arany, vörös-ezüst. Ha hiteles a hagyomány, hogy IX. Bonifác pápa Ciculini Lajosnak az egyház-szakadás idejében az egyház érdekében szerzett érdemeiért keresztet adott czímerül, ez esetben a női fej vagy a lilium volna a család törzsczímere.

2. II. Ferdinándnak mint magyar királynak 1628. decz. 10. Bécsben kiadott bárói diplomája ugyancsak Cikulini Julius számára. A díszesen kiállított oklevél sem a czímer rajzát, sem leírását nem tartalmazza; ezért föltehető, hogy az 1613-ban «javított» czímer a báróságra emeléskor is változatlanul megmaradt.

3. I. Józsefnek mint magyar királynak 1706. aug. 20-án Bécsben kiadott grófi diplomája Szomszédvári Chikulini János Ferencz számára.

Ez oklevelen a következő czímer van festve, sisakdísz és foszladékok nélkül, a pajzs csupán arany lomb-koronával fődve (megjegyzendő, hogy a szöveg leírása az ábrázolástól eltér): Háromszor (tehát négy részre) hasított pajzs; 1. kék mező háromszor vágva: a) koronás arany női fej, lebegő arany hajjal; b) szélesen végződő, egyenlő szárú ezüst kereszt; c) arany császári vagy abroncs-korona; d) arany lomb- vagy levélkorona. 2. és 4. vörös mezőben három ezüst lilium egymás fölött. 3. üres kék mező, aranydamaszkolva.

A mondottakban felhozott családtagokat és dátumokat a három czímeres-levél adataival együtt az alábbi összeállítás tünteti föl:

Cikulini II. Lajos
elesett 1507. Clina mellett

[Ferencz
védelmezi Kanizsát a török ellen]

Julius	Ferencz	Péter	Lajos
1613. testvéreivel együtt címerbővítést kap; 1628. báró. (neje Ráttkay Zsófia bárónő)	1613	1613	1613
Ferencz báró püspök 1649, 1685, 1686.	Margaretha (Herberstein János, Kristóf neje 1649.)	János Ferencz báró már 1706. aug. 20. óta gróf «szomszédvári» előnévvel; a báni tábla ülnöke, határőrvidéki parancsnok. Neje Buzini gr. Keglevich Judith Elenora (ennek atyja az 1664 előtt elhalt Keglevich Zsigmond, az első gróf, anyja Schrottenbach — helyesebben Schrottenbach — Mária Zsófia bárónő). A grófi ág utolsó férfi tagja. †1746.	

Mária Erzsébet grófnő*
férje: Moscon János Herbert báró «de Szomszédvár et Neuhoft»,
1684 óta magyar indigena, ki mint családja ez ágának utolsó
fisarja 1736-ban halt el.

Szomszédvári Mascon Mária Hyacyntha Julianna bárónő,
a horvátországi Szomszédvár és Medvegrád örökösnoje († 1760.
jul. 6. a zágrábi kapuczinusoknál van eltemetve.) Férje Sermage
Péter II. József, 1720 óta báró, magyar indigena, báni tábla
ülnöke, ki szül. 1688. okt. 16. Besançonban, megh. 1746. nov. 2.
Ezek alapítói a Magyarországon és Ausztriában birtokos szomszédvári és medvegrádi (1749 óta) gróf Sermage családnak.

H. G. D.

Arczkép-írás a magyar heraldikában.

Kétségtelen, hogy modern heraldikusaink nagy hibába esnek, mikor egyes jelenségeket, jobbra oly körülményeket, melyek a *valódi* heraldika alaptételeinek és szabályainak nem felelnek meg, hallgatással mellőznek. Mert eltekintve attól, hogy a bizonyos korban tapasztalt szabálytalanságok, sőt (heraldikai szempontból vett) képtelenségek feljegyzése által anyagot gyűjtünk e tudomány hanyatlásának történetéhez; kétségtelen dolog, hogy e jelenségek elhallgatásával más irányban kutatóktól gyakran sok becses, sőt igen érdekes anyagot vonhatunk meg.

Ha ma azzal a különös újsággal és curiosum hírével lépek fel s kétségtelenül bizonyító tényeket nyújtok arra, hogy egyes címerszerzőknek a fejedelmektől kapott címereikhez a festő előtt «ülnökök» kellett: a heraldikusok körében e felfedezés (s ez valósággal ennek mondható) résztvevő vállvonogatásokkal fog találkozni. És valósággal; nem is volna okom panaszkodni a hideg fogadtatás felől, melyben e fölfedezés részesül, a mennyiben a *valódi* heraldikusnak az ilyes *arczkép-címereket* legalább is a hanyatló heraldika hihetetlen ízléstelenségének kell tekintenie.

De tény, hogy sok jel azok létezésére mutat; s ezért siettem e pár sorban azokról az érdeklődőkkel egyet-mást tudatni.

* Nagy Iván III. 37—38. l. jó nyomon jár; csak abban van tévedés, hogy az utolsó Cikulini grófnak nem leánya, hanem unokája ment egy Sermage-hoz nőül, s hogy az utolsó gr. Cikulini-leánynak nem Judith volt a neve, hanem anyját hívták így.

Az Abauj-Torna megyei levéltárban őriznek egy eredeti címeres levelet, melyet II. Ulászló király 1499-ben állít ki, Malonyai Balogh Illés és neje Ursula számára. A címert a Siebmacher-féle címeres könyv magyar részének második füzeté rajzban és leírásban híven feltünteti, s ezért azt itt csak röviden ismétlem: Ezüsttel keretelt kék mezőben arany lomb-koronából kinövő, szakálltalan pánczélos férfi mellkép, fején vas sisakkal. A pajzsalaknak, illetőleg a lovag arczképének nagysága a mult századbeli miniature arczképének tökéletesen megfelel.

Bár az ábrázolásban szembe ötlő a törekvés, hogy az *meghatározott* arcvonásokat híven és lelkiismeretesen tüntessen elő; de általában véve a kivitel e címernél nem költi fel bámulatunkat, s azt épenséggel nem lehet összehasonlítani azzal a gondos kidolgozással, a finom detailokkal, melyeket egy 1510-iki címeres-levél címer- és arczképében látunk.

Ez az oklevél a leleszi convent levéltárában van; szövege már itt-ott olvashatatlan, a festés azonban teljesen ép állapotban maradt reánk. A címerben zöld hármashalomból kinövő fiatal férfi törzse látható, szőke hajjal és szőke bajuszszal, jobbajával egy görbe kardra támaszkodik, felemelt baljával pedig egy jobbról jövő és mellét találó nyilat ragad meg; a melléből vércsöppek hullanak. — A férfi alak finom vaspánczél-ingbe van öltöztetve, s fejét vas kerek sisak fődí. A címeres levél György deáknak szól, ki Szigeth városából eredve, előbb a Dózsa-féle parasztlázadás legyőzésekor, majd utóbb a király kancelláriájában mint notarius szerzett érdemeket magának. (... Georgio Litterato — így szól az oklevél — de oppido nostro Zygeth oriundo, notario cancellariæ nostræ . . . . . tua præclara sincera fides . . . . . tum vero in fundenda et profliganda foeda rusticorum . . . . . manu strenue pugnando . . . . . et deinde in cancellaria maiestatis nostræ . . . . .)

Már előbb említettem, hogy ez oklevélnél is szembeötlő a törekvés egy meghatározott arcvonásainak visszaadására, úgy hogy ez megerősít a feltevésben, hogy itt a nemesség-szerző hű ábrázolással van dolgunk; ezen felül azonban e kép a viseletek történetéhez is értékes adalékkal járul, — sokkal nagyobb mértékben mint az előbb említett Balogh-féle kép, — az öltözet és fegyverzet pontos és finom kivitele által. A címerkép különben terjedelmére nézve nagyobb mint a malonyai Balogh-féle; a mi a festésnek s általában véve a kivitelnek csak előnyére vált. Különösen rokonszenvesen hat az arcznak szelíd, fájdalmas kifejezése.

A harmadik és utolsó arczkép, melyről e sorokban még meg akarok emlékeztetni, *Bocatius* (Bock) Jánosé, az ismert tudósé és pädagogusé, kinek életét és munkálatait a kassai főgymna-

sium legutóbbi értesítőjében Dr. Tóth Lőrincz behatólag méltatta. Bocatius címeres-levele a címerszerző arcvonásainak visszatükrözésén felül még arra is törekszik, hogy egy tudóst az őt jellemző jelvényekkel, symbolumokkal együtt ábrázoljon, ott találjuk a könyvet, borostyánt, hattyút stb.¹ Mint arczképnek semmi esetre sincs az a jelentősége, mint a két előbb említettnek, különösen a miatt, mert maga az alak igen kicsinynek van ábrázolva. Ez mindenesetre kár, mert a híres Bocatiusnak színezett arcsképe kétségtelenül, szélesebb körben keltett volna érdeklődést. Így állván a dolog, meg kell elégednünk azzal, a mit a lőcsei városi levéltárban őrzött eredeti címeres levél nyújt; de még ekképen is jobb, hogy ennyivel bírunk, mint ha Bocatiusról semmi ábrázolásunk sem volna.

Meg kell egyébként jegyezni, hogy ez utóbbi címereslevél 1598-ból van keltezve s így az előbbieneknél egy évszázaddal ifjabb.

Lehetséges, sőt valószínű, hogy a felsoroltakon kívül még több arczkép-címer (ha már

¹ L. a címert Siebmacher Ung. Adel III. füzet 68.

ez elnevezést meg akarjuk tartani) adatott ki hazánkban. Mindenesetre érdekes volna, ha esetről-esetre, mikor ilyenek felmerülnek, ezek ismertetését és pontos rajzát olvashatnók és láthatnók.

Véleményem azonban különféle — kivált pedig heraldikai természetű — okokból az, hogy hasonló címerek, ha ilyenek léteznek, mindazon időszakból erednek s akkor adtak ki, mikor az említettek, t. i. kivált a XVI. század első felében és semmi esetre sem sokkal később vagy sokkal előbb.

Hasonló példákra, a milyenekről megemlékeztem (jelképezés, symbolizálás nem tartozik e szempont alá), az európai heraldikában eddigelé épenséggel nem akadtam, s Magyarországra nézve is csak annyit mutathatok föl, a mennyiről a fentebbi sorokban megemlékeztem; voltaképen e példákban is csak a két első tartozik az arczképes címerek rendjébe, mert Bocatiusét szorosán véve az alak kicsinységénél fogva nem is lehet e fajta címerek sorába iktatni.

CSERGHEŐ GÉZA.

TÁRCZA.

A Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság f. évi május hó 22-én Br. Radvánszky Béla elnökle alatt választmányi ülést tartott, melyen Dr. *Boncz Ödön* társ. tag felolvasta «A Haller-család művelődéstörténelmi szempontból, és családi könyvük magyar viselet-képei» című értekezését. A tetszéssel fogadott felolvasás folyóiratunkban fog megjelenni. Ezután a titkár néhány XV. századi, Magyarországon kelt armálist mutatott be, úgymint Zágrábi Dabi Mihályét 1430-ból, melyet Szilágyi István társ. tag volt szíves beküldeni; a Disznói családet 1458-ból, melyhez Kubinyi Ferencz írt értekezést; és a Rhédei családet 1466-ból. A címerek a Turulban fognak közzététetni.

Folyó ügyekre kerülén a sor, bemutatattak a következő tag-ajánlatok: Alapító tagokul 200 frttal: *Lanfranconi Enea* Pozsony (ajánlja a titkár) és Gr. *Berchtold Richard* Nagy-Oroszi (aj. az elnök). Pártoló tagokul (évi 10 frttal): Gr. *Teleki József* (Tetétlen), Gr. *Jankovich László* Szöllős-Győrök, Ógr. *Pallavicini Ede* Budapest, Gr. *Degenfeld Lajos* Szirák (aj. az elnök); *Jekelfalussy Zoltán* Budapest (aj. Némethy Lajos). Évdíjas tagokul (évi 5 frttal): *Császár Ferencz*, Dr. *Andrásovics Béla*, *Schönherr Gyula* Budapesten (aj. a titkár); *Platthy Lőrincz* Albertfalva (aj. Majláth Béla), négyesi *Szepessy József* Budapest (aj. Tagányi Károly). Az ajánlottak megválasztattak.

A pénztárnok kimutatása szerint f. évi jan. 1-étől máj. 22-ig volt

<i>Bevétel</i>	...	...	2499 frt 72 kr.
<i>Kiadás</i>	...	...	2396 « 45 «
<i>Maradvány</i>	...	...	103 frt 27 kr.

E kimutatás kapcsában határozattá lőn, hogy a gyéren befolyó f. évi tagdíjak vidéki tagtársainktól postai megbízás útján kéressenek be.

Titkár jelenti, hogy a múlt vál. ülés határozatához képest 27 alapító taghoz küldetett kérelem alapítványaik befizetésére, vagy azokról kötlevelek kiállítására. Ennek eredménye, hogy 6 alapítványát befizette, 3 a befizetést a folyó évre levélileg megígérte, 7 kötlevelet állított ki; 11 még nem válaszolt. Tudomásul vétetik.

Titkár előterjesztésére a választmány beleegyezik, hogy a Turul ívszáma a folyó évben a pénztár állapothoz képest 1—2 ívvel szaporíttassék.

A jegyzőkönyv hitelesítésére Szinyeyi József és Nagy Gyula vál. tagok kéretvén föl, rövid zárt ülés után az ülés véget ért.

Czímerhamisítás a mult században. Ez tulajdonképen egy oklevélhamisítással függ össze, melyet Fejér közöl (Cod. dipl. II. 81. l.) 1130. évi kelettel. Ebben egy bizonyos Koros nevű úrról van szó, a ki II. István király életét megmentette egy medve kör-

mei közül. Ezt a jelenetet ábrázolja a Rajcsányi családnak jelenleg használatban lévő címere, melynek képét Nagy Iván is közli «Magyarország családai» című művében. Az 1130. évi oklevél szakértő szem előtt első olvasásra is azonnal hamisnak bizonyul, teljes hamisságát különben pontról pontra a «Nyitrai megyei Közlöny»-nek egyik anuári számában mutattam ki. Gyártója Rajcsányi Ádám volt a mult században, ki, mint a kamarai levéltár igazgatója, a legtöbb eszközzel rendelkezhetett e célból. Sikerült is neki gyártmányát mint hiteleset a vaskvári káptalan által átíratni, sokkal kisebb bátorság kellett hát neki ahhoz, hogy az említett címer is koholja hozzá. Egy időben kellett keletkeznie címernek és oklevélnek, mert a Rajcsányi család ősi valódi címere nem a most használt, hanem egy terebélyes zöld fa előtt ballagó medve, a pajzs egyik sarkában a nappal, másikában a hold képével. Ez pedig a közismert Divék nemzetség címere, melyből a Rudnay, Majthényi, Ujfalussy, Beznák stb. családokon kívül a Rajcsányiak is származnak. Ők képezték a nemzetségnek a Nyitra völgye hosszában való topographikus elhelyezkedésében a legdélibb ágazatot Berencs székhelylyel. T. K.

A veszprémi káptalan első pecsétje. A veszprémi káptalan gazdag levéltárában egy rendkívül érdekes összeírás van az 1429—1437. évekből, mely az egyház kincseit, könyveit, szerelvényeit sorolja föl. E becses összeírásban a többi közt a következőt tétele olvassuk: «Item unum *sigillum antiquum* oblongum de argento, habens ymaginem sancti Michaelis pro parte media ab umbiculo supra, habens subtus ymaginem draconis, quo prius utebatur capitulum, quod nunc est desecatam per medium, ne aliqua fraus exinde eveniat. Additum ad tecam beati Georgii». E leírásból világosan a káptalan azon pecsétjére ismerünk, mely *Kubinyi* Ferencz Mon. Hist. I. cz. kiadványában 1265 és 1268. oklevelekről közöltetik (9. sz. pecsét). A káptalan ez éveknél korábbi időben is e pecséttel élt, mint ezt az országos levéltár egy 1222-iki oklevele tanúsítja (Dipl. oszt. 102. sz.); ezen is oly pecsét függ, a melyet *Kubinyi* kiadásában látunk s a milyenre a közölt leírásból ismerünk. Alig hisszük, hogy ez 1222-iki-nél a káptalannak korábbi pecsétjét lehetne felmutatni; s így legnagyobb valószínűséggel ez volt a káptalan első pecsétje. Érdekes e pecsét abból a szempontból is, mert mutatja, hogy pecsételnél nálunk már a XIII. század elején előfordul a csúcsíves forma, mikor pedig még a román stílus volt az uralkodó. Jellemző, hogy a káptalan a használaton kívül helyezett pecsétnyomóját nem semmisített meg, mint például ezt IV. László teszi (Fejér Cod. dipl. V. 3. 412), hanem azt, hogy hamisítás vele ne történjék, bevágásokkal teszi felismerhetővé, miként ez később is szokásban volt.

SZAKIRODALOM.

A Siebmacher-féle címereskönyv. Gyors egymásutánban, alig néhány hónapra a harmadik füzet megjelent után, a nagy vállalatnak immár *negyedik* füzete fekszik előttünk, tartalmazván a *B. betűből* a *Boczek-Bucsy* családokat; összesen 191 család címérének pontos leírását, melyhez tizennyolcz táblán

216 címer rajza járul. Valóban gazdag tárháza a magyar családi címereknek. A családok közt vannak történelmileg kiváló szerepet viseltek, mint a *Bónis*, *Bornemisza* (e néven kilencz különböző család és címer), *Bosnyák*, *Bottyán*, *Brankovich* stb. családok; mindezeknek címereiről, azok változatairól és a róluk szóló irodalomról tájékoztatást nyújt a nagy mű. Ez utóbbira nézve a szerkesztők dicséretére válik, hogy az idevágó irodalom legújabb termékeire is kiterjesztették figyelmüket. Czimertani szempontból érdekes néhány régi, a mohácsi vész előtti időből származó családi címer; így az Orbozi *Borothwa* családé 1431-ből, melyet Krisztalóczi Tarkasics-csal együtt kap, kinek címereit színes nyomatban folyóiratunk is közölte; a *Borsiczky* családé 1520-ból; az Attaki *Bosnyákoké* 1526-ból; a Bothfalvi *Both* családé Zsigmond királytól (az évszám kitört, Konstanczban kelt az oklevél, eredetije a család levéltárában); a *Brygant* családé 1516-ból stb. Szóval a szerkesztők (Nagy Iván és Csergheő Géza) a legnagyobb elismerést érdemlik fáradságos munkájokért, mely idővel minden magyar heraldikusnak szükséges kézi könyvévé válik. Ajánljuk a vállalatot az érdeklődők figyelmébe.

Családtörténetek vidéki hírlapokban. *Dudás Gyula* tagtársunk a Zentai Ellenőr-ben érdekes cikksorozatát közöl a zentai nemes családokról, melynek főérdeke különösen abban van, hogy vizsgálatait kivált a megnevesített szerb családokra terjeszti ki. Nem jutván kezünkhöz valamennyi közlemény, csak néhányról adhatunk számat. A nevezett hírlap 15. és 16-ik számában a Baderlicza, Branovacsky és Tésity családokról szól, melyek mind a hazánkba 1691. táján beköltözött szerbek sorából emelkedtek nemességre. *Baderlicza János* 1751. márcz. 1-én kapott nemességet és címert (a Siebmacher-féle cimertárban e családról nincs szó), mely a következő: két mezőben egy jobbában nyilvessző köteget tartó, ágaskodó természetes medve. A *Branovacsky* család ugyanakkor kapott címert s ez «vízszintesen kétfelé osztott paizs, melynek felső részében félhold és csillag, alsó részében pedig vérvő török fej látható» (ez ábrázolás eltér a Siebmacher-félettől). A *Tésity* család szintén akkor nyeri címereit, mely hasonló a Branovacsky-féléhez, azzal a különbséggel, hogy a pajzs alsó részében futó farkas van. — A «Zalai Tanügy» f. évi 18. számában *Makay Dezső* tagtársunk közöl «Családtani és birtokviszony adalék Zalamegye multjából» cím alatt egy 1650—60 tájon íratott feljegyzést, mely a gyöngyösi (később báró) *Nagy* család genealogiai viszonyait több tekintetben tisztázza.

Az Árpád-kori új okmánytár indexe. A régi óhaj, hogy e nagybecsű forráskiadáshoz kimerítő tárgy- és névmutatót birjunk, nemsokára teljesedni fog. A *Kovács Nándor* által szerkesztett, nagy fáradsággal készült index immár sajtó alatt van, s megjelenté az Akadémia kiadásában ez évre bizton várható. Volt alkalmunk első kinyomott íveit látni; s ezekből meggyőződünk, hogy rendkívül kimerítő, kitünően szerkesztett mutatót nyerünk az Árpád-kori új Okmánytár anyagához, mely minden oklevelekkel foglalkozóra nézve nélkülözhetetlen segédkönyv lesz.

A HALLER GRÓFOK NEMZETSÉG-KÖNYVE.

III. A HALLER-CSALÁD MŰVELŐDÉSTÖRTÉNETI SZEMPONTBÓL ÉS NEMZETSÉGBŐL MAGYAR VISELET-KÉPEI.

Fáradhatlan vagyonszerző, udvari szolgálatokra termett ember, vallásos, a tudomány és művészet barátja, mindenekfelett pedig családjá fényének gyarapítója: ilyen volt Haller Bertalan lovag, ki a családi nemzetségből megalapította. Egyszerűen nürnbergi polgárnak nevezi magát s családja más tagjait igen gyakran, de e mellett rátartó és kevély családja régi, nemesi származására és előjogaira. Kicsinylőleg, csaknem lenézéssel emlékezik meg azokról, kik nem régi nemzeti származásúak s az «*erbar Stand*»-on kívül állanak. Viszont szinte kérkedőleg sorolja el, mily hatalmas és gazdag volt hajdan családja, hány lovagjátékon tűnt ki, mily rangokat szerzett, mennyi birtokuk volt s mily előkelők voltak házassági összeköttetések.

A mennyiben udvari szolgálatok más felé nem szólították, a család fészkeben Nürnbergben lakott, s csak utóbb, midőn 1547-ben frankfurti birodalmi soltészszé lesz, hagyja azt ott. Oly szoros volt a ragaszkodás, melylyel ő és családja Nürnberghez viseltetett, hogy ezen időtől fogva, dacára elért magas állásának, megszünt magát családja fejének tartani. A Nürnberghez közel fekvő ziegelstaini birtok, melyet dédapja, Péter szerzett, az idősb ág kihaltával 1502-ben ő reá száll. Alkalmasint ekkor adja el thüringiai birtokát¹ vagy nem sokkal utóbb 1521-ben, midőn ily czélzatú szabadságot kér.

A Haller-család ugyanis már régen törekedett arra, hogy birtokait a szorosabb hűbéri kötelékek alól feloldja. Így már 1424-ben, utóbb pedig 1494-ben a család néhány tagja kiváltságot nyer, hogy mindent, a mit vesz, el is adhat, elzalogosíthat stb. Bertalan nem késik ezen kiváltságokat 1521-ben

Haller Bertalan,
a nemzetségből írója.

Zw Bobda an der Sal im land Düringen.»

V. Károly császár által saját előnyére átiratni és megerősíteni.

Már egy évvel korábban visszaszerzi a családnak a veszendőbe ment grebneri kegyúri jogot, még mielőtt Ulrik ága, mely azt alapította, kihalt volna s a megüresedett javadalomra a bambergi püspöknek Krausz Márton laikus papot mutatja be.

1521-ben Bertalan V. Károly tanácsosává lesz, jogává és kötelességévé teszi a császár, hogy kíséretében mindenkor öt lóval, melyek közül az egyik vértess, a másik málhavivő legyen, jelenjen meg, s a jót előmozdítsa, a rosszat elhárítsa, a titkot pedig megtartsa, mint hű tanácsoshoz illik. Ennek fejében pedig őt és összes vagyonát oltalmába veszi. Még ugyanazon évben ő és fivére Farkas lovag a császártól újabb kiváltságokat nyernek. Kibővíti címerüket, megállapítja a nyolcz-ős jogát, mely őket a tornajátékokra képesíti, jogot ad nekik a veres pecsét használatára s arra, hogy előnevük mellett házaik és birtokaik után is nevezhessék magokat. Ekkor jönnek rá arra, hogy őseik háromféle sakkdíszt is viseltek, mindháromat újból felveszik.

Csodálatos, mily szívós erővel használt fel Bertalan mindent a családi hatalom öregbítésére. Rokona, az öreg Konrád, több történelmi dolgozat, köztük egy «Geschlechtsbuch» szerzője, vagy annak fia Konrád lovag, tudós ember, V. Károlynak meg Ferdinand királynak «tanácsosa és szolgálója», a császári kamarai bíróság ülnöke, és jogtudor, rájő, hogy egy régi jeles család, mely egykor a zürichi, wormsi tornajátékokon szerepelt, a «vom Hallerstein» család kihalt. És minthogy ezen név az övékéhez igen hasonlít,¹ írja az előszóban Haller Bertalan, testvérével Farkassal, továbbá az említett Konrád lovaggal és Sebolddal 1528-ban kiesziklik a császárnál, hogy ezen család címerét is felvehessék és nevét előnévül használhassák. Így kerül a családi címerbe az oroszlanos pajzs.

Kegyelettel és gonddal gyűjt össze Bertalan lovag minden adatot, mely családjának multjára vonatkozik. Épületeken és a templomban felaggatott, vagy oltárképeken, festett ablakokon levő címerek, sírkövek, a városi könyvekben

levő szórványos feljegyzések, s néhány a család birtokában maradt okmány, úgymint armális, házasságlevél, végrendelet, végre a szóhagyományok képezik azon anyagot, melyet felkutatót és felhasználó. A XIV. századnál korábbi adatokat 1521 körül, midőn úgy látszik gyűjtését megkezdte, nem ismert családjára vonatkozólag.¹ Ekkor jelent meg 1530-ban Rixner (helyesebben Ruxner) légből kapott adatairól híres *Turnierbuch*-ja, mely megemlékezik arról, hogy az 1198-iki tornajátékon a Hallerek ősei is szerepeltek. Ez érlelhette meg Bertalanban a gondolatot, hogy egy díszesen kidolgozott családi nemzedékrendi könyvnek vesse meg alapját.

E könyv ránk nézve igen tanulságos. A mint családjá viselt dolgait elmondja és a fenmaradt okmányokat feljegyzí, nemcsak családjának, de a középkori Nürnbergnek is politikai úgy mint társadalmi életét szemünk előtt láthatjuk; a magyar ág pedig ez által nyert ösztönt és alkalmat arra, hogy e könyvet a megkezdett alakban folytatván, tanúságos magyar viseletképek gyűjteményét hagyja reánk.

A család eredetileg, úgy látszik, Bambergben lakott, hol mint szabad megtelepültek (Freysess) említetnek (utóbb is néhány családtag vagy talán egész ág itt él), a XIV. századtól kezdve pedig Nürnberg s az azt környező frank föld lett a család fészkevé.

Hosszú volna és e sorok keretén kívül is esnék elsorolni mindazon birtokokat, melyeket a Haller-család főképp házasság útján, de fejedelmi kegyből is nyert. E mellett tetemes pénzzel rendelkeztek, melyet mindig igen szívesen ajánlottak fel a császárnak, a bambergi püspöknek és másoknak: helyébe természetesen bőven kaptak szabadalmakat. Talán ezen a réven jutott be a mostani magyar ág is hazánkba. A brassaiak 1515-ben a felséget megillető erdélyi fél huszaduk egy részét, 2000 frtot nem a kincstárnak, hanem királyi parancsra a hitelező budai Haller Jánosnak fizették le.²

¹ Panaszkodik is, hogy a nürnbergi népfelkelések az előkelő családok összes okmányait elpusztították.

² Quellen zur Geschichte der Stadt Kronstadt, I. köt. Brassó 1886. 208. lapon. Egyébként, mint hű nürnbergiekhez illik, a kereskedést sem vetették meg s általa is jelentékenyen gazdagodtak. Ernuszt Zsigmond püspök, kir. kincstartó 1494—95-ben vezetett s reánk maradt

¹ Da sie alt adelich ehrlich unnd rittermessig leutt unnd den Hallern am nammen vasst gleich gewesst»

A kósza rablólovagok kikapásai elől a frankföldi nemes urak már a XIII—XIV. században részint Bambergbe, főképen pedig Nürnbergbe vonultak. Így nyerte ezen kereskedelmi város utóbbi aristokratikus jellegét. A várost megerősítették, mint független polgárok idővel még a Burggraf hatósága alól is megváltják magokat, s városukat a Velenczéből Magyarország és Poroszország felé vezető kereskedelmi út fő emporiumává tevén, hatalmas gazdagságra tettek szert. A nemesi származásukra büszke nürnbergi patriciusok ekkor roppant fényűzést kezdenek. A városi tanács eleinte mindent elkövet, hogy a régi polgári egyszerűséget megtartsa. Számos fényűzés elleni szabályt alkot, 1434-ben eltiltja a koronás sisakok viselését a címeren és a lovagjátékokat.¹ Mind haszontalan. A nagyravágyó patriciusok a császártól eszköznek ki magoknak ezekre jogot. Nemzetségekönvünk nem kevesebb, mint 4 okmányt² jegyez fel, mely a Hallereknek jogot át a koronás sisak viselésére, köztük három kizárólag erre vonatkozik; 1521-ben pedig V. Károly felsorolván a Haller-nemzetség három százados érdemeit, megújítja azon jogukat, hogy tornajátékokban szabadon részt vehetnek.

Különben sem volt eféle rendszabályoknak Nürnbergben fogantjuk. Alig 8 évre az említett tilalom után, midőn Baumgartner Konrád leánya, Kunigunda, Löffelholz Vilmoshoz ment nőül, a nürnbergi patriciusok «Gesellenstechen» szerény neve alatt nagyszerű tornajátékok rendeznek, melyben 38 «sisak», köztük hat Haller vett részt. Mind a három díjat a Haller-rokonság nyerte el: az elsőt, egy boglárt (das erst kleinoth, das hefflein, werdt 12 fl.) Haller Konrád, Konrádnak, a már említett «Geschlechtsbuch» szer-

registrumában feljegyzi, hogy egyik Hallertől (az öreg Rupprechtől vagy fiától Jánostól) a löcsei országgyűlés ünnepélyességeihez királyi parancsra egyet-mást vásárolt így 2 db. teljes veronai (2 pecie integri Pernisy) szövétét 52 frton, 4 db nürnbergi posztót (de panno Neremberger) 7 frtjával és 20 db boroszlói posztót 85 frton; másszor ismét 10 rőf olasz posztót vesznek tőle a király számára «pro una chuha, joppa, caligis et capucio R.Mti.» Lásd: J. Ch. v. Engel: Geschichte des ung. Reichs u. seiner Nebenländer. Halle, 1797. 17—181. lapon.

¹ R. v. Rettberg: Nürnberg's Kunstleben. Stuttgart, 1854.

² Keltők 1433, 1463, 1510, 1521.

zójének nagybátyja, a másik kettőt pedig, egy aranygyűrűt 8 frt és egy koszorút 4 frt értékben Haller leányok fiai Volckamer Berthold és Tetzl István vívták ki maguknak.¹

A Haller-család vagyoni gyarapodásában nem kis szerepe van a házasságoknak is. A családi vagyon nagy részét így szerezték. Nem ritka eset, hogy egyik-másik Haller 3—4-szer nősül, illetőleg Haller leány ugyanannyiszor megy férjhez. Haller György, midőn 1502-ben végrendeletét megírja nemzetsége javára, már jó hatvanas volt, két nejét is eltemette már, de azért még nem mond le a házasságról s erre az esetre is intézkedik. Péter (+ 1425), midőn harmadszor nősül, hasonnevű fiával egyszerre tartja lakodalmat, s két testvért vesznek el.²

Bámulatos az összetartás, mely ezen családban fennállott. Más vidékekre szakadt, egymástól hetedízi rokonságban levő családtagok egyesülnek s közösen működnek arra, hogy a nemzetség fényét és hatalmát öregbítsék. És erre nagy szükségök volt. Az egykori hatalmas családi vagyon, melyet Bertalanunk nagy kérkedve emleget, így azt, hogy egyik őse, Péter gr. Werthaim Albrecht bambergi püspökért 32,000 frtnyi kezességet vállalt s azt meg is fizette, ez a vagyon a XV—XVI. században a család elszaporodása folytán igen megcsappant. A módosabbak ennél fogva vagyonuk egy részét családi alapítványul kötötték le, s a hozzájárulásra utódaikat is kötelezték. Az alapítványok és végrendeletek, melyeket Bertalan feljegyzett, meghatóan tanúskodnak vallásos érületökről s családjuk iránti ragaszkodásokról. Ilyen alapítványt tesz az öreg Rupprecht, a magyar ág alapítójának atyja, nürnbergi főkapitány és Losunger is. Tekintve azt, úgymond, milyen szegény az a nemzetes (erber) egyén, ki alamizsnára szorul és dolgozni vagy koldulni szégyenkezik,

¹ Erről nemzetségekönvünk említést nem tesz. Annál körülményesebben írja le az öreg Konrád, s azt is feljegyezte, hogy ezen tornajátékok Volckamer Berthold házában nagy képen lefestette, s a képet utóbb az új tulajdonos Tetzl Kristóf helyreállíttatta. A könyv jelenleg a nemz. múzeum kéziratárában őriztetik (Fol. Germ. 733).

² Erhard (+ 1486) daczára, hogy első neje őt házassága első évében, 1442-ben, impotentiae accusálván, tőle elválk, újból megnősül, s második nejevel éveken át boldogan él.

fiával egyetértőleg isten dicséretére és lelke üdvösségére, utódaiknak és nemzetségeknek pedig vigaszúl alapítványt tesz. Leköti erre két jószágát és 300 rhénes forintot, mindenik fia pedig hagyjon halálakor erre 100 frt értéket. A vagyont hármassal családi tanács kezelje, jövedelmét adja a családban annak, ki arra reászorul s egyébként tisztességes és nemzetségehez méltó (erber wesen und stand) életet visz. Ha nem lenne szegény Haller, úgy taníttassanak a jövedelemből valamely családbelit a jogtudományokban (auf der hohen schull die Jura), ha pedig az ő ága kihalna, szálljon az alapítvány a többi Hallerekre, kik azt 200 frttal gyarapítani tartoznak, s csak, ha mind kihalnának, legyen az Nürnberg városáé.

Még jellemzőbb egy másik, 1519-ben alkotott családi alapítványuk. Jobst (†1493) fiai újítják meg és gyarapítják atyjok hagyományát. Ezen alapítvány arra szolgál, hogy a legidősebb családtag tekintélyét és vagyoni állását öregbítse. Az alapítók s ezek utódai tartoznak erre évenként bizonyos összeget befizetni, mely a családi vasládába kerül a rá vonatkozó iratokkal együtt. A ládának három kulcsa van, mely a három Haller-ág egy-egy képviselőjénél őriztetik, kiknek a javadalmas évenként számot adni tartozik, — mielőtt pedig birtokba venné, köteles ugyanoly értékű birtokot biztosítékul lekötni, ezenkívül pedig az alapítványt is élte fogytáig bizonyos összeggel gyarapítani. Tartozik említett ősenek és nejeinek évnapiján tisztességes családi lakomát tartani, s erre kérje fel s hívja meg családja 16 tagját, még pedig fele részben az ő ágából, hármat néhai Rupprecht, hármat néhai Péter ágából, kettőt pedig a többi Hallerek közül; ezenkívül hívja meg a családi alapítványon levő vikáriusokat, a Sebald-egyházi plébánost, egyik káplánt stb. Ha a javadalmas nem laknék Nürnbergben, úgy egyik odavaló rokonát kérje fel ennek megtartására. Ha a család négy tagig kiveszne, úgy a családi vasláda megőrzésére a Sebald-templomba jöjjön. Ha egészen kiveszne a család, az évi lakoma még akkor is fenmaradjon s a pap tartsa azt emlékezetül, — a vasláda egyik kulcsa pedig bízassék a nürnbergi 13 régi gyökeres nemzetség valamelyik sarjára.

Még más családi alapítványokat is jegyzett fel nemzetségekönvünk. Mindannyi arról tanús-

ködik, mily nagy volt a Hallerek közt az összetartás és családi kegyelet. Még mintegy másfél századdal azután, hogy a Ruprecht ága Erdélybe szakadt, Haller István küküllői főispán fia a fiatal Gábor, németországi útjában, talán mert — a mi nála gyakran megesett — pénz dolgában megszorult, leveleket írogat Leydenből egyik távoli rokonához a nürnbergi idősb Haller Tóbiáshoz és Nürnberg tanácsához (1633. aug. 20. nov. 25.).¹

János pedig, ki Apafi Mihály érdekében 1685 végén a császárral egyezséget kötendő, Bécsben járt követségben, fiát, a könnyelmű és meggondolatlan Józsefet, — kit utóbb ármánykodásai miatt Tököli Imre lövet föbe, — 1686-1687-ben Nürnbergbe küldi, vele adván s utánna küldvén szolgájával pénzt, paripákat, szerszámot és posztót.²

Egy másik jellemvonása e családnak a valóság. Számos és gazdag vallásos alapítványukat jegyezte fel Bertalan, kezdve a XIV. századtól a XVI-ikig. — Berthold (†1397) Nürnberg mellett saját költségén egy a szentkereszthez címzett kápolnát és zarándok-házat építtet s javadalmaz, «hogy minden szegény zarándok, ki arra veszi útját, ott szállást, ételt s italt kapjon örök időkön át».

Ezen Haller-kápolna máig fennáll. Egyik képe a XV. század első feléből, vagy talán még az alapítótól származik. Arany háttérből a trónon ülő Mária emelkedik ki, ölében gyermekével, ki Szt. Katalinnak nyujt gyűrűt. Két oldalt és a szárnyakon különféle szentek és püspökök. Az ötszörösen egybehajtható oltárkép későbbi, — a XV. század második feléből származik (1486 körül), s Wohlgemuth Mihály műve,³ míg az oltár jeles fafaragványai, melyek a sírbatételt ábrázolják, talán Stoss Vitustól valók.⁴ Egyik Hallerlány férje, Burghardt Sailer az u. n. «Reichsalmusen»-t alapítja.

¹ Erdélyi Történelmi Adatok IV. kötet. Új folyam I. kötet, 19, 20, 21. lapján.

² Szabó Károly: Haller János följegyzései 1685—87-ről. Tört. Tár 1878. III. 688. lapon.

³ Lásd Thausing: Dürer I. 78. — Újabb nézet szerint ezen faragvány 1479-ből való lenne. Sikerült képét hozza: Gesch. der deutschen Kunst. Berlin, J. Grote'sche Verlagsbuchhandlung. 1885. 178. lapon.

⁴ R. v. Rettberg: Nürnberg's Kunstleben, Stuttgart, 1854. 67. lap.

Több templomot és kápolnát is alapítottak. Így 1440-ben a Kirchen-Ryselbachi egyházközség két felé választatván, a Greuenberg mellett fekvő Grebern külön parochiává emeltetett, s kegyurává a bambergi püspök Ulrik ágát tette, melyből Bertalanunk is származott. A Vorchaim melletti Hausen falu korábban a heroltspachi plébánia filialis volt, s itt egy Szt. Farkas tiszteletére emelt kápolna állott, melyet néhai Haller Péter, szintén az ifjabb ágból, építtetett. Utódja Vilmos kiviszi, hogy ez önálló parochiává legyen. Úgy látszik, a család egy része ide is temetkezett.¹

Legnevezetesebb családi alapítványuk volt a nürnbergi szt. Sebald-templombeli Erhard-oltár alapítása. Az idősebb ágbeli öreg Haller Ulrik (†1357) alapítja. Ezt az oltárt tekinti a család vallási központjának és családi aegisének. Külön vikarius látja el azt, ide temetkezik az alapító s némely utódja is, a családi címert pedig az oltár feletti pillérre akasztják.² Gazdag javadal-mazással látja el azt már az alapító is, és utódai sem mulasztják el gyarapítani. Egy-egy család-tag öröktüzet, más sírboltot és sírkövet vagy festett ablakot alapít, vagy az oltártáblát, feszületet, oltárkendőket, székeket, misemondó ruhákat igazíttatja ki. — A már említett Jobst-féle családi alapítvány kiállítói meghagyják, hogy a meggazdálkodott feles vagyonból gazdag miseruhákat készíttessenek, melyeken ősük s ennek nevének címere legyen ráhímezve, — ha még több összeg maradna, emeljenek egy díszes családi síremléket, pompás úrmutatóval, vagy pedig egy keresztet, oltárképet vagy oltárkendőt készíttessenek.³ Ezen Szt.-Erhard tiszteletére emelt Haller-féle szárnyas oltár most is fennáll. Korának igen gondos és jeles alkotása az. A középső kép arany alapon feszületet ábrázol, lábainál a bánatos Máriával és Szt. Jánossal, a belső oltárszárnyakon Szt. Katalin és Borbála, kívül Krisz-

tus az olajfák hegyén s az alvó tanítványok — alattok pedig a térdelő alapítók vannak, utóbbiak élénk egyénítéssel lefestve, végre a két mozdíthatatlan oltárszárnyon Szt. Balázs és Erasmus alakjai láthatók.

Hosszú volna elsorolni a Haller-családtagok azon alapítványait is, melyekben övéik és saját magok évnapijára, emlékezetül és lelkük üdvösségére engesztelő gyászmiséket és vigiliákat rendelnek. Vallásos, emberbaráti érzületüket tanúsítják a feljegyzett végrendeletek is. Az öreg György (†1450) alapítványt tesz, hogy a szegények közt ruhát osszszanak ki, fia, szintén György 1502-ben egyik nürnbergi házat arra hagyja, hogy jövedelmén kenyeret és húst vegyenek s azt hetenként osszszák ki a szegény emberek közt, kik arra szorulnak. Az ifjabb György is megemlékezik 1527-iki végrendeletében a szegényekről, bizonyos összeget hagyván rájuk; egyúttal pedig azt kívánja, temessék el őt a czi-nteremben, gyertyafény és harangszó mellett, mint állását megilleti.⁴

Nürnbergben ezen időtájt már a reformáció eszméi forrongtak. Ez volt az első birodalmi város, mely azt proclamálta (1524). A patri-cius családok egy része is az új tanok felé hajolt — a Haller-család, legalább még Bertalan korában, állhatatosan megmaradt család hagyományai által szentesített vallásában.⁸ Legjobban bizonyítják ezt a könyvünkben feljegyzett bűnbocsánati levelek, melyeknek megszerzése és kiállítása ezen időben széltiben szokásos volt és számos visszaélésre is vezetett. Bertalan lovag eszközli ki maga, családja és megnevezett hozzátartozói részére X. Leo pápánál. Megengedettnek kérik egyebek közt, hogy az u. n. reservált vétkek nagy része alól is, ha azokat «szívökben megbánják, és szájukkal megvallják» bármely pap feloldhassa őket, hogy az egyházi átok alatt levő helyeken is egyházi szertartással eltemethetők s a halotti szentségekkel is elláthatók legyenek, házi oltárt használhassanak, bármely orvos rendeletére börtben is húst ehessenek, a család női tagjai, tisztességes nők

¹ Az alapító okmány mint a kápolnához tartozókat említi: «grebnussen, stuben, altar, tafeln, gemelen, fenstern» stb.

² Mintegy 40 családtagnak gyászczímerét akasztják fel ide az idők folyamán, még akkor is, ha másutt temetettek el

³ «mit ein schön herlichen marstranzen, ain creutz oder ain pild oder ein altertuch abermals mit des stifters unnd seiner hausfrauen wappen bezaichent».

⁴ «auf den gotzacker, unnd mit wachs unnd mit leuten wie ander meines stannds hallten soll»

⁸ Nem sokkal utóbb azonban a német ág már az ágostai hitvallásra tér. Már Antalról (†1601) feljegyzí Imhoff: «wurde Pabstisch und von Türken gefangen».

kisérctében bármely női zárdát, még a legszigorúbb rendszabályú Clarissákat is meglátogathassák stb., stb.

Kár, hogy e bűnbocsánati leveleknek csakis egyike, az első van keltezve (1517 november 11-ikéről), mivel azonban a második kevés eltéréssel és kibővítéssel, úgy látszik, csakis az elsőnek ünnepélyesebb formában való kiállítása, s mivel a bejegyzések korrendjét tekintve a legközelebbi okmány 1520-ból kelt, az utóbbi bűnbocsánati levél korát is valószínűséggel az 1518–20 közti időre tehetjük. Érdekes ezen okmány azért, mert a Bertalan lovaggal és nejével, úgyszintén rokonságával együtt bűnbocsánatot kérő néhány egyén közt **Dürer Albert** nevét is olvashatjuk. Minthogy az idősb Dürer Albert már 1502-ben meghalt, ez csakis a nagynevű festő lehet. A két papi személytől eltekintve, kik ezen bűnbocsánati levélben említetnek, jóformán egyedül a Haller-rokonság közt felsorolva!¹ Növeli a zavart, hogy az okmányban szintén megnevezett Haller Vincze, származási lapja szerint, már 1514-ben elhunyt, (Pál csak 1536-ban), s így a kérdéses okmányának még 1514 előtt kellett volna kiállítatnia, mi ismét a fenebb felhozottakkal áll ellentétben. Bertalan is, ki itt mint tekintélyes családfe szerepel 1514-ben mindössze 27 éves volt. Ismeretes az is, hogy bár Dürer Albert még 1518-ban Szt. Sebaldust dicsőíti nagy fametszetben, háromszoros glóriával s ezen körirattal «den hochwürdigem und heiligen hauptherrn, nothelfer und beschirmer der kaiserlichen stadt Nürnberg»,² ugyanazon évben elküldi metszeteit Luthernek, és a reformáció harczosa, Scheurl őt is azok közé sorozta, «kik egy Lu-

¹ A nagyérdékű *Ablassbrief* így kezdődik: Beatisime Pater. Ut animarum salutis devotorum oratorum nostrorum Bartholmei Haller et Anne (Memmingerin) eius uxoris, ac Cristoffori eius filii, nec non Ursule Hallerlin (ez nagynénje, férj. Bering), Vincenti et Pauli Haller fratrum, Dorothee Armauerin (nejének anyja volt Armauer-lány) et eius sororis Ursule Holtzschuerin, Catharina Riglerin, *Alberti Dürer*, Balthasaris Jung, Joannis capeilani ad altare sancti Rochy in ecclesia sancti Laurenty Nurnbergensi, presbiterorum et civium Nurnbergensium Bambergensi diecesis, coniugatorumque coniugum et utrius sexus liberorum salubris consulatur, supplicat stb.

² Moriz Thausing: *Dürer, Geschichte seines Lebens und seiner Kunst*. Lipcse, 1884. II. 219. lap.

theri üdvözlet után sóvárognak». — Ha tehát okmányunk mégis az 1518 utáni időből való lenne, csakis azon vallási habozást igazolná, mely Dürer kedélyét az említett időtől fogva örökös hullámzásban és határozatlanságban tartotta. Egyébként is érdekes jelenség az, hogy Dürer Albert az említett okmányban a Haller-család tagjai közt soroltatik fel. Első tekintetre igazolni látszik ez azon korábban elfogadott nézetet, mely szerint az idősb Dürer Albert nem, miként újabban megállapították, Holper leányt, hanem csakugyan Haller Jeromos (ötvös) leányát birta nőül s így a Haller-családdal rokonságba jutott. Haller Jeromos azonban a nemzetségekönyv szerint ezidőtájt csakis kettő volt, s egyik sem lehetett Borbálának, az idősb Dürer nejének atyja. Az idősb Jeromos (†1499) ugyanis aligha lehetett ötvös, — atyja a tekintélyes Erhardt lovag volt, ki Zsigmond császárt Rómába kísérte s ott általa a Tiberis hídján a szent sír lovagjává üttetett, a másik Jeromos pedig (†1519) maga volt római császári tanácsos, nem pedig ötvösmester. — Egyébként is sem nemzetségekönyvünk, sem pedig az igen gondos és sok forrásból merítő Imhoff-féle genealogikus tabellák nem emlékeznek meg Haller-lányról, ki az idősb Dürer Alberthez ment volna nőül. Dürer Albert tehát az idézett okmányba csakis a jó barátság és művészi tekintélye s összeköttetése által juthatott.

A Haller-család már igen korai időkben műpártolásával tűnt ki. A már említett templomokon, kápolnákon, oltárokon kívül számos házat emeltettek, főképp Nürnbergben (maga György 1502-iki végrendeletében nem kevesebb, mint 6 házat említi fel), ezenkívül fogadalmi és családi képeket, szoborműveket, ékszereket és ötvösműveket stb. rendeltek meg mindig bőkezűen.

A szt. kereszt kápolnának Wohlgemuth-féle oltárképéről már fentebb tettünk említést. Ugyanezen művésznek (?) egy másik fogadalmi képe maradt fenn 1487-ből, a nürnbergi Germanisches Museumban, mely Mária halálát ábrázolja, rajta a Haller-családdal s ennek, úgyszintén a Groland-családnak címerével. Kétségtelenül Haller Ulrik (†1505) megrendelésére készült, kinek első neje Groland Brigitta volt. Egy másik, a XV. század végéről származó Haller-féle képet is őriznek ugyanott, mely a sebeit mutató Krisztust

A Hallerek nemzetségekönyvének címképe.

ábrázolja Szt. Bertalan, Lőrincz, Ilona és Borbála között — azt hiszem, nem csalódom, ha ezt Haller Lőrincz († 1499) alapítványának tartom.¹

Ezekon kívül csak magában a Germanisches Museumban még három kép van, melyek ezen családra vonatkozó felírással vagy Haller-czímerrel vannak megjelölve. Az egyik maga a Haller-czímer 1500 körül, a másik a Culmbach-féle irányban készült nürnbergi iskolabeli kép és Szt. Jakabot ábrázolja,² végre fenmaradt még Haller Kata arczképe 1593-ból Strauch Lőrincz által festve.³ A müncheni képtárban szintén létezik egy Haller arczkép, melyet Walch Jakabnak (1436 — ca. 1500) tulajdonítanak. Ha tekintetbe vesszük, hogy a Haller-család a XV. és XVI. században szoros rokoni kötelékekkel volt összeforrvá mindazon családokkal, mint a Peringsdörffer, Holtzschuher, Tucher, Paumgartner, Pirkhaimer, Imhoff stb. kiknek a középkori Nürnberg műkincsei létrejöttét köszönheti, könnyen megfejtethjük azon élénk műérzékét, melyet e család tanusított.

Dürer Alberthez való vonatkozását fentebb okmányilag is kimutattuk. Kissé kockázatos dolog kimondanunk, mégis igen sok jel arra mutat, hogy a nemzetségekönyv elején pergamentlapra festett szent Háromság és családi címert

¹ Az 1882-iki hivatalos catalogus a kép korát 1480 körül teszi s a Haller-czímeren kívül rajta levő házassági címert előtte ismeretlen. Megkeresésemre az említett múzeum igazgatója, A. Essenwein szíves volt ezen címert leírását közölni s az csaknem teljesen összevág a codexünkben lefestett Meichsner-czímerrel, csak hogy a képen a színek bizonyonyal kissé elsötétedtek, s így eshetett, hogy az alsó mező fehér helyett sárgának, a két arany csillagot tartó kék gerenda pedig feketének lett leírva. Újabb kérdezősködésemmre ezt ő szintén kétségtelennek tartja. Más, csak némileg a leírthoz hasonlító címert az e tekintetben meglehetősen teljes nemzetségekönyvben elő nem fordulván, csakis a Meichsner-czímernek tarthatjuk azt, s így a kép nem származhat mástól, mint Haller Lőrincztől, ki 1484-ben egy Meichsner-lányt vett nőül.

² Haller Jakab kettő élt ezen időtájt. Az egyik 1469-ben halt meg, a másik Bertalan idejében (1533—38) még él, bár ekkor már korosabb férfi lehet, kinek Bertalan 12 gyermekét jegyzi fel.

³ Ezen Haller Katalin (szül. 1571) Haller János Jakab († 1587) leánya, ki Scheurl János Kristófhoz ment férjhez 1593. júl. 11-én. Ezen alkalommal készült ezen kép, és annak párja, a férj arczképe, mely szintén a Germ. Museumban őriztetik.

Dürer Albert kezétől vagy legalább is egyik jelesebb követőjétől, az ő vázlatai nyomán származik. (L. a 111. l.) A szerző megjegyvezve nincsen a képen, de a kép jeles és sajátos technikája, az a felfogás, melylyel a szent Háromságot aként ábrázolja, hogy a pápai tiarás Atyaisten a meghalt és keresztjéről levett Krisztust tartja kezében, palástjának széleit pedig angyalok tartják, a test kezelése, a ruházat ránczai, a costume, feltűnően emlékeztetnek Dürer Albertnek a bécsi Belvedereben levő híres Mindszent-képére. A kép alján felhők közt levő szélfuvó geniusok hasonmását is megtaláljuk a Miksa-féle imakönyv rajzai közt.

Egy ok van csak, mely feltevésünknek látszólag ellentmond. Dürer Albert már 1528-ban meghalt, Bertalan lovag pedig, miként a nemzetségekönyv kezdetén maga feljegyzi, ennek megírásához csakis 1533-ban fog. Csak hogy nagyon valószínű, hogy ezen utóbbi évszám művének elkészültét jelzi, s egynél több okot hozhatnánk fel arra nézve, hogy ő családi könyvének egybeállításához jóval korábban fogott. Így, hogy egyebet ne említsek, az 1520-as években elhalt néhány Haller származási lapján ez csak utólagosan lett általa feljegyvezve, az okmányátiratok közt a Ruprecht alapítványára nézve pedig megjegyzi: «ezen alapítvány most, 1521-ben több mint évi 50 frt kamattal bír». — Bármiként is legyen azonban, kétségtelen, hogy a származási könyv kezdetén levő miniatur-kép Nürnberg jeles művészeti emlékei közé tartozik.

A család által a nürnbergi Szt. Sebald és Szt. Leonhard templomokban alapított festett ablakok,² itt és más templomokban, így a Szt. Lőrincz, Szt. Egyed, Szt. Péter-templomokban, a kalchreuti templomban és a prédikálók kolostorában volt sírköveik, emléktábláik, fogadalmi

¹ Címe: Ruprechten Hallers seligen stiftung auf die abkhommen Haller aufgericht hat jetzt ob L gulden jerrliches einkommens A° 1521.

² A Sebald-templombéli családi ablakon lefestettek Ulrik († 1358) és neje («mit seinen frauen im fenster auf d. Haller Emporkirch abgebildet»), Berthold († 1391), Konrad († 1388, «ein gedächtnis auf der Haller emporkirch in einen fenster daselbst») és egy másik ablakon György († 1450, «hat ... ein gedächtniss in fenster daselbst hinter der cancel»). A Szt-Leonhard templomban pedig ablakot alapítanak Ferencz († 1391), Endre (1447) és Lajos († 1495).

képeik, a családtagok némelyikének végrendeletében említett számos ékszer, arany- és ezüst kelyhek stb. arra mutatnak, hogy a Haller-család a művészet és művészi ipar iránt mindenkor élénk érzékkel birt s azt gyakorta foglalkoztatta is.

A magyarországi Hallerek multjából szintén maradtak építkezési és művészi emlékeink. A családi kastélyok, képtárak stb. tüzetesebb, s a hely színén eszközölt tanulmányokat kívánnának, ilyenek hiányában történelmi s művészi becük meg nem állapítható — egyszerűen csakis fel-
említhetjük őket.

Legrégibb emlék, viharos idők tanuja a Péter királybíró által emelt s általunk már felemlített Haller-bástya. Ugyancsak Péternek bronz sír-emléke is megvan a szebeni székesegyházban. Az érczemplék közepét a Haller-czímer, alatta pedig Péter két nevének címerei, a Schirmer és Kemény címerek foglalják el. Előbbinek pajzsát egy szárnyatlan basilikus fogja körül. Az ezeket körülszegő keretben van a sírfelirat,¹ a sarkokon levő köralakú mezőkben pedig a régi, egyszerű Haller-czímer mellett anyai őseinek címerei, a Tucher, Rietter, Stainer von Lochaimb és Müntzer címerek láthatók.

A székesegyház éjszakai hajójának falába béteve látható Péter szász gróf fia családjának emléke: csínos fehér, tömött mészkő-dombormű, a késő renaissance-kor stylusában. Rajta a feszület alatt menyé Budai Margit s ennek előtte elhalt gyermekei, két lányka és két fiu térdelnek.²

Kedvelte és művelte a család a tudományokat

¹ Hic iacet egregius Dominus | Petrus Haller de Hallerstein thesaurarius ac | consiliarius Regis, consul et | comes comitatus Cibiniensis Obiit Anno Dni MDLXX. Fényképben megjelent: Kirchliche Kunstdenkmäler aus Siebenbürgen. Hermannstadt 1878. 2. lapján.

² Az emlékkő felirata: Epitaphium honestæ ac piæ Dominæ Margarethæ Budai, egregii Petri Haller, junioris consortis, quæ obiit XVI. Januar MDLXVI. és e distichon a kép alatt:

Quæ mihi quaterni rapuerunt pignora partus,
Hæc eadem vitam fata tulere meam.
Sic statuit de me Domini firmata voluntas,
In cuius capio gaudia vera sinu.

Lásd Samuel Mönckisch: Die Pfarrkirche der Augsb. Confessions-Verwandten zu Hermanstadt 1839. 81. lap 101. §. és Ludw. Reissenberger: Die evang. Pfarrkirche A. B. in Hermanstadt 1884 39. lap.

is. Kiváltképen természetesen a jogot, mint a melynek nemes családoknál legtöbb gyakorlati haszna volt. Az öreg Ruprecht által alapított családi «stipendium juridicum»-ról már megemlékeztünk. A család néhány tagja jogtudorságot is nyer. Jellemzi a kort, mennyire fél némelyik Haller alapítványában és végrendeletében attól, hogy intézkedései jogilag kiforgattatni fognak. Az okmány szövegezésére felkérlik a város leg-tudósabb férfait, netáni visszasságok esetére a legkisebb részletekre kiterjeszkedő gondossággal igyekeznek elzárni a rendes per útját.¹

Vilmosról, Ruprechtnek a magyar ág alapítójának unokaöccséről feljegyeztetett, hogy jó csillagász és orgonista volt.²

A magyar ág tagjai közt is többen tűntek ki irodalmi tevékenységük által. Haller János fogarasi fogságában, hová Apaffy Mihály záratta, írja meg «Hármas Istoriá»-ját, és a «Békességes türésnek paizsát». Haller László Ovidius Metamorphosisait fordította le, de ennek kézírata elveszett; — utóbb pedig kiadta magyarul Telemachus utazását.

Tudva van, hogy Krakkóban a XV. század végén s a XVI. elején bizonyos Haller János (Spect. Joannes Haller civis ac consul) nyomdája létezett, melynek 1509-ben kiadott egyik könyvét («Introductorium Dialecticum, quod Congestum Logicum appellatur» stb.) a budai Kaym Urbán adja ki újból 1515-ben, s a könyv elején Haller Jánoshoz köszöntő sorokat intéz. Gr. Kemény József³ ezen Haller Jánost is a nürnbergi Haller-családból származtatja. Nem tudjuk, miből következteti ezt, a nemzetségekönv és az Imhoff-féle származási lapok ezzel ellenkezőt bizonyítanak. Haller János ugyanis ezen időtájt csakis egy élt, a György fia, ki könyvünk szerint 1523-ban halt meg, de ez nürnbergi polgár

¹ Haller György 1502-iki végrendeletében meghagyja, hogy ha netalán viszály támadna az örökségben, efelett Nürnberg három főkapitánya ítéljen. náluk legyenek letéve a birtokokra vonatkozó összes iratok s a végrendelet is, — ítéletük pedig döntő «on alle weyter waigerung, wie die möchte genannt werden, appellation, suplication, reduction, oder andernn, damit langwirig rechtfertigung, mue unnd costung so desshalben bescheen möcht, umbeganngen u. vermitten beleiben».

² Lásd az Imhoff-féle genealogiai táblázatokat a nemz. múzeum kéziratárában.

³ Tört. és irodalmi kalászkok. Pest, 1861. 35. lap.

volt, sőt Imhoff szerint (miként ő nevezi Hanns der lange) már 1504-ben halt volna meg, s halotti címérét a Sebald templomba akasztották.

Legszívesebben mégis a történetírással, főképpen pedig a családra vonatkozó régi emlékek felkutatásával foglalkoztak. Így tudjuk, hogy már ifjabb II. János († 1493) írt egy genealogicus művet,¹ 1533-ban pedig az öreg Konrád, 68 éves korában fog mostohafiával Spallter Jeromossal «Geschlechtsbuch»-ja megírásához, s azt 1536-ban be is fejezi.

Készítésének korát Konrád a 14. lapon feljegyzett következő versben fejezi ki:

Als man zelt funfzehenhundert jar
Und drejunnddreissig gleich als war
Herr Christof Tetzl losunger
Unnd mit ime herr Hanns Volkamer
Herr Christof Kress war auch beschafft
Mit im inn höchster haubtmanschaft.
Gleich am neunzehenden Juny
Wurd diss buch angefangen hie
Darnach wurd gar vollendet diss
Am 23 Decembries
Als man zelt 36 jar
Der zeit als inn regirung war
Herr Christof Tetzl unnd auch herr
Lenhard Tucher baid losunger
Herr Sebald Pfintzing auch darbey
Die obersten haubtmanner drej
Zu Nürnberg inn dem regiment
Got alle ding mit gnaden ennd.

Ezen érdekes kézirat jelenleg a Jankovich-féle gyűjteményből a nemz. múzeum tulajdona. Eredetileg illusztrált műnek szánta a szerző, a helyek meg is hagyattak az egyes képek számára, de a címereket kivéve, melyek más műből kivágott, szabadkézzel színezett fametszetek, be nem tettek. A képek a következők lettek volna: a babenbergi család és a régi Nürnberg címere közt gr. Albrecht von Babenberg, régi vértzetben, továbbá Henrik császár és neje Kunigunda a mint a bambergi alapítványt tartják (kedvencz művészi tárgy több századon át), továbbá számos címerhelyen kívül a 31. lap üres részén feljegyezte: «hierunter steen vier frauen neben einander, Frankreich, Bayrn, Schweidnitz, Stetin (ezek IV. Károly feleségeit akarták jel-

¹ Imhoff f. i. h. feljegyezi róla «Beschrieb sein unnd andere Geschlecht seiner Zeit».

képezni), végre a IV. Károly által alapított «Fürspenger»-rend tagjainak címereit akarta belé rajzoltatni. Kár, hogy e képek ki nem vittek.

E műnek egyébként csakis címe «Geschlechtsbuch», tényleg a Nürnberg történetére és szervezetére vonatkozó adatokat tartalmazza és a császárok, bambergi püspökök és Burggrafok uralkodási adatait jegyzi fel.

Bertalanunk ezen könyvet fel nem használta, daczára, hogy azt Conrád a Losungstube-ban helyezte el, honnan Bertalan nem egy, a családot érdeklő okmányt másolt le. A könyvek kelte szerint egy és ugyanazon évben (1533) fogtak azok megírásához s mégis Conrád sokkal tájékozottabb úgy az általános nürnbergi történetben mint a családi történet forrásainak bőségére nézve. Egy okkal több arra nézve, hogy Bertalan már 1533 előtt pár évvel foghatott könyve megírásához.

Még más családi műveknek is kellett ezen időtájt készülniök. Így Imhoff Keresztély Jakab is több művet sorol fel, melyek Hallerektől származnak. Többek közt megemlít, mint felhasznált forrást, egy «Hallerbuch»-ot. Ulrik († 1324 vagy 34) leányai közé sorozza ugyanis Gerhaus-t is, bár tartózkodással s megjegyzi, «findet sich auch nicht im Hallerbuch bemerkt». A név nagyon ráillik könyvünkre, s az említett Gerhaus csakugyan ebben is hiányzik, mégis másnak kell e műnek lennie, mert alig valószínű, hogy a nürnbergi Imhoff nemzetségek könyvünket, mely még a XVII. század elején Erdélybe került, a XVIII. században használhatta volna.¹

* * *

Térjünk vissza az erdélyi grófi ág által őrzött nemzetségek könyvre, s hogy a feljegyzett adatokat elbirálhassuk, főképpen pedig, hogy az alakoknak és címereknek korát némileg megállapíthassuk, kísérik röviden végig a könyv genesisét.

Bertalan lovag a pergamentlapokra jegyzett hosszadalmas előszón kívül könyvét két egyenlő részre osztotta, — első felében egy-egy lapot

¹ Essenwein A. úr, a Germ. Nat. Museum nagyérdemű igazgatója szintén igen valószínűnek tartja, hogy akár a Nürnbergben ma is virágzó német bárói ág egyes tagjainál, akár a városi könyvtárban vagy kir. ker. levéltárban léteznek még Haller-féle nemzetségek könyvek.

szánt minden családtagnak, melyre őt nejjével s címerekkel lefestette s a fölé nevöket, a halálozás évét s néhány más rövid adatot jegyzett fel. A túl-ó lapon a gyermekek vannak felsorolva: a fiuk egyszeri utalással későbbi lapokra, a lányok mellett pedig a férj neve és ennek címe is be van vezetve. A könyv másik része az okmányoknak volt szánva, két részre csoportosítva: elől vannak a donációk, privilegiumok, hátul az alapítványok, végrendeletek stb. A könyv lapjait is még maga Bertalan számozta végig, a 489. lapról tévedésből 10-et ugorva az 500-ra jön, mi utóbb kiigazítva lett. 1538-ban kötetit be díszesen a könyvet s ekkor a lapok körülíratnak, miáltal a rajzok, írásszöveg és lap-számozás egy része is megcsonkul.

Az első 208 lapot maga Bertalan lovag igaztatja be. Az alakok halvány sepiával vannak vázolva, e fölé jön a színezés, melyet ismét fekete színű árnyékvonalak emelnek ki. A korábbi századok családtagjai nagyobbára képzelet után festvék, a viselet, bár mindenkor jóval régiebb, ritkán korhű. Ebben segítségére lehetnek régiebb festmények, síremlékek s talán a családi házassági levelek is, melyekre néha hivatkozik.

A lovagok mindenkor vértesen vannak lefestve, maga Bertalan is. Az ő korában élt fiatalabb Hallerek ifjan ábrázoltatnak,¹ legidősb fia is egyszerű fekete öltönyben van lefestve, bár utóbb lovaggá avatott s a savoyi herceg udvarmesterévé is lett. Tőle származnak még a magyar ágból: az alapító Ruprechtnek és fiainak: Jánosnak, Ruprechtnek, Péternek és Pálnak képei, a házások nejeikkel együtt, (Péter, a szebeni királybíró mellé még első nejét Schirmer Margitot festeti le); továbbá a bennünket közelebb érdeklő alakok közül a pesti Bertalan, kassai Konrád, mindkettő nejjével, végre a budai János fia.

Bertalan lovag 1551-ben halt meg Frankfurtban, hol 1547 óta birodalmi soltész volt, s ott is temettetett el. Családja felfüggesztette pajzsát Szt. Sebald templomában, a Szt. János temetőben pedig veres márvány síremléket állított neki,

¹ Feltűnő egyedül az utolsó alak, a 207. lapon ábrázolt Kristóf. Úgy az írás mint a kép a korábbiakkal teljesen azonosnak látszik, mégis az alak nem ifjut, hanem őszülő férfit ábrázol.

melyen vértesen s életnagyságban van kifaragva, körülvéve két nejjének s őseinek címereitől.

A nemzetségeknyvet úgylátszik, már 1547-ben, midőn Frankfurtba költözött, átadta valamelyik Nürnbergben maradt fiának, alkalmasint a legidősb Kristófnak, ki azt 1548-tól kezdve folytatja. Kiegészíti ez a korábbi lapokat, feljegyzi az azóta történt halálozásokat, házasságokat, beléfesteti a házasságok nejeinek képeit és címereit. Új lapot nem kezd sem ő, sem azon néhány jegyzet szerzője, ki némely adatot pótol 1556—59 és 1570 körül a korábbi lapokon.

Ezután a családi lapokat, kúsztalabb írásban és rosszabb rajzokban folytatja a 209. laptól a 233. lapig a 3. könyvjegyző. Ezen adatok az 1590—1596. év közti időből származnak: a korábbi évet, mint egyik Haller halálozási idejét, már ezen kéz jegyzi be, Gábornak, a Bocskay Ilona férjének 1608-ban bekövetkezett elhúnytát pedig még nem tudja. Néhány női alakkal egészíti ki a korábbi lapokat, tőle származnak továbbá Péternek, a szász comesnek fia Péter és a kassai Konrád fiai, Endre és Bertalan.

A 4. utód, ki a családi genealogiát folytatja, csak néhány új alakot rajzoltat a könyvbe, korábbi kiigazításokat, toldásokat alig tett, bizonynyal mert a 3. könyvjegyzőt nemsokára követte. Ezen képek korát talán a XVII. század első éveire tehetjük, mindenesetre 1596 után, mert az ekkor született Wolf Endres már vázlatban lerajzoltatott általa. Jellemzi a meglehetősen gondos, bár gyenge rajz, és az arany fényvetés. Úgy látszik, ez festi utólagosan a könyvbe Bocskay Ilonát férjével Gáborral (hacsak nem valamivel még később az 5. könyvíró), tőle erednek a 244. és 246. lap kivételével a 235. laptól a 248-ig lefestett Hallerek. Ezeket még valamely német-ágbeli Haller festette be, s a magyar Haller fiukat, így a Gábor fiait, Ferenczet, Istvánt, Jánost és Györgyöt, továbbá a német-ágbeli Wolf Endrest (szintén magyar viseletben) egyaránt mint 8—15 éves fiukat festette le, holott pl. János ki a képen már jókora legény, mindössze három évig élt, és már 1595. meghalt, pedig ezen rajza, miként fenebb említettük csakis 1596 után készülhetett, s mégis itt még mint élő szerepel. Istvánnak és Györgynek a 244. és 246. lapon általa szintén s kétségtelenül, miként a többieké, gyerekként ábrázolt képe felé utóbb

más, magyarba öltözött díszes férfi alakokat ragasztottak akkor, midőn a családi könyv már magyar kézre került. A már említett Wolf Endres-nek, továbbá Péter szász comes hasonnevű unokájának gyermekalakjai a 247. és 248. lapon már körvonalozva voltak akkor, midőn a családi könyv nem sokkal rá az 5. könyvjegyző kezébe került.

Legkésőbbi, bejegyzett évszáma ennek az 1618. év. Írása gondos; apró csínos kerek betűket rak, kiigazítja és átfesti a 247. és 248. lapot, feljegyzi Gábor 2. nejét Bornemisza Katát (ennek 1608-ban történt haláláról azonban nem tud) s folytatja a könyv lapjainak feljegyzéseit a 249. laptól a 273-ig. Újabb képeket azonban a könyvbe nem festett.

Ezt bőven kipótolja a családi nemzetség-könyv 6. folytatója 1620 körül, viszont azonban csak egy új lapot tölt ki, a 273-ikat. Ettől származnak számos hevenyészett németalföldi iskola-beli alakok, a 30 éves háború korának viseletében, minden körvonalak nélkül, sűrű fedő színekkel felrakva. Nem kevesebb mint 19 férfi alakot és 13 női alakot festett le pótlólag. A származási lapokat is igyekszik kiegészíteni. Még 1620-ban tájékozásul egy betűrendes névmutatót szerkeszt a könyvről, mely — utalással az illető lapszámra — a házias Hallerek nejeinek és a férjes Haller lányok férjeinek jegyzékét tartalmazza.

Ezentúl a könyv folytatása elhanyagoltatott. A magyar Hallerek, így Gábor fiai, Zsigmond és Gábor, egyáltalában le nem festettek csak feljegyeztettek egy-egy lapra, az István fiainak Miklósnak és Gábornak, továbbá a György fiának Sámuelnek lapján pedig csakis a címér rajzoltatott le, minden sisak-dísz nélkül.

Mintegy 1650 körül kerülhetett a nemzetség-könyv a magyar Hallerek kezére. Kötése ekkor már igen elrongyolódhatott, úgy hogy a könyvet újból kellett fűzni és hátát új bőrbe kötni. Ekkor került a könyvbe az 1620-iki névmutató és két tiszta új lap a 232. és 233. lap után, melyre Mihálynak, a Perneszi Dora férjének, és Istvánnak, Báthory István kamarásának képei festettek. Ezen lapok a már számozott régi lapok közé vétetvén fel, innen támadt, hogy a könyvben két 232-es és 233-as lap létezik. Ezen időtől fogva a származási lapok latin szöveggel szerkesztvék. A német ág folytatása a XVII.

század elején megszakadt, a könyvnek az okmány-átiratokon túli része kizárólag csakis az erdélyi Hallereket foglalja magában.

Nem sokkal rá úgy látszik 1670 körül a könyv új gazdát cserél, s ez festeti be a magyar férfi-alakokat a 244. laptól kezdve. Ez folytatja a képes lapokat, midőn a Bertalan lovag által szánt családi lapok már elfogytak, a könyvnek okmány-átiratok mögötti üres részében is (a 442. laptól kezdve a 445-ig bezárólag). Korát csakis megközelítőleg határozhatjuk meg abból, hogy egyrészt István 1657-iki halálát már ő jegyzi fel, másrészt nemcsak fiának Györgynek házasságát, hanem még Pétert s az egy ízzel fiatalabb Györgyöt is feljegyezte és lerajzoltatta. Utóbbit mint 4—5 éves gyereket, s így e kép korát körülbelül 1670-re tehetjük. Kiigazíttatja a korábbi magyar Haller-fiúk képeinek egy részét, helyökbe mást festet vagy egyszerűen más képet ragasztat fölé, melyeken többé nem mint gyermekek, hanem díszruhás férfiak vannak lefestve. Ezen időben készültek István küküllői főispánnak és nejének olajfestményű képei (talán a már említett Mihály és neje Perneszi Dora valamint István képei is), továbbá Györgynek és nejének Nyári Borisnak, a Péter nejének Tarnóczy Sárának,¹ Zsigmondnak s nejének Kendy Krisztinának, továbbá Miklósnak, a kálvinista Gábornak, Sámuelnek s nejének Károlyi Évának, Pálnak és Barkóczy Juditnak, János kincstárnoknak a Tarnóczi Sára fiának, s nejének Kornis Katának, végre Péternek képei.

Ezentúl a feljegyzések mind hiányosabbak, a rajzok pedig gyarlóbbak lesznek; utóbb az alakok már csak ritkán festetnek belé. A XVIII. század elején befestett alakok, a 446. laptól még igen tanulságos változatokat mutatnak; a XVIII. század vége felé festett képek pedig azon élénk befolyásról tanuskodnak, mely a magyar viseletet lassanként egészen kiforgatta alakjából. Itt ott beléragasztott rézmetszet, festmény, miniatűr-kép pótolják a rendes könyvlapra való festést, utóbb már ezek is hiányoznak és századunk kezdete táján a családi könyv folytatása megszakad.

* * *

¹ Maga Péter még a korábbi, általunk 4. könyvjegyzőnek mondott Haller által festetvén be, neje mellett mint bölcsőben fekvő gyermek van ábrázolva.

1

2

3

4

5

6

7

8

9

10

1. Haller Ruprechtne Müntzer Kata.
2. Haller Bertalanne Eiseler leány.
3. Haller Gáborné Bochkay Ilona.

4. Haller Istvánné Kendi Judit.
5. Haller Mihályne Pernyeczi Dorottya.
6. Haller Péterné Tarnóczy Sára.
7. Haller Zsigmondne Kendy Krisztina.

8. Haller Pálné Barkóczy Judit.
9. Haller Jánosne Korniss Kata.
10. Haller Péterné Bethlen Zsófia.

1

2

3

4

5

6

7

8

9

10

1. Haller Pál † 1531.
 2. Haller János † 1544 után.
 3. Haller Endre † 1572.

4. Haller Gábor † 1608.
 5. Haller István szül. 1560.
 6. Haller Mihály † 1596.
 7. Haller István † 1657.

8. Haller Gábor † 1603.
 9. Haller János † 1697.
 10. Haller Péter † ca 1670.

A bejegyzések és rajzok korát eként megközelítőleg meghatározván, áttérhetünk a nemzetségek könyvnek reánk nézve legtanulságosabb részére, a viseletre.

Szemeink előtt vonulnak el ezen könyvben e hatalmas család tagjai, beköltözésüktől fogva századunkig, gyakran, kivált a férfiak, arczkép-szerű hűségben. Viseletök száz példában illusztrálja az elmúlt századokból reánk maradt s a ruházatra, ékszerekre stb. vonatkozó feljegyzéseket, a végrendeletekben, leltárakban, kihásztásokban, czéh- és árúszabályozásokban, városi számadásokban és családi levelezésekben gyakran említett viseletrészeket képekben láthatjuk itt.

Bár a magyar férfiviselet hasonlíthatlanul több eredetiséget mutat fel, s ennek fejlődését szintén igen tanulságos példákban láthatjuk e könyvben magunk előtt, fontosak főleg a női alakok, minthogy ilyenek az elmúlt időkből sokkal kisebb számban maradtak reánk.

A XVI. század közepén befestett magyar Hallernék nagyobbára még nürnbergi viseletben jelennek meg; ezen időn túl mindinkább eltérő jellegű vesznek fel s a XVII. század elejétől fogva, midőn könyvünk magyar gazdát kap, a női viseletek már teljesen megbízhatókká válnak, s ezen időül fogva a német ág nemzetséglapjain többé nőket lefestve nem találhatunk — egy nemzedék mulva pedig a férfiak sorozata is megszakad.

Bennünket közelebről a nemzetségek könyv magyar viseletei érdekelvén, szemlénket a hazánkba költöző Hallereken kezdhetjük.

Ruprecht és unokafivére kassai Konrád, továbbá unokaöccse pesti Bertalan még a XV. századból örökölt úri viseletet mutatják, melyet a hangadó burgundi udvar hozott be: szűk nadrág, és felül kivágott mellű, igen rövid, az ágyéket alig fedő kabát jellemzik azt. Kivált a német városok polgársága ragaszkodott ezen rövid viselethez. Bártfán 1439 táján ez a közmondás járta:

«Lange kleyder vnd korzer mut
Domete seyn dy frawen behut».¹

Az alsó szűk öltözet fölé, melynek ékalakúan kivágott melle más szövetű betétet kapott, jött a vidra-, farkas- vagy mókus-prémes kihajtott

gallérú suba (Schaube, giubba) vagy subicza, a szerint, a mint nagyobb vagy könnyebb köntöst vettek fel. Ezen ruhadarabot a burgundi udvar viselete nem ismerte, csaknem kétségtelen, hogy keletről származik. Legelterjedtebb volt és legkorábban tűnik fel azon helyeken, melyek a kelettel összeköttetésben állottak. Hazánkban is igen korán fordul elő ezen elnevezés, történetíróink a német Schaube eredetét hazánkban, a régi okmányaink által említett subában keresik. Ezen suba ujjai vagy a mai bundához hasonló bőségűek és belül, úgyszintén peremén is prémezettek voltak, vagy a ruha csaknem teljes hosszában függtek le két oldalt s a karokat a rajtok levő hasítékon kibujtatva viselték. Hordták a haczokát is (hazuka, haczeka), mely könnyebb, talán prém nélküli felső ruha volt, és a subánál rövidebb lehetett.¹ Használták még a XVI. század elején is, ekkor már úgy az előkelőbbek, mint az alsóbbrendű nép között. Brassói városi számadások ezen korból többször feljegyzik, hogy a várkapitány vagy az örök, kocsisok haczokát kapnak.

A főre vagy fekete, tenyérnyi széles karimájú kalapot, vagy prémsüveget (abacot) tettek, melynek karimája hátul felhajtva, elől pedig legyűrve volt. Olykor megfordítva is viselték, úgy, hogy a felhajtott rész jött a homlok fölé. A kalap alatt vagy önállón is a XV. század végén fejöket arany szövettel vonták be. Az 1487-ben VIII. Károly francia királynál járt velencei, római, milánói és magyar követekről feljegyzik az egykorú krónikás, hogy díszes vont arany ruhákban voltak, még látni is nagy tisztesség volt őket, fejöket pedig arany szövettel kötötték be: «Coueffez de drap d'or comme femmes, Dont n'estoient réputez infammes».²

Ez azon viselet, mely hazánkban Zsigmond főképe pedig Mátyás óta az udvarnál és nagyoknál elterjedt. Hazánkon kívül leginkább Olaszországban s ennek kereskedelmi vonalain, továbbá Lengyelországban s ettől keletre találhatjuk fel. A mohácsi vésztől fogva nálunk már nem igen fordul elő, legtovább őrizték meg Pozsony, Sop-

¹ Kewbly Benedek 1511-iki végrendeletében így említi fel: vestimentum haczoka, aliud Swpycza vocitata. Lásd Knauz Nándor: A budai kápt. regestái, Magy. Tört. Tár 1863. 145. lapon.

² Lásd Simonyi Ernő közlését. Tört. Tár XIII. 1868.

¹ Fejérpataky László: Magyarországi városok régi számadáskönyvei. Budapest, 1885. 301. lapon.

ron, Buda, a szepesi városok s az erdélyi szász föld polgárai. A kassai magistratus még a XVII. század elején is így öltözik.

A mi a mohácsi vész után közvetlenül élt magyar Hallernék viseletét illeti, az említett Hallerek, Ruprecht, Konrád és Bertalan nejeit, mint már előhoztuk, Bertalan lovag egészen a nürnbergi női viseletben ábrázoltatja. Ép azért némi kritikával kell fogadnunk könyvük ezen korbeli alakjait, főképp a mi a nők nürnbergi fejkendőjét illeti. Annyi bizonyos, hogy az udvar és előkelőbbek már előbbre voltak viselet dolgában, — Mária királynét érmein és képein már azon hasítékos viseletben láthatjuk, melyet legjobban jellemeznek ezen egykorú szavak: «Zerhauen und zerschnitten, nach adeligen Sitten». Korábban, a köznemes nők alkalmasint még ezen korban is, a fejkendőktől eltekintve, azon öltözetet hordhatták, melyet képes mellékletünk két első női alakja mutat.

Az alsó ruha négyszegű, s a hónaljakig érő kivágással birt, melyet díszes sötét bársony vagy vont arany sávval szegélyeztek. A nyakba vastag arany lánczokat vetettek, melyek vége elől a ruha alatt vészett el. Korosabb nők a ruha kivágott részét síma fehér ingvállal fedték el. Az alsó ruha ujjai szűkek voltak és csakis a kézfejnél szélesedtek ki egy kissé tölcseyszerűleg s itt legtöbbször díszes perimét is kaptak. Felső öltöny a nőknél is vagy suba volt, melyet nyáron prém nélkül is viseltek, vagy pedig a palást, mindkettő bokáig ért. Az utóbbi általában könnyebb jellegű volt, ujjatlan, és gallér nélküli; elől a mellen boglár fogta össze, s mivel e ruhának felül bővebb nyílása volt, a nyakat egész a vállakig szabadon hagyta.

A palást (általában a felső köntös) és fejkendő képezték a nő elválhatlan és megkülönböztető ruházatát, — ezek nélkül bárhol megjelenni tisztességtelen dolognak tartották. Megalázó büntetés volt, ha valakit ezektől megfosztottak; így kötötték ki a nőket a pellengérrre s így kellett a szégyenkövet a városon keresztül vinniök. Az Ofner Stadtrecht elítéli az olyan nőt, ki férfi látogatást fogad a nélkül, hogy feje bekötve lenne:¹

¹ 290. §. «ap sy nicht yn irem gepende . . . alsz sunst gewöhnlich ist, ist gefunden». Lásd: Andreas Michnay und Paul Lichner: Ofner Stadtrecht 1244—1421. Pressburg 1845.

A helyi divatnak leginkább volt alávétve a nőknél a fejkendő, s épen azért nem is tekintetjük híveknek a Bertalan által befestetett magyar Hallernék fejdíszzeit. Ezek mind a nürnbergi viseletet mutatják. Hazánkban ezen alakra alig tudunk példákat, ilyeneket nyugati határszéli városainkban, továbbá Lengyelországban viseltek, hozzá hasonlókat azonban találhatunk még a XVI. század II. felében is. Így Haller Péter családjának már említett emlékkövén neje vászonkendőt visel fején, mely egyrészt nyakát és állát köti le, másrészt felül a homlokot körítvén, hátul ránczokba fogva összetüzetett. Leányai pártát viselnek. Egyébként viseletök igen hasonlít a XV. század női viseletéhez, csak hogy az ujjakat ránczos patyolat-ujjak helyettesítik, melyek apró fodorban körítik a kézfejt. Mindhárman könnyű palástot hordnak. Bethlenfalvi Thurzó Elek családjának emlékkövén (XVI. század közepe) a hajadon lányok már nem viselnek palástot, s ruhájuk ujjai bővekek és hasítékosak. Fejükön könnyű kalapka (barret) van, míg anyjok még állán és fején körülkendőzve látható.

Előkelő nők a XVI. század elején kalapot s ez alatt a haját összefogó aranyas recze-fátyolt is viseltek, minőt Mária királyné érmein és képein is láthatunk. Ez egyébként már a XV. század elején nagy fényüzési, kiváltságolt viselet volt. Az Ofner Stadtrecht meghagyja, hogy a kalapnak darabját ó frton alul nem szabad árulni.

A XVI. század II. felében a női viselet hazánkban lassanként átalakul.

A hosszú, nehéz prémes suba kimegy a divatból, helyette könnyebb, díszes selyem szövetekből készült kaftánszerű felső köntöst vesznek fel, melynek hosszú szűk ujjai olykor hasítékosak és csakis díszül szolgálnak. Elöl ezen felső köntös kissé szétválík s az alsó, más színű szoknyát láttatja, hasonlóképp érvényre jut az alsó ruha a karokon, a nyak körül s a vállak egy részén. A felső köntöst derékban öv fogja le. A fejkendő, bár könnyebb formában, még egy ideig fentartja magát, csak hogy nem mereven feltűzve hordták már, hanem két végét hátul szabadon lefüggni hagyták és csak a pórvisélet őrizte meg a régi formákat még egyideig.¹

¹ Lásd Jodoci Amani: Gyneceum sive Theatrum Mulierum. Frankofurti a. M. 1586. a «Matrona nobilis Hun-

A század vége felé a fej egészen megszabadul a kendőzéstől, a haj ismét érvényre jut, bár a modorosságtól ment nem lesz. Hogy a homlok minél nagyobb legyen, a halántékokon a haját leberetválták s a hátra fésült haját kontyba fogva, «fedél»-be vagy kis főkötőbe szorították. Az európa-szerte elterjedt spanyol divat hullámai hazánkon is végig vonultak. A női öltözet mind feszesebb, modorosabb lesz, a vállakon dudorok (mahoitres) támadnak s a nyakig gombolt ruha felső részét fodorgallér köríti. Ezen utóbbi, dicséretül legyen mondva, sohasem lett annyira túlhajtva hazánkban, mint pl. Németalföldön vagy Spanyolországban. Legkiterjedtebb formában a Balassa Zsigmondné szül. Zborovszky hercegnőnek sírkövén kifaragott alakján láthatjuk, a vág-beszterczei templomban; de még ez is távol áll azon malomkő nagyságú galléroktól, melyeket másutt viseltenek.

Azáltal, hogy a női felső öltöny feszesebbé vált, könnyű szövetekből készült és övvel leszorítva is viselték, lassanként elvesztette felöltő jellegét. Egyébként is a XVII. század elején a női nagy felső ruhák korábbi elterjedt használata egészen megszűnt. A spanyol divat így átalakítva fentartja a kettős ruházatot egyideig, lassanként azonban felülkerekedik a francia viselet, mely a ruhaderekat mindinkább különválasztja s míg ezt igen feszesre szabja, a szoknya annál terjedelmesebbé válik a vertugalle-ok korában. A korábbi nagy női felső ruhák helyét is lassanként apró, a deréknál alig lejjebb érő gallérok és subiczák pótolták. Ilyet találunk már alsólyndvai Bánffy Magdolna 1583-iki sírkövén a turnischai templomban,¹ továbbá Dilichiusnál 1609-ből lerajzolva.² Némely vidéken férjes nők-

garia» alakot, és az Antwerpenben 1572 megjelent: «Omne fere nostræque ætatis gentium» című mű két fametszetét, mely magyar uri és paraszt nőt ábrázol. Lásd Römer közlését Arch. Közlemények VIII, III. füzet.

¹ Dr. Römer Ferencz Flóris: Régi falképek Magyarországon, Magyarországi Régészeti Emlékek, III. kötet, I. rész. Budapest. 1874 25. lap.

² Wilhelmi Dilichii: Kurtze Beschreibung und eigentl. Abrisse dero Länder u. Festungen, so der Türcke bis daho in Europa, besonders aber in Ungern, Sclavonia, Dacia, Dalmacia u. Griechenlandt . . . under sein Joch gebracht, sampt der Ungarischen Chronica. Cum gratia et privilegio gedruckt zu Cassel durch Wilhelm Wessel Anno MDCIX.

nél használatban maradt a hosszabb, térdén alól érő haczoka vagy suba, ilyent láthatunk a Kolozsvárnak 1617-iki látképén lerajzolt néhány női alakon.¹

A női ruházatot végül az előkötő egészíti ki, mely alúl kivarrott széles sávokkal díszítettett.

Azon mintegy évszázados időből, melyet röviden átfutottunk, nemzetségekönyvünk — sajnos — csakis egy női viseletet festett le, a Bochkay Ilonáét (II. tábla 3. alak) s így az a reánk maradt írott emlékek összes adatait természetesen nem illusztrálhatja, mégis igen tanulságos az a fenmaradt képes emlékek gyér számát tekintve.

A XVI. század II. felének női viselete hazánkban már ismét megváltozott képet nyújt. Könyvünk ennek számos példáját hagyta ránk. A feszes spanyol divat lassanként letűnik. Az átmenetet a Kendi Judit képe mutatja, kivált azon gyarlóbb s a könyvbe egyszerűen betett lapon levő rajzon, de az utóbb beragasztott s a XVII. század első feléből származó olajfestményű képen is (II. tábla 4. alak).

Mindenekelőtt elmarad a feszes fodor a nyak körül, helyét a szabadabb, síma ingváll foglalja el, melynek gallérja czérna vagy aranycsipkével volt körülszegve. A ruha sem záródik többé oly szorosán az állig, hanem egy kis kihajtást kap s a fej szabadabb mozgását teszi lehetségessé. Egyenként maradnak el a kitömött puffnik, a mesterkélt derék, az u. n. Gänsebauch, melyet nálunk különben sem igen hajtottak túlságig — s a szoknya sem oly szűk többé, hanem a derékban erős ránczokba összefogva, alúl terjedelmesebbé válik.

A derék ujjai már szintén nem oly feszesek. Olykor, nyári viseletben egészen hiányzanak, úgy hogy a karon a feling hólyagos bő ujjai látszanak. Olykor a derék vendégujjakat is kap, melyek a válltól oldalt szabadon függnek alá, egész hosszukban felhasítva s alól ismét összekötte.

Legjellemzőbb azonban a már említett inggallér. Eleintén beérték az egyszerű kikeményítéssel, utóbb azonban minthogy az mind magasabb és felállóbb lett, és dús csipkével, olykor boglárokkal is megrakták, a vászon anyaga azt

¹ Jakab Elek: Kolozsvár város monographiája.

ezen merev állásában többé fentartani képes nem volt. Segítettek tehát rajta rézsodrony-vázzal, mely azt alá támasztotta. A ruhaujjak végén szintén csipkés kézelőket hajtottak ki, ilyenek vagy az alsó inghez varrva, vagy különállóan is viseltettek.

Ezen feszesen felálló támasztó gallérok ideje is lassanként elmulik és elterjedtebbé válik a kihajtó gallér, minőt Barkóczi Judit képén láthatunk. Az átmenetet képezi ehhez azon csipkegallér, mely gróf Nádasdy Juliannának az Eszterházy hercegek tulajdonában levő képén látható. Itt a csipkegallér már nem áll tölcserűleg felfelé, de nem is fekszik a vállakra, a «réz-vessző» vízszintes irányban tartja azt.

További fejlődését a női viseletnek a Kornis Kata képe mutatja (II. tábla, 9-dik alak). A ruházat mindinkább megszabadul a feszes, merev formáktól. Mindenekelőtt bővebb, kényelmesebb lesz a ruha, az eddigi szűk ujjak helyett bővebbek jönnek divatba, sőt általánosan elterjed a hólyagos ingujjak használata. A nyakig gombolt ruhákat igen kényelmetleneknek találták, s így a derék ismét négyszögű vagy kerek kivágást kap, melyet korosabb nők felinggel fednek be. Az inggallér vagy egészen elmarad, vagy a ruha kivágását követve, a vállakra hajol ki. A ruházatot a hajviselet is követi. A korábbi feszes, magas inggallérok természetesen úgy kívánták, hogy a haj a fej tetején legyen összefogva; a mint ez a kényszer megszűnt, a haj is szabadban érvényre jut. Legfelebb egy kis csipkekendőt kötnek könnyedén a fejre, mely alól szabadon hullámanak elő az apróbb hajfürtök. Ezt a ruházatot a nyári palást egészíti ki, mely tulajdonkép kerek gallér, felül kihajtással vagyis kisebb gallérral ellátva. Szabadon függött le hátul, úgy hogy a vállakat be sem takarta, két sarkát pedig előre fogták s a derékon egybetűzték. Leginkább fekete bársonyból vagy selyemből készült, az öreg rend asszonyok fekete széles selyemcsipkével is rakták meg a palást szélit.¹ Egyik Haller-leány is a XVII. század végén (?) ilyen fekete bársony «mantlít» és kis subákat kap hozományba.²

¹ Altortjai B. Apor Péter: *Metamorphosis*. Magyar Tört. Emlékek. II. oszt. XI. kötet, 343. lap.

² Radvánszky id. m. II. kötet, 405. lap. Az erre vonatkozólag Szabó Károly által közölt inventariumnak kelte

Ezen utóbbi viselet, kivált Erdélyben, igen sokáig divatos volt a magyarságnál, még Toppeltinus¹ 1762-iki bécsi kiadásában is ilyen viseletben ábrázoltatik a magyar nő, csakis a pruszi formája változott meg kissé. Nem valószínű azonban, hogy ily késő korban, habár szórványosan is, előfordult volna még ezen viselet, s alkalmasint a bécsi kiadó az 1667-iki első kiadás alakját rajzoltatta át újra.

Nem terjeszkedhetünk ki a hazánkban dívott összes XVI—XVIII. századi női viseletek tárgyalására, csakis néhány főttypust állíthatunk fel, melyekre a Haller-könyvben is birunk példákat. Egyes vidékeknek, így az erdélyi szászföldnek női viselete ezektől lényegesen eltért.

A XVIII. század női viselete hanyatlást mutat, visszaesést a szabadabb, könnyebb formákból a mesterkéltebbe. Elvértve találunk ugyan még igen méltóságteljes női ruházatot, melytől még némi önálló jelleget sem lehet elvitatni, de ez nem sokáig tart és nem is általános — annál általánosabb tért foglal nem sokra reá a francia divat.

A szoknya még terjedelmesebb, bokorugróbb lesz, a derekat azonban halcsontos, feszes mellfűző vagyis pruszi fogja körül és keskeny, tölcserű formába erőszakolja azt. Ez tulajdonképen az összes ruházata a felső testnek, mert a nyak és vállak fedetlenül maradtak,² a karokra pedig bő, alul szélesen nyitott ingujjak jöttek, melyeket 2—3 helyen szalagokkal fogtak össze hólyagosan.

Egyébként ezen pruszikos viselet hazánkban már igen korán s úgy látszik néhol idegen befolyástól menten is kifejlődött az elmúlt századok viséletéből. Nem nyert ugyan olyan túlzó, kikapó formákat, minőket a külföldön; ilyesmikre a magyar természet nem alkalmas, hanem főjellemvonásait már a XVII. században kifejlödvé találhatjuk némely vidéken, így az erdélyi szá-

nincsen. A felsorolt némely viseletrészek alapján a XVII. század végénél korábbi időből valónak tartom.

¹ Laurentius Toppeltinus de Medgyes: *Origines et Occasus Transsylvanorum et Viennæ Austriæ 1762*. — Eredeti, Apafi Mihálynak ajánlott kiadása kelt Lugduni in Gallia 1667.

² Jó Apor Péter ugyancsak kikel ezen divat ellen, s emlegeti a régi jó időket, midőn a nők még nem vitték mellüket vásárra. *Metamorphosis Transsylv.* 342. lapon

szok közt is. Utóbb az uri nép (II. tábla, 10-dik alak) és középosztály általános divatává lesz — a magyar népviselet máig is ezt őrizte meg.

De térjünk vissza a férfiviseletre. Az első, mai értelemben magyaros viseleteket már a könyvszerző Bertalan lovag festette a könyvbe. Képes mellékletünkön a két első alak mutatja annak jóformán legrégebbi reánk maradt és ismeretes példáit.

Már a XVI. század elején kezd az általunk fentebb leírt viselet, a suba és haczoka a divatból kimenni. Az uri rend kezd egyes népies formákat felvenni, a mi természetesen a nélkül nem járhatott, hogy ezen viselet némi átalakulásokat ne szenvedett volna. Kiváltképpen a veszélyes szomszéd viseletének, a töröknek befolyása félreismerhetlen.

A mohácsi vész megrendítette a nemzetet, elszánt küzdelemre, de egyszersmind nemzeti öntudatra is rázta fel azt.

Eltűnnek a régi, udvari viseletek, s a század második felében harczias és nemzeties ruházatban látjuk a nemzetet. A folytonos harczban a kényelmes, bő és nehéz suba, valamint az alsó feszes és nagyon is könnyed ruházat nem volt alkalmas. A fegyvertől elszokott úri nép eddig legfelebb egy kis tört vagy kést (stechenmesser) hordott oldalán, ezt is ritkán s inkább megkülönböztető rangi jelül, mintsem fegyverül. A törökök berontása után a fegyver nélkülözhetlenné lesz, s a kard a viselet elmaradhatlan kiegészítő alkatrészévé válik. Még a kit eltemetnek is, kardot tesznek melléje, miként régente szokásban volt.

Ezen korból fenmaradt irott emlékeinkben új vagy talán csak felújított ruhanemeket találhatunk, melyek a megváltozott, nemzeties viseletet jellemzik; ezek a dolmány és a mente. Néha a dolmány alatt még selyemből készült u. n. pánczélinget viseltek, melynek ujjai amannak felhasított ujjain bujtak ki. Még egy más alsó ruhát is említenek XVI. századbeli nyelvemlékeink, s ez a fosztán vagy foszlány. Kétségtelesen török eredetű, a perzsa-török fisztán a. m. ujjatlan köntös, alsó ruha.¹

Elöl hosszában, vagy legalább kötésig a dol-

¹ Lásd Szilády Áron jegyzeteit Tinódi Sebestyén verseihez.

mányt aranyos pántok fogták egybe, derekukra pedig övet kötöttek, melyről a kard függött alá. Nyakán a dolmánynak kihajtott, s rendesen más színű gallér volt.

Felső ruha volt a mente. Rendesen díszesebb, olykor virágos szövetből készült, s míg a dolmány csak térdig vagy addig sem ért, a mente csaknem bokáig terjedt. Ujjai szintoly hosszúak voltak, s azért rendesen nem is húzták fel azokat, hanem az oldalt lévő hasítékon bujtatták ki karjaikat. Jellemző alakja még ezen mentének a fölálló, feszes gallér, mely a nyakszirtet sőt a füleket is elfödte.

A lábakra a sarú vagy az ennél magasabb, kiszélesedő torku «deli sarú» vagy végre a csizma jött. A két utóbbi elnevezés szintén csak ezen korban támad. Eltanulják a töröktől a bőrcapczás papucs viselését is, elterjedtebb azonban — bár általános divattá soha sem vált — csak a XVII. század közepén volt. Bővebb meghatározása helyett utalunk Haller István képére (I. tábla, 7-dik alak), melyen ő piros bőrcapczákban és sárga papucsokban van lefestve.¹

A süvegnek legelterjedtebb alakja szintén az, melyet képünk (1. 2. sz.) mutat. Ilyet találunk csaknem kivétel nélkül az egykorú érmeken, metszeten, képeken. Annyira jellemzőnek tekintik, hogy még ha a királyt akarják is ábrázolni, koronáját ilyen kalappal egyesítik. Elvértve azonban találhatunk más formákat, így lehajtott karimájú, kalapforma süveget, sőt a később használatossá vált prémes és puha tetejű csücskös süveget is.

A XVI. század vége felé a viselet újabb átalakuláson megy keresztül. Bizonyos hiú vonás és túlkapó keresettség jellemzik e változást. Kiterjed ez a szeszélyesség a hajra is, melyet sokan a halántékon, sőt a fej alsó részén körül leborotváltak. A süveg vagy oly kicsinynyé lesz, csak-hogy épen a fejtetőt befedi, vagy szeszélyes formát kap az által, hogy a korábbi süvegforma karimája két oldalt felhasítatván, a homlok felőli rész függélyesen legyüretik, míg a karima hátsó része a korábbi divat szerint marad. Ilyet

¹ S itt helyre kell igazítanunk b. Radvánszkyknak jeles forrásművében foglalt azon állítását, miszerint «arra mindig ügyeltek, hogy a kapcza a papucsnak megfelelő színű legyen». Példánk ennek ellenkezőjéről győző meg. — Báró Radvánszky Béla: Magyar családélet és háztartás a XVI. és XVII. században. I. 90.

visel Báthory István fenmaradt képein, ilyen látható a gyulafehérvári templomban levő hibásan Hunyadi Jánosénak tartott Kendy-alakon, ilyen van a Theoköly Sebestyénnek 1572-iki czímereslevelén stb.¹

A dolmány is mind hosszabb lesz, ujjai hajtókát kapnak. Némely, a XVII. század első éveiben feljegyzett leltár világosan «hosszú dolmány»-nak is nevezi (így Kamuthy Balázs 1603-iki és Tatay István 1607-iki leltára), megkülönböztetésül a korábbi rövidebb viselethez, mely ekkoriban elvétve még szintén járt. Többé nem nehézkes aranyos pántok, hanem gombok és zsinórok fogják össze. A század végén a dolmány már jóval a térden alul ér,² s hogy kényelmesebb legyen, főképp azonban, hogy a dolmány más színű bélését és a nadrágot láttassa, két szárnyát kihajtották s vagy egyszerűen hátratűzték, vagy épen sarkait az övbe gyűrték.

A mente szintén átváltozott. A felálló gallér vagy ennek legalább némi maradványa megvan ugyan még, de már egész szabása a mentének könnyebb és hetykébb lesz. Rendszerint föl sem volt szokás venni, csak panyókán hordani. Ekkor jönnek divatba az u. n. csonka ujjú menték, valószínűleg török minták nyomán.³ Téli, prémel bélelt menték ujjai rendszeren nem oly nagyon csonkák, miként a képünkön látható alakok mutatják, hanem csaknem félkarig értek; az ilyenek aztán tölcseyszerűleg kiszélesedtek. Ezek tulajdonképen azon csonka ujjú menték, melyeket török mentéknek neveztek, s melyek a következő korszakban általános divattá váltak. Elszórtan találunk egyébiránt még példákat a régi hosszú, szűk ujjú hasítékos mentékre is, még e korban is, többek közt így van Thurzó György († 1594) sírkövén kifaragva, csakhogy azért mentéje a korábbi divattól eltérőleg úgy elől egész hosszában, mint az ujjak hasítékjain zsinórral van meghányva.

¹ Utóbbi színnyomatban megjelent a «Magyar Történeti Életrajzok» I. évf. 3. füzetében.

² Radvánszky br. többször dicséret művének 106. lapján kifejezett azon nézete, hogy «a hosszú dolmány» sem ért egészen térdig, a felhozottak és mellékelt képeink alapján többé meg nem állhat.

³ Egy 1650-iki kolozsvári leltár feljegyzett egy rókamállal bélelt violaszín, tizenkét ezüst-arany fonállal tarkázott gombbal díszített mentét, azt írván róla, hogy az csonka ujjú, avagy török mente. Br. Radvánszky i. h. II. 303. l.

A nadrág, sarú, és cipellő is nyalkább formákat vesz fel, utóbbi magas sarkokat kap. Haller Endre, hogy nadrágja feszesebben álljon, külföldi mód szerint térde alatt átköti azt.

A süvegen sem viseltek már oly nagy strucz-tollas bokrétát — a kis süveg meg sem birta volna — néhány szál ráró, kerecsen, sas vagy fekete gém toll volt a legszokásosabb. Utóbb a nemes kolcsag tolla lett általánossá.

Ezen divat nem sokáig tart. Már csaknem vele egyidejűleg az erdélyrészi magyarság előkelőbb és korosabb férfiai ezen nyalka legényes viselet helyett, más, kétségtelenül élénk keleti befolyás alatt átalakult ünnepélyesebb viseletet vesznek fel. Legelőször a Báthory István képein láthatjuk ezt. Lengyelországban, úgy látszik, előbb terjedt el, hazánkban, helyesebben Erdélyben csakis a XVII. század közepén lesz általánossá. Mondjuk Erdélyben, mert Magyarországon, kivéve a lengyel és horvát széleket, a magyar természetnek és hagyományoknak jobban megfelelő rövidebb, bár alakra hasonló viselet jött divatba. Ennek igazolásul csakis az 1652-iki vezekényi csatában elesett Esterházyaknak a fraknoi várkastélyban őrzött képeire hivatkozunk. Ezen viselet a XVIII. század kezdetétől fogva Erdélyben is meghonosulván, arra utóbb még visszatérünk.

Az erdélyi viseletet a XVII. század közepétől hosszú, ünnepélyes ruhák jellemzik. Könyvünkben is számos példa van rá, ezenkívül a szepesi királybiráknak a főegyházban levő sírkövein, egykorú képeken és metszeteken stb. szintén gyakran találkozunk ezen viselettel. Eltagadhatatlan annak keleties jellege. A dolmányt többé nem tűzik fel kétfelé, hanem szárnyait a kaftán módjára egymásra hajtják, miáltal gombsora is balfelé rézsutosan halad. Eleintén valamivel térden alúl, utóbb féllábszárig, sőt azon alúl is ért és keskenyke felálló gallérja is volt. Néha, a divat kezdetén, ezt a dolmányt megkülönböztetésül török dolmány néven jegyzik is fel. Derékon a dolmányt, szintén törökösen, széles szövetből (szőr-, czérna-, selyem-brokát szövetből) készült övvel szorították le, melynek elől mesterséges kötése volt, végei azonban nem függtek le, mint a török és lengyel viseletnél. Így csak azon ritkább esetben hordták, ha az öv anyaga nehéz és virágos brokátszövet volt. A dol-

mány rendszerint nem kapott zsinórzatot; sűrűn rakott apróbb gombok fogták azt össze.

A mente a dolmánynál is jóval hosszabb volt, s ellentétben a korábbi, csonka ujjú mentével, az övig, sőt valamivel azon alúl is nagy gombokkal volt ellátva. Csoportonként vagy sorjában rakták meg vele a mentét. A gombok, úgyszintén a mente balszárnyán levő fülek irányában is széles galandokat varrtak, melyeket gombszárnak, Apor szerint oldal-pecsenyének is neveztek. Általában a zsinórzat ezen korban kezd nevezetesebb szerepre jutni, miután azt már a spanyol divat Európában is elterjedtette. Igen valószínűleg azonban ennek eredete is nemcsak hazánkban, de a külföldön is keletről származott. Hosszú volna csak felemlíteni is mindazon menteformákat, melyek e korban felkapatnak. Változatos és szebbnél szebb alakulatokat láthatunk az e korbéli számos képes emlékeken, — a nemzetségekönnyvben láthatók egy-egy főtypusát igyekeztünk képünkön egybeállítani. Csak egy körülményt emelünk ki. Már az is, hogy a mentére kötésig szárgombokat raktak, világosan azon célból történt, miszerint feszebb legyen az és a testhez jobban simuljon. Hogy ezt méginkább elérhessék, úgy látszik, a század hatvanas éveiben szokásos kezd lenni az is, hogy derékba vágott szabást adnak neki. Ezen divat azonban kevésbé lett általános hazánkban és nem is volt hosszú életű.

A lábakon a korábban szokásban volt saruk és bőrcapczás papucsok helyett általánosan a sárga vagy veres csizmát viselik, mely a térden alúl ért s elől jóval magasabb lebbentyűvel bírt. Sajátságos hajviseletek is jönnek szokásba. A haját kezdik igen rövidre nyírni, s csak középen a homlok felett marad egy hatalmas, néha épenséggel csomóra kötött üstök. Egy másik szokás volt az, hogy a fej jobb oldalán a haját rövidre nyírták, a baloldalra azonban átfésülve hosszú fürtök függtek le.

A süveg annyiban változott, hogy a prém-szegélyű és puha tetejű süvegek, melyek ma is a legnépszerűbbek, jöttek divatba. De használatos volt a kalapos süveg is, mely szerintem könnyebb, nemezéből vagy posztóából készült magas süvegforma volt s karimája nem hajlott le a mai kalap módjára, hanem a süveg tetejét

vette magasan körül. Haller János is vesz 1686-ban bécsi követségben jártakor maga számára ilyen «jóféle materiából való kalapos süveget hatodfél talléron»,¹ s csakugyan képén a többi-től eltérő süveggel van lefestve (I. tábla, 9-ik alak) s így talán nem csalódunk, ha ezen süvegformát tartjuk a kalapos süvegnek.

Bármily változatos volt is e korban a viselet s jóllehet élénk keleti befolyás alatt állott, a nyugati viseletek iránt hazánkban általános ellenszenv uralkodott. Megjárta vele Haller Gábor is, ki midőn németországi útjában ruhái elszakadván, ott vett magának német öltözetet s 1635-ben ebben jött haza, e miatt, Sátoralja-Ujhelyen ugyancsak csúffá tették. Maga írja fel naplójában: «Horváth György a templomban az nemesek székiből köntösömre nézve, erővel kilökött».²

Említettük már, hogy a magyarországi viselet az erdélyinél rövidebb volt. Formái ugyanazok, a dolmány is rézsút egymásra hajtva viseltetett, csak hogy igen rövid volt s még a hosszabb mente is alig hogy a térdig ért. A XVIII. század első éveiben ez lesz az általános divat. Nem kísérik tovább a viselet fejlődését, mint lesz az mindig szűkebb és feszebb, mint hajtják a túlságig a paszomántot és u. n. ezergombot, melyeket Apor Péter felpanaszol, mint kap a süveg mindinkább szeszélyes csákós alakokat vagy modoros toronyszerű formát, végre miként támadnak németes elemek viseletünkben, sőt maga a hajporozott paróka, arczberetválás és vaskalap is mint honosul meg egy időre. Mindezek egyrészt általánosan ismert formák, másrészt tárgyalásuk e helyen igen messzire vezetne. Nemzetségekönnyvünk ezekre is bő példákat mutat.

Még más tanuságokat is meríthetnénk a Haller-nemzetségekönnyvből. Így bővebb méltatást érdemelnének a könyv kettős, igen díszes be-kötése, a német Hallerek heraldikája és viseletképei stb. Mindezekre ezúttal ki nem terjeszkedhetünk, s befejezzük e sorokat azzal, mivel altorjai br. Apor Péter kezdte meg Metamorphosisát: «Et hæc meminisse juvabit».

Dr. BONCZ ÖDÖN.

¹ Lásd Történelmi Tár. 1878. 684 lapon.

² Haller Gábor naplója 1630—1644. Erdélyi Történelmi Adatok. IV. kötet, 28. lap.

A TURUL MADÁR.

Mindnyájunk előtt ismeretes ez a név történelmi emlékeinkből s mivel e folyóirat is éppen ezt a nevet viseli, azt hiszem, nem lesz fölösleges körül tekintenünk, hogy eredetét kinyomozzuk és jelentőségét méltányoljuk, annyival inkább, mert eddigelé sem az egyikkel, sem a másikkal nem voltunk tisztában; bár teljesen méltányoljuk Nagy Gyula hasonló című cikkének értékét, melyet e folyóirat első kötete közölt. Lássuk tehát mindenek előtt azon történelmi emlékeket, melyekben turul nyomára akadunk.

Kézai Simon mester ezt írja krónikájában: «Ethele király címerén, melyet tulajdon pajzsán szokott volt hordani, *koronás fejű madár vala ábrázolva, melyet magyarul turulnak hívnak. Mert ezt a címet hordták volt magokkal a hunok mindig a hadban Gyejcs vezér idejéig, míg magokat községben kormányozták*».¹ — A turulnak másik emléke Erdélyország címerén van megörökítve, melyen a *magyarok jelvénye kiterjesztett szárnyú sas, vagy karvaly*, a székelyeké pedig nap és hold.² — Harmadik emléke azon nemzeti mondában maradt fenn, melyet Béla király névtelen jegyzője úgy beszél el, hogy Álmos anyjának, Emesueknek, egy madár jelent meg álmában s ölébe szállva megtermékenyítette: «Ugek . . . duxit sibi uxorem . . . Emesu, de qua genuit filium, qui agnominatus est Almus. Sed ab eventu divino est nominatus Almus, quia matris eius prægnavit per somnium apparuit divina visio, in forma asturis, quæ quasi veniens eam gravidavit». (Cap. VI.) Így született tehát Álmos s a hagyomány őt — mint Kézai följegyezte (lib. II. cap. 1) — csakugyan «Turul fiá»-nak nevezte. — Végre nyomára akadunk mint személy-, illetőleg nemzetség-névnek régi okleveleinkben. Így egy 1270-ki oklevélben előfordul *Turul* mint comes (Cod. Dipl. V, 1:84); 1239-ben *Turul*: filius Chunad iobagonis in castro Zalad. (u. o. IV, 1:166). Sőt még az Árpádház kihalta után is életben volt a Turul nemzetség; mert egy 1305-ki ok-

levélben olvasható: «nobilis vir comes Johannes filius Syxtini *de genere Turul*»; 1313-ból; «Gregorius filius Laurentii *de genere Turul*».)¹

A történelmi emlékek tehát azt hirdetik, hogy a magyarok nemzeti címere a *turul* nevű madár volt, mely egyúttal nemcsak személynév gyanánt volt használatban, hanem olyan fontos szerepet játszott népünk szellemi életében, hogy a nemzeti monda azt a hőst is ezen madártól származtatja, a ki (a monda szerint) mai hazánkba vezette őseinket. Én a magam részéről azt hiszem (s bizonyára mások is egyetértenek velem), hogy olyan momentumnak, milyen a nemzeti címer, igen nagy történelmi és ethnologiai jelentősége van s értékénél fogva mindenesetre biztos útmutatóul szolgálhat a nemzet eredetének és őstörténetének nyomozásában.

Úgy látszik, hogy erről tudósaink közül többen meg voltak győződve, legalább azok, a kik megkísérelték a *turul* név magyarozását, de — szerintem — eredménytelenül. Így Szabó Károly, Kézai fordításában (23. l.), ezt mondja róla: «miután a *turul* madárnévnek nyelvünkben nyomát nem találjuk, ellenben közönségesen ismeretes a *karvaly*, népiesen *karoly* és *karuly* madárnév, lehetetlen azon gyanításra nem jönnöm, hogy Kézainak sok másoló kezén átment szövegében *turul* hibásan áll *curul* (=karoly, karvaly) helyett». Ámde ezzel a kérdés nincs megoldva; mert az csak pusztán ráfogás, hogy a szókezdő *c* (=k) helyett tévedésből *t*-t írtak s mint ilyen, nem elegendő argumentum.

Mellőzve a még csak nem is látszatos magyarázatokat, csak a legújabb megfejtési kísérleteket említem meg.

Nagy Gyula e folyóiratnak 1883. évi 1. számában (29—33. l.) a vogul *túr-uj*, *tur-uj* (keselyű) összetett szóval tartja azonosnak, melynek első része: *túr*=torok, az *uj*=állat, vad, tehát tulajdonképen «torokvad, vagy torkos madár». — Igaz, hogy e török és vogul szók nagyon hasonlítanak hangzásra nézve a magyar *turul*-hoz, de egyik magyarázattal sem elégedhetünk meg.

¹ Kézai Simon mester magyar krónikája. Fordította Szabó Károly (Pest 1862) 23. l.

² Szabó Károly kisebb történelmi munkái. 1. k. 318. l.

¹ Horváth István, Magyarország gyökeres régi nemzetségeiről, 63. l.

Látnivaló az is, hogy a *turul* és *karvaly* *karuly* szók nem azonosak, mint Nagy Gy. hiszi; mert amannak' eredetibb alakja, a török nyelv tanúsága szerint: *turul*, emezé pedig *karvaly*, melyből a magy. nyelv törvényei szerint válhatott *karuly*, de megfordítva semmi esetre sem; mert *tav* alakból lehet *tó*, *hav*-ból *hó*, *vires*-ből *üres*, *hitves*-ből *hitős*, — *karvaly*-ből *karuly*, de megfordítva nem. Különb is a *karvaly*=csagataj-török *kirgaj* (egyenesen: *karvaly* jelentésben; Ahmed Vefik).

Vámbéry a «Magyarok Eredete» 185. lapján ezt írja róla: «Csak a töröktatár szókincsből magyarázható meg; itt találjuk ugyanis a csagataj *turgul* (kis, fekete sólyom), *torgaj* (seregély), továbbá altai *turuj* (seregély) szókat». Igaz, hogy e török szók nagyon közel állanak a magyar *turul*-hoz, sőt majdnem azonosak vele (kivált *turul* és *turuj*), de e magyarázattal még sem elégedhetünk meg. Én legalább a minden tekintetben kielégítő és megnyugtató magyarázattól nem csak azt várom meg, hogy magát a *turul* szót más nép nyelvében felmutassa, hanem azt is megkívánom, hogy ez a *turul* azon népnél is épen nemzeti címér s egyúttal személynév is legyen, sőt magára az illető népre is találjunk valami utalást történetünkben; vagyis olyan megfejtéssel érhetjük be, mely a magyar *turul* nevezetnek *tökéletesen egyenlő értékű mását* megmutatja. Talán sokat is követelünk, de — valljuk meg őszintén — ha ilyen megoldását nem tudjuk adni a dolognak, a mi magyarázatunk sem áll jobb lábon előzőink kísérleteinél.

Már több ízben tapasztaltam, hogy ha őstörténetünk és társadalmi életünk jellemző momentumaival tisztába akarunk jönni, csak a török ségre kell fordítani tekintetünket, melynek története és társadalmi élete felvilágosít bennünket. Hogy többet ne említsek, kimutattam más helyen, hogy őseinknek *ló-áldozata*¹ (melyről Anonymus emlékezik, Cap. XVI.), régi *hegedőseink*, *regéseink*² szereplése, sőt nemzetünk kedélyének alaphangulata a «*sírva vigadás*»³ is török eredetre és rokonságra utal. Annál nagyobb

bizalommal fordulhatunk most is a törökséghez s a mint látni fogjuk, nem is csalatkozunk reményünkben.

A legjobb, eredeti török szótár, melylyel a török nyelvtudomány dicsekedhetik, kétségen kívül az európai műveltségű s a történelemben és a nyelvészetben egyaránt jártas Ahmed Vefik pasa ily című szótára: *Lehce-i-Oszmāni. Dsildi-i-evvel ve szāni. Birindsi defā baszilmis dir 1293.* (Oszmán-török szótár. I. és II. kötet. Először megjelent 1876-ban.) E kitűnő szótárban azt az adatot találjuk, hogy a *turul*: nagyobb fajta sólyom vagy sas; kétfelé nyitott szárnyakkal fejedelmi címér, névszerint az oguzok khánjainak fejedelmi jelvénye volt.¹ Még bővebb értesülést is kapunk e kitűnő szótárból. Megtudjuk ugyanis hogy az oguzok-, vagy gúzoknak hat nemzetsége volt s mindegyik nemzetségnek más fajta sólyom, vagy sas volt a címere s egyszersmind fejedelmeik jelvénye. Így az első nemzetség madara, illetőleg címere: *szongur* (fehér sólyom), másodikiké *togan* (közönséges sólyom), harmadiké *csakir* (sávós, tarka sólyom), negyediké *sahin* (legszebb fajú sólyom), ötödiké *kartal* (közönséges sas), hatodiké *tavsandsil* (nyúl vadászó sólyom).

E szerint a törökség egyik ágánál, az oguzok-, vagy gúzoknál, a nemzetségek jelvénye s egyúttal az illető fejedelmek címere bizonyos madár, még pedig sólyom vagy sas volt s *e madarat, mint ilyen cízmert, turul-nak nevezték.* Sőt ugyanez a szó *Tugrul*, *Togrul* alakban, mint személynév is előfordul (mint a magyar *Turul*) a törökség történetében, pl. *Er-Togrul*; *Tugrul bég* szeldsuk fejedelem stb.

Nem szándékozom e helyen tüzetes történelmi fejtegetésekbe bocsátkozni, csak azt akarom megemlíteni, hogy *ogúzóknak*, vagy *gúzoknak* (a bizáncziaknál *úz*) a török-tatár népek azon ágát nevezték, mely emberi emlékezetet meghaladó idők óta a Káspi-tengertől keletre és északkeletre, az iráni műveltség északi határvonala fölött tanyázott mint lovas nomád nép és a régi perzsa kulturának veszedelmes ellen-

¹ Vasárnapi Ujság, 1884. évf. 52. szám.

² U. o. 2. szám.

³ U. o. 1886. évf. 13. szám.

¹ Eredetiben: *Turul*: iki kanad¹ acsík togan, bir nev' sedid böjük togan jakhod kartal; nisan-i-khakani ittikhaz olunmus dur; oguzlar khakanin¹n nisani. II. köt. 722. l.

sége volt. Később, mikor a történelmi és földrajzi ismeretek szaporodtak és az ogúzok is több részre szakadtak, több név alatt látjuk szerepelni. Egyik részük, mely nyugotra költözött, *kún* vagy *kumán* névvel jelenik meg; másik részük délkeletre nyomult: ezek voltak a szeldsukok, a mai *oszmánok*; harmadik részük t. i. a mai *turkomán* törzs megmaradt Közép-Ázsiában. — Az *ogúz* nevezet eredetileg *személynév*; mert a törökök ős korában uralkodott *Oguz* khánnak nevét épen úgy vették fel az uralma alá tartozó törökök, mint Özbeg nevét az özbekgek, Oszmánét az oszmánok, Nogaiét a nogai-tatárok, stb. E jelenséget azért kellett kiemelnem, hogy rámutathassak a régebben nálunk is használatban volt *Oguz* névre, melyet okleveleink *Oguz*, *Okuz* és *Ochuz* alakokban tartottak fenn. Így, hogy csak néhány példát említek, egy 1272-ki oklevélben előfordul *Oguz*; *udvornicus Strigonii* (Cod. Dipl. V, 1:225); 1289-ben *Okuz comes* (u. o. V, 3:480); 1219-ben *Ochuz: comes curialis reginæ* (u. o. III, 1:272).

Látnivaló, hogy a magyar *turul* és a török *türül* szó egészen azonos. Az egyetlen különbség csak az, hogy a török szónak első *ü*-ja hosszú. (E hosszúságot a szónak arab írása mutatja, a mennyiben az első *u* után *gajn*=*lág* *g*

áll, mely az előző vocalis nyújtását okozza, mint pl. a *dogru* (egyenes), *bogdaj* (búza), *tugdák* (túzok) szókban, melyek kiejtve így hangzanak: *dóru*, *búdaj*, *túdak* vagy *tódak*). Valószínű tehát, hogy a Kézainál, illetőleg az oklevelekben előforduló *turul*, *Turul*-nak első vocalisát is nyújtva ejtették, csakhogy ezt krónikásunk és oklevélíróink — a magyar helyesírás akkori állapota korában — nem tudták megjelölni.

Mit tanulunk tehát a most felsorolt adatokból? azt tanuljuk, hogy valamint a magyaroknak nemzeti címere madár volt, még pedig *turul* nevű, mely egyúttal személynév gyanánt is használtatott: úgy az oguz-törököknek nemzeti címere is madár volt, szintén *türül* nevű s ez is egyszersmind személynév volt nálok. Ez a tényállás; a következtetést mindenki egészen helyesen levonhatja belőle; én a magam részéről csak annyit mondok, hogy e történelmi momentum igen nagy fontosságú őstörténetünkre és eredetünkre nézve s hogy a magyar nemzet bizonyára nem jogtalanul és nem ok nélkül viselte a *turul* nemzeti címere gyanánt. A tudomány lassankint eloszlatja az őstörténetünk fölött lebegő ködöt s szemünk tisztábban láthatja azon vidékeket, hol a *Madsar* hegy és folyó mellékén ma is török népek laknak.

THURY JÓZSEF.

SZULYÓI FELIX BALÁZS EMLÉKALBUMA. 1620.

A történelmi multnak maradványai közt az onceskélyebbek is, melyek egyes családokra, egyénekre vagy helyi viszonyokra vonatkoznak, figyelmet kelthetnek, s megérdemlik érdeklődésünket, különösen ha egyes szálatat találunk, melyek a tárgyat ismeretés eseményekkel fűzik össze.

Az ily egyéni s napi emlékek közé tartoznak az Albumok, melyek nem éppen ritkák, s közöttök némelyek rendkívüli becses birnak.

Az e sorokban ismertető nem tartozik ugyan az utóbbiak közé, birtokosa sem igényelheti valami feltűnő mérvben a fontosságot: mind a mellett tartalmának nem egy köz- és család-történelmi s címerrajzi vonása van, a mi által nem érdemetlen méltánylásunkra.

Az Album hosszúkás 16-adrét könyvecske fehér bőrkötésben, lapszélmetszete aranyozott, van benne 176 levél hollandiforma írópapirból (néhány kivágva) 9.5 cm. széles, 16 cm. magas,

vízjegy nem található. A külső táblák szerény keretnyomatokkal díszítvék, felseje névbetüket és évszámot mutat: F. B. D. Z. 1620.

Ezeknek jelentését, úgy mint a tulajdonos nevét, továbbá állását olvassuk belül a harmadik levélre ékesen írt címlapon:

Theatrum Virtutum, Thesaurus Moecenatum — — stb. stb. — per Felicem Blasium de Szulio Ilmo Dno Comiti Emerico Thurzo de Bethlemffalwa etc. ab Epistolis. Szerzője tehát Szulyói Felix Balázs Thurzo Imrének volt titkára, ennek korán elhunytja után pedig anyja Czobor Erzsébet titkárának címeztetik.

A Wittenbergben tanult nagy tehetségű tüzes lelkű Thurzó Imre, a kiváló szerep, melyet Bethlen Gábor állampolitikai működésében játszott, az időpont, melyben egy év lefolyása alatt 1620—21 annyi nevezetes esemény játszódtott le: megannyi momentum, mely figyelmünket felköltheti.

Vessünk egy futó pillantást a történeti helyzet alakulásaira, és illeszszük hozzá a keltezési időrendbe szedett beírásokat, s ezen úton követve a tulajdonos nyomdokait, kísérsük meg némi képet nyerni érintkezései felől.

1620 április havában Kassáról a fejedelem székelyéről küldöttség ment Prágába Fridrik pfalzi választóhoz a confederatio megerősítése végett. Egyik kiváló tagja volt Thurzó Imre. Május végén már kezdtek gyülekezni Besztercebányára a nádor által hirdetett országgyűlésre. Később, július 10-én jöttek a császári követek, július 18-án érkezett Cölln a portának rendelt fényes ajándékokkal. Aug. 27-én az utczákon kihirdették s kiáltották a választott királyt. Szt.-Mihály-napján (sept. 29.) lejárt a fegyverszünet, s az őszi hadjáratban Bethlen Nagy-Szombatban s Pozsonyban táborozott, — november 8-án Csehországban a Fehér-hegy alatt megtörtént a híres csata, melyben a cseh királyság és confederatio megbukott. E fordulatnak hírére Bethlen, a magyar koronát Pozsonyból elszállította Zólyom várába.

A következő 1621. év októberében kezdődtek a béketárgyalások, melyekhez Thurzó Imre a fejedelem oldaláról Nagy-Szombatból, midőn elindult, már beteg volt, a közhiedelem szerint az utolsó udvari lakomán kapott méregtől, s Nikolsburgban október 19-én reggel meghalt. A tárgyalások elhúzódtak, végre 1622 január 6-án megkötötték a béke; Thurzó Imre pedig január 19-én temettetett el Árva várában.

Az Album tulajdonosa Szulyói Felix Balázs személye felől adataink nincsenek. Családját Nagy Iván Lehoczky Stemmographiája nyomán tárgyalja, sőt részletes nemzékrendeket ad, de ezeken nem mutatkozik hely Felix Balásznak alkalmas beillesztésére. Albumában egyik beírója őt nobilissimus iuvenis-nek mondja; ez az egyetlen s ily alakban eléggé határozatlan jelzés, mely szerint őt I. Theodosius gyermekei család-fokozati kortársának lehet és kell állítani, mert amaz a megelőző század utolsó, és ennek első tizedeiben szerepelt, 1624-ben pedig már «agg kora miatt» visszavonult. E mellett ellenben némileg feltűnő a családi elnevezés: mert akkoráig még közösen dívott a Sirmiensis név, a szulyói adományból alakult Szulyovszky pedig csak a későbbi nemzedéknél, az unokáknál jött használatba, holott az Albumban az előbbinek sehol semmi nyoma, és csak latinus vagy magyar-szláv de Zulio, Szulyói, Sulowsky, Szuloviensis stb. változatok találhatók.

A mi az egyéniséget illeti, való ugyan, hogy ilyenmő névbejegyzéseknél a hő barátság ömlengéseit, vagy hízegő udvariasság bókjait nem lehet mérvadóul venni az ünnepeltnek jellemzésére — mindazonáltal, leszállítván a magasztalásokat, találkozunk egyes kitételekkel, melyek oly

tulajdonokra utalnak, miket némelyek különösen kiemelendőknek véltek. Hozzávevén az imént említett juvenis jelzést, mely szerint tág értelemben legalább még az érett férfikor alul álló éveket kell gondolni, szép dicséretnek tekinthető, hogy jeles tehetségei és tanultsága említettnek: insignes dotes ingenii, azután literatissimo és doctissimo, vagy non vulgariter docto, — különösen idegenek vagy külföldiek részéről, kik valószínűleg nem ok nélkül választották egyebek közt épen ezen epitheton ornans-t, hanem valósággal alapos tanultságot, tudományos műveltséget észleltek s becsültek benne. Így továbbá: fides, probitas, vitæ integritas is előfordul, mintegy elismerésül, hogy jelleme méltóan megfelel azon bizalomnak, mely őt fontos állására helyezé; — hasonlólag a «juvenis»-nél jelentékeny jelzés: experientia, magno rerum usu, scholastico aulicoque, hogy helyes ítéllettel, tapintattal és ügyességgel forgott azon viszonyokban, melyek feladata teendőivel jártak.

Kisérvén már most a bejegyzések keltezéseit, látjuk, hogy az 1620-iki nevezetes évben urával járt annak politikai tevékenysége színhelyein, s ottan természetesen megismerkedett sokakkal, kikkel ura érintkezett s némelyekkel talán közelebbi barátságot is kötött. Ezek közül többeket megkért, hogy albumába írjanak. Fel kell tennünk, hogy valami nevezetesebb körülmény indíthatta a könyv tulajdonosát az illető személyek vagy alkalmak emlékeztetének megörökítésére, — mely azonban, mint a beírások nagyon változatos árnyalataiból kivehetjük, majd egyéni hajlam, majd tárgyas érdek lehetett. A praestantissimus iuvenis azonban idején-óráján bizonyára tudott víg pajtás is lenni, mert a iucunditas, iucunda recordatio, iucundum contubernium említése alkalmasint derült czimboraságra vonatkoznak.

A bejegyzések nagyobbára latin nyelven írvák, van néhány magyar is, meghittebb vidékiek vagy udvartársak részéről; némelyek jelmondatokat bocsátanak előre, melyek között idegen nyelv ismereteiket (görögöt vagy francziát is) tündököltetik, miből azonban még nem következik, hogy a könyvtulajdonos szintén értette és birta ezen nyelveket, melyeknek ismeretével az egyetemek philologiai oktatásán nevelt lutheranus tudósok szerettek dicsekedni.

Az aláírások keltezései néha valamely napi vonatkozást érintenek, és ebben holmi apró történeti adat is rejlik.

Prágából 1620-ból három bejegyzés van, április 25—27 között. A közbenső Quasimodo vasárnapon (apr. 26.) a szövetségkötés megünneplését említi: memoriae ergo in Confederationis solennitatem. Mert ugyanis ama vasárnapon egyházi szertartással ünnepélyesen nyilvánították a politikai tárgyalások végeredménye: a szövetségkötés.

Ez meglevén, Thurzó rögtön hazautazott, mert titkára, ki vele volt, május 6-án már Bitsén irat albumába. A prágai és bitsei keltezés között csak nyolcz nap esik, mi alatt Prágából Trencsén-megyébe kellett érniök, a mihez az akkori utazási viszonyok mellett több nap volt szükséges. Thurzó prágai útjából bitsei várába csak futó látogatásra térhetett be, és sietett a fejedelemhez jelentést tenni s oldala mellett készülni a beszterczebányai gyűlésre: mert a titkárnak udvartársai beírják nevöket Bitsén május 8-án búcsuzásúl: «mint az mely napon tölünk az udvarból elvált», nyilván pedig nem állásából, mert az album tanúsága szerint abban még évekig megmaradt: hanem urával elindult bizonytalan távolmaradásra.

Beszterczebányán, in comitiis, a bejegyzők keltezései jul. 22. és aug. 27. közé esnek, mely idő után a titkár nem sokára hazatért, minthogy sept. 4-én már ismét Bitsén írja be nevét egy barátja. Az őszi hadjáratban Thurzó bizonyára a fejedelmet kísérte, mert titkára Nagy-Szombatban és Pozsonyban nyer albumába bejegyzéseket nov. 21. és decz. 15. között. (Kivételesen az egyik pridie kalend. IX-br., hacsak nem tollhiba X-bris helyett?) Nevezetes a nov. 23. adat: «dum corona Hungariæ Vetuzolium deportaretur», holott Fessler széljegyzetben nov. 14-ére teszi a korona Zólyomba való átvitelét. Ezentúl a háborús események folyamán Thurzó Imre kardját villogtatta, s azalatt tolnak szolgálatára sem szüksége, sem alkalmá nem volt, azért úgylátszik hazabocsátotta titkárát, ki talán állandóan otthon maradt urának biztos várában, mert márcziusban és májusban Lietaván nyer aláírásokat könyvébe. A mi azonban ennél feltünőbb, ez azon látszat, mintha urát nem kísérte volna őszkor a béketárgyalásokra, hol ez, mint Prágában és Beszterczebányán, bizonyára jó hasznát vette volna tapasztalt titkárnak; mert az Albumban bejegyzők kelteznek Lietaván 1621. okt. 3-án és nov. 2-án, mely időközbe esik okt. 19-én Nikolsburgban Thurzó Imre halála. Igaz, hogy egy hónapi időköz elegendő, hogy a titkár ura mellé oda elmehetett s halála után nov. 1-ig ismét hazajöhetett.

De — ha tekintjük, hogy a titkár ily alkalmakat nem szokott elmulasztani emlékbefjegyzések gyűjtésére: méltán kételkedésünket keltheti ama hiány, hogy oly fontos sürgésforgás, milyent a béketárgyalás bizonyára előidézett, oly megrendítő váratlan esemény mint saját lánglelkű urának gyors halála, és ez által támadt intézkedések közben előforduló találkozás jövőmenő számos ismerősökkel — ha csakugyan a titkár mind ezek közepette jelen lett volna — emlékkönyvében erre semmi adat, semmi nyom ne maradt légyen? Úgyannyira, hogy e hézag tért nyit a kételkedő feltevésnek, hogy a titkár

távol a dolgok színhelyétől, otthon időzött, s nem volt urának oldalánál végperceiben.

Ezekután «Comitissæ Elisabethæ Czobor», az öreg nagyasszony titkárnak címzettetben, nem volt többé alkalmá a politikai külső színpadon mozogni s így az Album névbejegyzései sorrendjében harmadfél évi szünet mutatkozik. A következők 1624 májustól 1626 februárig mind csupán Lietaváról származnak, egyetlenegy, 1623-ból kelt Trencsénben, a mely egyszersmind az Album utolsó bejegyzése.

Nevezetes, hogy az Albumban három festett címér és két színezett tollrajz is előfordul. — A címerek elseje mindjárt a könyv legelején áll a címlap után, sajnos hogy a felette és alatta tekeres alakban festett feliratokra szánt táblák üresek, úgy hogy hiányzik a címertulajdonos megjelölése, mely a másik kettőnél megvan.

A címerek leírása a következő:

a) Vörös mezejű paizs, alján földszínű dombon arany oszlop áll, melynek tetejéből három arany szárú és levelű kék rózsza nyúlik ki. Az oszlopot, jobbról kettős farkú koronás arany oroslán, balról fekete medve tartja. A paizs felett arany szegélyű rostély sisak, rajta leveles arany korona, ezen egy hosszúcsórú szürke gólya (vagy daru?) jobb lábával követ tartva. Foszladék jobbról arany-kék, balról ezüst-vörös.

A könyv elején elfoglalt helyből azt lehetne gondolni, hogy az a tulajdonosnak saját címere; de Nagy Iván Magy. csal. cikkében adott, valamint jegyzetben más forrásból idézett címérleírások olyannyira különbözők, és ettől elütők, hogy ezt azok egyikével sem lehet összeegyeztetni, kivéven azon esetleges körülményt, hogy Nagy Iván leírásában is három rózsza fordul elő.

b) Négyelt pajzs, felváltott páros képekkel (1—4, 2—3). Az első udvar fent jobbra (herald.) vízszintesen haránt osztva, felső fele vörös, alsó ezüst, benne ugró egyszarvu váltakozó színezésben, t. i. a vörös alapon az állat színe fehér (ezüst), az alsó ezüst mezőben levő rész vörös. Második udvar fent balra, rézsút lefelé, jobbról balra osztva, felül függélyes három-három vörös és ezüst pólya, alul arany mezőben száguldó fekete agár arany karikával a nyakán. A harmadik és negyedik udvarban ugyane képek felváltva és akkép, hogy itt is egymásfelé (befelé) vannak fordítva. Két sisak; jobbról arcrostélyos ezüst, rajta két vörös sasszárny között emelkedő ezüst egyszarvú, foszladék ezüst-vörös; balról zárt aranysisak, rajta fekete agár ül kinyujtott vörös nyelvvel, nyakán arany bilincs, arany kézszíjjal. Foszladék arany-fekete.

Felül s alúl papirtekeres rajza, az alsónak aláírása: Bonæ memoriæ ergo pangi curabat et subscribat Posonii Mense Novembri Ao MDCXX, Zachar. Starzer J. C.

A harmadik címér a következő:

c) Kék mezejű pajzs, alján leveles arany korona, melyen fehér, feketén árnyazott tollazatu pelikán kiterjesztett szárnyakkal mintegy fészken ül, vörös csőrével mellét szaggatva. Arany-szegélyű aranyrostélyos sisak, leveles aranykoronával, melyen ugyanazon pelikán ismételve. Foszladék ezüstvörös-aranykék.

A czímer felett mondatok, alatta aláírás: Amica manu æviternæ nominis sui memoriæ dicata Johannis Kraus de Lublio, Sereniss. Regnorum Hungariæ et Transylvaniæ Principis etc. per Hungariam Secretarii apposita Nevsolii 15. Augusti Ao MDCXX.

Az aláírások között szemlét tartva, több ismeretes névvel találkozunk, — másoknak szerepét nevükhez csatolt megjegyzésekből ismerjük meg. Bocatius, Rimai, Cölln, Schallenberg (utóbb gróf), történetileg ösmert alakok, Hodiegora, Gesenius, Dhona, Dornavius, Landaw és Zach. Starzer (a festett czímer tulajdonosa) nevük és megbízásuk szerint jelezve előfordulnak Kazy Hist. p. 176 felsorolásában. Zawodsky naplója által (1586—1624) örökíté meg az utókor előtt emlékét; Armpruster Ferencz Thurzó Imre nevelője volt; Dóczy Miklós anyja Thurzó Magdolna által az uri háznak rokona, hasonlólag Justh András anyja Sirmiensis által rokona az Album-tulajdonosnak. Dubecius Zólyom megye jegyzője, utóbb követe, így Máriássy János is később szepesi követ. — Abraham Burggraf zu Dohna Rudolf császártól birodalmi hercegi diplomát kapott, de sem ő, sem utódai e rangot nem érvényesítették, mint itteni grófi aláírása is tanúsítja. — Az idegenek között találunk néhány csehországi küldöttet «ad Comitia», s néhány tagját a portához Besztercebányáról indítandó combinált nagy követségnek; máskülönb pedig mindennemű protestáns egyházi és világi személyeket, jeléül a Thurzó-ház élénk összeköttetésének vallási és politikai tekintetben a bel- és külföldi protestáns elemekkel; végül a fejedelem udvari irodája néhány titkárnak neveivel is találkozunk, felvidéki ösmertes családokból.

Guszith de Thurán prædicatuma magyar nemességre vall — e név azonban Nagy Iván Magy. csal. jegyzékében nem található. Ugyanott a számos és terjedelmes Mesko-családtáblákon egyetlen Joob nevű családtag sem fordul elő. A Lászlóffy de Illava előnév a családnak származási vidékére utal, mely Nagy Iván munkájában a dunántúli Lászlóffy de Thard család után csak röviden akként érintetik, hogy hasonló nevű család Trencsén megyében is létezett; — Kraus pedig szepesi nemesnek jegyeztetik, melynek itt lublyói előnévét és czímerét is nyerjük. — Gróf Erdődy György és Gábor testvérek 1626-ban még mint igen fiatal legénykék látogathatták Lietavát, mert csak húsz évvel ezután emelkedtek volt országos méltóságokra.

Turul 1886. III.

Mindezekből tehát Szulyói Felix Balázs társadalmi érintkezéseiről elég változatos kép nyílik szemünk előtt, és ezeknek az Albumban felismerhető nyilvánulásaiából az ő derék és jól-képzett egyénisége felől kedvező véleményt alkothatunk magunknak.

Álljon itt a keltezési idősor szerint rendezett névlajstrom:

Pragæ.

1620. 25 Apr. Samuel *Phrysius Nobilis*.
— 26 Apr. Assessor consistorii Pragensis sacerdos Johannes Rosacius *Horzovinius* ecclesiarcha ecclesiæ Micro-Nicolaitanæ (— circa confederationis sollemnitate dominica Quasimodogeniti).
— 27 Apr. Danyel *Karel z Karlspergha*, impressor w Nowem Mesti Pražskem.

Bitse.

- 6 Maii. Johannes Philippus *Müllerus* Rheno-Weisenburgensis iuratus notarius S. Georgiens.
— 7 Maii. Mathaj *Rebenickh* Micro-Pragens. (in patriam suam abiturus).
— 8 Maii. Michael *Dallos* (... velem együtt régen lakozó társamnak stb.) azon napon, mely napon tőlünk az udvarból elvált, úgymint:
— 8 Maii. Michael *Cherko* (... sok esztendőig az Bytchey udvarban barátságosan egy sön kenyeren levén ...)
— 8 Maii. Joannes *Laszloffy* de Illawa (... fratri et socio suo ...)
— 8 Maii. Stephanus H. *Pápainus*.

Novisolii in comitiis.

- 22 Jul. Joan. *Bocatius* consularis Cassov. et sereniss. H. ac T. princ. historicus ordinarius.
— III. ante kal. sext. Martinus Sculteti alias *Lehotzky* (azaz: Sculteti de Alsó-Lehota) Eperiensis (amici mei veteris ...)
— prid. kal. sext. Caspar *Dornavius*.
— 4 Aug. Emilius Baro ab *Hodiegora* S. R. M. Boemiæ ad comitia Novisol. legatus.
— 5 Aug. Henricus *Dreylingk*, R. Mtis in Boemia ad portam Ottoman. secretarius.
— 7 Aug. Georgius *Dubecius*, R. D. Im.
— 8 Aug. Johannes a *Cölln*, S. R. M. consil. ejusdemque necnon inclyt. regni et ei incorpor. et confin. provinciarum ad portam Ottoman. legatus, (... in discessu Bistriciæ reliquit ...)
— 14 Aug. Apollo M. (velut suo carissimo filio).
— 15 Aug. Johannes *Kraus* de Lublio, serenissimi regnorum Hungariæ et Transilvaniæ principis etc. per Hungariam secretarius. (Czímer).
— 18 Aug. Franciscus *Armpruster*.
— 18 Aug. Andreas *Justh* de Neczpaál.
— 21 Aug. Joan. *Rimainus*, ex comitiis Neozoliens. legationis munere ad portam Otthomanicam abiturus.
— 23 Aug. Doctor Johan. *Fessenius* a Jessen, acad. Prag. rect. et cancellarius nuncque in comitia Ungariæ regis Boemiæ ordinarius legatus.
— 25 Aug. Ludwig *Hethstachner* (?)
— 25 Aug. Erasmus L. B. a *Lantau*.

1620. 26 Aug. Wolff Christoff von vndt zu *Schallenberg*, der beeden Ertzhertzogthum Osterreich Untter vndt Ob der Ense Legat zur Ottomanischen Porten.
 — 27 Aug. Martinus *Huditi*us notarius regiæ et liberæ civitatis Veteri Soliensis.
 — 27 Aug. Joachimus *Stubenuol*, viconotar regiæ liberæque montanæ civitatis Cremniciensis.
 — (sine die). Stangl . . . (?) Buechhalter zue Newsol.
 — (sine die). Andreas *Nagy* nunc intimus suæ Regiæ Maiestatis janitor (tehát aug. 27).
 — (sine die). Abraham Burggraff zu *Dhona* Obrister.

Bitse.

- 4 Sept. Paulus *Deesy* (in discessu meo Bjchá scripsi).

Posonii.

- prid. kal. IX-br. (talán tollhiba X-br. helyett?) Martinus *Keszler*, liberæ regiæque civitatis Posoniensis. juratus assessor.
 — mense Nov. Zacharias *Starzer* J. C. (Czimer).
 — 23 die Nov. dum Corona Hungariæ Vetuzolium deportaretur * scribebat . . . . Thobias *Bozj* m. p. (?)

Tyrnaviæ.

- 21 Nov. Georgius *Thurchany* de eadem.
 — 22 Nov. Georgius Wolffius *Pripolit*. (?) Fr.
 — 25 Nov. Martinus *Graimelius* phiæ & med. doctor.
 — 26 Nov. M. Johannes *Schreiner* ecclæ evang. ibidem concionator.
 — 29 Nov. Stephanus *Bossany* de Nagy-Bossan.
 — 30 Nov. Stephanus *Saudor* de Zlavnicza in secretaria Electæ Regiæ Mattis juratus notarius.
 — 4 Dec. Stephanus *Lany* Nagy-Bossanensis in secretaria El. Regiæ Mttis Hungar. notarius.
 — 5 Dec. Joann. *Zirasay* alias *Laboda*.

* Holott Fessler széljegyzetben nov. 14-ére teszi Kazy historiája nyomán.

1620. 15 Dec. Matthias *Erbinaus* a Brandaw nobilis philos. et med. Bohæmus mgr (vagy mpr?)
 1621 febr. Matth. *Guszith* de Thurán.

Lietava.

- 8 Mart. Nicolaus *Gyllany* P.
 — 8 Mart. Joh. *Hodikius* pastor ecclæ Bittchens. ac superattendens evangelicar. Ecclarum per cottum Thrinchiniens. Arwens. Lypt.
 — 8 Mai. Andreas *Diosy* ecclæ Senicensis minister ejusdemque contubernii senior.
 — 3 Oct. Nicolaus *Uyfalusy* de Dyvek-Uyffalu.
 — 3 Nov. Joannes *Mariasi*, (. . . discessurus Lethauâ. .) 1624. (sine die). Stephanus *Kisschelkensis* Saxo Transylvanus.
 — 21 Mai. (sine loco). Michael *Orechowaj* Trenchiensis.
 1625. 19 Junj. Nicolaus *Klobucziczky* junior.
 — 19 Juny. Joob *Messko*.
 — 19 Juny. Johannes *Both*.
 — 19 Junj. (sine loco) Johannes *Peklinsky*.
 — 20 Junj. *Boli*aj Janos.
 1626. 5 Febr. Johannes *Borneman* Hadelensis Saxo.
 — 5 Febr. Comes Georgius *Erdeödy* — Comes Gabriel *Erdeödy*.
 — 5 Febr. Nicolaus *Dóczy* de Nagy-Luche.
 — 8 Febr. Joannes *Trnkocius* rationista Arwensis.
 — 17 Febr. Georgius *Zawodsky*.
 — (sine die et loco) M. Petrus *Fradelius* Schemnicensis, vetustissimæ acad. Pragens. prorektor et collegii Omnium Sanct. præpositus.
 1633. 20 Febr. *Trenczinj* in Za Wog, — Johannes Alexandri Maliřz *Lipinsky* (két kissé színezett jelképes alak tollrajzban).

Összesen 64 (és egy névtelen).

Az Album közlőnek birtokában van, atyja b. Mednyánszky Alajos kézirat-gyűjteményében.

B. MEDNYÁNSZKY DÉNES.

ADALÉKOK A GENEALOGIA TÖRTÉNETÉHEZ.

MŰVELŐDÉSTÖRTÉNETI TANULMÁNY.

(Harmadik közlemény.)

4. GÖRÖG KORSZAK.

Az első görög tudósítások — a mennyiben a hősök előtti korszakot érintik — a hitregék és mesék oly vegyületét képezik, melyet nem is lehetett volna genealogiai összefüggés nélkül az utókorra hagyni.

Ezt a görög krónikások tudták. Ők a rege- és történetelőtti idők leírásában oly nagy művet alkottak, hogy az könnyen válhatott különös tanulmány tárgyává. De már a hősi korszak is rendelkezik kizárólagosan genealogiai álladékokkal. Ezen korszak királyainak egész sora, a

hősök és hős nők a hagyománynak isteni ivadékok gyanánt adattak át, és a mi idegen befolyás, telepítés, kereskedés, életmód, nemzetközi közlekedés eredményének mutatkozik, azt mintegy genealogiai lánczolatba illesztették be. Seholy sem bizonyul be jobban az, a mit jelen értekezésünk második fejezetében a genealogia első álladékaikról mondtunk, mint a görögöknél.

A mi a hősi korszak társadalmi alakulását illeti, kétségtelen, hogy általában a királyság volt az uralkodó kormányalkat. Mint fentebb mondtuk, a királyokat egyenesen istenektől származtatták. Ennek daczára itt azon csodálatos

tényre akadunk, hogy ezen isteni ivadékok és királyok istenek kegyelméből, korlátlanul nem uralkodtak. Mellettük a legnemesebb családok fejéből alakított tanács állott, melylyel minden fontos ügyet közösen tárgyaltak.

E jelenség egyrészt annak megmagyarázására szolgál, hogy Görögországban a korlátlan uralom állandóan azért nem tarthatta fenn magát, mert a hatalomnak uralkodók és a felsőbbrendűek közti megosztása ezen történelmileg még oly kevésbé megvilágított korszakig terjed; — másrészt pedig annak megerősítésére, hogy a genealogia már akkor is álladékokkal rendelkezett. De hogy az ősi korszak családai, melyek örökölt jogaikra büszkéek voltak, arról gondoskodtak-e, hogy származásuk és tagjaik mindenkori létszáma nyilvánosan vagy magánúton ellenőriztessék, ezt ma alig lehet meghatározni.

A Kr. e. 1000-ik év táján a görög törzsek vándorlásával kezdődik a görögök oknyomozó története.

Azon jelenség, hogy bizonyos nemzetek, mindegy bármily okokból, ős lakhelyeiket elhagyták, rövidebb vagy hosszabb, többé vagy kevésbé kalandos vándorlás után, valamely vidék lakosságára ütöttek és annak meghódításával az új honban új hatalmat alapítottak, történelmi tudósításainkban azok kezdetétől fogva a kereszteni időszámolás első évezredének végeig többször előfordul. E népvándorlás képezi mindenkor és mindenütt a társadalmi és politikai változások és újjá alakulások legszilárdabb határkövét.

A görög néptörzsek vándorlásainak történetét, melyek nemcsak Görögországra, hanem az aegaei tenger szigeteire és partvidékeire is kiterjedtek, e sorokban nem közölhetjük kimerítően. Legyen elég itt csak annak felemlítése, hogy a görög korszak virágzása alatt fennállott nemesesség ama diadalmas vándortörzsek maradéka volt, melyek az általános görög vándorlás idejében az őslakosságot hatalmuk alá vetették és hogy a *dórok*-tól akkor kiindult mozgalom a legtartós benyomást gyakorolta az általa keletkezett államok és testületek társadalmi és politikai alakulására.

Ha a görög államalkotás keletkezéséből azon körülmény nyilvánlik, hogy győzelmes betolakodóknak erőszakkal szerzett felsősége következtében, az ezen felsőség első szerzőiről szóló maradandó emlékeződések oly nemesség alakjában maradtak fenn, mely magát a győzelmes törzstől származtatá, — akkor az lesz feladatunk, hogy azon okokat nyomozzuk, melyek nem engedték, hogy e görög nemességre oly szerep szálljon, minőt eddig az ó-kori nemességnél többnyire találtunk; — mert azt tudni, hogy a görög nemesség teljességgel nem volt örököl-

hető jogokkal büszkélkedő különosztály, melynek a politikai és társadalmi hatalom összpontosítására szolgáló kiváltságok adtak: erre épen nem szükséges a görög történet alapos ismerete.

Ezen okok megvilágításánál különösen két pontot kell tekintetbe vennünk. Az egyik a vallási, a másik a politikai életet illeti. Mindkettőből ered társadalmi rendszerük. A görögök összes életén pedig áthúzódik: babonáságuk és az istenekről való tanuk.

A mit az ó-kor egy népénél sem észlelhetünk annyira, azt megtaláljuk itt, hogy t. i. a klasszikus időszak görögjeinél az isteni elem annyira össze volt kapcsolva nemzéssel és szaporodással, hogy végre a két nembeli isteneknek az emberekkel való tényleges társalgása és érintkezése majdnem napirenddév vált.

Ezen, Görögországban oly termékeny talajra talált felfogás a társadalmi alakulásra tartós következményű volt: hiszen időjártával arra került a dolog, hogy minden érdemes embert istennel hoztak rokonsági viszonyba és hogy a kétes születést valamely isteni atyóság által a legnagyobb törvényesség mezejel ruháztak föl.

Ezen az istenek hatalmába és méltóságába vetett bizalomnak mindazonáltal mégsem volt következménye az, hogy Görögországban theokrácia alakuljon. Az istenekben való hitet rejtelmeivel s jós papjaival épen Görögországban az itt ősi idők óta uralkodó partikularizmus politikai célokra zsákmányolta ki.

Minthogy mindenben első sorban az istenek jóváhagyására utaltak és a mellett mégsem akarták elismerni, hogy az istenek tettelesen az emberek felett uralkodnak, arról is kellett gondoskodni, hogy az *emberi* hatalom se terjedjen az Olympusig.

A görögökben soha sem emelkedett az egyesség érzete oly magas pontra, mint Rómában vagy mint az ó-keleti népeknél. A görög népet élet alapvonása abban állott, hogy sem valamely államnak, sem egyes embernek szűkebb hazájában, tartós, autokrátiához vezető hegemóniának elérésére alkalom ne adassék.

Az eddig felhozottak elégségesek annak megmagyarázására, hogy a nagy népvándorlás óta alakult nemesség jövőre nem fejlődhetett erős, jogokkal és kiváltságokkal ellátott, örökösödés útján magát kiegészítő osztálylyá. Minthogy az előremenetel céljából az istenek kegyét kellett a hatalmas jósoktól megvásárolni s a polgártársak már elért hatalom és állás után azoknak újra elvesztéséről gondoskodtak, hogy a köztársaság rövideget ne szenvedjen: magától érthető, hogy maga a születés még nem adott jogot hatalomra és méltóságra és hogy egyáltalában a két utóbbi nem volt oly dolog, mely természeténél fogva a görög ember nagyravágását felébreszthette volna.

Azon körülmény, hogy az állami viszonyoknak a népvándorlásra bekövetkezett megszilárdulása után a királyság és az egyeduralkodó (tyrannis) egyes korszakokban fentartották magukat, mit sem változtat az eddig mondottak igazságán. — Mert a királyság jobbadán csak névleges intézmény volt, mely tulajdonképpen csak a köztársasági rendszer megerősítésére szolgált, míg a tyrannis elég hamar elérte végleges bukását.

De hogy ily viszonyok dacára, melyek egy előkelőbb, előjogokkal bíró osztály állandósítására kedvezőtlenek voltak, mégis ily osztályra akadunk, ennek oka a görögök szellemi életében és nagyfokú közművelődési előhaladottságában rejlik.

Ez országban hol az örökösön tisztá égne kékjében a csillagok fénye megkettőzik, hol a legsebbe gyümölcs hegyen és völgyön a természetnek bőségét mutatja, hol a természet még korlátlan hatásaiban is a szépség törvényeit tiszteli; hol test és szellem a legbékésebb egyetértésben a szép plasztikus kifejlődésnek ős jellegét nyújtja, hol az emberi ész kiképezésének minden gerjedése első növekedésének költészet által megdicőített korszakát ünnepli ez országban — mondom — a selfgovernmentnak és demokratiai elvek minden féltékeny megőrzésének dacára és noha valamely osztálynak vagy egyes embernek a hegemoniához és felsőbbbséghez vezető tendenciát lehetőség szerint elfojtották, mégis lehetetlenné vált, hogy az ősiségi érzéket és a múlt dicső alakjainak ivadékaikban való megünneplését teljesen mellőzzék.

Ezen az egész görög népet illető általános viszonyoknak változása után, néhány részleges észrevételünk van.

Athénben a társadalmi felosztás sokféle változásoknak volt alávetve.

Athénnek sikerült Attika egyes eredeti tartományait egy egységes állammá egyesíteni, miután a hősi Theseos szerencsés volt valamenyny tartományt egy királyság alá vonni. Azt mondják, hogy a népet már Theseos több osztályra osztotta fel, melyeknek elseje, az Eupatridák, mindenkorra a nemesség mintaképét képezik. Hogy ezen osztályozás, mely e tagozás mellett még mint «phyle» felosztás fenmaradt, az egész népre kiterjed-e vagy csak az Eupatridákra szorított-e, kétséges.

A dór beütéssel Görögország déli és északi részéről számos tekintélyes nemzetség tódult Attikába, mi által a belföldi nemesség hatalma növekedett. Időjártával az új nemesség annyira erősödött, hogy a Theseidákat a koronától megfosztván, azt a Peloponnézusból kivándorolt Nelida nemzetségnek adá. Mint mondják, a nelida Kodros halála után a királyság eltöröltetett és ennek helyébe először az élethossziglani, azután bizonyos időtartamra korlátolt archonság (Athén-

ben a köztársaság idejében a legfőbb méltóság) hozatott be. De igen valószínű, hogy Kodros utódainak az üres királyi cím megtartásával hatalmukat és dicsőségüket az Eupatridákkal meg kellett osztaniok, míg a kilencz archon megválasztásával a személyes uralkodás minden nyoma eltűnt (683). — De a hatalom szakadatlanul az Eupatridák kezeiben maradt, egészen a Soloni reformig.

Solon örökös nemesség helyébe olyant tett, a mely bizonyos adó-cenzus következtében kiváló állását anyagilag független helyzetének és biztosított vagyonának tekintélyével tudta tásmogatni. Ámbár még ez időben is csak az első osztály (a nagyföldbirtokosok) képviselői juthattak az archonságra, mégis volt reá eset, hogy a soloni törvényhozás által létesített örökös nemesség intézményén rést törtek. Az ideiglenes, Pisistratos által alapított, de fiai által csak gyengén fenntartott tyrannis, valamint a nép és a nemesség közti meghasonlások után, jutott végre, az archonok hatalmának korlátozásával és a sorsolás behozatala által a hivatalok betöltésénél valamint az ostrakismus alkalmazása által: a népuralmi elv végleges uralkodásra.

Az athéni társadalmi felosztás sokféle változásainak futólagosan ecsetelt vázlatából elég világosan kiderül a genealogia ottani állása.

Bizton feltehető, hogy a Kodridák nemzetsége, melyhez a reformator Solon is tartozott és mely a hatalmat századokig tagjai számára megőrzé, vérbeli rokonság nyilvántartásáról gondoskodott. Ugyanezt lehet mondani az Alkmæonidák és Pisistratidáknak, a Kodridákkal törzsrokon hatalmas családjáról is. (Az Alkmæonidák és a Pisistratidák épen úgy mint a Kodridák nelida származásúak.) Ennek következtében a Kodridák sorrendje a főágban (Kodros utódai az uralkodásban) Neleos nevű mesés törzsatyától kezdve fenntartatott szakadatlanul egészen Kr. e. 712-ig. Az Alkmæonidák genealogiáját majdnem tökéletesen ismerjük, míg a Pisistratidáké a tyrannos törvényhozók és művészek legnagyobb részének genealogiáját többé-kevésbé jól ismerjük, ez azt bizonyítja, hogy noha Athén virágzó korában a népuralmi áramlat igen erős volt, mégsem halt ott ki a genealogiai hajlam és annak gyakorlati alkalmazása.

Nem alakultak azonban a viszonyok oly kedvezőleg Spártában.

Ámbár az állami alaptörvényhozás, mely Lykurgos királyfiig viendő vissza, a főrendek

országglását hozta be, mégis mindenkor oda törekedett, hogy egy szabadalmazott osztály felülkerekedésének és a dynasztiai és családi politika monopolizálásának bizonyos korlátot szabjon.

Már a kettős királyság behozatala is ezen kormányalkat gyengítésének tekintendő és mint-hogy a népek egységes rendszer alapján való nevelése, mely a test edzéséből állott, állami elvül fogadtatott el, és e célból még nemi kísérleteket is tettek, világos dolog: hogy a leszármazás tisztántartásának elhanyagolása, az egész népek túlnyomólag a testi állapotra fektetett nevelése, ugy azon szemleötlő törekvés, hogy az összetartozóság és az érdekközösség minden spártaiban felébresztessék és végre az általános hadkötelezettség, a fényezés kerülése és a kifelé irányuló közlekedés megnehezítése által a genealogia tulajdonképeni álladékaik lehetetlenné váltak.

Mert abból, hogy a dórok vagy spártiátok a lakóniai lakosság egyes alkatrészei között a tulajdonképeni uralkodó osztályt képezék, még nem lehet nemesi *rendre* következtetni. Mint oly elem, mely a nagy vándorlások alatt lezajlott küzdelmekben győztes maradt, kizárólagos foglalkozásúul az uralkodást, a harcot és vadászatot választá, a nélkül azonban, hogy a két utóbbi-tól a lakosság más elemeit eltiltották volna.

Ily körülmények között nem lehet csodálkoznunk, hogy a spártaiaknál genealogiai ismereteink kizárólag a királyi családokra szorítkoznak. E királyi családok *történelmi* nemzedékrendje a «Heraklidák» kettős ágával kezdődik.

Most a görög genealogia oly pontjához jutottunk, mely a legfőbb figyelmet érdemli s melyet eddig sem a történelmi kritika, sem a genealogiai kutatás eléggé nem méltányolt.

Igaz ugyan, hogy a görög ó-kor «Heraklidái»-nak nagy jelentőségét mindenkor elismerték, a mennyiben még az iskolakönyvek is — melyekre egyébiránt nem fogható, hogy a történelem genealogiai kezelését valaha különös tekintetbe vették volna — érdemesnek tartották a heraklida dynastiák tagjainál mindig hangsúlyozni ezen leszármazást; de a «Heraklidák» azon valódi jelentősége, vajjon ezek alatt egyedül csak egy és ugyanazon, nagy hatalomra és jelentőségre jutott nemzetség ivadékaik tekintendők-e, vagy, hogy e kifejezés «heraklida», mely a görög ó-korban a gondolható legelőkelőbb és *legnemesebb* származással azonos, a genealogián kívül fekvő mozzanatokkal is egybe volt-e szöve? ez, tudtommal eddig még nem képezte vizsgálat tárgyát.

Mint-hogy e kérdés kritikai megvizsgálása «A Heraklidák» című, sajtókész tanulmányom tárgyát képezi, itt csupán kutatásaim végkövetkeztetéseit adom elő.

1. A Herkules-monda történeti alapja egy Mykenai és Argosban testi és szellemi ereje által túlsúlyra vergődött férfi személyiségén nyugszik.

2. A monda által a régibb Heraklidáknak tulajdonított minden műveletben egyszerűen egyes földterületek s tartományok **dorizálásának** legelőkelőbb kifejezését kell keresnünk.

3. A mennyiben tagadhatlanul bebizonyítható, hogy a monda a dórok *összes* hadműveleteit s hódításait kizárólagosan a «Heraklidák» személyei köré összpontosítja: a «heraklida» elnevezés alkalmazásának két módját kell szemügyre vennünk.

Egyrészt Heraklidáknak neveztetnek a dór hatalom, a dorizálás, első megalapítói, az első foglalók; — másrészt — minthogy csak dórok tünnek fel Heraklidákként — sok későbbi uralomra jutott családban részint dicsvágyból, részint politikai számításból ki kellett fejlődnie ama törekvésnek, hogy uralmukat heraklida származásuk hangoztatása által mint az ország alapítója s ős ura után törvényesen reájok szállott örökséget megerősítsék, de itt-ott oly célból is, hogy netalán idegen származásukat az uralkodó dór származás palástjába sikeresen elrejtessék.

Ennélfogva a «Heraklida» elnevezést nagyobbbrészt későbbi oly személyek általános jelzőjéül kell tekintenünk, *kik a dórok multja s viselt dolgairól a hagyomány és monda által örökre hagyott ismeretek terjesztői s képviselőiként szerepeltek.*

Ezen elnevezés «Heraklida» tehát nemcsak genealogiai fogalmat, hanem egyuttal *politikai-társadalmi elvet is fejez ki. Az említett elnevezés, ellen-tétben a mindinkább nagyobb tért elfoglaló népuralommal, az uri rend és konzervativizmus jelszavává, a törvényesség zászlajává lön.* Hogy a dolog így állott és hogy a heraklidaság a görög multnak egyik legjellemzőbb kifejezése volt, bizonyítja azon körülmény, hogy az ó-görög történet valamennyi korszakának legkitünőbb jelenségeit, úgy a hellenistikus korszak jelenségeit is heraklida leszármazás dicsfényével övedzik körül; ez oly törekvés, mely trónra nem lépett férfiakat is körébe vont és még a rómaiaknál és egyéb nem-görög nemzeteknél is fellelhető.

Magától érthető, hogy a régi kútfők, e leszármazás ily nagy jelentőségénél fogva, a Heraklidákkal kellő genealogiai lelkesedéssel foglalkozni el nem mulasztották. A Heraklidák reánk szállt genealogiai összeállítására szép, számos ágakkal bíró családfát mutat fel, mely némely újabbkori főrangú család terjedelmes nemzetségfájával bátran mérkőzhetik.

Mivel jelen sorainkban csupán az egyes heraklida ágak egyszerű felemelítésével kell megelégednünk, azokat csak röviden adjuk elő.

A *meszszéni* ágból csak a királyok sorozatát

ismerjük, míg a nem regisztrált meszszéni heraklidák genealogiai összefüggése nem szállott reánk.

A *korinthetai* ágból a királyi ág sorrendjét ismerjük, míg az úgynevezett Bacchiádoké, (kik Bacchis heraklida királytól származtatták magukat) kevésbé ismeretes. — Jellemző, hogy a korinthetai nemesség nagy részének kivándorlása arra adott alkalmat, hogy a külföld több kiváló családjá heraklida származással dicsekedhessen; ilyen péld. Rómában az utolsó királyi család és az uralkodó család Lynkestisben. — Egy *Syrakusá*-ban élt heraklida család a korinthetai heraklidáktól származtatja magát. *Kerkyra* alapítása Chersikrates, korinthusi heraklidának tulajdonítatik.

Heraklida dynasztiákra akadunk továbbá *Rhodos*-ban, *Sikyon*-ban, *Itáliá*-ban, *Argos*-ban és *Makedóniá*-ban, míg a görög írók által felhozott «heraklida» dynastiának *Lydiá*-ban a Heraklidákhoz semmi köze sincs.

A Heraklidák sorát az argivi ággal — a Temenidákkal — kellett volna tulajdonképen megnyitnunk, mivel ezt a legrégebbnek és ennél fogva a legelőkelőbbnek tekintették. Az első dorizálások Argosban mentek véghez. De éppen azért nem lehet azon csodálkoznunk — s ez az akkori görögöknek felette élénk genealogiai hajlamát bizonyítja — hogy Makedónia uralkodó családját szintén heraklida származásának tartották.

Makedónia volt a régi Görögország egyedüli tartománya, melyben a királyság a történelmi tudósítások kezdetétől fogva az állami önállóság megsemmisüléséig gyengítetlenül fentartá magát. A «hetairák» intézményéből és a hűbéri nemesség létezéséből még egy kiváló társadalmi osztály létezésére is lehet következtetni.

Minthogy ehhez még azon körülmény is járult, hogy Görögország déli államainak hanyatlása után, Makedónia a negyedik század második felében Görögország vezérszerepét átvette, hogy Makedóniába görög élet lépett és hogy a politikai hatalom legfőbb polczára jutva, az ország fejedelmeinek dór-heraklida származását kellett hangsúlyozni: világos, hogy a dynasztiát a legrégebb és legelőkelőbb heraklida ág, a temenida ivadékaikhoz sorozták.

A görög élet nyilvánulásainak, melyek Makedónia hatalmas uralkodói által hosszú időn át kormányzott területen voltak összpontosítva, köszönhető, hogy az első makedón királyi család genealogiáját meglehetősen jól ismerjük. Itt már megismerkedünk a királyok testvéreivel és azoknak házastársaival, valamint az uralkodó és nem-uralkodó mellékágakkal.

Épen oly tökéletesen szállt reánk az Antigonidák genealogiája is, melyről sajnálattal azt

kell mondanunk, hogy eredete nem hiteles; mert ha — a mint azt néhány régi forrás gyanítatja — az Antigonidák a makedón heraklidák egyik mellékágából származnának, az esetben az ó-kor egyik legszebb genealogiai tüneményével volna dolgunk.

A heraklidáktól való származásnak nagy jelentőségét többek között az a körülmény is bizonyítja, hogy *Lynkestis*, Makedónia dél-nyugoti tartományának hűbéri fejedelmei Bacchiádoknak mondták magukat, és hogy Egyiptom *ptolomaeusi* dynasztiája alapítójának hízélgői ezt II. Fülöp, makedón heraklida vérű király fiának akarták tartani.

A II. Fülöp által felavatott, fia nagy Sándor által támogatott és ennek halála után legszebb virágzásra jutott hellenizmus abban mutatkozik, hogy a hellén kultúra — a görög, mint a legirányadóbb elem megtartása mellett — a barbár, azaz nem-görög kultúrával egybeolvadt. Ez, valamint azon körülmény, hogy a néprajzi és köztársasági elv, melyet nagy Sándor iskolájából való hadvezérek és országnagyok ama törekvése által, hogy Sándor nagy örökségéből szerzett koronáikat utódaikra hagyassák, szóval a monarchiai áramlat által elnyomatott: minden bizonynyal visszahatással bírtak e korszaknak genealogiai viszonyaira is.

Kedvezőbbek voltak a viszonyok a genealogiai fogékonyság felébresztésére és a genealogiai ismeretek megtartására a nem-görög dynasztiáknál.

Ennek következtében jól ismerjük Nagy Sándor hadvezéreinek genealogiáját, a syr Seleukidákét, az egyiptomi Ptolomaeusokét, az epiróta királyi házat, a thrák Lysimachos családját, a kyrén, bithyni, kappadók és pontosi királyi házakét; továbbá Sicilia, Pergamon, Kommagene, Örményország, Atropatene, Baktria stb. uralkodó családjainak genealogiáját.

Hogy e korszakból, noha a genealogiára kedvezőbb viszonyok következtek, családi genealogiák nem szálltak reánk, ennek magyarázata abban rejlik, hogy a legtöbb állam, mely Sándor nagy birodalmából keletkezett, nagyon kevés időt engedett oly családok megerősödésére, melyek egy szerencsés, a diadochok véres idejének mozgalmas korszakában élt kalandortól származva, az új államban hangadó szerepet játszhattak volna. A kalandor családja túlélte az államot; a hol ez nem történt meg, mint pl. a seleukidáknál, Pontosban, Bithyniában stb. ott a korlátlan kényuralom az úri rend fejlődésének útjában volt.

A hellenizmus előtti és utáni dynasztiák, nem uralkodó családok, tudósok, költők genealogiájának főforrásai: Herodot, Diodór, Arrián, Plutarch, Thukydides és Pausanias.

5. RÓMAI KORSZAK.

A rómaiaknál már történelmi idejük kezdetén nagy mérvben kifejlett nemesi rendre akadunk. A patriciusoknak oly hatalmuk volt, mely lehetővé tette családi és gentilis-jogukkal a királyi teljhatalmat korlátozni. — A családok főnökei (pater familias) bizonyos gyűléseken közlések tudomásul vétele vagy a hozzájuk intézett ajánlatok igenlőleg vagy tagadólag elintézése végett összejövének, mely utóbbi esetben a király cselekedetének jogos érvényessége hiányzott. Tehát minden családfő bizonyos mértékben kis király volt, minthogy általa a királyi hatalom ennek tulajdonosára ruháztatott át.

A családfőnek a tanács által igazolt ezen tekintélye, melylyel az ó-korban itt először találkozunk, még fokozódik, ha meggondoljuk, hogy a nemzetségek összes családfőinek gyülekezésén kívül, egy családi tanács magában a családban s mint pendantja az államban a patriciusok sorából egy választmány a király tanácsaként fennállott; ezen tanács a szenátus vala, melyet a király a patriciusok közül választott. Az első szenátorok számából (300) kitűnik, hogy az uralkodó a kiszemelésnél magukat a nemzetségeket is tekintetbe vette.

Mily féltékenységgel őrizték a legöregebb patricius családok az őket származásuknál fogva megillető jogokat, bizonyítja ama körülmény, hogy az I. Tarquinius király által behozott reform alkalmával a tribusban való nemzetségi beosztásra nézve az abban fel nem vett plebejus családfőket patres *minorum* gentium, míg ellenben az ősi nemesség főnökeit patres *maiorum* gentium elnevezés illette. Hogy az őspatricius családok plebejus családokkal nem léptek házassági összeköttetésekbe, fölösleges felemlíteni.

A királyság bukásával s a köztársaság behozatalával a nép társadalmi beosztásának alapját vetették meg.

Ámbár már 287 Kr. e. Q. Hortensius diktátor törvénye a római nép souverainitását kimondta s a demokratia tökéletesen helyre állítatott, — ámbár a patriciusok és plebejusok közti hézag idővel kitöltetett s a kölcsönös házassági összeköttetések nemesség és nem-nemesség, később római polgárok s külföldiek között sem voltak ritkák, mégsem állíthatjuk azt, hogy az ősi származásra való büszkeség és féltékenységnek mindezekre vonatkozó mozzanatai csak egy fokkal is csökkentek volna.

Az ősi patriciatús helyére a római polgár büszkesége lépett; azon polgáré, kinek hatalmas szava előtt idegen ajku birodalmak remegtek, kinek parancsait külföldi uralkodók alázatosan vették tudomásul, — ki egy idegen fejedelmet a kigondolható legnagyobb kitüntetésben része-

sített az által, ha az idegen uralkodó egy rómainak szövetségársául nevezhető magát.

Magától érthető, hogy ez által egy magasabb hivatal a római köztársaságban az ezen hivatalt viselő egyént a legnagyobb nimbussal övedzé körül s hogy a születési nemesség helyére a hivatali nemesség, az úgynevezett nobilitas fejlődött ki. — Oly családok, melyeknek tagjai úgynevezett kurulikussal hivatalokat viselének (Aedilitas, Prætura, Censura, Consulatus), elkülöníték magukat a többi polgárságtól, őseik viaszabrázatját házaik átriumában felállították, s azokat hozzátartozóik temetésekor közszemlére tették; — tunikájukat biborszalaggal ékesítették fel s gyermekeik a toga prætextát viselték.

Minthogy minden magasabb hivatalt a nobilitas foglalt el, s a szenátust is a nobilesek köréből töltötték be, minthogy továbbá magasabb hivatal elérésére nagy pénzösszegek szükségeltettek s e hivatalok bitorlóiknak nagy vagyon szerzését helyezték kilátásba, ennél fogva a pénzarisztokratia mint a római köztársasági arisztokrátiának harmadik foka fejlődött ki, mely tagjait legtöbb esetben a lovagok sorából toborzá.

Az eddigiekből a genealogiai álladékoknak oly nagy száma tűnik ki, hogy többnek felsorolása fölösleges.

Most azon kérdés merül fel, hogy az elegendő serkentést nyert genealogiai fogalom gyakorlati alkalmazására mi és mennyi történt?

Mindenekelőtt a patriciatús azon igyekezetével állunk szemben, mely a régibb és fiatalabb keletű családokra való felosztást s a legrégebb örökös arisztokratia leszármaztatását a multnak lehetőleg messze nyuló korszakaiba óhajtá helyezni.

Ezen igyekezet kedvéért a történelmet modifikálniok kellett. A pelasgoknak Thesszáliából, Evandernek Arkádiából, Herculesnek a Peloponnesusból Látiumba kellett vándorolni, Aeneasnak Trójából a phrygiaiak élén az aboriginusokat (a legrégebb őslakókat) a Látium birtokától elmozdítani s a legrégebb multak mind ezen képviselőinek az utódok részére Romulus által alapított Rómába kellett vonulniok, hogy a legelőkelőbb patricius családoknak elegendő számú kiváló törzsatyákat szolgáltassanak.

Aboriginus vagy trójai vérből származni, netovábbja volt a legelőkelőbb római örökös nemességnek. Aboriginus származással dicsekedtek pl. a Fabia, Antonia (e két nemzetség Hercules-től származtatta magát), Potitia, Manilia gens; trójai származásuk voltak többiek között a Junia, Nautia, Aemilia, Sergia, Cæcilia gens. A második királytól leszármaztatták magukat a Pomponia, Pinaria, Calpurnia, Aemiliana gens; a harmadik királylyal a Julia, Servilia, Gegania, Metilia, Curiatia, Quinctilia stb. gens ősei Albából Rómába vonultak volna.

A Marcia gens a negyedik királytól származtatá magát stb.

A ki ily régi származásra nem hivatkozhatott, az által iparkodott családjának tekintélyt szerezni, hogy magát azon családokhoz tartozónak mondá, melyek a külföldiek között először élvezték a római polgárjogot, vagy hogy családja hosszú időtől fogva szenátusi határozat által a patriciusok sorába felvétellett (pl. a Claudia gens) stb.

E rendkívüli módon kifejlődött, a régi származás megóvására irányult gondosság s az azzal összekötött állási előnyök fentartása következtében szükséges dologgá vált, hogy az örökös nemességtől való leszármaztatást nem csupán szóbeli hagyományra, hanem megbízható forrásra alapítsák.

És csakugyan (ez már a második eset) a rómaiaknak hitelesített *genealogiai nyilvántartására* akadunk.

Kétségtelenül a nyilvános feljegyzéseken kívül még az egyes családokban létezett, feliratokkal ellátott ősi liszták, családfák is maradtak reánk, melyek később formális krónikákká s emlékiratokká alakultak. Ezen felül még a gyászbeszédék s a lakomák alkalmával ősokról tartott dicsénekek is nagyban járultak a családok multjára való visszaemlékezés ébrentartásához.

Jeles genealogiai érdekekkel bir még a *házasság nyilvántartása* a rómaiaknál.

Már Servius Tullius elrendelte, hogy minden tribus saját védistene oltárán tagjaitól fejenként egy-egy darab rezet vegyen át és pedig külön-félét férfitől, asszonytól és gyermektől. Házasságkötéskor pedig a menyasszony a legközelebbi hármass út melletti Iares oltárára (vicinale com-pitum) egy réz pénzt (ast) volt köteles dobni, melyből a házasságok számát tudták ki. Habár Servius Tullius korában (s talán a következő időkben is) a rézdarabok oltárra tételét csupán a házassági statistika vezetésének eszközüül használták, ennek jelentősége a nemesek házassági összeköttetéseinek nyilvántartásában eléggé kézzelfogható.

A köztársaság virágzó kora a genealogiának a képzelhető legelőnyösebb kilátásokat nyújtá, melyek — mint ezt még alkalmunk lesz hangsúlyozni — gyakorlatilag is különféle maradványokban szálltak reánk.

Azonban csakis a római *köztársaság* volt képes a genealogiai viszonyok ezen virágkorát létre hozni.

A görög és a római republikanizmus között óriási volt a különbség.

A görögök sokkal jobban alá voltak vetve a partikularizmusnak s separatistikus törekvéseknek, hogy sem bennük a nemzeti egység érzülete kifejlődhetett volna; ehhez még oly egoisták voltak s az irigység hajlamai oly

könnyen fejlődhetek bennök, hogy elég gyakran a legkevésbé önző honfiak legfényesebb cselekedeteiben sem akartak egyebet, mint egyeseknek magánuralomra törekvését látni s hogy ennek következtében a honfinak érdemeit a legsötétebb háladatlansággal jutalmazták.

Másként volt ez a rómaiaknál.

Noha a rómaiak is a nemzeti elemek legheterogénebb rétegeiből álltak össze, már a legrégibb időben a nemzeti egység öntudata jellemző bélyeget nyomott éltükre és törekvéseikre.

A nemzeti egység öntudata, a rendek egymásközötti czivódásai s a polgárháborúk daczára, a köztársaság minden korszakában változatlan maradt. Bárhova is fordult a római, bárhol lobogtatta is győzelmes zászlaját: mindenütt csak az egységes és oszthatatlan respublikáról való eszme hatotta őt át, s nem eshetett meg, hogy a római becsület és hatalom érdekében harczoló otthon az övéi osztrakizmusának áldozatává legyen; a tetterős és érdemdús hazafinak diadalmenetet rendeztek, oly kitüntetést, melynél nagyobbat a köztársaság nem adhatott.

A köztársaság tehát a monarchiánál képe-sebb volt arra, hogy politikai okosság s hála útján oly nagy férfiakat teremtsen, kik római származásukra (főleg ha még ősrégi családra hivatkozhattak) büszkéek voltak, s hogy az ifjabb ivadéknak ezáltal felébresztett utánzási vágya következtében a «virtus in prole relucet» féle elv gyakorlatilag is érvényesüljön.

Mindezekre pedig magas polgári erény kellett. De mihelyt az egyeseknek az önuralomra czélzó törekvései utat törtek azon iparkodás által, hogy pénz s a nép ösztöneinek követése által tekintélyt és vonzalmat szerezzenek maguknak, a viszonyok teljesen változtak.

A köztársaságban arra törekedtek az emberek, hogy az *összesség* javára szerzett érdemeik alapján tündököljenek, ezt pedig csak magas polgári erények által lehetett elérni. De mihelyt a hatalom egyesek kezében összpontosult — főleg már a kifejlődött monarchiában, — az emberek törekvése oda irányult, hogy az *egyesek* kegyét hajhásszák, s minthogy itt már nagyobb konkurrencia volt, magától érthető, hogy a polgári erények helyére bűn s mindenféle erkölcs-tenelések léptek.

A császárság tehát a genealogiai viszonyoknak halálos dőfést adott. — A császárok arra kényszerültek, hogy a köztársasági mult összes dicsteljes emlékeinek kiirtása által uralkodásukat megszilárdítsák s így tehát sehogy sem kívánhatták, hogy a családi emlékezetek ápolása s valamely örökös, régi származáson alapuló rendnek szabadalmazása által az ősök tetteinek utánzását a régi köztársasági híres családok sarjadékaiban előmozdítsák. Azért minden lehetséges módon kiszorították a régi családokat, elkoboz-

ták vagyonukat s még tagjaiknak meggyilkolásától sem riadtak vissza. — A történelmi patricius és plebejus családok helyére lassan-lassan udvaroncok s a császárok teremtményei és kedvencei léptek, oly elemek, melyek, a porból felemelkedve, császári tisztelőik bukásával megint visszahullottak a semmibe s így a genealogia számára álladékot nem nyujthattak.

E viszonyokat még hosszabb időig uralkodott dynastiák hiánya is előmozdította, továbbá a féktelen katonai uralom, mely kénye kedve szerint a leghomályosabb származású elemeket emelte trónra s végre a római császároknak azon, mindig nagyobb mérveket öltő törekvése, hogy uralmukat a volt keleti despotákéhoz hasonlóvá alakítsák, oly törekvés, melyet Diocletian (284—305) az által vitt keresztül, hogy a köztársasági formák s a katonai uralom mellőzésével korlátlan s az istenség nimbusával összekötött despotismust hozott be.

Így keletkezett az autokrátiának azon merev alakja melyet még mainap is — miután a keletrómai császárságban még egy ezredig fenn tartá magát — a byzantinismus szóval jelölünk s melynek ismertető jele abban rejlik, hogy az örökös, érdem- és pénzaristokratia helyére homályos származású és kétséges fajtából való emberek léptek, kik csakis intimitásuk azon foka szerint

foglaltak el hatalmas állást, melyben az uralkodó személyével érintkeztek.

Innen magyarázható, hogy a byzanci császárság a genealogiai érzék kifejlődésének és gyakorlati alkalmazásának még kevesebb tért nyújtott a római császárságnál, s hogy a byzanci dynastiákat kivéve (ezeket is csak töredékekben) a byzanci genealogiát nem ismerjük.

Annál fényesebbek a római köztársaságról szóló genealogiai ismereteink. A régi római családok genealogiáját annyira ismerjük, hogy összessége úgy minőségileg mint mennyiségileg minden modern állam családi genealogiájával bátran mérkőzhetik; igaz ugyan, hogy egy római család sincs, melynek összes tagjait szakadatlan és összefüggő láncolatba lehetne hozni, — ez pedig oly fogyatkozás, melyben még az újkor előkelőbb családai is szenvednek.

Legteljesebben szálltak reánk a következő nemzetségek: Aemilia, Aurelia, Cæcilia, Calpurnia, *Claudia*, Cornelia, Domitia, Fabia, Flavia, Fulvia, Julia, Junia, Licinia, Manlia, Marcia, Octavia, Papiria, Pompeia, Posthumia, Quintia, Servilia, Sulpicia és *Valeria*.

A számos római történetírón kívül még a római érmek és pénzek is a legbecsesebb kútfőket szolgáltatják a római családismére nézve.

Dr. WERTNER MÓR.

AZ ORSZÁGOS LEVÉLTÁRBAN ŐRZÖTT VAGY FÖLJEGYZETT NEMESI OKLEVELEKNEK JEGYZÉKE.

(A magyar és erdélyi udvari kancelláriák felállításáig.)

Tizenharmadik és befejező közlemény.¹

VÁCZI. 1624. *Gyfvári kpt.* 11. L. Reg. 43.
 VÁCZI. 1636. *Egri kpt.* V. Könyv. 18, 120.
 VACZKAN de Nagynyires. 1679. *Kmnostori conv. Prot. Balth. Rákosi* 120.
 VADAS. 1625. *Somogy megye ltban.*
 VADASD de Erdőszentgyörgy. 1656. *Gyfvári kpt.* 26. L. Reg. 602.
 VADASI. 1631. *Gyfvári kpt. Cent. XX.* 58.
 VADÁSZI. 1647. *Gyfvári kpt.* 23. L. Reg. 59.
 VAJDA. 1570. *Kmnostori conv. Prot. Johannis II.* 278
 VAJDA. 1607. *Gyfvári kpt.* 4. L. Reg. 14.
 VAJDA. 1608. *Kmnostori conv. Arm. M.* 31.
 VAJDA. 1609. *Gyfvári kpt.* 6. L. Reg. 76.
 VAJDA. 1610. *Gyfvári kpt. Arm.* 22.
 VAJDA. 1611. *Gyfvári kpt. Cent. XX.* 14.

VAJDA. 1611. *NRA.* 940—10.
 VAJDA. 1620. *Kmnostori conv. Prot. M.* 135.
 VAJDA. 1651. *Gyfvári kpt.* 25. L. Reg. 422.
 VAJDA alias KIS. 1631. *Gyfvári kpt.* 16. L. Reg. 240.
 VAJDA alias PINTYE. 1631. *Kmnostori conv. Prot. Kimita* 22.
 VAJDA de Bergenye. 1607. *Gyfvári kpt.* 4. L. Reg. 161.
 VAJDA de Budos. 1689. *Kmnostori conv. Arm. B.* 46
 VAJDA de Csolt. 1610. *Kmnostori conv. Arm. V.* 10.
 VAJDA de Dés. 1615. *Gyfvári kpt.* 8. L. Reg. 80.
 VAJDA de Léczfalva. 1674. *Kmnostori conv. Arm. V.* 26.
 VAJDA de Pecsétszegh. 1607. *Kmnostori conv. Arm. V.* 14.
 VAJDA de Sósmező. 1609. *Kmnostori conv. Arm. V.* 23.
 VAJDA de Sósmező. 1672. *Kmnostori conv. Prot. Laki* 97.

¹ L. Turul. 1883. 84, 142. l. 1884. 29, 68, 118, 158. l. 1885. 62, 73, 122, 181. l. 1886. 31. és 91. l.

- VAJDA de Tekerőpatak. 1607. *Kmnostori conv. Arm. V. 14. Gyfvári kpt. 4. L. Reg. 70.*
- VAJDA lásd VAJVODA
- VAJNA. 1621. *Gyfvári kpt. 11. L. Reg. 14.*
- VAJNA de Kovászna. 1611. *Erd. főkörmiszék. 1803 : 1780.*
- VAJNA de Kovászna. 1616. *Gyfvári kpt. 8. L. Reg. 179.*
- VAJNA de Zabéd. 1655. *Gyfvári kpt. 26. L. Reg. 570.*
- VAJNA NAGY de Páva lásd NAGY VAJNA. 1584. *Gyfvári kpt. 1. L. Reg. 250.*
- VAK alias RÁ CZ. 1665. *Erd. főkörmiszék. 1797 : 3798.*
- VÁLASZÚTHI. 1583. *Gyfvári kpt. 1. L. Reg. 132.*
- VALKAI. 1589. *Gyfvári kpt. 2. L. Reg. 359.*
- VALKAI. 1610. *Gyfvári kpt. Arm. 29.*
- VALONCZ. 1609. *Gyfvári kpt. 6. L. Reg. 123.*
- VÁMOS. 1610. *Gyfvári kpt. Prot. Barsi 14.*
- VANA. 1578. *Gyfvári kpt. Cent. R. 38.*
- VANA. 1610. *Gyfvári kpt. Arm. 29.*
- VANCSA alias FAGDAS. 1625. *Gyfvári kpt. 13. L. Reg. 47.*
- VANCSA de Butásza. 1638. *Gyfvári kpt. 19. L. Reg. 54.*
- VANCSA de Nánfalva. 1584. *Gyfvári kpt. 1. L. Reg. 221.*
- VANIGA de Misle. 1609. *Gyfvári kpt. Prot. Deus ad auxilium 224.*
- VÁNKOS de Budfalva. 1633. *Kmnostori conv. Arm. V. 2.*
- VANKULY. 1665. *Erd. főkörmiszék. 1797 : 3798.*
- VÁN YA de Kovászna. 1649. *Gyfvári kpt. 24. L. Reg. 291.*
- VÁNYAI de Kismarja alias SZABÓ. 1651. *Gyfvári kpt. 25. L. Reg. 345.*
- VANYALOS de Körömenfalva. 1607. *Gyfvári kpt. 4. L. Reg. 40.*
- VÁNYOLOS. 1656. *Gyfvári kpt. 26. L. Reg. 608.*
- VÁRADI. 1608. *Gyfvári kpt. 5. L. Reg. 168.*
- VÁRADI. 1608. *Gyfvári kpt. 5. L. Reg. 169.*
- VÁRADI. 1608. *Gyfvári kpt. 5. L. Reg. 188.*
- VÁRADI. 1611. *Gyfvári kpt. Cent XX. 14.*
- VÁRADI. 1631. *Gyfvári kpt. Cent XX. 58.*
- VÁRADI. 1664. *Erd. főkörmiszék. 1806 : 5350.*
- VÁRADI. 1664. *Kmnostori conv. Prot. O. I. 197.*
- VÁRADI alias BODÓ. 1674. *Gyfvári kpt. Prot. Lad. Illyei 244.*
- VÁRADI alias KÉPÍRÓ. 1634. *Gyfvári kpt. Prot. Steph. Bárdi I. 61.*
- VÁRADI alias SZABÓ. 1664. *Erd. főkörmiszék. 1806 : 5350.*
- VÁRADI de Alpestes. 1649. *Gyfvári kpt. 25. L. Reg. 628.*
- VÁRADI de Szárazajta. 1654. *Gyfvári kpt. 26. L. Reg. 300.*
- VÁRALYAI. 1610. *Gyfvári kpt. Arm. 29.*
- VÁRALLYAI. 1652. *Gyfvári kpt. 26. L. Reg. 19.*
- VARGA. 1590. *Erd. főkörmiszék. 1804 : 122.*
- VARGA. 1608. *Kmnostori conv. Arm. M. 31.*
- VARGA. 1608. *Gyfvári kpt. 5. L. Reg. 73.*
- VARGA. 1610. *Gyfvári kpt. Arm. 29.*
- VARGA. 1615. *Gyfvári kpt. 8. L. Reg. 76.*
- VARGA. 1652. *Gyfvári kpt. Cista I. Hunyad fusc. I. 21.*
- VARGA. 1655. *Gyfvári kpt. 26. L. Reg. 570.*
- VARGA. 1655. *Gyfvári kpt. Cista Gömör fusc. Gyergyó 9.*
- VARGA. 1656. *Gyfvári kpt. 26. L. Reg. 602.*
- VARGA. 1656. *Gyfvári kpt. 26. L. Reg. 602.*
- VARGA. 1656. *Gyfvári kpt. 26. L. Reg. 619.*
- VARGA. 1675. *Kmnostori conv. Arm. K. 35.*
- VARGA alias TAMÁSI. 1642. *Gyfvári kpt. 20. L. Reg. 123.*
- VARGA alias UJLAKI. 1621. *Gyfvári kpt. 11. L. Reg. 4.*
- VARGA de Anthkeszi. 1650. *Gyfvári kpt. 25. L. Reg. 239.*
- VARGA de Bánd. 1655. *Gyfvári kpt. 26. L. Reg. 570.*
- VARGA de Borosbocsárd alias FODOR. 1665. *Gyfvári kpt. Prot. Steph. Gyarmathi 259.*
- VARGA de Debreczen alias NAGY. 1624. *Gyfvári kpt. 11. L. Reg. 43.*
- VARGA de Déva. 1676. *Erd. főkörmiszék. 1848 : 5506.*
- VARGA de Gyulagyarmath. 1651. *Gyfvári kpt. 25. L. Reg. 340.*
- VARGA de Némethy. 1590. *Erd. főkörmiszék. 1804 : 122.*
- VARGA de Rákos alias SZILÁGYI. 1653. *Gyfvári kpt. 26. L. Reg. 171.*
- VARGA de Szentmihály. 1617. *Gyfvári kpt. 10. L. Reg. 18.*
- VARGA de Szentmihály. 1656. *Gyfvári kpt. 26. L. Reg. 608.*
- VARGA de Szigeth alias PONCZ. 1607. *Gyfvári kpt. 4. L. Reg. 181. NRA. fasc. 106. n. 59.*
- VARGA de Szügöd. 1656. *Gyfvári kpt. 26. L. Reg. 608.*
- VARGA de Tamási. 1645. *Gyfvári kpt. 23. L. Reg. 25.*
- VARGA BÉLTEKI de Magfalva. 1619. *Gyfvári kpt. 10. L. Reg. 133.*
- VÁRHEGYI de Léczfalva. 1610. *Gyfvári kpt. 6. L. Reg. 480.*
- VÁRHEGYI de Retteg. 1589. *Gyfvári kpt. 2. L. Reg. 452.*
- VÁRI. 1612. *NRA. 1865. No 32.*
- VARJÚ. 1628. *Gyfvári kpt. 14. L. Reg. 58.*
- VARJÚ (Waryw) alias VRANA de Klobuk. 1520. *Actu post Adv. tabulares 2. No 7.*
- VÁRKONYI. 1520. *DL. 23408.*
- VÁRKONYI de Miskolcz. 1620. *Gyfvári kpt. 10. L. Reg. 163.*
- VÁROS. 1656. *Gyfvári kpt. 26. L. Reg. 602.*
- VARRÓ de Komád. 1656. *Gyfvári kpt. 26. L. Reg. 718.*
- VARSÁNYI de Borosjenő. 1607. *Gyfvári kpt. 4. L. Reg. 139.*
- VARSÓCZI. 1627. *Gyfvári kpt. 14. L. Reg. 7.*
- VARSY. 1622. *Nógrád megye ltban.*
- VAS. 1584. *Gyfvári kpt. 1. L. Reg. 243.*
- VAS. 1606. *Gyfvári kpt. 3. L. Reg. 25.*
- VAS. 1610. *Gyfvári kpt. Prot. Barsi 14.*
- VAS. 1628. *Gyfvári kpt. 14. L. Reg. 58.*

- VAS. 1631. *Gyfvári kpt. Cent. XX. 58.*
 VAS. 1631. *Gyfvári kpt. 16. L. Reg. 186.*
 VAS. 1633. *Gyfvári kpt. 17. L. Reg. 96 (Elveszett.)*
 VAS. 1652. *Gyfvári kpt. 26. L. Reg. 69.*
 VAS. 1656. *Gyfvári kpt. 26. L. Reg. 602.*
 VAS de Borzova. 1656. *Gyfvári kpt. 26. L. Reg. 608.*
 VAS de Makfalva. 1656. *Gyfvári kpt. 26. L. Reg. 602.*
 VAS de Malomfalva. 1569. *Kmnostori conv. I. Regius anni 1570: 75.*
 VAS de Martonos. 1592. *Gyfvári kpt. Prot. Lad. Apafi 30.*
 VAS de Rigmány. 1656. *Gyfvári kpt. 26. L. Reg. 602.*
 VAS de SÓVÁRAD. 1656. *Gyfvári kpt. 26. L. Reg. 602.*
 VAS de Szászcsávás. 1684. *Kmnostori conv. Prot. Petr. Rákosi 473.*
 VAS de Szentsimon. 1608. *Gyfvári kpt. 5. L. Reg. 73.*
 VAS de Szinnye. 1579. *Kmnostori conv. Arm. Diversae.*
 VAS de Jánosfalva. 1591. *Kmnostori conv. L. Reg. anni 1591: 256.*
 VASADI. 1608. *Gyfvári kpt. 5. L. Reg. 164.*
 VASÁNDI. 1609. *Gyfvári kpt. Prot. Deus ad auxilium 264.*
 VÁSÁRHELYI. 1589. *Gyfvári kpt. 2. L. Reg. 475.*
 VÁSÁRHELYI de Enyed. 1649. *Gyfvári kpt. 24. L. Reg. 202.*
 VASMÁTH. 1656. *Gyfvári kpt. 26. L. Reg. 608.*
 VASMÁTH de Szentmihály. 1607. *Gyfvári kpt. 4. L. Reg. 7.*
 VATA. 1656. *Gyfvári kpt. 26. L. Reg. 608.*
 VATA de Szentgyörgy. 1583. *Gyfvári kpt. 1. L. Reg. 110.*
 VATTAY. 1636. *Lad. EEE. fasc. F. No 2.*
 VÁTVON. 1511. *Kmnostori conv. Arm. V. 1.*
 VAYVODA (Vajda). 1659. *Acta post. Adv. Tab. 39. No 234.*
 VÉCSEI. 1607. *Gyfvári kpt. 4. L. Reg. 71.*
 VÉCSEI. 1652. *Gyfvári kpt. 25. L. Reg. 583.*
 VÉCSEI. 1686. *L. Reg. Arm. I. 98.*
 VÉCSEI alias NAGY. 1618. *Váci kpt. lt. Scrin. A. 33.*
 VÉCSEI de Bő. 1570. *Kmnostori conv. L. Reg. anni 1570: 274.*
 VÉGH. 1609. *Gyfvári kpt. 6. L. Reg. 299.*
 VÉGH. 1610. *Gyfvári kpt. Arm. 29.*
 VÉGH. 1628. *Gyfvári kpt. 14. L. Reg. 58.*
 VÉGH. 1653. *Egri kpt. I. Könyv. 735.*
 VÉGH. 1686. *L. Reg. Arm. I. 97.*
 VÉGH alias GALGÓCZY. 1687. *L. Reg. Arm. I 103.*
 VÉGH de Ádámos. 1686. *Kmnostori conv. Arm. V. 9.*
 VÉGH de Bacza. 1613. *Gyfvári kpt. 7. L. Reg. 19.*
 VÉGH de Bessenyő. 1607. *Gyfvári kpt. 4. L. Reg. 13.*
 VÉGH de Csernátony. 1608. *Gyfvári kpt. 5. L. Reg. 65.*
 VÉGH de Felsőcsernátony. 1654. *Gyfvári kpt. 26. L. Reg. 310.*
 VÉGH de Gerődtótfalu. 1673. *Kmnostori conv. Arm. V. 4.*
 VÉGH de Gyulafehérvár. 1654. *Gyfvári kpt. 26. L. Reg. 431. Prot. Steph. Bárdi II. 113.*
 VÉGH de Piski. 1573. *Váci kpt. lt. Scrin. A. 9*
 VÉGH de Szentiván. 1590. *Erd. főkörmészék. 1804: 122.*
 VÉGH de Szigeth. 1617. *Gyfvári kpt. 8. L. Reg. 224.*
 VÉGH de Tamási. 1650. *Gyfvári kpt. 25. L. Reg. 126.*
 VÉGH de Tarpa. 1608. *Gyfvári kpt. 5. L. Reg. 189.*
 VÉKÁS de Illye. 1649. *Gyfvári kpt. 24. L. Reg. 242.*
 VEKÉRDY. 1621. *NRA. 1191—20.*
 VÉKONY. 1651. *Gyfvári kpt. 25. L. Reg. 475. NRA. 902—5.*
 VÉKONY de Böséd. 1634. *Kmnostori conv. Prot. P. 35.*
 VELEDEI de Gyulafehérvár. 1654. *Gyfvári kpt. 26. L. Reg. 431. Prot. Steph. Bárdi II. 113.*
 VELEKEY. 1634. *Conc. Exp. 141.*
 VERDES de Szilistye. 1656. *Gyfvári kpt. 26. L. Reg. 729.*
 VEREBÉLYI. 1631. *Gyfvári kpt. Cent. XX. 58.*
 VEREBÉLYI de Hidastelek. 1589. *Gyfvári kpt. 2. L. Reg. 402.*
 VERES. 1583. *Gyfvári kpt. 1. L. Reg. 72.*
 VERES. 1608. *Gyfvári kpt. 5. L. Reg. 73.*
 VERES. 1609. *Gyfvári kpt. 6. L. Reg. 124.*
 VERES. 1610. *Gyfvári kpt. Arm. 29.*
 VERES. 1611. *Gyfvári kpt. Cent. XX. 14.*
 VERES. 1621. *Gyfvári kpt. 11. L. Reg. 10.*
 VERES. 1624. *Gyfvári kpt. 1. L. Reg. 18.*
 VERES. 1625. *Gyfvári kpt. 13. L. Reg. 47.*
 VERES. 1628. *Gyfvári kpt. 14. L. Reg. 58.*
 VERES. 1656. *Gyfvári kpt. 26. L. Reg. 608.*
 VERES alias DESI. 1664. *Erd. főkörmészék. 1806: 5350.*
 VERES alias ÖRMÉNY. 1649. *Gyfvári kpt. 24. L. Reg. 61.*
 VERES de Amadéfalva. 1656. *Gyfvári kpt. 26. L. Reg. 608.*
 VERES de Árkos. 1609. *Gyfvári kpt. 6. L. Reg. 271.*
 VERES de Árkos. 1647. *Gyfvári kpt. 23. L. Reg. 58.*
 VERES de Borosjenő. 1654. *Gyfvári kpt. 26. L. Reg. 431.*
 VERES de Csékefalva. 1607. *Gyfvári kpt. 4. L. Reg. 121.*
 VERES de Csíkszentgyörgy. 1653. *Gyfvári kpt. 26. L. Reg. 179.*
 VERES de Fogaras. 1618. *Gyfvári kpt. 10. L. Reg. 40.*
 VERES de Görcsöny. 1617. *Gyfvári kpt. 10. L. Reg. 12.*
 VERES de Gyula. 1557. *Kmnostori conv. Arm. Diversae.*
 VERES de Kálló. 1655. *Gyfvári kpt. 26. L. Reg. 592.*
 VERES de Kecset alias NAGY. 1606. *Gyfvári kpt. 3. L. Reg. 39.*
 VERES de Kisrábé. 1649. *Gyfvári kpt. 24. L. Reg. 284.*
 VERES de Kövend. 1669. *Kmnostori conv. Arm. V. 7. Prot. Balth. Rákosi 74.*
 VERES de Makó. 1616. *Gyfvári kpt. 8. L. Reg. 181.*
 VERES de Maksa. 1591. *Kmnostori conv. L. Reg. anni 1591: 328.*
 VERES de Maksa. 1632. *Gyfvári kpt. 17. L. Reg. 8. (Elveszett.)*
 VERES de Markosfalva. 1607. *Gyfvári kpt. 4. L. Reg. 25.*

- VERES de Nagyszeg alias PAP. 1684. *Kmnostori conv. Prot. Laki* 5—7.
- VERES de Sámson. 1584. *Gyfvári kpt. 1. L. Reg. 180.*
- VERES de Szásznyíres. 1658. *Kmnostori conv. Arm. V. 20. Prot. R. 36.*
- VERES de Újthorda alias KOVÁCS. 1626. *Gyfvári kpt. 13. L. Reg. 80. Kmnostori conv. Prot. H. 95, 96.*
- VERES de Ürögöd. 1650. *Gyfvári kpt. 25. L. Reg. 146.*
- VERESKÁL. 1625. *Gyfvári kpt. 13. L. Reg. 47.*
- VERESMARTI de Várad alias SZABÓ. 1644. *Gyfvári kpt. 23. L. Reg. 11.*
- VERMES. 1638. *Gyfvári kpt. 19. L. Reg. 53.*
- VERMÁS de Kolosvár. 1671. *Kmnostori conv. Prot. Balth. Rákosi* 69.
- VESZŐDI de Kis-Enyed. 1583. *Gyfvári kpt. 1. L. Reg. 51.*
- VESZPRÉMI. 1611. *Gyfvári kpt. Cent. XX. 14.*
- VESZPRÉMI. 1647. *Gyfvári kpt. 23. L. Reg. 61.*
- VESZPRÉMI lásd BESZPRÍMI.
- VIDA. 1607. *Gyfvári kpt. Cista Bihar. fasc. I. 14.*
- VIDA. 1609. *Gyfvári kpt. 6. L. Reg. 283.*
- VIDA. 1629. *Kmnostori conv. Prot. Kimita* 43.
- VIDA de Páka. 1626. *Gyfvári kpt. 15. L. Reg. 113.*
- VINASI. 1662. *Kmnostori conv. Szolnok Int. fasc. D. 13.*
- VINCZE. 1585. *Gyfvári kpt. 1. L. Reg. 291.*
- VINCZE. 1608. *Gyfvári kpt. 5. L. Reg. 128.*
- VINCZE. 1609. *Gyfvári kpt. 6. L. Reg. 299.*
- VINCZE. 1628. *Gyfvári kpt. 14. L. Reg. 58.*
- VINCZE. 1638. *Kmnostori conv. Arm. G. 11.*
- VINCZE de Éradony. 1608. *Gyfvári kpt. 5. L. Reg. 174.*
- VINCZE de Felhalom. 1626. *Gyfvári kpt. 13. L. Reg. 82.*
- VINCZE de Székelyhíd. 1608. *Gyfvári kpt. 5. L. Reg. 191.*
- VINCZE de Várad. 1649. *Gyfvári kpt. 24. L. Reg. 246.*
- VINCZY. 1659. *Egri kpt. I. Könyv. 883.*
- VIRÁGH. 1656. *Gyfvári kpt. 26. L. Reg. 608.*
- VIRÁGH de Hidas alias FLÓRA. 1655. *Erd. főkörm.-szék. 1827 : 1722.*
- VIRÁGOSBERKI. 1627. *Gyfvári kpt. 4. L. Reg. 215.*
- VIRAVAY. 1686. *L. Reg. Arm. I. 95.*
- VIRGYINÁS de Bihar. 1607. *Gyfvári kpt. 4. L. Reg. 140.*
- VISINCZEI. 1646. *Gyfvári kpt. 23. L. Reg. 30.*
- VISTI. 1671. *Gyfvári kpt. Prot. Neminem Laede. 182.*
- VISNYOVSKY. 1651. *Thúrócz megye ltban.*
- VISZLAY. 1664. *Nyitra megye ltban.*
- VITÁL. 1564. *NRA. 24—13.*
- VITÁL. 1646. *Gyfvári kpt. Prot. Steph. Bárdi I. 72.*
- VITÁLYOS. 1609. *Gyfvári kpt. 6. L. Reg. 203.*
- VITÁLYOS. 1624. *Kmnostori conv. Arm. V. 17.*
- VITÁLYOS de Báránd. 1608. *Gyfvári kpt. 5. L. Reg. 176.*
- VITÁLYOS de Gyulafehérvár. 1645. *Gyfvári kpt. 20. L. Reg. 24.*
- VITÉZ. 1687. *L. Reg. Arm. I. 103.*
- VITÉZ KÁLLAY. 1521. *NRA. 1769—13.*
- VIZAKNAI. 1611. *Gyfvári kpt. Cent. XX. 14.*
- VIZÁR de Karánsebes. 1651. *Gyfvári kpt. 25. L. Reg. 597.*
- VIZI. 1577. *Kmnostori conv. Prot. Petr. Rákosi* 413.
- VIZI. 1656. *Gyfvári kpt. 26. L. Reg. 608.*
- VLAD. 1644. *Gyfvári kpt. 23. L. Reg. 15.*
- VLAIK de Kotzér. 1658. *Kmnostori conv. Arm. B. 42.*
- VOJLA. 1609. *Gyfvári kpt. 6. L. Reg. 133.*
- VOJSZE. 1680. *Kmnostori conv. Prot. Balth. Rákosi* 119.
- VOKITS. 1587. *Somogy megye ltban.*
- VONCS. 1593. *Gyfvári kpt. Cent. D. 24.*
- VONCZI. 1631. *Gyfvári kpt. Prot. C. Bojthi* 119.
- VÖRÖS lásd VERES.
- VRAGOVICS. 1628. *Kőrös megye ltban.*
- VRAGOVICS ZÁGRÁBI de Gyulafehérvár. 1635. *Gyfvári kpt. 15. L. Reg. 172.*
- VRANA alias VARJÚ de Klobuk. 1520. *Acta post Adv. Tabulares 2. N° 7.*
- VRASSÓ. 1609. *Gyfvári kpt. 6. L. Reg. 169.*
- VYAS. 1610. *Gyfvári kpt. Arm. 29.*
- WAYNPERGH. 1685. *L. Reg. Arm. I. pag. 88.*
- WEISZ. 1687. *L. Reg. Arm. I. 103.*
- WIEDERSTEIN. 1653. *Gyfvári kpt. 26. L. Reg. 114.*
- WINKLER. 1655. *Pozsony város ltban (Lásd Gyfvári kpt. KK. 98.)*
- WOLFFART. 1587. *NRA. 226—4.*
- ZABODI. 1605. *Gyfvári kpt. Cent. GG. 89.*
- ZABODI lásd SZABÓDI.
- ZABRECKY. 1683. *NRA. 1686—14. és Árva megye ltban.*
- ZACHARIÁS. 1662. *Gyfvári kpt. Cista III. Alben-sis. Fasc. II. 50.*
- ZACHARIÁS. 1663. *Kmnostori conv. Arm. Z. 2.*
- ZACHARIÁS. 1668. *Erd. főkörm.-szék. 1799 : 5069.*
- ZACHARIÁS de Telek. 1607. *Gyfvári kpt. 4. L. Reg. 60.*
- ZADLIS. 1621. *Conc. Exp. 293.*
- ZÁDORI. 1649. *Gyfvári kpt. 24. L. Reg. 278.*
- ZÁGONI. 1649. *Gyfvári kpt. 24. L. Reg. 220.*
- ZÁGRÁBI VRAGOVICZ de Gyulafehérvár lásd VRAGOVICZ ZÁGRÁBI.
- ZAGYVA de Várad. 1650. *Gyfvári kpt. 25. L. Reg. 299.*
- ZAI de Técső. 1670. *NRA. 1679—76.*
- ZAJÁCZ alias KOKOVAY. 1670. *Szepesi kpt.*
- ZAJKÁS alias PAP. 1673. *Kmnostori conv. Arm. Z. 1.*
- ZAJZON. 1577. *Gyfvári kpt. Prot. Steph. Bőszőrményi. 177.*
- ZAJZON. 1610. *Gyfvári kpt. Arm. 22.*
- ZAJZON de Réth. 1630. *Gyfvári kpt. 16. L. Reg. 137.*
- ZÁKÁNY. 1615. *NRA. fasc. 1884. N° 25.*
- ZÁKOS de Thorda. 1590. *Gyfvári kpt. Cista Thorda fasc. VI. 34. — Misc. Cista. II. fasc. VII. 54. — Kmnostori conv. Arm. T. 3.*
- ZALÓ de Csibafalva. 1633. *Gyfvári kpt. 17. L. Reg. 96. (Elveszett).*
- ZÁMBÓ. 1615. *Gyfvári kpt. 8. L. Reg. 129.*
- ZÁMBÓ de Kalotaszentkirály. 1614. *Gyfvári kpt. 7. L. Reg. 251.*
- ZÁMBÓ de Kolosmonostora. 1607. *Gyfvári kpt. 4. L. Reg. 22.*
- ZÁMBÓ lásd SZÁMBÓ.

- ZÁMI de Zilah alias BALOGH. 1635. *Kmnostori conv. Prot. II. 110.*
- ZAUNER. 1690. *Gyfvári kpt. Arm. 26.*
- ZÁVODSZKY de Zavodgya. 1466. *NRA. 291—9. NRA. 295—29.*
- ZAZA alias HORVÁTH. 1581. *Gyfvári kpt. Cent. D. 96.*
- ZEBEDI. 1588. *Gyfvári kpt. 2. L. Reg. 155.*
- ZÉBER. 1659. *Vácsi kpt. lt. Scrin A. 10.*
- ZEKE de Nagyalambfalva. 1607. *Gyfvári kpt. 4. L. Reg. 20.*
- ZEKER de Bogdánd. 1607. *Gyfvári kpt. 4. L. Reg. 141.*
- ZELE de Kolosvár. 1630. *Gyfvári kpt. 16. L. Reg. 117.*
- ZELINK. 1609. *Gyfvári kpt. 6. L. Reg. 92.*
- ZEMLÉNYI alias LAKATOS. 1664. *Erd. főkormszék. 1806: 5350.*
- ZEZEKI. 1606. *Gyfvári kpt. 3. L. Reg. 49.*
- ZILAH. 1596. *Kolosmonostori conv. Comit. Szolnok Mediocris fasc. fragm. L. 8.*
- ZIMI. 1583. *Gyfvári kpt. 1. L. Reg. Sigismundi Báthory 25.*
- ZOJCZIC alias STEPHAN. 1652. *Gyfvári kpt. 25. L. Reg. 554.*
- ZOK. 1588. *Gyfvári kpt. 2. L. Reg. 3.*
- ZOLTÁN. 1607. *Gyfvári kpt. 4. L. Reg. 1, 2.*
- ZOLTÁN. 1607. *Gyfvári kpt. 4. L. Reg. 31.*
- ZOLTÁN. 1609. *Gyfvári kpt. 6. L. Reg. 435.*
- ZÓLYA de Miklósfalva. 1641. *Gyfvári kpt. 20. L. Reg. 19.*
- ZÓLYOMI. 1629. *Gyfvári kpt. Prot. A. Barkai 149.*
- ZONGOR. 1655. *Gyfvári kpt. 26. L. Reg. 570.*
- ZORKOVICH. 1637—57. *NRA. fasc. 1884. No 24, 26.*
- ZÖLD. 1611. *Gyfvári kpt. Cent. XX. 14.*
- ZÖLD. 1651. *Gyfvári kpt. 25. L. Reg. 367.*
- ZRÍNYI. 1554. *Acta Thurzóiana fasc. 7. No 10.*
- ZSÁMBOKRÉTHY de Keriard. 1644. *Gyfvári kpt. 23. L. Reg. 3.*
- ZSARNÓCZY (Sarnóczy). 1625. *Egri kpt. II. Könyv. 125.*
- ZSELLYÉR (Szellér). 1656. *Gyfvári kpt. 26. L. Reg. 608.*
- ZSELLYÉR (Sellyér) de Sárd. 1607. *Gyfvári kpt. 4. L. Reg. 183.*
- ZSIGMOND (Sigmond). 1542. *Gyfvári kpt. Cent. Y.*
- ZSIGMOND (Sigmond). 1655. *Gyfvári kpt. 26. L. Reg. 578.*
- ZSIGMOND (Sigmond). 1656. *Gyfvári kpt. 26. L. Reg. 602.*
- ZSIGMOND (Sigmond). 1656. *Gyfvári kpt. 26. L. Reg. 620.*
- ZSIGMOND (Sigmond) de Etfalva. 1607. *Gyfvári kpt. 4. L. Reg. 11.*
- ZSIGMOND (Sigmond) de Felsőfalu. 1591. *Kmnostori conv. L. Reg. anni 1591: 220.*
- ZSIGMOND (Sigmond) de Kilyén. 1650. *Gyfvári kpt. 25. L. Reg. 231.*
- ZSIGMOND (Sigmond) de Paliujlak. 1606. *Gyfvári kpt. 3. L. Reg. 23.*
- ZSIGMOND (Sigmond) de Rugonfalva. 1607. *Gyfvári kpt. 4. L. Reg. 6.*
- ZSIGMOND (Sigmond) de Székelyszállása. 1624. *Gyfvári kpt. 13. L. Reg. 11. Prot. A. Barkai 162.*
- ZVICZIC. 1681. *Táblai oszt. Actus Solemnis 3173.*
- ZVOLENSZKY de Zvolen. 1655. *NRA. 1686—9.*

Közli: TAGÁNYI KÁROLY.

KÖNYVISMERTETÉS.

Nemesség, kézi könyv nemesi ügyekben. Írta Marciányi György lovag. Budapest, Franklin-társulat 1886. 238 oldal; 4 táblázat; ára 1 frt 60 kr.

Mínthogy társas életünkben a nemesség s más kitüntetések elnyerésére való vágy s az alapítványokra utalt szegényebb sorsu nemesi állapot mind e mai napig létezik, a Franklin-társulat igen helyesen gondolkozott, midőn oly munka kiadását határozta el, mely az efféle ügyletekben útmutatóul szolgál s úgy hiszem e részben nem is tett rossz választást, mert lovag Marciányi úr mint szorgalmatos és szabatosságra törekvő közbenjáró, bizonyynyal igyekezett a fennálló alapszabályokat híven, pontosan összeszedni s ez által illető közönségének jó szolgálatot tenni. Az olyanoknak tehát, kik nemesek akarnak lenni, vagy egyik-másik nemesi alapítványhoz akarnak jutni vagy pedig kamarásságot, asztalnokságot stb. stb. akarnak megnyerni, bátran ajánlhatjuk lovag Marciányi úr munkáját.

A mennyiben azonban a mű némi tudományos színezettel bír s általában mint jelenség a szakirodalom terén megemlítést igényel, van egy-két észrevételünk. Stylusa meglehetősen gyenge, mindjárt a címlapon van egyik hiba, hogy t. i. nevéhez a *lovag* címet hátul teszi, hogy miért, ő tudja; mert ez a név- és családjelző szócska: lovag, magyarul csak elől tehető; 31. lapon ez áll: rendelet *folytán*; 36. l. intézkedései *folytán*; 41. l. felruházása *folytán* stb. stb. mínthogy pedig se a rendeletnek, se az intézkedésnek vagy felruházásnak nincs semmi folyása, az efféle értelmetlen beszéd nincs magyarul, főként nincs irodalmilag mondva; valamint az sincs magyarul, hogy a Crouy család pajzsában a magyar címeret *vezeti*; a mi még a Crouy családról mondatik, az sem felel meg a történetnek, sem a Crouy család hagyományainak.

A pénz-aristokraczia ellen való kitérés e műben nincs helyén. Mert ha a mai napon valaki a király (a souverain fejedelem) által nemességre emeltetik, az ép olyan nemes lesz ama naptól

fogva, mint az a másik, kinek őse azelőtt 500 évvel tétetett nemessé. Hogy miért tüntet ki és emel valakit a király nemesi rangra, ez semmiképen sem kérdés tárgya ily természetű kézi könyvben s oly emberek közt, kik a monarchiai elveket s az arisztokracia fennállását elfogadják. Mert ha jutalmat, kitüntetést adott I. Károly vagy Nagy Lajos magyar király egy fiúnak vagy testvérnek, mivel az atya vagy bátyja vitézül harczolva esett el s egy másiknak, mivel egyik vagy másik csatában nehéz sebet kapott — valjon nem érdemel-e nemességet az, a ki a táborozásoknak és a csatáknak törvét, módját előre elkészíti s egyes kombinációi által ezrek életét megkiméli s bár maga vérét nem ontja, értelmes működésével, számításával temérdek pénzt, élelmet, munkát megtakarít; vagy nem jogosan áll-e a kitüntetést várók közt, a ki hosszú éveken át szárazon, vízen utazva s ifjuságát, férfikorának legszebb részét örökös munka, fáradtság, tanulmány, számítás, takarékoság sőt nélkülözés közt töltve vagyont szerez, kincset halmoz s hazáját, fejedelmét képessé teszi, hogy hőseit, lovagjait, nemeseit, katonáit fegyverből tarthassa, felszerelhesse, élélmezhesse, hogy háborút folytathatva, tekintélyét fenntarthassa s az állam, a haza és a polgárok legszentebb érdekeit megvédhesse? Akármily okon és alkalomból kapja valaki a kitüntetést, ez mint olyan teljesen egyenlő jogu és egyenlő értékű ő Felsőge a király mint adományozó előtt; s az a véröntés miatt lett nemes, ki a gazdagság által lett nemest le akarja nézni, se nem valódi monarchicus, se nem correct aristocrata; semmivel sem jobb és nem tesz helyesebben mint ama bankár d'Alembert salonjában, ki Rousseau úrról azért nem tartott sokat, mert 10 tallér urának sem hitte. (9. lap). Hanem persze nevetlen, hányaveti, goromba, kiállhatatlan, tolakodó és főleg ostoba ember épen annyi van a vér szerint való nemesek, mint a pénzemberek közt, de a szabályok nem tartoznak gondot viselni a kivételes esetekre s ő Felsőge látva a kivételes esetek szaporodását, 1883-ik évi rendeletét adta ki, mely katonatisztekre és államhivatalnokokra úgysem vonatkozik s melynek csak az a célja, hogy bizonyos elharapózott visszaélések tovább terjedése meggátoltassék.

Melyeknél fogva általában sem a törvény, sem a tudomány tételei szerint semmi alappal sem bír az a különböztetés, a mit a régi arisztokracia, a katonai és pénzüvilágból kitüntetett arisztokracia között akar tenni (12. l.). Társadalmi kinövések, félszeregek itt nem jöhetnek tekintetbe s némi gyanum támad, hogy lovag Marczányi úr nem egészen van tisztában a fogalmakkal, s az úgynevezett katonai arisztokracziát (magasrangú katonák) és pénzarisztokracziát (bankárok, kereskedők), melyek még nincsenek privilegizálva s mint olyanok dölyfösködnek, össze-

zavarja a közölök kiválasztott és kitüntetett nemességgel. Általában monarchikus érületű, loyalis alattvaló soha sem kérde, hogy a király miért tünteti ki az illetőt, elég az, hogy ki van tüntetve. Ezek előrebocsátása után megjegyzem, hogy azok az épen nem sikerült viczczelődések a bankárok és katonatisztek neveivel és a már száz év előtt elkoptatott Eichenlaub urodalom hol fekvésével nem lévén sem mulattatók, sem oktatók teljesen feleslegesek és semmiképen sem teszik arisztokratikussá a mű levegőjét.

A mi a koronaviselés által elkövethető *nemesség-bitortást* illeti (28. lap), valóban nem tudom mire alapítja lovag Marczányi úr, (vagy bármely rendelet, ha ilyen létezik), mert tulajdonképen a koronáknak mint olyannak és különösen pontjainak vagy pontjai számának szoros értelemben vett czímerészet szabályai szerint semmi de semmi jelentősége sincs;¹ ez tisztán társaséleti szokás és sehol se találkozott tudós vagy törvényhozás, mely a koronák pontjainak számát magyarázta vagy fixirozta volna, ilyesmit hiteles armalisokban sem olvastam s ezért azt hiszem, 15 pontos koronát is viselhet kocsiján akárki s ebben nem létezik más korlát — mint az indokolatlan erőlködés nevetségessége. Mire elég példa, hogy az angol rendőrség adótárgyává tette a koronák viselhetését.

A Dahlberg anecdota vége felé (30. l. alján) nem értjük, hogy mi a *non vero* és mi a *ben trovato*. Mert hogy a kereszt felé fedetlen fővel közelgető Aureliusnak (első Dahlbergnek) azt mondta, volna Szűz Mária: Tegye fel fővegét, komám uram! (Ó-németséggel: Bedeckt Euch, Euer Liebdén), ebben valami elmésség sehol se mutatkozik; még ha új-németre fordítjuk, akkor se.

A 33. lapon helyesen hangsúlyozza szerző, hogy a magyar nemes leány semmiképen sem veszti el grófi, bárói vagy nemesi rangját. Például ha született herczeg-, gróf-, báró- vagy nemes-kisasszony egy ranggal vagy több ranggal alább, vagy épen polgárhoz megy is férjhez, rangját megtartja. Midőn tehát a budapesti societásban az asszonyokat, ha kisebb rangukhoz mentek nőül, mint a melyben születtek, nem születésük, hanem férjeik rangja után czímezik, helytelenül járnak el, kimutatván, hogy german culturát mívelnek s a magyarossághoz nincs is érzékük. Ilyesmi az erdélyi társaságban soha sem fordul elő. Isten a megmondhatója, mennyi botlást követnek el az asszonyok megnevezésében az *újságírók*, az irodák és különösen a bíróságok. De ezekről máskor.

¹ A mit némely heraldikusok s köztük báró Nyáry Albert is állít, hogy a koronának mint czímer-alaknak a paizsban és a paizson bizonyos megtisztelő jelentése van, egészen más térre tartozik.

Azt azonban, hogy a magyar adományozási rendszer már Szt. István korában virágzott volna (36. lap), valóban nem is képzeljük honnan vette szerző s jó lesz, ha a második kiadásból szépen kitörli.

A mi az Esterházy-család régi báróságáról a 42. és 46. lapon mondatik, legalább is felette kétes s így kézi könyvbe épen nem való. Legalább Esterházy Miklós a nádor s atyja, Esterházy Ferencz Pozsony vármegyei szegénysorsu nemes ember és később alispán, ki Révay Péternétől négy véka búzát kér,¹ semmit se tudnak arról a galánthai báróságról s az ország törvényei sem tudnak arról, hogy a galánthai uradalom a Liber baronátusok közé tartozik.

Arról sem tud a történettudomány semmit, hogy a mostani Csákyak (~~de genere Akos~~) 1560 óta grófok lennének (45. l.); mert a mostan élő Csákyak mind az 1603-ban született s 1662-ben meghalt első gróf Csáky Istvántól származnak, ki a grófságot 1638-ban kapta; még volt egy grófi ág, a lévai gróf Csáky László (előbbi Istvánnak testvéröccse, mindketten öreg Csáky Istvánnak és Wesselényi Annának fiai) ága, ki a grófságot 1640-ben kapta, de ez ág a XVIII. században kihalt; a régi Csákyak (de genere Chák) soha sem viseltek grófi címet. (Ha jól emlékszem ezek közt utolsó volt Csáky Mihály, Izabella királyné kedvencz kancellárja.)

Az 1622-ik évi grófság a 45. lapon csakis a kihalt iktári Bethlenek grófságára t. i. a fejedelem Gábor testvéreire és ennek fiaira vonatkozhatik; mert a maig is virágzó bethleni gróf Bethlen család grófsága 4 különböző grófi diplomán nyugszik s ezek mindenike 1692 után kelt.

A 46-ik lapon Szápárnyak nevezi a gróf a Szápáry családot; mert mint hogy az ős fészek Veszprém vármegyében Szápár, az onnan származó elnevezés is csak Szápáry lehet s Szápárynak csak az a magyar beszéd-től elütő kimondás, mondhatja (s mondja gyakran Czápárnyak is), mely Hadikot Hádiknak, az Almásit Álmásynak, az Andrásyt Ádrásynak, a Hunyadit Hunyádinak, a Batthiánit, Bátyáninak, a Karacsayt Kárácsáynak, Szent Margitot, Szt. Márgitnak, Margit legendát Márgit legendának, Szent Annát Szt. Annának stb. szokta ferdíteni és facsarni, sőt még hiszi is, hogy ily módon szebben beszél.

A Zay családról és Loya genusról fennforgó versio is merőben bizonytalan lévén, nem kézi könyvbe való; mert a Zay-akon kívül még több család is dicsekszik a prima occupatióval, ilyenek a Szemere, Vay, Kállay, Kölcsei, Kabos, Kemény, Zeyk, Apor, Ugron, Sándor, Damokos stb. egyik sem kevesebb joggal mint a Zay-ak s a mi a genust illeti, kérdés, hogy valjon az a

¹ Lásd Esterházy Ferencz 18 darab levelét a b. Révay Gyula kis-selmeczi levéltárában.

szó, melyet némelyek Loyának olvastak nem Voyának olvasandó-e? Valóban az egész munkán végig még sok apró megjegyzést lehet tenni, pedig tán elég is lenne e könyvről, azonban egy pár észrevételt még tennem kell.

A Napoleonról írt értekezés szinte saturálva van demokratiszussal, könnyű tárczacikknek megjárja, de itt nincs helyén, nem tartozik a tárgyra.

A 94. lapon emlegetve van két gróf Erdődy kisasszony s egyikről jegyzésben az van mondva, hogy gróf Széchenyi berlini nagykövet neje lett. Ez nem áll. Amaz Erdődy gróf kisasszonyok egyike férjhez ment gróf Károlyi Alajoshoz — ki egykor csakugyan berlini nagykövet volt; a másik pedig gróf Széchenyi Béla neje lett, de pár év mulva oly korán elhunyt (két szép leánykája maradt). A berlini követ gróf Széchenyi Imrének felesége pedig gróf Sztáray Alexandrina.

Lovag Marciányi úrnak amaz állítása a 65. lapon, hogy számos magyar mágnási család nem képes a különböző ősi próbák szigorú leszármazási igényeinek megfelelni, a mennyiben köztük aránylag kevés van olyan, melynek 16 ősig visszanyúló törzsfája legalább egy mesalliance-t fel ne mutatna, nélkülöz minden történeti alapot, mert lehet s van ilyen család Magyarországon is, de aránylag egyetlenegyvel sincs több mint a többi országokban. A mesalliance-ok a régibb időkben felette ritkák voltak Magyarországon és semmivel sem gyakoribbak mint Német-, Francia- vagy Angolországban. Újabb időben, azaz mintegy 150 év óta ép a mívelt külföld jár elől a mesalliance-ok számba nem vételében. És nálunk a közép, a kis nemesség, a melylyel egyenrangú németnek, francziának egy darab okirata sincs, igen sokszor oklevelekkel tudja bizonyítani, hogy családjában 2—300 év óta egyetlen mesalliance sem fordult elő.

A 138. lapon a nagy-unyomi Sényi család egyik utódáról az mondatik, hogy előterjesztette a Vak Béla királyunktól nyert ármális levél *hiteles* másolatát.

A 137. lapon az iktári Bethlen család előnyei a fejedelmi állapot, a brandenburgi sógorság stb. a bethleni gróf Bethlen családnak tulajdonítottak. (Holott e két család a legkisebb vérkonkságban sincs egymással!) Na már tisztelt lovag Marciányi úr, a mely vizsgáló bizottság elfogadja Vak Béla (uralkodott 1131—1141-ig) magyar király ármális levelét a XII. századból, mikor még a világon sehol se volt ármális levél s a mely bizottság nem tudja s nem veszi észre a Bethlen névvel és családdal üzőtt facsarosságot, annak nem kell kézi könyv, hanem csak rubrika, nem kell okirat, hanem comedia-czédula s nem kell címer, hanem szobafestő, mert ily brutális baklövéseket csak a legmíveletlenebb államokban lehet elkövetni.

S magyar tudós vagy magyar bizottsági tag bizonynyal jobban megbírálná a betérjesztett adatokat, mint az a komissio, mely ezeket az említett iratokat helyben hagyta.

Végül a mi az öspróbák kimutatásánál a *czímerek*et illeti, itt tehetett volna lovag Marciányi úr némi szolgálatot, a mennyiben felfejthette volna, hogy a magyar nemességnek az öspróbák kimutatásánál, a mi az okiratokat illeti, semmi-némű könnyítésre sincs szüksége, mert vagy megvannak az okiratok eredetiben, vagy megvannak hiteles másolatban, vagy pedig a törvényben gondoskodva van, hogy elveszett okiratok minő bizonyosság-levelek által pótolhatók. Megjegyez-vén, hogy a kiról két-háromszázados okiratok mint földbirtokosról, jobbágytulajdonosról, homo regiusról, vármegyei hivatalnokokról stb. szólnak, arról minden további bizonyítás nélkül tudhat-juk, hogy nemes ember, mert másnak nem volt földbirtoka, jobbágya s más nem lehetett homo regius, vármegyei hivatalnok stb.

Másként áll nálunk a *czímerek* dolga, a ma-gyar felfogás a czímerekre keveset adott, a ne-mességet czímer nélkül is tudja gondolni s be is tudja bizonyítani s bebizonyítva látja, szóval a czímer nem okvetetlen kelléke a nemességnek; nálunk a czímernek, mint azt Verböczi is meg-mondta, semmi jogi jelentősége sincs s egész családok századokon át a legmagasabb nemesi rangban is élhettek a nélkül, hogy felsőbbiségtől engedélyezett tulajdonképen való családi czíme-rök lett volna; más családok cserélték, változ-tatták czímereiket saját kedvtelésök szerint, mint a Turzók, Rédeiek, Wesselényiek stb. Hogyan tegyék tehát oda a magyarok az öspróba ki-mutatásnál a czímereket, hanemha utólagosan valami *Vak Béla-féle* armálist komponálnak? Természetes, hogy az utóbbi 150—200 év alatt e részben sok változás állott be s ma már — a XVII. századtól fogva — a családok legnagyobb részének van czímere, de még ma is van akár-hány család, melynek czímere alig meghatároz-ható s felette ingatag és igen nagy azok száma, kiknek armálisuk nincs, nem is volt soha, hanem akár a régi — akár az újabb időben önkény szerint vettek fel valami jelvényt csak azért, hogy a divat szerint ők se legyenek rosszabbak a talán századokkal ifjabb czímeres családoknál. A magyarokat tehát, a kiknél a czímernek semmi jogi jelentősége semmi különös culturája nem volt, úgy rákényszeríteni a czímer-melléklésre (74. lap), mint például a németeket, olaszokat stb., hol a czímerészet bizonyos tekintetben szá-zadok óta részben jogi intézmény volt s a nemes levelek és czímerek különös gondnal immatri-culáltattak — nem helyes és csaknem utalás a hamisításokra és elámításokra. Ha tehát az ös-próba kimutatásoknál szabatos és valódi tények előadásáról lehet beszélni s olyanokat követelni,

akkor a magyar családi kimutatásoknál a czímer-mellékelést, mint *sine qua nont* józanon kívánni nem lehet.

Ezeket akartam ezúttal elmondani ez érdekes könyvről, mely mint kezdeményező, mint úttörő apróbb hibái s tévedései mellett is teljes figyel-műnkre méltó.

Maros-Vásárhelyt, 1886 szept. 9-én.

D. F.

Wissgrill «Schauplatz»-a, mint a magyar he-raldika és genealogia egyik segédkönyve.

A mult századi legjobb és legmegbízhatóbb családtörténeti gyűjteményes munkák közé *Wiss-grill F. K.* «Schauplatz des niederösterreichi-schen landsässigen Adels vom Herren- und Rit-ter-Stande vom XI. bis zum Ende des XVIII. Jahrhunderts» című nagy dolgozata, mely csak-nem kivétel nélkül eredeti oklevelek vagy hite-les másolatok alapján van összeállítva, méltán sorolható. E nagy gyűjteménynek első kötete 1794-ben került a könyvpiacra; az ötödik kö-tettel pedig, mely a «Lempruch» családig terjed, e valóban becses vállalatnak folytatása hosszú időre megszakadt. Csaknem egy egész századnak kellett lefolynia, míg e rendkívül ritkává lett mű további folytatására kilátás kezdett nyíl-ni.

A bécsi «Adler» nevű heraldikai egyeslet (mai czíme: k. k. Heraldische Gesellschaft) tűzte ki céljálú e szép és elismerésreméltó feladat meg-oldását.

König Alajos, alsó-ausztriai tartományi levél-tárnok közreműködése, ki a bécsi tartományi levéltárban őrzött Wissgrill-féle kéziratöredékek fáradságos rendezését a legnagyobb készséggel és szakavatottsággal vállalta magára, valamint az alsó-ausztriai rendek előzékenysége által sike-rült az egyesletnek saját közlönyében 1872. évben a Wissgrill-féle csonkán megjelent művet a «Lempruch» családtól kezdve folytatni s e ki-egészítést a közlöny egyik állandó rovatává tenni, mely mai napság már az R. betű körül jár.

Az egyeslet elhatározta, hogy e megkezdett munkát egész a Z betűig fogja folytatni és így befejezni; meg kell azonban jegyeznünk, hogy Wissgrill dolgozatát kéziratban teljesen befejezte; igaz, hogy egyes részek csak töredékesen ma-radtak utána.

A bécsi heraldikai társaság egyébként az egyes részeket, melyek Wissgrill kéziratában csak tökéletlenül voltak kidolgozva, az említett szerző által sokszor használt Fischer von Fischer-berg-féle kézirat (Adelsspiegel des Erzherzog-thums Oesterreich unter d. Enns, hat folio kötet kézirat az alsó-ausztriai rendek könyvtárában) alapján, továbbá a tartományi levéltárban őrzött eredeti oklevelek segítségével tökéletesen kidol-

goztatta; úgy szintén a Wissgrill halála óta a tartományi nemesség sorába felvett új családokat s az ezekről szóló új cikkeket fölvette és beékelte a törzsmunka keretébe, és ezeket egészen annak rendszere szerint dolgoztatta föl.

Azon körülmény, hogy magyar történetíróink eddigelé, a mennyire előttem ismeretes, Wissgrill könyvét úgyszólván egy cseppet sem használták,¹ abban leli magyarázatát, hogy az töredékben maradt az utókorra, s azon kötetei is, melyek nyomtatásban megjelentek, csak rendkívül kevés példányban ismeretesek. Kérdezősködésemre azt a választ nyertem, hogy e becses mű Budapest egyik nyilvános könyvtárában sincs meg; Bécsben megvan az udvari könyvtárban, valamint a csász. kir. hitbizományi könyvtár is bír egy példányt. Van példánya Krahl Károly híres bécsi címerfestőnek is, kinek könyvtárát Közép-Európa legnagyobb heraldikai-genealogiai könyvtárának mondják. A Tüchernben (Steyerország) lakó Schwarzenfeldnek is van három kötete e becses gyűjteményből; és még valakinek Linz vidékén.

Egyszóval a Wissgrill kötetek mind biztos kézben vannak s a tulajdonosok egymást kölcsönösen ellenőrzik, hogy alkalom adtán a becses mű valahogy hivatlanok birtokába ne kerüljön.

Antiquariusok katalógusait és másféléket a világ minden részeiről hiába lapozgatunk át ez irányban; ritka heraldikai és genealogiai munkákat találunk eleget, Wissgrillét soha. Én legalább és velem együtt sokan már tizenöt év óta hiába keressük.

Már említettük, hogy a Wissgrill-féle munkának legnagyobb becsé általában a teljes megbízhatóságban rejlik; adatai mind eredeti oklevelekre vagy legalább hiteles másolatokra támaszkodnak. S ez áll nemcsak a benne fölös számmal található érdekesnél érdekesebb adatokra, hanem ép oly mértékben heraldikai és genealogiai kutatásaira és eredményeire nézve. Felveszi keretébe az epitaphiumokat is, s a hol lehetséges volt, feljegyzí legalább a lelhelyet; tehát még e tekintetben is újjmutatást ad a tudomány ez irányban való kezelésére.

A mi már most a heraldikus részt, a címereket illeti, sajnos hogy ezeket nem találjuk meg ábrákkal illusztrálva, mint Hoheneck munkájában, melyet Wissgrill mintául választott, hanem csak leírva «*blasonozva*»; de ezt a legnagyobb pontossággal teszi, úgy hogy a szakember — ha egyúttal rajzolni is tud — fáradság nélkül, rögtön képes akármely címert legalább körvonalában ábrázolni.

¹ Chernel Kálmán érdemes munkája «Köszeg sz. kir. város jelene és multja, Budapest 1877. I. kötet», úgyszólván az egyetlen magyar történelmi mű, mely néhányszor idézi Wissgrill könyvét. De itt is az idézetek másodkézből történnek, egy német nyelven megjelent cikk után.

A magyar családok címereinek egész sorozatát, melyeket az ország saját levéltáraiban és könyvtáraiban hiába keresnénk és hiába kerestünk, vagy melyeket eddig csak töredékesen ismertünk, színek jelzése nélkül vagy hamis színjelzéssel, köszönhetjük Wissgrill szorgalmának és lelkiismeretes munkájának. Elég ezek közül néhányat megneveznünk szabadon, emlékezet után, melyekre nézve a Schauptz teljes felvilágosítást nyújt; ilyenek a *Dóczy*, *Gregoróczy*, *Bazini és Szentgyörgyi*, *Jurišič*, *Leslie*, *Listhius*, *Löwenberg*, fogarasi *Mayláth*, *Megyery*, szalonaki *Paumkircher*, gersei *Pethő*, visenti *Pólányi* stb. Igen bőven és részletesen találjuk az *Esterházy*, *Grassalkovich*, *Nádasdy*, *Pálffy* stb. címereket. Nem is szólunk a nálunk indigenatust nyert egyes osztrák családokról, kikre nézve tömördek adatot találunk. Mintegy hatvan ilyen családra találunk teljes felvilágosítást, nemcsak a mi a címert illeti, hanem kiválóan érdekessé válik reánk nézve Wissgrill műve az által, hogy bőven tárgyalja az indigena családok viszonyát Magyarországhoz, előadván hazánk érdekében vagy földjén szerzett érdemeiket és véghezvitt tetteiket, valamint magyarországi birtokviszonyaikat.

Ugyanez áll, sőt még nagyobb mértékben, mindazon magyar fő és köznemesi családokra vonatkozólag, melyek egyúttal az alsó-ausztriai nemesség és lovagi rend sorába fölvetettek; s e családok száma minden esetre igen tekintélyes. E családok viszonyát Alsó-Ausztriához valamint Magyarországhoz is bőven találjuk részletezve. E tekintetben, igaz, rendkívül érdekes, de előtünk már ismeretes adatokkal találkozunk; de minthogy ezek más forrásból merítették, ez által azok hitelessége erősbül; merőben új, a magyar kutató előtt ismeretlen adatok is szép számmal akadnak a nagy műben.

Mindez előadottak után kétségtelen, hogy Wissgrill munkájában becses, a magyar történelmi kutatásra nézve még csaknem érintetlen forrásmunkát birunk; s mindazt, ki ahhoz valamely heraldikai, genealogiai, sőt tán történelmi kérdésben fordul, bő eredmény fogja jutalmazni.

A nagy munkának csakis címertani részét, de ezt meglehetősen kimerítően, dolgozta föl a nagy Siebmacher-féle címeres-könyvnek magyarországi része; a mennyire ez Wissgrill munkájának nyomtatásban megjelent részéből valamint a bécsi heraldikai társaság évkönyveiben megjelent folytatásokból lehető volt; annak historiai és diplomatikai részére a Siebmacher-féle mű természeténél fogva alig terjeszkedhetett ki.

Nem lehet eléggé sajnálni, hogy a Wissgrill-féle munkának folytatása az említett társaság évkönyveiben igen lassan halad előre; s előre láthatólag évtizedekig fog tartani, míg az befejezve, egész teljességében a közhasználatnak átadható lesz.

A fönnebbi sorok eléggé bizonyítják, hogy ennek emlékét feleleveníteni, s a magyar szak-
férfiak figyelmét ez alapos munkára felhívni,
nem volt fölösleges dolog; mert e mű megnyitja

előttünk ismeretlen, és reánk nézve sok ér-
dekeset tartalmazó levél- és könyvtárak for-
rásait.

ARGUS.

VEGYES.

Kritikai megjegyzések a folyóiratunkban közölt XV. századi czimerekre.

Kétségtelen, hogy ha valami, úgy csakis a XV-ik századból eredő s tán még a XVI. század elejéről való eredeti címeres leveleink nagy száma képes «heraldikai reputációkat» a külfölddel szemben visszaszerezni és megtartani. Mert mindaz, a mit nálunk későbbi évszázadok nyújtanak — miként ezt minden szakember elismeri — többé-kevésbé, sőt csaknem kivétel nélkül ellentétben áll a jó és igazi heraldika alapvonásaival és szabályaival.

Egyébként, legyünk őszinték és igazságosak, ha szigorúan vesszük a dolgot, nincs is teljesen jogunkban címereinknek fenn említett sorozatát illetőleg *különös, saját nemzeti* címer-sajátságokról beszélnünk; s még pedig azért nem, mert hisz mindezen címerek — legalább túlnyomólag nagy részük — kétségtelenül külföldön készültek. Ha eredetét tekintve egy-kettő magyarországi is, de bizonyára ez a csekélyebb szám. De bármiként álljon is a dolog, még ha egy sem volna köztük magyarországi készítmény, azok *magyar királyoktól* adattak Magyarország részére; ez által tehát kétségbevonhatatlan tulajdonunk, tehát részét alkotják a magyar címertannak; a dolog lényegére nézve közömbös, magyar vagy külföldi kéz festé-e a címeret. A címer tervezete nagyjában és általában (gyakran még a részleteké is) mindig a címer-szerző agyának gyümölcse; s minthogy ez magyar eredetű, a szellemet, mely e címereket övezi és alkotó, szintén hamisítatlan és speciális magyar szellemnek kell tartanunk s mint ilyennel vele foglalkozunk.

Jelen alkalommal kilencz, a XV. század első feléből eredő címerrel akarok foglalkozni; ezeknek mindegyike folyóiratunk hasábjain látott napvilágot. Három az 1415, négy az 1418, egy az 1419 és az utolsó az 1431. évből való.

Mielőtt e címerek részletes tárgyalásához fognék, egy-két általános megjegyzést bocsájtok előre, melyek nagyjából a tárgyalás alá vett címerek valamennyijére vonatkoznak.

1. A paizs valamennyinél dült s még pedig balra hajlik. A Chapi címer az egyetlen, melynél a paizsnak hajlása jobb felé van.

2. A sisak (mely mindig a csörsisak —

Stechhelm — alakját akarja ábrázolni) rajzolá-
sára, a mi a körvonalakat és detailokat illeti,
nem fordítottak annyi figyelmet, mint kellett
volna. Az ezeknél alkalmazott alakok nagyban
és lényegesen eltérnek azoktól, a milyeneket
egykor valóságban használtak.

3. A sisaktakarók mindenütt behasogatot-
tak (Zackeldecken), a Vadkerti és Chapi címe-
rek kivételével, melyeknél ornamentika szerepét
játsszák. A takaró színezése általában kétszínű:
ércz és szín, s mindkét oldala színezés tekinte-
tetében megegyező.

4. A terjedelem tekintetében a sisak és ékít-
ménye a paizshoz és a rajta ábrázolt alakhoz
jobbára megegyező arányban viszonylik.

I. Az előttem fekvő címerek között a leg-
régibb az, melyet Zsigmond király 1415 febr.
2-án Constanzban a Vadkerti és Szentgyörgyi
Vince családoknak ad.¹

Boldogult báró Nyáry Albert által e címer-
hez adott magyarázat pótlásául még a követke-
zőket tehetjük: A sisaktakarót ez esetben nem
«háromszínűnek», hanem csak «kétszínűnek» te-
kinthetjük s még pedig: színen ércz; ámbár a
festő ma már nehezen felderíthető okokból, színen
színt ábrázolt. Én a Vadkerti címer sisaktaka-
róját ekkép írnám le: *vörös-arany*, s jegyzetbe
tenném: *igazabban*, vagyis az eredetinek megfe-
lelőleg *lila-sárga*.² A paizs különben ennél a
címernél aránytalanul hosszú, s a sisakhoz és
sisakdíszhöz arányban nem áll.

II. Következik a melléhei Barócz-címer;
kelte Constanz, 1415. évi márcz. 24-ike.³

Mint feltűnő dolgot, ki kell emelnem azt,
hogy a sisaktakaró egészen egyszínű, azaz fe-
kete. A sisaktakaró illetően ábrázolása semmi
esetre sem volt a festő szándékában; ennek oka
a takaró sajtáságos hajlásában rejlik, mely an-
nak mindenütt csak külső felét mutatattja a
nézővel, és semmit sem belső feléből, beléséből.
Minthogy a címer ábrázolását az oklevélben
szöveg nem kíséri, e takarót csak mint feketét
írhatjuk le, azon meggyőződésünk daczára, hogy

¹ Turul 1883. évf. 82. l.

² A Vadkerti címernél helyenként előjövő fehér szín a kutatót zavarba nem fogja ejteni; ez egyszerű szín-átmenet, a lila-színnek árnyalata. Hisz az egész lilaszínű külső takaró árnyalva van, majd sötét, majd világosabb.

³ Turul 1883. évf. 26. l.

az kétszínű, t. i. fekete-ezüst. Így tesz a magyar Siebmacher is, mondván «# (und Silber?)».

A felső szerezseny ábrázolásában, mely sisakdíszként szerepel, nincs semmi lendület, s az egész bizony elég esetlennek tűnik föl.

III. A Hothvafői-czímerre kerül a sor, melynek kelte Constanz, 1415. június 23-ika.¹ Ez a folyóiratunkban közölt címerek közt, a mi a stilizálást és kivített illeti, tökéletesség tekintetében a második helyen áll; s éppen ezért nincs is róla több mondani valóm.

IV. V. Még szebb és nemesebb ízlésű a Sóvári Soósok címere, 1418-iki kelettel;² ám-bár itt is a takaró színt színen ábrázol, vagyis: kék-vörös, a minek nem kellene lennie; úgy-szintén az 1418-iki Chapi címér³ is kielégítő stílus tekintetében, az összevissza csavart sisaktakaró daczára is; noha ennél a paizs tökéletlen formája a kívánalmakat ki nem elégíti, mégis az ábrázolástól bizonyos megtisztult izlést eltagadni nem lehet. A festő kétségtelenül a tárcsa-paizs alakját akarta követni, de a dárdának való kikanyarodás élesebb megjelölését ábrázolni elmulasztá. Sajátságos, hogy ennél a címernél az egész ábrázolás, heraldikailag jobb-felé történik, mi kivételes dolog.

VI. A mohorai Vidffiek 1418-iki címere⁴ éppen oly esetlen mint izléstelen. S itt vissza kell térnem valamire, a mit e cikk bevezetésében már röviden érinték, s a mit e címerben oklevelileg bebizonyítva látunk. Az imént azon nézetnek adtam kifejezést, hogy a címerszerző a címér lényeges részének ideáját maga szolgáltatta, vagyis jobban mondva ez a címer-szerzőből indult ki. Valóban Mohorai Vid a saját címérének tervezetét — mint ezt az oklevelében olvassuk — személyesen nyújtá át a királynak.

E címernél éppen mert nagyon sok volna megjegyezni valóm, röviden csak a leglényegesebbekre szorítkozom. — Szembeötlő hiba mindjárt az, hogy ennél a festő a paizsot az ábrázolt címér-alakhoz rajzolta s nem a címér-alakot a paizshoz; miáltal ez utóbbi aránytalanul és természetellenesen szélessé vált. Hasonló visszas eljárást tapasztalunk a sisak, sisakdísz és a takaró ábrázolásánál is. S különösen áll ez a sisakra, vagyis jobban mondva ama megnevezhetetlen s körül nem írható alakra vonatkozólag, melyet a sisak helyén látunk. Kétségben vagyunk, mi az, és mi akarna lenni?

Egyébként, könnyebb tájékozás okáért maradjunk csak a «sisak» megnevezésnél. Ezt a sisakot a rajzoló *később* rajzolta, mint a sisak takaróját s így megfordított viszonyba állította

¹ Turul 1884. évf. 58. l.

² Turul 1885. évf. 114. l.

³ Turul u. o.

⁴ Turul 1885. évf. 1. l.

a kettőt egymással s a legnagyobb képtelenséget nyújtotta nekünk. Tekintsük csak meg jól a képet. A sisak födi a takarót, a helyett hogy megfordítva volna, miként ez a valóságban is volt. E takaró különben is izléstelen, semmit mondó valami, sem takaró sem ornamentika.

Az előttünk fekvő címér, noha a heraldika virágzó korából származik, mintája annak, milyennek nem szabad egy címérnek lennie. Óvakodjék mindenki e címért mintául választani.

A festő lehetett az ecset kezelésében, a színek vegyítésében igen ügyes; de a heraldikához nem is sejtett. Még ott is, a hol valamihez sejtetni látszik, elveszti a jó irányt és szabálytalanságot követ el.

Értem ez alatt sisaktakarót, mely egészen correctül a sisakdísz, illetőleg a sisakdíszül alkalmazott alak öltözetének folytatásául tűnik föl. Minthogy a festő (vagy akárki más) a takaró színéül a vöröset választá, a sisakdíszként visszatérő paizsalakot más színű ruhába öltözteté, mint lenn a paizsban; a mi mindenesetre jelentékeny hiba. Ez ellen másként óvakodhattott volna. A sisakdíszként ismétlődő paizsalak lényegileg nem térhet el a paizsbelitől; s az ábrázolás jellemző vonásaihoz tartozik a ruha vagy öltözet színe is.

A festő vagy címerszerző világos szándéka volt, ugyanazt az alakot ismételve ábrázolni; minthogy azonban ez az alak fönn vörös, lenn kék mezbe van öltöztetve, ez által czélt tévesztett; mely körülmény itt annyival inkább zavarólag hat, mert itt valósággal létezett személy ábrázolásával van dolgunk, ki a címerszerző életében szerepet játszott, mint ezt a címer-adományozó oklevél sejteti velünk.

VII. Ismét egy címér a heraldika jó kor-szakából 1418-ból, s ismét az izléstelenségnek egész halmaza az egészben. Akármily érdekes legyen is a Moghi-címér¹ művelődéstörténelmi szempontból, a mint valóban az is; a heraldikusnak azonban semmit sem nyújt, a mi annak érdekét felkölthetné, vagy méltatására igényt tarthatna. Minden rossz abban, rettenetes rossz, esetlen és izlés nélküli; paizs és paizs-alak, sisak és sisak-dísz, takaró, sőt még a színek megválasztása is. Valóban az egész sorozatnak legrosszabb terméke, még rosszabb mint a megelőző.

Még legjobb a sisak; a paizsot a festő ismét úgy, miként az előbbinél, a paizsalak után rajzolta; a takaró pedig teljesen érthetetlen zagyvalék. Az ember nem tudja, mi külső mi belső fele, rendetlen, stílus és izlés nélkül való; foszlányai úgy lebegnek a paizs körül.

Mit mondjunk a paizs-alakról? s ki merné

¹ Turul 1885. évf. 57. l.

e «lovagnót», mely inkább illenek egy játékereskedés kirakatába, a XV. század első tizedibeli heraldika termékének tartani, ha csak bizonyosan nem tudná? Még az a zöld gyöp sem hiányzik, melyet minden játék-lovagnál megtalálunk; ezt sem felejtették el. Sőt ezt még — mert rendkívüli örömük telt benne, a sisakdíszben is ismételték. Zöld gyöp mint sisakdísz! Az embernek igazán azt kell hinnie, hogy a mohorai Vid-czímer festője igen közel állott a Moghiéhoz. Vagy talán a kettőt egy ugyanaz a kéz festé? A két armális különböző helyekről van keltezve; az előbbi Strassburgból, az utóbbi Augsburgból.

VIII. A Kisfaludy-féle 1419-iki címernél meg kell még jegyeznem, hogy ennek főhibája az, hogy a paizsalak nem a paizs tengelye, hanem annak iránya szerint (a mi pedig csak egy pillanatnyi esetleges helyzetet jelöl) van elhelyezve.

Ha mai napság a család valamely tagja nyilvános tornához hivatnék (azért beszélek így, hogy ezt mindenki jól elképzelhesse), s ott teljes fegyverzetben, paizszsal, sisakkal, karddal jelennék meg, s paizsán címérét ép úgy ábrázoltatná, mint azt az armális mutatja, a paizsalak világosan abban a helyzetben tűnnék föl, mint ha hátra akarna esni; föltéve természetesen, hogy előbb meg nem igazíttatja a paizsalak helyzetét s ezt nem a paizs tengelye irányában helyezi el.

És ezzel egy példához jutottunk, melynek segítségével mindenki előtt nyilvánvalóvá válik, hogy az úgynevezett «ódsi heraldikus», mely beteges makacssággal ragaszkodik még ahhoz is, a mi értelmetlenségéből eredett, mily könnyen téved képtelenségekbe. E mellett felmerül mindjárt a kérdés, mikép kell az olyannak eljárnia, kinek hasonló incorrect ábrázolások kerülnek reprodukálás céljából keze ügyébe?

Véleményem az, hogy állítsa fel az ember helyesen a paizsalakot, de emellett jegyezze föl az eredetiben található hibás ábrázolás természetét és lényegét.²

Egyébként a Kisfaludy-czimernél más lényeges megjegyzésem nincs, legfőleg az, hogy a sisak nyílása oly szűk, és az ábrázolás sze-

¹ Turul 1884. évf. 105. l.

² Félreértések elkerülése céljából megjegyzem, hogy egészen más tekintet alá esik az, mikor valaki az eredetit mint fac-similét adja vissza; s egészen más megint az, mikor az eredeti oklevél egy gyűjteményes munka számára kiegészítésként szolgál. A tudomány úgy követeli, hogy a facsimile — miként neve is mutatja — adjon vissza mindent, jót és rosszat, a legapróbb részletekig, egészen híven az eredetihez. A gyűjteményes munkának azonban többé-kevésbé feladata az, hogy minta-könyvül is szolgáljon; s ezért nem csak szabad, hanem kell is az eredetiben előjövő stílus és izlés elleni hibákat kijavítania.

rint nem nyújt annyi helyet, hogy egy jókora emberi marok beférhetne, annál kevésbbé egy felnőttnek a feje; valamint hogy a sisakdísz kisebb mint a paizsalak, minek nem volna szabad előfordulnia.

IX. A milyen hibákat a Kisfaludy-czimernél láttunk, ugyanazokkal találkozunk Krisztalóczi Tarkasis Józsa 1431-iki címérénél.¹

A paizsalak, a koronás sas, itt sem áll a paizs tengelye irányában, hanem a paizs hajlása felé dül.

Azon megjegyzésekhez, melyekkel néhai br. Nyáry Albert e címernél kísérté, bátor vagyok még a következőket csatolni:

Én e címernél sisaktakaróját mindenképen két- és nem háromszínűnek tartom. Ha még ez iránt valakinek kétsége volna, kövesse szemével a takaró redőit, kezdetöktől fogva; ekkor látni fogja, hogy a festő a vörösbarna színnel csakis árnyékot akart jelezni; de épenséggel nem volt szándékában háromszínű sisaktakarót ábrázolni. Csak néhány sallang és foszlány vége barnás, különben minden tiszta kékkel kezdődik, a mi nem sárga (arany). A takaró színeit tehát minden további gondolkodás és kételkedés nélkül bizvást így írhatjuk: kék-arany.

Azon körülményt, hogy a paizsalak, a sas, nincs stilizálva, nem lehet ritkán előjövő esetnek tekintenünk, még pedig azon okból, mert a koronás sas szenvedő — azaz nyílvezzővel átlótt állapotban ábrázoltatik. Mozgásban vagy tevékenységben, úgy szintén szenvedő, pl. megsebzett állapotban ábrázolt állatokat mindig (legalább így kellene lennie) természetes alakban és nem heraldikailag stilizálva kell feltüntetni.

Ez a dolog természetéből folyik, noha — a mennyire tudom — erre nézve nincs irott szabály. Mily zavarólag hatna a például, ha egy küzdő oroszlányt, egy repülő sást, vagy ugyanazt, mikor egy más állatot széttép stb. heraldikailag «stilizálva» látnánk? . . .

A mi a Tarkasis-czímer paizsának külső alakját illeti, itt ismét a tárcsaszerűséghez való közeledést látjuk, a dárda kidugását jelző kivágást pedig — elég sajtászerűen — a paizs felső szélén találjuk jelezve.

Egyébként sorozatunknak ezen, korra nézve legifjabb címere egyike a legtetszetősebbeknek és a legjobban stilizáltaknak valamennyi közt. Eltekintve a paizsalak helyzetétől (t. i. a paizs tengelyéhez való ferde állításától), egészben értelmes tervezetet, rajzot és festést mutat föl.

* * *

Igaz hogy hasznos és fontos hazai heraldikánkra nézve, ha legrégibb emlékeinket, XV.

¹ Turul 1884. évf. 156. l.

századi czímeresleveleinket teljes sorban bírjuk, és a közhasználatnak átadjuk, de ez még magában nem elégséges a kitűzött czél elérésére. Fontosabb és a tudományra nézve nagy nyereség, ha felismerjük ezen korszakból eredő czímereink jellegét és hibáit; és még fontosabb, ha ott is olvasunk, a hol nincs mit olvasni, s ott is látunk, a hol nincs mit látni.

CSERGHEŐ GÉZA.

Négy magyar levél a XVI. századból.

(Adalékul a Thibay és Gechey családok történetéhez.)

A levélíró após, a címzett vő, amaz a Nagy Iván által is leírt ősrégi sasvári Thybay család egyik tagja: Thybay Ferencz, ez Gechey Pál — kinek családja a fennevezettnak nagy művében nem említetik ugyan, de Csoma József úr családi okmányai nyomán, kinek szivességéből közöljük ez adatokat, nemzedékrendje a XIII. századig felvihető s már 1326-ban az egri káptalan előtt Gechey Gálnak hat unokája osztozik. Gechey Pál ezen Gálnak nyolczad izigleni utódja volt s a család 1689-ben Gechey Györgyben hal ki.

A levelek megértéséhez szükséges nemzedékrend következő:

Thybay Ferencz (Bökény Katalin)			
Orsolya (Gechey Pál)	Judith	Mihály	
Anna †	Kata (Szuhay Gáspár)	Márton †	Ferencz (Pándy Anna)

I.

Külcím: Ez level adassék Gechey Pál . . . . . Thybay Orsiknak . . . . . fiamnak.

Köszönetemet írom kg. mint jó fiamnak és jó leányomnak, egészségteket örömet akarnám hallani, mi magunk felől azt irhatom, hogy igen betegeskedtünk, immár Istennek kegyelmességéből mostan egészségben vagyunk, most itt Waynathinán vagyok, ez estve jutottam, talám ötöd napig vagy hatodig itt leszek, ismét vissza megyek, ha betakaróthatunk, benneteket meglátjuk mint gazdálkodtok. Irjatok egészségtek felől, Istennek áldomása legyen veletek. — Ez level költ Waynathina sz. Mihály napja Ao. 1570.

Hazza hivatnálak bennetek, de tudom hogy mostan dolgaitok vagyon, ha az v(etésse)l végeztetek volna, akkorra (ha)za jönnétek, láthatnálak (benn)etek.

II.

Ez level adassék Gechey Pálnak nekem jó fiamnak.

Köszönetemet írom kegyelmednek mint jó fiamnak, Istentől minden jókat kívánok kegyelmednek, mind leányommal és az gyermekekkel egyetembe. — Jó fiam az elmúlt napokban irtam vala keg. de keg. csak választ se küld

rá. — Irja meg keg. nekem, hogy ha leányomat Orsik leányomat alá bocsáthatja Jutka leányommal, az mint írta vala keg. továbbá írja meg keg. veres kamoka ha vagyon Kassán. — Egy levelet küdtem Bercsényi Miklósnak, keg. küdje be neki. — Isten éltesse keg. jó egészségben mind leányommal és az gyermekekkel egyetembe. — Ez level költ Waynathinán sz. Mihály estén Csötörtökön Ao. 1581. *Thybay Ferencz.*

Ha szerit nem tehette keg. aranyanak kivél az övt megaranyazzák, az ötvösnek izenje keg. aranyazza meg, én megfizetem az árrát.

III.

Ez level adassék Gechey Pálnak nekem jó fiamnak Thybay Orsiknak nekem szerelmes leánomnak (Geché)ben.

Köszönetemet írom kg. mint jó fiamnak, kívánom az jó Istentől keg. testi és lelki javait, mind leányommal és az gyermekekkel egyetemben nagy boldogul lenni. — Jó fiam az keg. levelét megértettem minden rendiben, kegyelmedhez való menésem felől azt irhatom keg. hogy bizony régen el mentem volna, de látja keg. az gonosz utnak mivoltát, az árvizek itt mi nállunk felettéb voltanak. — Igen gyakarta úgy annyira mind emberek, barmok vesztenek csak az mi apró patakinkban is, mindezért vén erőtlen testel is elmentem volna de mindezek tartóztattak meg. — Jutka leányomat betegesnek mondják, gazdaszszont oda bocsátom, ha nagyobb gonosz veszedelem ott nem találkozik reánk, ha oly essők nem lesznek hogy kiből árvizek nem támadnak, ez jövő héten én is elindulok, elmegyek Isten segítsége velem levén. Ir keg. hogy egy néhány levelet küldött keg. nekem, bizon mind attúl fogván miolta az octávaról megjöttem, ez egy levelénél többet nem láttam. — Az mi az Tharnóti dolgát illeti, jött volt házamhoz két atyafiával de nem találtak volt hon, ugyan ezen dolog felől Tharnóty Jánossal voltam azután szembe, monda hogy ez dologért jöttek volt hozzám, én meg mondám neki hogy kegyelmed és leányom hírenél kívül nem tehetek erre választ, kére . . . . . nevével, hogy jó szerző legyek benne, én ajánlottam is magamat arra. Azért jó fiam és jó leányom szűk most a nemes ember, ez pedig alkalmas nemes ember, bátor ne tartsunk ellent benne, ha addig megtalálják keg. mig én oda megyek, csakhogy alkalmas időt várom neki, kit én Tharnóty Jánosnak is megmondtam. — Jó fiam az mi az többi dolgot illeti, ha oda megyek azokról beszélünk aztán. — Irtam vala jó fiam ezelőtt hogy Selepen¹ vagyon egy orvos ki az sinlős beteget meg tudja gyógyitania. Ugyanazt gondolom hogy Mihály fiamban az vagyon; keg.

¹ Selyeb. Abaújvármegyei falu.

kérem azért mint jó fiamat, hogy ha valami oly orvosságot adhatna, én meg adnám az árrát, hogyha nem meszsi Geccsétől ugyan akkor is elküldhetünk az mikor oda megyek. — Éltesse az Isten keg. jó egészségben leánnyommal és az gyermekekkel egyetemben. Ez level költ Thybán remete szent Pál napján, anno 1583.

Thybay Ferencz.

IV.

Ez level adassék Gechey Pálnak, nekem jó fiamnak.

Köszönetemet írom keg. mint jó fiamnak kívánom az jó Istentől testi és lelki javait, keg. mind leánnyommal és az gyermekekkel egyetemben. — Jó fiam irtam vala keg. hogy ez héten kiben vagyunk elindulok keg, keg. megbocsásson hogy most ez hétben nem mehettem keg, oka az hogy ez derék hogy vadnak nem bírja az sár az lovat . . . nem az vizek még nem fagtak meg úgy hogy elbirna, de főképen az nagy darabos út tartóztata meg, mivel hogy igen keves egészségem vagyom, az vénség is reá érkezett; én nekem igen nehéz ut ez mostani utban, nem tudom hogy ha jöhetnék vissza békével ez minemü gonosz csoportos út vagyom mostan, ezt gondolám magamban hogy talán jövő hétig megtörök az utat, ha Isten betegséget nem vet reám, ez jövő hetfőn elindulok, jó fiam ezért kell emberemet küldeni keg. Tharnóczy János szerző ebben ez dologban, engemet kétszer is kerestek házamnál azután hogy ott volt keg. de nem találtak hon, hanem ezt ez levelet úgy írta Tharnóczy János, kit im kehez küldtem, keg. értse meg, azt kívánnya hogy Sz. Pál napig választ tegyek neki. Azért jó fiam akarom vala, hogy ha én magam mehetek vala, beszélünk vala egymással felőle, de ha ott volnék is, nem tudom mit kellene mondanom egyebet, az mit irtam az más levelemben, hogy szűk az nemes ember kinek jószága valamennyire legyen. Azért tudom azt hogy Tharnóczy uramnak is azért volna erre szándoka hogy Mocholyában maradhasson meg, tudom hogy az bántja az belit. Irta vala keg. az előtte való leveliben hogy más . . . is volna, jó Kata asszony felül keg. tuggya azt immár, az mint vagyom, idejére sem emlékezem hány esztendő, ha nincs házasságra való ideje, nem tudom mint lészen, ha keg. akarattja lészen, várja ideit, én erről is gondolkottam hogy ha tetszik ez Tharnóczy keg. és leánnyomnak tetszik, mégis jó volna hogy az az jószág ne menne idegen kézre, jól lehet

hogy ez elmúlt oktáván jó módon előmentem dologomban, de ez idő állapotja mint vagyom, ha vagyom oktávánk . . . . Azért jó fiam ha ő maga nem tetszik, ha tiz ennyi jószága volna is nem adom tanácsul, az bizony hogy talál leánt mind özvegyet az mint értem, de csak Mocholya vitte erre ez jó akaratra; keg. ifjú ember gyorsan is járhat, vagy két napra jöne által keg. tennénk választ neki, ha penig keg. nem jöhet, csak keg. írja mi akarattja keg. Szt. Pál napig tehessen választ neki. — Azért én általán fogva ha betegségem nem találkozik reám, ez jövő hetfőn elindulok mert Kassán is dologom vagyom, ez Tharnóczy János alkalmas nemes ember Tharnóchnak fele övé Ilosvay jószágban, Marmarosban is alkalmas jószága vagyom, csak hogy leánnyomnak az házasságra való ideje legyen és tessék személye, én nem mondanám gonosznak; azért jó fiam az én irásomnak ne aggyon helt keg. ha nem tetszik keg. ha jobbat találnak, ritka ugyan azt dicsérnem inkább, de ezt is kell gondolnunk jó fiam: mostani való időben mehelt tizenhat esztendő az leány ottan meg aggot, más az jó fiam hogy az idő is megháborodhatik, az háború idejében keves embernek vagyom gongya az házasságra, harmad az, hogy igen akarnám hogy ha az Isten azt adná irnem hogy unokámot adhatnák házasságra. Az adósságot megkülte kegyelmed, hat arany egy forint és negyven pénz, az hárma ugyanaz az arannak kit az koszoróra adot volt keg. hármat ott felváltottam volt. — Isten éltesse kegyelmedet jó egészségben.

Jó leánnyom Orsik megbocsás hogy nem mehettem ez ideig hozzád, bizony az gonosz út tartóztatott meg. — Isten éltesse jó egészségben mind az gyermekekkel egyetembe, ez levél költ Thybán remete Sz. Pál nap után való szeriedán Anno 1583.

Thybay Ferencz.

Felől irtam keg. hogy az hat arany felét száznegyven pénzt kültém, azírt ez levél irásom alatt egy embernek voltam adós, az száznegyven pénzt annak attam, ha Isten oda vezet megvizsem.

* * *

Itt végződnek Thybay Ferencz levelei vejéhez Gechey Pálhoz. Hogy az öreg megérte e unokája férjhez menetelét? nem tudjuk, de a leszármazási táblán Gechey Kata férjeül Tharnóczy János helyett Szuhay Gáspár neve áll.
Közli: Dr. SZENDREI JÁNOS.

TÁRCZA.

A Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság f. évi október hó 16-án Br. Radvánszky Béla elnöklete alatt folyó ügyek elintézése céljából választmányi ülést tartott, melynek tárgyai a következők voltak:

A folyó évi nagygyűlés napjával november hó 6-ika állapított meg; tárgyai lesznek pedig: 1. Elnöki megnyitó beszéd, tartja Br. *Radvánszky Béla* társ. elnök. 2. Titkári jelentés a lefolyt év munkásságáról.

3. Pénztárnoki jelentés a pénztár állapotáról. 4. Br. Nyáry Albert emlékezete *Deák Farkas* vál. tagtól. 5. Egy nürnbergi czimereskönyv, bemutatja Dr. *Szendrei János*.

A titkár ezután hat eredeti armálist mutatott be, melyeket ismertetés céljából Várad Szabó János tagtársunk küldött be; e czimeres-levelek egy korábbi választmányi határozathoz képest társaságunk irattára számára le fognak másolatni, a czimerek pedig lerajzoltatnak; egyikökhöz, a Csiffi Csiffy, fiágban kihalt családéhoz a beküldő úr ismertető cikket is írt, mely a Turulban fog közzététetni. Szintén a titkár bemutatta a Petneházy család két XV. századi armálisáról készített rajzokat, melyeket folyóiratunk jövő évi folyama fog közölni.

Nagy Gyula vál. tag bemutatta Doby Antal társulati levelező tagnak nagy családtörténeti munkáját, melyet a szerző megbíralás céljából küldött be társaságunkhoz; a választmány bírálókül Nagy Iván, Nagy Imre és Nagy Gyula vál. tagakat kérte föl.

Titkár ezután felolvasta a következő tagajánlásokat: Alapítóul 200 frtnyi alapítvánnyal Gróf *Festetics Tassilo* Keszthely (ajánlja a titkár); 100 forintos alapítvánnyal Gróf *Kuun Géza* Maros-Némethiben (aj. a titkár). Pártoló tagokul (10 frt tagdíjjal): Gróf *Szapáry Gyula* m. kir. pénzügyminiszter Budapesten, Báro *Weisz Pál* Kálazon, Gróf *Vay Tihamér* Felső-Vadászon, Gróf *Bethlen Károly* Bethlenben, Gróf *Wilczek Ede* Erdőkürthön, Gróf *Erdődy Ferencz* Galgócson, Gróf *Degenfeld Sándor* Erdőszádán, *Péchy Mihály* honv. huszárnagy Debreczenben, Gróf *Béldi Akos* M.-Méhesen, Báro *Prónay Aurél* Doroszlón (aj. a titkár). Évdíjas tagokul (évi 5 frt tagdíjjal): Báro *Prónay István* Péczelen, Gróf *Széchen Antal* Bécsben (aj. a titkár); *Képes Andor* kir. aljárásbíró Király-Helmeczen (aj. Kecskés Dezső). Az ajánlottak megválasztottak.

Az alapszabályok 19. §-a értelmében a titkár jelenti, hogy új választmányi tagságra mindössze egy ajánlat adatott be; ez felbontatván, az igazgató-választmányi tagnak ajánlott Nemes-Tacsikándi *Csergheő Géza* társ. levelező tag titkos szavazás útján a jelen volt tizenhárom vál. tag egyhangú szavazatával igazgató-választmányi taggá választott.

A pénztárnoki kimutatása a pénztár állapotát 1886. évi október 16-án a következőképp tünteti föl:

Bevétel	4543 frt 22 kr.
Kiadás	4320 " 36 "
Készpénz maradvány	222 frt 86 kr.

A Nemzetiségi Zsebkönyv alapja:

Az Első Hazai Takarékpénztárban elhelyezve	700 frt — kr.
Készpénz	81 " 79 "
Osszesen	781 frt 79 kr.

Titkár ezzel kapcsolatban jelenti, hogy a Turul folyó évi III-ik füzeté utánvétellel fog a tagdíjokkal hátrálékban levő tagoknak megküldetni.

A Nemzetiségi Zsebkönyv előmunkálatait illetőleg titkár jelenti, hogy a szükséges kérdőívek — mintegy 700 — szétküldettek, azonban ezek közül alig 100 küldetett betöltve vissza, mi a szerkesztéshez még nem elegendő anyag. A választmány elhatározza, hogy ez ügyben hírlapi felszólalás tétessék közzé, mely a vállalat céljának rövid ismertetése mellett az ívek mielőbbi beküldésére kéri föl az illetőket.

Az ezután következett zárt ülésen egy beérkezett munka adatott bírálatra.

A jegyzőkönyv hitelesítésére Nagy Imre és Nagy Gyula vál. tagok kéretvén föl, az ülés véget ért.

X A kishédei Rhédei család nemesi ága. Komáromy András a Turul 1883. évi folyamában bőven foglalkozott a Rhédei családdal; ehhez azután helyreigazító pótlás jelent meg folyóiratunk jelen évi II. füzetében; mindkét közlemény bőven és kimerítően tárgyalja e nagy szerepet játszott család történetét, s különösen a grófi ágak leszármazását egész teljességében vezeti le. A családnak jelenleg is virágzó nemesi ágáról azonban semmit sem olvasunk az említett dolgozatokban. Ezen észlelt hiány, valamint azon óhajtás, hogy e nevezetes család leszármazási táblája lehetőleg teljessé tétessék, vezetett az alábbi kis származék-rend közlésére.

A leszármazás élén *Rhédei Ferencz* bihari alispán áll, ki Komáromy leszármazási tábláján is látható. Ettől a nemesi ág ekképp származott le:

Kis Rhédei Rhédei Ferencz
Bihari alispán 1809.
neje Báji Patay Katalin

Lajos szül. 1809. † 1840. neje Domahidai Domahidy Antonia	Borbála † 1885 Ebeczki Tiha- nyi Ferencz Temesi gróf neje.	Anna él, Matkovics Albertné

Borbála † Vasady Lajosné	Ferencz él Szatmármegyében neje: 1. Kölcei Kende Csilla, 2. Csicseri Ormós Matild.

1. Csilla él Ergelet N. neje Bécsben
2. Ferencz él, m. kir. Ludovikai
növendék, István él, Gabriella él.

Közli LUBY KÁROLY.

SZAKIRODALOM.

Az országos levéltárban őrzött czimeres-levelek jegyzéke. Jelen számunkban, a tizenharmadik közleménnyel, befejezzük *Tagányi Károly* tagtársunk dolgozatát, mely immár negyedik éve folyik közlönyünkben. A sorozatnak hasznát eléggé tudják azok, kik czimertani kérdésekkel, családtörténeti dolgokkal s általában nemességi ügyekkel foglalkoznak; vajha az összeállítást mások is követnék s ily sorozatban — esetleg kibővített mértékben — bírnók az ország egyéb helyein, a M. Nemz. Múzeumban, megyék és hiteles helyek levéltáraiban őrzött czimeres-és nemes-levelek jegyzékét, hogy megismerhetnők teljesen az anyagot, mely hazánkban feldolgozásra és felkutatásra vár. A Turulban megjelent közleményekből az országos levéltár különnyomatot készítettett s a 79 oldalra terjedő 4-rétű füzet e cím alatt jelent meg: «Jegyzéke az országos levéltárban a magyar és erdélyi udv. kancelláriák föllállításáig található hercegi, grófi, bárói, honossági és nemesi okleveleknek. Összeállította Tagányi Károly. Budapest. A magyar kir. országos levéltár kiadása. 1886.» A füzethez az országos levéltárnok a következő bevezetést írta: «A jelen mintegy 7000 adatot tartalmazó összeállítást *Ta-*

¹ L. Nagy Iván munkájában a Rhédei családot, — IX. 3. kötet 743. lapján, — hol csak Ferencznek Csemniczky Annától való gyermekeit, Lajost a ki gróf lett és testvéreit közli; és ezek között *Ferenczét*; azonban nejtől *Báji Patay Katalintól* származó családját, mely máj napon is él Szatmármegyében, nem folytatja.

gányi Károly országos levéltári tisztt készítette, hivatalos engedély mellett a Turul című folyóirat számára, a melynek 1883—86. évfolyamaiban az meg is jelent. Most a nm. Belügyministerium 864/884. eln. sz. a. kelt engedélye alapján, az Országos Levéltár költségén, külön lenyomatban jelenik meg, hogy hatóságoknak, magánosoknak hozzáférhetőbbé tétessék, s a most gyakrabban felmerülő nemesség-kérdésekben tájékozásul szolgálhasson. Az összeállítás a magánszorgalom műve lévén, az érdem, valamint a felelősség is a nevelési hibákért, kizárólag összeállító urat illeti». Ajánljuk a füzetet az érdeklődők figyelmébe, mely 1 forintért a Nagel-féle könyvkereskedésben (Budapest, Nemzeti színház bérháza) megszerezhető.

A Siebmacher-féle nagy címergyűjtemény magyar részéből utolsó számunk megjelenté óta az 5. és 6. füzet is napvilágot látott. A páratlan szorgalommal szerkesztett vállalat eddigi füzeteivel is teljesen kiérdemelte az elismerést, és kielégítette azt a várakozást, melyet az első részek megjelentekor hozzáfűztünk. Végre van egy nagy, a teljességet megközelítő címertani munkánk, melyhez szükség esetében sikerrel fordulhatunk; s hogy e nagy munkának idegen nyelven, idegen kiadó cégé alatt kellett világra jönnie, ennek oka nem a fáradszorgalom szerkesztőkben, hanem szomorú irodalmi viszonyainkban rejlik. Valóban alig hihető, hogy e nagy vállalatnak hazánkban, melynek családjai pedig történelmi multjokra és emlékeikre annyit tartanak, alig 50—60 előfizetője akad; úgy hogy a vállalat magyar részét, melyből pedig nekünk van legnagyobb tudományos hasznunk, úgyszólván teljesen a külföld tartja fenn s teszi a füzetek megjelenését lehetővé. — A most megjelent két füzet a *Buczurka* családtól a *Dobozó* családig 444 családról szól, kiknek címerét 432 rajz tünteti föl. A családok közt történelmileg kiváló szerepet viseltekre akadunk, ilyenek a Buday, Chák, Chetneky, Cillei, Csáky, Czirák, Czobor, Deák, Derss, Dersffy, Dessewffy, Dóczy, Dobó stb. Különösen nagy az indigena családok száma, melyekről e füzetek számot adnak; s ez annyival dicséretre méltóbb, mert hazánk indigena családainak teljes sorozatát egy hasonló mű munka sem tartalmazza. A munka beosztását előbbi közleményeinkben eléggé ismertettük; itt még megjegyezzük azt, hogy egyes családoknál, kiknél többféle címer fordul elő, a szöveg gyakran egész címertani kis értekezésekké bővül; így pl. a Caballini, Ciculini, Cillei, Crollanza, Csergheó, Csernovich, Daun, Dessewffy stb. családoknál. Miként a megelőzők, úgy a jelen füzetek is sok érdekes címertani anyagot adnak számot; s különösen ki kell emelnünk a mohácsi vész előtti időből származó címeres-levelek nagy számát, melyekről e mű folyamán egyre teljesebb képet nyerünk. — A legrégibb eredetű armálisnak a *Nagy-Ajtai Cserci* család látszik, melyet Zsigmond király állítólag 1393-ban adott; ennek szövege azonban nincs meg. Fejér Szege di munkájából vette át Codex diplomaticusába ez adatot, de valódiságán maga is kételkedik, és méltán. A legrégibb armális, melynek eredetije is megvan, a *Csentevölgyi* család 1398-ból, kiállítva Ujlakon Szlavoniában. Bármily érdekes volna is ily korai időből festett címeres-levelet birnunk, s hozzá még olyant, mely hazánkban adatott ki, ezt azonban sajnosan nélkülöznünk kell, mert a M. Nemz. Múzeumban őrzött

eredeti címeres-levelen a címer kifestve nincs. Egyéb régi armálisok: 1417-ből a *Petri Derss* családé, melynek eredetijét a leleszi convent levéltára őrzi. 1418-ból a *Chapi* családé, melyet szinnyomatban folyóiratunk már közölt; ugyanazon évből a *Csontos* családé, melynek képét jövő számunkban teszszük közzé. 1430-ból zágrábi *Dabi Mihályé*, Zsigmond király udvari borbélyé. 1431-ből a sárosmegyei *Dobay* családé (egy hasonló nevű családnak 1519-ből van armálisa). 1456-ból a csatószeghi és szent-simoni *Csathó* családé. 1496-ból a *Butkai*, és 1525-ből a *Dessewffy* családé. Mindezeknél a gyűjtemény az eredeti után közli az érdekes és érdekesb címereket. A szerkesztők, Nagy Iván és Csergheó Géza, nagy és elismerésre méltó munkát végeztek; s reméljük, hogy érdemeiket az érdeklődő közönség a munka nagyobbmértvű pártolásával és terjesztésével fogja jutalmazni.

A váradi káptalan legrégibb statutumai. A váradi káptalan hálás dolgot cselekedett, midőn régi, a XIV. századból eredő statutumainak kiadását a főntebbi cím alatt elhatározta, s jól választott, mikor e munkát *Bunyitay Vinczére*, az egyházmegye monographusára bízta, kinek ügyes kezében a statutumok holt szavai valósággal megelevenedtek s homályos helyei földelültek. Hibátlan szöveg, bő — a teljes tárgyismeretről tanuskodó jegyzetek a kiadványt e nembeli termékeink legielesebbjei közé emelik. Nem feladatunk ismertetni e statutumokat történelmi, egyháztörténeti és birtokviszonyi szempontokból, mely tekintetekből az illető szaklapok azt eléggé méltatni fogják, csak a minket illető részeket emeljük ki. A statutumok I. részének 7 rubrikája leírja a káptalan régi pecségeit s eladja, hogy volt hajdanta a káptalannak egy hoszszúkas pecsétje, mely szűz Mária koronás ülőalakját, jobbában Jézussal, baljában lilomszállal ábrázolta e körirattal: † S. CAPITULI WARADIENSIS ECCLESIE. De e pecsét idővel a régiségtől hasznavehetlenné válván, 1291. febr. 14. és márc. 28-ika közt két új pecsét jött használatba; az egyik kerek, ábrázolja sz. László fél alakját, fején koronával, jobbában bárdot, baljában az ország almáját tartja; körirata ez: † S. MAIUS CAPITULI WARADIENSIS ECCLESIE AD PRIVILEGIA. — A másik pecsét hoszszúkas, ábrázolja a trónon ülő szent szűzet, baljában a térdén álló Jézust tartva, jobbában keresztet almát, e körirattal: S. MINUS CAPITULI WARADIENSIS ECCLESIE AD CAUSAS. — E pontos leírásnak megfelelnek a reánk maradt pecsétek, melyeknek rajzát *Bunyitay* szintén adja. — Oklevéltani szempontból kivált érdekesek e statutumok az által, hogy feljegyzik az oklevél-árakat, melyeket a felek a káptalan kiadványaiért fizetni tartoztak. Privilegiális levélért 1 arany forintot fizettek, pátens levélért 24 denárt, zárt levélért 12 denárt. E taksáknak harmada az oklevélet író notariust illeté, harmada a lectort, harmada a káptalant. A gyakorlat nem volt minden káptalanban egyforma; mint a zágrábi statutumokból (kiadta Tkalcic Mon. eccl. Zagrab.) olvassuk, minden káptalan maga alkotta erre nézve a szabályokat. Mindenestre nagy nyereség, hogy gyér középkori hasonló emlékeink egy kiválóját most pontos és teljesen a kor színvonalán álló kiadásban birjuk, mert Batthyánnak elavult, hibáktól hemzseggő kiadására ma már támaszkodni nem lehet.

BÁRÓ NYÁRY ALBERT EMLÉKEZETE.

(Felolvastatott a társaság folyó évi nagy-gyűlésén.)

Néhai báró Nyáry Albert, társulatunk mai kebelbéli emlékünnepeinek tárgya, egyike volt a *legsajátságosabb természetű embereknek* s csak azért nem mondom *különcznek*, mert a társaság után kimutatott vágya s a jó barátok és jó cimborák irányában tanúsított rokonérzete, szeretete, annyira előtérbe nyomulól lelki tulajdonsága volt, hogy a *különcz* név nem igen lenne megokolható néhai tagtársunk jellemzésére.

Feltűnő vonzalommal viseltetett minden iránt a mi titokteljes, csodálatos, a mi különös, mystikus, rejtelmes volt; lett légyen az tárgy vagy személy; a mellett már kora ifjúságában bizonyos akaratérő, komoly határozottság, sőt mondhatni nyakasság mutatkozott benne, mi annyival inkább szembetűnő volt, hogy testalkatára nézve ámbár arányos, de gyenge, törékenynek látszott, mégis az egyszer kimondott szó megtartásának törvényét minden áron fenn akarta tartani.

Erős érzéke volt a nevetséges iránt s a naiv és komolynak mutatkozó embereket apró ártatlan tréfáival örömet elámitotta, s nagy gyönyörűségét találta, ha az emberek elhitték s tovább adták az általa költött, de sohasem sértő meséket. Mikor szerkesztő volt, saját észrevételeit egyik-másik régészeti tárgy vagy cikk felett, egy fiatal embernek szokta lediktálni, hogy a nyomdában se ismerjék meg az ő kéziratát; az a fiatal ember a Szikincze vize mellett született

s az ily czikkek alá Szikinczei nevet írt, s mennyi örömet okozott neki, mikor hónapokig hittük, hogy az a Szikinczei egy ismeretlen kritikus. Egy ügyvédi emberről azt beszélt, hogy a középkori czímerészet minden titkos jeleit és symbolumait ismeri. Egy másik ügyvéd egykor társaságunkban lévén, Thaly Kálmán tisztelt tagtársunkkal furcsa társalgásba elegeedett. — Thaly valami új adatot beszélt el *Bercsényi Miklósról* s az úr közbeszólt, hogy: *jó költő volt.* — Kicsoda — kérdé Thaly bámulva — Bercsényi? Na igen, olvastam verseit! Volt általános bámulás, míg kisült, hogy a derék idegen úr Berzsenyit értette. Ekkor b. Nyáry Albert mindenkinek megsugta, hogy: ez az úr a holdba utazással foglalkozik. Mindnyájan azt hittük, hogy a néhai jó báró csak enyeleg, s ime, az az úri ember pár év múlva elhalálozván, az akadémiánál tekintélyes összeget tett le annak megjutalmazására, ki a holdba utazás lehetőségét kimutatja.

Olykor nagyon kedvelte a vitatkozást, disputát; szerette a paradoxonok védelmezését s csupa mulatságból megvetette a logikát és a természetes ész következtetéseit, s vitázó ellenfeleit azzal hozta zavarba, hogy valami tárgyat tréfásan kezdett vitatni, s végül ugyanazon bohókás állításokat komolyan védelmezte, s bajosan lehetett észrevenni, hogy a tréfából miként és mely pillanatban ment át a komolyba, s

gyakran megtörtént, hogy a legegyszerűbb, senki által kétségbe nem vont igazságot ép oly páthosszal védelmezte, mintha az valami bizarr absurdum lett volna. A ki élete utolsó éveiben látta, első-második találkozásra nem tudott tisztába jönni, ha vajjon valami tréfás úrral van-e dolga, vagy valami komoly munkással, ki a közönséges társalgás közben csak elméjét pihenteti s bohó játékokkal szellemét szórakoztatja.

Volt benne *egyfelől* bizonyos cynismus is, mintha a világon mindent hiába valónak tartana, mintha semmi sem érdemelne meg, hogy komolyan vegyüjk; mintha a világnak nemes felfogása, az életnek komoly oldala, s az emberiség eszméjének erkölcsi értéke nem volna s a dolgoknak úgy, mint a szellemi tulajdonoknak értéke csak a képzelődés játékan alapúlna. *Másfelől* pedig abban jelentkezett cynismusa, hogy mint egy második Diogenes, megelégedett egy hordóval s abban is boldognak tudta érezni magát, s általában étkezés, ruházat tekintetében oly kevés igényei voltak, s oly kevéssel beerte, a mint azt csak egy bölcstől várhatni s mégis mondhatni: a tulásig tiszta és takaros volt. — Általában jókedvű, tréfát, élczet megértett, rossz néven nem vett, s maga is bőven osztogatott, s jó barátjai állítólagos vagy valóságos gyenge oldalaival szívesen evődött, úgy hogy akadhatott olyan ismerőse, ki könnyelmű, könnyűvérű, komoly gondolkozásra képtelen, sőt érzés nélkül való felületes embernek tartotta; de az állandó s mélyebbre ható szemlélőben azt a meggyőződést keltette néhai báró Nyáry Albert, hogy ő igazán s mélyen érző szívet hord kebelében, s komoly gondolatokra tanította elméjét; sőt az a gondolat is támadhatott a nézőben, hogy a sok tréfa, nevetés, élczelődés csak eltakaró fátyola valami régi bánatnak, valami elenyésző, de néha — habár csak ritkán is — felújuló fájdalomnak, valami bűnnek, szenvedésnek, melyet helyrehozhatatlanul eltévesztett lépéseink emléke szokott okozni, s míg a nem mindig sikerült élczek olykor szálnalmas mosolyra készítenek, a lélektani bonczolás ama fennt érintett eredményei állandó rokonszenvünket kötéik le az alapjában fellengő gondolkozásu s nemes érzésű férfi iránt.

* * *

Néhai báró Nyáry Albert Hontvármegyében Bagonyán 1828-ban január 3-án született. Édes atyja Antal volt a nyáregyházai Nyáryak közül, édes anyja pedig Kubinyi leány, a néhai Kubinyi Ágoston és Kubinyi Ferencz leánytestvére. Olvasni, írni már hét éves korában tudott. Az elemi és középiskolai tantárgyakat Gyula testvérével együtt magán úton végezte részint Bagonyán, részint a fővárosban, Budapesten. Tanítói és nevelői voltak: Vincze József, Geduly Tivadar, Matich Pál, a jeles költő, Liedeman Friegyes és Greifenegg Vilmos. Mint logikus a pesti egyetembe lépett s itt három évig hallgatta a jogtudományokat is. — 1848-ban Zarka János akkoriban királyi személynöknél jurátuskodott s ez őt nagy szorgalma és ügyessége miatt igen megkedvelte.

Már gyermekkorában verseket és szindarabokat írt és e darabokat maga készítette házi szinpadon adatta elő. A gyermekelőadások alkalmával mint rendező, sugó és mint alakító működött. A komikus és hősi szerepekben egyaránt kitűnt. Ha a szükség úgy hozta magával, dekorációkat és jelmezeket is készített. Általában a verselésre nagy hajlamot mutatott egész életén át, és még utolsó éveiből is szép alkalmi költeményei maradtak hátra.

A zepét is igen kedvelte. Dopler Ferencztől, a híres művésztől tanult fuvolázni; néhány csinos, magyar jellemű zenedarabot is komponált. 1848-ig majdnem naponként zenélt Ellenbogenel, Adolf, Gyula és Sándor testvéreivel és Matild hugával¹ és más zenekedvelőkkel. — 1848 óta a zenélést egészen elhagyta. A jó cigányzenét azonban élete végéig igen szerette. Még halála előtt pár hónappal gyönyörködött, midőn a pilisi cigányok a «Nefelejts» nótát húzták s egészen meghatva mondá: «Nem kell nekünk szebb királyi dal, mint a Nefelejts; írjanak hozzá szép szöveget, s a magyar himnus meg van alkotva!» Szép érzéseit bizonyította, hogy a kertészkedésnek s különösen a virágaszatnak nagy kedvelője volt.

Mint gyermekifjú a tornázásban és táncban is jeleskedett. Egy pesti gyermek-táncmulatságon, melyet ama korban a leghíresebb táncmester: Bauwald rendezett, ő Matild hugával

¹ Ki jelenleg Scholpe Emilné.

kettős magyar táncban produkálta magát, s ez alkalommal mind a két testvér kitüntetésekben részesült s Bauwald kijelentette, hogy neki soha se volt jobb tanítványa, mint Nyáry Albert.

A rajzolásban és festészetben is igen ügyes volt. Első rajzmestere Dzwonkowszky József volt (híres lengyel emigrans, a ki később a gr. Károlyiak egyetem-utcai palotájának volt állandó lakója). Ez az akkori francia és lengyel forradalmi eszmékkel saturált, finom modorú lengyel úr nagy befolyással volt hősünk fejlődésére. — Benső barátságba léptek egymással, s ez addig tartott, míg nem az ősz lengyel bevégezte zajosan kezdett s csendesen befejezett életét a 70-es években. Úgy gondolom, hogy a Kubinyiak a kutatásra, a történelem és hazai régiségek tanulmányozására való hajlandóságát már születésével örökölte, és valószínű, hogy tudós nagybátyjai már gyermekkorában is befolyással voltak az élénk kis rokon fejlődésére és tanulmányai irányára. — Már mint gyermek foglalkozott a numismatikával; később kedvelt tudománya a történelem volt s már 13—14 éves korában Virág Benedek historiájának nagy részét könyv nélkül tudta. Iskolai tanulmányai körül — saját nyilatkozata szerint — nem nagy szorgalmat fejt ki, de annál hamarabb megkedvelte az olvasást, különösen a történelmi regények, a történelmi rémes esetek s a meg nem oldott kérdések érdekelték. — Már 15 éves korában szenvedélyesen fogott a régi székely írás tanulmányozásához s azokkal a keleti írásokra emlékeztető jelekkel írta egy s más feljegyzéseit. Egy pár kortársával ugyanezen írásmódon levelezett is és ez írásmódnak élte végeig oly gyors gyakorlatában volt, melyhez hasonlót senkinél sem tapasztaltam. Egyetemi életében a Horvát István követőéhez tartozott minden fenntartás nélkül, s a politikában szintén a határozott szélsők nézeteit vallotta, bizonyos utópikus színezettel. De habár az elméletben igen szigorúnak mutatta is magát s azok közé tartozott, kik mint a sánta Couthon azt sivitották, hogy: «Il n'y a que les morts, qui ne revient pas!» a gyakorlatban nem lett volna képes egy csirkét kivégezni.

A nyáregyházi Nyáryak a legpregnansabb táblabíró osztályhoz tartoztak; igaz ősi nemesiségükre, erős monarchikus voltukra mindig büszkék voltak s így Albert demokratasága és még

azontúl is beszélő szélsősége bizonyos sajátos népszerűséget, sőt hirt, nevet is szerzett neki az 1847—48-beli magyar ifjuság előtt, mely közt már akkor a nagy francia forradalom némely jelszava, s egy-egy ujságcikk és röpirat, meg a *Conversations-Lexikonok* cikkei útján a Proudonismus, communismus, phalansterismus és más politikai hóbortok is jókora hódítást tettek volt. Részt is vett az ifjuság mozgalmaiban, sőt egy párszor kisebb közönség előtt szónokolt is, s akkor is szélső irányú nézeteivel tünt fel.¹ Kardra s szuronyra kerülván az ország dolga, Nyáry Albert is, gyenge testalkata dacára, beállott a honvédségbe s a harcok végefelé ép azon hadtestben szolgált, melyet Kossuth Lajos maga körül kezdett volt gyűjteni, s úgy értesültem, hogy a kormányzó személye körül mint galoppin is tett szolgálatokat. Az ötvenes években egy s más irodalmi dolgozattal tett kísérletet, egyszersmind nagy előszeretettel foglalkozott az akkor divatos asztaltánczoltatással és spiritismussal — és ezen időben esik meghasonlása nagytekintélyű édes atyjával. Az idő, a kor s a politikai viszonyok is ellentétes állásba helyezték az apát és fiút, de még inkább az észjárás, a világnézet, s az apának hosszú életen át érlelt meggyőződése s a fiúnak a francia forradalmi eszmékkel telített képzelődései merőben ellentétes következtetésekre vezethettek; ez alkalommal azonban nemcsak elméleti különbségekről, hanem egy fontos tényről is volt szó. — Nyáry Albert ugyanis megszeretett egy ifju szép hölgyet, s atyjának határozottan kifejezett akarata ellenére is feleségül vette. A mint az jelleméhez méltóan másként nem is történhetett. A házasság tisztán szerelmi ügy volt az ifju Nyáry szeméi előtt, az apa pedig, a mi megint természetes, számba kívánta vétetni a családi, rangbeli és vagyoni viszonyokat is. Azonban 1848 után, főként az 50-es években, sajátságos viszonyok álltak elő a családok életében. Az elviharzott nagy vész — s az azt követő politikai rendszer, mely megsemmisíteni törekedett alkotmányt, törvényt, a nemzeti multat, az összes történetet, a

¹ De az az állítás, hogy a híres pesti 12 pont készítő bizottságnak tagja lett volna, a mint azt némely lapok és folyóiratok is halála után hirdették, semmi történelmi alappal sem bír, s így csak ráfogás.

családokban néhol összehozta a régi ellenvéleményűeket; addig gonosz czivakodásban élő liberalis és conservativ testvérek, szülők és gyermekek, rokonok, sógorok egy csoportba, egy fedél alá húzódtak, a szorosabb összetartásban, egyetértésben kerestek és találtak menedéket a fenyegető pusztulás, elenyésztés ellen; más helyt dekomponáló hatása volt az új világnézetnek, egyszerre vége lett a régi patriarchális felfogásnak, mindenki szabad, önálló egyéniség, nincs tekintély többé — követelték az új emberek — nem parancsol senki, csak az egyéni okosság. Vallás, családélet, monarchia, szülői tekintély stb. mind csak zsarnoki találmány, s már ezeknek vége. Szabadság, egyenlőség, munkajog — ezek a jelszók — és a szuronyok bús hatalma! kellene utána mondaniok; de hát az mind egy az új világ fiainak, ők rohantak, s még ma is sokan mennek a vészes úton. De térjünk vissza az 50-es évek Nyáry Albertjéhez, ki főként házassága miatt vizályban élt édes atyjával. — E villongások következtében Nyárytól megvonatott az apai segély s ő egy pár nehéz évet élt; ekkor jövén hirtelen az olasz mozgalmaknak és toborzásoknak, szép reményekkel s nagy lelkesedéssel sietett Garibaldi zászlaja alá, s reményeiben nem is csalódott. Nyáry Albert a legelső dicsteljes hadjárat után nehéz beteggé lett, s ennek hírére neje is utána ment, s az elhagyatott beteg férjet oly híven s annyi önfeláldozással ápolta, hogy Nyáry még egyszer oly bensőleg érezte neje iránt tartozó kötelességét, róla lemondani semmiképen nem akart, s minden valószínűség szerint nem is tudott volna. A nő azután, hogy Olaszországból visszakérültek, maga lett nehéz beteggé, s a férj most ép oly híven, s ép oly feláldozással ápolta; mind a mellett a szegény asszonyt meg nem mentheté, mert elméje világa végleg elhomályosult, s megállapítván a betegség gyógyíthatatlansága, a társas életből eltávozott s megszűnt a számot tevő egyéniségek közt szerepelni.

Milyen volt Nyáry Albert pályája az olaszországi hadjáratokban, erről szakszerűleg értekezett Óvári Lipót úr, s én¹ csak azt jegyzem meg, az újságokban előfordult hírekkel s ezekből folyó nézetekkel és felfogással szemben,

¹ Az illetők egyenes felkérésére.

hogy a *Crouy-Chanel* hercegi család az Árpád-házi királyoknak nem leányágából származott, hanem azt tartja magáról és azt bizonyította az 1859—60-as években is, hogy ők az Árpád-házi királyoknak egyenesen és törvényesen leszármazó fiörökösei és utódai.

Oh mily kedvező tárgy volt ez a lovagiaságot, a középkort, a titokszerűt kedvelő Nyárynak! mintha szemeim előtt látnám, mily mohó buzgósággal tanulmányozta és kutatta az olasz levéltárakat s az amiensi egyház halottas könyveit, melyekben a Crouy de Hongrie hercegek elhunytáról szóló feljegyzések találtak.

Valószínűleg eszébe sem jutott, hogy az Árpád-kori ős jogok ilyenmő kutatása s az erős törekvés a jogfolytonosságnak ilyen értelemben való megvalósítására mily homlokegyenest ellentétben áll a modern forradalmi elvekkel s a socialis eszmék ama mázával, melyeknek nevében ő is kardot fogott; s tán arra sem gondolt, hogy e működés mily átalakulásokat eszközöl az ő értelmi világában, s tán egész lényére nagy befolyással lesz. Pedig természetes, hogy az egy ideig csaknem folytonos katonai szolgálat, részvét a diadalmas hősi csatákban, aztán a tudományos működés a levéltárakban, a nagy érdeklődés a Crouy-Chanel családnak hazánk ügyével s az akkori napi politikával összekapcsolt sorsa iránt, szóval a komoly munkálkodás hét hosszú éven át, s nem csak az önállóan megélhetés tudata, de a jó hírnév, a dicsőség és kitüntetések megszerzése nagy hatással voltak egész jellemének átalakulására, kifejtésére, s b. Nyáry Albertről már Olaszországból a legkedvezőbb hírek érkeztek övéihez, s midőn 1866-ban hazájába visszatért, alig lehetett ráismerni az egykor oly daczos, heves véralkatu, szélsőségeket kergető ifjúra. Alapjában komoly, puritán természetű, önerején élni tudó, higgadtan gondolkozó, bevégzett férfi állott rokonai, baráti s régi ismerősei előtt. Hazatértének első éveiben olykor még mutatkoztak nála szélsőségi reminiscenciák, az emigrationális emlékek regényes maradványai, de szép csendesen megtisztult a feleslege-sektől, s végül a politikának, melyben eddig is inkább csak divatból, mintsem igaz szenvedélyből, vagy valódi meggyőződésből vett részt, lassankint hátat fordított, s csupán csak a tudományos buvárkodásoknak szentelte élete hátra levő részét.

Hogy haza jött, mindjárt a más évben megalakult Történelmi Társulat igazgató választmányába ültette a tagtársak bizalma, s a Kolozsvárt 1868-ban tartott első vidéki nagygyűlésen olvasta fel hatásos értekezését Beatrix királynéről; — hire szétterjedt az országban, nevét hátsájaikba vették az ujságok, s csakhamar tagja lett a m. t. akadémiának, s tagja az akadémia legfontosabb bizottságainak. Ily viszonyok közt többé nem lehetett úgy szólva a gyermek s ifjúkori kifogásokkal gáncsolni báró Nyáry Albert egyéniségét. Édes atyja is kibékült vele, s kivette részét az örömből, melyet érzett, midőn látta fiának minden oldalról jövő elismertetését és megtiszteltetését.

Báró Nyáry Albert a szó szoros értelmében nem volt tudós, s az általános úgy mint a hazai régészetben, a történettudományban, a műveltségtörténetben, a pecséttanban, a családfeljeletanban úgy, mint a címertanban tulajdonképen csak jóízű, mivelte dilettansnak mondható. — Csakis az utóbb említett tudományban, a címérszetben igyekezett bizonyos rendszerbe szedni és úgy előadni ismereteit és sokoldalú olvasottságát, de erre vonatkozó nagy értékű művében is inkább csak igyekezet mutatkozik bizonyos rendszerességre, mintsem hogy tisztán körvonalozott, könnyen felfogható és átlátszó egyöntetűséget állapíthatnánk meg. Általában azonban egész munkássága a magyar tudományosság emelésére oly hasznos, oly szerencsés, oly eredménydús volt, hogy az itt-ott mutatkozó hiányosság mellett is méltán érdemelte a legsistematikusabb tudóst megillető babérokat és kitüntetések.

Egyike volt ugyanis amaz elsőknék, kik a hazai történet művelőinek figyelmét a külföldön levő forrásokra fordította, s a külföldi — kiválóan az olasz — levéltárak tanulmányozása által mintegy utasítást adott, hogy a hazánkban felfedezhető adatokkal ne elégedjünk meg, sőt mintegy kimutatta, hogy a hazai kútforrások nem elegendők az igazság felderítésére s amazok nélkül félszeg tanokra vezethetnek. Ugyancsak egyike volt amaz elsőknék is, kik a műveltségtörténeti nagyon is szétszórt adatoknak gondos felkutatása, s az egyes tételeknek gondos összeállítása, s irodalmi szép formába öntése által követendő példát mutatott, hogy őseink történe-

téne, s a régi századok társas életének teljes átértésére nem elegendők csupán a diplomáciai tárgyalások, a háborúk és csaták, a hadjáratok és ostromok történeteinek leírása, mert arra az ipar, kereskedelem, közlekedés s a magán élet ezer viszonyainak ismertetése is nélkülözhetetlen. E czélból készítette a Hyppolit-codexekből, méltó feltűnést keltett s valóban példányszerű tanulmányait, melyekhez aztán méltán csatlakoztak Fraknóinak II. Lajos király, Csánkynak Mátyás király udvaráról, s az oly korán elhalt Mikuliknak a kisvárosi életről írt s történetírásunkban bizonyos új korszakot, mondhatni új iskolát alapító munkálataik.

Míndezek minden zaj, láрма, reclam nélkül, csak úgy lassan, csendesén hódítottak és foglaltak tért tudományos világunkban, miként a *gutta cavat lapidem*. Ily igénytelenül, de öntudatosan művelte a maga részébe jutott tért báró Nyáry Albert lankadatlanul, kitartással, szorgalommal. Soha lelkiismeretesebb, buzgóbb szerkesztőt nem ismertem, mint őt. Az Archæologiai Értesítő havi folyóirat megjelenését naphoz kötötte s az a kitűzött napon mindig is megjelent. És ő a megjelenés napjának közeledtével nem lett idegessé, mint a szerkesztők kilencz tizede, kik aztán siettékben és izgatottságukban összehányják a meg nem válogatott czikkeket, meghagynak számtalan toll- és sajtóhibát s hiábavaló laptöltelékekkel tömik meg a rendelkezésre álló utolsó hasábokat. Ő összehozta s együtt tudta tartani az írókat, minden tárgyra, gyakran a kis újdonságokra is megtalálta az épen illetékes szakírókat, s jó módja és gyakran bebizonyult önzetlensége valóságos központjává tette őt a hazai szaktudománynak. Folyóirata talán nem állott európai színvonalon, de nekünk akkor épen olyan lap kellett, mint az övé, mert ma bizony állíthatjuk, hogy a virágzó Archæologiai Társaság a Rómer és Nyáry lapjának eredménye, s a mai tudós Archæologiai Értesítő az ő lapjuk anyai nevelésének és gondos ápolásának viruló leánya, valamint ennek édes testvére: a *Turul* is.

Az általa szerkesztett lap hasábjain már észlelhetjük, hogy különös előszeretettel foglalkozik a *magyar pecséttan* és *czímerészettel*, s bizonyos időtől kezdve egyéb tanulmányait részben félre tévén, egész igyekezettel a czímerészetre adta magát. Nálunk e tudomány, mint olyan, valami

nagy kelendőségnek soha sem örvendett, s a címér nem tartozván a magyar nemesség *sine qua non* postulatuma közé és ezt jeles codificatorunk Verbóczy is hangsúlyozván, s ezek szerint a címerességgel semmi sajátos jog vagy élvezet, kitüntetés összefüggésben, összeköttetésben nem állván: nálunk a címert — s így a címerességet is — pusztán ékítésnek tekintették s magát a címerészetet pedig aligha vették tudomány számba.

Királyaink ugyan Róbert-Károly óta osztogattak címereket, s olykor látunk egy-egy felvillanó mozzanatot, hogy egyik-másik nemes ember tudakozódik az idősebbtől, olykor még öreg asszonytól is, hogy vajjon mi az ő családi címere? de hogy tulajdonképpen címerészeti, úgynevezett heroldi, állandó hivatal lett volna a magyar királyok udvarában, mint volt Spanyolországban, Franciaországban, s a mint van mai napig is Angolországban, erről biztos adataink nincsenek, s szóval a királyi s az erdélyi fejedelmi udvarokban dívott címerészeti tanokról és viszonyokról köz- és magán levéltáraink még eddig mélyen hallgatnak.

Az irodalmi téren sem állunk különben. *Párizs-Pápainak* a XVII. század utolsó éveiben jelent, s inkább csak címére mint tartalmára nézve heraldikai latin nyelvű munkája, alig jöhet számításba; a *Schmeizel* műve német nyelven, teljesen német munka, s ha bár ez már tüzetes címertannak mondható, csak annyi vonatkozással van reánk, hogy szerzője hazánk fia, de a magyarországi vagy erdélyi címerészeti viszonyokat egyetlen szóval sem érinti. Tehát ama korban, midőn a címerészet Európában a maga módja szerint kifejlődött, a társadalmi életben gyakorlatilag hatalmas tényezővé s elméletileg is mint tudomány kifejlődött, mi habár gyakorlatilag szintén használatba vettük, elméletével s felállított törvényeinek tanulmányozásával épen nem foglalkoztunk.

A legújabb időben azonban nagy lendületet vett a heraldika Magyarországon, úgy kezdtek meggyőződni az emberek, hogy a címerészetnek igen sok hasznát lehet venni úgy az általános, mint a részletező hazai történetben, a közjogban, a városi és vármegyei élet-, a családok fejlődése történetében, sőt még a diplomáciai viszonyok pontos felfedezésében, műemlékeink tanul-

mányozásában, építészeti korszakok meghatározásában stb. Ennélfogva sokan, s legjobb nevű iróink közül is többen kezdtek a címerészettel foglalkozni, úgymint: Ipolyi, Nagy Iván, Rómer, Kővári, Knauz, Finály, Ivánffy, Béldi István, b. Radvánszky Béla, gróf Lázár Miklós, Reichenau, Pauer János püspök, Nagy Imre, Csergheő, Tagányi, Thallóczy stb. stb., s mindenek felett b. Nyáry Albert. De mindezek inkább csak egyes családok címereinek magyarázása, tisztázása, felderítése körül fejtettek ki igyekezetet; vagy az egész ország s az egyes magyar koronartományok címere meghatározására vonatkoztak, mintsem a címerészet általános elveire és elméletére, s kivétel nélkül az újabban elszaporodott német kézikönyvekben s katekismusokban hirdetett és taposott ösvényen járkáltak. Nagy Iván és Kővári családfejlési könyveikben sok család címérét közlik jól-rosszul, többkevesebb sikerrel és már ez is nagy vívmány volt, de a címer-leírások — a címerészeti nyelv — ingadozó, rendszertelenek és kezdetlegesen mindkét különben jeles munkában, de a szakemberek előtt megvan az az érdemök, hogy művek elkerülhetetlen stadiumot képeztek, s mi e téren utódok, csak köszönettel tartozunk a nehéz viszonyok közt teljesen míveletlen földön működő kezdőknek.

A címerészeti nyelv teljes hiányát érezvén a m. tud. Akad. Arch. bizottsága, felhívta b. Nyáry Albertet, hogy tegyen kísérletet a magyar heraldikai terminológia elkészítésére és b. Nyáry meg is tette a kísérletet, mely kéziratban báró Nyáry Jenő úr választmányi tagunk nagylelkű ajándékából már ma társulatunk levéltárában van. Az arch. bizottság biztatással és elismeréssel fogadta a művet. A következő évben a m. kir. egyetem bölcsészeti kara szintén Henszlmann Imre tagtársunk ajánlatára ugyancsak a magyar címerészeti műszótár elkészítését tűzte ki egyik pályakérdésül. Báró Nyáry említett munkájával szintén sorompóba lépett s a pályadíjat el is nyerte. Ekkor a m. tud. akadémia történelmi bizottságában e sorok írója tett indítványt, hogy a kitüntetett és pályadíjt nyert szótárt a bizottság áttekintés és kiadás végett szerzőtől kérje be s egyszersmind bizza meg szerzőt egy magyar címerészet megírásával.

Báró Nyáry a szótár beadását elhalasztatni

kérte, egyszersmind a címerezés megírása előtt egy tájékoztató vezérfonal megírását mondotta szükségesnek. Nagy érdeklődéssel s meleg hangon tartott szakszerű előterjesztései a bizottság által egész terjedelmökben elfogadtván, munkásságának koronájául, s fájdalom, bevégezéseül, megírta a *Heraldika Vezérfonalát*, mely kitűnő munkáról tisztelt olvasóim engedelmével még néhány szót mondani akarok. E mű a címerezés általános elméletének megállapítását tüzte feladatául, de az által, hogy tételeinek bizonyítására nagyobb részben magyar címereket és pecséteteket idéz, s így a legrégebb s legnevezetesebb magyar címereket s pecséteteket a címerezés általános elvei világítása mellett ismerteti meg, oly tanulságos, de nehéz és komoly munkát végzett, mely a magyar tudományosságra nézve megbecsülhetetlen, s mely más szaktudományok művelőinek is követendő mintául ajánlható. Így például minő érdekes volna, ha valaki megírná az építészet tankönyvét s annak minden tétele bizonyítására, hazai építészeti példákat mutatna be; vagy csak azokra idézne külföldi példákat, melyekre hazaiakat nem talál. Valóban ritka ember veszi magára azt a terhet és fáradságot, hogy valamely tudománynak tisztázott elvei könnyebb megérthetése a pregnansabb külföldi példák mellett, a hazaiakat is oly gazdagon idézze, s ez által mintegy igazán és alaposan nemzetivé tegye a tudományt. Báró Nyáry Albert könyve pedig oly gazdag tárháza a magyar heraldikai adatoknak, hogy úgy szólva összes heraldikai anyagkészletünket magába foglalja. Oly érdeme ez néhai báró Nyáry Albertnek, mely által a tudományosságot és nemzeti kulturánkat egyaránt örök hálára kötelezte.

A címerezésben két főirány mutatkozik annak mivelői között, egyik a *természetes* vagyis *történeti* irány, mely a tudományt ott kezdi, a hol annak legelső nyomai mutatkoznak, keresztül hozva az ő- és az ókoron, s a meghatározásban arra törekszik, hogy minél távolabbi időt s minél szélesebb tért foglaljon magába; másik irány a *mesterséges*, mely kiindulási pontul a mai tudományos meghatározást fogadván el, a címerezés felette szűk időre s tulajdonképen csak a keresztény európai államokra szorítja. E szerint a XIII. századon elől tulajdonképen való címerezésről alig lehet szó. Az első irány

követése nagyon nehéz, fáradságos és rendszeről itt szó sincs; elégnek tartják az írók, ha a roppant anyagból egy csomó tényt előszámlálnak; s még a kezdete is bizonytalan, mert hogy az egyén, a család vagy törzs magát valamely jelvény által megkülömböztesse, ép oly régi szokás, mint a mily régi az embernek öntudatra ébredése.

A meddig az írott történelem terjed, mindig van szó a jelvényviselésről, sőt az írott történetet megelőző korból is oly adatok maradtak fenn, s ezekkel összhangzólag Amerika és Afrika ősnépei közt, kik az általános műveltséget megelőző népekkel fejlődés tekintetében egy színvonalon állanak, oly jelvények viselésével találkozunk, melyek félremagyarázhatatlanul a mi címereinkhez hasonló jelentőséggel bírtak. Egyik másik ősnépnél s a mai amerikai és ausztráliai őslakónál, hol különben a családéletnek csak legprimitívebb elemeit észleljük s csak a törzsrendszer van kifejlődve, látjuk, hogy egyik törzs a krokodilust viseli jelvényül, címerül. Ez van bekarcolva, kifestve, beégetve vagy kifaragva kezdetleges paizsán, botján, nyilán, kunyhója szemöldökén, csolnakján, evezőjén mindazoknak, a kik egy törzshöz tartoznak, s ezt a jelvényt — épen mint nálunk a nemesi címert, megtartják nemzedékről nemzedékre; a rokon törzs némi bővítéssel vagy változtatással viseli e jelvényt, a másik törzs oroszlyant, tigrist, a harmadik valami szelid állatot vagy madarat visel stb. stb.¹ Mindezek valóságos címerek, s a mai meghatározásnak csak két pontjával nem összhangzó, t. i. hogy az alak, vagyis címerkép lefestése nem paizs keretében jelenik meg, és hogy — a mit a mai heraldikusok a legfontosabb dolognak tartanak — az illetők a magok címerüket, nem a fennálló legfőbb hatalomtól s nem bizonyos formalitások közt nyerik. Báró Nyáry nagy művében mindkét iránynyal elegendőképen foglalkozik s az egyiptomi, görög s római hagyományokat is bőven tárgyalja, de aztán a modern irány mellett marad s előnyeivel és hátrányaival együtt ez utóbbit fogadja el. A mesterséges rendszer hátrányai közül csak azt említem, hogy mi tévők legyünk az úgynevezett őscímerek-

¹ Lásd Beöthy Leo kitűnő munkáját a *Társadalmi fejlődésről*.

kel? Tudjuk ugyanis, hogy a francziák, mikor Bouillon Gotfried vezetése alatt a keresztes háborúba indultak, Párisban a Notre-Dame környékén és a Szajna partján százával árulták a fegyverkészítők a jelvényekkel, címerekkel kifestett paizsokat, oroszlány, farkas, gólya, rózsza, liliom, sas, kutya stb. volt rájuk festve, s a vitézek (milites) azt a paizsot vették meg, mely talált erejükhöz, tekintet nélkül a jelvényre, vagy azt, a melyiknek színe nekik megtetszett; s a ki vissza jött a szent földről, a jelvényes paizst az egyházban függesztette fel, vagy fiának és családjának hagyta. Ezekről pedig nem lehet állítani, habár némelyik család ma is azt a címeret viseli, hogy a felsőbbség adományozta. Épen így nem lehet kimutatni, hogy ki adta a karulyt (vagy Turult), a három hárslevelet, vagy a divéki medvét stb. az illető magyar családoknak stb., mert hiszen arról semmi pozitív tudomásunk sincs, hogy Árpád-házi királyaink címereket, vagy plane címeres leveleket (armales) adományoztak volna, pedig bizonynyal az Árpád-házi királyaink korában is voltak magyar nemesek, sőt még címeres nemes emberek is.

Szóval, azt lehetne mondani, hogy e második irányban is van elég hézag, bizonytalanság s olyan is elég részlet, melyekkel már senki se törődik, mert mikorra a címerészet az elméletben a mai álláspontjára kifejlődött, beleértve a színjelzést (Schraffirung) is, akkorra már a címerészet a gyakorlati életben teljesen aláhanyaglott, törvényes jogainak még az illető országokban is csak romjai maradtak fenn.

De az elfogadott határok közt báró Nyáry Albert a magyar országos és magán címerek történeti fejlődésének oly szép egymásutánját s ez alatt oly sok apró szakszerű értekezést nyújt olvasójának, hogy még azok is, kik tán rendszerével vagy egyes tételeivel, állításaival ellenkező álláspontot foglalnak el, munkáját úgyszólván mohón olvassák s érdekeltség nélkül kezükből le nem tehetik.

A mi a magyar címerészeti szótár megállapítását, s különösen a *leírás* vagy *elmondás* stílusát illeti, itt is merőben töretlen úton járt báró Nyáry, de az utána jövők az ő kezdeményezésének nagy részét már nem nélkülözhetik. Mert ha társulatunk vezetése mellett a józan gyakorlat néhány évig kellő kritikával jár el,

a báró Nyáry által, meg kell vallani, sok gondal összehordott szónak¹ és kifejezésnek legalább is fele bátran megmaradhat.

Szóval, báró Nyárynak *Vezérfonala* és *Szótára* terjedelmes, alkalmas alapul szolgálhat a magyar címerészet végleges megalapítására.

Olykor — talán sokszor is — megtámadhatjuk e műveket, de el nem kerülhetjük, ha e tárgyról szólunk, s emlegetni fogjuk örökké.

Még egy kedves időtöltése volt, a *kerámika*. Már ennek is vannak művelői hazánkban, úgy mint Ipolyi, Majláth Béla, Bubics püspök, báró Bálintitt, báró Nyáry Jenő, s mások, de senki nagyobb szenvedélyvel s jobb ízléssel nem gyűjtötte a sèvres-i, meissen-i, R. A. és Alt-Wien stb. stb. porcellánokat és a hazai (holicsi, tatai, kolozsvári, batizi stb. stb.) finomabb majolika-termékeket, mint néhai báró Nyáry Albert, s valóban meglepő szép darabok voltak birtokában, különösen findzsa-gyűjteménye a legválogatottabb volt az egész országban.²

Lakása általában tekintve ódon, de a legjobb karban tartott és saját betanított asztalosa által kijavított butorait, válogatott¹ és stilszerűen kötött könyveit, sajtáságos képeit, címergyűj-

¹ Nekünk például kifogásaink vannak a *vágott* (= geschnitten, coupée) szó ellen; mert a *vágott dohány* s a *vágott farkú* kutya által lefoglalt szónál sokkal célszerűbbnek találjuk a *metszett* kifejezést. A *felnegyelt* paizs helyett, mely jelzőt a régi büntető jog a kivégzéseknél használta, bőven elég a *negyelt* paizs. Az *oromdíz* helyett is alkalmasabb, beszélőbb a *sisakdíz*. A *színmezzel* (= livrée, uniformis) sem tudunk kibékülni, jobb az elfogadott *egyenruha*; a *meგრakva* (= sémée) is kétes értékű, semmi sem lehet egyetlen tárggyal meგრakva, mert ez frequentatív jelentésű szó. Lásd a *Heraldika Vezérfonala* 105. lap alsó sor.

² Egy szép reggel hozzám jöven báró Nyáry, felkért, hogy menjek el vele Eggerhez, mert ott egy Alt-Wien findzsa van tálastól, a Marcolini által festett képpel, s ő meg akarja venni, nézzem meg én is. Elmegyünk, megnézzük, valóban szép darab volt. Ára 80 frt. Igérünk 50 frtot. Nem adják. Ő többet is kész ígérni, én nem engedem s mondom, majd eljövünk másnap. Délután ismét hozzám jő, hogy menjünk a findzsa után, mert ő 100 frtot is megád, csak az övé legyen. El is megyünk, de a findzsa elkelt. «A mint az urak eltávoztak» — beszélte Egger úr — «az üzletbe lépett gróf Batthyány Lajosné és meglátván a findzsát, szó nélkül kifizette a kért 80 frtot.» Évek mulva is emlegette báró Nyáry, hogy én vagyok oka, hogy ez a szép darab most a másé.

teményeit, pompás edényeit, bátran nevezhető saját céljaira berendezett múzeumnak, melyben ez a par excellence magyar philantrop és magyar tudománykedvelő magát megvonva, a külvilágot és saját régi bajait feledve, szorgalmasan dolgozgatott érdekes művei előállításában.

Mióta nekem szerencsém volt Nyáry Albertet személyesen ismerhetni, egészsége mindig könnyen változó volt, s csak a legnagyobb elővigyázattal tarthatta magát munkaképes, jó állapotban. Télen át mindig a fővárosban tartózkodott. Nagyon mértékletesen élt. Kedvencz kávéházában szívesen töltött egy pár órát baráti s jó ismerősei közt. Határozott órában mindig pontosan haza ment. Sokat olvasott, írt s fogadta barátit, kik közül az ifjabbakat szívesen tanította s a czímerészettől még rendszeres órákat is adott többeknek. A nyár és meleg ősz nagy részét egyik vagy másik testvérénél falun töltötte s késő ősszel mindig megújulva, megfrisülve tért vissza körünkbe. Az utolsó években alig észrevehetőleg, de folytonosan gyengült; jókedvűségre való hajlama azonban s elméjének ereje és tisztasága megmaradt talán utolsó pillanatáig. 1885 őszén halála előtt pár hónapot Pilisen testvérénél, Gyulánál, igen kellemesen töltött, a mit, hogy november hóban bejött, dicsekedve beszélt el, de most sem volt felüldülve, betegesnek látszott. Még egy párszor találkoztunk; december havában még bizottsági ülésen voltunk együtt az egyetemi könyvtár épületében, a hol szokott tréfás modorában folytatta a társalgást, de én úgy találtam, hogy nagyon elváltozott és nagyon elgyengült. Bucsuzáskor a szokásosnál kissé több emphasist mutatott s én nem is láttam többé. — A folyó 1886. év január hó 1-én bevégezte a kezdetben oly izgalmas és fájdalom nem hosszúra terjedő, de az utóbbi éveiben oly szépen s oly nemesen megfutott pályáját.

Két feltűnő tulajdonsága volt, melyek kiválóan jellemzik egyéniségét: a *szívjóság* és a *magyarság*. Amaz főként *emberi* s ez valódi *nemzeti* tulajdonság. Igaz ember akart lenni, s erre legjobb eszköznek tartotta a magyarságot.

A napi szegénynek, kéregetőnek, az elhagyatott koldusnak, a megszorult ismerősnek s a zavarban levő jóbarátnak mindig kész gyámola, támogatója, kisegítője, megmentője volt. Gyakran

saját hitelét s rendelkezésére álló pénzét, erszényét teljesen kimerítette, csak hogy azokon, kiket jóknak és csak szerencsétleneknek tartott, segíthessen.

Emberbecsülő humanitása is csak szívjóságát bizonyította, ámbár lehetett volna módja gyakorolni a régimódi földesúri, parancsolási, széleskedési tempókat, szemben a munkással, napszámossal, hordár-, pinczér-, cseléddel s más százféle bizonyos ideiglenes szolgálatra utalt egyénnel szemben, de mondhatom tapasztalásból, hogy falun, ősei jószágain a jobbágy-zsellér maradványokkal, cselédekkel és városban hordárokkal, inasokkal, pinczerekkel, szedőgyerekkel, ipartanuló növendékekkel soha illendőbb, gyöngédebb, tapintatosabb, hogy úgy mondjam, humanusabb s utánzásra méltóbb bánásmódot soha sem láttam, mint báró Nyáry Alberté, meglátszott rajta a világlátott, igazi művelt ember.

Tudom jól, hogy Magyarországon napjainkban senkinek sem tudható fel érdemül a jó magyarság, ez ma mindenkinek kötelessége, második természete, de még is vannak egyének, kiknek minden szenvedélye, igyekezete, minden tehetősége a magyarságban központosul s ilyen volt báró Nyáry Albert. Szellemének minden gondolata, szívének minden érzése, minden dobbanása magyar volt. Már gyermekkorában égett, lángolt a magyar versekért, szindarabokért, a magyar tánczért, zenéért s kívánta emelni a magyar irodalmat, a magyar ízlést, mire akkor még sokkal nagyobb szükség volt, mint mostanában.

Általában, mikor ő tanult, a magyarságot mívelte, mikor ő harcolt, a magyarságért küzdött, s a mit tett életében, mindent de mindent a magyarság javára kívánt tenni.

«Albert testvérem» — írja báró Nyáry Gyula rokonszenves levelében — «hőn szerette magyar hazáját s édes anyai nyelvét; és e mellett valóságos érzésű, buzgó protestáns volt; de azért minden vallást és felekezetet tisztelvén, a hitfelekezeti támadást mindenkor s minden oldalról vissza utasította. A rom. kath. magyar püspököket különösen tisztelte, dicsérvén őket, hogy a hazafiségért, a közjóért és a tudományokért oly sokat tesznek és áldoznak.»

De bevégzem már igénytelen beszédemet.

Társulatunk báró Nyáry Albert halálával egyik kezdeményezőjét, alapítóját; folyóiratunk szerkesztőjét s legfőbb támaszát, mi kivétel nélkül, a válaszmány s a társulat egyes tagjai részint kedves barátunkat, becsületes munkás pályatársunkat, a közügy hű harcosát, rokonai s különösen testvérei szerető hű szívet vesztettek el benne, s illő volt, hogy társulatunk kebelében különösen mi is nyilvánítsuk érzelmeinket, s kimutassuk, hogy mily helyet foglal el a néhai a mi emlékezetünkben. Hogy ennek tolmácsolására engemet jelölt ki a heraldikai társaság válaszmánya, ez lehet a véletlen esély követ-

kezménye, de reám nézve becses e bizalom s gyengeségeim érzetében is megtisztelő, hogy ime nevem összeköttetésbe jő e jeles férfiú emlékével, kivel életében oly sokat vitatkoztam, s ki mindezek daczára benső bizodalmaival s feledhetetlen barátságával tisztelte meg személyemet. Mély köszönetet mondok e megbízásért, bocsánatot kérek, ha a várakozásnak eléggé meg nem felelheték, s óhajtom, hogy társulatunk mindama célokat, melyek néhai társunk báró Nyáry Albert szemei előtt lebegtek, a magok teljes fényességében megvalósíthassa.

DEÁK FARKAS.

A CHONTOS CSALÁD CZÍMERE 1418-BÓL, ÉS NÉMI HERALDIKAI ÉSZREVÉTELEK.

(Színes címér-melléklettel.)

Zsigmond király a kosztniczi zsinat befejezése után még a francziák ellen táborozván, egyik vitézét ronyvai Balázs fiát Csontos (Chontus) Pétert és általa legényei Imre fiát Csontos Bertalant Baselben 1418. június 11-én a következő címereslevéllel tüntette ki:

Sigismundus dei gratia Romanorum rex semper augustus ac Hungariæ, Dalmatiæ, Croatiæ etc. rex. Omnibus Christi fidelibus tam præsentibus quam futuris, præsentium notitiam habituris, salutem in eo, qui dat regibus regnare, et victorioso triumphare. A claro lumine throni regii, velud e sole radii, nobilitates legitimo iure procedunt et omnium nobilitatum insignia a regia dignitate sic dependent, ut non sit dare alicuius generositatis insigne, quod a gremio non proveniat regiæ claritatis. Sane ad universorum tam præsentium quam futurorum notitiam harum serie volumus pervenire, quod fidelis noster dilectus Petrus Chontus filius Blasii de Rongwa, *coram nostra celsitudine personaliter* constitutus, propositis et recensitis suis fidelibus servitiis et fidelium obsequiorum gratuitis meritis, sincerisque complacentiis utique acceptis et laudandis, quibus ipse a longinquis temporibus in prosperis nostris scilicet et adversis, signanter in Franciæ, Angliæ regnorum et præsentibus Almanïæ partibus, personæ et rebus suis non parcendo, indefesse studuit complacere, reddiditque se gratum et acceptum, arma seu nobilitatis insignia in præsentium literarum nostrarum capite depicta *maiestati nostræ exhibendo*, eadem a nostra celsitudine sibi et per eum Bartholomæo similiter

Chontus, filio Emerici de Legynya, ipsorumque hæredibus et posteritatibus universis ex liberalitate nostra regia dari et conferri humiliter et devote supplicavit. Unde nos præfati Petri Chontus gratis affectibus intuentes obsequiorum merita, quibus studiis diligentibus et indefessis hactenus erga nostram claruit maiestatem cottidieque claret et in antea eoque studiosius clarere poterit, quo se et suos singularioribus honorum gratijs sentiet decoratos, animo deliberato et ex certa nostræ maiestatis scientia eidem Petro Chontus et per eum dicto Bartholomæo, ipsorumque hæredibus et posteritatibus universis ad præfati Petri supplicationis instantiam præscripta arma seu nobilitatis insignia hic depicta ac pictoris magisterio distincte descripta virtute præsentium conferimus, ymo de habundantiori plenitudine specialis nostræ gratiæ ad maiorem eorumdem Petri et Bartholomæi et aliorum supradictorum nobilitatis gloriam proprio motu concedimus, damus et elargimur, ut iidem Petrus et Bartholomæus, ipsorumque hæredes et posteritas universa nata et nascitura hæc arma seu nobilitatis insignia, prout præsentibus literis circa principium appropriatis coloribus diversis inserta pictura denotat et declarat, amodo in antea in præliis, hastiludijs, torneamentis et in omni exercitio militari gestare valeant, pariter et deferre. Gaudant igitur favore regio ac de tanto munere singularis gratiæ antefati Petrus et alii supradicti, eorumque posteritates merito exultent, tantoque fideliori studio ad honorem regium in antea solidetur intentio, quanto ampliori favore præventos se conspiciunt munere gratiarum. Præsentibus autem ad præmissorum memoriam perpetuam cum pendente

Ágost. Ullmann J. Budapesten IV.

A CHONTUS-CSALÁD CZÍMERE

1418. ÉVBŐL.

secreto nostro regio sigillo, quo ut rex Hungariæ utimur, prælibatis Petro et Bartholomæo duximus concedendas perpetuo valituras. Datum in nostra civitate Basiliensi in festo beati Barnabæ apostoli, anno domini millesimo quadringentesimo decimo octavo, regnorum nostrorum anno Hungariæ etc. tricesimo secundo, Romanorum vero octavo.

Az eredeti hártján, a Nemzeti Muzeumban. Fügő pecsétje elveszett.

Az okmány kifejezése szerint Csontos Péter a király előtt személyesen megjelenvén, maga mutatta fel a címér ábráját, kérvén azt maga és érdektársai részére kiadatni.

A címér szokás szerint az oklevél felső jobb szögletére van festve, leírva azonban nincs. Hasonmását az olvasó itt láthatja. E szerint a címér arannyal hímzett fekete szegélyű hímes kék zászlón balra dült doborpaizs, melynek vörös mezejében barna sziklából emelkedő vörös ormú, ezüst vártoronynak nyitott ablakából vörös mezű, szőke hajú és ugyanolyan bajuszú és szakállú férfinő hónaljig balfelé kinyúlva, jobb kezével fekete kürtöt tart, melynek felfelé álló ürszélét a paizs bal felső szögletéig terjedő nyolczágú csillag érinti. A szikla és torony két oldalán száraikon szét és felnyúló 5—5 sárga (?) lilium virít. A paizs jobb oldali szögletére helyezett sisakon a leírt sziklán a paizsbeli alakzat ismétlődik. Foszlány mindkét oldalról ezüst-vörös.

A címérkeret (szerintem zászló), a paizs és járulékaik méreteit nem adom; mert az végelemzésben minden fontoskodás daczára úgy sem egyebet, mint legfőlebb a királyi kancellária festőjének elébe adott hártján a címér festésére kijelölt térségnek mily arányokban történt beosztásáról szülhetne meddő vitatkozást és észrevételeket.

Műizlés tekintetében a címér előállítására vagy is leábrázolására hanyagabb kéz rajzolatára vall. A paizsnak nagysága a többi részlet irányában, valamint a részletek arányviszonya tökéletesebb is lehetne. Különben a címér a heraldika me-rev szabályai szerint sem mintaszerű; csak hogy e tekintetben a művészt a címérszerző által beterveztett sajátos címér-eszme tervezete is korlátolta és mentheti. Többféle a tárgy a paizs mezejében: a *szikla* (nem a paizs talaját képezve, de korona gyanánt mint valami bar-

rette, lebegve a paizs mezejében), a *torony*, *ember*, *kürt* stb. mind címérszeti közönséges ábrák, a természet és mesterség köréből valók. Ez okból a címértan főszabálya: «fémre máz¹ s viszont,» — sem volt a festész által teljesen megtartható.

Sőt a paizs mezeje vörös lévén, abban a toronynak vörös fedele, a kürtöt tartó alaknak hasonlóan vörös öltöne a címértan főnebb jelzett szabályait a legszembetűnőbben sérti. A sisak fölött a toronynak ábrázolata a paizsbelihez képest nem csak arányára, de alakjára nézve is siető kéz alkotásául tűnik fel, a mit egyébiránt alább kifejtendő észrevételeink szerint a festész körülményei is indokolnak. Zsigmond király 1418. május 20-ika körül végkép elhagyván Kosztniczot, az év többi részét folytonos utazásban tölté, alig tartózkodva 10—12 napnál tovább egy helyben. Junius 11-én Baselen kelt a Csontos család ezen címere, már július 4-én Straszburbban adta ki a Mohorai Vidffyek címérét,² october 2-án meg Augs-

¹ A címértani «metallum és color» jelentésének meghatározására két megállapított műszóra van szükségünk. Amaz *érczet* vagy *fémet* jelent. Úgy látszik a szokás (usus) a címérszetben a «fém» szavat fogadta el. Ezt használom én is. Másképp állunk a «color» szónak magyarrá fordításával. A német és francia nyelvben a *Farbe* és *Couleur* szavak színt és festéket jelentenek egyaránt. A magyar megkülönbözteti a *színt* a *festék* szótól, a minthogy az két különböző fogalom is. És a címértan a *Farbe* és *Couleur* alatt nem *színt*, hanem *festéket* ért, midőn egyik főszabályában azt mondja: «metalla metallis, colores coloribus inscribantur» — és «soll Farbe nicht auf Farbe, Metall nicht auf Metall zu stehen kommen», — a mit a tan intentiója szerint helyesen és szabatosan magyarul is fogalmazhatunk, hogy «fémre fém, festékre festék ne alkalmaztassék». A *szín* szavat ezen érteményben azért sem alkalmazhatnók a *festék* szó helyett, mert színe a fémnek (arany, ezüstnek stb.) is van, és így a «color»-nak kettős jelentése összezavartatnék. Azonban a *festék* szónak is címérszeti műszóvá előléptetése talán feszélyezheti az irányi érzéket, azért — a mint némileg már használatban is van — a heraldikai «color» értelmének kifejezésére az egytagú «máz» szó kezd tért foglalni, — és én magam is kellőbbnek találván a «máz»-t a *fém* szó párjával, itt azt használtam és használandom, míg helyesebb nem támad.

² L. Turul 1885. 2. lapjánál. A Vidffyek ezen címérlevelére figyelmeztetőleg megjegyzendő, hogy az az idő által igen megviselve lévén, abban a címérképen a sisak és fölötte a foszlány elmosódván és egymással összefoly-

burgban kelt a Moghi címeres levél.¹ Mindezen armálisok címerei (mint az összehasonlítás igazolja) egy kéznek utazás közben készült termékei. Ezen sietős munkának lehet tulajdonítani, hogy a Csontos címeren a foszlányok színezése a művészet hátrányára nem bélésszerűleg lőn alkalmazva, hanem akként, mintha két külön darabból álló (ezüst-vörös) foszlány képezné a sisaktakarót, holott ezen visszasság csak a fém és máz alkatrészeinek nem a kellő helyekre (redőzetekre) történt alkalmazásából származott. A mi a száras liliumokkal a paizs mezejének betarkítását illeti, lehetséges, hogy azok csupán a paizs üres terének betöltésére kívántak szolgálni.

A címer elhamarkodott kiállításának oka a fönnebb jelzett körülményeken kívül véleményem szerint abban is rejthetik, hogy a címerszerző, mint kevésbé jelentékeny és vagyonos családbeli, kevésbé bőkezűen díjazta a festő fáradságát. Stematographiánk alig is ösméri a ronyvai és legenyei Csontos családot. Az előbbi helység Abaujmegye északi részében a Ronyva patak forrása közelében, Legenye pedig ugyanazon folyócska mellett, de már Zemplénmegyében fekszik.

Zemplénmegyének eléggé részletes monographusa, Szirmay, habár Csontos nevű családot azon megye armalista nemesei között említ is,² sehol utóbb e családról meg nem emlékezik. Legenye helységről pedig, mint a Legenyei család ősi birtokáról, csak annyit mond, hogy a család kihaltáig (1525-ig) birta azon helységet.³ Azon nátafalvi Csontosok családját pedig kiknek zemplénmegyei confiscált birtokait egy 1490. évi okmány felsorolja,⁴ a címerszerző családjai-val összekötetésbe hozni, egyebeken kívül az okadatolhatás hiánya is tiltja.

És ezzel be is fejezhetnők ezen XV. századi címer rövid ismertetését, ha ezen folyóirat közvetlenül előbbi füzetében épen a jelölt századi

ván, a sisaknak hátsó körrajza a kiadott hasonmáson ki nem vehető, a mi azután e folyóirat előbbi számában az eredeti festész büneül rovatott fel.

¹ Turul 1885. évf. 57. lapjánál.

² Szirmay. Not. top. C. Zemplin 111.

³ Ugyanott 86. és 267.

⁴ Hazai oklevéltár, szerk. Nagy Imre, Deák Farkas, Nagy Gyula. 441. lap.

czimerekről írt kritikai jegyzetek szembeötlő tájékozatlansága a hazai tudományosság érdekének védelmét és útbaigazítását nem követelné.

Az érdeklött cikk azzal kezdődik, «hogy ha valami, úgy csak is a XV. századi s tán még a XVI. századi eredeti címeresleveleink képesek *heraldikai reputationkat* a külfölddel szemben visszaszerezni s megtartani. Mert a későbbi évszázadok címerei nagyobbára kivétel nélkül az igaz heraldika szabályaival ellenkeznek.»

A megsértés elkerülése végett sem fogadhatván el a cikkíró és hasonfogalmú társait az összes külföld képviselőiként, mindenekelőtt is a cikkíró tájékozásául csak azt jegyzem meg, hogy a II. Ulászló király uralkodása és így az általa fönnebb jelzett XVI. század óta a királyi levelekben kiadott címerek képírásában vagyis leábrázolásában hazánkban a címer-izlés, vagyis heraldikai mintaszerűség hanyatlásnak indulván, ezen ok miatt a XVI. század heraldikai alkotásai semmiféle reputatio megépítésére (ha arra szükség volna is) alapul nem szolgálhatnak. A mi úgy azon XVI. valamint azután következő századokban construált címereket általában illeti, azon korból — habár a rajzolatot illetőleg a szomszéd államoknak jobb és ügyesebb mestereik lettek volna is — amaz implicite magasztalt külföld is a heraldikai szabályok szempontjából a leggyakrabban épen a címertan egyik legsarkalatosabb szabályának sérelmére (fémre máz, mázra fém) épen annyi szabálytalanul szerkesztett címert mutathat fel, mint a mi ócsárolt hazánk. És így nem lévén e tekintetben egymásnak mit szemére hányunk; a «reputatio szerzés és megtartás» üres elmélete is magától elenyészik.

Az mondatik továbbá az érdeklött cikkben, hogy «egyébként is nincs jogunk különös saját nemzeti címer-sajátságokról beszélnünk, mert azon *XV. századi címerek nagyobbára külföldön készültek*».

Ezután a cikkíró önmagával ellentmondásba esve, azt írja: «de mégis (t. i. ama XV. sz. címerek) magyar királyoktól adattak ki és így részét alkotják a magyar címertannak», — és még nagyobb ellentmondásba esve legelső állításával, azt írja, hogy «ama címerek tervezete általában, gyakran még a részleteké is, mindig a címerszerző agyának gyümölcse, és minthogy

ez magyar eredetű, (halljuk!) a szellemet, mely e címereket övezi és alkotó: «szintén hamisítatlan és speciális magyar szellemnek kell tartanunk». Tehát mégis saját nemzeti címer-sajátságok!!!

De a cikk ezen pontjában sem nem az, hogy vannak-e saját magyar nemzeti címer-sajátságok sem nem a cikkírónak önmagával ellentmondásba keveredése azon mozzanat, mely a hazai tudományos irodalom reputációjának érdekében a felszólalást követeli; hanem azon a műkedvelői jártassággal sem megférő felfogás, mely azon feltevést árulja el, mintha Zsigmond király, midőn Kosztniczban, Strassburgban, Baselban, Regensburgban vagy Znaymban (stb.) jártakor és tartózkodása alatt, ha egy alattvalójának címert kívánt vala adományozni: szolgáját valamely ottani entreprise festésze után jártatta volna, hogy az fessen kancelláriája részére egy nemesi címert. Mert azt — úgyhiszszük — fölösleges bizonyítgatni, hogy valamint más uralkodó, úgy Zsigmond királyunk is, kimozdúlva székhelyéből, utaztában is, kivált pedig oly hosszú ideig (mint Zsigmond k. Kosztniczban) egy helyben tartózkodván, cabineti irodájának vagy kancelláriájának legalább is egy részét is magával vitte és oldalánál tartotta, és ennek kiegészítő részétette az udvari festő is, a kinek, ha az udvari számadások könyvét átlapozhatnók, talán még nevét is megmondhatnók.

És ez nem pusztán sejtelmi állítmány, hanem a tények összevetésének logikai következménye, annál is inkább, mert a címerfestő tartását a kancelláriai szükséglet is megkívánta. Hisz én magam, — a nélkül, hogy az ország számtalan levéltárában a még lappangók után kutattam volna, — Zsigmond király uralkodásának csak két évéből, így 1415-ből hét, 1418-ból pedig kilencz kiadott címerlevelet, összesen pedig Zsigmond királytól ötvennél többet ismerek.

De ugyanazt tények is bizonyítják, így például Zsigmond király *önmagától indíttatva* sógorát Garai Miklós nádort 1416. márczius 26-án Párisban tartózkodása alatt címerének megújításával, a sisakon arany koronával és régi, családi zászlóinak reproductiója mellett egy más, arany napsugarakkal díszített és így kettős (dupplicata arma) címerképpel¹ adományozta meg, mely

¹ Kiadva b. Nyáry Heraldika 238. lap.

czímerlevélnek alapján Károly francia király is ugyanazon címert (annak érvényét csakis franciaországi jogosultságra magyarázhatva) szintén *ugyanazon napon és évben*¹ adományozta a nevezett magyarországi nádornak, még pedig nem azért, mint néhai b. Nyáry Albert² tévedésből írta, mintha (VI.) Károly francia király Garai nádort a francia korona tanácsosává nevezte volna, mert erről az oklevélben szó sincs, hanem csupán Zsigmond király iránti kedveskedésből; és nem is, mintha Zsigmond király erősítette volna meg Nyáry szerint a francia király oklevelét vagyis címeradományát, hanem daczára, hogy ugyanazon napon keltek az oklevelek, már a francia király okmánya említi a Zsigmond király oklevelét, midőn mondja, hogy Zsigmond király már önkényt adta Garainak a címert, és hogy már Zsigmond király kiváltságlevelében — úgy mond Károly — bőven bennfoglaltatvák Garainak érdemei.³

¹ Mind a két címerlevél eredetije a gróf Zay-ak zaygróczyi családi levéltárában őriztetik; onnan közöltettem velem mind a kettő 1862-ben, és akkor vétettem a Zsigmondénak azon színmását, mely b. Nyáry Heraldikáját (238. lap) díszíti, és a Károly király által adott címer kézi hasonmását. Magát a két oklevelet közli Fejér Cod. dipl. X. 5. 681—687. és 741—747. lapokon Gyurikovics másolata és Katona után, mely nem hibátlan. A Zsigmond király kiadmánya 1416. márczius 26-ról, a Károly francia királyé 1415. márczius 26-ról van keltezve; de a kortanban jártas előtt tudva van, hogy ez időben a francziák nem január 1-vel, hanem a husvétől kezdvén az esztendő számítani, és 1415-ben a husvét ápril 19-re esvén, náluk márczius 26-án még 1415. évet írtak, holott Zsigmond király kancelláriájában már ekkor 1416. év volt folyamatban és számítási gyakorlatban. Lásd Knauz N. Kortan 91. lapját. A Károly francia király kiadmányát közli Fejér X. 5. 563—566. lapokon az 1415. évek között, de már ő megjegyzi, hogy a két oklevél ugyanazon egy évből való, igaz, nem chronologiai szempontból vette azt észre, hanem mert Károly levele provokál a Zsigmondéra, és így ez utóbbinak kellett — úgymond — előbb keletkezni, és így egy ugyanazon évben kiadatni.

² B. Nyáry Alb. A Heraldika alapvonala, 238. lap 2. jegyzet.

³ «Ad maiorem gloriam emi entioris nobilitatis frater noster antedictus (érti Zsigmond királyt, diplomatai vagy udvari szokás szerint testvérének nevezvén azt) præfato comiti palatino suo motu proprio liberaliter concesserit, prout ea et alia, per quæ comitis eiusdem (t. i. Garáé) laudum quam plurimum preconia depromuntur in dicti nostri fratris privilegialibus apicibus fusissime videntur esse descripta. Tehát VI. Károly oklevele már tudta,

De térjünk célunkhoz. Zsigmond királynak a Garai részére adott oklevélben lévő kettős címér arannyal hímzett fekete szegélyű, narancs-színű (minium) virágokkal szőtt vörös (czinober) zászlón van, mint azt b. Nyáry Albert idézett munkájában hasonlóan, a keret (zászló) nagyságának méreteivel együtt kiadta. És a keret szegélyén felül ott látható Zsigmond király címereinek három lényegesbike, a magyar kettős-kereszt, az egyfejű sas és a cseh oroszán. A Garai címereképek pedig a négyszögű keretben szabadon (a nélkül, hogy annak széleit érintenék) állanak.

Ellenben a VI. Károly frank király adta oklevélben a külső keret (vagy zászló) méretei lényegesen kisebbek; míg amaz 23 cm. széles, 20 cm. magas, emez csak 20¹/₂ cm. széles és 15¹/₂ cm. magas; és természetesen a francia kiadványon a szegélyen a Zsigmond király-féle előbb említett három kis címérpaizsocska sem található. Továbbá a francia kiadványban a címérpaizsok sem állanak szabadon a keretben, hanem alul érintik a keretek szegélyét, és felül is a Garai-féle családi kis zászlók benyulnak a keret szegélyébe. Azután a keretek szöveteinek

mi van a Zsigmond király oklevelében. És még két helyen történik Károly levelében a Zsigmond adta címérlevélre hivatkozás. L. Fejér X. 5. 564, 565, 566. lapokon.

színei is különbözők. A Zsigmond kiadványában a szövet (czinober és minium festékek által előállított) vörös és narancs színt mutat, ellenben a francia királyi kiadványban a keret szövete damaszkolás nélkül síma biborszínű, carmin festék használatával teremtve. De nemcsak a különfajú festékek és színek használata, hanem a paizs és sisak korrajzaiban is észlelhető egymástól eltérés, különösen pedig a jobboldali címereknél a strucztollakból alakított foszlány rajzainak egymással összehasonlítása a két kiadvány címerein két különböző kéznek munkájára vallanak. Mindezekből tanulságképpen az következik, hogy a két címert nem egy, hanem a Zsigmond király oklevelén lévő címert a Zsigmond király udvari festésze, a másikat pedig VI. Károly francia király embere állítván ki, a külföldön kiadott címeres levelek is általában magyarországi termékeknek tekintendők.

Nem akarván ezuttal a csekélyebb érdekű részletek méltatásába merülni, zárom észrevételeimet a cikkíró által a címertudományra nézve nyereségnek jelzett azon ajánlatára, hogy «ott is olvassunk, a hol nincs mit olvasni, és ott is lássunk, a hol nincs mit látni» — azon megjegyzéssel, hogy ezen általunk meg nem értett módszert magam részemről nemcsak nem tanácsolom, de sőt annak kikerülését ajánlom.

NAGY IVÁN.

A KEREKEGYHÁZI LACZKFYAK CSALÁDFÁJA.

Ama Laczkfy¹ család, a mely hazánknak két nádort, hat vajdát s annyi más zászlósurat adott, s a melyet maga Arany János is: «ama nagy, híres, fényes Laczfi» családnak nevez, megérdemli, hogy mindaddig foglalkozzanak vele történetíróink, míg legalább családfáját egészen tisztába hozzák. Majláth Béla a Turul 1884-iki évfolyamában «A Laczk nemzetség» cím alatt közölt értekezésében fölhívta nemzetünk figyelmét ezen, hajdan oly nagy szerepet játszó családra. Gróf Lázár Miklós pedig a Turul ugyan-

¹ Hogy a kortársak Laczkfynak vagy Laczfynak hívták e családot, elárulja egyhelyt az egykorú János ferenczrendi szerzetes. *Historiæ Hung. Fontes Domestici* III. k. 162. l.

azon évfolyamában: «A két Laczk család eredete» című, hiteles történelmi kútfőkön alapuló tanulmányában kimutatta, hogy az a Laczk család, melynek névadója a Kerekegyházi Laczk nevet használta, egészen különböző a Szántai Laczk családtól s hogy annak első ismert tagja nem László erdélyi vajda, hanem I. Dénes a Hermán nemzetségből.¹ Ez ki lévén mutatva, a Majláth Béla által összeállított családfa használhatatlanná vált, mert azon a két Laczkfy (Kerekegyházi és Szántai) család tagjai együttesen vannak fölvéve s egy ágból származóknak vannak föltüntetve. Főképpen ezért, de meg azért is, mert a Majláth

¹ Turul. 1884. évf. 110—112. l.

Béla által összeállított családfa Torma József kéziratának tévedései következtében más tekintetben is hibás s itt-ott hiányos, bátorkodom a

Kerekegyházi Laczkfyaknak ezen, oklevelek nyomán szerkesztett, lehetőleg teljes családfáját közölni.

I. Dénes a Hermán nemzetségből.						
Kerekegyházi I. Laczk 1323—1355. Székely ispán.						
I. István 1336—1352. Főlovászmester, erdélyi vajda.	I. András 1336—1359. Székely ispán, erdélyi vajda, macsói bán.	I. Miklós 1336—1368. Zempléni főispán.	I. Mihály 1336—1351.	II. Laczk † 1339 előtt.	Pál 1336—1366. Beregi főispán.	I. Imre † 1336 előtt.
	György 1368—1393. Macsósi bán.	III. Imre 1377—1386.	IV. László 1399—1421. Aradi főispán.		II. Mihály 1399—1416.	
II. Dénes 1349—1366. Főlovászmester, erdélyi vajda, székely ispán.	II. Miklós 1349—1369. Székely ispán, erdélyi vajda.	II. Imre 1350—1375. Főlovászmester, erdélyi vajda, nádor.	II. István 1350—1397. Székely ispán, erdélyi vajda, horvát bán, nádor.	III. László 1350—1360.		
III. István 1372—1397. Főlovászmester.	III. Dénes 1372—1382.	II. András 1397—1399.				

Hogy ez a családfa helyes, a következőkben okleveles adatokkal mutatjuk ki.

Az első, a mi figyelmünket magára vonja, s a mit valóban különösen kiemelni óhajtottunk, az, hogy e család a Hermán nemzetségből származott. Bizonyítja ezt a család névadójának pecsége, melynek körirata: S. Ladislai de [ge]nere He[rman];¹ bizonyítja az egész család címere, mely a Hermán nemzetség címerével ugyanegy;² bizonyítja a dubniczi krónika;³ bizonyítja végre egy 1330-iki oklevél.⁴ Azért bizonyítgatjuk ezt annyira, mert történetíróinknál általánosan el van terjedve az a balvélemény, hogy e Laczkfy család a Apor nemzetségből származott. S miután e balvéleményt még oly jeles történetírók is magukévá tették, mint Szalay,⁵ Nagy Iván,⁶ Jakab Elek;⁷ a nemzet nagy költője, Arany János, pedig két helyt is megénekelte,⁸ nem tudjuk lesz-e valaha idő, melyben e tévedés eloszlik, hacsak egyesült erővel újra és újra nem küzdünk ellene.

Pedig a Laczkfyaknak annyira semmi közük sincs az Apor nemzetséggel, hogy ösfészük nem

is Erdély, hanem a mai Temesmegye északi része, mely hajdan Aradmegyéhez tartozott. Itt, Varjas és Német-Szentpéter környékén, feküdt az a Kerekegyháza,¹ melyről a család névadója és utolsó tagjai előnevüket vették.² Kerekegyházi I. Laczk már 1335-ben aradmegyei birtokosképp fordul elő,³ ő maga is, gyermekei és unokái is aradmegyei birtokokért pörlekednek az aradi káptalannal.⁴ A történelmi adatok világosságánál füstképen oszlik szét tehát az Apor származás meséje. A Hermán nemzetség az, melyből a Laczkfy család kivált. Magát a nemzetséget eléggé nemmesnek, de szegénynek (hæreditibus pauperes) mondják régi krónikáink, s valóban Kerekegyháza ősi birtokhoz a XV. században is csak hét falu tartozott [Azony, Veres-Vinga, Kerek-Vinga (ma Vinga), Bathonya, Baktornya (ma Tornya), Sziond (ma Szionda puszt), Kingyed (elpusztult)],⁵ a család fölemelkedése előtt bizonyára még kevesebb.

A család első ismert tagjának, I. Dénesnek, csak a neve maradt fenn.⁶

¹ Nyáry: A heraldika vezérfonala. 63. l.

² Bécsi képes krónika.

³ Hist. Hung. Fontes Dome tici. III. k. 154. l.

⁴ Fejér: Cod. Dipl. VIII. 4. k. 400. l.

⁵ Magyarország története. II. k. 205. l.

⁶ Magyarország családai. I. k. 53. l.

⁷ Egyetemes magyar encyclopædia. III. k. 519. l.

⁸ Toldi estéje. V. ének, 11. versszak. — Toldi szelme. VII. ének 32. versszak.

¹ Történelmi és régészeti értesítő. Temesvár 1882. évf. 165—166. ll.

² Történelmi Adattár Csanád-egyházmegye hajdanához és jelenéhez 1872. évf. 138. 140. Fejér X. 5. k. 74, 373. l. X. 8. k. 569. l.

³ Hazai oklevéltár. 207. l.

⁴ Történelmi Adattár. 1872. évf. 138—141, 254—259. ll.

⁵ Békésmegyei oklevéltár. II. k. 68—69. ll.

⁶ Fejér. VIII, 4. k. 400. l.

A család névadója I. Laczk legelőször 1323-ban fordul elő. Azon nevezetes oklevélre, melyben I. Károly királyunk szövetséget köt Frigyes választott német császárral és a többi ausztriai hercegekkel, nagyobb erősség okáért I. Laczk is ráfűggesztette pecsétjét.¹ 1329-ben székely ispánnak mondja őt egy oklevél s ezt a hivatalát megtartotta egész 1342-ig,² hivatala címét pedig egész halála napjáig. Láttá családjának dicsőségét, hallotta fiainak és unokáinak hőstetteit, mert élt még 1350-ben³ és 1355-ben⁴ is, sőt egy nem egészen jó másolatú oklevél szerint még 1359-ben⁵ is. Meghalt tehát 1360. táján.

I. Laczknak hét fia volt. Ezek két oklevélben is⁶ a családfán látható sorrendben vannak föl-sorolva. E sorrendet megtartottuk mi is, mert úgy véljük, hogy e sorban a fiúk kor szerint következnek.

A hét fiú közül I. István 1336—1345-ig királyi főlovászmester volt,⁷ 1345—1350 végéig erdélyi vajda.⁸ E közben 1348—49-ben I. Lajos királyunk nápolyi hadvezére volt,⁹ de nem alkirály; 1351—53 horvát és tótországi bán.¹⁰ Meghalt 1360 előtt.

I. András 1342—52-ig atyja tisztét viselte: székely ispán volt,¹¹ 1349—50-ben szatmári, mármárosi és brassai főispán,¹² 1350—52-ig nápolyi helytartó,¹³ 1352—53-ban erdélyi vajda,¹⁴ 1353 májustól 1354 őszéig macsói bán,¹⁵ 1355-ben a királyné tárnokmestere,¹⁶ 1355—1356 soproni és

vasi főispán¹ 1356 tavasztól 1359 őszig megint erdélyi vajda.² Meghalt 1359 végén.³

I. Miklós 1336-tól 1368-ig többször előfordul.⁴ 1343-ban a királyi udvarban tisztviselő,⁵ hogy milyen hivatalt viselt, azt az oklevél nem mondja meg, alkalmasint testőr volt. 1350-ben részt vett a nápolyi hadjáratban; a beneventi dicső győzelmet ő tervezte és ő vívta ki.⁶ Jelen volt 1351-ben és 1352-ben a litvánok ellen indított hadjáratokban.⁷ 1356-ban a pápa segedelmére küldött seregnek ő volt a vezére.⁸ 1366-ban zempléni főispán,⁹ 1368-ban még él, de 1377-ben már nem, mert az aradi káptalannal folytatott pörben hallgatnak róla az iratok.¹⁰

I. Mihály. Előfordul ugyan mind 1336, mind 1339-ben, de semmi egyéb nevezetést nem tudunk róla, mint azt, hogy 1349—50-ben résztvett a nápolyi hadjáratban,¹¹ 1359-ben már nem élt.¹²

II. Laczk. Az 1336-iki oklevél az ötödik helyen sorolja föl I. Laczknak e hasonló nevű fiát,¹³ de 1339-ben maga I. Laczk halottnak mondja őt, s lelke nyugodalmáért alapítványt tesz.¹⁴

Pál. Egyetlen ilyen nevű a Laczkfy családban. Élte sorsa nagyon hasonlít I. Miklós bátyjához. Résztvett ő is a nápolyi és litván hadjáratokban.¹⁵ 1355 augusztus 9-én pedig Tullnál dicső győzelmet vívott ki 400 magyar íjászzsal az ausztriai hercegek ellen föllázadt svábok fölött.¹⁶ 1366-ban beregi főispán.¹⁷ Az aradi káptalannal folytatott

¹ Századok. 1875. évf. 379. l. Hazai okmánytár. I. k. 215. l.

² U. o. 1880. évf. 738. l. Tört. adattár. 1872. évf. 139. l.

³ V. ö. Hazai oklevéltár, 262. l. és Századok. 1880. évf. 738. l.

⁴ Zichy cs. okmánytára. I. k. 491. l. Történelmi Adattár. 1872. évf. 140. l.

⁵ Anjoukori okmánytár. IV. k. 307. l.

⁶ Hist. Hung. Fontes Dom. III. k. 157. l.

⁷ U. o. III. k. 162—164. ll.

⁸ U. o. II. k. 184. l. Hogy e hadjárat 1356-ban történt, következik V. Incze pápa segedelmet kérő leveléből, a mely 1355. decz. 13-án kelt.

⁹ Fejér: IX, 3. k. 560. l.

¹⁰ Történelmi Adattár. 1872. évf. 140. l.

¹¹ Hist. Hung. Fontes Dom. III. k. 151. l.

¹² Következik ez abból, hogy a már említett pörben nincs megnevezve.

¹³ Zichy cs. okmánytára. I. k. 491. l.

¹⁴ Fejér. VIII, 4. k. 400. l.

¹⁵ Hist. Hung. Fontes Dom. III. k. 154, 164. ll.

¹⁶ U. o. III. k. 166—167. ll.

¹⁷ Fejér. IX, 3. k. 560. l.

¹ Fejér. VIII, 7. k. 142—145. ll. V. ö. Nyáry: A heraldika vezérfonala. 63. l.

² Századok. 1880. évf. 736. l.

³ Történelmi Adattár. 1872. évf. 138. l.

⁴ U. o. 256. l.

⁵ U. o. 139. l. és Fábrián: Aradmegye leírása 204. l.

⁶ Fejér. VIII, 4. k. 400. l. Zichy cs. okmánytára I, 491. l.

⁷ Zichy cs. okmánytára I. k. 491. l. Anjoukori okmánytár IV. k. 83. l.

⁸ Anjoukori okmánytár. IV. k. 506. l. Hist. Hung. Fontes Domest. III. k. 158. l.

⁹ Hist. Hung. Fontes Domest. III. k. 154—158. ll.

¹⁰ Fejér. IX. 2. k. 82, 46, 136, 140. ll. V. ö. u. o. 235. l.

¹¹ Századok. 1880. évf. 737. l.

¹² U. o. és Hazai okmánytár. V. k. 211. l.

¹³ Hist. Hung. Fontes Dom. III. k. 158—174. ll.

¹⁴ Századok. 1880. évf. 738. l.

¹⁵ U. o. 1875. évf. 377. l.

¹⁶ Fejér. IX, 2. k. 459. l.

pör iratai 1368-ban már hallgatnak róla s azért nagyon sajtáságos, hogy egy 1373-iki, de különben is furcsa szerkezetű oklevél az élők sorában említi.¹

I. Imre. Csak annyit tudunk róla, hogy Simon fia Tamás a Baksa nemzetségből 1335-ben a ráczok ellen indított hadjáratban megölte őt.²

Térjünk át már most I. Laczk unokáira.

I. Istvánnak öt fia volt s ezek mind 1350-ben,³ mind 1360-ban⁴ az általunk adott sorrendben vannak felsorolva.

Az öt fiú közül II. Dénes a nápolyi hadjáratban Somma bevételénél tüntette ki magát bámulatos hősiessége által.⁵ 1350—1359-ig királyi főlovászmester,⁶ 1359—66-ig erdélyi vajda.⁷ E közben 1360-ban egyszersmind székely ispán és országbiró,⁸ 1365—1366-ig pedig a viddini vár főkapitánya.⁹ A «Simontornyai» előnevet használta. Vajdaságának bizonyosan a halál vetett véget. 1371-ben már halottnak mondja egy oklevél.¹⁰

II. Miklós. Szintén a nápolyi hadjáratban kezdte meg szereplését, de részt vett aztán a litván háborúban is.¹¹ 1360—1366-ig székely ispán, s a közben 1366 június 20-án egyszersmind szatmári, ugcasai és mármarosai főispán.¹² Mivel pedig ugyanekkor testvére II. Dénes erdélyi vajda, nagybátyjai közül I. Miklós zempléni, Pál beregi főispán volt, Magyarország keleti főméltóságait mind a Laczkfy család tartotta kezében. Testvére II. Dénes után erdélyi vajda lett II. Miklós, de csak két évig viselte e hivatalát, mert 1369-ben az oláhok ellen indított háborúban elesett.¹³ Esztergomban temették el. Előneve volt: Döbröközi.

¹ Fejér. IX, 4. k. 555. l.

² V. ö. Zichy cs. okmánytára. I. k. 491. és Fejér. VIII, 4. k. 400. l.

³ Fejér. IX, 1. k. 489. l.

⁴ U. o. IX, 3. k. 201. l.

⁵ Szalay id. m. II. k. 208. l.

⁶ Fejér. IX, I. k. 489. l. Hazai okmánytár. I. k. 221. l. Fejér. IX, 3. k. 158. l.

⁷ Hazai oklevéltár. 262. l. Hazai okmánytár. II. k. 112. l. Fejér. IX, 3. k. 573. l.

⁸ Fejér. IX, 3. k. 158. l.

⁹ Hazai okmánytár. II. k. 119. l. Fejér. IX, 3. k. 560. l.

¹⁰ Fejér. IX, 4. k. 375. l.

¹¹ Hist. Hung. Fontes Dom. III. k. 154, 164. l.

¹² Századok 1880. évf. 739—740. l. Fejér. IX, 3. k. 560. l.

¹³ Hist. Hung. Fontes Dom. III. k. 187. l. Századok 1880. évf. 740. l.

II. Imre. 1359-ben testvérének II. Dénesnek hivatalát nyerte el: főlovászmester lett.¹ Ezt a hivatalt viselte 1367 végéig.² Ezután két évig nem hallunk róla hírt. II. Miklós testvérének eleste után ennek helyébe erdélyi vajda lett, s az volt 1372 őszéig.³ Ekkor Opolyai László herceg után ő lépett az ország első méltóságának, a nádorságnak, székébe.⁴ Nádor volt több mint két esztendeig. 1375-ben még az volt.⁵ Neje volt Nagymartoni Katalin (Fejér. IX, 3. k. 316. l.).

II. István. A Laczkfy család egyik legnevezetesebb, bár szomorú emlékü tagja. 1367—70-ig székely ispán,⁶ 1371—1372-ig horvát bán volt.⁷ Imre testvére után ő lett az erdélyi vajda.⁸ Alig vette át e tisztét, már a Carrara Ferencz segítségére küldött hadsereg élén Olaszországba indult a velenceiek ellen. Először, mint tudjuk, győzött, de 1373 július 1-én Trevisonál elfogták.⁹ 1376-ban letette az erdélyi vajdaságot¹⁰ és egy pár évig nem viselt nagyobb hivatalt. I. Lajos halála után újra kapott méltóságot: 1383 májusban horvát bán lett, s az volt 1384 nyárig.¹¹ Garay Miklós nádorral összezőrdülve hivatalát veszté s a Horváti párthoz csatlakozott.¹² A királynék elfogatása után azonban elhagyta a Horvátiakat, Zsigmondhoz fordult, kibékült vele, sőt még a nádorságot is elnyerte a királyi főlovászmesterséggel együtt.¹³ Nádor volt 1392 novemberig.¹⁴ Ekkor a nádori tisztet letévén, királyi főlovászmester maradt 1395 májusig.¹⁵ 1396-ban

¹ Fejér. IX, 3. k. 147, 558 stb. ll.

² V. ö. U. o. IX, 4. k. 48. és 118. l.

³ Fejér. Cod. Dipl. IX, 4. k. 160, 164, 180, 221, 333, 362. ll.

⁴ U. o. IX, 4. k. 476, 425. l.

⁵ Turul. 1884. évf. 21. l.

⁶ Fejér. IX, 4. k. 160. l.

⁷ U. o. IX, 4. k. 333, 362. ll.

⁸ Hazai okmánytár. II. k. 126. l. Fejér. IX, 4. k. 498. l.

⁹ Szalay i. m. II. k. 248. l.

¹⁰ Utoljára 1376. márcz. 8-án van említve. Fejér. IX, 5. k. 100. l.

¹¹ Anjoukori Diplomáciai emlékek. III. k. 513, 515, 535. ll.

¹² Fejér. X, 8. k. 182—183. ll. X, 1. k. 344. l.

¹³ Hazai okmánytár. V. k. 165, 178, 179, II. k. 151, 425. ll.

¹⁴ Pesty. Krassó vármegye története. III. k. 227—228. ll.

¹⁵ V. ö. Fejér. X, 2. k. 208. l. Katona i. m. XI. k. 379. l. és Fejér X, 2. k. 288. l.

megint a Horváti párthoz állott s annak vezére lőn. Nápolyi László Horváti János kivégeztetése után őt és unokaöccsét, Simontornyai Laczkfy III. Istvánt nevezte ki helytartójává.¹ Végre 1397 február 27-én Körös-Udvarhelytt Zsigmond király udvarában a főurak fölkonczolták.²

I. István ötödik fia III. László előfordul 1350-ben³ és 1360-ban,⁴ de a királyi udvarban tisztséget nem viselt. 1369-ben már nem élt⁵

Kerekegyházi I. Laczk második fiának I. András vajdának két fia volt: György és III. Imre.

György 1368-ban fordul először elő.⁶ 1386-ban hű maradt a királynéhoz és Zsigmondhoz s azért később tisztséget is nyert: 1392—93-ban macsói bán volt.⁷ Ő volt az, a ki Hédervári Kont Istvánt elfogta, s a kit krónikáink és költőink Vajdafa néven ismernek. Vajdafa nevét onnan kapta, hogy atyja I. András erdélyi vajda volt. Különben hivatalos előneve: Németi⁸ vagy Kovácsi⁹ volt. Meghalt 1399 előtt.¹⁰

III. Imre. 1377-ben fordul először elő.¹¹ Rövid ideig szerepelt, mert testvérével ellenkezőleg 1386-ban a Horváti-párthoz csatlakozván, Garay Miklós és Losonczy László Ujlak megvívásánál elfogták őt és Zsigmond kezébe szolgáltaták.¹² További sorsát sejtethetjük Korpádi és Horváti sorsából. 1399 előtt már bizonyosan bevégezte földi pályafutását.¹³

I. Miklósnak csak egy fia volt: IV. László. 1399-ben fordul elő először.¹⁴ — 1421-ben aradi főispán volt.¹⁵ Ez egyetlen ismert tisztsége. Őt tarthatjuk az utolsó Laczkfynak, mert ő fordul elő utoljára s az ő halála után az ősi Kerekgyház idegen kézre kerül.

Pálnak szintén csak egy fia maradt: II. Mihály. 1399-ben említi oklevél először.¹ 1403-ban résztvett a Zsigmond ellen zúdult általános fölkelésben.² Később kibékült Zsigmonddal.³ 1412-ben az ország főurai közt van felsorolva.⁴ 1416-ban a Péccsett összegyűlt főuraknak Aradmegyéhez küldött követe.⁵ Többé nincs emlékezés róla.

I. Laczk többi gyermekei: I. Mihály, II. Laczk és I. Imre magtalanul haltak. Tudjuk ezt onnan, hogy egy 1399-iki oklevél határozott kijelentése szerint a Laczkfyaknak az aradi káptalannal folytatott hosszas pöre György és II. Imre elhunytával IV. Lászlóra és II. Mihályra szállott át.⁶ Már pedig e pörben a Laczkfyak I. István ágát kivéve mindnyájan résztvettek és érdekelve voltak s ennél fogva a pör folytatása I. Laczk többi unokájára is átszállott volna, ha ilyen több is lett volna.

Dédunokája három volt a család névadójának: III. István és III. Dénes, II. Dénes fiai, és II. András, II. Miklós fia.

III. István atyja és nagyatyja első hivatalával kezdte meg szereplését: királyi főlovászmester volt. Vajjon az az István, a ki 1368-tól 1379-ig a királyi oklevél-zaradékokban főlovászmesternek neveztetik, vele egy személy-e vagy sem, el nem dönthető, mert sehol sincs kitéve atyja neve. De hogy 1379—1385 csakugyan ő volt a főlovászmester, számos adattal mutatható ki.⁷ 1385-ben Szécsy Miklóssal és Zámbo Miklóssal együtt ő is elvesztette hivatalát, s a Horváti párthoz csatlakozott.⁸ Kis Károly uralkodása alatt megint főlovászmester lett.⁹ Ennek megöletése után színtelen szakított a Horváti párttal, sőt ő volt az ellenök indított egyik seregnek a vezére. De miután a Posegánál kézrekerült Horváti Jánost fogóságából eleresztette (legalább arról gyanúsították, hogy elősegítette Horváti szökését),¹⁰ elvesztette

¹ Fejér. X, 2. k. 416. l.

² Pauli Pál Följegyzései. Schwandtnernél: Scriptorum Hung. III. k. 736. l.

³ Fejér. IX, 1. k. 489. l.

⁴ U. o. IX, 3. k. 201. l.

⁵ V. ö. u. o. IX, 4. k. 160. l.

⁶ Történelmi Adattár. 1872. évf. 140. l.

⁷ Századok. 1875. évf. 152. l.

⁸ U. o. 152. l.

⁹ Történelmi Adattár. 1872. évf. 140. l.

¹⁰ U. o. 1872. évf. 258. l.

¹¹ U. o. 1872. évf. 140. l.

¹² Hazai okmánytár. VII. k. 434. l.

¹³ Történelmi Adattár. 1872. évf. 258. l.

¹⁴ U. o. 1872. évf. 258. l.

¹⁵ Egyetemes magyar encyclopædia. III. k. 681. l.

¹ Történelmi Adattár. 1872. évf. 258. l.

² Bunyitay: A váradi püspökség története. I. k. 221. l.

³ Fejér. X, 5. k. 74. l.

⁴ U. o. X, 5. k. 281. l.

⁵ U. o. X, 8. k. 569. l.

⁶ Történelmi Adattár. 1872. évf. 258—259. ll.

⁷ Katona i. m. X. k. 681. l. XI. k. 81. l. Anjoukori Dipl. eml. III. k. 513, 515, 535. ll.

⁸ Fejér. X, 8. k. 182. l.

⁹ Hazai okmánytár. VII. k. 420. l.

¹⁰ U. o. VII. k. 435. l.

Zsigmond kegyét, elvesztette a főlovászmester-séget és soha többé be nem jutott a királyi udvarba. Hivatalát, mint láttuk, nagybátyja, II. István, foglalta el. 1391-ben Nápolyi László híve,¹ 1396—97-ben annak egyik helytartója.² További sorsa nincs följegyezve. Hihetőleg földönfutókép végezte be életét.

III. Dénes. 1372-ben fordul elő először³ és 1382-ben utoljára.⁴ 1382-ben egymásután négyszer királyi főlovászmesternek van írva;⁵ de tartok tőle, hogy ez mind hibás másolás. Mert Szécsy Miklós országbiró ugyanez évben s ugyanezen időtájban kelt s egyenesen a Laczkfyakról szóló oklevelében nem ő, hanem testvére nevezetik királyi főlovászmesternek,⁶ s egyáltalában nem érthető, miért hagyta volna oda testvére e hivaltal épén csak egy pár hónapra.

A harmadik dedunoka II. Miklós erdélyi vajdának fia volt: II. András, előneve után itélve Döbrököz ura. Mint nagybátyja és unokatestvére, úgy ő is Nápolyi László pártjához tartozott.⁷ Azt vélik némelyek, hogy Csáktornyai II. Istvánnal egy napon lelte volna halálát; de ez tévedés, mert ő még 1399-ben is élt s jelenvolt a tolnamegyei nemesek Lőrincz-napi Szakállon tartott gyűlésén.⁸

Ezek azok, a kik oklevelek s hiteles történeti kútfők bizonyága szerint kétségtelenül ama, nagy hires, fényes Laczkfy család. oz tartoztak. — Tudjuk azonban jól, hogy régibb családaink közül alig van egy-kettő, a melyeknek családfáján, kivált, ha az első izeket tekintjük, kisebb-nagyobb tévedések, hibák elő nem fordulnának. A Laczkfy család sem kivétel. Hogy tehát az ilyen tévedések tovább terjedésének útját szegjük s az általunk összeállított családfát igazoljuk, kénytelenek vagyunk annak kimutatására is pár sort szakítani, miért nem foglalhatnak helyet a többi eddig Laczkfyaknak tartozó személyek a Kerekegyházi Laczkfyak fényes családfáján.

Nevezetesen: 1. az a Dénes, a ki 1349—55-ig

a kalocsai érseki széken ült, nem tartozott a Kerekegyházi Laczkfyakhoz. Igaz ugyan, hogy midőn a zágrábi püspöki székről Kalocsára áthelyeztetik: «Dionysius filius Laczk»-nak van írva,¹ de ez nem elégséges bizonyíték, mert hiszen a László névnek Laczk alakja a XIV. században általánosan használatban volt; azt fölvehette más is, nemcsak Kerekegyházi I. Laczk. S valóban a Szántai Laczkfyakon kívül találunk Laczk nevű nemesekre Heves-,² Nyitra-,³ Liptó-megyében.⁴ Azonkívül e Dénes vagy testvére vagy fia lett volna Kerekegyházi I. Laczknak. De testvére nem lehetett, mert I. Laczk atyját nem Laczknak, hanem I. Dénesnek hívták. Fia sem lehetett, mert hiszen I. Laczk fiai föl vannak sorolva mind 1336-ban,⁵ mind 1339-ben,⁶ de azok közt nincsen Dénes nevű; pedig akkor már Dénes kalocsai érseknek élnie kellett.

2. A család névadójának nem voltak Péter és kis László nevű gyermekei. Következik ez a már sokszor idézett 1339-iki oklevélből. Ebben Kerekegyházi I. Laczknak mind élő, mint holt gyermekeit föl kellett sorolnia: az élőket azért, mert az oklevél birtokügyben van kibocsátva s az adományozás érvénye függött e fölsorolástól; elhalt gyermekeit pedig azért, mert azok lelki-üdvéért alapítványt tesz.⁷ S valóban említi ott I. Laczk olyan gyermekét is, a kit az eddig összeállított családfa nem ismer t. i. I. Imrét, a kit a Baksa nembeli Tamás megölt.

3. I. Andrásnak nem volt Péter nevű fia. Tudjuk ezt onnan, hogy Péter aradi prépost 1377-ben eltiltja I. András fiait Mikelaka arad-megyei falu elfoglalásától. Ebben a prépostnak meg kellett neveznie I. András minden fiát, különben a tiltakozás hiábavaló lesz. S nem nevez meg csak kettőt: Györgyöt és III. Imrét.⁸

4. Pálnak nem volt György nevű fia. Kiténik ez abból, a mit fentebb I. Mihály, II. Laczk és I. Imre magvaszakadtáról mondottunk. Természetes dolog ennél fogva az is, hogy nem ez

¹ Anjoukori Dipl. emlékek. III. k. 695. l.

² Fejér. X, 4. k. 416. l.

³ Történelmi Tár. IX. k. 122. l.

⁴ Fejér. IX, 5. k. 624. l.

⁵ U. o. IX, 5. k. 562, 566, 571, 576. ll.

⁶ U. o. IX, 5. k. 624. l.

⁷ U. o. X, 2. k. 414—416. l.

⁸ U. o. X, 2. 718. l.

¹ Fejér. IX, 6. k. 53. l.

² U. o. IX, 3. k. 460. l.

³ Anjoukori okmánytár. IV. k. 19, 83, 469. ll.

⁴ Századok. 1869. évf. 636. l.

⁵ Zichy cs. okmánytára I. k. 491. l.

⁶ Fejér. VIII, 4. k. 400 l.

⁷ U. o.

⁸ Történelmi Adattár. 1872. évf. 140. l.

az állítólagos György volt 1392—93-ban macsói bán, hanem I. András fia. Hiszen még a királyi oklevél-záradékokban és mindenütt «Georgius filius Andree» van írva.¹

5. Az 1387-ben előforduló, Albert nevű auranai perjel nem a Laczkfy, hanem a Losonczy család tagja volt, a mint ez Fejér: X, 1. k. 394. és 443. ll. összevetéséből világosan kitünik.

6. II. Imre nádornak nem volt János nevű fia. Mert az a János tárnokmester, a ki 1373-ban egyszer «Joannes filius Palatini»-nek van írva, tárnokmester volt már akkor is, mikor még II. Imre nem volt nádor.² Okleveles, határozott adat van róla, hogy Gilétfy János volt ez,³ a kinek atyja, Miklós, nádor volt, s a kit ennél fogva megilletett a «Joannes filius Palatini» név. — Hogy is illett volna Laczkfy kézbe a tárnokmesteri kulcs?

7. Simontornyai (III.) Istvánnak nem voltak Leustách, Albert és János nevű fiai. Leustáchot csak Lehoczky említi, de az ő állítása — tudjuk, — figyelemre sem méltó. — Albertet Torma József említi az ő kézirati genealogiájában, de állítását nem bizonyítja. «Joannes filius Stephani agazonum magister» többször fordul ugyan elő az 1395—1397. években, de ez nem Laczkfy III. István fia, hanem vagy Koroghly István fia,⁴ vagy Bebek István unokája.⁵

Mindezeknél azonban nevezetesebb tévedés az, hogy több történetírónk Simontornyai (III.) Istvánt tartja az ország 1387—92-iki nádorának, holott tulajdonképen nem ő, hanem nagybátyja Csáktornyai (II.) István volt a nádor. Világosan kitünik ez a velencei követ 1387-iki jelentéséből, a ki a nádort mindig: «Stephanus magnus comes voyvoda»-nak írja.⁶ Itt a vajda szó a nádor régebbi tisztét jelzi. Már pedig tudjuk, hogy Csáktornyai Laczkfy (II.) István 1372—1376-ig erdélyi vajda volt, de Simontornyai Laczkfy (III.) István sohasem volt az. Hazai okleveleink is ezt bizonyítják. A Kanizsayaknak adott s Kapuvárról szóló oklevélre Zsigmond nagyobb bizonyosság okáért ráfüggeszti: «sigilla

Stephani Woyvode regni nostri palatini et Emerici Bubek iudicis curie» (az ország nádorának, István vajdának és Bebek Imre országbírónak pecséteit) is.¹ Világosan jelezve van itt is, hogy az a Laczkfy István, a ki 1387-ben s azután a nádorságot viselte, azelőtt vajda volt s ennél fogva nem Simontornyait, hanem Csáktornyai Laczkfy (II.) Istvánt kell tartanunk az ország 1387—92-iki nádorának.

Még feltűnőbbnek tetszhetik az, hogy Katonával és őt követő összes történetíróinkkal szemben Csáktornyai Laczkfy (II.) István fölkoncizolását nem 1398 febr. 26-ára tettük, hanem 1397 febr. 27-ére. Öntudatosan tettük ezt; mert meg vagyunk győződve, hogy ez volt Csáktornyai Laczkfy (II.) István halála napja.

Az egyetlen, hiteles kútforrás erre nézve a Pauli Pál zárai bíró kronologikus följegyzéseiben olvasható, rövid tudósítás. Első kritikus történetírónk, Katona István, szintén érezte e följegyzések történeti becsét s igyekezett azt lehetőleg kizsákmányolni. De bizonyára még jobban kizsákmányolta volna, ha kronológiájának pontosságát és így nagyobb fokú megbízhatóságát ismeri. Sajnos, nem ismerte. Katona sarkalatos hibája e tekintetben az, hogy miért-miért nem, nem vette észre azt, hogy Pauli Pál a florenczi évkezdést használja, a mely szerint az év a mi folyó évünk márczius havának 25-ik napján kezdődött, s mikor Magyarországon már 1397 jan., febr. és márcziust írtak, a záraiak még mindig 1396 jan., febr., márcziust számítottak. Katona pl. csodálkozik azon, hogy Pauli szerint egy zárai gálya elindult 1396 július 20-án és visszatér ugyanazon év február 27-én.² Ez megfeythetetlen Katona előtt, holott, ha szem előtt tartjuk az olasz évkezdést, nagyon érthető. Katona ennél fogva Pauli évszámadatait és sorrendét megbízhatatlannak tartotta s mit tett? A napok szerint igyekezett kitalálni azon éveket, a melyekben egyes események történtek. Pedig megfordítva az évek szerint kellett volna kiigazítania az egyes napokról szóló téves kiírásokat. Mert Pauli följegyzéseiben, legalább úgy, a mint azt Schwandtner kiadásában bírjuk, a napok római számai hibásan vannak

¹ Fejér. X, 2. k. 54, 96, 99. ll.

² U. o. IX, 4. k. 48, 64, 118. stb. ll.

³ U. o. IX, 4. 73. l.

⁴ Fejér. X, 2. 288. l.

⁵ U. o. X, 2.

⁶ Anjoukori Dipl. emlékek. III. k. 624. l.

¹ Hazai okmánytár. V. k. 178. l.

² Katona id. m. XI. k. 435. l.

kitéve, egygyel hol több, hol kevesebb. Pl. 1397-ben május XXVIII-re van téve «dies lunæ» (hétfő);¹ pedig ez évben hétfő 28-ra (XXVIII) esett. Itt tehát egy római számmal többet írtak. Kevéssel előbb 1396 (a mi számításunk szerint 1397) január XVII-ike után «dies iovis» (csütörtök) áll,² pedig csütörtök ez évben január 18-ra esett; itt meg egygyel kevesebbet írtak, XVIII helyett csak XVII-et. A napok megnevezésében tehát, a mint látjuk, több helyt hiba van. De az események időrend szerint való felsorolásában nincs.

Ezt tudva, mivel Pauli Laczkfy II. István fölkonczoltatását mindjárt Zsigmond dalmátországi tartózkodása és Tinninből (Knin-ből) való elutazása után, a mi hiteles oklevelek szerint mind 1397 január és február havában történt, és 1397 áprilisi események előtt sorolja föl,³ el kell fogadnunk azt, hogy e véres esemény 1397 (Pauli szerint még csak 1396) február havában keddi napon (die martis) történt. Mivel pedig ez évben kedd nem február 26-ára (a mint Pauli följegyzéseiben áll), hanem február 27-ére esett, a XXVI Februarii XXVII-re igazítandó ki s így megkapjuk Laczkfy II. István halála napját is, a mely 1397 február 27-ike.

Hazai kútforrásaink pedig mit szólnak e vi-

¹ Schwandtner: *Scriptores rerum Hungaricarum*. III. k. 736. l.

² U. o. III. k. 735. l.

³ U. o. 736. l.

tás kérdéshez? A mi okoskodásunk mellett bizonyítanak. Zsigmond király, a kinek udvarában (in curia) II. István halálát lelte, 1397-ben február 6-án Tinninből (Knin) Buda felé indult,¹ de márczius 2-án még csak «Zokan»-ban, azaz a mai Zákányban volt.² Három nappal ez előtt könnyen lehetett Kőrösön. De 1398 elején Erdélyben, márczius 6-án Szondon (Szonta Bács m.) tartózkodott Zsigmond,³ ennél fogva bajosan lehetett február 27-én Kőrösön. S ha még ez sem volna elég, Katona egész okoskodását halomra dönti az, hogy a budai káptalan Zsigmondtól vett értesülés alapján Laczkfy (II) Istvánt 1397 május 4-én már halottnak mondja.⁴

A Laczkfy (II.) Istvánra mért kardcsapások halált hoztak az egész családra. A mily gyorsan emelkedett föl e család a legfényesebb, legmagasabb polczokra, míg a magyar szent koronához ragaszkodott, s kardját annak szolgálatára szentelte, ép oly gyorsan hanyatlott alá, mikor az ellen s annak talán méltatlan hordozói ellen fegyvert fogott. S ez nem egy magában álló példa hazánk nagy családainak történetében. 1450 táján az ősi Kerekegyház már eladó, kézről kézre járó birtok.

Dr. KARÁCSONYI JÁNOS.

¹ Ráth: *A magyar királyok utazásai*. 102. l.

² U. o. 102 l.

³ U. o. 103. l.

⁴ Fejér. X, 2. k. 391. l.

A HÁRSFALEVÉL A RATOLD-NEMBELIEK CZÍMERÉBEN.

Ismeretes, hogy egyes családoknak — viseljenek bár egészen eltérő neveket — közös eredetét eléggé bizonyítja azon körülmény, hogy fővonásaiban egy és ugyanazon címert viselik; e körülményen nem változtat az, hogy az ott előjövő alak több vagy kevesebb számban, egészben vagy csak egyes részeiben vétetett-e át, és hogy a színezés fölcseréltetett-e vagy sem. Az efelől értekező szakférfiak, kiknek pedig a törzsczímerre mulhatlanul kiterjeszkedniök kellene, ezen jelenség fontosságát — úgy látszik — még maig sem világították meg kellőképen s minden oldalról.

Az is bizonyos, hogy az eredeti alaktól való ilyen esetleges eltérés nem mindig a címertulajdonosának tudatlansága, illetve közönyöségének tudható be, valamint hogy a kivitellel megbízott művészt sem lehet mindig avatatlansággal gyanúsítani e miatt.

Lehet, hogy ily esetek a középkorban is előfordultak, valószínűleg azonban igen szórványosan. S ez annál inkább hihető, mert a jelzett korban a felvett, örökölt vagy adományozott címereket és azok integritását sokkal nagyobb kegyeletben tartották, semhogy rajtok profán kezek önkényesen változtathattak volna; továbbá

mert akkoriban minden címertulajdonos s később a heroldok, az eredeti címereknek még legparányibb részleteit is pontosan ismerték és *kellett* ismerniük; s végre mert a címerek akkortájt kiváló egyszerűségöknél fogva magok sem szolgáltattak valami nagyon tág teret az ilyen önkényes változtatásokra.

Az előző évszázadokban efféle változtatások a törzsczímeren szándékosan, azaz a célnak megfelelően tervszerűleg eszközöltettek; pl. hogy az oldalág a törzstől, az ifjabb sarjadék az idősből megkülömböztethető, szóval, hogy egy és ugyanazon törzs sokszoros szétágazása annál könnyebben felismerhető legyen.¹

Ezen szokás különösen az angol és francia heraldikában volt otthonos, hol még időkben is találkozhatunk vele itt-ott. Előfordult azonban Német-, Olasz- és Spanyolországban, valamint máshol is.

Ily megkülömböztető családi mellékjegyekül használtattak kiváltképp: a tornagallér, a keskeny pólyák, s mint már jelezve is volt, az eredeti címeralak számának emelése vagy apasztása (egy helyen három gyűrű, csillag, oszlop stb., máshol pedig 4, 6, 2), továbbá az alak helyzetének változtatása (pl. lépkedő oroszán helyett ugró vagy ágaskodó); a színek változtatása vagy fölcserélése; csonkítások vagy a törzsczímerhez hozzátoldott csillagok, holdak, betűk és pedig tetszés szerinti, vagy kezdőbetűk stb. Ilyen volt Németországon a kedvelt változtatás a sisakdíszben, s gyakran kicserélték a régi (törzs) sisakdísz egészen újjal.

Kétségtelen, hogy a két mondott mellékjegy — a pólya és tornagallér — mint ilyen, önálló jellegűnek tekinthető; és mégis, mi a kizárólagos jelleget illeti, maga a tornagallér sem képes biztos és minden tévedéstől ment útvezetőül szolgálni, mert annak pl. az angol heraldikában egészen más jelentősége van, mint a francziánál, a mennyiben egy és ugyanazon (három vagy négy kivágású) tornagallér Olaszországban gyakran még kegyjegyül is adományoztatott. Ezen kérdéssel egyébként főbb vonásokban

¹ Ezen csupán «családi mellékjegyeknek», a címerpaizsba utólag felvett szolgálati, érdem, vagy kegyjelvényekhez semmi közük, s még kevésbé a törzsczímernek rangemelés, örökbefogadás stb. következtében uralkodói joga történt kibővítéséhez vagy átalakításához.

Br. Sacken is foglalkozott heraldikai katekizmusában (az 1880. évi III. kiadás 126—129. lapján).

Hogy e szokás mikor tünt fel először, arról határozott tudomásom nincs. Annyi azonban bizonyos, hogy sok évszázadra vihető vissza első fellépte. Különben is ily általános határidő felállítása nem valami nagy fontosságú reánk nézve; bennünket kiváltképp azon kérdés érdekel, hogy hazánkban mikor lépett fel tényleg először? hol, kinél és miképp jelentkezett s legfőképp pedig mi volt esetleges alkalmazásának indító oka? Ez utóbbi kérdés különösen azon oknál fogva érdekel bennünket, mert általa egy társadalmi jelentőséggel bíró s rendkívül fontos más kérdés megoldására vagy legalább is annak megközeletésére lehet reményünk, e kérdés pedig, melynek minden kétséget kizáró megoldása eddigelé még senkinek sem sikerült: a *signa* és *arma ignominiosa*, a megbélyegző jegyek és címerek kérdése.

* * *

E helyen a heraldikus hársfalevél fokozatos fejlődését általában, s a mint az a Ratold-nem-

¹ Mellékjegyekül tekintendők tágabb értelemben a paizst körül vevő rendjel, tiszteletjegyek, s több ily más (nem értvén ide természetesen a címertartók valamenynyi nemét, bármily alakban és helyzetben forduljanak is azok elő), mint olyanok, melyek az utódokra örökségképpen átszállottak, minő például a Károlyi, Radvánszky, Kende, Kállay, Soós, Vécsey s több másoknál a sárkányrend. Mint tudom, a sárkányrendet a Perényiek is viselik. Hogy azonban e rendet tényleg is viselte-e ezen jeles család valamely tagja, vagy az az aragoniai kannarend (Kannenorden) grifmadara helyett került tévedésből pajzsukba: az még idáig sincs felderítve. Annyi bizonyos, hogy az 1458-ban elhalt és Terebesen eltemetett Perényi Jánosnak, heraldikai szempontból is érdekes sírkövén egyebek között a mesterileg stilizált paizsot oly jelvények is környezik, melyeknek teljesen azonos mását ezen Jánosnak egy európai híró lantos kortársa: Oswald von Wolkenstein (szül. 1367, † 1445) egy miniatúr képen viseli. (E kép jelenleg a hasonnevű gróf tulajdonában van.) Lehet, hogy ezen Perényi János, vagy tán a család más tagja a kannarend mellett a sárkányrendnek is birtokában volt. Birta-e valóban e kettőt, vagy csak egyikét, nem tudni; annyi azonban bizonyos, hogy az említett sírkövön egész világosan kivehető «kanna a belőle kinövő három liliummal», a mórak elleni küzdelem idejében Spanyolországban 1410-ben alapított kannarendnek fő és jellemző részét képezi. Szolgáljon ez irányadónál mindazoknak, kik a Perényi-féle sírkövön, valamint a Wolkenstein-féle képen is előjövő ezen jelvényekben a sárkányrend mellékjelvényeit vélték felismerhetni.

beliek pecsétein előjön, szándékozom a tisztelt olvasó előtt kifejteni, azaz szemléltetni azon változtatásokat, melyeknek egy minden kétséget kizáróan hitelesnek bebizonyult törzsfő utódainak címere és pecsétjein előjövő hársfalevél annyi évszázadok folyamán kitéve volt.

Szorosan a tárgyhoz ragaszkodva, értekezésemet a XIV. század végéről származó oly pecsétnek bemutatásával és szakszerű leírásával kezdem meg, mely idáig úgy leírás, valamint rajz tekintetében nagyon is felületesen és hibásan volt közölve; s midőn megjegyezném, hogy programmom további tárgyát az előttünk fekvő sphragistikai-heraldikai anyagon létező levelek jellegének megvilágítása fogja képezni, már eleve is ki kell jelentenem, hogy ezen figyelemreméltó pecsét, alakjainak jellegénél fogva, a mellékjegyes magyar címerekhez sorozható.

Bevezetőül a hársfalevélről egyet-mást el kell mondanom, minthogy a leírandó címerek fő alakjaként előbb kizárólag a hárslevél, később a hársfa törzse és ágai, s végtére maga az egész hárs játsza a főszerepet mindvégig.

«Das Lindenblatt spielt unter allen Gewächsen im deutschen Mittelalter als Wappenbild und als Verzierung neben der Lilie die erste Rolle» mondja Dr. Bader, a zähring-badeni fejedelmi ház legrégebb pecsétjeiről tartott értekezésében. (Karlsruhe, 1849. II. 52.) S ez nem is történhetett másképp, minthogy a hárs a régi németeknek valóban kedvencz fája volt. Ott pihente ki fáradozásait árnyas gazdag lombzata alatt övéi körében a családapa, s ott játszott a gyermek, alatta tartotta nyilvános ítélőszékét a császár helytartója, az örgróf, a soltész — hogyne nőtt volna tehát szívükhöz a hárs? A hársfa kultusza egészen a mondák világában vész el, mert a német mondákban általában mindenütt már akkor is szerepel «szentfa»-ként a hárs, mikor a skandinávok még a kőrifát tisztelték olyanul, ennek pedig már szép ideje múlt.

A hárslevelet az építészet és díszítőrajz alapjául is elsőszeretettel alkalmazták. Ötös hárslevéllel találkozunk a «German. Museum» 1868. évi I-ső füzeté szerint, pl. a XIII. és XIV. századbéli szövetminták gyűjteménye között, s mint az «Anzeiger für Kunde deutscher Vorzeit» 1869. évi 1. számú 3. ábrája mutatja, II. Henriknek, a szentnek ruházatát is három levelű hársfa

díszíti tövestől, gyökerestől, s e mellett szívalakú hárslevelek is. A hársfától kölcsönzött eme díszítések szolgáltatták tulajdonképp az alapot azon föltevéshez is, hogy magának a szövetnek hasonlóképp német ipartermékeknek kellett lennie.¹

Hárslevéllel, ágakkal, sőt egész hársfával is a középkori német címertanban gyakran találkozunk. Jelesen mint sisakdísz a legrégebbekhez tartozik. Mint pecsétalak Góthai János 1289-iki, Friedrich v. Callenbergnál 1313-diki pecsétjein jó elő és így másoknál is.

A hárslevél a címertanban szívalakú és pedig éles és hegyes hajlásában vékony, rövid nyéllal, vagy a nélkül, mely néha azonban «kitört»-nek is tapasztalható.

Ha a levél hegyével lefelé ábrázoltatik, hulló helyzetűnek (fallend) neveztetik. Meg kell azonban még jegyeznem, hogy ha hiányzanék is a levél nyele, azt oda kell képzelni.

Úgy a nyeles, mint nyeletlen hárslevél is, ha «hulló helyzetben» van, rendkívül megnehezíti a kutatást, mert a címertani szívalaktól megkülönböztetni nem lehet, s még kevésbé akkor, ha még színezve sincs, kivéven azon ritka esetet, midőn annak mivolta az értelemről kitünik. Alapos szakférfiak is megjárták már sokszor vele, t. i. hogy a nyeletlent egyszerű, a nyelest «lángoló» szívnek gondolták, és így nincs mit megütközni azon, ha egy és ugyanazon címerek-alakot magok az avatott szakérok is majd hárslevélnek, majd lángoló szívnek hirdetik. Gyakran még a színezett leveleknél is ugyanily nehézségbe ütközhetik a vizsgáló, a mennyiben arra épenséggel nincs szabály, hogy a hárslevélnek zöld színűre kell festve lenni, sőt ellenkezőleg, az uralkodó zöld mellett: arany, ezüst, kék, sőt még vörös hárslevél is előző a címertanban.

¹ Ugyanazon ok késztet engem — több oldalról tett ellenvetéseknek daczára — arra, hogy a Ratold genust eredetileg német származásúnak fogadjam el.

Egy tovább baj, hogy a hárslevél alakjára nézve az u. n. Seebblatt-tal igen könnyen összetéveszthető.

Hogy mi szerepe volt a mi régi monda-körünkben a hárslevélnek, nem tudom,¹ valamint azt sem, vajjon volt-e és mily szerepet játszott nálunk a növények kultusza. Azonban, ha nem is áll módomban közelebről megjelölni a hazai növénykultusz tárgyait és szerepét, a mi a hazai címereken előjövő növényvilágot illeti, a címér- és pecsétismeit téren tett számos évi kutatásomra támaszkodva, biztosan állíthatom, hogy kivéven a liliumot,² s az itt-ott minden egyébnél gyakrabban felmerülő rózsát is, a fa és falevél csak rendkívül ritkán jelentkezik nemességünk címereiben.

Magától érthető, hogy a címerek ékítésénél (Damaszierung) felhasznált növényalakokat számba nem veszem,³ és hogy e tekintetben csakis a címertani «régi jó idők»-ből, tehát mintegy 1500-ig előfordultakról szólok ez alkalommal.

Az általam ismert azon kevés címerek között, melyeken fa,⁴ bokor vagy falevél mint önálló alak szerepel, különösen kiemelendőnek találok Ilsvai Leustach nádor függő pecsétjét, egy 1396 évi oklevelén,⁵ mely a mi az ábrázolást és

elhelyezést illeti, oly hárslevelet mutat, mely a klasszikus heraldika követelményeinek teljesen megfelel.

Sajnos, hogy ép ezen pecséten, mely egyébként egészben véve teljesen jó karban van, a főalak mellett három oly mellékalakot látunk, melyeket az éles korrajz és az igénybe vett jelentékeny címertani segédeszközöknek dacára is, — úgy egyenkint, valamint összevéve is — nem valék képes teljes határozottsággal felismerni.

Ennél valóban azon ritkának mondható akadályokkal találkoztam, melyek egy különben eléggé jól fentartott pecsétlenyomatnál nem igen gyakran merülhetnek fel. Megnyugtató azonban azon tudat, hogy mások sem tettek szerencsésebb kísérletet vele.

Az Ilsvay-féle pecséten szereplő mellékalakok most érintett, azonban nem eléggé kifejtett jellege arra késztet, hogy hosszabban foglalkozzam velök és pedig azon célból, hogy később annál pontosabb leírást nyujthassak az egészről.

Jeleztem már, hogy ezen pecsétnek főalakját egy kitünően stilizált hárslevél képezi. Ezen hárslevél fölé magaslik az említett mellékalakok

¹ Nem akarok a II. Endre király címeres pecsétjén előjövő pólyákat kísérő három hulló hárslevele kiterjeszkedni, azon okból, mert eddigelé kétes még, vajjon nem három «szívet» jelképeznek-e azok? bárha azon felfogás, mely hárslevélnek tartja azokat, valószínűbb is ez utóbbinál.

² Ide vonatkozólag a Győr (Jeur) nemzetségnek haránt négytel pajsán látható négy liliumot említettem meg, mely — mint tudom — erre a legrégebbi példa mi nálunk.

³ Föltétlenül ide sorozom Bors comes 1222-diki pecsétjén látható három hárslevelet is (Turul II. 1884. 101. l.), s ugyanezen okból Majláth Bélának a Ratold-családra is vonatkozó — különben igen csábító — nézetéhez sem csatlakozhatom; bárha egyébként elismerem, hogy a középkor címerei nagyobbára tele vannak képzelenségekkel s ennek következtében sokszor csakugyan nem vehetni hasznukat.

⁴ A «stilizált» fának tudomásom szerint legrégebbi magyar példányával egy 1221-iki «Benedictus Viceindex Aule Regie» köriratú pecséten találkozunk. (Arch. Értesítő XII. 1878. I.)

⁵ Kelte 1396. május 31. Eredetije az orsz. levéltár diplomatikai osztályában 8162. sz. alatt. E pecsétnek más, kevésbé ép példánya a nádor egy 1393. évi oklevelén az Ibrányi-család levéltárában van, mely jelenleg letéteményként a nemz. múzeumban őriztetik.

egyike, s ez utóbbit két másik, formára egyenlőnek látszó mellékalak fogja közre. Ha tehát ezen alakokat leírni akarjuk, vagy legalább meg-

közelíteni a valót, mindenek előtt ki kell puhatolnunk úgy általános, valamint címertani jelgüket is.

Ilsvai Leustach nádor pecsétje tudomásom szerint ekkoráig csak egy ízben volt leírva és pedig «Magyarország Családai»-ban (V. kötet 233),¹ melyhez az anyagot a tudós szerzőnek egy lenyomat alapján tett jegyzetei szolgáltatták.

Leustach tudvalevőleg Péternek fia, 1387-ben főajtónálló, majd fehérmegyei főispán, s végre az ország nádorává lett. Ezen állásban volt 1396-ban is, minthogy a kérdéses és főntebb látható pecsét szintén ezen időből származik.

Bárha a «Magyarország Családai»-ban közölt pecsétmásolat egyes, kevésbé fontos részleteiben — minők a körirat, a pecsét magassági, kerületi, s a körirat szélességi méretei, valamint az utánzás technikája is — a kezeim közt levő eredetitől el is tér: mindezek dacára továbbra is megmaradok azon határozott meggyőződés mellett, hogy mindkettőnél egy és ugyanazon pecsét lenyomatával van dolgunk, annál is inkább, mert átmérőik egészben egyenlő nagyságúak. Az eltéréseket egyedül a kivittel megbízott rajzoló okozhatta és pedig az által, hogy a fősúlyt a címer ábrázolására fektette, a mellékjelenségeket pedig jóhiszeműleg mellékes dolgokul tekintette a nélkül, hogy meggondolta volna, hogy a sphragistika semmi előfordulót mellékes dologul nem tekinthet és nem szabad ennek tekintenie.

«Magyarország Családai» a hársfalevél fölé kiemelkedő tárgyat koronának vévén («koronás hárslevél»), ebből a rajzoló valóban egy teljes császári koronát² készített, s mi több, a jó ügy iránti buzgalomból tetejéről még a birodalmi almát a szokásos kereszttel sem felejté ki.

Pedig itt koronáról valóban szó sem lehet, s arról könnyen meggyőződhetni egy pillanat alatt, s különben is akkortáiban bizonyára nem igen túrték volna uralkodói jelvény viselését, még címéralakként sem. Adományozásról még kevésbé lehet szó.

¹ Rajzban legújabb időben Br. Nyáry Albert Heraldikai Vezérfonala is közölte, azonban ez sem teljesen hibátlanul.

² Az úgynevezett «házi» koronát értem itt, s nem a birodalmi koronát igazi alakjában, azt t. i., melylyel a császárokat koronázták valaha Aachenben.

Micsoda hát akkor, ha nem korona, a kérdéses tárgy?

A körvonalak után ítélve, csak három oly címertani tárgyat ismerek, melyek általánosságukban az első pillanatra hasonlitanának hozzá, s ezek: egy fa, farkastör (Wolfsangel) és tollforgó. Ez utóbbi alak mindhármuk között azonban a legvalószínűbb.

A (stilizált) «fát» hoztam fel elsőnek. Tettem ezt azon oknál fogva, mert itt, hol a címeralakok szabadon lebegve, nem paizsban ábrázoltatnak, a kérdéses alak sisakdíszként tekinthető; a hárslevél mint címéralak mellett pedig a hársfa maga legilletékesebb, legkifogástalanabb sisakdíszül szolgálhat.¹

Nem kell felednünk, hogy a hárs lombozatát jobbára kolomp alakjában ábrázolták rendszerint, továbbá hogy a lombot a törzstől kivétel nélkül élesen elkülöníteni volt szokásban (míg itt egy vízszintes vonalban fut össze az egész), s végtére, hogy egy szabadon álló «lebegő» fához gyökerek is járulnak, minek pedig itt — akár hogyan vizsgáljuk is a pecsétet — alig lehetne akadni nyomára.

A hársfát azonban gyakran bokoralakúnak is ábrázolták s ily alakban, különösen mint sisakdísz, sokszor legyező alakjában is előfordul. Az ilyen hársbokor nagyon hasonlít az Ilsvai-féle pecsétnek általunk még véglegesen meg nem határozott címertárgyához, valamint szintűgy hasonlít hozzá a hársnak fölfelé összefutó alakja is, mely hasonlólag nem ritka jelenség a címertanban.

Azonban ezen kombinációk sem kielégítőek; annál is kevésbé, mert a bokorként kezelt hársfa már nem mint összefolyó tömeg (harang, golyó) jó elő, hanem részekre bontva ágakkal, galyak-

¹ A hárslevelet betetőző és közrevező tárgyak nem címerpaizsban lépnek fel, hanem szabadon vannak csoportosítva és körülfogvák egy esetleges kerettel, mely itt történetesen hatkarelyt képvisel. Ily esetben szabadságában áll a heraldikusnak a látható mellékalakok egyikét vagy másikat — ha okát adja — nem a címerpaizs-hoz tartozó alakul tekinteni, mit pedig nem volna szabad tennie, ha a hatkarely helyett valószínűs paizsszal volna dolga. Minthogy azonban ezen szabad összefoglalásnál fogva a hárslevelet betetőző császári korona lehet paizs-alak vagy valamely uralkodói kegy jele, vagy szolgálati jelvény: ez ingadozásból is kitűnik, hogy a koronát valló nézet mennyire hamis és tarthatatlan.

kal, levelekkel: már önmagában is feltétlenül elárulva a fa jellegét. Ez itt pedig nem az eset.

A mi a farkastört (Wolfsangel) illeti, ezt csakis föltevésnéként említettem, mivel e címéralaknak csakis felső része hasonlít az Ilsvai-féle kétes címertárgyhoz; még ha eltekintünk is a «gyűrű»-től, mely amott bizonyára nem is volt jelen, és a mely a farkastör heraldikai ábrázolásánál némelykor hiányzik is.

Csupán a tollforgó maradt még hátra. Ennél azonban a «struczforgó» ép úgy vehető számba, mint a «pávaszem». (Kinek e tekintetben nagyobb munkák, vagy ide vágó értekezések nem állnak rendelkezésére, az folyamodjék Sackenhez 98—99. l.)

Hogy én e kettő között inkább a «pávaszem»-nél maradok, arra először is ennek régisége,¹ s továbbá a technikai kivitel is készített, a mennyiben nagyító üveg segítségével nem nehéz ráakadni magokra a tulajdonképeni pávaszemekre is, melyek különben, minden kifogástalanul stilizált pávatollforgónak még lenyomatában is felismerhetők.

A struczforgó különben nálunk Magyarországon is csak nagyon ritkán fordul elő sisakdíszként, s ezen kevesekhez tartozik Tamás erdélyi vajda címere (1321—1342),² melyen a tollak nem forgó alakjában, tehát az akkori szokás és szabályok ellenére, nem stilizálva, hanem csak egyenként helyezték el.

A «pávaszem»-et³ kísérő további két tárgyra térek át.

Egyes heraldikusok rendkívül idegenkednek az általános megnevezés jogával élni ott, hol az egyedi meghatározás (Specialbenennung) nehézségekbe ütközik, miáltal a beható részletezés s főképen pedig az alkalmatlan indokolást rázzák le nyakukról. Még ritkábban nyer alkalmazást ama szabály, hogy egy kiismerhetlen tárgy azon, már ismert jellegű heraldikai tárgyak osztályába sorozandó, a melyekhez főbb jelenségeiben hasonlítható. Ugyanez áll a betűk, titkos jegyek (chiffre) s a többiekre is, ha normális voltuk és egy-

szerűségüknél fogva heraldikai jelleggel bírónak látszanak. Ha az ily jegyek lényegét valaki helyesen fogja föl s leírásukat pontosan eszközli, nincs az a szaktektintély, ki ezért az illetőt valami nagy hibába esésről vádolhassa.¹

Különben egy leírandó címernél ezen eljárási módszernek is mindig szorosan kell ragaszkodnia az ismert s alkalmazkodni a gyanított jelleghez.

A mesterséges címertani alakokhoz tartoznak — Sacken szerint — a jegyek (Chiffre), monogrammok, házi jegyek (Hausmarke) és betűk is. E jegyek tetszés szerintiék s önkénytesek, minőket pl. a kereskedők árúmálháin láthatni. Ezek, valamint a házi jegyek is eredetileg a tulajdonos megjelölésére szolgáltak, s csak később tekintettek címerként. Az ilynemű jegyeket alig lehet leírni, minthogy többnyire rendkívül zavart összetételű horgokból és szögletekből állanak.

Detler Biedermann, az ismert culturtörténész, a XV—XVI. századból eredezteteti azokat, s mint címertani alakokat a heraldikus kereszttek utolsó osztályába sorozza.

Az építészek és képfaragók szintén használtak ilyen jegyeket, sőt gyakran címerekül is nyerték.

A jegyek (Chiffre) s a betűk — mint említém már — mellékjegyekül is használtattak, kivált az olasz heraldikában, hol azokat nem ritkán a paizsban látható állatok tartják.

Az Ilsvai címer pávaszemét kísérő két alakot részemről szintén ily jegyeknek gondolom, és ekkép írnám le: magas vagy passio-kereszt, melynek lába tompa szögben balra törik, s a melynek bal karjáról egy bot vagy horgas rúd függ alá.² Ezen, betűhöz hasonlító alak felől

¹ Megjegyzendő, hogy egy címerleírás csak akkor nevezhető szabályszerűnek, ha annak alapján a kérdéses címert hibátlanul le is lehet rajzolni. Minden más leírás tökéletlen vagyis — röviden — rossz. Nem elég egy megállapított jellegű tárgy, pl. betűnél mondani, hogy az X v. Y, mert ily egyszerű tárgyak is fordulhatnak különböző alakban elő. S ezzel ismét egygyel több a bizonyíték arra, hogy jó sphragistikus a címertan ismerete nélkül nem képzelhető, vagyis hogy kitűnő pecsétismerőnek kitűnő heraldikusnak is kell lennie.

² A Németh de Jelva-család címere (két lefestett példányban látható az Ulrich Freiherr von Klaynoch-féle családkönyvben 1620.) egy újabb ily keresztalakú chiffre-

¹ A címertanban legelőbb a páva-, utána a kakas-, s csak később, mindkettőjük után merült fel a struczforgó.

² Arch. Ért. XII. 1878. 231, 253. l. Ez bizonyára erre a legrégebbi eset lehet magyar pecsétéken.

³ Ezen kifejezést fogom továbbra is használni.

azon nézetben vagyok, hogy az e címerben mellékalak szerepét játsza és pedig azért, hogy megkülönböztesse a család ezen ágát a többtől, mely csak a hárslevél-címert viselé.

Vajjon ezen jegynek van-e valami más és pedig magát az oklevél kibocsátóját illető jelentősége ezen kívül és minő? vagy pedig — mi azonban mellékjegy jellegéből nem von le semmit — csupán a kivitellel megbízott művész jegyét képviseli, meghatározni nem lehet.

Eleve meghatározván ekkép az Ilsvai-címernek kétes alakjait, áttérek annak teljes leírására.

Kettős szegélyű plastikus kerettel körülzárt szintén kettős szegélyű hatkarélyban, melynek szögletein kívül egy-egy vékony vonalából képzett hatágú csillagocska foglal helyet,¹ egy hárslevél áll, jobbra hajló rövid nyéllal, s egy balfelé irányuló letört kifutó ággal.

E hárslevél fölött egy a karély alsó széleig érő pávatollforgó (?) van. Ennek alsó része a hárslevél csúcsa felé van irányítva.

E forgót közreveszi két egymással egyenlő s a góthikus **f** betűhöz hasonló, magas vagy passio-keresztszerű chiffre, melynek tompa szögben balra elhajló alapja horogban végződik. Ezen alak feje, valamint a jobboldali kar jobbik széle homorú, azaz félhold forma s kissé ferde, míg a kampó formára fölnyúló baloldali karra ferde rúd látszik függesztve lenni, melynek alsó vége horgas.

A közepes nagyságú majuskulákból álló körírat, a már említett plastikus keretre következő két egyszerű körvonal között van elhelyezve, s a következő:

✦ S . LEVSTASI . DE . ILSVA . REGNI .
HUNGARIE . PALATINI . AC . COMITIS .
ALBERSIS .

Azaz kiegészítve: † Sigillum Leustasi De Ilsva Regni Hungariæ Palatini Ac Comitibus Albensis.

A pecsét átmérője legkülsőbb szélétől: 6,5 cm.

rel vagy házi jeggyel ismert meg bennünket. Több hasonló esettel eddigi kutatásaimban nem találkoztam. E címert az Ungarische Revue 1885 október-november havi füzetében ismerttettem.

¹ A Nagy Iván-féle ábrázolás szerint a hatkarély szögletein belül tojásformájú rosetták láthatók; az eredeti pecséten azonban nem lehet megkülönböztetni őket.

Ez kétségtelenül egyik legérdekesebb példánya mindazon hazai pecsétnek, melyekről tudomásom van és a hazai pecsét- és címertan terén valóban kiváló érdemeket aratna az, ki határozott tényeket sorolna elő ott, hol én csak valószínűségeket állíthaték fel. És pedig 1. hogy az Ilsvai pecsét chiffre-je családi (vagy személyi) mellékjegy, s 2. hogy a pávatollforgó, mely a fő címeralakokkal egyetemben betölti a hatkarély terét, sem paizsalak, sem pedig mellékjegy szerepét nem játsza, hanem azt a címer-tulajdonos sisakdíszeként kell tekintenünk.

* * *

A Ratold-törzsből leszármazottak címerei és pecsétjei közül, rajzban és szövegben, mint tudom, eddigelé csupán a Kazai Kakas, az Ilsvai, a Pászthóy, a Feledy Lorántfy és Ráday stb. családokat illetők közöltettek. Ezen családok közül ez időszerint csakis a grófi rangra emelt Ráday-család létezik, a többiek mind kihaltak.

Valamennyinél régibb volt a Ratold-törzsbeli Miklós alországbíró címere 1238-ból. (Lásd Nyáry A.: «Vezérfonal III. 20. a bécsi képes krónika nyomán».) Utána következik a Roland nádoré (1255—1299), s végre az ugyancsak Ratold vérbeli István, budai prépost pecsétje 1361-ből.

Tárgyam végére jutván, az előttem fekvő pecséték, pecsétmásolatokon és címerek alapján ezentúl csakis a Ratold genus hárslevelének fejlődésével fogok foglalkozni, s bekezdőül az Ilsvai és Pászthóy címer-alakokat veszem elő.

Ezek elsejét imént ismertettük, a másik a «Magyarország családai»-ban a használt forrás megjelölése nélkül közölt pecsétmásolatban már ismertette volt.¹

Ha összehasonlítjuk ezen egy időből származó pecséték címerképeit, látjuk, hogy a fő címeralakot mindkét helyen egy hárslevél képezi.²

¹ Eme címerkép, ellentétben Ilsvai-félével, paizsban foglal helyet, és csak eztán veszi azt háromkarély körül. Ennél a paizs mindkét felső szögletén — szolgálati vagy érdemjegyképen — egy további kis paizsban az országos címer egy-egy része látható; mint ez országbírák pecsétjein gyakrabban látható.

² Az Ilsvai név össze nem tévesztendő a hasonlóképp ősrégi és ma is virágzó Ilosvay-családdal, melynek kü-

E hárslevél a Pászthóy-czímernél rövid, vastag lefelé kiszélesülő (nem heraldikus) nyéllal bír, míg az Ilsvainál a nyél szintúgy rövid (de aránylag mégis hosszabb) és behajlott, és ezen kívül még egy balra törő csonka kiágazása is van. E különbség a sphragistikus előtt nem minden fontosság nélküli.

Mint már ismételtelen kiemelttem, az Ilsvai-levél, valamint általában az egész címér-ábrázolás is heraldikailag kitűnően van stilizálva s ebből következtetem, hogy a ki ezen címert tervezé, a helyes heraldikának szabályaiban és alkalmazásában teljesen otthonos volt.

Egy heraldikus hárslevélnek kifogástalan alakításához azonban határozottan nincs szükség a nyélnek további kiágazására, kivéven hacsak bizonyos más cél vagy értelem nem volt hozzáfűzve.

A középkori címertan esetlegességeket nem ismert alakításaiban, s ezért meg vagyok győződve, hogy ezen, csupán az Ilsvai-féle hárslevélnél előjövő¹ kiágazásnak határozott jelentőséggel kellett birnia.

A hárslevél további változásait azon címéralakok még jobban mutatják, melyek a Lorántfy-féle pecséteken s emléktárgyakon jönnek elő.

Tudtommal legrégebb ezek között L. Mihály azon pecsétje, mely az ungmegyei levéltárban egy 1610-ben² kelt oklevelen látható.

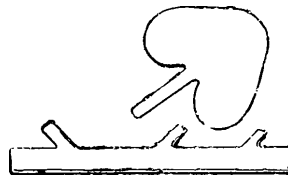
Itt ismét találkozunk az egynyelű magános

lőnben címere is egészen más. Úgyszintén más a XVIII. század végén még létezett, címérében griffet viselő Pászthói-család, mely más törzsből való.

¹ Kiágazás és mellékalak nélküli hárslevéllel találkozunk a Ratold-törzs pecsétjei között: Miklós alország-bírónál (1238: vörös mezőben arany levél); István prépostnál (1361), Kazai Kakas Lászlónál (1380), Feledy Eustachnál (1530). Ettől csupán Roland nádor címeres pecsétje (1255) s fiának Mátyásnak patriarka-keresztel kisért három hársleveles lovaspecsétje (1288) tér el; valamint ismét Roland nádor kétleveles pecsétje 1299-ből. Egyébként erről más alkalommal többet; most csak annyit jegyzek meg, hogy az 1255-iki Roland-pecsét hárslevelei inkább egy heraldikai fenyűtobozhoz (Zirbelnuss) hasonlítanak, mely különben is természetes fenyűtoboz helyett szokott a heraldikában alkalmaztatni, a minő pl. Augsburg ősrégi címéralakja is.

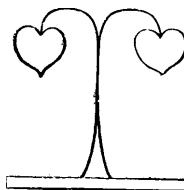
² Kénytelen valék bizonyos időszakokat átugrani, mert csak így volt lehető egy megközelítőleg teljes képet alkotnom az egészről.

hárslevéllel, azon különbséggel azonban, hogy az egy vízszintes ág felett szabadon lebeg és balra hajlott helyzettel bír, s hogy inkább egy más heraldikai levélformához, az ú. n. Seeblatt-hoz hasonlít.

Ezen ábrázolás különben egészen rosszul van stilizálva, a levél lebegő helyzete bizonyára csupán a kivitellel megbízott művész járatlanságának tulajdonítható.

Hét évvel később a keresztben fekvő törzs (melylyel ezentúl a Lorántfy-féle pecsétek és címereken folyvást találkozhatni) hasonlóképp ágakat nyer s további leveleket is hajt.

Lorántfy Zsuzsánnának egy gyűrűs pecsétjén, mely az Ibrányi levéltár egy 1617-iki levélén van, látjuk a teljes címert, a paizsalaknak megfelelő sisakdíszszel;¹ a paizsban a (zöld?) mezőn fekvő ágból két kinövő hosszú levélszárat látunk, melyeknek végeiről egy-egy hárslevél hajlik lefelé. Lorántfy Zsuzsánna ezen címéralakot egész haláláig megtartotta volt;² sírkövén ugyanezen alakítással találkozunk, ama különbséggel, hogy a fekvő ág törzsszé változott át s hogy szikladarabon látszik nyugodni.

Hogy ezen fejlődést véletlen okozta-e mi a XVII. század heraldikájában, sajnos, már gyak-

¹ A Lorántfy-czímer sisakdíszével ezen pecséten ismerkedtem meg először.

² Egy címere Király-Helmeczek egyik nyilvános épületén látható. Ezen kezdetlegesen faragott munka a «közép paizsú» alkalmazott címérben a fekvő faágat felül egy, alól három «hulló» hárslevéllel tünteti föl. A L. Zs. minden más címéretől eltérő ezen ábrázolást azonban — részemről egészen értéknélkülinek tartom, s e véleményben megerősít a mű kezdetleges kivitele is.

ran előfordul — vagy pedig egy készakarva felvett megkülönböztető jelnek, családi mellékjegynek felel-e meg a Lorántfy-családban, azt ez időszerint még nem vagyok képes meghatározni.

Annyi kétségtelen, hogy a Lorántfyak vagy legalább is Zsuzsánna a maga részéről az eredeti magános hárslevéltől elfordult s tulajdonképeni illetékes címeréül a kettős levelet, egyetemben a fekvő ággal vagy törzszsel, tekintette.

Ezzel elértünk a Ratold-törzs egyetlen élő képviselőjéhez: a Ráday-családdhoz is. Ez, mint látszik, igen régen mondhatott le nemzetsége eredeti hársleveléről. Nagy idő múltán azonban visszaemlékezett mégis azon szerepre, melyet e

levél nemzetsége címerében viselt. Nagy Iván szerint Matheus Literatus de Ráda I. Ferdinand királytól 1552. ápril 4-ikén törzscímeréhez, az «egyszarvú»-hoz, egy levélgalyas kiszáradt hársfát kapott, melyen egy szintén leveles galyat tartó galamb ül. Ezzel aztán ezen család eredeti címeralakjának, mint törzscímernek, jelentősége egyszer s mindenkorra elveszté viselt jellegét.

Ennyit akartam közölni a Ratold-nemből eredt családok pecsétjein és címerein előjövő heraldikus hárslevél jellegéről, s ennyit annak a hárslevéltől egész a kiszáradt fáig terjedő fejlődéséről.

CSERGHEŐ GÉZA.

A LASZBERG GRÓFOK GENEALOGIÁJA.

I. NEMESSÉGBEN.

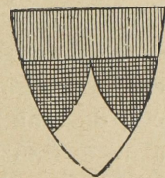
Kevés grófi család képes leszármazását oly távolról és oly pontosan levezetni és Magyarországra költözését oly szépen indokolni, mint a *Laszberg-család*. A család első őse is Magyarországon tette nevét emlékezetessé, midőn *Laszberg Főnds* mint IV. Rudolf Ausztria uralkodó hercegének főkamaraása (Cammermaister) 1362. évben Pozsonyban hercegének kíséretében megjelenvén, résztvett azon értekezletben, mely Nagy Lajos királyunkat szövetségre bírta IV. Károly német-római császár és cseh király ellen Ausztria mellett. A szövetségi okmány pecsétjei közt van Laszberg Jónásé is. Az okmány 1364-ben Bécsben az osztrák rendek által elfogadtatván, ő mint főkamaraás újra hozzájárult pecsétjével annak megerősítéséhez.

Midőn III. Albrecht herceg testvéröccsével Leopolddal az osztrák tartományokon megsztosztott, III. Leopold herceg elkülönített udvartartást vitt, és 1371-ben az elébbi főkamaraás fiát: *Laszberg Fánost* udvari marsallá (Hof-Marschall) nevezte ki. Ennek címerez pecsétje is fönmaradt egy 1378-ban kiállított okmányon; címere: szívalaku paizs, felül átmenő vörös sáv, alul fekete mezőben dárdacsúcs (spiculum).

Ezen vörös öv és dárdacsúcs a későbbi címerek alapját képezi; különösen Laszberg várá-

nak jelzésére szolgál, melyet katonai vitézséggel (dárda) és erős harcz (véres öv) által kellett megérdemelnie az udvari marsallnak.

Laszberg vára egy ideig csak személyes adomány volt örökösödés joga nélkül; de ez nem sokáig maradt így. III. Albrecht Ausztria uralkodó hercege már 1385-ben adománylevelet állított ki Laszberg Ulrik számára, neki és utódainak örök időre biztosítván Felső-Ausztriában Laszberg várát és területét nemes földesuri joggal.

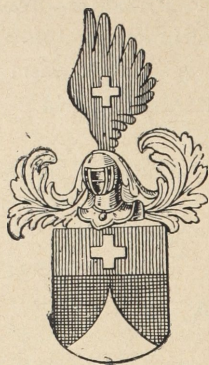
1. Ezen *Laszberg Ulrik*, az első «Herr von Laszberg», képviseli a leszármazó nemzedékrend első nemzedékét, kitől a család szakadatlan összefüggésben képes családfáját a jelenkorig lehozni. Ő a XV. század első felében halt meg, két fiút és egy leányt hagyván maga után.

A családot fönrtartá második fia:

2. *Laszberg Leonard*, ki nőül vette Venek Katalint, Leutmansdorf (Loismansdorf) úrnőjét és örökösét, és így Loismansdorf birtoka utána a Laszberg-családra szállt 1454-ben. És ezzel kezdődött a család anyagi gyarapodása. Ezen Leonardnak két fia maradt: Bernát, a család fönrtartója, és Mihály, a család birtokainak bővítője, ki Rennersdorf és Dippoldsdorf falvakat szerezte; Vitus nevű fia pedig Ochsenburg urává lön, de

családja fiágon már unokájában kihalván, Ochsenburg is Bernát maradékaira szállt, kire most visszatérünk:

3. *Laszberg Bernát*, Leonárd első fia, 1502 körül nőül vette özvegy Frey született Bschächl Annát; ennek halála után másodsor is nősült, de házassága gyermektelen maradt, és így első nejétől származott fia II. Leonárd folytató a családot.

Laszberg Bernát címeres pecsége 1490-ből fönmaradt, mely a birtokgyarapodást is világosan feltünteti. A pecsét alsó részében látjuk az előbbi címert (Laszberg); de az átmenő véres övön fénylik az aranykereszt (Loismannsdorf); a paizsot sisak fődí, melyből kiemelkedik a vörös sasszárny a rajta levő arany kereszttel (Ochsenburg).

Említettük, hogy csak egy maradt a család fentartására:

4. *Laszberg II. Leonárd*, Loismannsdorfban született 1506-ban; később nőül vette friedauai Sintzendorf Kristóf és Schadenwarter Erzsébet leányát Reginát, kitől 5 fia és 2 leánya született; de csak két fiú tartá fenn a családot: Bertalan a Franzhausen-Ochsenburg-Ainzenhofi, János-Lipót pedig a Laszberg-Loismannsdorfi ágban, mely utóbbi minket közelebbről érdekel.

5. *Laszberg János-Lipót* Loismannsdorfban lakott, és nőül vette thurni Reicker Kristóf és Pelleuter Dorottya leányát Rozinát, kitől két fia született: Kristóf, a család fönrtartója, és Márton, ki a katonai pályán kitünt és utóbb Győr várparancsnokává lett; ámbár kétszer nősült és második nejétől, Turinger Máriától két fia és három leánya született, mégis utódok nélkül maradt.

A családot fönrtartá a győri főkapitány testvérbátyja:

6. *Laszberg Kristóf*, ki Loismannsdorfban nőül vette dürnbacheri Bayr György és Laszberg Ilona leányát Magdolnát, kitől 6 fia és 4 leánya született.

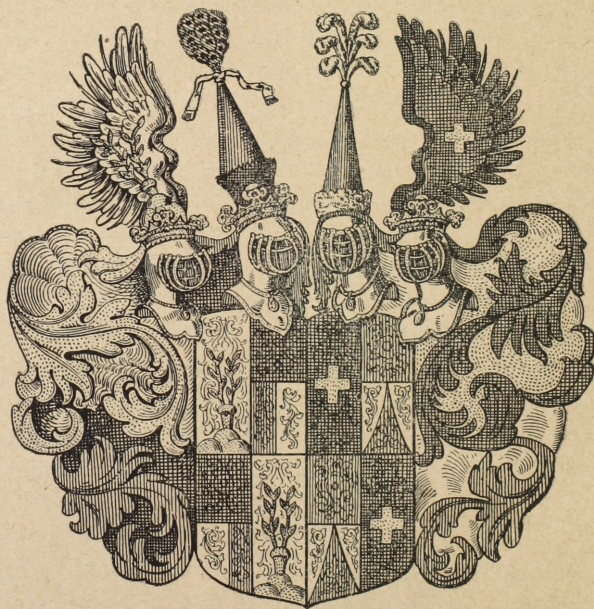
Laszberg Kristóf II. Miksa császártól 1571-ben hűbéradományt nyert maga, Márton és Farkas testvérei örökségeire is, Loismannsdorf ha-

tárában, melyek Reicker Joakim sógoruktól származtak.

Ezen birtoknövekedések oly nagyon birtokába helyezték a családot, hogy eddigi nemesi és lovagi rangjuk már kevésnek látszott; különösen a harmadik fiú bárónővel élvén házasságban és csak leányörökösökkel bírván, biztatta testvérbátyjait, hogy a bárói méltóság elnyerésére törekedjenek. Ez a családban új fordulatot idézett elő.

II. BÁRÓSÁGBAN.

7. *Laszberg János-Szeifrid*, loismannsdorfi Laszberg Kristóf és dürnbacheri Bayr Magdolna első fia, Loismannsdorf és Carlstetten ura, kétszer nősült; első neje Gienger Erzsébet egy fiút szült, ki fiatal korában meghalt; második neje Bernhardin Dániel és Ernau Erzsébet leánya Erzsébet-Judit egy fiúval (a család fönrtartójával) és egy leánynyal örvendezteté meg őt. Különösen testvércscse: *György-Rezső* járt el a bárói oklevél megszerzésében, ki az akkori birodalmi kancellár, nagybátyja Sinzendorff tanácsadása mellett czélt is ért. Így 1664. nov. 16-án I. Lipót császár által mindketten fi- és nőági utódaikkal és két unokaöccsükkel együtt birodalmi bárói méltóságra emeltettek.

A Laszberg és Reicker családok címereit egyesítve, az új bárói címert itt közölt rajzunk feltünteti.

Ezen bárói címer teljesen változatlanul ment át később a grófi családra is.

Laszberg János-Szeifrid 1676-ban meghalván, utódai *grófi* méltóságra jutának, ezekről alább lesz szó; a grófi méltóság fönmaradt Laszberg

György-Rezső utódaiban; az előbbinek fia: György-Zsigmond, a bárói oklevélben azért nem neveztetett meg, mert protestáns érzülete miatt akkor száműzve élt Károly-Erazmus fiacskájával együtt, ki azután a bárói ágat Németországban föntartá.

III. GRÓFSÁGBAN.

A grófi ág leszármazása.

Laszberg György-Ehrenreich
1664—1705. ochsenburgi és loismannsdorfi báró, Laszberg, Carlstetten, Toppeln és Ainzenhof ura, 1705 szept. 18. a német-római birodalom grófjává emeltetett. Született 1647 febr. 28., meghalt 1723 febr. 28-án. Neje Kornfail-Weinfeldén grófnő sz. 1649., férjhez ment 1685 apr. 24., † 1732. Özvegységében Sopronban lakott és itt temettetett el.

György-Reikard, ezredes, nőtlen, sz. 1686 márcz. 17., † 1729 máj. 8.		György-Frigyes, kapitány, sz. 1688 jul. 11., † 1764 máj. 27. Sopronban. Neje purgstalli gr. Auersperg Anna-Sarolta-Konstancia sz. 1690 jul. 1., f. m. 1715 aug. 1., † 1743 máj. 3.			
Karolina b. Geisler-Stohndorf kapitány neje sz. 1716 aug. 10.	Gy.-Ehrenreich elesett 1745 jun. 4. György-Reikard. Emerenzia.	György-F.-E. Jozefa-Alb. Vilma-Konst. Mária-Au.	Jozefa-Ko. Mária-J.-D. György-Go.	György-Antal-Ágost sz. 1729., h. 1771., † 1775. N. Karvinszky Mária J. E. Lőcsén.	György-Frigyes-Adolf őrnagy Londonban.
György-Agost-Ernő-Keresztély sz. Lőcsén, 1771 decz. 14., m. ny. főhadnagy, h. l. 1801 máj. 28., † 1828 febr. 5. Sopron. N. Hirsch Friderika-Karolina, sz. 1772., † 1852 jun. 27. Magyar-Bollyban				Eleonora-Jozefa sz. Lőcsén, 1774 nov. 15. † 1850 aug. 30.	
György-Rudolf, ezredes, sz. Bajor-Randersackenben 1806 jan. 14., † 1870 jul. 20. Neje gr. Beleznay Klára sz. 1814., h. l. 1838 okt. 28., † 1877 jan. 21. Kácsfaluban.		Henriette, Emilia, Augustza M.-Bollyban anyjukkal.		György-Károly, őrnagy, sz. 1814 okt. 10. 1849. aradi fogság- ban 1858-ig, † 1860 november 5-én. Neje Hutflósz Róza Győrött.	
Berta, irónő, sz. 1840 jan. 28-án, 1872-ben katholikus hitre tért át, † 1873 márcz. 23. Inárcson (Pestm.).	Emilia sz. 1842 május 17. Ebner Sándor evang. lelkész neje Járfalván.	György-Károly-Rezső sz. Győrött 1843 okt. 29. Győr- megye alispánja 1879 óta. Neje Perlaky Katalin-Malvin 1876 már- cius 11 óta.		György-Gusztáv-Ar. sz. 1845 apr. 30., gaz- dasági titkár Szent- Lőrinczen.	
György-Rezső-Ervin sz. 1878 márcz. 10.	Róza-Olga 1879 aug. 29.	Margit 1881 jan. 12.	György-Ákos 1882 február. 4.	György-Károly-Rezső 1883 jun. 8.	

8. *Laszberg György-Ehrenreich*, a maga és rokonai érdemeiért, ú. m.: hogy atyjának fivére Bethlen Gábor által elfogatván, halálra gyötörtetett; atyja a török és svéd háborukban 16 évig katonáskodott, később pedig (1663) mint főbiztos kitüntette magát; két unokaöcscse: György-Frigyes és Endre-Rezső mint kapitányok, egyik a török ellen Magyarországon, a másik a francziák ellen harczolva, hősi halált szenvedtek, és ezek nyomdokain halad Laszberg György-Ehrenreich, harczban és békében egyaránt kitűnő: I. József császár és király által a báróságból grófi méltóságra emeltetett Bécsben 1705. szept. 18-án. A grófi diploma megerősítvén az előbbi bárói címer használatát, azt továbbra is föntartja a grófi család részére; annak színezett teljes rajzát a könyvalakú pergamen-diploma 13-ik lapján tartalmazza.

A grófi méltóság szerzője meghalt 1723. febr. 28-án St.-Pöltenben, eltemettetett Carlstettenben. Özvegye Kornfail-Weinfeldén Éva-Judit grófnő a protestáns vallás szabadabb gyakorlása végett Magyarországra jött lakni, és Sopronban tele-

pedett le, hol azután 1732. május 29-én meghalt és új családi sírboltjában eltemettetett. Ezen idő óta a Laszberg grófi család tagjai magyarosodni kezdettek és magyar hazafiakká lettek.

9. Két fia maradván, György-Reikard a katonaságnál ezredesi rangig vitte fel, de még anyja életében meghalt nőtlenül (1729). György-Frigyes tartá fenn a grófi családot, nőül vevén gróf Auersperg Farkas és Dietrichstein Margit bárónő leányát Anna grófnőt, kitől 6 fia és 7 leánya született, és a ki meghalt 1743. máj. 3-án St.-Pöltenben. Az özvegy férj, mint anyja, szintén Sopronba költözött át, és itt halt meg 1764. máj. 27-én.

Tizenhárom gyermeke közül György-Ehrenreich mint cs. kapitány a poroszok ellen harczolva elesett 1745. jun. 4-én; György-Ferdinand-Engelbert mint kapitány az ellenség kezébe került, és 1747. jun. 22-én orvul agyonlövetett. A többiek is — egy híján — gyermektelenül hunytak el.

10. A tizenhárom gyermek közül *Laszberg György* gróf a család föntartója, ki 40 éves ko-

rában lépett házasságra Sopronban Karvinszky Máriával 1771-ben; meghalt mint nyugalmazott főhadnagy 1775. nov. 10-én Lőcsén, hol azután özvegye fiát és leányát magyar szellemben nevelte föl. Fia:

11. *Laszberg György* gróf nőül vette Hirsch Friderika-Karolinát, és vele a bajorországi Randersackerben telepedett le; később Sopronban lakott, hol meg is halt 1828. febr. 5-én. Özvegye két fiát és három leányát Sopronban nevelte, és később a baranyamegyei Magyar-Bollyba költözött át.

Öt gyermeke közül: György-Rudolf katonai pályára lépett, 1848-ban az olaszok, 1849-ben a magyarok ellen harczolt; ezután Veronában tερparancsnok lett, honnan Paduába helyeztetett át; végre 1862-ben mint ezredes nyugalomba lépett. Neje Beleznay Klára grófnő 1838-ban lépven vele házasságra, két leánynyal ajándékozta meg: Berta irónő, ki utóbb katolikus vallásra tért át, és Emilia, Ebner Sándor ev. lelkész neje.

A család további leszármazását a közölt genealogiai táblázat tünteti föl.

A Laszberg grófi család itt előadott genealogiájára visszapillantva, láthatjuk, hogy ámbár annak tagjai kezdetben mint nemesek és lovagok Felső- és Alsó-Ausztriában laktak, később pedig mint bárók és grófok a német-római birodalom főurai közé tartoztak, mégis már korán érintkeztek Magyarországgal, néha itt is tartózkodtak és végül itt állandóan meg is telepedtek s hazánk jó és balsorsában mint honpolgárok velünk együtt osztoztak és teljesen megmagya-

rosodtak. Már 1362-ben IV. Rudolf Ausztria uralkodó hercegének főkamarása, Laszberg Jónás Pozsonyban jelen volt a diplomatiái tárgyalásoknál; később Laszberg Márton, kinek neve az 1569-iki ötpecsétes osztálylevelen is említettik, Győrött mint kapitány a honvédelemnek hasznos szolgálatokat tett; de különösen midőn a család grófi rangra emeltetett, mindjárt készült Magyarországra áttelepedni, és e tervét már az első gróf Laszberg György özvegye, szül. Kornfail-Weinfeldén Éva grófnő keresztülvitte, ki 1723-ban Sopronba költözött, hol 9 év múlva meghalt; fia gróf Laszberg György itt családi sírboltot alapított, melyben ő és gyermekei s unokái nyugosznak. Ez óta a Laszberg grófi család köztünk maradt és hazánkban elszéledve, teljesen megmagyarosodott. Leginkább a vallási és politikai szabadság vágya és a vitézség eszménye vezérelte a családot körünkbe, a szabadság hazájába, hol derék tagjai mint protestansok és katonák kivántak jó szolgálatokat tenni: ezt különösen bebizonyítja a mostani győrmegyei alispán atyja, ki az 1848—9-iki szabadságharcban tevékeny részt vett, és Aradon nehéz fogságot is szenvedett hazánkért; a fiú végre a katonai pálya helyett a politikait választá, és e téren szolgálja hazáját.

Látjuk tehát, hogy a Laszberg grófi család 1723. óta, tehát már 163 éve lakik Magyarországon, régebben a katonai, újabban a polgári pályán haladva; az indigenatust nem kérte ugyan, de azt másfélszáz év alatt érdemei által tettleg megszerezte.

Dr. SZOMBATHY IGNÁCZ.

VEGYES.

Adalék a Szelestey-család nemzedékrendjéhez.

Nagy Iván a Szelesteyeket Vas vármegye egyik legrégibb nemes családjának nevezi s történetirodalmi kútfőkből több érdekes adatot is közöl róluk. Nemzedékrendjükből azonban csak egy-két összefüggéstelen ágazattöredék jutott tudomására.

Az alább következő genealogiai táblázatot ez év nyarán találtam néhai Szelestey Juliánna férjének, a pár év előtt elhunyt Nagy-Alásonyi Barcza Kristóf sümeghi földbirtokosnak leveles

ládájában. Az eredeti táblázat (jelenleg Szily Dezső úr tulajdona) mult századi írás s noha két más kéztől folytatva van egész napjainkig, teljesnek még sem mondható, mert úgy látszik, csak az egyik ágnek — az Alsó-Szelestei ágnek — genealogiáját foglalja magában s talán ezt sem teljesen. Hézagok legfőleg az első ízek közt lehetnek rajta, mert a későbbi ízek hitelességét a rokonsaládok — a Szapáryak, Vésseyek, Talliánok stb. — ismert nemzedékrendjével nyomról-nyomra ellenőrizhetjük.

A táblázat homlokán ezek állanak: «Ex ge-

ne *Hebed* aliter *Gyak* vel *Jak* Soda, Chkw, Topos, Artuna.¹ Anno 1205 Andreas 2-dus Jerusalemitanus *contulit* et Stephanus rex 1271 *confirmavit*, anno 1324 Carolus primus *æque confirmavit* donationem familiae Szelestey super terra de *Zelestey*.»

E szerint a *Ják* nemzetségből, melynek

Kézai szerint a szent István korában hazánkba bejött Wasserburgi Venczellin volt a törzsöke, származik a Niczky s a kihalt Sitkey családon kívül még a Szelestey-család is.

Maga a táblázat (magyarra fordítva és ellenőrző jegyzetektől kísérve) így következik:

Soda máskép Mike.	Chkwna máskép Szelestey.	Topos.	Artuna.
	Jakab 1321.		
	János 1377.		
	István 2 1417.		
Tibold 2 1419. 1429.		György 2 1429. 1438.	
		Balázs	
		Bernát	
	György (Ivánczy Sára).	Ferencz 3	
Ádám Vas v. alispán 1606. (Marczaltövy Euphrosina).		Benedek.	Ilona.
Sandrin 4 (Szapáry Zsuzsánna, utóbb Szalay Jánosné).		Péter.	András.
János 5 (Véssey Éva.)			
Ádám 5 (Egerváry Justina). 5*		Anna 5 (Mesterházy István).	
Boldizsár 5 Vas v. alispán. 1740. (Tallián Mária.) 6	József †	Rozalia (Szakonyi N.).	Erzsébet 5 (Horváth József).
			Katalin (Pulay János).
Ádám 5 Eszterházy József gyalog rege- mentjében ezredes 1761. (Sallér Magdolna).	István 5 (Mesterházi Nagy Anna). 7	János 5 consiliárius 1801. (Tallián Antónia).	Anna (Dezsöffy Gábor).
			Gábor (Pásztory Magdolna).
			Sándor (Rosti Terézia). 8 †
Lénárd 1801 (Kubitzky Anna).	József 1801 (1. Sibrik Teréz. 2. Keresztény Katalina, utóbb Szelestey Sándorné).	Klára (Békássy Ferencz).	Mihály. †
			Lajos 1801 (Friebeisz Rozália).
			Borbála (Illésy Antal).
Zsigmond. †	Jozéfa (Saly Sándor).	Juliánna (Hazlinger György).	1-től János.
			2-től Juliánna (Barcza Kristóf).
			Sándor (Keresztény Katalin, előbb Szelestey Józsefé).
László, 9 költő (Igmándy Magdolna), Mária (Wolf Vilmos).	Pál.	Terézia. †	Franziska (Tóth Bencze).
			Róza.

Közli: Sz. K

Adalékok a felső-gechei Gechey család történetéhez és nemzedékrendéhez.

Egy régi, kihalt s elfeledett nemes család emlékezetét óhajtom e sorokban feleleveníteni, mely Abauj vármegye Geche (ma Gecse) falujától vette nevét, itt élt több századokon át s itt

is halt ki utolsó férfi tagjában Gechey Györgyben 1689-ben. Mint e család egyik nőágon le származó utóda, a családi levéltárban a Gecheyekre vonatkozó számos — mindmegannyi *eredeli* — oklevelekre találva, leginkább azok alapján következőkben adhatom a család történetét.

1 Nagy Iván, Magy. Csal. VIII. 144.

2 U. o. X. 591.

3 U. o. X. 592 alján.

4 U. o. X. 484.

5 U. o. X. 593.

5* Családi följegyzés szerint: Egerváry György és Madarász Éva leánya.

6 Nagy Iván, Magy. Csal. XI. 24., hol is Márta sajtóhiba Mária helyett.

7 U. o. VIII. 42.

8 U. o. IX. 778.

9 U. o. X. 593. László atyjá tévedésből mondja Zsigmondnak. Zsigmond magtalanul halt el.

A család legrégebb — fenmaradt okmányainkból kipuhatható — nyoma István ifjabb király egy 1261-ben kelt okmányában található, melyben egyrészt a jászói ker. sz. Jánosról nevezett konvent, másrészt Sepus Jacinta fia, — Demeter Doma fia, — és Gál Marcell fia között Supch földe (Zsup-Apáti) feletti hosszas perpatvart és vizálgodást — mint ezen szerzet patronusa — úgy intézi el, hogy a fennevezett birtokot a káptalannak ítéli.¹

Ezen Sepus, Doma és Gál, a Gechey család őseihez tartoznak, mely kitűnik IV. Béla 1263. évből származott királyi leiratából, melyben a jászói prépost kérelmére az egri káptalannak meghagyja, hogy az István király által — a prépostságtól csereadomány címén — elvett Percse helységnek, valamint Kerch (ma Kércs), Isak az Aba nemből származott Ábrahám fia által ajándékozott Mézluk s Supsch helység határait írja le.² Ez oklevélben Sepus Jacint fia, Demetrius Doma fia, Gallus Marcell fia, már mint Gecheyek — de Geche — említetnek.

Marcellnek fia ez okmányok szerint Gál, ki a XIII. század közepén élt, ennek két fia volt: Urozlanus (Oroszlán) és Leustachius, kik 3—3 fiúval terjeszték tovább a nemzedékrendet.

1326-ban az egri káptalan előtt kelt eredeti osztálylevélben, Urozlanus Gál fia, László, János és Lukács fiaival egyrészt, másrészt Bálint, György, Péter, Leustachius fiai, ki szintén Gál fia volt, Gechei nemesek (nobiles de Geche) osztozkodnak az Abauj vármegyében, Miszla folyó mellett fekvő Gechének nevezett helységen, még pedig úgy, hogy annak éjszaki fele Oroszlán, — déli fele Leustach fiainak jutott.

A család ezen ágánál úgy az oklevelek sorában mint a nemzedékrenden egy emberöltő hézag támad, azonban Doma ágának leszármazását egy 1335-ben kelt leánynegyedet tárgyzás okiratból s két más 1370 és 1381-ben kelt eredeti osztálylevélből következőleg állíthatjuk össze:

Doma 1200.		
Demeter 1261.		
Miklós.		Márton.
Tamás (Hoportyi Klára) 1335.	László 1335.	Margit 1370.
Mihály.	Jakab. 1381.	Miklós.

Marcell ága az 1326-iki osztálylevélben említett hat férfi tag után csak a század utófelében (tehát egy nemzedéket átugorva) Péterrel folytatódik, kinek két fia volt: Sebestyén és László.

¹ Fejér Cod. dipl. IV. 3. 51.

² U. o. IV. 3. 146—148.

Sebestyén mint katona tüntette ki magát s Zsigmond király 1410-ben, hűségéért, sok érdemeiért, de leginkább a boszniai hadjárat alatt tanúsított vitézségeért,¹ hol férfiasan a veszélynek kitéve magát, vére hullásával harczott, új adomány címén adományozza a Tarkói (dictus) Sántha Tamás magvaszakadtán a koronára szállt, Sáros vármegyében fekvő Henning falut, belefoglalván az adományba László testvérét és utódait is. — Sebestyénnek négy fia volt: György, János, István és Miklós. — A legidősebbik: György ismét több oklevélben tartotta fenn nevét, így 1453-ban² István testvérével királyi adományban nyerik László királytól Dwnaharazthia (Duna-Haraszthia) helységet, melybe — a budai káptalan egy eredeti kiadványa szerint — még ugyanazon évben beiktattatnak.³

1466-ban Mátyás király jutalmazza meg ugyancsak Györgyöt s János öccsét, nekik adományozván Tornay Oswald hűtlensége által a koronára szállt Ináncs községet Abauj vármegyében,⁴ — melynek birtokába a budai káptalan egy eredeti kiadványa szerint a következő 1467. évben ellenmondás nélkül beiktattatnak.

Azonban ugyanezen György 1477-ben, a felső Magyarországon garázdálkodó csehek miatt (qui superiores partes dicti regni, igne et gladio vastarunt) a Borsodmegyében fekvő Bessenyöt, az abaujmegyei Devecsert, a Pest vármegyeyi Harasztit, úgyszintén Sz.-Andrást, Ináncsot, Bakolcsot, Hilyöt és a nyavalyádi prædiumot (mind Abauj vármegyében) zálogba adja Borbálának Abaady György leányának (ki Sebestyén fia volt) 330 tiszta igaz és jó súlyú magyar aranyforintokért.

Sebestyén négy fiának csupán leány utódai maradtak, kik beházasodván a Puthnoky, Szemere, Enyiczkey és Possay családokba, velök a Gechey család idős ága megszűnt.

Az ifjabb ág törzse: a már említett Sebestyénnek öccse, Péternek fia László, ki Zsigmond király 1410 évi donatiójában szintén bennfoglaltatott. — Ennek fia Mihály a sárosmegyei ösrégi Varjúfalvi Varjú családból származott Annával kötött házassága által sárosmegyei birtokait szaporítá, — Mihály fia László szintén vagyonszerző volt s a káptalani és alispáni kiadványok

¹ Az eredeti donatio szavai: «præsertim vero et potissime in regno Boznæ contra nostros et eiusdem S. Coronæ æmulos variis discriminibus et imminentibus periculis seipsum crebrius viriliter et constanter exponendo, non sine sui grandi sanguinis effusione personæque et suis rebus minime parcens laudabiliter et intrepide studuit... Datum in civitate nostra Leuthyense feria quarta proxima ante festum beati Georgi martyris. A. D. 1410».

² Datum Posonii in festo beatæ Agathæ Virginis A. D. 1453.

³ Feria sexta proxima post festum Paschæ domini.

⁴ Posonii in festo beatæ Cecilie Virginis. A. D. 1466.

egész sora fennmaradt azon részbirtokokról, melyeket Csányban, F.-Gechén, Baxán (a mai Koksó-Baksa) a Csányiaktól, Temesváryaktól, Kakiaktól és mérái Baxayaktól örök- és zálogjogon szerzett, sőt e szerzeményeket László holta után felesége perkupai Zsöny Zsófia is folytatta.

Nevezetesebb férfiú volt a családban, László fia Márton, ki 1536-ban a János király (s Ferdinand közti villongások idejében, Ferdinand egyik alvezére volt s Lónyay Gergelylyel a Ferdinandpárti Kassa város védelmével volt megbizva. Ez év decz. 4-én, mialatt Serédy Gáspár főkapitány Nagy-Idán családja körében időzött, a város előtt táborozó János király hada elégett a déli kaput megnyitván, a várost az ellenség kezére játszották, s magok is János király pártjára állottak.

Ez átpártolás a jutalmak egész sorát vont maga után János királytól, Gechey Márton részére. Mindjárt a következő 1537. évben (feria quinta proxima ante festum Pentecostes) Váradon kelt donatiójában Gechey Mártonnak adományozza Penzwerew (Pénzverő) János Kassa városában fekvő egész köházát, mivel előbbi tulajdonosa a Ferdinand-féle mozgalmakba elegyedvén, hűtlenség bűnébe esett.¹

Majd 1539-ben Budán kelt adomány-levelében János király, a Gechey Márton és elődei által birt Felső- és Alsó-Geche egész falvakat, továbbá Csalfalva, Varjufalva, Recske és Buszló sárosmegyei falvakban birt részbirtokokat, miután arról szóló levelei Kassán — mely ekkor Ferdinand cseh király pártján állott — elvesztek, vagy mások által eltulajdonítottak, új adomány címén ismét Gechey Mártonnak és utódainak adományozza.

Azonban a legnagyobb jutalom az 1540. év folytán következett, a mikor is János király, a mint azt egy eredeti, saját aláírásával és pecsétjével ellátott donatiójából olvassuk: a Ferdinandpárti Tharczay Ferencz és János nótázásuk által a koronára szállt összes birtokaikat, ú. m. a Sáros vármegyében fekvő Budamér, Kőszeg, Therebe, Zubócz, Peklén, Bogdán, Erdőske, Ábrán, Szinye, Lemes, Abos, Bolyár, Kemencze falukat, az összes wargoni és dethkei praediumokat Gechey Mártonnak és Lónyai Gergelynek adományozza, kik ezen birtokokba még ugyanazon évben beiktattatnak, mint azt a lelezi konvent egy eredeti pura statutionalis levele bizonyítja.

Gechey Márton Lónyai Gergelylyel együtt János király halála után is hű embere maradt Izabella királynénak és fiának János-Zsigmondnak s az adományozások sorát ő is folytatja 1543-ban az Abauj vármegyében fekvő

¹ Qui contra publicam constitutionem totius regni nostri, Ferdinandinae factioni adhaesisset, partesque eius fovisset, per hocque notam infidelitatis palam incurrisse dinoscitur.

Széplak helységgel, mely Keresztury Gergely és Boldizsár halálos sebekben történt kimúlásuk következtében a koronára szállt. E birtokba Gechey Márton Lónyai Gergelylyel a jászói convent egy eredeti pergamen kiadványa szerint még ugyanazon évben (in festo beati Emerici ducis et confessoris) ellenmondás nélkül beiktattatnak.

Márton feleségének családnévét nem tudjuk, keresztneve Frusina s második férje Ilosvay Mihály volt. — Ettől származott két leánya és egy fia: Pál. — Az idősebb leány: Dorottya elébb Kövér Pál-, majd Serjény Farkas felesége volt s érdekes nászhozományának lajstroma, mely 1548-ban keltezve, mint magyar nyelvemlék is figyelemre méltó. — A másik leánytestvér: Zsófia, Zoltay Jánoshoz ment nőül. A férfi testvér: Pál, felesége Thybay Orsolya volt, leánya azon Thybay Ferencznek, kinek vejéhez intézett bizalmas leveleit e folyóirat 1886. évf. 149—150. lapjain közöltem. — Gechey Márton 1551-ben halt meg, ekkor lajstromozták ládabeli portékáit magyar nyelven, melyben a drágaságok összeírása négy folio lapot tölt be.

Gechey Pál szintén a kard embere volt, erről tanuskodnak előnyös összeköttetései, ismeretségei s 1588-ban kelt végrendelete. — Ebben árváinak főtutorúl Rákóczy Zsigmondot, Monaky Mihályt és Rákóczy Ferenczet hagyja s kéri őket, hogy Panna leányának, míg Isten szerencsét adna neki, viseljék gondját (de ez korán elhalt), azonkívül laskán (jegy-) gyűrűjét a Rákóczy nemzetségre hagyja, Rákóczy Zsigmondnak egy bagaria szék ágyat, Rákóczy Ferencznek egy szőrhevedert hagy, végrendelezik a Rákóczy Zsigmondtól kapott hat subáról, katonarendet illető ezüst marhákról, katona-szerszámokról, pánczélderekakról, ujjakról, egész temérdek pánczélről, sisakról stb. Ugyanezen 1588. évben felvett ládabeli portékáinak lajstromában: aranyos pallosról, demeczki (damaskusi) ezüstös szablyáról stb. tétetik említés.

Gechey Pál 1588-ban elhalván, Anna leánya és Márton fia csakhamar követték őt, Katalin leánya Szuhay Gáspárné lett s kiskorú fia: Ferencz a Szuhay Gáspár gyámsága alatt maradt, ki őt gyermekéveiben szülőkhöz hasonló gonddal ápolta, később a tudományokban oktattatta, felserdülvén, előkelő udvarokba adta, a zavaros idők daczára birtokait jó rendben tartotta, sőt — mint a Bereg vármegyében fekvő Mocholyát — nevelte is, arany, ezüst marháira, családi leveleire gondot viselt s azt kezeihez szolgáltatta. — Ezekért elismerésül Gechey Ferencz 1611-ben Forgách Zsigmond felső-magyarországi főkapitány előtt átengedi Szuhay Gáspárnak az Abauj vármegyei Nagy-Kinyis, másként Sz.-György-Kinyis faluban fekvő összes birtokait s nemesi curiáját, azon kikötéssel, hogyha Szuhay Gáspárnak vagy testvérének Mártonnak magva szá-

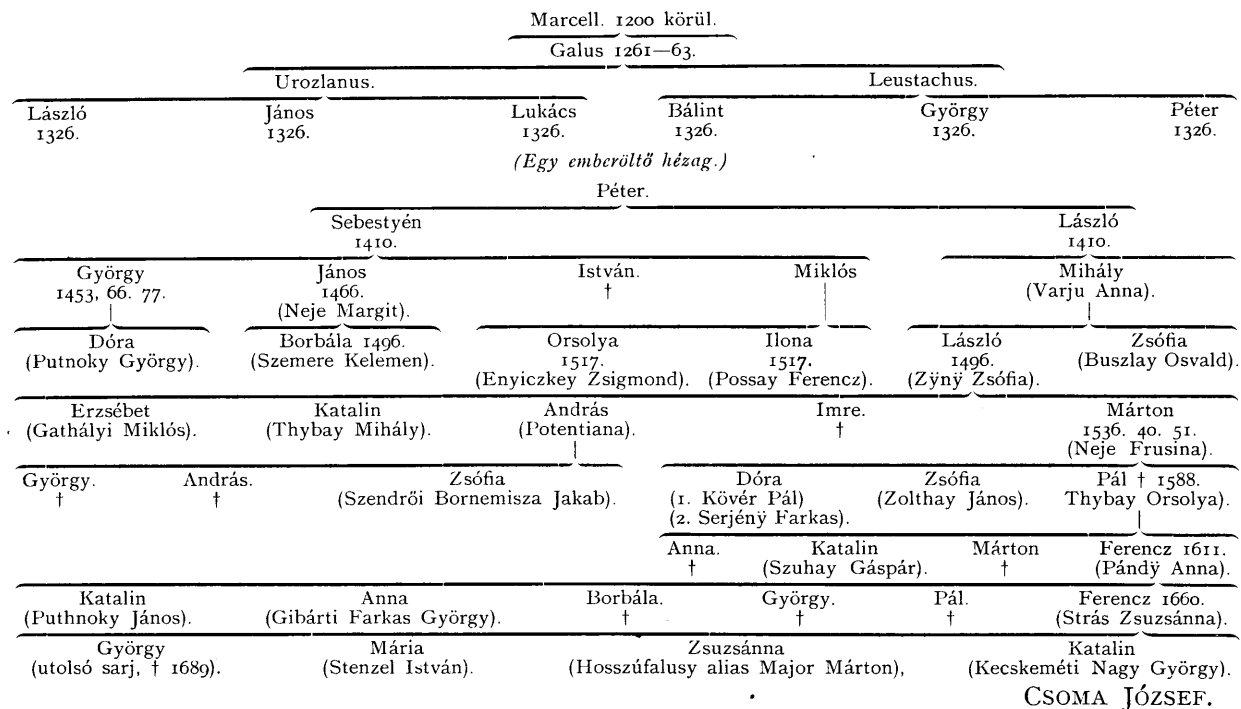
kadna, azon esetben az a Gechey Ferencz maradékaira szálljon vissza.

Ferencz után még két nemzedéken keresztül élt a család, fiában Ferenczben, ki 1660 körül Abauj vármegyének szolgabirája volt s unokájában Györgyben, ki 1689 októberben bekövetkezett halálával családját is sírba vitte.

Előneve a családnak Felső-Gechei volt, címere ösmeretlen, tagjai a későbbi időkben is, egy szépmívű női fejet ábrázoló intaglioval pecsételtek. -- A Gechey család talán egyike volt azoknak, melyeknek címerlevelük sohasem volt s címert sohasem használtak.

A család leszármazását e tábla mutatja:

A felső-gechei Gechey család származékrendje.

CSOMA JÓZSEF.

A csiffi Csiffy család.

Ezen fiágban kihalt család ősi birtoka a biharmegyei Csiff, hajdan népes hely, ma puszta Békésmegye szélén.

A családi levelek ugyanakkor, midőn a török-tatár dúlás következtében 1660 körül Csiff község elpusztult, nagy részben megsemmisülvén, a Csiffyek multjáról csak hézagosszerű ismerettel birunk.

Csiffy Péter 1405-ben Csiff falu birtokosául iratik.¹

Néhai Csiffy (akkori írásmód szerint Cheffy) Ferencz fiai: Lőrincz, Péter fiával, István és János, másrésztől Csiffy György fia János, Csiffy Mihály és Benedek a váradi Szent Istvánról nevezett hegyfoki káptalan előtt 1519. in Dominica Judica a csiffi birtok egyes részei felett egyezkedtek.²

Csiffy Balázs 1602 martius 15-én kelt végrendeletében Péter fiától s annak nejétől Dersffy

Margittól született Ferencz nevű unokájának illetőségén felül 200 aranyat, öt paripát, választva nyeregszerszámostól és fegyverestől, 200 juhot s 12 ökröt szekerstől hagyott, neki tett szolgálataiért.¹

Csiffy Boldizsár Szalontán 1628. április 15-én mint tanu aláírta a Büdy Erzsébet Barkács Istvánné, másrésztől Jánossy Mihály és Nadányi Ferencz közt létrejött, a Bihar vármegyei Erdő-, Nagy- és Kis-Gyarak puszták zálogba adását tárgyazó szerződést.²

Csiffy Borbálát 1660-ban a török dúlás idején Hasszán aga elrabolta s mivel a család az érte követelt 700 forint váltságdíjat le nem fizethette, a leány később török hitre tért s Hasszán neje lett, kitől gyermekei is voltak, mint ezt Csiffy Péter fivérének Konstantinápolyból küldött levelében írja.³

Csiffy Ferencz a mult század elején élt, csa-

¹ Osváth: Bihar várm. sárréti járása 327. 1

² Eredeti okmány a család birtokában.

¹ Csiffy László önéletrajza. Kézirat.

² Eredeti okmány a Harangi cs. iratai közt.

³ Csiffy László önéletrajza. Kézirat.

ládjának regeneratora, nagy kereső, tekintélyes és jótékony ember. Ő eszközölt III. Károly királytól Bécsben 1712. sept. 3-án neje Bácsó Katalin s gyermekei: Péter, István, János, Ferencz, Erzsébet és Judit nevének is beiktatásával újított címerlevelet, mely Bihar vármegyének Püspökiben 1713. febr. 8-án tartott közgyűlésén és törvényszékén kihirdettetett, mely alkalommal a következő címert kapta: kék mezőben zöld téren nyugvó, nyílt arany korona felett természetes szárú daru áll bal lábán, nyakán zöld koszorúval, felemelt jobb lábával három nyílveesszőt tart. Szakdísze: ugyanoly daru, — a foszladék jobbról ranykék, balról ezüstveres.¹

Ugyanezen Ferencz Csiff pusztai jószágára, Berettyó-Ujfaluban létező curiájára, melyen Péter és Ferencz fiaival lakott, s azon curiákra, melyeken leányai, Erzsébet Csaholczy Györgyné és Judit Nagy másképp Margithai Györgyné laktak, végre Herpály-pusztán birtelkeire gróf Pálffy Miklós nádortól Pozsonyban 1728. martius 4-én mindkét nemre új adományt nyert s

ugyanakkor a csiffi és kórógyi pusztáknak gazdátlanul állott részeire, fiágra szóló nádori adományt kapott.² Ezekon kívül 1724-ben zálogban bírta a biharmegyei K.-Apáthi helységet,³ s 1745-ben, midőn Eszterházy herceg a derecskei uradalom birtokába beiktattatott, Berettyó-Ujfaluban négy, és Herpályon két sessióra nézve ellentmondott.⁴

Jótékonyágát igazolja a debreczeni ref. collegium javára tett adománya,⁵ s azon pénzbeli segély, melyben lakóhelyét, Berettyó-Ujfalu községét, szükségében 1720. esztendőben részesítette.⁶

Gyermekei közül csak Ferencz fia maradékaikat ismerjük, kinek István fiától, Péter unokájától, szépunokája László szül. 1814-ben, ifjúkorában biharmegyei esküdt, majd Bihar-, Szabolcs- s Beregmegyéek táblabírája, 1861-ben az Ér-Berettyó szabályozási-társulat elnöke, meghalt Debreczenben 1873. február 11-én, mint családjának utolsó férfi-tagja.

A családja, a mult század elejétől kezdve így áll:⁷

Ferencz címerlevelet kap 1712., nádori adományt 1728.
(Bácsó Katalin).

Péter 1712. 1728.	István 1712.	János 1712.	Ferencz † 35 éves korában. 1712—1728.	Erzsébet (Csaholczy György). 1712—1728.	Judit (Nagy, másképp Margithay György). 1712—1728.
			István † 20 éves korában.		
Péter Berettyó-Ujfaluban † 1828. 43 éves korában (Uray Mária).		Antal 1843. 46 éves korában.		István † 32 éves korában.	
				Pál † 1846 nov. 11. Ujfaluban.	Terez (Molnár Antal).
László szül. 1814. † 1873 febr. 11. Debreczenben, családjának utolsó férfi tagja (Péchujfalusi Péchy Judit szül. 1816 február 18.).		Mária († 1871. Berettyó-Ujfaluban).		Lajos † 1834.	Sándor † 1849 okt. 16. Bihar v. volt esk. honvédtiszt.
Ida sz. 1841 jul. 13. (Péchujfalusi Péchy István).		György † 1855. 16 éves korában.		Katalin sz. 1852 decz. 2. atkovich István, elváltak).	

Váradai SZABÓ JÁNOS.

A családi levéltárak érdekében.

Minden monarchiának érdekében látszik felelősen küldni a régi megállapodott családok fentartása. Állam-megkivántatóság, hogy állandó faktorokra számíthasson akkor is, midőn a vagyonosodás terjedésével újabb sarjak is kiágaznak s amazokkal a közügyekre való befolyásnál versenyeznek.

Különféle intézkedéssel igyekeztek ezt az államok létesíteni. A germán faj ezt az elsőszülöttséggel kezdette, melynek kifolyása lett a hitbizományok felállítására.

Valamint azonban államérdek volt egyes családokat ily módon állandósítani, úgy más részről az ősi birtokból kizárt tagjairól is gondoskodni kellett.

Ennek elérésére azután oly alapítványok

teremtettek, melyekből részint egyházi, részint katonai pályán az úgynevezett cadette tagok ellátást, övedelmet és hivatást szerezhettek, sőt ezek adójára a nőtagokról is gondoskodtak.

Ez intézkedések az osztrák tartományokban legelőször VI. Károly császár alatt lőnek szabályozásra.

Ugyanakkor király a nemesek (nálunk III. Károly nevet viselő) pályáit is felhívta az ottani alapítványokhoz való hozzájárulásra. Ez mindazáltal nálunk először nem talált.

Nem egyelőre az idegen intézkedéstől való tartózkodásban, az idegen intézkedéstől való a nemzet jogi szellem az ellenszenv, de inkább a magyar büszkesége is ellenállt.

A magyar büszkesége is ellenállt. Ágra szorított java család tagjai közt a férfiakból leánygyermek is felosztható volt, sőt részesültek; míg, a szűz nőt a női tagok is részben gazdag, anyai javak-

¹ Közölve az Ung. Siebmacher 5-ik füzetében.

² Az eredeti okmányok a családnál.

³ Eredeti okmány a debreczeni ref. colleg. könyvt.

735. cs. 6. sz.

⁴ Rozvány György: Sza

⁵ Szűcs István: Debrecz. tört. 120. l.

⁶ Osváth: Bihar v. sárrétiros története. III. 976 l.

⁷ A rendelkezésre állott adása 265. l.

ól összeállítva.

ban minden gyermek nemi különbség nélkül az osztályos örökségre hivatva volt.

A hitbizományok által (mi az említett alapítványokat szükségessé tette) a birtokos család többi tagjai ki lettek volna a javakból azok felosztásánál rekesztve.

Az eredeti családok fentartásáról hazánk is gondoskodott saját felfogásunkhoz képest. E végre szolgált az *ösiségi* intézkedés. E mellett a birtoklás nem volt a család egyes tagjaira korlátozva, azt ideiglenes, sőt örökös szerződésekkel is másokra lehetett ruházni, mit hitbizományi intézmény mellett nem lehetett volna tenni.

A zálogos, mint ideiglenes szerződésekről nem teszek említést, de az örökbevallásokat is meg lehetett érvényteleníteni, ha azok nem törvényes okokból, hanem, a mit tagadni nem lehet, a magyar faj pazarlási hajlamából köttetek. Végre a joggyökösség alapján, az eredeti család ősi birtokát is visszaszerezhetette, akár ideiglenes, akár örök szerződések által vesztette is el azokat, úgy hogy az új család, a birtokkal járó tagadhatlan befolyását legfeljebb egy nemzedék alatt érvényesíthette. Hajdan a perfolym gyorsabb is volt, mint később, mikor az a hosszas zavargás alatti szünetelés, s azután az ügyvédi fortély által hosszú évekre kinyújthatóvá vált.

A birtok oly módú mobilizálásával, mint az hazaszerte divatozott, a célba vett hitbizományok behozása ellenkezett. E mellett a birtokot megterhelni, elzálogosítani, vagy abból bármi részt végkép eladni nem lehetett volna.

Ezek voltak leginkább azon okok, melyek miatt nálunk a legújabb időkig családi hitbizományok létre nem jöttek, s ennél fogva a más örökös tartományokbeli alapítványokhoz való hozzájárulás is elmaradt.

Kezemenél ugyan az adatok nincsenek, de azokat felkutatjuk, III. Károly király ideje óta hitbizományainkra, egy-két család kivételével, aligha találkoztunk.

Később a viszonyok változtak, idegek családok honfiusítást nyertek, adomány, véretek, öröklés útján nagy birtoktesteket is érezték a magyar törvények jótétemények között; midőn azonban elágazott alapítvány valamelyik, ha magyar volt, egy ön magyarrá elnyeréseért folyamodott, milyentől elzárattak vált ősei tényleg használtak, k (nicht stiftsfähig). Ez talán nem egészen érteset ad alkalmat. Velem szoros barátit, állítanám össze család egyik női tagja feg néhány hiányzó leszármazási tábláját, s egy bizonylatot kutassam fel magyar család-jaiban, Mind, Nagy Iván ch-ban a család fel-

mind a «Góthai Almanach»-ban a család fel-soroltatik; de ezek, v

munkában is fordulnának elő, csak történelmi beccsel bírnak, s bizonylatul nem szolgálnak, hanem inkább olyanokat kívánnak.

Az illető ugyanis oly alapítványból kíván részesülést, melyet még Jenő Szavojai herczeg tett, a mihez azonban az úgynevezett Máltai próba szükséges.

A nemzedéki sorozat ez esetben nagy nehézséget ugyan nem okoz, s a kellő adatok már legnagyobb részben kéznél is vannak, hanem azon másik kérdés áll elő: nem fog-e a kérelem elutasíttatni azért, mert a kérelmező hölgy magyar, s ennél fogva alapítványi képessége tagadtnak meg, noha azt oly német eredetű elődei, kiktől származik, a monarchia má felében már élvezték.

A fentemlített úri hölgy kéresemre s folyóiratunk számára szives ölt az általa összegyűjtött adatokat és genealogiáját felhasználás végett átengedni. A követhető, minden tag címerrajzával is ékes genealogiák annál becsesbek, mert tényleges bizonylatokon alapulnak.

Heraldikai s genealogiai társulatunk szándékolt Nemzeti Almanach-ja ily hiteles adatokat nyugvó közlemény által mindenestre nagyobb becsnyerne, mint sok előadása a Gothai Almanach-k.

Nyomkosbnak látszik azonban az, hogy miután új időkben, kivált mióta a magyar főrendi állandó zöme a censusra van fektetve, s ily örökös tagok leszármazóira kiterjesztve, az ő nálunk több és több hitbizomány alkottatik, hogy az ilyen családok utószülöttei számára úgy mint külföldön, alapítványok létesíttessenek, ha csak a családi fentartás megkivántatósága s törvényhozásbani részletetés állandósítása végett, azon valódi magyar felfogáson, hogy az atyai szeretet és gondoskodásból egyik gyermek se legyen kizárva, erőszakot tenni családi hiúságból nem kívánunk, s ismét utánoznánk egy külföldi felfogáon nyugvó idegen intézkedést félszegen vagy egyoldalúan, mint azt már több ízben tettük.

Az ösiség eltörlése óta családi levéltárainkra kevesebb gond fordíttatik, sokan azokat a külföldi eredetű telekkönyvezés következtében haszontalan lomnak kezdik tekinteni; pedig a családi tagok leszármazása az ott rejlő adatokból lenne kimutatható, ott hol annyi viszontagság, sokszor elemi csapás, néha gondatlanság és indolentia az egyházi anyakönyvektől is megfosztott.

A genealogiai és heraldikai tanulmányokat s a levéltárak gondozását nem kellene elhanyagolni; az erre való tekinteteket s figyelmet akarja társulatunk is felébresztetni, mert, a mint megjegyzém, előbb-utóbb nálunk is be fog következni az idő, kivált ha a hitbizományok sűrűbben fognának létre jönni, hogy alapítványok alkottassanak vagy egyéb ellátási mód alkalmaztassék azon

utószülöttek számára, kik az ősi birtokból kizáratnak; iskolai ösztöndíjak a világba kilépetten nem segítenek.

Még Angliában is, hol az elsőszülöttség századok óta mereven van alkalmazva, s mintegy a nemzet fogalmába ment át, van az utószülöttekre tekintet. Az anglikán egyház gazdag prebendákat nyújt; sok katonai állomás még pénzzel is megszerezhető; pedig ott a család *peer nevét* csak egy viseli, a többi a nemzet nagy zömébe vegyül, és a szerény polgári foglalkozást nem tartja sülyedésnek, míg nálunk, holott még ipar, kereskedelem s egyebek kifejlődve nincsenek, sok a hétszilvafás nemes ember.

Nálunk a családi nevet, a nemesi qualificatiót, ezzel az ősök traditióit minden családi tag megtartja; innen van, hogy mindenki gyermekeinek hivatalos alkalmazást keres, akár van arra kellő képessége vagy készülsége, és szaporítják így a legboldogtalanabb, a kaputos proletárokat, mert számunk csekélyisége, nyelvünk kiterjedésének szűk korlátai miatt az irodalom, tudomány sem terjedhet úgy ki mint egyebütt, s nem nyújt biztos megélhetési módot.

A levéltárak rendezését és megőrzését nem lehet eléggé ajánlani, még most, midőn vagyunk még egyesek, kik nemcsak a régi nyelvezetet is bírjuk, mely bizony sem Ciceroból, sem Liviusból meg nem tanulható, viszonyaink akkor nem létező; — de az emelül az állam és jog előbbi intézkedés ismeretével is bírunk.

A genealogia és heraldika ezen családi levéltárakon alapszik, azokat kell vagy megőrizni, vagy arra berendezett biztos helyre beadni.

Ne bizakodjanak el azon magasabb olygarcha családok se, kik levéltáraikról eleve már gondoskodtak, mert bizony őket illető sok iratok házasság útján, vagy egyéb viszontagságok által szegényebb sorsú családokhoz is juthattak.

Például hozom fel, hogy saját nemzetségem I. Ferdinánd alatt nyerte nemességét, s közelebb mégis több Árpádkori oklevelet adtam, s fogok még adhatni levéltárunkból, az ilyeneket közlőknek felhasználás végett.

Remélem, ha többen felszólalunk, a mi genealogia és heraldika tanulmányának megkedveltetésére alakult társulatunk is szélesebb ismerés és részvételre fog vezetni.

MELCZER ISTVÁN.

Czímeres és nemeslevelek Beregmegye levéltárában.*

A beregmegyei levéltárban következő eredeti nemeslevelek őriztetnek, melyek még 1793. évben 1424. szám alatt jegyzékbe vétettek.

* Folyóiratunk megelőző füzetében befejeztük azon címeres nemeslevelek jegyzékét, melyek az országos levéltárban őriztetnek; szándékunk az itt megismertetett any-

1. Ferdinánd király Bécsben 1546. január hó 16. *Horváth Miklós*-nak ad nemességet. A hártyaokmány kihirdettetett Beregmegyében 1740. sept. 5. és később Szatmármegye közgyűlésén.
2. Ferdinánd király Bécsben 1563. decz. 4. nemességet ad soklyói *Szabó Balázs*-nak és általa testvére Szabó Pál deáknak és vejének Kachkan Ambrusnak.
3. Rudolf Bécsben 1578. június hó 14. nemességet ad *damjánú Thury* másképp *Paszko András*-nak és általa testvére Thury másképp Paszko Jánosnak és sógorai penyigei Nyiri Jakab és rapálthi Zsólyom Jakabnak. Kihirdettetett 1581. sopronmegyei közgyűlésen Szent-Miklóson, 1582-ben Szatmármegyében Domahidán és ismét 1608-ban okt. 19-én Csengerben.
4. Rudolf király Prágában 1580. febr. 26. nemességet ad *nagyidai Bornemisza Máté*-nak és általa unokái nagyidai *Kós János*, Ferencz, Lőrincz és Benedeknek. Kihirdettetett Pozsonyban 1581.
5. Rudolf Prágában 1588. május 12. Nemességet ad gulácsi *Polchy Mihály*-nak és általa testvérei Polchy János és Istvánnak és veje gulácsi *Nagy Gáspár*-nak. Kihirdettetett Beregmegyében 1590. nov. 5.
6. Rudolf Prágában 1593. július 19. nemeslevelet ad *Farkas István*-nak.
7. Báthory Gábor erdélyi fejedelem Gyulafejérvárott 1608. sept. 12. nemességet ad dési *Tűzesi János*-nak, mely belső szolnokmegyei gyűlésen Deésen kihirdettetett 1609. okt. 29.
8. II. Mátyás király Pozsonyban 1609. decz. 16. nemességet ad *Eszenyi György*-nek. Kihirdettetett Szabolcsmegyében 1610. május hó 15.
9. Bethlen Gábor erdélyi fejedelem Szeben (in civitate Cibiniensi) nemességet ad kisvárdai *Danczy Istvánnak* 1612. május hó 15.
10. II. Mátyás király Linczben 1614. aug. 19. nemeslevelet ad *Hárffás* másképp *Bonyhai János*-nak és általa testvére Bonyhai Mártonnak.
11. Ugyanő Prágában 1615. nov. 5. nemességet ad *Füllep Mihály*-nak és általa nejeének Kántor Katának s fiainak András és Ferencznek. Kihirdettetett Beregmegyében 1627, s a levéltárba helyezettett 1783-ban.
12. Bethlen Gábor erdélyi fejedelem, Váradon 1617. január 6. nemesi levelet ad *Csoma Péter*nek és általa neje Lukács Erzsébetnek és fiai György és Andrásnak.
13. Ugyanő Nagy-Szombatban 1621. febr. 25. böszörményi *Puskás András*nak ad nemességet; az okmány Szabolcsmegyében Gyulaházán kihirdettetett 1625. május hó 3-án.
14. II. Ferdinánd Sopronban 1622. július 14. nemességet ad *Szeley Istvánnak* és fiai György és Jánosnak. Kihirdettetett Nagy-Káposon Ungmegyében 1623.
15. Bethlen Gábor Nagy-Szombatban 1623. decz. 11. nemeslevelet ad ki mathosi *Péntek István* és Jánosnak és *Ókrös Mihály*-nak.
16. II. Ferdinánd Bécsben 1624. május 8. nemességet

got még teljesebbé tenni az által, hogy időről-időre más levéltárak anyagát is közzétesszük; csak így nyerünk teljes képet a magyar heraldika forrásairól. Szerk.

- ad badalói *Bálintfy* Baláznak és általa *Thenge* Györgynek. Kihirdetett Biharmegyében Nagyváradon 1651. sept. 22.
17. Ugyanő Bécs 1627. sept. 22. adománylevelet ad *Rákóczy György*-nek.
  18. Ugyanő Pozsony 1630. május 2. nemességet ad *Fuhász* máskép *Török* Benedeknek és általa neje *Török* Borbálának, fiai István, András és Jánosnak és leányai Judit és Dorottyanak.
  19. Ugyanő Sopronban 1635. január 29. nemességet ad *Suba Pál*-nak, neje Soós Magdolnának, fiai István, János, Pál és György és leánya Erzsébetnek; nemkülönben unokái György, Mihály és Péternek. Kihirdetett Beregmegyében 1635. nov. 19.
  20. Rákóczy György erdélyi fejedelem Kolozsvár, 1635. decz. 14. nemességet ad *Kocsis* máskép *Angyalosy* Györgynek és fiának Dénesnek. Kihirdetett Fejérvármegyének Endrődön tartott közgyűlésén 1638. április 12.
  21. II. Ferdinánd Bécs, 1636. május 16. nemességet ad *Karmacs Tamás*-nak és általa fiai Pál, Tamás, János és Istvánnak, úgyszintén *Bedő* Istvánnak és fia Mihálynak. Kihirdetett Beregmegyében 1637.
  22. Ugyanő Bécs, 1636. január 10. nemessé teszi *Marton* Mihályt és általa *Marton* Mátyást és *Bálint* Mihályt. Kihirdetett Zemplénben 1637.
  23. III. Ferdinánd Bécs 1637. május 3. nemeslevelet ad *Balogh* Jánosnak és általa neje Nagy Erzsébet és fia Miklósnak. Kihirdetett Heves- és Külső-Szolnokmegyében Szolnokon 1641. sept. 12.
  24. Ugyanő nemességet ad Bécs, 1637. május 3. *Bory* Andrásnak, neje Csuda Annának, leánya Zsuzsánnának; testvérei Bory Boldizsár, Péter és Demeternek és *Vatkóczy* András, János és Zsigmondnak. Kihirdetett Abaujmegyében Gönczön 1638. január 25.
  25. Rákóczy György erdélyi fejedelem nemességet ad *Kalodásy* Istvánnak, neje Csolta Katának és fiai Miklós és Mihálynak. Az okmány kelt a radnóti táborban 1656. június 22-én és kihirdetett Zarándon 1657. febr. 15-én.
  26. III. Ferdinánd Bécs, 1650. aug. 14. nemességet ad *Simon* Jánosnak, neje Márk Annának s fiai Mihály, György és Jánosnak. Kihirdetett Beregmegyében 1653.
  27. Ugyanő Bécs, 1650. nov. 20. nemeslevelet állít ki kecskeméti *Bornemisza* Andrásnak, neje Huszty Katának s fiai István, András, Márton és Jánosnak. Kihirdetett Beregmegyében 1651. jun. 26.
  28. Rákóczy György fejedelem Szamosújváron 1650. decz. 14-én vitéz hadi tetteiért erdélyi nemességet ad *Nalivaiko* Jánosnak. Kihirdetett Váradon 1651. jul. 4.
  29. Ugyanő Gyulafejerváron 1654. márczius 5. nemeslevelet ad *Pál János*-nak és általa neje Osváth Zsuzsánnának, testvére Pál Istvánnak és fiai János, András, Tamás, István, Mihály és Mártonnak.
  30. III. Ferdinánd Pozsonyban 1655. május 29. nemességet ad *Fábián* Mihálynak, testvére Szabó Istvánnak s fiai János és Ferencznek. Kihirdetett Ugocsamegyében 1655. július 26.
  31. Lipót király Pozsonyban 1659. sept. 9. nemességet ad *Kovács* máskép *Oroszi* Ferencznek és általa nejének Dékányi Erzsébetnek. Kihirdetett Beregmegyében 1660. febr. 16.
  32. Leopold király Pozsony, 1659. aug. 20. nemességet ad *Dobra* Mátyásnak és általa fia Román, testvére Sándornak s ennek fiai János és Kozmának, másik testvérei Sándor és Miklósnak s ennek fiai Kozma és Miklósnak. Kihirdetett Beregmegyében Surány helységben 1660.
  33. Ugyanő Bécs, 1660. április 14. nemességre emeli *Szabó Jánost*, fiát Andrást, testvérét Szabó Istvánt s ennek gyermekeit Jánost és Annát. Kihirdetett Beregmegyében 1660. okt. 13.
  34. Ugyanő Pozsony, 1662. sept. 5. nemesi levelet adott *Fogarasy* Mihálynak, neje Oláh Margitnak, testvérei Fogarasy András, György és János és Fogarasy máskép Papp Györgynek. Kihirdetett Beregmegyében Ardón 1664. május 1-én.
  35. Ugyanő Pozsony, 1662. június 12. nemességet ad *Pinke* máskép *Malyosi* Mihálynak és testvérei István, János és Miklósnak. Kihirdetett Ugocsamegyében Fancsikán 1662. sept. 18. Az okmányra vezetett későbbi jegyzetből kitűnik: hogy Malyosi Miklósnak fia volt Nógrády máskép Malyosy András, ennek pedig fia Nógrády Gábor.
  36. Ugyanő Pozsony, 1662. aug. 19. nemeslevelet ad *Veres János*-nak és neje Kegyes Zsófiának, István és János testvéreinek. Kihirdetett Beregmegyében, Kigyóson 1664. január 22.
  37. Ugyanő Bécs, 1665. febr. 28. újított nemeslevelet ad *Makai János*-nak és általa testvérei András, István, Pál és Mihálynak. Kihirdetett 1665. veszprémmegyei közgyűlésen Pápán.
  38. Ugyanő Bécs, 1668. nov. 7. nemeslevelet ad *Szegedy Pál*-nak. Kihirdetett Szatmármegyének Kis-Naményban tartott közgyűlésén 1670. márczius 12.
  39. Ugyanő Bécsújhelyben 1668. április 11. nemeslevelet ad *Bogdányi* máskép *Bélteky István*-nak, neje Nádasdi Zsuzsánnának, testvére Andrásnak, fia Györgynek és annak neje Gyenge Erzsébetnek. Kihirdetett Zemplénben 1668. jul. 12.
  40. Ugyanő Bécs 1669. január 24. nemességet ad *Baizath* Istvánnak, neje Varju Annának s gyermekei Imre, István és Máriaanak. Kihirdetett Beregmegyében 1669. május 15.
  41. Ugyanő Bécs, 1669. márczius 2. nemességet ad *Milesz János*-nak és testvérei Dániel és Illésnek. Kihirdetett Beregmegyében 1669. június 1-én.
  42. Apafi Mihály erdélyi fejedelem Fogaras várában 1671. febr. 7. nemeslevelet állít ki *Csengeri* Istvánnak és fiai István és Efraimnak. Kihirdetett Beregmegyében Ardón 1671.
  43. Leopold király Pozsony 1687. decz. 4. nemességet ad *Erős György*-nek, neje Nagy Katának és testvére Erős Jánosnak. Kihirdetett Biharmegyében 1688. márczius 20.
  44. Ugyanő Bécs, 1688. jul. 18. nemeslevelet ad *Verbiássy János*-nak és fiának Lászlónak. Kihirdetett Beregben, Nagy-Muzsajban, 1688. aug. 21.
  45. Ugyanő Bécs, 1689. nov. 15. nemességet ad *Papp István*-nak, neje Thursuk Katának, fia Jakab és neje Máriaanak; fiai Illésnek, Lászlónak és Jánosnak, ennek neje Zsófiának s fiai Miklós és Jánosnak. Kihirdetett Ugocsában Tekeházán 1691. április 20.
  46. Ugyanő Bécs, 1693. márcz. 19. nemeslevelet ad *Tárnóczy Gergely* és neje Bak Annának s István,

- Ignác és Gergely nevű fainak. Kihirdetett Heves- és Külső-Szolnokmegyében Pásztó helységben 1693. június 1.
47. Ugyanő Bécs, 1698. okt. 1. Nemeslevelet ad *Pap János* nevű görög szertartású papnak és általa testvére Jánosnak. Kihirdetett Bereg megyében 1669. sept. 30. Kuszonyban. E család fiága Pap Józsefben kihalván, a nemeslevél a megyei levéltárba helyeztetett.
48. Ugyanő Laxenburgban 1702. május hó 29. *Bindász* másképp *Almásy* Demeternek ad nemeslevelet, mely 1703. május 7. Beregszász-Végarzóban kihirdetett.
49. III. Károly király Bécs, 1712. febr. 22. *Hodermarszky Pált*, ki kérvénye szerint, melyet hátíratilag és sajátkezűleg gróf Kollonics Zsigmond váci és gróf Erdődy Gábor Antal választott arbei püspökök ajánlottak, 16 éven át a késmárki várnak udvarbírája (provisor) volt s mint ilyen a lezajlott Rákóczy-féle szabadságharc idejében a király javára 200 labanczot gyűjtött, felruházott s étellel és pénzzel ellátott, — jutalmazásul nemesi rangra emelte, úgyszintén általa gyermekeit, Jánost, Györgyöt, Mihályt, Annát, Máriát, Zsuzsannát és Évát is. — A címeres nemeslevél kihirdetett Lőcsén 1712. május 13-án.
50. II. Ferdinand Sopronban . . . márczius 16-án kelt nemeslevet ad *Nagy Böszörményi* Gergelynek és fiai Nagy György és Péternek. Kihirdetett szabolcsmegyei Gyulaházán.
51. Nagyon érdekes ereklye az, mely a csomó 70. száma alatt a levéltárban 1793. év előtti időtől őriztetik, t. i. *egy munkácsi csizmadia által*, vastag pergamenre írt nemeslevélből készített *magyar hegyes csizmaminta*, mely három darabból áll s mint a rátapadt szennyfoltokból látszik, a csizmadianál sok ideig használthatott szabás-mustrául. Mennyire a csonka darabokból kivehetém, a nemeslevél III. Ferdinand király és Szelepcsényi György érsek által állíttatott ki; a királynak nagy aranyos betűvel kiírott neve még most is tündöklék a csonka okmány első sorában, míg a híres főpap szerény aláírása a lábszár végére jutott. A nemesítettnek nevéből csupán ez maradt a foszlányokon: *Georgius Sy . . . . alias Pap; címerének leírásából pedig annyi: hogy a paizs zöld mezejében tigris ábrázoltatik, mely jobbában meztelen kardot tart, míg a paizs felett egy tigris felső teste emelkedik ki s hogy foszlányai egyik oldalon sárگا és kék színűek, a másikon . . .* Különben ez okmány, a rajta levő jegyzék szerint, kihirdetett Ungmegyében Nagy-Kaposon 1654. év . . . 13. napján. Az egyik darab hátára vargabetűkkel ez is iratott: *«Várajai Dávid. . . .»*
- A fentebb regisztrált nemesleveleken kívül a bereg megyei iratok közt még következő címeres nemeslevelek fordulnak elő.
52. *Nagy Máté* ármálisa, kiállítva Miksa király által Bécsben 1569. április hó 6-án.
53. *Radwanczy* Márton és fiai István és Gergely nemeséget kaptak II. Rudolf királytól Prágában 1579. jul. 21. kelt okmány szerint, mely kihirdetett Szatmármegyében 1580-ban.
54. II. Ferdinánd Bécsben 1633. január 6. nemeslevelet ad *Szabó* Lászlónak és általa neje Csizsár Ilonának és testvérei Szabó Márton és Istvánnak. Kihirdetett Tornán 1635. május 25.
55. Leopold királytól Pozsony, 1662. június 23. nyer nemeséget *Török János* és általa testvére Farkas és Sámson. Kihirdetett Szatmáron 1662. sept. 19.
56. *Sötér* Ferencz s általa neje Pap Orsolya, fogadott fia *Szeredy* Ferencz s neje Répás Katalin s testvére Sötér Mihály s neje Eördögh Orsolya, valamint ennek fiai Sötér Tamás, János, Ferencz és Benedek nemesítettnek Leopold király által 1659. január 15. — Az okmány kihirdetett Hevesmegyében Szolnokon 1659. május hó 14.
57. Magyar *Ferenczi Gáspár* s általa Ferenczi György s fiai nemeslevelet kapnak II. Rudolf királytól, mely kelt Prágában 1590. június 15. s kihirdetett Bereg megyében 1590. július 29.
58. Leopold király 1665. sept. 12. *Halábori Balázst* s általa testvéreit Halábori Miklóst és Istvánt, vejeit *Selebei* Istvánt és *Kiss* Istvánt a nemesek közé sorozza. Kihirdetett Zemplénben 1665-ben.
59. *Adorján Pál* s neje Sárosi Katarina s fia Bálint nemeséget nyernek Leopold királytól 1675. febr. 12. Bécsben; kihirdetett Ugocsa megyében Nagy-Szőlősen 1675. jul. 29-én.
60. *Székely Márton* s általa neje Demien Zsófia részére Báthory Gábor fejedelem 1609. febr. 16. ad nemeslevelet.
61. Báthory András fejedelem Gyula-Fejérvárt 1599. aug. 23. kelt okmányában *Szilvássy* Jánost és Istvánt nemesek közé sorozza.
62. *Belényesy Abrahám*-nak Báthory Gábor fejedelem Gyula-Fejérvárt 1608. aug. 10-én ad nemeslevelet, mely kihirdetett Fejérmegyében 1610-ben.
63. II. Rudolf király Prágában 1606. január 15-én nemeslevelet állít ki *Győri Ferencz*-nek s általa testvére Győri Katanak. Kihirdetett Zemplénben 1606. április 15-én.

Közlő: LEHOCZKY TIVADAR.

IPOLYI ARNOLD.

(Született 1823. október 20-án, meghalt 1886. decz. 2-án.)

Lesújtó villámként verte le nemrég egy gyász-hír az egész országot; megdöbbenve kérdé eleintén mindenki, vajjon igaz-e? s óhajtván várta a feleletet, mely annak igaz voltát megczáfolná. A czáfolat elmaradt; a szomorú hír valónak bizonyult. Ipolyi Arnoldot, Nagyvárad hírneves püspökét december 2-án, déli $\frac{3}{4}$ órákor a kérlelhetlen halál hirtelen elragadá. Főpapi foglalkozása közben, éppen karácsonyi szent beszédjének eszmemenetét téve papírra, érte utól a megmásíthatatlan végzet, mely a hazát leghívebb fiától, a főpapságot legnemesebb tagjától, a tudományt leghivatottabb fölkenntjétől s a művészetet legbőkezebb pártfogójától fosztotta meg. A mélyen érzett általános gyászban ifjú társulatunknak is nagy része van, mely a boldogultban alapítóját, választmányunk egyik díszét és kitűzött céljaink buzgó előmozdítóját siratja.

Nem lehet feladatunk e helyen vázolni az elhunyt nagy és hervadhatatlan érdemeit, melyek elmondathatták volna vele: «Non omnis moriar!» Mit tett évtizedeken keresztül a hazai tudomány érdekében, hány kérdést hozott tisztába a történelem, művészet, archæologia, irodalomtörténet, magyar mythologia stb. terén, örökre fel van írva szellemi műveltségünk történetében. Hivatott művelője volt azon disciplináknak, melyeknek fejlesztését társulatunk írta zászlajára; kiváló előszeretettel foglalkozott a régi családtörténelem bonyodalmaival, a hazai pecsétannak új irányt mutatott a bécsi K. k. Central-Commission kiadványában megjelent közleményeivel. Élénk részt vett néhány évvel ezelőtt társulatunk ülésein azon vitákban, melyek az országos czímer és alkatrészeinek pontos meghatározásáról folytak; s leginkább az ő véleménye győzött. Nagy elfoglaltsága, más tudományok terén kifejtett munkássága mellett, tudott időt szakítani társulatunk számára is.

Áldásos életéből, egy necrolog szűk korlátai között, kiemeljük a következőket. Ipolyi (családi nevén Stummer) Arnold született 1823. okt. 20-án

Ipoly-Keszin; már korán 14 éves korában a maga választotta papi pályára lépett; melynek tanfolyamait Nagyszombatban és később Bécsben a Pazmaneumban 21 éves korában bevégezvén, a felszenteltetéséhez szükséges 24-ik év eléréséig Br. Mednyánszky Alajos, majd áldozópappá létele után 1848-ban a gróf Pálffyak házához került előbb nevelőképp, utóbb mint udvari káplán. Ez utóbbi grófi család révén nyerte el a zohori plébániát, melyet 1860-ban a török-szent-miklósi-val cserélt föl. Plébános korából való egyik legmonumentálisabb munkája, az 1854-ben megjelent *Magyar Mythologia*, melynek becsét s nagy keletét mutatja az, hogy jelenben belőle példány semmi áron sem kapható.

1863-ban egri kanonokká tette őt a hazafias Bartakovics Béla érsek, s e stallumát megtartotta még néhány évig azon túl is, hogy 1872-ben a besztercebányai püspökségre emelte a király kegyelme. E különben szerény javadalmazású püspökségben érte el működésének tetőpontját, s innét tett annyi szépet és jót, pártolva tudományt, művészetet, hirdelve nemcsak szóval, tettel is, hazafiságot. Szent-Kereszti kastélyában írta legszebb munkáit, melyekre a koronát most rövid idővel halála előtt tette reá «A szent korona leírásával». Mily öröm volt, mikor hírül vette az ország, hogy ő ül be a nagyvárad püspöki székebe. Csakhogy, fájdalom, ez örömet alig félév múlva gyász váltotta föl.

Mit vesztett benne az Akadémia, melynek rendes és igazgató tagja s egész a múlt évig osztályelnöke volt, mit a Történelmi Társulat, melynek csaknem tíz éven át elnöke, s mit a tudományos társulatok egész sora, melyek benne díszöket és oszlopukat vesztették: mutatta az általános részvét, melylyel hült tetemeit decz. 9-én nyugalomra helyezték. Részt vett e gyászos szertartásban társulatunk is, melyet a temetésen az elnök és a titkár képviselt, s babérkoszorút helyezett koporsójára ama nagy férfinak, ki örök időkre büszkesége marad nemzetünknek.

TÁRCZA.

A Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság f. évi november hó 6-án tartotta évi nagy-gyűlését.

A társaság másodelnöke *Nagy Iván* megnyitván az ülést, üdvözlé a jelenvoltakat s felhívta a titkárt évi jelentésének felolvasására, mely a következő:

«Harmadízben van szerencsém a t. nagy-gyűlésnek társaságunk évi működéséről beszámolni; s fennállásunk óta e harmadik nagy-gyűlés t. közönsége elfogulatlanul meggyőződhetik arról, hogy társulatunk komolyan fogta fel célját, folyóiratának hasábjain az elhanyagolt heraldikai és genealogiai irodalmat virágzásnak indította, kiadványait úgy belső tartalom, mint külső kiállítás tekintetében a kor színvonalára iparkodott emelni; s ha az általa felölelt tudományok terén eddig még többet nem tehetett, tulajdoníttassék ez annak, hogy negyedfél éves fennállása még nem elég hosszú idő arra, hogy zászlaja alá tagtársainak oly tekintélyes sorát gyűjtse, melynek segítségével működési körét kiterjeszthetné.

Az alap azonban, melyre építünk — lassan bár — de egyre szilárdabb lesz. Az évről évre arányosan szaporodó jövedelem, s a mindinkább növekvő érdeklődés kiadványaink iránt, szabadabb cselekvésre képesít, mire nézve kezeink a megelőző időben a bizonytalan eshetőségektől való félelem miatt kötve voltak.

Tagjainknak egyre növekvő száma arra a meggyőződésre készítet, hogy az érdeklődő közönség rokonszenvvel nézi társulatunk működését, és egyetért azzal a szigorúan tudományos iránynyal, melyet az folyóiratában követ. Megtisztítani a családtörténetet számos tévedéstől, kinövéstől, melylyel azt az idő s a gyakran túlzásba menő kegyelet felcizcomázta; elvetni a címertani mesék és regék egész sorát és mérész combinatiók helyett inkább felkeresni, megismertetni és megbecsülni hazánk címertani forrásait; e célznak iparkodik társulatunk folyóirata hódolni; s törekvését sok esetben siker koronázta.

Időről-időre tartott választmányi üléseinken számos becses dolgozat került felolvasásra, a mult nem egy becses emléke mutatott be egyes tagjaink által magyarázó szavak kíséretében, s ezek folyamán nem egyszer érdekes és tanulságos vita keletkezett, mely a fölvetett kérdést több oldalról megvilágítja. Mily változatos tárgyak foglalkoztatták üléseinket, kitűnik akkor, ha a felolvasások és bemutatások sorozatán végig tekintünk.

Második nagy-gyűlésünk óta társulatunk öt választmányi ülést tartott; ezeknek kettejét folyó ügyek foglalkoztatták; a többin — ideértve a tavalyi nagy-

gyűlést is — a következő dolgozatok és emlékek mutattak be:

Az emlékek közt első helyen áll minden tekintetben a hallerkői gróf Haller családnak rendkívül becses nemzetségekönyve, mely úgy címertani mint családtörténeti, nemkülönben művelődés-történelmi szempontból a legelső rangú történeti emlékek egyike. A nemzetségekönyv újbóli felkeresésének, — mert létezése régóta ismeretes, — bemutatásának és részben feldolgozásának érdeme Dr. *Szádeczky Lajos* vál. tagé, ki ezzel, valamint a grófi család nemeslelkűségével, melylyel e becses és századok óta féltékenyen őrzött családi kincset társulatunknak használatra átengedé, ezt hálára és elismerésre kötelezte. E nemzetségekönyv feldolgozásáról, mint a Turult hosszú ideig foglalkoztató dolgozatok egyikéről, alább még bővebben.

Ugyancsak *Szádeczky Lajos* vál. tag több érdekes címeres levelet mutatott be vál. üléseinken; ilyenek a Móré családnak Báthory István erdélyi fejedelemtől 1584-ben kelt armálisa, ugyane családnak néhány évvel később Rudolf királytól kapott címeres levele; továbbá a Szigethi Litterati cs. 1545-iki, a Bánó cs. 1576-iki, a Chaply cs. 1628-iki, a Bikafalvi Máté cs. 1632-iki és az Uy cs. 1635-iki címeres levelei.

Dr. *Réthy László* Rákóczi Ferencz állítólagos sírjáról a konstantinápolyi keresztény temetőben két címert mutatott be.

A társaság titkára bemutatta magyarázó szavak kíséretében a M. Nemz. Muzeum galvanoplastikai pecsét-lenyomat gyűjteményét, Mikes Kelemen pecsétnyomóját, melyet Dr. Réthy László úr volt szíves társaságunkkal közölni; továbbá néhány XV-ik századi Magyarországon kelt armálist, ú. m. Zágrábi Dabi Mihályét 1430-ból, a Disznósi családet 1458-ból Kubinyi Ferencz tagtársunk értekezésével és a Rhédei család egy ágáét 1466-ból. Es végül hat XVII—XVIII. századi címeres levelet, Várad Szabó János tagtársunk küldeményét.

A választmány határozata következtében minden bemutatott címeres levél lemásoltatik, a címer körvonalalaiban lerajzoltatik a társaság irattára számára, mely így idők folytán a magyar heraldika valóságos tárházává lesz.

A tapasztalás azt bizonyítja, hogy hasonnemű bemutatások nagyban felköltik az érdeklődést, népszerűsítik a tudományt, és sokkal jobban megismertetik a társaságunkat foglalkoztató tudományok emlékeivel és alapvonásaival a nagy közönséget, mint az érteke-

zések holt betűi. Azért társulatunk e közvetlenül ható bemutatásokat, szabad előadásokat jövőre még nagyobb mértékben fogja programjába felvenni.

Míg a bemutatások jobbára a magyar címertan köréből vették tárgyukat, a felolvasások leginkább egyes családok történeti multjával, genealogiájával foglalkoztak.

Ezek között első helyen kell megemlítenem Dr. *Wertner Mór* tagtársunk becses dolgozatait az Árpádok genealogiájáról és házassági összeköttetéseiről. Ez utóbbi felolvasatott s mindkettőt folyóiratunk közlé. Ez utóbbiban a szerző, ki széles olvasottságról és alaposágról tanuskodó dolgozataival, melyekről neve külföldön már rég ismeretes, éppen folyóiratunk révén vált nálunk ismeretessé, egészen új szempont alá veszi azon házassági összeköttetések megítélését, melyekre az Árpádok tagjai külföldi dynastiákkal léptek, s valóban érdekes eredményekre jut; az előbbiben pedig az Árpádok családjának eddigelé legteljesebb és leghibátlanabb genealogiáját adja.

Egy, az újabb korban kiváló szerepet játszott család történetét, a köznevből való kiemelkedését adta elő *Komáromy András* tagtársunk, a «tolcsvai Bónis család ősei» című dolgozatában, melyet folyóiratunk közölt; míg Dr. *Szombathy Ignác* tagtársunk a «gróf Laszberg család genealogiájá»-val egy ausztriai eredetű, de a mult század óta teljesen magyarrá vált főúri család multját deríté föl.

A Haller-család nemzetségekönyve nyújtott alkalmat Dr. *Boncz Ödön* tagtársunk «a Haller-család művelődéstörténeti szempontból és nemzetségekönyvük magyar viselet-képei» című becses dolgozata megírására, melyet színes képmellékletekkel egyetemben a Turul legutóbbi száma közölt.

Kubinyi Ferencz tagtársunk «A régi magyarok személynevei» cz. felolvasott s kiadott dolgozatával a régi magyar családtörténelem alapjára, a magyar onomasticonra derített nem egy tekintetben világot.

A genealogiának mint tudománynak, valamint gyakorlati alkalmazásának történetét Dr. *Wertner Mór* nyújtá «Adalékok a genealogia történetéhez» cz. nagyobb munkájával, mely felolvasatván, részben folyóiratunkban meg is jelent.

Ezek azon dolgozatok, melyek választmányi ülésünkben bemutatattak; s ezekhez járul még a Turulban megjelenteknek hosszú sora.

Legyen szabad ezeknek kiválóbbjairól röviden megemlítenem annak indoklására, hogy a folyóirat csekély terjedelme s az eleintén mutatkozott közönyt daczára is iparkodott a felölelt tudományok mindegyikét lehetőleg művelni s változatos tartalmat nyújtani olvasóinak.

E dolgozatok közt legkiválóbb helyet foglal el a

Hallerek családi könyvének minden oldalú méltatása, mely munkára Dr. *Szádeczky Lajos* és Dr. *Boncz Ödön* tagtársaink vállalkoztak, megosztván maguk közt a feladatot; előbbi a címertani és genealogiai, utóbbi a művelődéstörténelmi és costume-tani rész feldolgozását vállalta magára. A hét nyomtatott ívre, tehát egész kis kötetre terjedő művet közlőnyünk két színes-melléklet és számos rajz kíséretében tette közzé.

Egy másik nagy, évek során át folyt közlemény is befejezést nyert ez évben. Nem az olvasó, hanem a kutató közönség számára készült ez, mely ennek már eddig is nagy hasznát vette. Értem ez alatt *Targányi Károly* vál. tag jegyzékét az országos levéltárban található nemesi és címeres oklevelekről, mely hasznos kézikönyve mindazoknak, kik e téren tájékozást óhajtanak szerezni. Csak örvendenünk lehet, hogy az országos levéltár e jegyzékből nagyobb számú különnyomatot csináltatott s ezzel ennek szélesebb körben elterjedését biztosította.

E címerismeit szempontból becses segédkönyv mellett meg kell emlékezni a folyóiratunkban közölt többi címertani dolgozatokról, s kivált a régi, Zsigmond királyunktól való címeres levelek ábráinak színnyomatú másairól, melyekből a már közlöttek számát újra négygyel szaporítottuk. Ilyenek Soóvári Soós család 1418-iki, a Chapyak 1418-iki címerai, melyekhez *Soós Elemér* lev. tag írt érdekes cikket családja címeréről; Paczali Peres András címerét 1431-ből *Kubinyi Ferencz* magyarázta; és végre *Azziwelgh* Benedek címere 1437-ből, kísérve néhai *Báró Nyáry Albert* magyarázatával, mely czikk — alig néhány nappal halála előtt befejezve — érdemes szerzőjének utolsó műve volt. Ezekkel együtt folyóiratunkban eddig tizenkét Zsigmondkorabeli címer hű színes mását közöltük. Gazdag tanulmányi anyag ez heraldikánk jellemzésére; számos tanulságot vonhatunk le ebből, mint ezt *Csergheő Géza* vál. tag czikke «Megjegyzések a folyóiratunkban közölt XV. századi címerekről» sejteti velünk, ki egy másik cikkében a magyar heraldika egy különös sajátját, az arczkép-írást a címerekben ismerteté.

A XV. század második feléből, 1466-ból való a Rhédeiek egyik címere, melynek színes mását szintén közöltük *Deák Farkas* vál. tag magyarázó szavaival. A XVI. század heraldikájáról pedig *Móré János* címeres nemes levelei adtak számot *Szádeczky Lajos* vál. tag bemutatásában.

Az ősmagyar címer-jelvényről, a turulmadárról, melynek nevét folyóiratunk is viseli, *Thury József* értekezett, új ethnologiai és nyelvészeti alapon mutatván ki annak mint címerjelvénynek létezését egyes törökfajú népeknél.

A címertani elmélet terén *Dudás Gyula* tagtársunk nyújtott vázlatot «A heraldikai stílról» szóló cikkével; míg a régi irodalom köréből *Deák Farkas* vál. tag eleveníté föl egy korában nagy hírű, de azóta elfeledett magyarországi eredetű címertani író, Schmeizel Márton emlékét.

A címertan másodrangú forrását, a pecsétant, három dolgozat képviseli. *Majláth Béla* vál. tag «Néhány városi pecsét» czíme alatt a Nemz. Múzeum pecsétlenyomat gyűjteményéből Sopron, Esztergom, Visegrád, Trencsény, Pozsony, Kassa és Zágráb XIV. századi pecségeit közlé; míg *Décsényi Gyula* Nagybánya régi pecségeit ismerteté, s ezeknek kivált egyikét, a minden tekintetben nevezetes XV. századi nyolczszögletes pecsétet kellőkép méltatá. Az országos kiállításon a szakférfiak körében méltó érdeklődést keltett Kubinyi-féle pecsétgyűjtemény *Csergheő Géza*-ban talált ismertetőre.

A harmadrangú címertani forrásokkal, az úgynevezett címeres albumokkal, két közlemény foglalkozott. *Némethy Lajos* és Br. *Mednyánszky Dénes* vál. tagok több eddig nem ismert címeres albumra hívták föl az érdeklődők figyelmét.

Annak a kornak rajzával, családi és társadalmi életével, melyben a címerészet virágzásra jutott, *Köváry László* vál. tag foglalkozott, a «Hűbéri rendszer szelleme» cz. terjedelmesebb dolgozatában, mely ama sajátos időknek nyilvánulását a kormányzásban, a társadalomban, a családban, az egyénben feltünteti.

A családtörténelmet és genealogiát a már említeteken kívül több érdekes dolgozat világítja meg kisebb-nagyobb adalékokkal.

Nagy Iván társ. másodelnök a Csák nemzetség ágazataival foglalkozott; ez előkelő nemzetség kilencz ágazatát tevéen genealogiai vizsgálat tárgyává. *Thaly Kálmán* «Az utolsó Rákóczi herczeg haláláról» értekezésén, e fejedelmi család kihaltát új adatokkal világítja meg. Br. *Mednyánszky Dénes* vál. tag «Egy kiskorú tihanyi apát» czíme alatt a kihalt Devecseri Csóron család genealogiájához nyújtott adalékokat, mint *Lehoczky Tivadar* tagtársunk a Sulyok családeához. Az indigéna családokból a szomszédvári és stubiczai Ciculini grófok nemzedékrendjét tünteté föl egy közlemény; míg végre a Dr. *Szendrei János* vál. tag által közölt négy XVI. századi magyar levél az akkori család életet s kivált a házasítást világítja meg jellemző módon.

E nagyobb közleményeken kívül folyóiratunk számos apró címertani és genealogiai adatokat közölt Tárcza rovatában; míg a Könyvismertetések és Szakirodalom rovata figyelemmel kísérte kivált a hazai irodalom idevágó termékeit s iparkodott azok-

nak ha nem is mindig kritikáját, legalább tartalmának ismertetését nyújtani.

Ime, t. nagy-gyűlés, vázlatosan előadva társaságunk működése irodalmi téren a lefolyt esztendőben; e vázlat azt hiszem meggyőz mindenkit arról, hogy társaságunk fennállása óta a hazai címertan és családtörténelem terén megtette mindazt, a mit csekély erejével tehetett.

Társaságunk alapszabályainak 35. §-a értelmében magára vállalta a kötelezettséget, hogy időről-időre egy, a magyar nemesi családok származási rendjét nyilvántartó, és azok történetét csakis okleveles alapon tárgyaló zsebkönyvet fog kiadni. E kötelezettségnek társaságunk még nem felelt meg, de előkészítette erre a talajt úgy, hogy e kiadvány rövid idő múltán napvilágot láthat. A választmány határozata következtében e Nemzeti Zsebkönyvnek megjelenendő első kötete azon főrendi családokat fogja magában foglalni, melyek a magyar főrendi ház reformjának végrehajtásáról alkotott 1886. évi VIII-ik törvénycikkbe, mint a főrendi házi tagságra örökös joggal bíró családok beczikkelyeztettek; azon megjegyzéssel, hogy az indigéna családok közül csupán azok vétetnek föl ebbe, melyek Magyarországon birtokosok. E határozathoz képest a kérdőívek az illető családokhoz szétküldtetek; s csakis ez ívek gyér érkezésének tulajdonítható az, hogy a Nemzeti Zsebkönyv szerkesztésének megkezdése eddig haladékosan szenvedett.

Midőn ezekben a szellemi rész terén kifejtett munkásságunkról szóló jelentésemet a t. nagy-gyűlés elé terjeszteném, el nem mulaszthatom, hogy pár szóval arra a haladásra ne utaljak, melyet anyagi téren felmutathatunk.

Tavalyi közgyűlésünk óta 200 frtos alapító tagjaink száma ötten, a 100 frtosaké egygyel, a pártolóké 19-el, és az évdíjasoké 20-al szaporodott; úgy hogy ideértve alapítványaink kamatjait, évi jövedelmünk, melyet tisztán irodalmi és társulati célokra fordíthatunk, hatodfélszáz tag után az ötezer forintot megközelíti. Kiemelendő e téren a választmányunk alapítványaink befizetésére vagy biztosítására tett intézkedése, melynek következtében 9600 frtra rügő alaptőkénk összegéből csak 1900 frt olyan, a mi kötlevéllal biztosítva nincs; s ez összeg is teljesen biztosítottnak tekinthető.

Társulatunk ez anyagi és szellemi erősbülésének constatalása mellett fájdalmasan kell megemlékezni azon súlyos veszteségekről, melyek minket ez év folyamán értek. Alig virradt fel az újév reggele, elvesztettük egyik legerősebb szellemi támaszunkat, buzgó alapító tagunkat, a magyar heraldika mesterét, Báró *Nyáry Albertet*. Nem lehet hivatásom e helyen

az elhunyt nagy érdemeiről, kiből én felejthetetlen szerkesztőtársamat is gyászolom, részletesen megemlékezni; hivatott toll fogja érdemeit e nagy-gyűlésen, mely az ő emlékének van szentelve, méltatni; de mint a ki a boldogulttal szerkesztői minőségemnél fogva közeli érintkezésben voltam, s ki legjobban ismerem azt a nemes érdeklődést, önzetlen buzgalmat, melyet általában a magyar czimertan s különösen társulatunk iránt utolsó lehelletéig tanusított, ki kell különösen emelnem azon pótolhatatlan veszteséget, melyet halálával társulatunk szenvedett.

Az elhunyt iránt érzett kegyeletnek vélt hódolni a választmány, midőn a Br. Nyáry Albert halála által megürült igazgató választmányi tagságra a magyar heraldikának nem kevésbé buzgó művelőjét, *Csergheő Géza* lev. tagot választá.

Erősen pusztított a halál pártoló és évdíjas tagjaink sorában is, kik közül elvesztettük ifj. br. *Vay Miklós*, *Dessewffy Árpád* pártoló, *Barcza Sándor*, *Méhely Nándor*, *Andrássy Gyula* és Dr. *Nagy Sándor* évdíjas tagokat, kiknek halálát a társadalom s nagyrészt a tudomány is széles körben gyászolá.

Ezekben bátorkodom a t. nagy-gyűlés elé évi jelentésemet előterjeszteni, azon kérelemmel, hogy azt tudomásul venni méltóztassék.

A nagy-gyűlés tudomásul vevén e jelentést, a titkár bemutatta a pénztárnok részletes kimutatását a pénztár állapotáról 1886. jun. 1-étől nov. 6-ig. E kimutatás adatai a következők:

Bevétel:	
Pénztár-maradvány 1885. évről	491 frt 72 kr.
Alapítványok befizetése	2700 " — "
Értékpapírok kamatai	110 " — "
Alapítványi kamatok	142 " 50 "
Pártoló tagdíjak	650 " — "
Évdíjak	430 " — "
A Turul egyes füzetek eladásából	19 " — "
Összes bevétel	4543 frt 22 kr.

Kiadás:	
Személyi, irodai stb. költség	486 frt. 70 kr.
A Nemzeti Zsebkönyv alapjára takarékpénztárba helyezve	200 " — "
Metszetek, festések, színnyomatok, fényképek	491 " 67 "
Írói tiszteletdíjak	384 " 01 "
Tőkésítés	2727 " 98 "
Összes kiadás	4290 frt 36 kr.
Készpénz-maradvány	252 " 86 "

A társaság alaptőkéje:	
5%-ot hozó értékpapírokban	5700 frt — kr.
Alapító kötelezvényekben	2000 " — "
Alapítványok, melyeknek kamatai pontosan fizettetnek	1900 " — "
Összes alaptőke	9600 frt — kr.

A társaság összes vagyona:

Alapítványokban	9600 frt — kr.
A Nemzeti Zsebkönyv alapja	782 " — "
Készpénz	252 " 86 "
Összes vagyon	10634 frt 86 kr.

A pénztárnok kimutatása tudomásul vétetvén, *Csontos János* vál. tag felolvasta *Deák Farkas* vál. tag emlékbeszédét Br. Nyáry Albert fölött, mely jelen füzetünkben olvasható.

Dr. *Szendrei János* vál. tag pedig egy XVI. századi nürnbergi címeres könyvet mutatott be, melynek részletes ismertetését folyóiratunk fogja közölni.

Nagy Imre másodelnök, ki időközben az elnökséget átvette, a jegyzőkönyv hitelesítésére *Csontos János* és Dr. *Szendrei János* vál. tagokat kérvén föl, a nagy-gyűlés véget ért.

A Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság f. évi november hó 25-én *Nagy Imre* elnöklété alatt választmányi ülést tartott, melyen a titkár *Csergheő Géza* vál. tagnak «A hársfalevél a Ratold-nembeliek címerében» című értekezését olvasta föl, mely jelen számunkban olvasható.

Dr. *Szádeczky Lajos* vál. tag egy lengyelországi címereskönyvet mutatott be, melynek első kiadása *Báthory István* lengyel királynak van ajánlva. A címereskönyv magyar vonatkozásait folyóiratunkban fogja ismertetni.

Dr. *Szendrei János* vál. tag három XVI—XVII. századi címereslevelet mutatott be, úgymint a Balázs alias Székely, a miskolci Her, és a Boér családokét. Ezzel kapcsolatban a titkár bemutatta *Krasznai Fűr János*nak *Báthory István*tól 1579-ben kapott címerét, ki erre nem a harcz mezején szerzett érdemeket, hanem mint szakács nyerte meg fejedelme kegyét. Az érdekes címert *Lehoczky Tivadar* tagtársunk küldte be.

Folyó ügyekre kerülvén a sor, új tagokul megválasztottak a következő ajánlottak: Alapító tagul 100 frt alapítvánnyal *Gróf Pálffy-Daun Vilmos* teanoi herceg Stübingben (ajánlja a titkár). Pártoló tagul (évi 10 frt tagdíjjal): A pápai uradalmi számvevő hivatal (aj. *Kiss László*). Évdíjas tagokul (évi 5 frt tagdíjjal): *Adorján Antal* Budapesten (aj. négyesi *Szepessy József*), *Fest Lajos* Eperjesen és a *Pozsonyi kir. jogakadémia* könyvtára (aj. a titkár), *Bölcs Gyula* Budapesten (aj. Tagányi Károly), Gr. *Erdődy Imréné* Galgócson (aj. gr. *Forgách Károly*), *Behárfalvi Urbán István* Sztrópkón (aj. *Ketskés Dezső*).

A pénztárnok kimutatása a pénztár állapotát 1886. évi nov. 25-én a következőkép tünteti föl:

Bevétel	5928 frt 22 kr.
Kiadás	5097 " 49 "
Készpénz maradvány	830 frt 73 kr.

Titkár jelenti, hogy Pauler Gyula orsz. levéltárnok az orsz. levéltár költségén készült «Jegyzéke az országos levéltárban található hercegi, grófi, bárói, honossági és nemesi okleveleknek» című különnyomattól, mely eredetileg folyóiratunkban jelent meg, hűsz példányt bocsájtott társulatunk rendelkezésére. A választmányi tagok felhivatnak, hogy erre igényüket a titkári hivatalnál mielőbb bejelentsek.

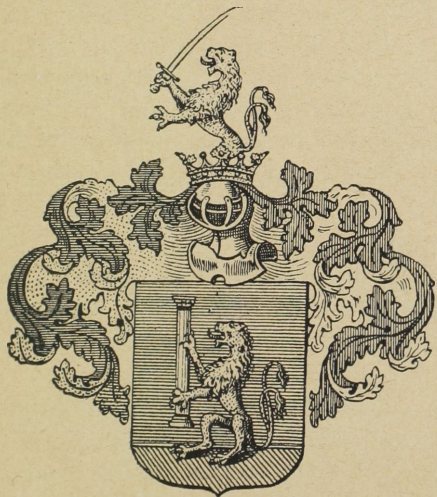
Beck-Widmanstätter Lipót munkáinak tizenegy füzetét társaságunknak megküldi. A választmányi köszönetet mond e küldeményért, s a könyveket ideiglenesen a Nemz. Múzeum könyvtárában helyezi el.

Csergheő Géza múlt vál. ülésen megválasztott igazgató választmányi tag köszönő-levelet küld, mi tudomásul vétetik.

A pénztárnok évi számadásának s a társulati pénztár állapotának megvizsgálására a tavalyi pénztár-vizsgálók (Deák Farkas, Szinnyi József és Csontos János vál. tagok) küldetnek ki; ha pedig valamelyik akadályozva volna, Emich Gusztáv vál. tag kéri föl erre.

A jegyzőkönyv hitelesítésére Szádeczky Lajos és Szendrei János vál. tagok kéretvén föl, az ülés véget ért.

A Némethy-családok történetéhez. Folyóiratunk múlt folyamaiban (1884. 7. l., 1885. 25., 66. l.) több Némethy-családról volt szó, s néhányuk közöltük címerét is. Azt hisszük, stemmatographiánkhoz nem érdektelen adalék, ha még egy hasonló nevű

családról adunk számot, a Nemz. Múzeum levéltárában őrzött armális nyomán, mely genealogiai műveinkben eddig nem szerepel. S ez a *pinnyei Némethy-család*.

E családnak egyik tagja, pinnyei Némethy János a címer-szerző, ki III. Ferdinándtól 1646. decz. 23-án

nyer czímet, melynek használati jogát a király Némethy János nővérére Erzsébetre, és ennek férjére *Keglevich Mátyásra* is kiterjeszti.

A czímet az oklevélben nem találjuk lefestve; annak helye üresen maradt; rajzát az oklevél leírása után állítottuk össze.

A szöveg a czímet ekként írja le:

«Scutum videlicet militare erectum caelestini coloris, fundum illius viridi campo occupante, in quo integer fulvus leo divaricatis posterioribus pedibus insistere, cauda bifurcata sursum elevata, ore hianti ac lingua rubicunda exerta, anteriorum utroque marmoream rubri coloris columnam erecte sursumque versus fortiter compressam tenere visitur. Scuto incumbentem galeam militarem craticulatam seu aperam regio diademate alterum leonem inguinetenus eminentem, anteriorum pedum sinistro ad rapiendum propenso, dextro vero strictum acinacem ferienti similem tenentem, alioquin inferiori per omnia conformem proferente ornatam. A summitate vero sive cono galeae laciniis seu lemniscis, hinc flavi et caerulei (*igy*) illinc vero candidi et rubri colorum in scuti extremitates sese placide diffundentibus, illudque decenter exornantibus.»

Az armalist Pozsony megye gyűlésén 1650. évi febr. 15-én (feria tertia post dominicam Septuagesima) hirdették ki.

SZAKIRODALOM.

Magyarországi városok címerei. A bécsi «Anton Schroll & Co.» czég kiadásában nem rég a következő munka jelent meg: «Städte-Wappen von Österreich-Ungarn nebst den Landeswappen und Landesfarben. Text von Dr. Karl Lind». 4-rét, 14 l. szöveg és 27 színnyomatú tábla. A rendkívüli díszesen kiállított mű az osztrák-magyar monarchia városainak címereit tartalmazza tartományonként ily sorban: Alsó-Ausztria (czímertanilag a legszebbek), Felső-Ausztria, Steyerország, Salzburg, Karinthia, Vorarlberg, Tirol, Tengermellék, Dalmatia, Csehország, Morvaország, Szilézia, Galiczia, Bukovina, *Magyarország, Horvátország és Szlavonia, Erdély*. Magyarországot 99, Horvátországot 18 és Erdélyt 19 város címere képviseli az országos címereken kívül. A rajzok pontosak, a kiállítás igen díszes, a színnyomatok sikerültek; szóval a kiadvány megérdemli, hogy akármely előkelő terem asztalán helyet foglaljon. Az, hogy hazánk e vállalatban oly teljesen van képviselve, kétségtelenül buzgó címerészünk *Altenburger Gusztáv* úr érdeme, kinek közreműködéséről (a galicziai részben is) elismeréssel emlékszik meg könyvünk. A színnyomatok természetesen a városok jelenlegi címereit tüntetik föl; a nevezetesebb városok régi címereiről a szöveg (mely a magyar részben 2 nyomtatott oldal-

nál többre nem terjed) emlékszik meg. A szövegre ily kevés hely jutván, természetesen sok érdekes dolgot el kellett a szerzőnek hagynia; így például Miskolcz, Nagybánya stb. érdekes régi címereiről nem olvasunk semmit. A városok legtöbbszörének címerét nem kíséri magyarázó szöveg; mi nem is volt szükséges, mert a pontos színezett címer minden leírásnál jobban beszél. A szövegbeli történeti adatok megbízhatók; s ezért csak tollhibának tulajdoníthatjuk, hogy a szerző Nagyvárad címerét Batthyány Kristóftól eredezteti, Báthory Kristóf helyett. A vállalat mindenképen érdemes a pártolásra; s ezért azt olvasóinknak, kik Austria és Magyarország városainak címereivel megismerkedni s ezekre nézve megbízható segédkönyvet bírni óhajtanak, figyelmébe melegen ajánljuk. Ára díszes kötésben 5 forint.

Nagyszében és a szász nemzet levéltára. *Zimmermann Ferencz* levéltárnok, kinek diplomatikai és egyéb dolgozatai szakemberek előtt eléggé ismertek, legközelebb a nagyszébeni és a szász nemzeti levéltárat egy külön füzetben ismerteté, mely hasznos vezérfonala azoknak, kik e levéltár tartalmáról tájékozást óhajtanak szerezni. A füzet címe: «Das Archiv der Stadt Hermannstadt und der sächsischen Nation. Hermannstadt 1887. Verlag des Archives.» A 115 lapra terjedő füzet részletesen ismerteti az ott őrzött levéltári anyagot, s tartalmából kiemeljük a következőket: Az oklevelek csoportja 1292—1700 évekből összesen 6530 darabot foglal magában; a levéltár legrégebb eredetije Otto király egy 1306. évi oklevele, átiratban II. Endréé az 1223. évből. Ehhez a csoporthoz tartoznak számadáskönyvek is, melyeknek legrégebb töredéke a XIV. századig nyúlnak vissza. Különösen gazdag az 1527—1700 terjedő sorozat, mely 5000 darabnál többre terjed; s kiválik ezek közt az erdélyi fejedelmek köztörténeti érdekű leveleinek nagy száma. A számadások csoportja gazdagságával lép meg s a bennök rejlő művelődéstörténeti anyag változatosságával. A jegyzék ismerteti a levéltár egész anyagát, s így kiterjeszkedik az actákra, a protocollumokra, a kéziratokra, repertoriumokra, törvénykönyvekre, a kézikönyvtárra is; egyszerű felsorolásnál többet nyújt, mert nemcsak a tartalmat ismerteti, hanem azt csoportosítja sőt a kiadásokról is számot ad. Szóval oly teljes képet nyújt a levéltárról, milyent hazánk egy archivumáról sem birunk. Ajánljuk a jegyzék olvasását a szakembereknek, és követését hazánk levéltárnokainak.

A Haller grófok nemzetségekönyve. A folyóiratunkban Dr. *Szádeczky Lajos* és Dr. *Boncz Ödön*

tagtársaink tollából eredő cikksorozat, mely a Haller grófok rendkívül becses családi könyvét heraldikai, genealogiai, művelődés-történeti és costume-tani szempontból méltatá, közelébb különnyomatban is megjelent. A díszesen kiállított és 54 negyedretű lapra terjedő füzet címe: «A gróf Haller-család nemzetségekönyve. Czimertan, család-történet, művelődés-történet és viselettan szempontjából ismertetik Dr. Szádeczky Lajos és Dr. Boncz Ödön. Budapest. Franklin-Társulal könyvnyomdája MDCCCLXXXVI.» több képpel s azon két színnyomatú táblával, melyek szemelvényként a becses codex viselet-képeiből folyóiratunkhoz is csatolva voltak.

A Siebmacher-féle nagy címer-gyűjtemény magyarországi részének olvasóit kétségtelenül meg fogja lepni azon hír, hogy annak egyik buzgó szerkesztője, *Nagy Iván*, a további szerkesztéstől visszalépett. Midőn ezt az ügy érdekében sajnálattal vesszük tudomásul, közöljük nagyérdemű heraldikusunknak a következő nyilatkozatát, melylyel e változást a szerkesztésben tudtukra adá:

Értesítés.

Barátaim és ismerőseim kérdezősködéseire, s irodalmi álláspontom érdekében is szükségesnek tartom kinyilatkoztatni, hogy a Nürnbergben megjelenő magyarországi címer-gyűjtemény (ügynevezett új «*Siebmacher-féle Wappenbuch*»-ban az Ungarischer Adel) szerkesztését csak is volt társamnak hosszú két éven át szorgalmazó és sürgető kéréلمe következtében vállaltam el. Azonban — miután annak tartalmi kiállítására nézve az eljárási irányt és módszert megsabtam és megállapítottam, — a collegiális illetőleg duális szerkesztés nehézségeivel együtt járó nézeteltérések kiegyenlíthetlensége és úgy a jogtörténelmi igazság, valamint a tan szabályai rovására felmerülő közleményekért a felelősség el nem vállalhatása (személyes ügyi árnyalatok ide nem tartozván) arra ösztönöztek, hogy a szerkesztésről lemondjak, a minthogy a munka 8-ik füzetével (mely az *F* betű végén szakad meg) a nevezett Siebmacher-féle címer-gyűjteményi vállalatához minden viszonyom teljesen meg is szűnt.

Kelt october 14. 1886.

NAGY IVÁN.

A M. KIR. ORSZ. LEVÉLTÁR
KÖNYVTÁRA